

**PARİS'TEN HALEP KONSOLOSLUĞUNA LOUIS GÉDOYN VE
GÜNLÜĞÜ (1623-1624)**

Sevil GÖZÜBÜYÜK

Aralık 2022

DENİZLİ

**PARİS'TEN HALEP KONSOLOSLUĞUNA LOUIS GÉDOYN VE
GÜNLÜĞÜ (1623-1624)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi Programı**

Sevil GÖZÜBÜYÜK

**Danışman
Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT**

**Aralık 2022
DENİZLİ**

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Tarih Ana Bilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Sevil GÖZÜBÜYÜK tarafından Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT yönetiminde hazırlanan “Paris’ten Halep Konsoloslğuna Louis Gédoyne Ve Günlüğü (1623-1624)” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından tarihinde yapılan tez savunmasında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

.....

Jüri-Danışman

Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT

Jüri

.....

Jüri

.....

Jüri

.....

ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Sevil GÖZÜBÜYÜK

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Halep konsolosu olarak görevlendirilen Louis G doyn'nın ardında bıraktığı evrak doğrultusunda G doyn'nın gözünden dönemin Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal, mali, ticari ve diplomasi tarihine ilişkin her bir detayı aktarma amacını taşımaktadır. Konsolos G doyn özelinden hareketle, Fransa konsolosluk yapısının eskiçağlardan modern haline geliş süreci ele alınmış ve böylelikle (Fransa konsolosluğu özeline), bir konsolosun göreve atanma süreci ve atanma sonrasına dair detayların ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Çalışmanın hazırlanmasında, doğrudan ve dolaylı olarak pek çok kişinin katkısı bulunmaktadır. Öncelikli olarak en büyük katkı, saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Yasemin Beyazıt'a aittir. Kendisi beni Fransızca  ğrenmeye teşvik etmiş ve böylelikle elinizdeki tez çalışması ortaya çıkmıştır. Çalışma süresince benimle bilgisini, tecrübelerini ve kaynaklarını paylaştığı, süreç boyunca bana sabır ve anlayış gösterdiği için kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu tezin ortaya çıkışında katkısı bulunan, Fransızca belgelerin okunmasında bana yardımcı olan ve çalışma sürecinde en az benim kadar heyecan duyan kıymetli arkadaşım, Manolya Kanar'a teşekkürlerimi sunarım. Fransızca evrakların değerlendirilmesinde ve kullanımında emeği olan, çalışma süresince benden hiçbir yardımını esirgemeyen, kıymetli hocam Doç. Dr. Ertan Kuşcu'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Değerli görüşlerini ve birçok kaynağını her daim benimle paylaşan, tez çalışmam boyunca kıymetli vaktini bana ayıran saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet Ali  nal'a minnettarım. Evrakın literatürdeki yerine ve kıymetine ilişkin görüşlerini sunan Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu'na çok teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmamın her satırını özenle okuyan ve görüşleriyle çalışmama önemli katkılarını sunan, dostum ve yol arkadaşım  m r Yazıcı  zdemir'e teşekkürlerimi sunarım. Süreç boyunca beni motive eden, tanıştığımız ilk günden beri bana her anlamda destek ve yardımcı olan; arkadaşım, yol g sterenim, kıymetli hocam Doç. Dr. Hande Duymuş Florioti'ye ne kadar teşekkür etsem azdır. Bilgi ve görüşlerini her daim benimle paylaşan meslektaşım Engin Aslan'a; bana her anlamda destek olan dostum Zümrüt Aslan'a ve çalışmanın harita yapımında emeğini esirgemeyen Rauf Belge'ye şükranlarımı sunarım. Manevi desteklerini

hiçbir zaman esirgemeyen, her koşulda yanımda olan değerli hocam Prof. Dr. Ferhat Ağırman'a ve onun kıymetli eşi Betül Ağırman'a şükran duygularımı ifade etmek isterim.

Son olarak, çalışmam boyunca yanımda olan, aldığım her kararı destekleyen ve beni bugünlere getiren annem Gülsüm Doğan ve babam Ramazan Doğan'a; her daim yanımda olarak bana hayatı kolaylaştıran, varlığıyla sonsuz neşe duyduğum kız kardeşim Merve Doğan'a minnettarım. Hayatımın her alanında bana yardımcı olan, her türlü sabrı ve fedakârlığı gösteren, varlığıyla ömrüme ömür katan sevgili eşim Sedat Gözübüyük'e sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET
PARİS'TEN HALEP KONSOLOSLUĞUNA LOUIS GÉDOYN VE
GÜNLÜĞÜ (1623-1624)

GÖZÜBÜYÜK, Sevil
Doktora Tezi
Tarih ABD
Doktora Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT
Aralık, 2022, X + 449 sayfa

Osmanlı topraklarında bulunan Fransa konsolosluklarında, uzun yıllar vénalité denilen bir satış sistemi uygulanmıştır. Louis Gédoyın, vénaliténin kaldırılması ve konsoloslukların Fransa krallığına dâhil edilmesi amacıyla yapılan reform sürecinde, Halep konsolosluğuna tayin edilmiştir. Gédoyın'nın XIII. Louis tarafından atanması durumu, vénalité uygulamasına son verilmesi ve reformların tatbik edilmesi yolunda bir adım olmuş ve bu adım Gédoyın'ı reformların bir parçası haline getirmiştir. Göreve getirilmesine müteakip Paris'ten ayrılan Gédoyın, konsolosluk görevi sona erene kadar gördüğü ya da işittiği her bir olayın kaydını tutmuştur. Konsolos, bahsedilen kayıtların dışında Fransa'daki arkadaşlarına, saray çevresine ve hamisi konumundaki kimselere muntazam denilecek sıklıkta mektuplar yazmıştır.

Gédoyın'nın şahsi yazışmalarını ve mektuplarını içeren bu evraklar, çalışmamızda analiz edilmiştir. Evraklarda yer alan veriler doğrultusunda, XVII. yüzyılın ilk yarısına dair birçok hususta bilgi edinmekteyiz. Öncelikli olarak Gédoyın'nın seyahat güzergâhı olan Paris, İstanbul ve Halep yolculuğuna ilişkin aktarımları, geçilen bölgelere, oradaki insanlara ve yolların durumuna dair pek çok detay içermektedir. Yolculuk dışında, bahsedilen dönemde Fransa konsolosları ve konsolosluk yapısı; Osmanlı Devleti'ndeki Fransız ticareti; Fransız elçi, konsolos ve tüccarları arasındaki ilişkiler; konsolosun sadrazam, Halep paşası ve kadısıyla yaptığı görüşmelerin dışında Avrupalı ülkelerin konsoloslarıyla olan münasebetleri gibi birçok hususta malumat sahibi olmaktayız. Bütün bunların dışında Gédoyın evrakı, Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal, askeri ve mali durumlarına dair bilgi içermektedir.

Bu çalışmada, XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin iç ve dış meselelerden kaynaklı sıkıntılara ilişkin, dönemin şahidi bir konsolosun bakış açısı ele alınarak olayları aktarma şekli değerlendirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'ne Avrupalı bir konsolos tayin edildiğinde, konsolosun görevlendirilme sürecinden Osmanlı Devleti'ne gelişi ve görevi bitene kadarki faaliyetleri ele alınmıştır. Ayrıca Osmanlı yöneticilerinin

bahsedilen meselenin neresinde yer aldıkları ve Avrupalı temsilcilerin birbirleriyle olan ilişkileri de Louis G doyn evrakları kapsamında anlamaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Konsolos, Konsolosluk, Osmanlı Devleti, Halep, Vénalité

ABSTRACT
FROM PARIS TO THE CONSULATE IN ALEPPO LOUIS
GÉDOYN AND HIS DIARY (1623-1624)

GÖZÜBÜYÜK, Sevil

Doctoral Thesis

History Department

Doctoral Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT

December, 2022, X +449 pages

For many years, a sales system called *vénalité* was applied in the France consulates located in the Ottoman lands. Louis Gédoyne was appointed to the Aleppo consulate during the reform process to abolish the *vénalité* and include the consulates in the French kingdom. The appointment of Gédoyne by Louis XIII was a step towards ending the practice of *vénalité* and implementing the reforms and this step made Gédoyne a part of the reforms. Gédoyne, who left Paris following his appointment, kept a record of every event he saw or heard until the end of his consular post. Apart from the aforementioned records, the consul wrote regular letters to his friends in France, the palace circle and his protecteurs.

These documents, which include Gédoyne's personal correspondence and letters, have been analyzed in our study. In line with the data contained in the documents, we obtain information on many issues regarding the first half of the 17th century. First of all, Gédoyne's journeys to Paris, Istanbul and Aleppo, as well as his travel route, contain many details about the regions passed, the people there and the condition of the roads and navigation on the sea besides the journey, one can learn from this correspondence, the French consuls and the consular structure in the Ottoman lands during the mentioned period as well as the nature of the French trade in the Ottoman Empire, relations between French ambassadors, consuls and merchants. Moreover one can catch a glimpse of the meetings of the consul with the grand vizier, the Pasha of Aleppo and the judge of that city, as well as of his relations with the European consuls. Apart from all these, Gédoyne documents contain information about the political, social, military and financial situations of the Ottoman Empire.

In this study, the point of view of a consul, who was a witness of the period, regarding the problems of the Ottoman Empire resourcing from internal and external issues in the first half of the 17th century, was tried to be evaluated. When a European consul was appointed to the Ottoman Empire, the activities of the consul from the appointment process to his arrival in the Ottoman Empire and until the end of his duty were discussed. In addition, we tried to understand the side perception of the Ottoman administrators in the mentioned issue and the relations of the European representatives with each other within the framework of Louis Gédoyne documents.

Keywords: France, Consul, Consulate, Ottoman State, Aleppo, *Vénalité*

KISALTMALAR DİZİNİ

COA	:Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
BNF	: Bibliothèque Nationale de France
ED.	: Ecnebi Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Bkz	: Bakınız
c.	: Cilt
ç.n.	: Çevirmen notu
no	: Numara
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
s.	: Sayfa
h.	: Hüküm
vol.	: <i>volume (cilt)</i>

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
A. Konunun Takdimi	1
B. Literatür Değerlendirmesi	5
C. Başvurulan Arşiv Kaynakları.....	15
C.1. Bibliothèque Nationale de France (BNF)	15
C.2. Louis Gédoy'nın Günlüğü ve Yazışmaları	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
FRANSA KONSOLOSLUK MÜESSESESİ VE TARİHİ GELİŞİMİ	
1.1. Konsolosluğun Ortaya Çıkışı ve Tarihi Kökenleri	29
1.2. Konsolosluğun Marsilya Kökeni	33
1.2.1 Marsilya Şehri'nin Tarihi ve Ticareti.....	35
1.2.1.1. Haçlı Seferleri Sürecinde Marsilya	39
1.2.1.2. 10. ve 15. Yüzyıllarda Marsilya Şehri.....	43
1.2.1.3. Marsilya Şehrinin Ticari Yapısı ve Konsolosluk Sistemi	45
1.2.2. Marsilya Şehrinin Fransa Monarşisine Bağlanması.....	49
1.3. Şehir Temsilciliğinden Devlet Temsilciliğine: Marsilya Konsolosluk Sistemi Değiştiriliyor.....	51
1.3.1. Fransa Konsolosluk Sistemi: Vénalité Uygulaması	55
1.3.2. Vénalité'nin Kaldırılması ve Konsolosluk Reformları	64
1.4. Konsolosluk Kurumunun İşleyişi	74
1.4.1. Konsolosun Tayini ve Ücreti.....	75
1.4.2. Konsolosun Yerleşmesi ve İkametgâhı	82
1.4.3. Konsolosun Yetki ve Görevleri.....	91
1.4.4. Konsolosluk Görevlileri ve Sakinleri.....	98

1.4.4.1. Şansölye.....	99
1.4.4.2 Tercüman (Dragoman)	100
1.4.4.3. Ticari Aracılar	103
1.4.4.4. Yeniçeriler	104
1.5. Osmanlı Topraklarında Fransa Konsoloslukları	105

İKİNCİ BÖLÜM

LOUIS GÉDOYN VE İSTANBUL YOLCULUĞU

2.1. XVII. Yüzyıl Osmanlı-Fransa İlişkileri ve Avrupa Siyaseti	110
2.2. Louis Gédoy'nın Hayatı ve Konsolos Olmadan Önceki Kariyeri	123
2.3. Louis Gédoy'nın Halep Konsolosluğuna Tayini	132
2.4. Paris'ten İstanbul'a Yolculuk	135
2.4.1. Yolculuk Sırasında Verilen Yeni Talimatlar.....	147
2.4.2. Aylar Süren Yolculuk.....	160

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LOUIS GÉDOYN'NIN İSTANBUL GÜNLERİ

3.1. Gédoy'nın İstanbul'a Gelişi ve Elçilik Konutuna Yerleşmesi	187
3.2. Fransız Elçisi Césy'nin Borçları Meselesi.....	189
3.3. Gédoy'nın Sadrazamın Huzuruna Çıkışı	204
3.4. Trablusşam Paşası Emir Yusuf Meselesinin Çözülmesi	214
3. 5. Gédoy'nın İstanbul'da Bekleyiş Süreci	220
3.5.1. Gédoy'nın Salignac Anısına Yaptırdığı Anıt ve Tören.....	230
3.5.2. Gédoy'nın İstanbul'daki Diğer Faaliyetleri	233
3.5.3. İstanbul'a Dair Notlar.....	239
3. 6. Elçi Césy ile Yaşanan Sorunlar ve Gédoy'nın Elçilik Konutunu Terketmesi	249

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FRANSIZ TİCARETİNDEKİ BUNALIM VE ANARŞİ SÖYLEMLERİ

4. 1. Gédoy'nın Fransız Ticaretine Dair Görüşleri	256
4.2. Avania/Avani.....	259
4. 3. Korsanlar.....	286
4.4. Fransız Ticaret Düzeni.....	292
4.4.1. Görevi Kötüye Kullanım ve Vergi Dayatmaları	293
4.4.2. Yönetimsel Sıkıntılar.....	310

4.4.3. Ticari Rekabet	312
-----------------------------	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÉDOYN'NIN HALEP KONSOLOSLUĞU

5. 1. Bir Levant Şehri Olarak Halep	327
5. 1. 1. Halep'te Fransız Konsolosunun Temasta Bulunduğu Kimseler ..	338
5.2. Gédoy'nın İstanbul-Halep Yolculuğu.....	342
5. 3. Gédoy'nın Halep'teki Günleri ve Faaliyetleri	360
5. 3. 1. Konsolosun Halep'teki Ziyaretleri	363
5. 3. 2. Halep Tüccarlarıyla Yapılan Müzakereler	371
5. 3. 3. Gédoy'nın Halep'teki Son Günleri ve Halep Paşası ile Yaşanan Sıkıntılar	378
5. 4. Gédoy'nın Konsolosluk Görevinin Sona Ermesi ve Fransa'daki Yeni Görevi	391
SONUÇ	401
KAYNAKÇA	409
I. Arşiv Kaynakları	409
A. BNF (BIBLIOTHEQUE NATIONALE DE FRANCE).....	409
B. BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE, DÉPARTMENT DES MANUSCRITS	409
C. BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE/ BNF GALLİCA	409
D. CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ	410
II. Yayımlanmış Arşiv Kaynakları	410
2. Araştırma ve İncelemeler.....	411
EKLER	434
ÖZ GEÇMİŞ	449

GİRİŞ

A. Konunun Takdimi

Yabancı bir ülkede temsil edilme ihtiyacı sonucunda ortaya çıkan konsolosluk kurumu, eski çağlara kadar dayanmaktadır. Yetki ve himayesi altındaki kimselerin başta ticaret olmak üzere buldukları ülkede her türlü haklarını koruyan konsolosların, idari, hukuki ve ticari vazifeleri bulunmaktadır. Avrupalıların, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden önce, bazı bölgelerde ticari imtiyazlarının ve bu imtiyazlar doğrultusunda da konsoloslarının bulunduğu bilinmektedir. Söz konusu bölgelerin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine geçmesiyle beraber, benzer hak ve ayrıcalıklarının devam ettiren Avrupalılar, zamanla konsolosluk sınırlarını da genişletmişlerdir. Bu konuda eski imtiyazlarını sürdüren Venedik ve sonrasında benzer eylemlerde bulunan Fransa başat bir rol üstlenmiş, ardından İngiltere ve Hollanda da onları takip etmiştir. Başlarda Avrupalı konsoloslar, önemli oranda ticari hacme sahip Doğu Akdeniz'in kimi bölgelerinde yoğunlaşırken zamanla İzmir şehri öne çıkarak bu şehirlerle rekabet eder bir hale gelmiştir. Bununla birlikte Doğu Akdeniz bölgesinde yer alan Halep, Kahire, Kandiye ve İskenderiye gibi şehirler, istisnai dönemler dışında önemli ticaret ve konsolosluk mevki olma özelliklerini uzun yıllar devam ettirebilmişlerdir.

Diplomasi tarihinin en eski kurumlarından olan *konsolosluk*, birçok çalışmada ele alınmış ve hakkında oldukça fazla şey söylenmiştir. Ancak Türkiye'de konsolosluk temalı çalışmaların geçmişinin çok eskilere dayanmadığı ve yeni yeni bir araştırma alanı haline geldiği bilinmektedir. Bunun başlıca gerekçesi olarak, Türkiye'deki çalışmaların ağırlıklı olarak Osmanlı Arşivi temelli yapıyor olması ve dil sorununun yabancı arşiv malzemesini kullanmada önemli bir engel teşkil ettiği gerçeği gelmektedir. Bu kapsamda konsolosların geride bıraktığı veriler siyasi, sosyal, askeri, coğrafi, iktisadi ve kültürel çok sayıda alana ilişkin bilgi sunmasının yanı sıra meseleye farklı açıdan bakan bir zihin ve kültür dünyasının görüşlerini de bizlere kazandırmaktadır.

Bu bağlamda elimizdeki çalışmanın konusunu, 1623-1624 yılları arasında Fransa'nın Halep konsolosu olan Louis Gédoy'nın konsolosluk görevi ve bu görev süresine ilişkin her bir detay oluşturmaktadır. Öncelikli olarak Louis Gédoy'nın ardında bıraktığı günlük ve yazışmaların çalışmamızın ana kaynağını teşkil ettiğinden bahsetmek gerekir. Belgelerin muhtelif çalışmalarda yer almakla beraber tamamının henüz

işlenmemiş olması ve neredeyse yok denilecek kadar az bir oranda Türkçe kaynakta ele alınması, çalışmamızın kaynak ve konu seçiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Diğer taraftan Gédoy'nun konsolosluk görev süresi olan 1623-1624 yılları ağırlıklı olarak ele alınmasının yanı sıra çalışmamızda konu bütünlüğünün sağlanması amacıyla, bahsedilen yılların öncesi ve sonrasına da geniş yer verilmiştir. Özetle, çalışmamızda Louis Gédoy'nun Halep konsolosluğu temelinde, uzun yıllar Levant bölgesinde yer almış olan Fransa'nın bölgedeki ticari varlığı ve Fransa konsolosluk teşkilatı kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Gédoy'nun günlük ve yazışmalarına yer vermeden evvel, Fransa özelinde ve Avrupa genelinde konsolosluk kurumunun tarihi gelişimini detaylı bir şekilde ele almak konunun anlaşılması açısından gerekli görülmüştür. İhtiyaç duyulan bu gereklilik doğrultusunda çalışmamızın birinci bölümünde, devletlerarasında kurulan ilişkilerin ilk temsilciliği mahiyetinde olan konsolosluğun, eski çağlardan başlayarak modern şekline geliş süreci kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Konsolosluğun hangi şartlarda ortaya çıktığı, kurumun işleyiş süreci ve bünyesinde kimleri barındırdığı; söz konusu yapı içerisinde konsolosun görev ve yetkileri gibi detaylardan bahsedilmiştir. Konsolosluğa dair genel bir çerçeve çizilmesinin yanı sıra Fransa özelinde bu sürecin hangi şartlar altında seyrettiği meselesine geniş yer verilmiştir. Böylelikle Fransa konsolosluk sisteminin çekirdeğini oluşturan Marsilya şehrinin, ticari ve siyasi tarihine değinilmesi ve ardından Marsilya'nın Fransa krallığına bağlanması hususlarının ele alınması, Fransa konsolosluk sistemini daha anlaşılır kılarak konuya dair bir temel oluşturmuştur. Nitekim Fransa krallığı nazarında pek çok açıdan önem arz eden Marsilya şehri ve şehrin yıllar boyu edindiği ticari ve siyasi tecrübenin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Konsolosluk kurumu ve bu kurumun işleyiş sürecine dair genel bir çerçeve çizilmesinin ardından çalışmanın ikinci bölümünde, XVII. yüzyıl Osmanlı-Fransa ilişkilerine yer verilmiştir. Osmanlı-Fransa ilişkileri, Avrupa ve Osmanlı Devleti'ndeki siyasi, sosyal ve mali koşullar kapsamında değerlendirilerek, söz konusu ilişkilerin dinamikleri ortaya konulmuştur. Böylelikle Louis Gédoy'nun Osmanlı Devleti'ne gelmeden önceki ve geldiği zamanki siyasi, ticari ve diplomatik ortamdaki bahsedilerek, Gédoy'nun içinde bulunduğu şartların daha net anlaşılması amaçlanmıştır. Dönemin koşullarına yer verilmesinin ardından, Louis Gédoy'nun biyografisi ve Paris'ten İstanbul'a olan yaklaşık 6 aylık yolculuk serüveni ele alınmıştır. Buna göre 25 Eylül 1623 tarihinde Paris'ten ayrılan ve 12 Mart 1624'te İstanbul'a ulaşan Gédoy, oldukça uzun

bir seyahat yapmıştır. Nihayetinde İstanbul'a ulaşan Gédoy'nun seyahati süresince şahit olduğu ya da görüp işittiği pek çok meseleden söz etmesi, verdiği bilgilerin çeşitliliği açısından önem arz etmektedir. Bilhassa konsolosun edindiği bilgileri yazma ve başkalarına aktarma isteği sayesinde seyahatine, geçtiği bölgelere ve mevcut döneme ilişkin birçok veriye sahip olmaktadır. Ulaştığımız veriler aracılığıyla çalışmamızın ikinci bölümünde, konsolosun aktardığı bilgi ve detaylar, Gédoy'nun seyahat anlatısı kapsamında işlenerek ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, İstanbul'a ulaşan ve burada çok fazla olaya şahit olan konsolosun İstanbul günleri birçok açıdan incelenmektedir. Gédoy'nun evrakları arasında en fazla yer tutan İstanbul notları, bir konsolosun bu şehre ulaştığında yaptığı eylemlere dair detaylar vermesi açısından oldukça önemlidir. Üstelik bahsi geçen eylemler Osmanlı görevlilerinin yanı sıra konsolosun üstü konumundaki elçiyi de kapsar niteliktedir. Diğer taraftan Gédoy'nun İstanbul'daki resmi temaslarından başka kültürel faaliyetlere yönelik eylemleri, bizlere evrakların zenginliğini göstermektedir.

Dördüncü bölümde ele alınan *Fransız Ticaretinde Bunalım ve Anarşi* meselesinde, Fransa ticareti ve konsolosluk yapısında olduğu iddia edilen ve ticaretin gerilemesinin müsebbibi olarak görülen sistemsizlikten bahsedilmiştir. Fransa ticaretindeki bunalım ve anarşi söylemi, Gédoy evraklarının yanı sıra birçok kaynağın bir araya getirilmesi ile geniş çaplı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bahse konu söylemin dayanağını oluşturan gerekçelerin her biri ayrı başlıklar halinde incelenerek muhtelif görüşlere yer verilmiştir.

Çalışmamızın son bölümünde, Gédoy'nun görev yeri olan Halep şehrine gidişi ve konsolosluk görevini sürdürdüğü yaklaşık olarak iki aylık bir zaman dilimi ele alınmaktadır. Konsolosun şehre ulaşmasıyla beraber onun adına gerçekleştirilen karşılama töreni ve İstanbul şehrinde olduğu gibi Halep'te de yapılan rutin ziyaretler bizlere önemli detaylar sunmaktadır. Bu bölüme dair dikkati çeken en önemli nokta, konsolosun Halep paşası ile yaşadığı birtakım mücadelelere ilişkindir. Gerek bu mevzu gerekse de yer verilen diğer hususlar, Halep eyaletinde Osmanlı görevlilerinin Avrupalılar ile olan ilişkilerine dair bilgiler vermesi açısından önemlidir. Son olarak, Gédoy'nun konsolosluk görevinden alınmasına karşın Halep şehrinde bir müddet daha kalmaya devam etmesi ve ardından Fransa'ya dönerek yeni görevine başlaması, bu bölüme dair diğer detaylardır.

Seyahatini birtakım istisnalar olmakla beraber günü gününe not eden, başından geçenleri ve görüp işittiklerini kaydeden Louis G doyn'nın tarihe düştüğü bu notlar, bir Fransız konsolosunun kariyer çizgisini ve bir yabancının gözünden Osmanlı Devleti'nin görüntüsünü takip etmemizi sağlamaktadır. Daha net ifade etmek gerekirse G doyn'nın yaşayışı, hayata bakışı ve duruşu; Fransa'daki ve Osmanlı Devleti'ndeki görevleri, edindiği  evre ve mesleki anlamda ilerleme çabaları, tipik bir konsolos profili çizmektedir. Onun yazışmalarında sıklıkla bahsettiği üzere, hem Fransa'da hem de Osmanlı Devleti'nde temasta bulunduğu şahsiyetlerin biliniyor olması, konsolosun çevresini tanıma ve anlamlandırmamıza yardımcı olmaktadır. Böylelikle G doyn evrakları ışığında, dönemin temel özelliklerini kavrama ve önemli aktörlerini keşfetme imkânına erişmekteyiz.

G doyn'nın kaleme aldığı bu notlar, Fransa konsolosluk teşkilatının geçirdiği değişimi izlememize yarayan birer araç olmasının yanı sıra bir konsolosun gözüyle dönemin Osmanlı Devleti'ne bakan bir pencere görevi görmektedir. Dahası konsolosun Osmanlı siyasetini algılayışı ve bunu yazma şekli Fransa'nın ve hatta Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne bakış açısını yansıtır niteliktedir. Günlük ve yazışmalarında kişisel tecrübesini aktaran G doyn'nın aynı zamanda dönemin siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel meselelerine hangi çerçeveden baktığı da kayda değerdir. Onun bir konsolos olarak olaylara ilişkin yorum ve analizleri, meseleleri anlatış tarzı, esasında zihin ve fikir dünyasına dair bir kanaat oluşturmamıza yardımcı olmaktadır. Üstelik kimi zaman evraklarda görüş ve düşüncelerini gerçeğinden farklı aksettirmeye çalışsa da söz konusu belgeler geniş bir perspektiften ele alındığında, meselelerin i  yüzü daha anlaşılır bir hale gelecektir. Diğer bir deyişle evrakların detaylı incelenmesi sonrasında G doyn'nın kanaat ve düşüncelerini satır aralarından okumak mümkün hale gelmiştir. Bu doğrultuda, G doyn evraklarının net olarak anlaşılması ve değerlendirilmesi, farklı alan ve başlıklarda okuma yapmayı gerektirmiştir. Seyahat, resmi törenler, ziyaret, Levant ticareti, konsolosluk görevi, çekişme, uzlaşma, İngiltere, Hollanda ve Venedik konsolosluk yapısı gibi çeşitli durumlarda verilen bilgiler nedeniyle muhtelif meselelere ilişkin araştırmalar yapılmıştır.

Hollanda, Venedik ve İngiltere gibi devletlerin ticaretleri ve konsolosluk yapıları hakkında ortalama bir bilgi seviyesine ulaşılmış olsa da aynı şeyi Fransa ticareti ve konsolosluk sistemi için söylemek mümkün değerdir. Çalışmanın içeriğinde Fransa Krallığının, onun Osmanlı Devleti ile kurduğu yakınlık ve ittifak ilişkileri, Fransa'nın

uzun yıllar Osmanlı Devleti nazarında en ayrıcalıklı devlet statüsünde olması ve Osmanlı Devleti'nin verdiği imtiyazlar, üzerinde çalışılmış konulardır. Ancak Fransa konsolosluk sistemini temelini oluşturan Marsilya şehri ve bu şehrin kurduğu alt yapı, konsolosluk uzun yıllar satışının yapılmış olması, diğer Avrupa devletlerinin konsolosluk sistemlerinden farklı olarak Fransa konsoloslukunun sahip olduğu bağımsız ve bir nevi kendine has yapısı ve de konsolosluk görevinin uzun yıllar yardımcıları tarafından sürdürülmüş olması gibi daha pek çok husus, incelenmeyi beklemektedir. Dolayısıyla bahsi geçen hususlarda detaylı olmamakla birlikte konunun anlaşılmasını sağlayacak temel bilgiler okuyucuya aktarılmıştır. Aynı zamanda yapılan çalışma, alana dair bir öncü görevini görmekle birlikte bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynaklık edecektir.

Gédoyn'nın mektup ve yazışmalarının bir analizi olan bu çalışma, Fransa konsolosluk sisteminin reform edilme ve reformların eyleme dönüştürülmesi sürecinde, kendisine bir kariyer kurma hedefinde olan Louis Gédoyn'nın başarısız bir konsolosluk öyküsüdür. Bir konsolosun kimi zaman başardığını düşündüğü ve hatta başarıya çok yaklaştığı anların hemen akabinde yaşadığı hayal kırıklıklarının hikâyesidir. Gédoyn'nın görevinde muvaffak olma ve içine düştüğü maddi sıkıntılardan kurtulma hedefinde olması, onun Fransız ticaretini ve Halep'teki gelişmeleri yansıtmaya biçimini derinden etkilemiştir. Bu doğrultuda konsolos, kendisini Suriye ticaretinde ve elçi Césy'nin borçları nedeniyle yaşanan sıkıntılarda çözüm mercii olarak görmüş ve hatta görevini bu mevzu ile özdeşleştirmiştir. Başarıya ve olayların çözümüne çok yaklaştığını düşündüğü bir anda görevden alınmasını, Fransa ticareti açısından bir kayıp olarak yorumlaması dikkate değerdir. Öyle ki kendisinden sonra mevcut sorunların çözümünün çok zor olacağı iddiasında bulunan Gédoyn, konsolosluk görevindeki önemine işaret etmek istemiştir.

B. Literatür Değerlendirmesi

Osmanlı-Fransa ilişkileri, Avrupa'da kâfirle ittifakı yasaklayan anlayışı yıkan ve de geçmişi uzun yıllara dayanan bir mesele olması nedeniyle araştırmacıların ilgisini çeken bir alan olmuştur. Söz konusu ilişkilerin diplomasi, ticari ve siyasi meseleleri kapsamı, bu ilişkilerin birçok başlık altında incelenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu doğrultuda iki ülke ilişkilerine dair kapsamlı bir çalışma, 1999 yılında İsmail Soysal tarafından ortaya konulmuştur. Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, başlıklı çalışmasında Osmanlı Devleti ve Fransa arasındaki

münasebetlerin tarihine yer vermesine karşın, ağırlıklı olarak 1789 yılından sonraki ilişkileri ele almıştır¹. Diğer taraftan yazar, “Türk-Fransız Diploması Münasebetlerinin İlk Devresi”² ve “Fransa (Türk-Fransız İlişkileri)”³, yazılarında iki ülke arasındaki münasebetin başlangıcını ele alarak, bu ilişkiyi askeri, siyasi ve ticari açıdan değerlendirmiştir.

XVII. yüzyılın ilk yarısındaki Osmanlı-Fransa ilişkilerini inceleyen önemli bir çalışma, Gérard Tongas tarafından yapılmıştır. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)* (17. Yüzyıl'ın İlk Yarısında Fransa'nın Osmanlı Devleti ile İlişkileri ve Césy Kontu Philippe de Harlay'ın İstanbul Elçiliği) isimli eserinde, Osmanlı Devleti'ndeki ilk Fransız elçilerinden Césy'nin dönemine kadarki elçiler hakkında birtakım bilgiler vermektedir. Elçilere dair verilen malumatların ardından, Césy'nin elçiliği çerçevesinde iki devlet arasındaki ilişkilerin ele alındığı eserde, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik Haçlı tasarıları ve bu kapsamda hazırlanmış planlar detaylı bir şekilde ele alınmıştır⁴.

Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin diplomatik yönünü ve bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin dış siyasetinde geliştirdiği politikayı inceleyen eser, Bülent Arı tarafından yazılan “Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period”, (Erken Osmanlı Diploması: Ad Hoc Devri) başlıklı makaledir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin diplomasiye yaklaşımındaki İslami etkiler, diplomatik işleyişteki değişimler, tercih edilen yöntemler ve kapitülasyonların kullanımına ilişkin tasarılar ortaya konmuştur⁵. Dönemin siyasi ve sosyal koşulları gereğince değişen Osmanlı diplomasısını inceleyen bir diğer eser, Güneş Işıksel tarafından kaleme alınan, “Ottoman Diplomacy” (Osmanlı Diploması) başlıklı çalışmadır. Çalışmada, yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler sonucunda, alanını ve dış ilişkilerindeki politikasını geliştiren ve bir nevi yeniden belirleyen Osmanlı yönetiminin, diplomatik kültürü ve bu kültürün yüzyıllar içindeki seyri irdelenmiştir⁶. Bununla birlikte,

¹ İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, TTK Yayınları, Ankara 1999.

² İsmail Soysal, “Türk-Fransız Diploması Münasebetlerinin İlk Devresi” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 3/5-6, 1953, s. 63-94.

³ İsmail Soysal, “Fransa (Türk-Fransız İlişkileri)” *TDVİA*, c. XIII, 1996, s. 181-184.

⁴ Gérard Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, Imprimerie F. Boisseau, Toulouse 1942.

⁵ Bülent Arı, “Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period”, *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, ed. A. Nuri Yurdusev, Palgrave Macmillan, Londra 2004, s. 36-65.

⁶ Güneş Işıksel, “Ottoman Diplomacy”, *The Encyclopedia of Diplomacy*, ed. Gordon Martel, 2018, s. 1-13.

Jensen De Lamar tarafından yazılan, “The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy” (On Altıncı Yüzyıl Fransız Diplomasisinde Osmanlı Türkleri), başlıklı çalışmada Fransa’nın Osmanlı Devleti’yle yakınlık kurmasını gerektiren şartların ortaya çıkışı ve bu şartlar doğrultusunda kurulan ilişkinin detaylarına yer verilmektedir⁷.

Osmanlı-Fransa ilişkilerinin Avrupa nazarındaki algılanışını ve hem bu ilgi nedeniyle hem de başka gerekçelerden dolayı Fransa’nın tasarladığı Haçlı Seferleri planlarını ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Faruk Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul’u Fetih Tasarısı*, isimli çalışmasında, XIV. Louis’in İstanbul’u fethetme planına geniş yer vermektedir. Yazar, XIV. Louis devrindeki Türk-Fransız ilişkilerinin yanı sıra kralın İstanbul’u fetih tasarısına dair plan, kroki ve haritaların yanı sıra bu planın başından sonuna kadarki her bir detayını ele almaktadır⁸. Fransa’nın haçlı tasarılarına ilişkin bir diğer eser, Gustave Faqniez tarafından yazılan, *Le Père Joseph et Richelieu: le Projet de Croisade (1616-1625)* (Peder Joseph ve Richelieu: Haçlı Seferi Projesi) adlı çalışmadır. Çalışmada, Peder Joseph’in Osmanlı Devleti’nin paylaşılmasına yönelik projesi ve bu projesinin Richelieu tarafından desteklenmesiyle yaptıkları eylemlere dair detaylardan bahsedilmektedir⁹.

Osmanlı-Fransa arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerin yanı sıra diğer Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti’yle münasebetleri de Avrupa ve Osmanlı dış politikalarında belirleyici olmuştur. Nitekim bu alana ilişkin çalışmalar, meseleye çift taraflı bir bakış getirmesinin yanı sıra mevcut şartların daha geniş bir perspektiften ele alınması açısından mühimdir. Buna göre Alfred Wood tarafından yazılan, *Levant Kumpanyası Tarihi*’nde, İngiltere’nin Levant ticari yapısı ve ticaret kumpanyası titiz bir şekilde aktarılmakta ve bu eser alanında hala özgünlüğünü korumaktadır¹⁰. Bahsedilen kaynağın yanı sıra Daniel Goffman tarafından yazılan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler 1642-1660* adlı çalışmada iki ülke arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkiler incelenmektedir. Söz konusu ilişkilerin yanı sıra dönemin Osmanlı toplumuna ve yönetim sistemine dair detayların yer aldığı bu eserde, iki ülke arasındaki farklılıklara da işaret

⁷ Jensen De Lamar, “The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy”, *The Sixteenth Century Journal*, 16/4, 1985, s. 451-740.

⁸ Faruk Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul’u Fetih Tasarısı*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

⁹ Gustave Fagniez, *Le Père Joseph et Richelieu: le Projet de Croisade (1616-1625)*, Bureaux de la Revue, Paris 1889.

¹⁰ Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.

edilmektedir¹¹. Mübahat Kütükoğlu tarafından kaleme alınan, *Balta Limanına Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)* adlı çalışmada Osmanlı-İngiliz iktisadi ilişkilerinin yanı sıra, değişen siyasi ve askeri konjonktürün ekonomiye yansımaları titizlikle incelenmiştir¹². İngiltere'nin dışında Venedik¹³, Floransa¹⁴ ve Hollanda'nın¹⁵ da Osmanlı Devleti'yle olan münasebetlerine dair çalışmalar bulunmaktadır. Nitekim bu çalışmalar ticari, siyasi ve iktisadi bilgiler vermelerinin yanı sıra alana öncülük etmeleri nedeniyle de oldukça önemlidir.

Yüzyıllar boyunca hem bölgesel hem de uluslararası ticaret merkezi olan Halep şehri, yerli ve yabancı birçok çalışmaya kaynaklık etmiştir. Bu kapsamda Bruce Masters'ın, Halep'e ilişkin birden fazla çalışması bulunmaktadır. Yazar eserlerinde, Halep şehrinde ikâmet eden Avrupalıların ticari faaliyetlerini¹⁶; şehrin siyasi, sosyal ve iktisadi tarihini¹⁷; şehrin Memluk hâkimiyetinden Osmanlı hâkimiyetine geçiş sürecini ve bu süreç boyunca yaşadığı değişimleri detaylı bir şekilde ele almaktadır¹⁸. Abraham Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep* isimli çalışmasında dünyanın ticaret merkezi olarak tanımladığı bu şehrin modern bir portresini çizmektedir. Halep'in modernleşmeden önceki tarihine de yer veren yazarın çalışmasında, modern öncesi ve sonrasına dair birçok detaya ulaşılmışının yanı sıra seyyahların gözünden şehre ilişkin aktarımlar da yer almaktadır¹⁹.

¹¹ Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660*, çev. Ayşe Başcı-Sander, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2001.

¹² Mübahat Kütükoğlu, *Balta Limanına Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*, TTK Yayınları, Ankara 2013.

¹³ Metin Ziya Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, Giza Yayınları, İstanbul 2010.

¹⁴ Mikail Acıpinar, *Osmanlı-Floransa İlişkileri (XV-XVI. Yüzyıl)*, (Basılmış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2011.

¹⁵ Himmet Umunç, "Türkiye'de Hollandalı Bir Seyyah: Cornelis De Bruyn ve Gözlemleri", *Bellekten*, 70, 2006, s. 145-164; Himmet Umunç, "The Dutch in the Levant: Trade and Travel in the Seventeenth Century", *Bellekten*, 75, 2011, s. 373-386; Merlijn Olon, "Towards Classifying Avaniyas: A Study of Two Cases Involving the English and Dutch Nations in Seventeenth-Century Izmir", *Friends and Rivals in the East. Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century*, ed. Alastair Hamilton, Alexander H. de Groot and Maurits H. van den Boogert, Leiden: Brill 2000, s. 159-186.

¹⁶ Bruce Masters, *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East Mercantilism and the Islamic Economy in Aleppo 1600-1750*, New York University Press, London 1988.

¹⁷ Bruce Masters, "Halep", *TDVİA*, c. XV, 1997, s. 244-247.

¹⁸ Bruce Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, der. Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, çev. Sermet Yalçın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

¹⁹ Abraham Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, çev. Mehmet Emin Baş, Küre Yayınları, İstanbul 2013.

Halep şehrine dair, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de Ticaret ve Haleb* isimli tez yazan M. Sait Türkhan, alışmasında İngiliz tüccarlarının Halep şehrindeki ticari faaliyetlerini incelenmektedir. Yazar, şehirdeki İngiliz konsolosluk teşkilatını detaylandırmasından başka İngilizlerin, Doğu Akdeniz limanlarındaki ticaretlerini de ele almıştır²⁰. Halep’e dair bir diğer alışma, Françoise Cloarec tarafından yazılan, *Le Temps des Consuls: L’Échelle d’Alep sous les Ottomans* (Osmanlı Yönetimi Altında Halep Limanında Konsolosların Devri) başlıklı eserdir. Halep şehrinin arşıları, hanları, kervanları ve şehirdeki Avrupalı konsolosların varlığı gibi birçok husustan bahsedilmektedir²¹. Olivier Salmon tarafından tez çalışması olarak hazırlanan, *Alep dans la littérature de voyage européenne pendant la période Ottomane (1516-1918)* (Osmanlı Döneminde Avrupa Seyahat Edebiyatı’nda Halep adlı çalışma ise 3 cilt halinde yayımlanmıştır. Bu eser, Osmanlı döneminde doğrudan Halep’e uğrasın ya da uğramasın Suriye’den bahseden 400’den fazla seyyah ve yazarın görüşlerinin yer aldığı bir külliyattır. İlk cildinde şehre ilişkin bibliyografya, coğrafi ve rehberlik bilgilerinin yer aldığı eserde, ayrıca çok sayıda sözlük ve ansiklopedi yazıları da yer almaktadır²². Halep’e ilişkin bu kaynakların dışında şehrin ipek ticaretindeki faaliyetlerine²³; Avrupalıların şehirdeki yaşamlarına²⁴; Osmanlı hâkimiyeti sonrası şehirdeki siyasi, askeri ve sosyal gelişmelere²⁵ ve şehrin fiziki, tarihi ve coğrafi özelliklerinin yanı sıra şehrin yerleşimcilerinden bahseden kaynaklar da bulunmaktadır²⁶.

Diğer taraftan, Levant’taki Fransız ticaretine ilişkin çalışmalardan söz etmek gerekirse bu alana ilişkin çalışmalar, arşivci ve tarihçi Paul Masson tarafından ortaya konulmuştur. Eserini iki cilt halinde hazırlayan Masson, 1896 yılında *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIe siècle* (XVII. Yüzyılda Levant’ta Fransız

²⁰ M. Türkhan Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de Ticaret ve Haleb*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

²¹ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls l’Échelle d’Alep sous les Ottomans*, L’Harmattan, Paris 2003.

²² Olivier Salmon, *Alep dans la Littérature de Voyage Européenne Pendant la Période Ottomane (1516-1918)*, vol. II, Dar al-Mudarris, Paris 2011.

²³ Améziante Ferguene; Rabih Banat, “La Production et le Commerce du Textile à Alep sous l’Empire Ottoman: Une Forte Contribution à l’Essor Économique de la Ville”, *Histoire, Économie et Société*, 2, 2010, s. 9-21.

²⁴ Jean-Claude David, “Aleppo: From the Ottoman Metropolis to the Syrian City”, *The City in the Islamic World*, ed. Salma K. Jayyusi, Renata Holod, Attilio Petruccioli and André Raymond, vol. II, Brill, Boston 2008, s. 1-27.

²⁵ Jane Hathaway, *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları*, çev. Gül ağalı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

²⁶ Alexander Russell, *The Natural History of Aleppo: Containing a Description of the City, and the Principal Natural Productions in its Neighbourhood: together with an Account of the Climate, Inhabitants, and Diseases, Particularly of the Plague*, vol. I, G. G. J. And J. Robinson, London 1794.

Ticaretinin Tarihi)²⁷ adlı eserini; 1911 yılında ise *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIIe siècle* (XVIII. Yüzyılda Levant'ta Fransız Ticaretinin Tarihi) adlı eserini yayınlamıştır²⁸. Uzun yıllar Marsilya Ticaret Odası arşivlerinde çalıştığı bilinen Masson, bahsi geçen eserlerinde ticarete ve Fransız tüccarların alım ve satımını yaptığı mallara ilişkin detaylı veriler ve çizelgeler aktarmaktadır. Eserinin her iki cildi de alana dair önemli kaynak olmakla birlikte yazarın sahip olduğu ve eserinin birçok detayında rastlanılan merkeziyetçi perspektifi eleştirilere neden olmuştur.

Masson'un öğrencisi Robert Paris'in, Marsilya ticaretini oldukça detaylı bir şekilde incelediği, *Histoire du Commerce de Marseille (Marsilya Ticaret Tarihi)* adlı eserin V. cildi, Fransız ticaretine dair oldukça önemli bir kaynaktır. Yazar, burada Fransa ve Marsilya ticari birlikteliği üzerinde durmaktadır. Ancak Paris de Masson gibi merkeziyetçi bakış açısına sahip bir yazardır. Bu bağlamda Paris, Fransız ticaretindeki sıkıntılarının kaynağı olarak, Marsilya tüccarlarını ve ticaret düzenini hedef göstermekte ve bu nedenle de ticaretin kendine has yapısı üzerinde yeterince durmamaktadır²⁹.

Konsolosun görev ve faaliyetleri, atanması ve geliri gibi hususlara ilişkin verilen detayların yanı sıra Fransa, İngiliz ve Hollanda konsolosluk sistemlerini ayrı bir şekilde inceleyen bir çalışma, Niels Steensgaard tarafından yazılan "*Consuls and Nations in the Levant From 1570-1650*"(1570-1650 Arası Levant'ta Konsoloslar ve Taifeler) başlıklı makaledir³⁰. Bahsi geçen konulara dair önemli detaylar veren yazar, Avrupa devletlerine dair karşılaştırmalı ve dikkate değer bilgiler sunmaktadır. Ancak yazarın XVII. yüzyılın ilk yarısında Fransız ticaretinde yaşanan sıkıntılı süreci, ticaret düzeni ve konsolos ile tüccarlar arasındaki durumla ilişkilendirmesi, yazının devlet kontrollü bir perspektifle kaleme alındığını göstermektedir.

Levant bölgesindeki Fransa konsolosluk ve ticari diplomasisine ilişkin en kapsamlı çalışma, M. Jonah Brewer tarafından 2002 yılında tamamlanan *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in The Ottoman Levant, 1660-1699* (Altın, Buhur ve Mür: Osmanlı Levant'ında Fransız Konsolosları ve

²⁷ Paul Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, Librairie Hachette, Paris 1986.

²⁸ Paul Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIIe Siècle*, Librairie Hachette, Paris 1911.

²⁹ Robert Paris, *Histoire du Commerce de Marseille de 1660 à 1789: Le Levant*, vol. V, ed. Gaston Rambert, Librairie Plon, Paris 1957.

³⁰ Niels Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", *Scandinavian Economic History Review*, 13, 1967, s. 13-55.

Ticari Diplomasisi) başlıklı doktora tezi olmuştur³¹. Söz konusu çalışmada, Fransa ticaret ve konsolosluk sisteminin temellerinin atılmasından XVII. yüzyılın sonuna kadarki dönem detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Levant bölgesinde yer alan Fransızlara dair geniş çaplı incelemelerde bulunan Brewer, döneme ve konuya dair pek çok meseleye ışık tutmaktadır. Yazar, verdiği bilgilerin yanı sıra konuya ilişkin bir literatür değerlendirmesinde de bulunmuştur. Alana dair yapılan çalışmalar hakkında dikkate değer yorum ve eleştirilere yer veren Brewer, bu çalışmalardaki eksikliklere ve yanlı bakış açısına dikkat çekmektedir. Brewer'in çalışması, Fransa ticaret ve konsolosluk düzenine devlet merkezli bir bakış açısı yerine, sistemin yapısı ve özgünlüğü çerçevesinden bakması nedeniyle halen güncelliğini korumaktadır.

Géraud Poumarède tarafından kaleme alınan, “*Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles*”³² (Bir Kraliyet Kurumunun Doğuşu: XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Levant ve Mağrib'deki Fransız Taifesinin Konsolosları) adlı makalede ve Jörg Ulbert tarafından yazılan, “*A History of the French Consular Services*”³³ (Fransa Konsolosluk Hizmetinin Tarihi) adlı çalışmada, Fransa'nın Levant'taki konsolosluklarının satışı; bu satışa dair detaylar; satın alan konsolosun profili; hangi konsolosluklarda vénéraliténin uygulandığı ve konsolosluk satışlarına son verilmesi gibi meselelere ilişkin detaylar ortaya konulmaktadır.

David Celetti'nin yazdığı “*France in the Levant: Trade and Immaterial Circulations in the Long Eighteenth Century*” (Levant'ta Fransa: Uzun On Sekizinci Yüzyılda Ticaret ve Maddi Olmayan Dolaşım) isimli makale³⁴; Anne Mézin tarafından hazırlanan “*La Fonction Consulaire dans la France d'Ancien Régime: Origine, Principes, Prérrogatives*” (Devr-i Sabık Fransa'sında Konsolosluk: Köken, İlkeler, İmtiyazlar) başlıklı çalışması³⁵ ve de Jörg Ulbert tarafından kaleme alınan, “*Marseille, la*

³¹ M. Jonah Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University, Washington 2002.

³² Géraud Poumarède, “Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles”, *Annuaire-Bulletin de la Société de l'histoire de France*, 2001, s. 65-128.

³³ Jörg Ulbert, “A History of the French Consular Services”, *Diplomatic Studies*, vol. VII, Boston 2011, s. 303-324.

³⁴ David Celetti, “France in the Levant: Trade and Immaterial Circulations in the Long Eighteenth Century”, *Journal of Early Modern History*, 24/4-5, 2020, s. 383-406.

³⁵ Anne Mézin, “La Fonction Consulaire dans la France d'Ancien Régime: Origine, Principes, Prérrogatives”, *La Fonction Consulaire à l'Époque Moderne: L'affirmation d'une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, Presses Universitaires de Rennes, 2006, s. 37-49.

Monarchie et la Marine: l'Évolution de l'Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)”(Marsilya, Monarşi ve Deniz Kuvvetleri: Fransız Konsolosluk Ağının Merkezden Yönetiminin Evrimi) başlıklı makale³⁶, Fransa'nın konsolosluk ve ticaretindeki reformlar hususlarında aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır.

Fransız temsilcilerin Paris-İstanbul arası yolculuklarındaki güzergâhlarına dair detaylı bir çalışma hazırlayan François Brizay'nın, “*Le Voyage de Paris à Constantinople de L'ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)*”³⁷(Fransa'nın Osmanlı'daki Büyükelçisinin Paris'ten İstanbul'a Yolculuğu) başlıklı yazısı, geleneksel rotalar, yolların tehlikesi ve şartları gibi birçok noktalara ışık tutması açısından önemli bir kaynaktır.

Ancak konumuz çerçevesinde değerlendirildiğinde, Fransa konsolosluk sisteminin tarihini, siyasi ve ticari yapısını, özellikle de Fransa konsololuğunun işleyiş sistemini etraflı bir şekilde anlatan çalışmalar çok fazla değildir. Var olan çalışmaların ise neredeyse tamamı yabancı kaynaklardır. Buna göre, Georges Salles, “*Les Origines des Premiers Consulats de la Nations Française a l'Étranger*”³⁸(Fransız Taifesinin Yurtdışındaki İlk Konsolosluklarının Kökenleri) yazısında ve “*L'institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Âge Chez les Différents Peuples*”³⁹ (Konsolosluk Kurumu, Kökeni, Orta Çağ'da Farklı Halklarda Gelişimi) adlı makalesinde, Fransız konsolosluklarının gelişim ve tarihi seyri üzerinde bir inceleme yapmaktadır. Diğer taraftan Hélène Michaud'un kaleme aldığı, “*La nomination d'un consul français à Alexandrie au XVIe siècle*”⁴⁰ (XVI. Yüzyılda İskenderiye'de Bir Fransız Konsolosunun Adaylığı) adlı çalışmada ve Patrick Boulanger tarafından yazılan, “*Les appointments des consuls de France à Alger au XVIIIe siècle*”,⁴¹ (XVIII. Yüzyılda

³⁶ Jörg Ulbert, “Marseille, la Monarchie et la Marine: l'Évolution de l'Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)”, *Revue d'Histoire Diplomatique*, vol. CXXXII, Paris 2018, s. 221-235.

³⁷ François Brizay, “Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)”, *Histoire, Économie & Société*, 2018, 1/1, s. 31-45.

³⁸ Georges Salles, “Les Origines des Premiers Consulats de la Nations Française à l'Étranger”, *Revue d'Histoire Diplomatique*, ed. Ernest Leroux, Paris 1895, s. 536-573.

³⁹ Georges Salles, “L'institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Âge Chez les Différents Peuples”, *Revue d'Histoire Diplomatique*, 1897, s. 161-191, 409-614.

⁴⁰ Hélène Michaud, “La Nomination d'un Consul Français à Alexandrie au XVIe Siècle”, *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, vol. VII, 1960, s. 233-242.

⁴¹ Patrick Boulanger, “Les Appointments des Consuls de France à Alger au XVIIIe Siècle”, *La Fonction Consulaire à l'Époque Moderne: L'affirmation d'une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, ed. Ulbert and Le Bouëdec, Presses Universitaires de Rennes, Rennes 2006, s. 123-145.

Cezayir'deki Fransız Konsoloslarının Atamaları) başlıklı makalede, Fransız konsoloslarının atamaları ve bu sürecin seyrine ışık tutulmaktadır.

Bilindiği üzere konsolos ve/ya konsolosluk müessesine dair şimdiye kadar birtakım çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu bu çalışmalarda, genel olarak konsoloslüğün işleyiş yapısı; konsolos, konsolosun görevleri⁴² ve görevleri süresince karşılaştığı meseleler⁴³ gibi konular merkeze alınarak incelenmiştir. Bunun yanı sıra konsolos raporlarının değerlendirildiği ve bu raporlar çerçevesinde belirli başlıklar altında hazırlanan ve sayıları gittikçe artan çalışmaların bulunduğu bilinmektedir. Bu noktada bahsetmek gerekir ki raporlar yalnızca konsoloslar tarafından tutulmamakta, elçilerin de ülkelerine görevleriyle alakalı rapor sunmaları gerekmektedir. Bu kapsamda elçi raporlarını inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır ki, elçi raporları, görev yapılan ülkenin tamamını kapsamaması ve de elçinin İstanbul'da bulunması nedeniyle bir hayli önem taşımaktadır⁴⁴. Konsolos raporlarına ilişkin, Aysin Şişman tarafından hazırlanan, *Osmanlı-Fransız İlişkileri 1740-1789 (konsolos arzlarına göre)* başlıklı doktora çalışması dikkate değerdir. Çalışmada, konsolosların sunduğu arzlar başlıklar halinde ele alınarak, dönemin Osmanlı-Fransa ilişkileri ve kapitülasyonlar irdelenmiştir⁴⁵. Sümeyye Havuz tarafından yazılan, *Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Mora'nın Haleb'e Dair Gözlemleri*, adlı tez çalışması, 1795-1797 yılları arasında Halep'in Venedik

⁴² Mautris H. van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathılar*, çev. Ali Coşkun Tuncer, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014; Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Merkezi*, 10-11, 1983, s. 151-166; Fatma Akkuş Yiğit, "İskenderiye'de Venedik Ticareti, Konsolosları ve Fondaco'su", *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2, 2015, s. 19-36; Ali İbrahim Savaş, "Konsolos", *TDVİA*, c. XXVI, 2002, s. 178-180; Ulaş Can Değdaş, *Konsoloslukların Kuruluşu, Görev ve Yetkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2018.

⁴³ Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014; Ebru Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

⁴⁴Buna göre ilk Rus büyükelçisi Pyort Andreyeviç Tolstoy'un elçiliğine ait kayıtlar, dönemin Osmanlı Devleti'ne ilişkin zengin veriler sunmaktadır. Söz konusu kayıtlar, Türk diline aktarılarak yayımlanmıştır. 1702-1714 yıllarında elçilik görevini sürdüren Tolstoy, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılının ilk yıllarına dair önemli bilgiler aktarmaktadır. Pyort Andreyeviç Tolstoy, *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, çev. İbrahim Allahverdi, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013. Bu çalışmaların örneklerini artırmak mümkündür. Bu kapsamda elçilik raporlarına ilişkin bahsedebileceğimiz bir diğer kayıt, Venedik elçilerine dairdir. Biri anomin olan ve diğer ikisi Bernardo Navagero ve Domenico Trevisano adlı elçilere ait olan bu raporlar, 1553-1554 yıllarına aittir. Raporlarda şehzade Mustafa'nın öldürülmesinden (1553) İran Seferi'ne (1553) kadar pek çok mesele yer almaktadır. Bernardo Navagero, Domenico Trevisano, *Kanuni ve Şehzade Mustafa- Venedik Elçilerin Raporlarına Göre Balyoz Raporları-3*, der. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015.

⁴⁵ Aysin Şişman, *Osmanlı-Fransız İlişkileri 1740-1789 (konsolos arzlarına göre)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2011.

konsolosluğunu yapmış olan Antonio'nun tuttuğu raporlar doğrultusunda hazırlanmıştır. Çalışmada, giriş mahiyetinde Halep şehri ve Suriye limanlarına dair verilen birtakım bilgilerin ardından, konsolosun raporları doğrultusunda şehirdeki Venedikliler ve onların ticaretleri ele alınmıştır⁴⁶. Zikredilen örneklerin dışında konsolos raporlarına ilişkin birçok çalışmanın bulunduğunu belirtmek gerekir⁴⁷.

Bahsedilen konuların dışında, bir Fransız konsolosunun günlük ve yazışmalarına dair yapılan çalışmaların yok denilecek kadar az olduğundan söz etmek gerekir. Bu tarz çalışmalara ilişkin, Edirne şehrinde Fransa konsolosu olarak görev yapan Marcel Cuinet'in günlüğü örnek verilebilir. Balkan Savaşları esnasında konsolosluk görevini sürdüren Cuinet, şahit olduğu olay ve gelişmeleri bir günlük olarak kaleme almış ve bu günlük daha sonra *Le Matin* adlı bir Fransız gazetesinde yayımlanmıştır. Konsolosun Balkan Savaşı'na dair gözlemleri, Togay Seçkin Birbudak'ın çalışmasına kaynaklık etmiştir⁴⁸. Söz konusu çalışmanın dışında herhangi bir konsolosun günlük ve yazışmalarının⁴⁹ kullanıldığı başka bir çalışmaya henüz rastlanılmamıştır. Konsolos dışında, Fransız elçi Marki de Bonnac'ın belge ve hatıratlarının yayımlandığından bahsetmek gerekir. 1716-1724 yıllarında elçilik görevini sürdüren Bonnac, Fransa'nın İstanbul elçiliğine dair bir eser kaleme almıştır. Seleflerinin hangi şartlar altında çalıştığına değinen Bonnac, kendi elçiliği döneminde yaşanan gelişmelere de yer vermiştir. Çalışmasında diplomatik belge ve mektupları kullanan elçi, bu kayıtları İstanbul'a diplomatik görevle gidecek olanlara rehber olması amacıyla tuttuğundan söz etmektedir⁵⁰.

Günlük ve şahsi yazışmalardan oluşan Gédoy'n evraklarının analiz edildiği çalışmamızda, konsolos raporlarının haricinde konsolosların artlarında bıraktıkları farklı

⁴⁶ Sümeyye Havuz, *Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Mora'nın Halep'e Dair Gözlemleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.

⁴⁷ Bu çalışmalara dair birkaç örnek vermek gerekirse, Funda Adıtar, *İzmir İngiliz Konsolosluğu ve Siyasi Faaliyetleri (1878-1914) İngiliz Konsolosluk Raporlarında*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 2001; İbrahim Kurtcebe Akkuş, *İngiliz Konsolosluk Raporlarında Bağdat'ın Ticaret Hacmi (1900-1912)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan 2021; Özgür Yılmaz, "Fransız Arşiv Belgelerine Göre 20. Yüzyılın Başlarında Samsun Limanı", *Belleten*, 79/286, 2015, s. 1039-1072; Özgür Yılmaz "Erzurum Konsolosu Challaye'nin Kırım Savaşı Döneminde Askeri İstihbarat Faaliyetleri", *History Studies*, 7/4, 2015, s. 157-174.

⁴⁸ Togay Seçkin Birbudak, "Edirne'deki Fransız Konsolosu Marcel Cuinet'in Balkan Savaşı Günlüğü", *Akademik Bakış*, 10/19, 2016.

⁴⁹ Burada bahsedilen yazışmalar, konsolosun raporlarından ziyade şahsi yazışmalarıdır.

⁵⁰ *İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri*, çev. Ali Şevket Bizer, TTK Yayınları, Ankara 2017.

türde kaynakların da döneme dair oldukça geniş bilgiler verdiği saptanmıştır. Böylelikle konsolosların kaleme aldığı bu tarz kayıtların, tarih alanında örneklerini ve sayısını artırması anlamında çalışmamızın literatür alanına katkı sağlaması hedeflenmiştir.

C. Başvurulan Arşiv Kaynakları

C.1. Bibliothèque Nationale de France (BNF)

Gallica, Fransa Milli Kütüphanesi (BNF) tarafından oluşturulan, dünya üzerindeki en kapsamlı ve en gelişmiş dijital kütüphanedir. Bu dijital kütüphanede el yazmaları, yazılı ve sesli belgeler, kitaplar, resimler, dergiler, haritalar ve planlar olmak üzere muhtelif türde kaynaklar bulunmaktadır. Söz konusu kaynaklar tarih, edebiyat, felsefe, hukuk, ekonomi ve siyaset gibi çeşitli alanlara ilişkindir. Tezimizde kullanılan belgelerin büyük bir çoğunluğu zengin bir veri tabanına sahip olan Bibliothèque Nationale de France'dan temin edilmiştir.

Bu doğrultuda Gédoy'n evrakları ayrı başlık halinde incelenmesi sebebiyle, çalışmamızda başvurulan diğer arşiv kaynaklarından bahsedilecektir. Söz konusu bu kaynaklar İstanbul elçiliği yapmış Salignac ve Halep konsolosluk görevinde bulunmuş d'Arvieux ve Picquet'ye aittir. Elçi ve konsoloslar, gerek görevleri süresince gerekse de görevleri sonrasında birtakım kayıtlar tutmuşlardır. Bu evraklar ağırlıklı olarak görevlerine ilişkin diplomatik belgeler olduğu gibi görevleri haricindeki kayıtları da içermekteydi.

Öncelikli olarak 1605-1610 yılları arasında İstanbul'da Fransız elçiliği yapmış olan Baron de Salignac'ın diplomatik yazışmalarının büyük çoğunluğunun, *Bibliothèque Nationale de France*'da iki cilt halinde ms. fr. 16145 ve 16146 numaraları altında bulunduğunu ve bu notların büyük bir kısmının iki ayrı kaynak halinde yer aldığını belirtmek gerekir. İlk olarak Salignac'ın, İstanbul yolculuğu, İstanbul'daki günleri ve görevine ilişkin meseleleri anlatan birtakım evraklar Julien Bordier tarafından toplu hale getirilmiştir⁵¹. Bibliothèque Nationale de France'dan erişebildiğimiz bu kaynak elçinin resmi evraklarının yanı sıra gündelik notlarını da içermesi bakımından dikkate değerdir.

⁵¹ Julien Bordier, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron, Baron de Salignac: 1605 à 1610, Voyage a Constantinople-Séjour en Turquie Relation Inédite Précédée de la Vie du Baron de Salignac par le Comte Théodore de Gontaut Biron*, Paris 1888.

Evraklar, Louis Gédoy'nın İstanbul'a ilk seyahatini, yolculuk güzergâhını ve edindiği çevreyi tanımamız açısından bir hayli önemlidir. Diğer taraftan dönemin Osmanlı Devleti ve İstanbul'una dair içerdiği bilgiler kaynağın bir diğer önemine işaret etmektedir. Salignac notları işlenmeyi ve üzerinde çalışılmayı beklemektedir.

Salignac evraklarının yer aldığı daha kapsamlı bir başka kaynak daha bulunmaktadır. Bibliothèque Nationale de France'dan erişebildiğimiz bu kayıtlar yukarıda bahsedilen kaynağa göre daha fazla evrak içermesinin yanı sıra döneme dair de çok daha fazla şey söylemektedir⁵². Bilhassa Louis Gédoy'nın da yer aldığı Paris-İstanbul yolculuğuna ilişkin detaylı bilgiler içermesi bakımından oldukça önemli bir kaynaktır. Diğer taraftan 1605-1610 yıllarına dair gerek Osmanlı Devleti gerekse de Fransa tarihine ilişkin birçok bilgi ihtiva etmesi nedeniyle söz konusu çalışmanın kullanılması ve incelenmesi alana dair önemli katkılar sağlayacaktır.

Gédoy'ya ilişkin Salignac'ın ardından bahsedilmesi gereken bir diğer elçi şüphesiz ki Césy'dir. Elçi Césy, Gédoy'nın hayatında önemli bir rol oynayan ve aynı zamanda Gédoy'nın konsoloslugu süresince İstanbul elçiliği yapmış kişidir. Bu bağlamda Césy'nin evrak ve kayıtları çalışmamız açısından gerekli olsa da Césy'ye ait evrakların tamamının el yazması halinde olması bu metinlerin tarafımızca okunmasını imkânsız kılmıştır. Oldukça fazla olan Césy evrakları her ne kadar incelenmemiş olsa da bu kayıtların değerinden bahsedilmesi ve alana kazandırılması gerektiğini belirtmekte fayda vardır⁵³.

Doğrudan döneme ilişkin olmasa da Osmanlı Devleti, Fransa, Levant ticareti, Halep şehri ve daha sayılamayacak kadar birçok hususa ilişkin bilgiler ihtiva eden bir kaynak Laurent d'Arvieux tarafından yazılan notlardır. Ortadoğu seyahati ile tanınan Arvieux şövalyesi 1658-1666 yılları arasında Levant bölgesini gezmiştir. 1674-75 yıllarında Cezayir konsolosu olarak görev yapmış ve daha sonra 1679-1686 yılları arasında Halep konsoloslugu yapmıştır. Seyahati ve görevleri süresince birçok olaya şahit olan ve bunları aktaran Arvieux notları, Jean-Baptiste Labat tarafından 1735 yılında 6 cilt halinde bulunmaktadır. Arvieux şövalyesinin notlarında Halep şehrine, şehirdeki Osmanlı

⁵² Comte Théodore de Gontaut Biron, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron Baron de Salignac 1605 à 1610, Correspondance Diplomatique & Documents Inédits, Publiés et Annotés*, ed. Honoré Champion, Alphonse Picard, Paris 1889.

⁵³ Césy evrakları için bkz. *Papiers de l'Ambassade de Philippe de Harlay, Comte de Césy, à Constantinople*, Bibliothèque Nationale de France, Département des Manuscrits, manuscrits français ms. fr.16158; ms. fr.16153; ms. fr. 16150; ms. fr.16162; ms. fr.16161; ms. fr.16151.

görevlilerine, diğer Avrupa tüccarları ve temsilcilerine, konsolosluk görevine ve ticarete dair pek çok bilgi ve detay yer almaktadır⁵⁴.

1653-1661 yıllarında Halep konsolosluğu yapmış olan François Picquet'nin kayıtları, ticarete, konsolosluk görevine, dönemin Halep şehrine, şehrin yöneticilerine ve gündelik yaşama dair bilgiler sunmaktadır. Picquet evrakları, Charles-Léonce Anthelmy tarafından 1732 yılında biraraya getirilerek tek kitapta üç bölüm halinde yayımlanmıştır⁵⁵. Bunun haricinde Picquet notları 1942 yılında, Georges Goyau tarafından yayımlanmıştır⁵⁶. Çalışmamızda Louis Gédoy'n ile François Picquet'nin konsolosluk dönemleri kıyas edilerek, Picquet kayıtları Halep konsolosluk görevine ilişkin ortak söylemler ve meseleler üzerinden bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Elçi ve konsolos kayıtları dışında, ms. fr. 18595 numaralı, *Traicté des Consuls de la Nation Française aux Pays Estrangers*⁵⁷, başlığını taşıyan evraklardan yararlanılmıştır. Bu evraklarda Osmanlı Devleti dışında, Fransa'nın konsolos bulundurduğu bütün ülke ve şehirlerin kayıtları yer almaktadır. Bahsedilen kayıtlarda konsolosluklara dair özet halinde bilgilerin yer almasının yanı sıra konsoloslukların satış değerine ilişkin birtakım veriler de bulunmaktadır.

C. 2. Louis Gédoy'nın Günlüğü ve Yazışmaları

Louis Gédoy'nın Korfu'da ölmesi (17 Mayıs 1629) sonrasında yazdığı evraklar, Venedik'te bulunan Fransız elçisi kont d'Avaux tarafından toplanarak muhafaza edilmiştir. Ardından ne zaman olduğu bilinmemekle beraber Gédoy'nın el yazmaları ailesinin eline geçmiştir. Nitekim aile içerisinde bir müddet muhafaza edilen bu kayıtlar, Gédoy'nın torunu ve neslinden son kişi olan Peder Philippe Gédoy'nın⁵⁸ 10 Ağustos 1744 tarihli ölümüyle ortadan kaybolmamıştır. Nesli sona eren Gédoy'nın evrakları kendisiyle aynı kaderi yaşamamış ve nasıl iletildiğine dair detaylar bulunmamakla birlikte bu evraklar bir şekilde devlet kayıtlarında muhafaza edilmiştir.

⁵⁴ Laurent d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et Autres Échelles du Levant*, C. J.-B. Delespine, ed. Jean-Baptiste Labat, vol. I, V, VI, Paris 1735.

⁵⁵ Charles Léonce Anthelmy, *La Vie de Messire François Picquet, Consul de France et de Hollande à Alep*, Veuve Mergé, Paris 1732.

⁵⁶ Georges Goyau, *Un précurseur: François Picquet, Consul de Louis XIV en Alep et Évêque de Babylone*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1942.

⁵⁷ BNF, ms. fr. 18595.

⁵⁸ Philippe Gédoy'n, l'Académie des Inscriptions et de Belles-Lettres ve l'Académie Française üyesidir.

Gédoyn'nın evrakları, *Bibliothèque Nationale Sections des Manuscrits du Fonds Français*'de (Fransa Milli Kütüphanesi Fransızca El Yazmaları Koleksiyonu) 5643⁵⁹ seri numarası altında yer almaktadır. Evraklar, Auguste Boppe tarafından dönemin yazı dili olan ve okunması bir hayli güçlük taşıyan el yazmasından transkribe edilmiştir. Diğer taraftan Gédoyn'nın evrakları Halep şehrini terk etmek durumunda kalmasından önce kesintiye uğradığından, söz konusu eksiklik Auguste Boppe tarafından, *fr. 16161*'de yer alan bazı belgelerle giderilmiştir. Üstelik Auguste Boppe, tekrar olan kısımları silerek belgelerin daha anlaşılır olmasına büyük katkı sağlamıştır.

Auguste Boppe tarafından yapılan düzenleme ve eklemeler sonucunda 1909 yılında toplu hale getirilen Gédoyn evrakları, çalışmamız açısından oldukça önemli bir kaynak hüviyetindedir. Bahse konu evraklar, Boppe tarafından her ne kadar el yazısından matbu metne dönüştürülmüş olsa da Fransız dilinin geçirdiği değişim, imla kurallarının neredeyse çok az kullanılması ve de paragrafların çoğu zaman bir sayfayı aşan boyutta olması gibi gerekçelerle, metnin anlaşılması bir hayli yorucu ve yoğun bir mesai gerektirmiştir. Diğer taraftan eserin özgünlüğünün korunması açısından, çalışmamızda kullanılan dil ve anlatım, söz sanatında pek mahir olan ve kendisini oldukça iyi bir şekilde ifade eden Gédoyn'nın diline bağlı kalınarak yazılmaya çalışılmıştır.

Çoğunluğunu Gédoyn tarafından yazılan mektupların oluşturduğu bu kayıtlar, bir kopya evrak niteliğindedir. Louis Gédoyn, yazdığı ya da kendisine yazılan mektupların birer suretini hazırlatarak ve bunları saklayarak evrakların bizlere ulaşmasının koşullarını oluşturmuştur. Ancak bahsi geçen her mektubun kopyasının bulunmadığını belirtmek gerekir. Bu durum mektupların gönderilmeden önce kopyalarının hazırlanması için yeterli zamanın bulunmadığı ya da bazı mektupların başkaları tarafından okunmasının sıkıntıya neden olacağı için başka suretlerinin hazırlanmadığı gibi görüşlerle açıklanabilir. Ayrıca Louis Gédoyn, benzer içerikteki mektupların kopyalarını çıkarmayarak, mektuplara değinmekle yetinmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Gédoyn, mektupların kopya halindeki nüshalarını saklayarak daha sonraki bir zamanda bu evrakları toplu ve düzenli bir hale getirmiştir. Evrakların bilhassa Gédoyn'nın konsolosluk görevinden ayrılması sonrasında derlendiği düşünülmektedir. Bu düşüncenin nedeni, mektupların yanı sıra bu mektuplarda yer alan bilgileri tamamlayıcı ya da açıklayıcı mahiyette metinlerin bulunmasıyla açıklanabilir. Daha net ifade etmek

⁵⁹ BNF, ms. Français 5643.

gerekirse, mektuplar, olayların gelişme aşamasına göre kronolojik olarak verilmekte ve mektuplara ilişkin uzunluğu ya da kısalığı farklılık gösteren açıklamalar bulunmaktadır. Böylesi bir evrak düzeni, Gédoy'nın konsolosluk görevini yaptığı sırada yeterli zaman ve imkân bulamayacağından dolayı, evrakların daha sonraki bir zamanda düzenlendiği görüşünü desteklemektedir.

Evraklara dair bir diğer mesele, evrakların kopyalarının tutulması ve saklanması durumudur. *Louis Gédoy'n, söz konusu belgeleri yalnızca tarihsel olarak kaydetme amacını mı taşıyordu? Mektupların kopyalanmasına neden gerek duymuştu? Mektup ve yazışmalarının başkaları tarafından okunup okunmayacağı konusunda ne düşünüyordu?* Bu soruların cevapları için öncelikli olarak mektup ve yazışmaların dil ve üslubuna bakmak gerekir. Gédoy'n bir konsolos olarak başta yeni kurulmuş olan dışişleri nezaretine, İstanbul'daki elçiye, Fransa'daki önemli devlet adamlarına ve saraya yakın kimselere yazdığı mektuplarda tartışmasız olarak resmi bir dil kullanmaktaydı. Ancak konsolosun aile ve yakın arkadaşlarına yazdığı mektuplarda da gündelik dil yerine resmi bir dil kullanması dikkat çekicidir. Konsolosun özel yazışmalarında resmi usul ve kaide çerçevesinde bir dili tercih etmesi, evraklarının başkaları tarafından okunması ihtimalini düşündürmektedir. Üstelik Gédoy'nın, kullandığı dil ve üslubun yanı sıra evrakların içeriğinde aşırıya kaçmaması, bahsedilen düşüncemizi destekler niteliktedir.

Gédoy'n, bilinçli bir şekilde bu evrakları kayıt altına alarak muhafaza etmiştir. Bunu yapmasındaki amaç, Osmanlı Devleti'ne gerçekleştirdiği yolculuk ve konsolosluk görevine dair arkadaşlarını ve yakın çevresini bilgilendirmek olabilir. Nitekim mektup ve yazışmalarında birtakım aşk maceralarına yer vermiş olması görüşümüzü haklı çıkarmaktadır. Bilindiği üzere farklı gerekçelerle Doğu'ya yapılan seyahatlerde, böylesi maceralar yaşamak ya da en azından yaşandığını anlatmak oldukça popülerdi. Gédoy'nın da arkadaş ve çevresine karşı böylesi bir olayı anlatma isteği duymuş olması muhtemeldir.

Diğer taraftan konsolosun evraklarda Osmanlı Devleti'ne dair birtakım siyasi, askeri, ekonomik ve ticari meselelere yer vermiş olması, evrakların yalnızca Gédoy'nın arkadaş ve yakın çevresine hitap etmediğini göstermektedir. Dolayısıyla bahsi geçen meselelere dair verilen bilgiler, Gédoy'nın arkadaş ve yakın çevresinden ziyade devlet ileri gelenlerine hitap ettiğini göstermektedir. Üstelik daha iyi bir görev edinme arzusunda olan Gédoy'nın devlet ileri gelenlerine kendini göstermesi, böyle bir eser aracılığıyla mümkün görünmektedir. Netice itibarıyla evrakların büyük bir kısmında bu tarz

meselelerin yer alıyor olması, evrakların doğrudan muhatabı olarak devlet ileri gelenlerine işaret etmektedir. Gédoy'n evraklarının dil, üslup ve yazılma amacına değinilmesinin ardından, bu evrakların hangi kaynak türüne girdiği meselesinin ele alınması evrakları yakından tanımamıza imkân verecektir.

Gédoy'n evrakları ele alındığında, ilk olarak evraklara dair tek bir türden bahsetmenin mümkün olmadığına değinmek gerekir. Gédoy'n evrakları arasında seyahat anlatısı, konsolos raporu, günlük, şahsi evraklar ve konsolos yazışmaları olarak adlandırılacak muhtelif tür ve çeşitte yazılar bulunmaktadır. Öncelikli olarak Gédoy'n evraklarına dair sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek maksadıyla söz konusu evraklarda yer alan belgelere, bu belgelerin sayısal oranına ve ne için yazıldıklarına yer vermek gerekmektedir.

Paris'ten yola çıktığı andan itibaren bütün seyahati süresince kalemi elinden bırakmayan Gédoy'n, fırsatını bulduğu her an yazma eylemini gerçekleştirmiştir. Gerek Paris-İstanbul yolculuğunda gerekse de İstanbul ve Halep şehirlerine ulaştığı vakit, hem geçirdiği zamana ilişkin hem de muhatap olduğu kişilere dair bilgi ve görüşlerine yer vermiştir. Konuşmayı oldukça seven Gédoy'n'ın evrakları Fransa, Halep ve İstanbul'dayken yazdığı ya da söz konusu yerlerden kendisine yazılan mektuplardan ve Gédoy'n'ın günlük yaşamının yer aldığı verilerden müteşekkildir. Burada günlük yaşamdan kasıt, Gédoy'n'ın günlük rutinlerinden ziyade kendisine, gördüğü ya da işittiği her bir meseleye dair aktardığı görüş ve yorumlardır.

Öncelikle, Gédoy'n evraklarını doğrudan seyahatname olarak ele almak yanlış bir analiz olacaktır⁶⁰. Çünkü bir yazın türünü seyahatname olarak adlandırabilmemiz için, bilinmeyen ülke ya da kültüre duyulan merak neticesinde, şehirleri ve insanları tanımak isteyen⁶¹ kişi ya da kişilerin yeni yerler görmesi ve keşfetmesi⁶² sonrasında bunları anlatma amacını taşımalıdır. Ancak Louis Gédoy'n, yalnızca şehir ya da kültürlerle dair bilinmeyen şeyleri anlatmak ya da bilinse de üzerine yeni bir şey eklemek amacıyla değildir. Paris'ten yola çıkışından itibaren Halep'e ulaşınca değin seyahatine dair

⁶⁰ Gülgün Üçel Aybet, çalışmasında Gédoy'n evraklarını seyahatname literatüründe değerlendirmiştir. Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahları Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 72-73.

⁶¹ G. Ü. Aybet, *Avrupalı Seyyahları Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, s. 9-10.

⁶² Mehmet Yaşar Ertaş, "Seyahatnameler", *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, ed. Mehmet Yaşar Ertaş, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 274.

rota⁶³, konum ve bilgi veren konsolosun buradaki esas amacı, mektup yazdığı kimselerle devamlı iletişim halinde olmaktır. Sürekli iletişim halinde olması ise ancak devamlı anlatacak yeni bir şeyler yazmakla mümkündür. Gédoy'nun yolculuğuna dair verdiği detayların bir diğer gerekçesi ise, her an konsolosluk görevinden alınacağına dair duyduğu endişe nedeniyle bu tür kayıtlar tutarak kendisine Fransa'da alternatif bir görev sağlamak istemesidir. Söz konusu amacını açık bir şekilde evraklarında aktaran konsolos, kendisinden talep edilmesi halinde şehirlere ve geçtiği yerlere dair istenilen bilgileri paylaşacağından bahseder. Bu hususta Suraiya Faroqhi'nin, bu tür yazıların ne için kaleme alındığını bilmenin eseri doğru tahlil etmeye yardımcı olacağı yönündeki görüşü⁶⁴ evrakları değerlendirmemize ve sınıflandırmamıza yardımcı olmuştur. Netice itibariyle Gédoy'nun yolculuğuna dair tuttuğu kayıt ve bilgiler seyahatnameye dair veriler sunmasına karşın, evrakları doğrudan seyahatname olarak değerlendirmek doğru bir çıkarım olmayacaktır.

Bahsedildiği üzere evrakları doğru değerlendirmek maksadıyla kimlere, ne için ve ne kadar yazıldığını tasnif etmek gerekmektedir. Bu bağlamda Louis Gédoy'nun, Fransa'daki arkadaşları, ailesi, sarayda ya da görevi gereği tanıdığı kimseler, Fransız görevlileri, Fransız tüccarları ve hamisi gibi pek çok kimseyle mektuplaşması dikkate değerdir. Gédoy'nun evrakları arasında kendisine yazılan toplamda 20 adet mektup varken, Gédoy'nun tarafından yazılan 85 adet mektup bulunmaktadır. Yapılan hesaplama Gédoy'nun bahsini ettiği, ancak evraklar arasında yer almayan mektuplar dâhil edilmemiştir. Bununla birlikte evraklar arasında Gédoy'nun tarafından ya da Gédoy'ya yazılan mektuplar dışında, Fransa kralı tarafından önce I. Mustafa'ya ve taht değişikliği sonrası IV. Murad'a yazılan birer mektup ile Sadrazam Mere Hüseyin Paşa ve selefi Kemankeş Ali Paşa'ya yazılmış birer mektup bulunmaktadır. Diğer taraftan kraldan kaptan-ı deryaya, Marsilya konsoloslarına, Venedik elçisine, Halep paşasına, Halep tüccarlarına, Picardin emirine ve Loraine düküne yazılan birer mektup da yer almaktadır.

Mektupların haricinde, Gédoy'nun görevlendirilmeden önce kral tarafından Halep konsolosluğunun boş olduğunu bildiren iki adet ilan; Fransız konsoloslarına kralın emir ve talimatları; Halep ve Mora konsolosluklarının durumu için kralın birer emri; kral tarafından Gédoy'ya verilen talimatlar ve de Gédoy'nun pasaportuna dair birer evrak

⁶³ Gédoy'nun Paris-Halep arası yaptığı yolculuk güzergâhına dair genel bir bakış için, 1 numaralı ekte yer alan haritaya bakınız

⁶⁴ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, çev. Zeynep Altok, İstanbul 2001, s. 278.

bulunmaktadır. Netice itibariyle bahsi geçen mektuplar dışında, evraklar arasında muhtelif konuları içeren 18 evraktan daha bahsetmekteyiz.

Böylelikle Gédoy'n evraklarında toplam 123 tane belge yer almaktadır. Ancak belgelerin bununla sınırlı olmadığı ve bahsedilenlerin dışında Gédoy'nın aralıklı olarak yazdığı, uzunluğu ve kısalığı değişkenlik gösteren hatırı sayılır ölçüdeki metinler, evrakların bir başka yönünü teşkil etmektedir. Bu metinler konsolosun görevi almasından başlayarak Halep görevinin sona ermesine kadar devam etmektedir. Gédoy'nın doğrudan kendisiyle ve düşünceleriyle alakalı detayları içeren bu yazılar çoğunlukla yaşanan gelişmelerden önce ya da sonra yer aldığından, söz konusu metinleri olaylara bir nevi açıklık getiren ya da bir ön hazırlık görevi gören veriler olarak değerlendirebiliriz. Metinlere ilişkin dikkati çeken en önemli husus, açıklayıcı metinlerde Gédoy'nın mektuplarda sözünü ettiği konulardan kimi zaman daha farklı bahsetmesi ya da olayın daha fazla ve başka detaylarına yer vermesidir. Söz gelimi Gédoy'n, son zamana kadar yazdığı mektuplarında elçi Césy'e saygılı ve kibar bir üslup takınırken açıklayıcı metinlerde ondan hoşlanmadığından ve yıllar önce görevini elinden aldığından bahsetmiştir.

Kendisini her daim hatırlatmak isteyen ve bulduğu her fırsatta yazan Gédoy'n, 15 adet ile en fazla olarak dışişleri sekteri Puysieux'ye mektup yazmıştır. Elçi Césy'ye 10; Paris Parlamento başkanı Mesmes'e 6; Puysieux'nün memuru Barat'a 4 ve sarayda ağırlığı olan ve Gédoy'n'yı koruyan Valençay komutanına ise 4 adet mektup yazmıştır. Eşi Matmazel⁶⁵ Gédoy'n'ya bir adet mektup yazması düşündürücüdür. Ancak bunun iki ihtimali bulunmaktadır ki, ya eşine yazdığı diğer mektupların kopyasını tutmamıştır ya da yoğun ve yorucu gördüğü yeni görevinde önceliği işi olmuştur. Gédoy'n, eşi haricinde başta Fransa sarayında görev ve ağırlığı bulunan kimselere, kontlara, arkadaşlarına, Halep konsoloslarına ve daha birçok kimseye sayıları 1 ve 3 arasında değişen mektuplar yazmıştır.

Diğer taraftan Gédoy'n yazdığı mektuplarına karşılık alamadığından şikâyet etmekte ve kimi zaman bu duygusunu muhataplarına iletmekteydi. Kendisi her ne kadar

⁶⁵ *Mademoiselle* kelimesi birden çok anlam içermekte ve farklı unvanlarda kullanılmaktadır. Hanım kız, küçük bayan, (eskiden) kocası büyük soydan olmayan evli kadın anlamlarının yanı sıra bekâr kadınlara, evlenmemiş kızlara ve (eskiden, büyük harfle yazıldığında) Fransa'da, kralın kardeşinin büyü kızına verilen unvan olarak da kullanılmıştır. *Petit Larousse Illustré*, Librairie Larousse, 1974, s. 612; *Dictionnaire Usuel du Français*, Hacette, 1994, s. 656. Esasında bu kelime geleneksel olarak evli olmayan bir kadına verilen nezaket ifadesidir. Taşdığı nezaket anlamından dolayı Gédoy'n, evli olmalarına rağmen eşine *Mademoiselle* şeklinde hitap etmeyi tercih etmiştir.

devamlı surette mektup yazmış olsa da cevap aldığı kişilerin sayısı az olmakla birlikte beklediği sıklıkta da değildi. Bu bağlamda Gédoy'nın mektuplarına en fazla cevap veren 5 adet mektup ile Puysieux olmuştur. Onun haricinde sayısı bir ve iki adet arasında değişen az sayıda kimseden mektuplar almıştır. Böylesi bir durumda konsolosun en fazla mektup yazdığı ve en çok sayıda mektup aldığı kimsenin dışişleri sekreteri Puysieux olması, ilk anda evrakların tamamının konsolos raporu olduğunu düşündürmektedir. Çünkü bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde görev yapan Avrupalı konsolosların görevlerinden biri de kendi bölgelerindeki her türlü haberi bağlı oldukları ülkenin dışişlerine vb. bakanlıklara bildirmektir. Bilhassa konsolosların belirli aralıklarla gönderdikleri raporlarda yer alan bilgiler, iktisadi hususlara ilişkin detay vermesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bu bilgiler arasında buldukları bölgedeki ticari vaziyet, limandaki gemi hareketleri ve gemiye dair her türlü detay, ithal ve ihraç edilen mallar, siyasi ve askeri durum, iklim şartları, üretim ve ulaşım sistemi, yer altı kaynakları gibi daha pek çok husus yer almaktadır⁶⁶. İçerdiği muhtelif bilgiler dolayısıyla kapsamlı birer veri olan bu raporlar, hiç şüphesiz konsolosların sundukları en önemli kayıtlardır. Hiç şüphesiz konsolos raporlarının incelenmesi neticesinde dönemin ticari, siyasi ve sosyal yaşamına ilişkin birçok meseleye dair verilere ulaşılabacaktır.

Buna karşın Halep'te Fransız konsolosluğunu yöneten Gédoy'nın evraklarının tamamının bu tarz raporlar olmadığına dikkat çekmek önem arz etmektedir. Başlarda bütün olarak rapor olduğu düşünülen evraklar, Fransız dilinden Türk diline aktarılmaya başlanmasıyla birlikte düşünce değişikliğine neden olmuştur. Konsolos raporlarına nazaran Gédoy'nun evrakları, benzer birtakım yönleri barındırmasının yanı sıra içerik bakımında raporlardan oldukça farklılık arz eder. Gédoy'nun evrakları günü gününe olmasa da düzensiz ama belirli aralıklarla tutulmuştur. Bununla birlikte raporlardan farklı olarak Gédoy'nun kendisine, gündelik eylemlerine ve özellikle de duygu ve düşüncelerine dair birçok detay içermektedir. Bütün bunların yanı sıra konsolos raporları konsolosun bizzat görev yeriyle alakalı haberleri içermelidir. Ancak Gédoy'nun mektuplarında görev yeri Halep'e dair aralıklı bilgi aktarsa da bu bilgiler doğrudan rapor ve veri yerine çoğunlukla ticaretin kötü gidişatına dair genel bilgiler içermektedir. Henüz Halep şehrine ulaşmadan ve daha İstanbul şehrine bile gelmemişken klişe bir şekilde Halep ticaretinin çökmekte ve batmakta olduğu tarzında söylemine devam eden Gédoy'nun bu tarz bilgi ve ifadelerini

⁶⁶ M. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", s. 151.

doğrudan rapor şeklinde almak yanıltıcı olabilir. Çünkü Gédoy'n, henüz Paris'teyken Halep ticaretine dair öğrenmiş olduğu bilgileri bu şehre gidene kadar tekrarlamaktan öteye geçememiştir. İstisnai olarak Gédoy'nın Halep şehrine ulaşana değin şehre dair vermiş olduğu farklı bir detay vardır ki, o da Safevi ordusunun ilerlemiş olduğu ve yakında Halep sınırına kadar yaklaşacakları tarzındaki bilgilerdir.

Ayrıca konsolos Gédoy'n henüz Halep şehrine ulaşamamışken ve görev yerine dair bahsedilen bilgilerin dışında farklı bilgiler sunamazken, mektuplarında başka detaylara yer veriyor olması dikkat çekicidir. Gédoy'n, Halep şehrine gidene kadar gerek yolculuğu sırasında gerekse de İstanbul'da geçirdiği zaman diliminde duyduğu, gördüğü ve bizzat yaşadığı siyasi, askeri ve sosyal gelişmelere dair mektuplar yazmıştır. Üstelik bu tarz bilgileri içeren mektuplarını başta dışışleri olmak üzere pek çok kimseye göndermiştir. Esasında böylesi gelişmelere dair bilgi aktaracak kişinin elçi olduğunun farkında olan Gédoy'n, yine de bilgi aktarma isteğine engel olamayarak yazmaya devam etmiştir. Kaldı ki bu durumu "... görevimin sadece tüccarların ticareti ile ilgili olması ve görevimin dışında olan olayları aktardığım için beni affedin, Halep'e varır varmaz tam anlamıyla görevimle ilgileneceğim ve sadece ipekten ve vergilerden bahsedeceğim..."⁶⁷, sözleriyle açıklamaktadır.

Diğer taraftan Gédoy'n elçinin yazması gereken ya da zaten aktarmış olduğu olaylara dair kendisi de yazmakla beraber böylesi mektuplarında, "...bu konular hakkında fazla detay vermiyorum çünkü Bay de Césy'nin benden önce sizleri zaten bilgilendirdiğinden eminim..."⁶⁸, "Bu konu hakkında size daha fazla detay vermeyeceğim elçi bunu yapacaktır..."⁶⁹, tarzında açıklamalarda bulunma gereği duymuştur. Her şeye rağmen Halep şehrine gidene kadar ve esas görevi olan konsolosluk ve görev yeri Halep şehrine ilişkin bilgileri rapor edinceye değin yine de bilgi akışını sağlaması durumunu ise, "...aklımın ve dikkatimin çalışır olduğunu bilin..."⁷⁰, şeklinde açıklayarak kendisini çalışkan, zeki ve bilgi akışı sağlayan biri olarak göstermek istemiştir.

⁶⁷ Louis Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n "Le Turc", Consul de France à Alep*, ed. Auguste Boppe, Société d'histoire Diplomatique, Paris 1909, Gédoy'n tarafından 26 Ocak 1624 tarihli Puyieux'te yazılan mektup, s. 47. Mektubun tarihinden de anlaşıldığına göre, Gédoy'n İstanbul'a ulaşamamışken ve henüz yoldayken bu tarz mektuplar yazmaya başlamıştır.

⁶⁸ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, 26 Ocak 1624 tarihli Gédoy'n tarafından Puyieux'te yazılan mektup, s. 46.

⁶⁹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, 30 Nisan 1624 tarihli Gédoy'n tarafından Ville Clercs'e yazılan mektup, s. 96.

⁷⁰ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, Gédoy'n tarafından 26 Ocak 1624 tarihli Puyieux'te yazılan mektup, s. 47.

Esasında konsolos raporu olarak değerlendirebileceğimiz evraklar Gédoy'nın Halep'e gidişi ve görevine başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Ne var ki konsolosluk görevini yalnızca iki ay gibi kısa bir aralıkta sürdüren Gédoy'nın rapor olarak addedeceğimiz evrakları oldukça sınırlı sayıdadır. Bu doğrultuda Gédoy'nın Halep'e gelmesinden sonra bağlı olduğu dışişlerine 2 adet mektup yazarken, elçi Césy'ye 7 adet mektup yazmıştır. Bu kişilerden ise yalnızca birer adet mektup almıştır. Netice itibariyle Gédoy'nın konsolos raporu olarak değerlendireceğimiz evrakları yalnızca 9 adet olurken; bu raporlara cevaben gelen 2 adet mektuptan bahsedeceğiz. Böylesine bir vaziyette Gédoy'nın evraklarının tamamını konsolos raporu olarak yorumlamamız eksik bir tanımlama olacaktır.

Yapılan analiz ve mukayeseler sonucunda, içerisinde seyahat notları, konsolos raporları ve şahsi evrakların bulunduğu Gédoy'nun evraklarının *günlük ve konsolos yazışmaları* olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik bu durum Auguste Boppe tarafından bir araya getirilen Gédoy'nun evraklarına verilen *Journal et Correspondance* başlığı ile de örtüşmektedir. Bahsedilen çıkarımda bulunmamıza bu evrakların genel bir değerlendirilmesinin yapılması sonucunda ulaşılmıştır. Buna göre, Gédoy'nun evraklarında toplamda 9 adet konsolos raporu ve bu raporlara karşılık yazılan 2 adet mektup bulunurken; geriye kalan Gédoy'nun yazdığı 76 adet mektup ve ona gelen 18 adet mektup şahsi yazışmalar olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan konsolosun günlüğü olarak değerlendirilen yazılara dair net bir sayı vermek mümkün olmamıştır. Çünkü bu yazılar rakam, tarih ya da belirli bir bütünlüğü olmadan kaydedilmiş ve kimi zaman birden fazla paragraf halinde yazılmıştır. Dolayısıyla günlük kayıtlarına ilişkin net bir sayı vermek doğru olmasa da evraklarda yer alan neredeyse her bir mektubun öncesinde ve sonrasında yer alan bu yazıların diğer metinlere göre çoğunlukta olduğunu net bir şekilde söyleyebiliriz.

Gédoy'nun evraklarını bir başka açıdan değerlendirecek olursak, bu evraklar *ego-document*, *self-narrative*, *first person narrative*, *life narrative*, *Selbstzeugnis* gibi kavramlarla adlandırılan ve kişilerin kendi kalemlerinden kendilerini anlattıkları kaynak sınıfına girdiği anlaşılmaktadır. Bahsi geçen kavramların akla en yakın tanımı *ben-anlatısıdır*⁷¹. Bu noktadan hareketle kişinin kendisini anlattığı günlük, hatırat,

⁷¹ Bu kavrama ilişkin, daha detaylı ve örnek çalışmalar için bakınız: Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 39-71.

otobiyografi ve şahsi mektuplar ben-anlatısının kaynak sınıfına girmektedir. Her ne kadar bütün metinler yazarlarına ilişkin birtakım subjektif unsurlar barındırsa da bu tarz bir genelleme yapmak yanlış bir çıkarım olacaktır. Çünkü burada kastımız kişilere dair bilgilere satır aralarından ulaşılmışından ziyade, metinlerde doğrudan bu tarz anlatımlara erişiliyor olmasıdır⁷².

Ben-anlatılarına yer vermenin ardından, Gédoy'n evraklarını günlük ve yazışma olarak sınıflandırmış olmamızın gerekçesine değinmek yerinde olacaktır. Öncelikli olarak Louis Gédoy'nın, konsolosluk görevine tayin edilmesiyle beraber devamlı olarak yazma eylemini gerçekleştirmesi ve bunu yaparken de neredeyse bütün evraklarda duygu ve düşüncelerine yer vermesi evrakların tanımlanmasında belirleyici rol oynamıştır. Bu noktadan hareketle konsolosun evraklarında, onun üzüntü ve neşesi, hayal kırıklığı, yaşadığı kaygı ve endişeler, konsolos olarak dik durma çabası, geçmişe dair değindiği bazı özlem ve anılar, içinde bulunduğu maddi sıkıntılar nedeniyle ailesini bu durumdan kurtarmak istemesi ve mesleki anlamda birtakım idealler peşinde koşması gibi çok fazla otobiyografik pasajlara ulaşabilmekteyiz. Gédoy'nın ruh halinin kayıtlarını etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Detaylandırmak gerekirse, Gédoy'nın yazdıklarından hareketle onun görevinin devamlılığına dair ciddi kaygılar yaşadığı gibi önemli bir durum ortaya çıkmaktadır. Üstelik kısa süre sonra konsolosluk görevinden alınması bunu haklı çıkarır niteliktedir. Diğer taraftan konsolosun kendi konumunu sağlamlaştırmak maksadıyla merkezi çevrelere özel mektuplar göndererek devamlı iletişim halinde olmak istemesi, kaybetmekten korktuğu mevcut görevinden iyi bir göreve ulaşma beklentisiyle açıklanır. Halep konsolosluğu Gédoy'n için şüphesiz önemli ve kıymetli olan bir görevdir, ancak ülkesinden uzakta; kültürüne, toplumuna ve iklimine yabancı olduğu bölgede çalışmak yerine kendi ülkesinde görev yapmayı daha çok arzu etmesi anlaşılabilir bir durumdur. Dahası her an görevi bırakma kaygısı yaşamaktansa garantisi ve devamlılığı olan bir işi sürdürmek daha güvenilir ve sağlıklı olacaktır. Nitekim konsolos bu hedefini gerçekleştirme imkânı bulmuş ve Fransa'ya döndüğü vakit dilediği gibi bir göreve tayin edilmiştir. Ne var ki bu görevde kalması da hayatını kaybetmesi nedeniyle uzun soluklu olmamıştır.

Yazılarının her birinde Gédoy'n'a dair yeni şeyler öğrenmenin yanı sıra bahsettiği meselelere onun perspektifinden bakmamız, olay örgüsünün mektuplar üzerinde inşa

⁷² Selim Karahasanoğlu, "Ben-Anlatıları", *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, ed. Mehmet Yaşar Ertaş, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 280-282.

edilmiş olması, Gédoy'n evraklarını konsolosun günlük ve yazışmaları olarak değerlendirmemizi doğrulamaktadır. Hiç şüphesiz ki Gédoy'n evrakları bizlere her açıdan tarihsel veriler sunmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse Gédoy'n'n günlüğü ve yazışmaları ışığında, Levant ticareti, Fransa konsolosluk kurumunun reform edilme çabaları, konsolosluğun mevcut işleyiş süreci, diğer Avrupa devletlerinin konsolosluk sistemleriyle mukayesesi ve de bahsi geçen kurumda yapılmaya çalışılan değişiklikler ulaştığımız bilgiler arasındadır. Diğer taraftan Louis Gédoy'n'n Osmanlı Devleti'yle alakalı her türlü bilgiye sahip olma⁷³ ve öğrendiklerini kayda geçirme isteği, Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılın ilk çeyreğine ilişkin önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Bunun yanı sıra Gédoy'n günlüğü ve yazışmaları, döneme ilişkin Osmanlı Devleti'nin askeri faaliyetleri, padişah değişimleri, iç ve dış meseleler, Osmanlı ekonomisi, gümrük vergileri, Osmanlı Devleti'nin genel durumu, merkezdeki ve Halep şehrindeki Osmanlı görevlileri, Osmanlı geleneğine dair birtakım rutinler gibi birçok hususta bizleri aydınlatmaktadır. Bu minvalde Gédoy'n evraklarının bahse konu meselelere ilişkin mühim bir kaynak görevi gördüğü, Osmanlı Devleti'ndeki siyasi, sosyal, askeri ve mali olayları ecnebi bir devlet memurunun gözünden görmeye olanak tanıdığı şüphe götürmez bir gerçekliktir.

Gédoy'n'n günlüğü ve yazışmalarına dair belirtilmesi gereken önemli bir husus, Gédoy'n'n bir parçası olduğu elçi, konsolos ve tüccar hiyerarşisine ilişkin detaylara ulaşıyor olmasıdır. Diğer taraftan evraklar sayesinde bahsi geçen kişilerin Osmanlı devlet adamlarıyla olan ilişkilerinin boyutları da ortaya konmaktadır. Örneğin Gédoy'n'n günlük ve yazışma evrakları aracılığıyla konsolosun, elçi ve görev yerindeki paşayla sıklıkla görüştüğü bilgisine ulaşılmıştır.

Evraklara dair belirtilmesi gereken bir diğer mesele ise Gédoy'n'n günlük ve yazışmalarının şimdiye kadar pek ilgiye mazhar olmamasıdır. Evrakların, Hussein I. El-Mudarris ve Olivier Salmon tarafından tıpkıbasım halinde yayımlanması dışında⁷⁴ neredeyse hiçbir çalışmada işlenmemesi, çalışmamızın ve konumuzun orijinalliğini korur

⁷³ Konsolosun bu isteği, öncelikli olarak kendi görevini garantiye almak iken bir diğer nedeni de Fransa'nın Akdeniz'deki çıkarlarının korunmasını sağlamaktır.

⁷⁴Hussein I. El-Mudarris; Olivier Salmon, *Le Consulat de France à Alep au XVIIe Siècle: Journal de Louis Gédoy'n, Vie de François Picquet, Mémoires de Laurent d'Arvieux*, Ray Publishing, Aleppo 2009, s. 51-93.

niteliktedir. Elbette ki G doyn ve/ya evraklarına dair bilgilerin yer aldığı çalışmalar bulunmaktadır⁷⁵, ancak bu çalışmalar kısa not ve açıklamalardan öteye gidememiştir.

⁷⁵ O. Salmon, *Alep dans la Litt rature de Voyage Europ enne Pendant la P riode Ottomane (1516-1918)*, s. 902; G.  . Aybet, *Avrupalı Seyyahları Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, s. 72-74.

BİRİNCİ BÖLÜM

FRANSA KONSOLOSLUK MÜESSESESİ VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. Konsolosluğun Ortaya Çıkışı ve Tarihi Kökenleri

Tarihsel bağlamda konsolosluk kavramının kökenlerinin antik çağlara kadar dayandığı bilinmektedir. En yalın biçimiyle, bir devletin yabancı ülkelerde bulunan vatandaşlarının haklarını koruyan ve gözeten, bağlı bulunduğu yönetime siyasi ve ticari bilgiler veren makam şeklinde tanımlanmaktadır. Tebaanın destek ve temsili noktasında işlev gören bu kurum, her ne kadar eski olsa da *konsolosluk* olarak adlandırılması, ona nazaran daha yeni bir durumdur. Söz konusu görevi ifâ eden kişi ya da kişiler birçok bölgede farklı şekillerde adlandırılmış ve zamanla bahse konu görevliler, yaygın bir kullanımla *konsolos* olarak anılmaya başlanmışlardır. Esasen yabancıların ayrı bir halk olarak tanınması ve korunması ihtiyacı sonucunda ortaya çıkan bu görevin ilk örneğini, Mısır'ın yabancılarla tanıdığı haklar ile görmekteyiz. Mısır firavunu II. Amasis, ticari ilişkileri geliştirmek ve Yunanlılar'ın sorunlarına ilişkin meseleleri çözüme ulaştırmak amacıyla, onlara sulh hâkimlerini seçmeleri iznini vermiştir. Söz konusu iznin yanı sıra evler, dükkânlar, tapınaklar, limanlar ve mahalleler de verilerek Yunanlılar'ın kendi yöneticilerinin gözetiminde ticari işleriyle meşgul olmaları sağlanmıştır. Bu tarz bir hakka (imtiyaz) sahip olmayan ülkeler ise konukseverlik ya da yabancı yanlısı (*proksenos-proksenia-proxenos*) olarak bilinen bir sistemden⁷⁶ yararlanmışlardır⁷⁷.

İlk ortaya çıkış tarihi net olarak bilinmemekle beraber proksenos, M.Ö. 7. yüzyıldan kalma bir uygulamadır. Bu sistem, bir şehirde her türlü destek ve korunma gereksinimi olan yabancı ziyaretçilere ya da tüccarlara o şehirdeki kişilerin sağladığı bireysel ayrıcalıklar olarak ifade edilmektedir. Etimolojik olarak *ksenos/ksenia* sözcüğü mevcut eylemin birey tarafından yapılması anlamına gelirken, sözcüğe eklenen *pro-* önekiyle (*proksenos*) söz konusu eylemin kamusal bir anlam kazandığı görülmektedir.

⁷⁶ Metin içerisinde bütünlük sağlanması amacıyla, muhtelif çeşitte kullanımı olan bu sistemi tanımlamak için *proksenos* ifadesi kullanılacaktır.

⁷⁷ Paul Leroy, *Des Consulats des Légations et des Ambassades Etude d'Histoire et de Droit*, Libraire-Éditeur, Paris 1876, s. 83.

Ayrıca proksenos görevini yürütecek kişiler güçlü ve söz sahibi insanlar arasından seçilirken, yapılan seçimde daha ziyade politikacılar tercih edilmiştir⁷⁸.

Genel olarak, temsil edilen şehirlerdeki tüccarların doğal koruyucusu olan ilgili kişinin dini, politik, kültürel ve ticari boyutta birçok görevi vardı. Söz konusu görevlerden birkaçı şöyledir: temsilcisi olduğu kişilere misafirperverlik etmek, büyükelçileri tanıtmak, kredileri teminat altına almak, tüccarlara adli konularda yardım etmek, konuklarına tiyatrodan veya olimpiyat oyunlarında koltuk sağlamak vb. Aynı zamanda proksenos, görev yaptığı topraklarda hem kendi milletinin hem de korumakla yükümlü olduğu yabancı tebaanın çıkarlarının savunucusuydu. Öte yandan yaptıkları hizmetlerin bir ödülü olarak proksenoslar, geniş ayrıcalıkların sahibi olabiliyor ve bu ayrıcalıklar, onları vatandaşlarına nazaran üst bir seviyeye çıkarıyordu. Söz konusu ayrıcalıklar arasında başlıklar ve heykeller elde edilmesi, dokunulmazlık hakkının temini, sahip oldukları mallarını serbest ithalat veya ihracat yapma hakkı, otlama hakkı, bina edinme ve sahip olma hakkı, dini özgürlük ve vergi muafiyeti gibi hususlar yer almaktaydı.

Bahsi geçen görev ve sorumlulukların yanı sıra proksenosların sahip olduğu ayrıcalıklar, söz konusu kişiye erk ve ün kazandırıyor, hatta çoğu zaman görevleri babadan oğula miras kalıyordu. Proksenosu konsolosluğun eski çağdaki tam ifadesi olarak yorumlamak çok doğru bir yaklaşım olmayabilir. Aralarında önemli farklılıklar olmasına rağmen, proksenosu modern konsolosluğun oluşumunda bir mihenk taşı ya da bu oluşumun ilkel hali olarak tanımlamak mümkündür. Öte yandan proksenosun görev yaptığı ülkenin vatandaşlığını taşıması, her iki ulusun haklarını koruması ve en önemlisi de diplomatik yetkilere sahip olması kayda değerdir. Ayrıca bu sistemi Yunanlıların yanı sıra Mısırlıların da kullandığı bilinmektedir. Benzer şekilde yabancı tebaanın korunması görevi Roma İmparatorluğu'nda ülkenin kendi vatandaşları tarafından yerine getirilmekteydi. Ancak Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle bu uygulama ve de onun görev kapsamında yaşanan değişiklikler yavaş yavaş ortadan kalkmıştır⁷⁹.

Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sonucu Avrupa'da yaşanan genel durgunluk, XI. ve XII. yüzyıllara kadar devam etmiştir. Söz konusu tarihler itibarıyla ticaretin yeniden

⁷⁸ Filiz Cluzeau, "Yunanlara Özgü Politik Bir Kurum: Proksenia", *Özsait Armağanı: Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler*, Suna - İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2011, s. 97-98, 100.

⁷⁹ P. Leroy, *Des Consulats des Légations et des Ambassades Etude d'Histoire et de Droit*, s. 84; Louis de Laigue, "L'Institution Consulaire. Son Passé Historique depuis l'Antiquité Grecque jusqu'au Commencement du Premier Empire (1806)", *Revue d'Histoire Diplomatique*, 1890, s. 537-538.

canlanmasıyla birlikte “konsolos” ya da ona muadil farklı isimler de kullanılmaya başlanmıştır. Diğer bir deyişle, eski çağlardan beri farklı coğrafyalarda benzer işleri yerine getiren görevlilere zamanla tek bir isim verilmiştir. Böylece konsolos kelimesi hemen hemen ortak bir kullanım haline gelmiştir. Bu kişilere ilk olarak *vikont* denilirken süreç boyunca “*bailo, balyos*”⁸⁰ (Venedik), “*vicomte*” (Cenova, Pisa), “*podestat*” (Venedik-Cenova), “*recteur*” (Cenova, Venedik), “*alcade*” (Aragon) “*sulh yargıcı*” (İspanyol şehirleri) gibi çeşitli isimler kullanılmıştır. Özetlemek gerekirse, zikredilmiş olan bu isimler Roma sonrası kaybolan proksenosların yerine geçen ve modern konsolosluğun 12. yüzyıllardaki farklı kullanımları olarak karşımıza çıkmaktadır⁸¹.

Esasında konsolos adı ilk çağlardan beri kullanılıyor olsa da modern anlamına yakın ifadesini çok daha sonraları kazanmıştır. Konsolos sözcüğü Latince’de “*danışmak, istişare etmek, düşünmek*” anlamlarına gelen *consulere* eyleminden türemiştir⁸². Robert Estienne’nin, *Dictionnaire François Latin* adlı eserinin 1539 yılı baskısında, konsolos sözcüğü Latince aynı kökten gelen “*conseil*”⁸³ ve “*conseiller*”⁸⁴ sözcüklerinden sonra yer almaktadır. Fakat Estienne’nin burada bahsettiği, Roma İmparatorluğu’na özgü bir konsolosluk anlayışıdır. 1604 yılında ise Hotman de Villiers, *La Charge et Dignité d’Ambassadeur Paru à la Charnière des XVIIe et XVIIIe siècles* adlı eserinde konsolosu büyükelçi ile muadil olarak tanımlamış, ancak bu görüş halefleri tarafından takip edilmemiş ve konsolos ile elçi farklı yetkilere sahip görevliler olarak görülmüştür. Ardından 1680’de yayımlanan *Dictionnaire François Contenant les Mots et les Choses Paru*’de, Pierre Richelet ilk konsolosları Roma Cumhuriyeti zamanlarının yüce yargıcı olarak tanımlamış, Paris’te tüccarlar arasındaki anlaşmazlıklara bakan ve bir yıl görevde kalan hâkimler şeklinde ifade etmiştir. 1690 yılında *Dictionnaire Universel*’de Furetière yabancı topraklar üzerindeki görevlilere (konsolos) atıf yaparak “...*ticareti*

⁸⁰ Balyos, Latince koruyucu ve sırtlayıcı anlamındaki “*bajus*” sözcüğünden gelmekte olup, hem elçi hem konsolos manası taşımaktadır. Kelime özellikle Bizanslılar tarafından *baillivus*, *baiul*, *ballius* gibi değişik şekillerde yazılmakla birlikte zamanla *balyos* halini almıştır. *Balyos* kelimesi Venedik’te daha çok elçiyi tanımlamak için kullanılmasının yanı sıra gerek yaptıkları işler gerekse de diplomatik açıdan kazandığı itibar ve saygınlık gereği, Halep ve Kahire konsolosları için de *balyos* ifadesi kullanılmıştır. M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret*, s. 30, 44-45.

⁸¹Jörg Ulbert, “Introduction: La Fonction Consulaire à l’Époque Moderne: Définition, état des Connaissances et Perspectives de Recherche”, *La Fonction Consulaire à l’Époque Moderne: L’affirmation d’une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, ed. Jörg Ulbert, Gérard Le Bouedec, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2006, s. 9-10.

⁸² A. İ. Savaş, “Konsolos”, s. 178.

⁸³ Conseil: Danışman, kendisine akıl danışılan kimse, meclis, kurul. Tahsin Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Saraç Yayınları, İstanbul 2015, s. 306.

⁸⁴ Conseillers: Ögütçü, ögütleyici, ögüt veren, danışman. T. Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, s. 307.

kolaylaştırmak ve ulusun tüccarlarını korumak için Levant ve diğer şehirlerde kralın komisyonu tarafından atanan görevli...” olarak tanımlamıştır. Bu hususa ilişkin birçok örnek görülmekle birlikte bahsi geçen örneklerde bilhassa konsolosun ticari ve yargı yönüne vurgu yapıldığı gözlemlenmiştir⁸⁵.

Haçlı Seferleri sırasında tesis edilen yakın ilişkiler, doğu ve batı ticaretinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ticaret yapmak için doğuya gelen yabancı tüccarlar, yolculuğun uzun, maliyetli ve zahmetli olmasının yanı sıra, barındırdığı tehlikelerden dolayı ticaret yapmak amacıyla geldikleri ülkelere geçici süreyle de olsa yerleşmek durumunda kalıyorlardı. Tüm bu şartlar altında sıklıkla gidip gelemeyecekleri ve ayrıca ticari faaliyetlerinin uzun ömürlü ve kalıcı olmasını istedikleri için gidilen ülkede belirli bir müddet kalmayı, hatta kalıcı olarak yerleşmeyi daha kârlı bulmuşlardır.

Ticaret amacıyla yabancı diyarlara giden tüccarlar, hukuki, dini, ticari ve sosyal hiçbir hakkı, desteği ya da hâmisî olmaksızın karşılaşılabilecekleri muhtemel olumsuzluklara karşın, kendilerine her türlü konuda rehber olacak birine ihtiyaç duymuşlardır. Tüccarların gittikleri ülkenin yöneticileriyle anlaşma sağlayabilmeleri, ülkenin sakinleri ile ticari hususlarda mutabık kalabilmeleri, gerektiğinde bu işlemleri araçlarla sürdürmeleri ve de güvenle konaklayabilecekleri bir ikâmet edinmeleri, üzerinde önemle durulan meseleydi. Ayrıca Haçlı Seferleri ile birlikte gelişen ticaret, beraberinde konsolosluğun da gelişme göstermesine ve yaygınlık kazanmasına olanak sağlamıştır. Bu çerçevede Doğu’ya gelen Avrupalılar, aralarından birini konsolos olarak seçiyor ve seçilen kişi onların çıkarlarını ve ticaretlerini korumanın yanı sıra kendi aralarındaki ihtilafları da çözmekle yükümlü oluyordu. Söz konusu uygulama, öneminin anlaşılmasıyla beraber giderek daha da yaygınlaşmış ve Avrupa devletleri artık konsolosları kendileri tayin edip ticaret yaptıkları ülkelere düzenli olarak göndermeye başlamışlardır. Netice itibarıyla, Avrupa devletlerinin konsolos tayin ettiği coğrafyaların takibini yapmak suretiyle genel ticari ağlarını ortaya çıkarmak mümkündür.

Başlarda mevcut tüccarların sayısı, ticari bir topluluk teşkili noktasında yeterli olmadığından, tüccarlar buldukları ülkede azınlık durumuna düşüyorlardı. Ancak zamanla sayılarının artması ve ticari faaliyetleri teşvik edecek koşulların ortaya çıkması, tüccarların sayısında önemli derecede artışa neden olmuştur. İlgili koşulları ortaya

⁸⁵ Géraud Poumarède, “Le Consul dans les Dictionnaires et le Droit des Dens: Émergence et Affirmation d’une Institution Nouvelle (XVI-XVIIIe Siècle), *La Fonction Consulaire à l’Époque Moderne: L’affirmation d’une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes 2006, s. 23-27.

çıkaran faktörlerin başında Avrupa devletlerinin Haçlı Seferleri'ne verdikleri desteğin de etkisiyle Latin krallıkları tarafından kendilerine sağlanan ayrıcalıklar gelmekteydi. Latin kralları, Avrupalılara ticari muafiyet sağlamalarının yanı sıra mevcut bölgelerinde onlara ev, mahalle, fırın ve dükkân gibi ikâmet ve ticaret alanları bahşetmişlerdir. Böylece Levant bölgesine gelip yerleşen Avrupalılar ticari koloniler halinde örgütlenmiş ve yaşamlarını da bu şekilde idame ettirmişlerdir. Mevcut durum, koloniyi idare edebilecek ve onlara liderlik edip her türlü süreci yönetecek bir yetkiliye olan ihtiyacı da ortaya çıkarmıştır. Söz konusu bu görevlinin aynı zamanda yasal yetkilerle donatılmış olup hukuki mevzularda koloniyi destekleyen ve yasaların uygulanmasını sağlayan bir sulh yargıcı olması gerekiyordu. Özetle bu kişi, koloni mensupları tarafından seçilen *tacir yargıç* (juge marchand) ve *yargıç konsolos* (juge consul)⁸⁶ görevini ihtiva eden konsolostu⁸⁷.

Avrupa konsolosluklarının Levant bölgesinde ortaya çıkışı, Osmanlı öncesi döneme dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki fetihleriyle beraber söz konusu uygulamanın kabul görmeye başlamasıyla birlikte bazı değişimlere uğradığı bilinmektedir. Konsolosluk, kendi iç dinamiklerine bağlı dönüşüm geçirmenin yanı sıra dış etmenlerden de büyük ölçüde etkilenmiştir. Fransa konsolosluğu, bu hususta önemli bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Marsilya şehrinin krallığa bağlanması ile Fransa konsolosluğu bünyesinde reform ölçüsünde bir değişim yaşanmış; Marsilya ve Fransa konsolosluk geleneğinin birleşimi yeni bir düzen ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak konsolosluk kavramı, günümüzdeki manasına ulaşmadan evvel farklı diyarlarda başka adlarla anılsa ve muhtelif biçimlerde uygulansa da ortaya çıkmasında siyasi ve ticari faaliyetlerin yeri büyüktür. Bu minvalde Fransa konsolosluğunun temeli olan Marsilya konsolosluk sistemini ve konsolosluğun gelişim seyrini aydınlatmak yerinde olacaktır.

1.2. Konsolosluğun Marsilya Kökeni

Fransa ticareti -özellikle Levant ticareti- ve Fransa konsolosluğundan bahsetmeden önce Marsilya tarihi ve ticaretine ilişkin hususların detaylı olarak analiz edilmesi yerinde olacaktır. Çünkü Fransa ticaret ve konsolosluk kurumunun tarihi, Marsilya tarihi ile

⁸⁶ Leroy'un, *Des Consulats des Légations et des Ambassades Etude d'Histoire et de Droit* adlı eserinde geçen bu iki kavram, bahsi geçen dönemlerde hem konsolosluk görevi hem ticaret hem de adli konulardan sorumlu olan kişileri tanımlamakta kullanılmıştır.

⁸⁷ P. Leroy, *Des Consulats des Légations et des Ambassades Etude d'Histoire et de Droit*, s. 97-98.

yakından alakalıdır. Doğu Akdeniz ile kurulan ticari ilişkiler, Marsilya şehrinin Fransa krallığına bağlanmasından çok zaman öncesinde, Marsilya şehri tarafından tesis edilmiş ve buna bağlı olarak da gelişme göstermiştir. Bu bağlamda şehrin tüccarları uzun süredir Akdeniz bölgesine gidip gelmiş, çok büyük ticari hacimleri olmasa dahi devamlı bir ticaret sirkülasyonu içerisinde olmuşlardır. Bununla birlikte Marsilya şehri Fransa krallığına bağlanmadan önce, Fransa'nın Levant bölgesinde herhangi bir ticari varlık göstermediğini iddia etmek yanlış olur. Ne var ki şehrin krallığa bağlanması ile gerek kazanılan tecrübe ve deneyim gerekse de şehrin bulunduğu coğrafi konum, Fransa Levant ticaretine yeni bir ivme kazandırmıştır. Öyle ki şehrin krallığa bağlanmasından sonra Fransa'nın Levant ticareti ağırlıklı olarak Marsilya üzerinden ve uzun bir ticari deneyime sahip Marsilyalı tüccarlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Söz konusu durumdan dolayı Marsilya şehrinin ticari tarihi ve koşulları Fransa'yı yakından alakadar etmekteydi.

Her şeyden önce, Yunan göçleri; Romalıların, Müslümanların, barbarların ve korsanların saldırıları; Haçlı Seferleri ve nihayetinde Fransa monarşisine bağlanması, Marsilya şehrinin tarihini ve ticaretini şekillendiren en önemli etkenlerdir. Mevcut coğrafi koşulların bir getirisi olarak Roma egemenliği, hem Marsilya'nın hem de tüm Galya bölgesinin tarihi oluşumundaki en önemli faktörlerden biriydi. Bütün bu etkenler siyasi koşullarda ve özellikle de şehrin ekonomik gelişiminde kendini göstermiş; şehrin savaş, barış ya da siyasi ittifaklarında ticari öncelikleri belirleyici olmuştur. Marsilya ticareti söz konusu olduğunda şehrin durmaksızın ilerleyen büyük bir ticari hacme sahip olduğunu söylemek zordur. Diğer taraftan şehrin, İtalyan şehirleri ile ticari noktada mukayesesi de bir o kadar yanlıştır. Çünkü Marsilya şehri, tarihi boyunca devamlı kara ve denizde türlü engellerle karşılaşmış; bulunduğu coğrafi konum sebebiyle şehir, sıklıkla büyük güçlerin egemenliği altında kalmıştır. Bu gibi ve daha başka sebeplerden dolayı Marsilya şehri, hiçbir surette İtalyan ticaret şehirleri ölçeğinde bir güç olamamıştır.

Şehrin dış ticaret noktasındaki en önemli faaliyetleri, Levant bölgesinde gerçekleşmiş ve şehrin zenginleri Levant ticareti ile meşgul olan tüccarlar arasından çıkmıştır. Gerek Fransa krallığına bağlanmadan önce gerekse de bağlandıktan sonra şehrin seçkin grubunu tüccarlar teşkil etmiş ve şehirde onlara alternatif bir güç ve tehlike oluşturabilecek herhangi bir sınıf ortaya çıkmamıştır. Marsilya'da ticaret ve siyaset o

kadar içiçe geçmiştir ki şehrin yönetim yeri ile ticari işlerin düzenlendiği yer aynı yapıda yer almıştır⁸⁸.

1.2.1 Marsilya Şehri'nin Tarihi ve Ticareti

Fransa'nın en eski şehirlerinden olan ve Batı Akdeniz'de Yunan ve Galya uygarlıkları arasında bir kapı görevi üstlenen Marsilya, M.Ö. 600 yıllarında Yunanlılar tarafından ticaret kolonisi olarak kurulmuştur. Şehrin coğrafi konumu itibariyle denizden elde edebileceği kaynak ve gelirlere yönelme çabası denizcilik, balıkçılık ve taşımacılık alanında önemli ilerleme kaydetmesini sağlamıştır. Bunun dışında şehrin ihtiyaç duyduğu ve aynı zamanda ticari aracılığını yaptığı ürünleri başka ülkelerden alarak diğer ülkelere satması, önemli bir gelir kaynağı olarak dikkat çekmekteydi. Kurulduğu tarihten itibaren siyasi ve askeri anlamda kayda değer bir güç elde edememiş olan şehir, var oluşunu ve hayatta kalabilme gücünü ekonomik kazanımlara borçluydu. Bu nedenle de Marsilya, komşu devletlerin -özellikle de ticaretle uğraşanların- dikkatini çekmemeye özen göstermekle birlikte dışarıya karşı ılımlı ve içeride ise ticari hedeflerine odaklanan bir politika takip etmiştir.

Şehir, ticaretini artırmak ve önemli metaya ulaşabilmek amacıyla denizcilik alanındaki ilerleme hedeflerinin yanı sıra eğitim ve bilim çalışmalarına da önem vermiştir. Şehrin sakinleri ve gezginleri üzerinde ise yeni kıyıların ve bilgilerin keşfedilmesi noktasında teşvik edici bir politika izlenmiştir. Marsilya'nın ünlü kâşif, denizci ve gökbilimcilerinden Pytheas ve Euthymenes, şehrin ilmî kazanımına katkıda bulunan ve aynı zamanda mevcut bilgilerin ticaret ve denizcilikte kullanılmasına yol açan kimselerdi. Özellikle Pytheas'ın Marsilya'nın enlemini belirlemesi, mevcut dönemde Marsilya'yı bu tarz bilgiye sahip olan tek antik kent haline getirmiştir. Bu sonuç dahi Marsilya'nın ticarete ne kadar önem verdiğini kanıtlar niteliktedir. Bunların dışında Marsilya'nın en büyük hedeflerinden bir diğeri de coğrafi gelişmeler ve yapılan seyir ve seferler sonucu kalay ve Baltık Denizi kıyılarında ulaşılan kehribar kaynaklarını elde etmek olmuştur⁸⁹.

Marsilya, ilk zamanlarında Rhône nehri aracılığıyla yapılan iç ticarete önem vermekteydi. Şehir, güney Galya'nın ürünlerini bölgenin kuzeyine taşımış, ulaşımın yanı

⁸⁸ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 150.

⁸⁹ Augustin Fabre, *Histoire de Marseille*, Marius Olive et Librairie Lacroix, vol. I, Marseille et Paris 1829, s. 48-49, 51-55.

sıra malların değiş tokuşu ile de iç ticarete belirli bir kazanım elde etmiştir. Dahası şehir sadece malların değişim ticaretiyle yetinmemiş ve zamanla imalat sektöründe gelişme göstererek mücevher, mercan süsleri ve sabun ihracatı da yapmıştır. Bunun haricinde Marsilya tüccarları, Galya bölgesinde önemli ölçüde bağ ürünleri ve zeytin satışıyla uğraşarak iç ticarete belirli bir ivme yakalamışlardır⁹⁰. Dış ticarete ise kokuları, kürkleri, baharatları, İran ipeğini, Mısır kâğıdını ve daha birçok ürünü Levant bölgesinden Galya'ya taşımışlardır. Ayrıca Afrika'dan fildişi ve sakız; İspanya'dan ise metal, yün ve kumaş elde edilmesi de şehrin dış ticaretinin ne denli geliştiğini göstermektedir. Marsilya ticaretini esas olarak canlandıran şey, şehrin çeşitli emtianın havuz oluşturduğu bir mal deposu olması ve transit liman görevini üstlenmesiydi. Bunlardan başka az da olsa şehrin kendi ürettiği ürünler de bulunmaktaydı. Nitekim, hem Marsilya hem de bulunduğu bölge olan Provence'ın geri kalan şehirleri, denizaşırı ticarete transit mal dışında az çeşitte kendi ürünlerine sahiplerdi⁹¹.

Marsilya şehri, bulunduğu coğrafi konum ve yaşanan ekonomik gelişmeler sonucu önemli bir ticaret şehri haline gelmiş ve İtalyan şehirlerinin izinden gitmeye gayret göstermiştir. İtalyan şehirleri katı kurallar yerine yetenekli kişilerin yer aldığı, sermaye birikimine izin veren, gelişmiş bir sözleşme ve ticaret ağı kurabilme politikası izlemiştir. Bu hususta teknik yenilikleri ve kârı artırıp maliyeti düşürecek gelişmeleri yakından takip etmiştir⁹². Marsilya da benzer bir politika izleyerek ticari zenginliğini korumak ve artırmak amaçlı koloniler kurmuştur. Bununla birlikte Galya bölgesinde büyük bir gücün ya da devletin desteği olmadan İtalyan şehirleri ölçeğinde olmasa da bir cumhuriyet şehri olmayı başarabilmiştir. Dahası ticaret ve ekonomide sağlanan ilerlemeler şehrin yönetim anlayışını ve kurumlarının yapısını da etkilemiştir. Bu sayede Marsilya şehri her daim kendi kendine yetebilen, tek başına ticari güçlerle anlaşmalar sağlayabilen, özgür ve bağımsız bir ticaret şehri olmayı hedeflemiştir.

Marsilya şehrinin kaydettiği ilerlemeler, kârlarının azalmasından endişe duyan ticari güçlerin dikkatinden kaçmadı. Oysaki ticari anlamda gelişme göstermiş olan Fenike ve Kartacalılar, sarı kehribar⁹³ ticaretindeki bilgilerinin detaylarını saklı tutmakta ve olası

⁹⁰ Jules Juliany, *Essai sur le Commerce de Marseille*, vol. I, Paris 1842, s. 14,19

⁹¹ Georges Bernard Depping, *Histoire Commerce entre le Levant et l'Europe depuis les Croisades jusqu'a la Fondation des Colonies d'Amérique*, vol. I, L'Imprimerie Royale, Paris 1830, s. 295.

⁹² William H. McNeill, *Avrupa Tarihi'nin Oluşumu*, çev. Yusuf Kaplan, Külliyyat Yayınları, İstanbul 2015, s. 120.

⁹³ Galya bölgesinde çok fazla kullanılan kalay ve mücevher yapımında kullanılmaktadır.

bir rekabetin önünü almak amacıyla yanlış ticari bilgileri dahi yaymaktaydılar⁹⁴. Bu nedenle ticaretlerinin azalmasından endişe duyan Fenike ve Kartacalılar, Marsilya'ya yönelik istilalara ve saldırılara başlamışlardır. Kendisine yapılan tehdit ve saldırılar karşısında Marsilya, Roma'nın ittifak ve korumasının önemini başından fark ederek onun gücünü kendi lehine kullanmak istemiş ve bu anlamda başarılı da olmuştur⁹⁵. Roma desteği sayesinde Kartaca gücünün yok edilmesi ve Marsilya'yı rahatsız eden mevcut tehlikenin ortadan kaldırılmasının ardından, Kartaca'nın faal olduğu pazarlara Marsilya ticareti yerleşmiştir⁹⁶. Bu sayede Marsilya'ya yönelik ekonomik yararın yanı sıra Roma himayesi, Galya bölgesindeki diğer güçlere karşı da kendini güvende hissetmesine neden olmuştur. Her şeyden önce Marsilya şehrinin dış politikasında ticaretini muhafazası noktasındaki kaygılarının temelinde, ticari gayelerin siyasi eylemlerine yön veriyor olması yatmaktadır.

Ne var ki Roma'nın himaye politikası her daim aynı şekilde devam etmemiş ve Marsilyalılar, koruyucularının, efendileri olacağı vaktin geleceğini tahmin ederek endişeyle beklemişlerdir. Nihayetinde beklenen netice kendini göstermiş ve Roma, çıktığı Galya ve İspanya seferlerinde Marsilya'yı da kendi yönetimine dâhil etmiştir. Roma'nın fethini kolaylaştıran ana etken, Galyalılar arasında yaşanan ayrılık ve anarşi olmuştur⁹⁷. Hiç şüphesiz Marsilya'nın bu duruma karşı koyabilecek savunma araçlarından yoksun olması, hem kendilerince hem de Roma tarafından gayet iyi bilinmekteydi. Roma saldırısına uğrayan şehir, yapılan istiladan zarar görüp özgürlüğünü kaybetmiş olsa da Roma koruması altında bağımsız bir şehir olma statüsünü sürdürebilmiştir. Esasında şehrin isyan edip bağımsızlık yolunda çaba sarf etmek yerine, kendisine sağlanan özgürlükten faydalanarak ticari faaliyetlerine devam etmesi dikkate değerdir. Buna karşın Marsilya'nın zaman zaman Roma'nın düşmanlarıyla gizli işbirliği içinde olmaya dönük ufak çaplı eylemlerde yer aldığı da gözden kaçmamaktadır. Öte yandan ticari varlığını sürdürmekle meşgul olan Marsilya'nın, Roma'nın yürüttüğü savaflara destek sağlamak zorunda olması, var olan güç ve zenginliğini önemli ölçüde yitirmesine neden olmuştur⁹⁸.

⁹⁴ A. Fabre, *Histoire de Marseille*, s. 47.

⁹⁵ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, çev. Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, İmge Kitabevi, İstanbul 2011, s. 130.

⁹⁶ Claude Fouque, *Histoire Raisonnée du Commerce de Marseille: Appliquée aux Développements des Prospérités Moderns*, Roret, vol. I, Paris 1843, s. 1.

⁹⁷ Jacques Bainville, *Fransa Tarihi*, çev. Hüseyin Cahid Yalçın, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938, s. 6.

⁹⁸ Ralph Henry Carless Davis, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, çev. Rümeyza Şişman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2020, s. 190, 193.

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması sonucu, Avrupa'da uzun süre ticari bir boşluk meydana gelmiş ve Avrupa, M.S. 5. yüzyılda barbar akınlarının hedefi olmuştur. Marsilya, bu süreçte Vizigotlar, Burgonyalar ve ardından Ostrogotların istilasına uğrarken, uzun yıllar Frank hanedanlarından Merovenjlerin ve Karolenjlerin egemenliği altında kalmıştır⁹⁹. Karolenj hanedanının mensubu olan Charlemagne, ticareti korumak ve genişletmek amacıyla atılımlar gerçekleştirmiş, yollar inşa etmiş, korsanları ve Müslümanları egemen olduğu bölgelerden uzak tutmayı başaramıştır¹⁰⁰. Üstelik yabancı devletlerle iyi ilişkiler kurma politikası izleyen Charlemagne, Abbasi halifesi Harun Reşid ile yakınlık kurmuş ve Bağdat ile Frank toprakları arasında farklı tarihlerde çok çeşitli hediyeler taşıyan elçiler gelip gitmiştir¹⁰¹. Ticareti genişletmek isteyen kralın halife ile yaptığı anlaşmalar, Marsilyalıların çeşitli ayrıcalıklar elde etmesini sağlamıştır. Öyle ki bu dönemde ekonomik ve kültürel atılımlar başta olmak üzere yapılan reformlar Karolenj Rönesansı olarak adlandırılır. Buna karşın Normanlar, Macarlar ve Müslümanların istila ve yağmalarının yapılan reformlar üzerinde yıkıcı bir etkiye neden olması, Avrupa'da Rönesans'ın gecikmesine yol açan etken olarak yorumlanmıştır¹⁰².

Charlemagne'm halefleri onun yürüttüğü politikaların takipçileri olamamış ve onların döneminde Marsilya ticareti zor bir süreçten geçmiştir. Galya bölgesinde meydana gelen iç sıkıntılar, Viking ve Müslüman saldırıları ve 838 yılında Araplar'ın Marsilya'yı kuşatması şehre büyük zarar vermiştir. Dahası Avrupa'da yaşanan çeşitli sıkıntılar sonucunda ticaretin zayıflaması, bu alanda bir güvensizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nihayetinde Charlemagne'nin halefleri döneminde Galya bölgesi, Doğu ve Batı Frank Devleti olarak ikiye bölünmüş, ortaya çıkan bu durum sonucunda Marsilya şehri, Provence bölgesinin bir parçası olarak Provence kontluğuna tabi olmuştur¹⁰³.

Söz konusu dönemde Marsilya bağımsızlığını kaybetmiş ve ticari anlamda tükenme noktasına gelmiş bir durumdaydı. Yaşanan çöküş dönemi Haçlı Seferleri'ne kadar devam etmiş, ancak bu seferlerle beraber yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Kuruluşundan itibaren kendi gücünün ve ekonomisinin temellerini atan şehir, artık Provence bölgesinde güçlü bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Haçlı Seferleri, Marsilya

⁹⁹ Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. Hanife Güven, Uğur Güven, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s. 38.

¹⁰⁰ A. Fabre, *Histoire de Marseille*, s. 221.

¹⁰¹ Özlem Genç, *Charlemagne ve Karolenj Rönesansı*, (Basılmış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2012, s. 5-6.

¹⁰² J. Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s. 63.

¹⁰³ J. Juliany, *Essai sur se Commerce de Marseille*, s. 21.

ticaretinin yeniden canlanmasını, var oluşundan beri hedeflediği ticari güce erişmesini ve en önemlisi de Levant bölgesinde kalıcı bir ticari birim olmasını sağlayan en önemli etken olmuştur. Belirtmek gerekir ki Marsilya'nın seferlere sağladığı desteği ve bunu ticari ve ekonomik kazançlara nasıl dönüştürdüğünü kavramadan şehrin tarihini anlamaya çalışmak yetersiz olacaktır. Dahası Marsilya'nın Fransa'ya aktaracağı Levant bağlantılarını ve konsolosluk temellerini detaylandırmak konunun anlaşılması noktasında yerinde olacaktır.

1.2.1.1. Haçlı Seferleri Sürecinde Marsilya

1096 yılından başlayıp 1291'e kadar yaklaşık iki yüzyıl süren Haçlı Seferleri'nde, bazı küçük girişimler hariç dokuz büyük sefer gerçekleştirilmiştir. Seferlere katılım için yapılan çağrılar büyük oranda yanıt bulmasının ardında, Avrupa'da Karolenj gücünün zayıflaması ve her eyaletin kendi bağımsızlığını ilan etmesi sonucu oluşan siyasi boşluk, ekonomik güçlükler ve dini gerekçeler yatmaktadır¹⁰⁴. Ticari anlamda başı çeken Marsilya ve İtalyan şehirlerinin seferlere yoğun katılım göstermelerinin ardında, gerek hac yolculukları gerekse de ticari faaliyetler sonucunda bölgeyi tanıyan olmalarının önemli bir payı vardır.

Avrupa'da yaşanan siyasi buhran, etkisini ticarete de göstermiş ve ticaret durağan bir şekilde sürdürülmüştür. Buna karşın hacıların yolculukları, Marsilya, Narbonne ve İtalyan limanlarından yapılmaya devam etmiştir. Teknik ilerlemeler sayesinde güçlü ve dayanıklı filoların inşa edilmesi, ticari seferlerin ve hac yolculuklarının daha emniyetli bir biçimde yapılabilmesine olanak sağladığı gibi bu filoların Haçlı Seferlerinde kullanılması, beraberinde doğunun zenginliğinin taşınmasına vesile olmuştur. Belirtmek gerekir ki İtalyan şehir devletleri bu hususta en iyi ve öncü güçlerdendir. Buna binaen kazançları da aynı ölçüde büyük olmuştur¹⁰⁵.

Haçlı Seferlerine iştirak noktasında İtalyan devletleri, Güney Avrupa kentleri ve Marsilya; taşımacılık, mali destek ve seferlere fiili katılım gibi çeşitli katkıda bulunmuşlardır. Bahsi geçen devletler Haçlı Seferlerine yaptıkları yardımların karşılığında, Latin devletleri tarafından Levant bölgesinde birçok taviz ve hak elde

¹⁰⁴ Işın Demirkent, "Haçlılar", *TDVİA*, 1996, s. 525-526.

¹⁰⁵ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 19; William Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 147-159.

etmiştir. Söz konusu ayrıcalıklar, çeşitli vergi ve ücretlerden muafiyet, ikâmet yerinin temini, mahalle ve fırın gibi yerlerin tahsisi gibi hususların yanı sıra bilhassa tüccarlara kendilerini yönetme hakkını kapsamaktaydı. Bütün bu koşullar altında, modern anlamda konsoloslüğün temelini bu dönemde atıldığını söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Latin krallarının söz konusu ayrıcalıkları tanımaları, Avrupalıların yardım ve desteğinin devamlılığını sağlama isteğini taşıırken; Avrupalılar da ayrıcalıkların onaylanması ve genişletilmesi karşılığında sonraki seferlerde yardımlarını sürdürme teminatı vermişlerdir. Denilebilir ki Avrupalı tüccarların faaliyetlerinin teşvik edilmesi, Haçlı devletlerinin tesisi ve verilen imtiyazlar en nihayetinde karşılığını bulmuştur. Böylece Haçlı Seferleri daha öncesinde gidilmeyen Levant bölgelerine ulaşım ve de farklı türlerde mallara erişimin¹⁰⁶ yanı sıra Avrupalı tüccarların Levant'a yerleşimlerinin başlangıcını da tesis etmiştir¹⁰⁷.

Marsilya özelinden bakıldığında, Haçlı Seferleri öncesinde Marsilya'nın Levant bölgesi ile zayıf da olsa bir iletişimi vardı. Üstelik Marsilyalılar hacı taşımacılığı yaptıkları için söz konusu bölge hakkında bilgi sahibiydiler¹⁰⁸. Bu gerekçelerden hareketle Haçlı Seferlerine iştirakını gördüğümüz Marsilya şehri; Haçlıları taşıma, finans ve gıda yardımı gibi birçok noktada seferlere katkı sağlamıştır. Bahsedilen yardımların karşılığında, Marsilyalılara Levant bölgesinin çoğu yerinde Latin kralları tarafından dokunulmazlık, vergi muafiyeti ve ticari hak gibi imtiyazlar tanınmıştır. Örneğin Kudüs kralı, Marsilyalılara şimdiye kadar yaptıkları ve bundan sonra yapacakları yardımlar için Akka, Kudüs ve krallığının bütün şehirlerinde sokak, kilise ve fırın vermiştir. Bunun dışında Marsilyalılar, Latin krallığının her yerine istedikleri gibi gidip gelecek ve vergi ödemedi mal alıp satabileceklerdi¹⁰⁹. Dahası şehre verilen mevcut haklar papaların onay ve desteğini görmesinin yanı sıra, Papa IV. Innocent, ayrıcalık sahibi olan Marsilyalıları rahatsız etmeye çalışan ya da haklarını kullanmalarına engel olan herkesi aforoz etme tehdidinde bulunmuştur. Bütün bunların dışında Marsilya'nın Levant bölgesinde imtiyaz

¹⁰⁶ Raoul Busquet; Régine Pernoud, *Histoire de Marseille Moyen Age jusque'en 1291*, vol. I, Librairie Plon, Marseille 1949, s. 134.

¹⁰⁷ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 23.

¹⁰⁸ G. B. Depping, *Histoire Commerce Entre le Levant et l'Europe Depuis les Croisades Jusqu'a la Fondation des Colonies d'Amérique*, s. 279.

¹⁰⁹ BNF, ms. fr. 18595, s. 14; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 159-160.

hakkına sahip olduğu tüm sözleşmelerde, konsolosluk bahsi geçmekte ve bu şehir Levant bölgesinde konsolosluk kurmuş ilk şehir olarak kabul edilmektedir¹¹⁰.

Marsilya tüccarının yoğun olarak bulunduğu şehirler Akka, Tire ve Beyrut'tur. Bahsedilen şehirlerin neredeyse hepsinde fırınları, caddeleri, kaleleri ya da en azından konsolosları bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Marsilyalıların Antakya, Halep, Trablus, Kuzey Afrika, İskenderiye ve Dimyat gibi birçok yerde de ticari kolonilerinin olduğu bilinmesine karşın söz konusu bu yerlerde ticari hacim ve tüccar sayısı dikkate değer bir oranda olmamıştır¹¹¹. Söz konusu ticari kolonilerin sayısına bağlı olarak şehrin ticari önemi ve zenginliği de artış göstermiş, bu kapsamda Marsilya'nın ithalat ve ihracatı noktasında bir artış yaşanmıştır. Haçlı Seferleri boyunca haçlıları taşıyan Marsilya şehri, o tarihlerde henüz Fransa'ya bağlı bir kent olmadığı ve en önemlisi de Fransa tarafından yabancı bir şehir olarak görüldüğü için Fransız ordularının ana limanı olarak hizmet vermemiştir. Bununla birlikte Fransa, zaman zaman Marsilya limanı ve gemilerini kullanmış, ancak tercihen daha çok İtalyan şehirlerinin taşımacılığında faydalanmıştır¹¹². Marsilya limanı her ne kadar Fransız ordusunu taşıma tekeline sahip olmasa da, Fransız komutanları için çıkış noktası ve kutsal topraklara gidiş için önemli bir liman haline gelmiştir. Netice itibariyle Marsilyalılar, Avrupalıların haçlı nakli için kiraladığı gemilerden dikkate değer bir oranda kâr elde edebilmişlerdir¹¹³.

Gerek Haçlı Seferleri zamanında gerekse de seferlerden önce Avrupalıların Müslümanlarla ticaret yaptıkları bilinmektedir. Bununla birlikte papalık, Hristiyanlara savaş zamanlarında kendilerine karşı kullanılması muhtemel olan demir ve kereste gibi malzemelerin yanı sıra Müslümanların ordularında kullanacakları kölelerin satışının yapılmasını da yasaklamıştır. Papa, çağrısını Venedik, Ceneviz, Pisa ve Marsilya gibi Akdeniz ticaretiyle uğraşan şehirlere defalarca yinelese de bu noktada ticari kazanç ön plana çıkmış ve bahsi geçen şehirler papanın çağrısının aksi yönünde hareket etmekten çekinmemişlerdir¹¹⁴.

¹¹⁰ J. Juliány, *Essai sur le Commerce de Marseille*, s. 25.

¹¹¹ Joseph Marchand, *Le Commerce de Marseille avec le Levant Pendant les Croisades*, Hachette Livre, Marseille 1890, s. 37-38.

¹¹² G. B. Depping, *Histoire Commerce entre le Levant et l'Europe depuis les Croisades jusqu'à la Fondation des Colonies d'Amérique*, s. 280.

¹¹³ Anne Brogini, "Une Méditerranée Marseillaise? L'élan des Marchands Provençaux en Méditerranée Occidentale (env. 1590-env. 1660)", *La Mer en Partage. Études offertes à Gilbert Buti sur les Sociétés et les Économies Maritimes (XVIe-XIXe siècles)*, ed. Xavier Daumalin, Daniel Faget, Olivier Raveux, Presses Universitaires de Provence, Aix-en-Provence 2015, s. 155.

¹¹⁴ Seyit Özkutlu, "Orta Çağ'da Papalık Yasakları ve Müslüman Doğu: Latin Noter Kayıtları Işığında Doğu-Batı Ticareti (1162-1350)", *Belleten*, 83, 2019, s. 488.

Haçlı Seferleri süresince Marsilya şehri, Levant'ta sürekli bir varlık haline gelirken, İtalyan şehir devletleri daha fazla avantajlar elde etmişlerdir. Montpellier, Narbonne ve Marsilya gibi Akdeniz'in Avrupa kıyısındaki bu limanlar, İtalyan şehir devletleri kadar ekonomik ve askeri güce sahip olmadıklarından ticari hakları ve kazançları da onlara nazaran daha az olmuştur¹¹⁵. Seferlerden en çok kazançlı çıkan şehirler Venedik, Cenova ve Pisa'dır¹¹⁶. Bu durum, canlanmaya başlayan Avrupa şehirlerinde yeni bir güç olan zengin tüccar sınıfının ortaya çıkmasına yol açarken¹¹⁷ söz konusu tüccarların buldukları şehirlerin yönetim ve yapısında da bir takım değişikliklerin yaşanmasına yol açmıştır. Provence kontlarının egemenliğinden kurtulma gayretinde olan Marsilya, bu sürecin sonunda İtalyan şehirleri gibi özgür bir kent haline gelmiştir¹¹⁸. Denilebilir ki Haçlı Seferleri, Marsilya ticaretinde ve şehrin yönetiminde etkili hale gelecek olan yerel yönetimin özgürlüğünü kazanabilmesinin yolunu açmıştır¹¹⁹.

Seferlerin sona ermesi, etkisini dini, siyasi ve sosyal alanların yanı sıra ticari sahada da hissettirmiş, Güney Avrupa ülkelerindeki çeşitli grupların ticari ve ekonomik çıkarları tehlike altına girmiştir¹²⁰. Ancak Avrupalı tüccarlar, Haçlı Seferleri'nin sona ermesi ve Latin krallıklarının yıkılması sonrasında da bu bölgelere gelmeye ve ticaretlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bölgenin yeni hâkimi olan İslam gücü altındaki Avrupalı tüccarlar, daha öncesinde sahip oldukları bazı ticari hak ve imtiyazlarını onaylatmayı başardılar¹²¹. Netice itibariyle kutsal savaşlar sonrasında Avrupalıların bahsi geçen bölgede siyasi ve askeri varlıkları sona ermiştir. Buna karşın Avrupalı tüccarları bu bölgelerde tutan ve destekleyen güç, tesis edilmiş olan Levant ticareti ve konsolosluk sistemleri olmuştur. Böylece söz konusu tüccarlar, Levant ve çevresinde ayakta kalarak Haçlı Seferleri'nin ticari getirisinden yararlanmaya ve bu getiriye daha da ileriye taşımaya devam etmişlerdir.

¹¹⁵ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 28.

¹¹⁶ N. Davies, *Avrupa Tarihi*, s. 387.

¹¹⁷ Muammer Gül, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s. 189.

¹¹⁸ J. Ulbert, "Marseille, la Monarchie et la Marine: l'Évolution de l'Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)", s. 222.

¹¹⁹ Louis Méry, *Histoire Analytique et Chronologique des Actes et Délibérations du Corps et du Conseil de la Municipauté de Marseille depuis le X. Siècle jusqu'à nos Jours*, vol. I, Marseille 1841, s. 128.

¹²⁰ Eliyahu Ashtor, "The Crisis of Levant Trade (1291-1344)", *Levant Trade in the Middle Ages*, Princeton University Press, New Jersey 1938, s. 4.

¹²¹ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 26.

Seferler hem Müslüman hem de Hristiyanlar açısından ticari ilişkilerin belirli bir düzene oturtulması ve ayarlanması için önemli bir başlangıçtı¹²². Daha öncesinde sınırlı sayıda yapılan Levant ticareti sadece büyümekle kalmamış, Levant bölgesi Avrupa üretimi için yeni pazarlar açarken önemli ham madde kaynakları da sağlamıştır¹²³. Bahsi geçen sonuçlar Marsilya için de geçerliydi. Ekonomisi gelişen şehir, Levant ticaretinde eski yerini almakla birlikte Fransa'nın kuzeyinde kurulan ve aynı zamanda önemli bir ticari hacme sahip olan Champagne ve Ile-de-France fuarlarına katılmış¹²⁴ ve Avrupa'nın önemli ticaret şehirlerini sıklıkla ziyaret eder hale gelmiştir¹²⁵.

1.2.1.2. 10. ve 15. Yüzyıllarda Marsilya Şehri

Galya bölgesinin ikiye ayrılması ile Marsilya, Provence kontluğunun bir parçası olmuş ve şehir bu bölgede yer alan yerleşimlerden biri haline gelmişti. 9. yüzyılın sonlarından itibaren Provence, bölgede yer alan her bir şehre (Arles, Toulon, Avignon, Cannes vs...) yargıç (viguiet) tarafından desteklenen bir vikont (vicomte) göndererek bölge üzerinde idaresini ve kontrolünü sağlamaya çalışmıştır. Marsilya şehrinde de Orta Çağ'ın başlarındaki diğer birçok Avrupa şehrinde olduğu gibi, çok kutuplu ve birden fazla gücün yer aldığı bir şehir yapısı mevcuttu. Vikont tayininden önce şehirde piskopos (épiscopat) gücü hâkimdi ve bu güç, şehrin çoğu zenginliğini elinde tutmaktaydı. Bu durum şehirde iki gücün varlığına işaret etmekle birlikte zamanla vikont ve piskopos güçleri arasında mücadele yaşanmasına ve şehrin 1069 yılında iki güç arasında bölünmesine yol açmıştır. İkiye bölünen şehir yönetimi ve sınırları mevcut güçlerden bağımsız bir manastır şehrinin de ortaya çıkması ile nihayetinde üç ayrı güce bölünmüştür¹²⁶.

Aşağı şehir vikontluk olarak bilinirken, yukarı şehir piskoposluk şehri olarak adlandırılır. Aşağı şehir denilen vikont bölgesinde belediye meclisi, yetkisini korumuş; bu meclis sayıları 2, 3 ve bazen 12 kişi olan ve *recteur* olarak adlandırılan yöneticiler tarafından yönetilmiştir. Belediye meclisi, şehirde vikontun gücünü zayıflatan ve kendi imtiyazını genişleten bir konumdaydı¹²⁷. Vikontluk ise aile arasında kaldığı için zamanla

¹²² Olivia Remie Constable, "Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar", çev. Mustafa Yıldırım, *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 2020, s. 569.

¹²³ E. Ashtor, "The Crisis of Levant Trade (1291-1344)", s. 4.

¹²⁴ R. Busquet; R. Pernoud, *Histoire de Marseille Moyen Age jusque'en 1291*, s. 235.

¹²⁵ J. Marchand, *Le Commerce de Marseille avec le Levant Pendant les Croisades*, s. 26-28.

¹²⁶ J. Marchand, *Le Commerce de Marseille avec le Levant Pendant les Croisades*, s. 8-10, 45-48.

¹²⁷ A. Fabre, *Histoire de Marseille*, s. 268.

bölünerek çok fazla kişinin elinde birçok parçaya ayrılmıştır. Bu kişiler borçlara girerek zor durumda kalmaları sonucu şehirde vergi toplama hakkını en yüksek teklifi verene satmışlar ve böylece birer birer tüm hakları ellerinden çıkmıştır. Vikont Roncelin'in yüklü miktardaki borçları nedeniyle tüm haklarını satması bu duruma örnek gösterilebilir. Satın alma noktasında, Marsilya sakinlerinin ellerini ve ceplerini güçlendiren şey ticari canlanışın yaşandığı Haçlı Seferleri olmuştur. Zenginlik ve nüfusun da artmasıyla meydana gelen refah durumu, şehrin tüccar burjuvalarında siyasi taleplerin belirmesi sonucunu doğurmuştur¹²⁸.

Marsilya burjuvazisi sayesinde vikontların iktidarları ve güçleri azalırken, kamu işlerinden uzaklaşan vikontlar sadece belirli hakları ellerinde tutabilmişlerdir. Vikontluğun tüm haklarının satın alınma süreci, yani vikontların Marsilyalıları bağımsızlıklarını satma işlemi tamamlandıktan sonra, 1214 tarihi itibarıyla Marsilya aşağı şehir sakinleri kendi egemenlik ve bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir¹²⁹. Ticaretle zenginleşen şehir, mevcut geliri ve zenginliği sayesinde özgürlüğünü elde edebilmiş, bir diğer ifadeyle satın almayı başarmıştır. Vikont yönetiminden sonra artık şehrin yargı ve yürütme yetkisi, içeride oluşabilecek bir rekabeti ve iç karışıklığı önlemek amacıyla altı ay-bir yıl arasında değişen süre zarfında başka bir kentin soylu yöneticisi olan ve *podestat* denilen kişiye bırakılmıştır. Bu uygulama İtalyan şehirlerinden örnek alınmıştır¹³⁰.

Bağımsızlık dönemi kısa ömürlü olan Marsilya şehri, özgürlüğünü 1252 yılında kaybetmiştir. IX. Louis'nin kardeşi Anjou kontu Charles'ın Provence kontunun kızı ve varisi Béatrix ile evlenmesinin ardından Provence bölgesi ve dolayısıyla Marsilya şehri, Anjou hanedanının idaresine geçmiştir. Ancak bu durumu kabullenmeyen Provence şehirleri, Anjou Charles'a uzun süre direnerek isyan etmişlerdir. Marsilya şehri özgürlüğünü savunarak 6 ay boyunca dirense de daha sonra tüm Provence şehirleri gibi, Charles'a boyun eğmek zorunda kalmıştır. Böylece Anjou'lu Charles'ı Üstelik Marsilya şehri bazı Levant ticaret bölgelerine konsolos dahi gönderemezken kimikonsolosluklarının egemenliğinin kabul edilmesi neticesinde, Marsilya ve Anjou yönetimi arasında birtakım anlaşmalar yapılmıştır. Anlaşmaya göre Marsilya şehri, denizaşırı kolonilerine konsolos atama hakkını, savaş, barış ve de rızalarına bağlı vergi ya da haraç ödeme haklarını saklı tutabilmiştir. Yaşanan gelişmelerin yanı sıra şehir,

¹²⁸ R. Busquet; R. Pernoud, *Histoire de Marseille Moyen Age jusque'en 1291*, s. 112-113.

¹²⁹ J. Marchand, *Le Commerce de Marseille avec le Levant Pendant les Croisades*, s. 7-8.

¹³⁰ A. Fabre, *Histoire de Marseille*, s. 305.

ticarete kullanılan filolarını silahla donatarak savaşlara katılmak ve böylece yönetimi altında olduğu egemen gücü desteklemek zorunda da kalmıřtır¹³¹. Bu nedenledir ki Anjou kontu Charles'ın Sicilya savaşlarına dâhil olan Marsilya donanması ölümcül bir darbe almış, şehrin kaynakları tükenme noktasına gelmiş ve Marsilya'nın İtalya şehirleri ile yaptığı ittifak ilişkileri zarar görmüřtür¹³².

Orta Çağ boyunca çalkantılı bir siyasi süreç yaşayan şehir, başka bir kontluk ya da gücün egemenliğine geçtiğinde, özerk durumunu sürdürse dahi ticari refahını eskisi gibi devam ettirememiştir. Bu bağlamda ticari politikasını her şeyin önünde tutan şehrin 1347 yılında yaşadığı veba, Provence kontluğunun taht mücadelesi ve Provence kontluğunun Napoli savaşı sırasında Marsilya'nın dört gün boyunca yağmalanması şehir açısından büyük bir felaket olmuştur. Buna ek olarak şehir, 1423 yılında Katalan birlikleri tarafından yağmalandığında, Marsilya evlerinin dörtte üçü zarar görmüş ve bu durum şehir ekonomisinin ciddi sıkıntılar içine düşmesine yol açmıştır. Bahsi geçen gelişmeler doğrutusunda, XIV. yüzyıl sonları ve XV. yüzyılın başlarından itibaren şehrin inişli-çıkışlı bir ticari seyir izlediği görülmüştür. Üstelik Marsilya şehri bazı Levant ticaret bölgelerine konsolos dahi gönderemezken kimi konsoloslukluklarını da kapatmak durumunda kalmıştır. Kısacası şehrin durumu Fransa krallığına bağlandığı tarihlerde aşağı yukarı bu vaziyetteydi¹³³. Fransa krallığı ise bu tarihlerde kendi kadırgalarını üretebildiği için artık bu husustaki İtalyan tekelinden kurtulmakla birlikte ticari canlanma yaşamıştı. Ancak Fransa krallığı Yüzyıl Savaşları, düzen ve birlikten yoksun olmaları ve Venedik tüccarlarının yükselişi gibi sıkıntılarla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Sonuç olarak 1481 yılında Anjou'lu Charles'in ölümü üzerine Provence kontluğu Fransa kralı XI. Louis'ye geçmiş ve 1487 yılında Provence bölgesi tamamiyle Fransa krallığına bağlanmıştır.

1.2.1.3. Marsilya Şehrinin Ticari Yapısı ve Konsolosluk Sistemi

Ülkesinden uzakta bulunan ve ticaretle meşgul olan kimseler, karşılaşmaları muhtemel sorunları ve ülkeler arasındaki yasal, ticari ve sosyal farklılıkları gidermek amacıyla bir temsilciye ihtiyaç duymuşlardır. Haçlı Seferleri ile birlikte uzun süreli olarak

¹³¹ J. Juliany, *Essai sur le Commerce de Marseille*, s. 35.

¹³² J. Marchand, *Le Commerce de Marseille avec le Levant pendant les Croisades*, s. 45-46; R. Busquet; P. Régine, *Histoire de Marseille Moyen Age jusque'en 1291*, s. 110-113.

¹³³ J. Ulbert, "Marseille, la Monarchie et la Marine: l'Évolution de l'Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)", s. 223.

Levant'a yerleşen Avrupalı tüccarlar, Latin kralları tarafından kendilerine tanınan konsolos bulundurma hakkı ile modern anlamdaki konsolosluğun temelini atmışlardır. Seferlere katkısı olanlara, ele geçirdikleri bölgelerde özerklik ve yargı hakkı verilmekteydi. Bu sayede bir bölge ya da şehre yerleşen Avrupalılara, bölgenin yönetim ve idare hakkı tanındığı vakit, başlarında bulunan konsolos sadece kendi tebaası değil orada bulunan herkes üzerinde söz ve otorite sahibi olmaktadır. Ancak konsolosun, bulunduğu bölgede çoğunlukla kendi tebaası ile ilgilendiği bilinmektedir. Sonuç olarak çoğunluğunu tüccarların oluşturduğu söz konusu kişiler, konsolosa bağlı olarak kendilerine verilen imtiyaz çerçevesinde ticaretle uğraşmıştır.¹³⁴

Levant bölgesindeki Marsilya konsolosluğu böyle bir süreçte ortaya çıkmış ve ilk konsolosları da Suriye ve İskenderiye bölgesinde görülmüştür. Konsoloslar şehrin en yüksek rütbelisi tarafından atandığından, Marsilya konsolosları da şehrin sulh yargıcı (*Viguiet*) olan ve *recteur* olarak adlandırılan kişiler tarafından tayin edilmişlerdir. Fiiliyatta yargıcın eylemi konsolosun tayinini sadece imzalayıp onaylamaktı. Esas seçim, şehrin danışmanları ve memurları tarafından yapılıyordu. Üstelik Marsilya konsoloslarına muhtelif işlerinde yardımcı olmaları amacıyla, kendileri gibi seçilen danışmanlar da tahsis edilmekteydi¹³⁵.

Diğer taraftan konsoloslukla ilgili hususlar, yasal tüzükler çerçevesinde belirlenmiş ve bu tüzüklerin dışına nadir olarak çıkmıştır. Söz konusu tüzüğe göre, konsolos seçilen kişi iyi bir üne ve ahlaki meziyetlere, aynı zamanda ticari üye sıfatına sahip olmalıydı. Tüzük; kaptan, komisyoncu ve perakendeci gibi kişilerin konsolos seçilmesini yasaklamaktaydı¹³⁶. Kimi zaman, şehre hizmet etmiş kişilere ya da onurlandırmak amacıyla, şehrin zengin ve güçlü ailelerine de konsolosluk görevi verilmekteydi¹³⁷. Bunun dışında konsolosların görev süreleri, genellikle bir veya iki yıl arasında değişmekle birlikte, bu süre nadiren iki yılın üzerine çıkmıştır. Dahası konsolosun görev bitiminde yerine tayin edilecek başka biri olduğu sürece aynı kişi konsolos olarak seçilmezdi. Bütün bunların dışında konsolos ataması Marsilya şehri için

¹³⁴ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", s. 416.

¹³⁵ BNF, ms. fr. 18595, s. 20-21.

¹³⁶ R. Busquet; R. Pernoud, *Histoire de Marseille Moyen Age jusque'en 1291*, s. 275.

¹³⁷ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", s. 184-185.

önemli bir mevzu olduğundan, şehir güçlü bir idarenin yönetimi altına girse dahi konsolos atama haklarının saklı tutulmasına her daim ihtimam göstermiştir¹³⁸.

Ticari deneyime sahip ve tüccar sıfatına haiz olan konsoloslar, görev yerlerinde ikâmet edeceklerine, konsolosluk binalarında Marsilya şarabı dışında başka şarap satılmayacağına, kendilerine verilen görevin dışına çıkmayarak herhangi bir sorun yaşanmayacağına dair Marsilya yargıcına söz verirdi. Danışmanlarına sormadan kimseye ceza veremez ve yargılanan kişinin itirazı durumunda Marsilya yargıcına başvurarak karar değişikliğine gidilebilirdi. Bunların haricinde, sadakat ve ticareti koruma yemini ile göreve başlayan konsoloslar, görevlerini ihlal ettiği takdirde 10 livres¹³⁹ (dix livres royaux de coronat) para cezası öderken, göreve karşı gelmeleri durumunda 25 lira cezaya tabii tutulurlardı¹⁴⁰. Konsolos, yargılanan kişilerden ücret almakta ve aldığı ücretin bir kısmı kendisine kalırken diğer kısmı da Marsilya topluluğuna verilmekteydi¹⁴¹. Marsilya konsoloslarının maaşları ise herhangi bir ihmâl olasılığını ortadan kaldırmak amacıyla, 12 besant¹⁴² olarak belirlenmişti. Ayrıca konsolos, yaptığı her işi kayıt altına almak ve bu kaydı Marsilya şehrine döndüğü vakit en geç sekiz gün içinde yetkililere teslim etmek zorundaydı¹⁴³.

Marsilya tüccarları girişimleri ile orantılı kâr elde edebilmek için genellikle tek başlarına yeterli sermayeye sahip olamıyorlardı. Bu nedenle de ticari ortaklığa ya da aracılığa sıklıkla başvurmaktaydılar¹⁴⁴. Çoğunlukla tercih ettikleri yöntem iki ya da daha fazla tüccarın biraraya gelip ortaklık kurmaları şeklinde yapılıyordu. Bu bağlamda ortakların sayıları çoğunlukla iki kişiyle sınırlı kalırken, nadir olarak üç ve üçün üzerine çıkardı. Katkıları oranında kâr payı alan ortaklardan biri veyahut anlaşma sağladıkları ticari bir aracının Levant'a gitmesi ile ticari eylemlerini gerçekleştirmiş olurlardı. Bunun yanı sıra ticaretin kârından belirli bir oran alan aracı Levant'a gitmeden tüm mal varlığını taahhüt ederek mal sahipleri için garanti oluştururdu¹⁴⁵.

¹³⁸ J. Ulbert, "Marseille, la Monarchie et la Marine: l'Évolution de l'Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)", s. 223.

¹³⁹ Bu para birimi, Coronat krallık lirası anlamına gelmekte olup, metin içinde "lira" olarak kullanılacaktır.

¹⁴⁰ BNF, ms. fr. 18595, s. 21-24.

¹⁴¹ BNF, ms. fr. 18595, s. 36-27.

¹⁴² Besant, eski Bizans parasıdır. Aynı zamanda, besant para birimi, "Byzantius nummus" ya da "monnaie de Byzance" kısaltmasıdır.

¹⁴³ J. Marchand, *Le Commerce de Marseille avec le Levant pendant les Croisades*, s. 42-43.

¹⁴⁴ André-E. Sayous, "L'activité de Deux Capitalistes-Commerçants Marseillais Vers le Milieu du XIIIe Siècle: Bernard de Manduel (1227-1237) et Jean de Manduel (1233-1263)", *Revue d'Histoire Économique et Sociale*, vol. XVII, no. 2, 1929, s. 140.

¹⁴⁵ J. Marchand, *Le Commerce de Marseille avec le Levant pendant les Croisades*, s. 34.

Mal alıp satan Marsilya tüccarlarının yanı sıra emtia ya da insan taşımacılığı yapan Marsilyalı gemi sahipleri de vardı. Hisse şeklinde alınan gemiler, genellikle altı ortaktan oluşur ve bu sayının altına, özellikle de tek kişiye indiği nadiren görülürdü. Gemi sahibi olmak için ortaklar genelde işe sıfırdan başlar ve kendi gemilerini inşa etmek amacıyla biraraya gelirlerdi. Böylece gemi inşa edilirken yaptıkları maddi ya da fiziksel katkı oranında gemiden pay sahibi olurlar ve bu sayede inşa edilen gemi, tüccar ya da aracılara para veya kumaş gibi mal karşılığında kiraya verilir¹⁴⁶.

Kiraya verilen gemilerde tek bir tüccar ya da şahsa ait emtia olma durumu çok nadir olduğundan birden fazla kişinin malı gemilere yüklenmekteydi. Farklı kişilere ait olan malların karışmaması içinse, yüklerin üzerine sahibine ait olduğunu belirtecek işaretler konulmaktaydı. Üzerinde önemle durmak gerekir ki ekonomisi ticarete ve denizciliğe dayanan Marsilya şehrinin çok sistemli bir seyrü sefer prosedürü vardı. Geminin kiralanma sürecinden itibaren varış yerine ulaşıncaya değin, her bir detay yasalarla belirlenerek sabit bir düzene oturtulmuştu. Bu kapsamda geminin taşıyacağı emtia ya da yolcu kapasitesi, yolcular için sefer boyunca yeterli miktarda erzak tedariki, kira anlaşması yapıldıktan sonra ücretlerin artırılmaması, tüccarın seferden vazgeçmesi durumunda gemi kiralanması sırasında ödediği depozitoyu geri alamaması, belirli koşullar oluşmadığı sürece geminin kalkış ve varış tarihlerine uyulması gibi birçok durum, yasalarla garanti altına alınmıştı. Dahası gemiye ait bütün bilgilerin iki nüsha olacak şekilde, noterler tarafından kayıt altına alınmasından başka yolcu ve kaptanların isimleri de defterlere kaydedilirdi. Bunun haricinde, gemide karışıklığa mahal vermemek amacıyla isimlerde kısaltma yapılmaksızın kayıtlar tutulur ve yolcuların isim ve yer numaralarını belirten kartlar kendilerine teslim edilirdi¹⁴⁷.

Orta Çağ Marsilyası'nda gemilerin takip edeceği rotayı ve zamanı belirleyen kişiler, tüccarlar olmuştur. Bu nedenle de ticaret yapılan her bölge için muntazam bir sefer düzeninden bahsedemeyiz¹⁴⁸. Ticareti yapılan emtialara kısaca değinmek gerekirse, Marsilya şehri, altın ve gümüş malzemeler başta olmak üzere kurşun, kalay ve demir gibi madenlerin ve mercanın satışı ya da değişiminde önemli bir rol oynamıştır. Ancak Hindistan ya da Asya bölgesinden Suriye limanlarına ve daha sonrasında Marsilya'ya

¹⁴⁶ R. Busquet; R. Pernoud, *Histoire de Marseille Moyen Age jusque'en 1291*, s. 255-256.

¹⁴⁷ J. Marchand, *Le Commerce de Marseille avec le Levant pendant les Croisades*, s. 20-21; G. B. Depping, *Histoire Commerce entre le Levant et l'Europe Depuis les Croisades Jusqu'a la Fondation des Colonies d'Amérique*, s. 282-285; J. Juliany, *Essai sur le Commerce de Marseille*, s. 28.

¹⁴⁸ R. Busquet; R. Pernoud, *Histoire de Marseille Moyen Age jusque'en 1291*, s. 256.

taşınan ürünlerin, Levant bölgesine yerli tüccarlar ya da Marsilyalı tüccarlar tarafından getirilip getirilmediği mevzuu henüz belirsizliğini korumaktadır¹⁴⁹.

1.2.2. Marsilya Şehrini Fransa Monarşisine Bağlanması

Modern Fransa'nın ortaya çıkması ve şekillenmesi yüzyıllar süren uzun ve mücadele dolu bir zamana karşılık gelmektedir. Karolenj hanedanının hâkimiyeti zamanında, 843 tarihli Verdun Antlaşması ile ikiye bölünen Galya'da Fransa olarak adlandırılacak olan bölge, Batı Frank Krallığı toprakları içerisinde kalmıştır. Yetersiz nüfus, bölgeler arası kısıtlı iletişim araçları, verimsiz tarım, düşük gelirler ve en önemlisi de Batı Frank Krallığı'nın siyasal ve bölgesel parçalanmışlığı dönemin gerçekleriydi¹⁵⁰.

Karolenj hanedanının sona ermesinin ardından bölgenin yönetimi Capet hanedanına geçmiştir. 987 yılında hanedanın ilk kralı olan Hugues Capet, Fransa'nın da ilk kralıdır. Hugues Capet'in oğlu Robert'in varis olarak tayin edilmesiyle seçime dayalı krallık, yerini verasete dayalı monarşiye bırakmıştır. Capetler'in yönetime gelmesi ile beraber Fransa'yı devamlı bir varlık gösterme çabası ve Batı Frank bölgesinde hükümran olma iddiası içerisinde görmekteyiz¹⁵¹. Karolenj hanedanının sona ermesinin ardından Batı Frank Krallığı'nda çok fazla bölgesel yönetimin ortaya çıkması nedeniyle Capet hanedanının otoritesi, henüz sadece sembolik bir değer taşımaktaydı. Bununla birlikte Capet hanedanının yönetimi, hükümran olma iddiasını destekleyecek kadar araziye sahip olmadığı gibi, bunu temin edecek güçten de yoksun durumdaydı. Üstelik Karolenj hanedanı sonrası kontluk ve düklikler daha bağımsız ve daha güçlü bir varlık haline gelmişlerdir¹⁵². Bu bağlamda vilayet valileri, kontlar ve düklerin her biri, bölgesinde kendi otorite ve nüfuzunu sürdürme, güçlerini artırma niyetinde olduklarından Capet otoritesini tanıma arzusunda değillerdi. Mevcut durum kralın otoritesinin önünde önemli bir engel oluşturmasının yanı sıra yönetimin varlığını da tehdit etmekteydi. Hiç şüphesiz Capet hanedanı, Karolenj mirasının bakiyesinde (Flandra, Normandiya, Burgonya, Guyene, Gaskonya, Toulouse, Gothia, Barselona) hukuki haklara sahip olsalar dahi fiiliyatta durum böyle değildi¹⁵³. Egemenlik iddiasını sürdüren Capet hanedanı,

¹⁴⁹ J. Marchand, *Le Commerce de Marseille avec le Levant pendant les Croisades*, s. 29, 31.

¹⁵⁰ Roger Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, çev. Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012, s. 47-48.

¹⁵¹ N. Davies, *Avrupa Tarihi*, s. 347.

¹⁵² Léon Denisse, *Rechercher les Origines de la Vénalité des Offices, en Distinguer les Différentes Formes et en Suivre les Développements dans le Droit Public et dans le Droit Privé, dire quelles en ont été les Conséquences Politiques et Sociales*, Bibliothèque Nationale Imprimerie, Paris 1895, s. 4.

¹⁵³ J. Bainville, *Fransa Tarihi*, s. 36, 46.

krallıklarının gelişim sağlaması noktasında, siyasal denetim tesis edebilmek için merkezi araçlara ihtiyaç duymaktaydı. Aksi takdirde yapmaya çalıştığı her eylem ve monarşik girişim, iç muhalefetin direnciyle karşılaşılıyordu.

Mevcut şartlar gereği Capet hanedanının başlıca hedefleri, bölgedeki diğer prenslere kıyasla daha fazla toprak ve güç sahibi olmak, hatta vasalları üzerinde mutlak hâkimiyet kurabilmektir. Hanedanın mutlak politikası haline gelen bu güç ve toprak kazanma gayesi, II. Philippe (1180-1223), IX. Louis (1226-1270) ve IV. Philippe (1285-1314) zamanlarında uygulama zemini buldu. Bu kapsamda Fransa topraklarının evlilik, savaş ve satın alma yoluyla genişlemesi, beraberinde insan ve mali kaynakların getirisini de sağlamıştır. Sonuç itibarıyla Capet hanedanının yönetimindeki Fransa'da ekonomi ve nüfus alanında önemli bir artış yaşandı. Bilhassa üzerinde durmak gerekir ki kraliyetin otoritesini artırması yolunda bunlar önemli gereçlerdi ve yaşanan gelişmeler krallığın kurumlarında ve ordusunda teknik anlamda bir ilerleme sağlanmasını desteklemekteydi. Diğer taraftan krallığın idaresi ve kontrolü altındaki toprakların genişlemesi, güçlenmeye başlayan monarşik yapıyı da beraberinde getirdi. Böylelikle otoritesi yok sayılan ve gücüne yönelik tehditler bulunan kral ya da krallık, artık yok sayılmak yerine sistemine dâhil olunmaya çalışılan ve imkânları paylaşılmak istenen bir yapı haline gelmiştir¹⁵⁴.

Capet hanedanı, krallık görevini 1328 yılında Valois hanedanına bırakmıştır. Bu tarihlerde krallığın vasalları ve dükleri bağımsızlık ve güçlerini artırmak suretiyle krallığa meydan okuyordu¹⁵⁵. Dahası, 1347-1350 yıllarında veba ve sonrasında yaşanan kıtlık, 1337-1453 yılları arasında İngiltere ile yapılan Yüzyıl Savaşları, krallığın varlığını, otoritesini ve gücünü zayıflatmıştır. Bu kapsamda süreklilik taşımayan Yüzyıl Savaşları, Fransa'yı yıpratmış ve krallık 15. yüzyılın ortalarına kadar gücünü toparlayamamıştır¹⁵⁶. Her şeyden evvel bahsi geçen süreç boyunca krallık, ekonomik ve siyasi anlamda gücünü yitirse dahi yaşanan tüm bu olumsuz gelişmeler hanedana olan bağlılığı artırma noktasında yarar sağlamıştır. Bununla birlikte iç sorunlar, doğa olayları ve savaş gibi durumlar, krallıkta merkezi bir güç ve etkin bir sisteme olan ihtiyacı arttırmıştır. Ayrıca yaşanan sıkıntılar krallık dâhilindeki güçlerin bu tarz meslelerin üstesinden tek başlarına gelemeyeceklerini görmelerini de sağlamıştır. Yüzyıl Savaşlarının sona ermesiyle beraber Fransa, toparlanma, ekonomik anlamda güçlenme ve intizamlı bir devlet sistemi

¹⁵⁴ R. Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, s. 52-54.

¹⁵⁵ J. Bainville, *Fransa Tarihi*, s. 112.

¹⁵⁶ N. Davies, *Avrupa Tarihi*, s. 422, 436.

tesisi çabalarına girişmiştir. Bu noktada VII. Charles (1422-1461) ve XI. Louis (1461-1483) dönemlerinde devletin bağımsız kurumlarının teşkiline başlanması ve kralın haklarının arttırılması, monarşiyi destekleyici faaliyetler olmuştur. Ne var ki güçlenen monarşi, soyluların etkinliğini tamamen kıramamış, krallık yönetimi onları sisteme dâhil ederek bir nevi kontrolü altına alma politikası izlemiştir¹⁵⁷.

15. yüzyılın sonlarına doğru birliğini henüz sağlayamamış olan Fransa krallığı¹⁵⁸ geçmiş yılların, özellikle de yüzyıl süren savaşların tahribatından henüz kurtulmuş değildi. Dışarıda yaşanan sorunların yanı sıra muhalefetle yaşanan güç çatışmaları uzun yıllara mâl olmuştur. Diğer taraftan Krallığın merkezileşme ve kurumsallaşma süreci yavaş ilerliyor ve bu durum da hak iddiasında olanların mevcut yapıyı kendi lehlerinde kullanmasına yol açıyordu. Bilhassa yönetimi altındaki vasal güçlerle beraber feodal sistemin bu tarihlere kadar taşıdığı soylular, yönetim ve monarşi için her daim tehlike arz etmekteydi. Bu sebeple Fransa, monarşik bir yapılanma sistemi içerisine girme gayretinde ısrarcı oldu. Israrındaki amacı, Fransa devletini feodal yapılanmadan tamamen kurtararak monarşik bir sistem ve krallık tesis etmektir. Netice itibarıyla, Marsilya şehrinin de dâhil olduğu Provence kontluğunun Fransa'ya bağlanması böyle bir süreç ve politika çerçevesinde gerçekleşmiştir. Muhtemeldir ki krallık, iç ve dış sorunlarla bu kadar uzun yıllar mücadele etmek zorunda kalmasaydı, Marsilya'nın krallığa bağlanması daha erken tarihlerde gerçekleşebilirdi.

1.3. Şehir Temsilciliğinden Devlet Temsilciliğine: Marsilya Konsolosluk Sistemi Değiştiriliyor

Fransa krallığı, idaresine kattığı bölgelerin kurumlarına son vermek ya da bu kurumlara yeni bir çehre kazandırma yoluyla onları monarşiye dâhil etmek istemiştir. Böylece eski sahiplerin kurumlar üzerinde hak iddia etmelerinin yolunu kapatma gayretinde olmuştur. Bu noktada şehrin Fransa krallığına bağlanmasıyla, Marsilya temelli

¹⁵⁷ R. Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, s. 65, 70-71.

¹⁵⁸ Fransa krallığı, Orta Çağ'dan 18. yüzyıla kadar eyaletleri ve şehirleri bünyesine dâhil etme gayretinde olmuştur. Üstelik mevcut toprakları krallığa dâhil ederken eyalet ve şehirlere belirli özerklik ve ayrıcalıklar vermiştir. Diğer taraftan merkezi ve monarşik bir yönetim anlayışı sağlamak amacıyla krallık, verdiği ayrıcalık ve özerklikleri geri almaya çalışsa da bu durum kolay olmadığı gibi kısa vadede de gerçekleşmemiştir. Philip T. Hoffman, "Early Modern France 1450-1700", *Fiscal Crises, Liberty and Representative Government 1450-1789*, ed. Philip Hoffman, Kathryn Norberg, Stanford University Press, Stanford 1994, s. 227.

konsolosluğun da bir devlet kurumu haline getirilmesi hedeflenmekteydi¹⁵⁹. Diğer bir ifadeyle monarşi, kendi yönetim ve denetim kaynaklarının kullanıldığı bir düzenin inşası çabasıydı. Marsilya konsolosluk kurumunun üzerine inşa edilen monarşi yapısı, sistemin işleyişini oldukça değiştirmiş ve tesis edilen düzen, güncel şartlar ve yeni bir konsolos tipolojisini de beraberinde getirmiştir. Konsoloslar öncesinde kral tarafından atanırken, daha sonrasında konsolosluklar, verilen en yüksek meblağ karşılığı satılan bir ticari araç haline gelmiştir. Her ne kadar konsoluk kurumunun işleyişinde birtakım reformlar yapılmış olsa da, Fransa'nın Levant ticaretini Marsilya'nın Levant tecrübesi üzerine kurduğu bilinen bir gerçektir.

Şehir, krallığa bağlanmadan önce konsoloslar sadece Marsilya ticaretini gözetirken, monarşiyle beraber artık bütün Fransız tüccarlarını ve ticaretini korumakla yükümlü olmuşlardır. Her ne kadar gerek Fransa krallığı gerekse de Marsilya şehri birbirlerinin sahip olduğu imkân ve tecrübelerden karşılıklı faydalansalar da konsolosluk mevzusu aralarında daimî bir sorun ve çatışma alanı haline gelmişti. Fransa krallığına nazaran güçlü bir konsolosluk sistemine ve Levant bölgesinde daha uzun bir ticari geçmişe sahip olan Marsilya, konsolos tayin etme ve şartlarını belirleme hakkını saklı tutmak istemekteydi¹⁶⁰. Ancak krallık bu isteği kendisine karşı bir meydan okuma olarak yorumladığı için mevcut otoritesini güçlü kılmak amacıyla, bahsi geçen meselede Marsilya şehrinin söz hakkı olmasını kabul etmek istemiyordu. Aksi halde bu durum, kurumları krallık sistemine entegre etme politikasıyla çelişecek bir eylem olurdu. Söz konusu duruma ilişkin krallık itirazına rağmen Marsilya şehrinin yönetimi, diğer kurumlardan ziyade konsolosluk hakkından vazgeçmekte direnç göstermiştir. Öyle ki şehir, konsolosluk hususunda daima kendi gelenek ve yasal imtiyazını muhafaza etme uğraşında olmuştur. Diğer taraftan şehrin konsolos atama hakkını belirleyen Marsilya tüzükleri, XI. Louis (1461-1483) tarafından onaylansa da buna riayet edilmeyerek konsolos ataması kraliyet tarafından yapılmış ve atamalarda şehre zaman zaman danışılmıştır. Netice itibarıyla şehir, her defasında mevcut hakkını hatırlatıp kendileri tarafından tayin edilmeyen ve Marsilyalı olmayan kişilerin konsolosluklarına karşı çıksa da itirazları monarşi tarafından dikkate alınmamıştır¹⁶¹.

¹⁵⁹ A. Mézin, “La Fonction Consulaire dans la France d’Ancien Régime: Origine, Principes, Prérogatives”, s. 38-39.

¹⁶⁰ N. Steensgaard, “Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650”, s. 27.

¹⁶¹ J. Ulbert, “Marseille, la Monarchie et la Marine: l’Évolution de l’Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)”, s. 224.

Fransa ve Marsilya arasında bitmeyen çatışmalara yol açan bu mevzu, XVI. yüzyıl sonuna ve XVII. yüzyıl başına kadar yaşanan olaylarda kendini göstermiştir. Söz gelimi, 24 Ekim 1532 tarihinde krallık kararı sonucu İskenderiye konsolosluğuna Raphaël Labia tayin edilmiş, ancak Marsilya şehri bu konsolosu yok sayarak, 31 Mart 1533 tarihinde İskenderiye konsolosluğuna Marsilyalı Nicola de Lande'yi atamıştır. Krallık tarafından konsolos olarak seçilen Lande, Marsilya şehri tarafından desteklenmiyor ve onun konsolos olamayacağına dair gerekçeler sunuluyordu. Bu gerekçelerden biri, Lande'nin Marsilyalı değil Avignonlu olmasıydı. Bahse konu her iki gerekçeye istinaden, Lande'nin tayini Marsilyalılar tarafından kabul görmemekteydi. Böylece, Fransa kralı tarafından tayin edilen Raphaël Labia'nın konsolosluğu, Marsilyalılar tarafından yok hükmünde sayılmasının yanı sıra onlar, kendi destekledikleri kişinin görev yapmasında ısrarcı olmuşlardır. Nihayetinde iki konsolos arasındaki mücadelenin (yani esasında krallık ve Marsilya arasındaki) uzun süre devam etmiş olmasına karşın sonunda krallık tarafından tayin edilen Raphaël Labia'nın İskenderiye konsolosu olmasına karar verilmiştir. Yemin hususu ise Labia'nın İskenderiye'deki dört önemli tüccarın huzurunda yemin etmesinin kabulüyle çözüme kavuşmuştur¹⁶². Yaşanan bu olay, Fransa ve Marsilya rekabetinin düzeyine işaret ederken; konsolosluk görevini almak için girişilen bunca mücadele, görevin sağladığı kazançları ve dolayısıyla konsolos olmanın ne kadar arzu edilir bir görev olduğunu kanıtlamaktadır.

Bir diğer örnek de 1550 yılında Marsilya şehir konseyinin Suriye Trablus konsolosluğuna Mathieu Teyssier'in atanmasına itiraz etmesi olayında görülmektedir. Buna göre Teyssier'in görevlendirilmesini kabul etmeyen Marsilya şehir konseyi, konsolosu kendilerinin tayin etmesi gerektiğini ileri sürmüştü, ne var ki itirazları II. Henri (1547-1559) tarafından kabul görmemiştir. Bununla birlikte şehir, konsolos atama hususunda henüz bir başarı sağlayamazken, benzer münakaşalar defaten yaşanmış ve Marsilya'nın bu tür iddiaları 17. yüzyılın başına kadar devam etmiştir. Diğer taraftan, 1600 yılından itibaren konsolos atamalarında zaman zaman Marsilya şehrine aday hakkında danışılıyor olması, konsolos tayini mevzusunda Marsilya'nın hiç söz sahibi olmadığı iddiasını çürütmektedir. Örneğin, 1607 yılında Antalya konsolosluğuna Mathieu Grosson ve Thomas Gaillard'ın atanması, Marsilya'ya danışılmıştır. Ancak

¹⁶² H. Michaud, "La Nomination d'un Consul Français à Alexandrie au XVIe Siècle", s. 234-237.

bahsi geçen bu kişiler şimdiye kadar sadece denizcilikle meşgul olmakla birlikte, okuma ve yazma bilmediklerinden Marsilya konseyi tarafından kabul görmemişlerdir. Buna rağmen her ikisinin de atanarak 1611 yılına kadar Antalya konsolosluğu görevinde bulunmaları, Fransa'nın konsolos atamalarında Marsilya'ya her ne kadar danışıyor olsa da şehrin görüşlerini dikkate almadığının bir göstergesidir¹⁶³.

Yukarıda bahsedilen ve buna benzer daha pek çok örnek, Marsilya'nın geleneksel konsolos atama hakkının ne derece azaldığını ve Fransa tarafından formalite şeklinde kendilerine danışıldığını göstermektedir. Monarşinin idaresinde kraliyet ofisi haline dönen konsolosluk, Fransa'nın Akdeniz politikasında bir aracı işlevini görmesinin yanı sıra egemen otoriteyi de güçlendiriyordu. Ne var ki konsolosluk kurumunun bir gelir kaynağı olarak görülmesi, krallığın diğer memuriyetlerinde olduğu gibi satış (vénal) sistemine dâhil edilmesiyle sonuçlanmıştır. Üstelik krallığın konsolosluk üzerindeki kontrolünü yitirmesiyle de bu kurum görece bağımsızlığını kazanmıştır¹⁶⁴.

Krallık ile şehir arasında yaşanan birtakım mücadelelere karşın, bu durum ticari gelişimin önünde ciddi bir engel teşkil etmemiştir. Esasında Marsilya'nın monarşi idaresine geçmesi ve Fransa krallığı ile artan ilişkileri sonucunda, krallığın ticari alanı haline gelmiştir. Bununla birlikte Marsilya, 16. yüzyılda hala Levant limanlarında metropol olarak görülmeye devam etmiştir¹⁶⁵. Başka bir deyişle Marsilya ticareti Fransa'nın ticareti olurken, Fransa'nın siyasi ve ekonomik hayatı Marsilya ticaretinin kaderinde belirleyici olmuştur. Ayrıca Marsilya'nın Fransa ile birleşmesi, onun gücünü ve güvenliğini de yeniden tesisine yol açmıştır. Üstelik şehir, krallık idaresinde olsa dahi yönetimden bağımsız olarak işlerini sürdürüp ticari anlaşmalar yapabiliyordu. Ceneviz ticaret anlaşması sonrası her iki tarafın da şehirlerinde bir diğeri için mahkeme kurma hakkı tanınması bu duruma bir örnektir. Bütün bunların yanı sıra monarşi yönetimi altında Fransız konsoloslukları açılmaya başlanmış ve ilk örneği VIII. Charles (1483-1498) zamanında İskenderiye'de görülmüştür¹⁶⁶. İlerleyen zamanda Fransa ile Osmanlı Devleti arasında yapılan kapitülasyon anlaşmaları doğrultusunda bunu Suriye, Cezayir, Tunus ve Trablus takip etmiştir. Böylelikle ahidnameler ile tanınan ayrıcalıklar ve serbest ticaret

¹⁶³ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: Les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 69-72.

¹⁶⁴ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 27.

¹⁶⁵ M. Édouard Salvador, *Histoire Commerciale, Politique et Diplomatique des Échelles du Levant l'Orient, Marseille et la Méditerranée*, Amyot, Paris 1857, s. 173.

¹⁶⁶ J. Ulbert, "A History of the French Consular Services", s. 304.

hakkı, ticari geçmişe sahip olan Marsilya şehrini, Fransa'nın Levant ticaretinde önemli bir noktaya taşımıştır. 1470-1480 yıllarında 800-900 bin lira arasında olan Marsilya ticaret hacmi; 1535 yılında 4.5 milyon iken 1543 yılında 5.5 milyona ulaşmıştır¹⁶⁷. Bu noktadan hareketle Marsilya şehrinin Levant bölgesinde tekrar yükselişe geçen ticareti ve şehrin buna bağlı olarak Fransa'nın önemli ticaret merkezi haline gelmiş olması, monarşiye bağlanmasının bir sonucudur¹⁶⁸.

1.3.1. Fransa Konsolosluk Sistemi: Vénalité Uygulaması

Fransa'da bir gelir aracı olarak makam ve mevkilerin satışı yapılıyor ve bu işleme *de vénalité*¹⁶⁹ deniliyordu. XV. yüzyılda başlayan bu uygulama, I. François zamanında (1515-1547) yaygınlaşmış ve satışlar alenen yapılar hale gelmiştir. XVII. yüzyıl ve sonrasında yaşanan savaşların¹⁷⁰ (Augsburg Ligi Savaşı, İspanya Veraset Savaşı) maliyetini karşılamak amacıyla görev ve mevkilerin satışlarında çok fazla artış yaşanmaya başlanmıştır. Bununla beraber durum öyle bir hal almıştır ki kazanç sağlamak amacıyla yeni makamlar tesis edilerek satışları yapılmıştır. Üstelik bunun mümkün olmadığı zamanlarda görevin yerine getirilmesi iki, üç ve hatta dört görevli arasında pay edilmiştir¹⁷¹. Nitekim *vénalité* gelirleri, krallığın olağanüstü gelir kaynaklarından biriydi. Örneğin 1633 yılında kraliyet gelirlerinin yarısı ofis satışlarından ve mevcut mülk

¹⁶⁷ J. Ulbert, "Marseille, la Monarchie et la Marine: l'Évolution de l'Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)", s. 224- 225.

¹⁶⁸ J. Juliany, *Essai sur le Commerce de Marseille*, s. 45.

¹⁶⁹ Vénalité: Satılmışlık. Parayla elde edilebilirlik, parayla satılabilirlik, para karşılığı verilebilirlik. T. Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, s. 1452.

¹⁷⁰ İlerleyen süreçte krallık savaş zamanları nakit ihtiyacını karşılamak ve savaş masraflarını ödemek maksadına görevlerin sahiplerinden borç almaya başlamıştır. Üstelik krallık kimi zaman bu borçları ödemeyerek borcunu reddetmiştir. P. T. Hoffman, "Early Modern France 1450-1700", s. 243. Yeri gelmişken değinmek gerekir ki, Fransa Krallığı 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olan sürecinin (1515-1788) %65'ini savaşlarda geçirmiştir. Bu nedenle savaş maliyetini karşılamak amacıyla hem vergi artışına hem de borç alma yoluna gitmiştir. Fransa'nın savaş zamanı artırdığı vergiler ve bu vergileri toplama düzenine ilişkin İngiltere ile karşılaştırılmalı bir çalışma için bakınız: Edgar Kiser; April Linton, "Determinants of the Growth of the State: War and Taxation in Early Modern France and England", *Social Forces*, 80/2, Oxford University Press, 2001, s. 411-433.

¹⁷¹ Koenraad Wolter Swart, *Sale of Offices in the Seventeenth Century*, The Hague Martinus Nijhoff, Netherlands 1949, s. 8.

sahibinin ofisi yeniden satma ya da miras bırakmak için ödediği *paulette*¹⁷² ücretinden elde edilmiştir¹⁷³.

Makamların satın alma yoluyla elde edilmesi alıcıya mali kazanç ve vergi muafiyetleri ile birlikte toplumsal bir statü de kazandırıyor. Dahası soyluların arasına katılım için de bir aracı görevi görmekteydi¹⁷⁴. Bunun dışında makamlar ölüm, istifa veya hizmet suçu haricinde satın alan kişiden, onun rızası olmadan alınmayacağı için güvenli bir yatırım olarak da görülmekteydi. Böylece eldeki ofisler satılmaya devam edilirken *vénalité* uygulamasından daha fazla yararlanmak amacıyla yeni ofisler de tahsis edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda 1515-1610 yılları arasında satılan makam sayısının 4-5.000'den 25.000'e ulaştığı ve bu makamların büyük bir çoğunluğunun adli görevlerden oluştuğu görülmektedir¹⁷⁵. Mevcut uygulama ile Fransa halkının serveti bir yatırım olarak devlete aktarılırken, halkın da devlet yönetimi üzerindeki etkinliği sağlanarak toplumsal ve sınıfsal hareketlilik yaşanmıştır. Genel olarak değerlendirecek olursak, *vénalité* sistemi, kraliyet açısından yüksek meblağlarda kârlı ve toplu bir finansal kaynak oluşturmuştur¹⁷⁶.

Krallık bünyesinde makam ve görevlerin *vénalité* ile yürütülmesi süreci, monarşinin güçlenmesi yolunda da bir hizmet sağlıyordu. Çünkü görevlerin satışı ile krallıktaki nüfuzlu kişilerin ve lordların bürokrasideki etkilerinin ve güçlerinin kırılmasının yanı sıra bu kişilere bağlı olanların sayısında da bir düşüş meydana gelmiştir. Bununla birlikte devlet makamlarının satışı, bir yandan kurumları özerk kılarak devlet kontrolünden çıkarmış diğer taraftan da mevcut kurumlarda yapılabilecek herhangi bir mali ve hukuki reformun önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. XV. yüzyıl Fransası'nda satışı yapılan 5.000 memurluk varken bu sayının 1660'larda 45.000 ve 1789 da ise 70.000'e ulaşması dikkate değerdir¹⁷⁷.

¹⁷² Bahsedildiği üzere Fransa krallığı ofis sahiplerinden borç almakta ve bu borcu kimi zaman ödememekteydi. Bu doğrultuda gerek ofis sahiplerini yatıştırmak gerekse de borç alacak bir merciye elinin altında bulundurmamak amacıyla, satın alınan mülklerin kalıtsal olarak devredilmesine izin verildi. Böylelikle mülk sahipleri *paulette* adı verilen yıllık bir ödeme karşılığında ofislerini istedikleri şekilde devredeceklerdi. P. T. Hoffman, "Early Modern France 1450-1700", s. 243.

¹⁷³ Julia Potter Adams, *One's Company, Three's a Crowd: Metropolitan State-Building and East Indies Merchant Companies in the Early Modern Netherlands, France and England, 1600-1800*, University of Wisconsin, Madison 1990, s. 90.

¹⁷⁴ R. Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, s. 79-80.

¹⁷⁵ William Doyle, "Colbert et les Offices", *Histoire, Économie et Société*, vol. XIX, no. 4, 2000, s. 470.

¹⁷⁶ Christophe Blanquie, "Fiscalité et Vénalité des Offices Présidiaux", *Histoire, Économie et Société*, vol. XXIII, no. 4, 2004, s. 473-474.

¹⁷⁷ R. Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, s. 80.

Konsolosluk kurumu, kraliyete dâhil olduktan sonra krallığın diğer memuriyetleri gibi satışı yapılan bir müessese haline gelmiştir. Yani konsoloslukların en yüksek teklifi veren kişiye satışının yapılması durumu olan *vénalité* uygulaması, Fransa'nın Levant'a yerleşmesinin krallık bütçesinden harcanacak en düşük maliyetle gerçekleştirme sonucunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Fransa'da konsolosluk kurumu *vénalité* ile nakit paraya endekslenmişti. *Vénalité'nin* konsolosluk müessesesindeki tatbiki, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanmıştır. Örneğin, 1570 yılında Christophe de Vento, IX. Charles (1560-1574) zamanında, Mısır ve İskenderiye konsolosluklarını satın alırken 10.000 écus¹⁷⁸ ödemiştir. III. Henri (1574-1589) zamanında, konsolosluğu satın alan kişiler konsolosluk mülkiyetinin satış meblağı haricinde, kendisi yerine bir başkasının konsolos olarak tayin edilmemesi için de ekstra bir ücret ödemesi gerekiyordu. Aslında bu uygulama krallığın konsolosluklar üzerindeki kazancını daha fazla artırmak ve satış devamlılığını sürdürmek için yapılmaktaydı. Yani bir kimse görevi satın alsada dahi bu durumu güvence altına alabilmesi için farklı zamanlarda da muhtelif ücretler ödemek durumunda bırakılıyordu. Konsolosun yerine bir başkasının tayin edilmemesi için ödedikleri ücretin haricinde; konsolosların yönetimi altındaki tüccarlar adına gönderilen ve parası ödenen malların ticari işlemi yapan aracılar için de konsoloslardan ekstra para isteniyordu¹⁷⁹. 1580 yılında konsolos yerine başkasının atanması işlemine son verilmiş olsa da yönetim tarafından satın alma fiyatı alındıktan sonra farklı türden bahanelerle konsoloslardan para talep edilmeye devam edilmiş ve bu durum konsolosluk ofislerinin fiyatlarını önemli ölçüde artırmıştır¹⁸⁰.

Konsolosluk görevinin satın alınması kısa vadede kazançlı bir yatırım olarak görülmekle birlikte satın alanlar için, toplumsal statünün ve şöhretin bir garantisiydi. Bu hususta mevcut görev, alıcı için sosyal bir ilerleme aracı işlevini görmekte ve alıcısına kralın hizmetinde görev yapabilme imkânı sağlamaktaydı. Bilhassa önde gelen aileler veyahut statü, şöhret ya da para kazanmak isteyen kişiler tarafından başvuru alan ideal bir görevdi. Bununla birlikte konsoloslukların, özellikle de Levant'taki bazı konsoloslukların satın alınması¹⁸¹ oldukça maliyetli olmalarından başka kimi zaman beklenen mali

¹⁷⁸ Écu, önce altın ve daha sonra gümüş olarak Orta Çağ'da kullanılmış bir para birimidir. Ayrıca paranın üzerinde Fransa krallığının motifleri yer almaktadır.

¹⁷⁹ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 72- 73.

¹⁸⁰ J. Ulbert, "A History of the French Consular Services", s. 314.

¹⁸¹ Tablo 2'ye bakınız.

getiriyi karşılayamayabiliyordu. Ancak alıcı açısından bu neticenin çok da bir önemi yoktu. Çünkü konsoloslukların satın alınması sonrasında istenilen finansal kazanç elde edilemese de konsolosluk makamına sahip olmak, kişiye rütbe ve onur kazandırdığından satın alan kişi bu makamın işlevinden ve türlü getirilerinden yeterince yararlanabilmekteydi¹⁸².

Söz konusu getirilerin başında, konsolosluk görevinin sağladığı güç ve nüfuzun tesiri ile alıcının görev bölgesindeki limanda ve önemli ticaret emtiaları üzerinde kendi yararına tekel kurabilmesi gelmekteydi. Bu sayede zengin bir ticari bölgede konsolosluk görevini yapan kişi, bölgenin tüccarlarına nazaran ticaretten daha fazla kazanç sağlayabilmekteydi. Örneğin 1610 yılında İzmir konsolosu olan Claude Rigon, İzmir'in önemli bir halı ticaret merkezi olmasından yararlanarak halı ticaretinde aktif bir rol oynamıştır. Konsolosluk görevinin sahibine sağladığı bir diğer avantaj, konsolosun zengin ve güçlü tüccar aileleriyle tanışma ve hatta evlilik bağıyla söz konusu ailelerle yakınlık kurabilme imkânını tanınmasıydı. Dahası bahsi geçen durumlar, konsolosların güç ve nüfuzlarını artırmalarına katkıda bulunmalarının yanı sıra onların konsolosluk görevlerinin sona ermesinin ardından Marsilya ya da Fransa'da önemli görevlere yerleşmelerine de imkân sağlamaktaydı. Örneğin, İzmir konsolosu Claude Rigon, kızını Marsilya aristokrasisinden bir aileye vererek başarılı ve siyasi bir evlilik yapılmasını sağlamış ve hatta ilerleyen zamanlarda damadı ile beraber çok sayıda ticari ilişki içerisinde bulunmuştur. Üstelik Claude Rigon bir müddet kaybettiği konsolosluğunu damadı sayesinde tazminatıyla beraber geri almayı da başarmıştır¹⁸³. Konsolosların, görevin kendilerine sağladığı tüm imkân ve faydalardan sonuna kadar yararlandıklarını söylemek yerinde olacaktır. Bunun dışında bahsedilen görevin getirileri konsolosun haricinde ailesini de kapsamakta ve bu aileler makamın verdiği unvan ile anılmaktaydı. Görev herhangi bir şekilde sona erse dahi verilen şeref mektupları ailenin itibarını uzun yıllar korumaya yetmiştir. Bu nedendir ki görev sahipleri satın aldıkları ve yatırım yaptıkları mevkileri aile fertlerine bırakmayı arzu ediyor ve bu hususta gayret gösteriyorlardı. Netice itibarıyla aile içinde kalan konsolosluk görevi, devamlılığı olan

¹⁸² A. Mézin, "La Fonction Consulaire dans la France d'Ancien Régime: Origine, Principes, Prérogatives", s. 40-41.

¹⁸³ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 92-93, 97-98.

bir statüyü muhafaza etmekle birlikte aileye mali açıdan da önemli bir dayanak oluşturuyordu¹⁸⁴.

Satın alınan görevin aile fertlerine ya da istenilen başka birine devredilmesi olayı, istifa ile yapılmaktaydı. Yani görevi elinde tutan kişi kendisinden sonra görevi alacak kişiyi takdim ederek onun lehine koşullu bir geri çekilme gerçekleştiriyordu. Buna karşın bahsedilen halef belirleme eyleminin kesin bir garantisi yoktu. Konsolosların seçtikleri kişi lehine istifalarının geçerli olabilmesi için, görev sahibinin istifasının ardından kırk gün hayatta kalması koşulu vardı. Ancak bu surette konsolosun lehine istifa ettiği kişi göreve gelebilmekteydi. Aksi takdirde mevcut görev boşa çıkar ve konsolosluk görevi istenilen kişiye bırakılmadan krallığa devri gerçekleşirdi. Üstelik böylesi durumlarda ölen konsolosun ailesi de hiçbir hak talebinde bulunamaz ve muhtelif mağduriyetler yaşardı. Bu gibi durumların önüne geçebilmek amacıyla kırk günlük hayatta kalma koşulu, yıllık ödenen bir vergi karşılığında garanti altına alınmıştır. Söz konusu vergi 1604 yılında çıkarılan ve *paulette* denilen bir ödemedir. Paulette sayesinde artık istifa eden kişi, kırk gün içinde ölse dahi görevi istediği kişiye bırakabilme imkânına kavuşmuştur¹⁸⁵. Bahse konu yeni düzenleme, görevlerin satışında piyasa değerini artırmasının yanı sıra görev sahiplerine daha güvenli bir hak tanınmasını sağlamıştır¹⁸⁶.

Üzerinde önemle durmak gerekir ki *vénalité* uygulamasının bir getirisi olarak satın alınan görevler, çoğunlukla aile içerisinde tutulmuş ve hatta bazı konsolosluklar birkaç kuşak boyunca aynı ailenin yönetim ve mülkünde kalmıştır. Söz gelimi İzmir konsolosluğu, 1624 yılından 1684 yılına kadar Dupuy ailesinin elinde kalmıştır¹⁸⁷. Dolayısıyla aile içerisinde konsolosluk makamlarının tutulması sonucunda konsoloslukların yapısında yeni bir değişim yaşanmıştır.

Konsolosluk sistemindeki bir diğer değişiklik, konsolos atama işinin XVI. yüzyılda kral tarafından dışişlerine bırakılmasıyla olmuştur. Atama görevinin devredilmesiyle dışişlerine dair mevzu ve yazışmalar tek çatı altında toplanmıştır. Diğer taraftan atama yetkisi dışişlerine devredilse dahi konsolos olma görevini onaylayan patent

¹⁸⁴ C. Blanquie, "Fiscalité et Vénalité des Offices Présidiaux", s. 476-477, 479.

¹⁸⁵ Georges Pagès, "La Vénalité des Offices dans l'Ancienne France", *Revue Historique*, 57, vol. CLXXIX, 1932, s. 487.

¹⁸⁶ P. T. Hoffman, "Early Modern France 1450-1700", s. 244.

¹⁸⁷ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 104.

evrakı sadece kral tarafından verilmekte ve bu evrak olmadan görev geçerli sayılmamaktaydı¹⁸⁸.

Atamanın dışişlerine devriyle beraber konsolos satışından elde edilen gelirler de dışişleri sekreterine aktarılmış oldu. Bu sayede dışişleri sekreterliği önemli bir maddi gelirin yanı sıra nüfuz da edinerek güçlü ve artık daha fazla arzulanan bir meslek haline gelmiştir¹⁸⁹. Konsoloslukların satışını hızlandıran ve artıran etmen, ticaretin devamlılığı ve artışı neticesinde kazanma güdüsünün şiddetlenmesiydi. Bu doğrultuda görev sahası genişleyen dışişleri, konsolosluk ofislerinin satışından büyük oranda kâr edinmeye başladı. Örneğin Trablusşam (Tripoli de Syrie)¹⁹⁰ konsolosluğu için 1600 yılında Louis Beau 12. 000 lira öderken, onun ölümü ile 1602 yılında Pierre Marmery konsolosluğu satın almak için 18.000 lira ödemiştir. Müteakiben Pierre Marmery'nin istifası ile 1616 yılında Jean Viguiet 32.000 lira ve 1624 yılında Laurent d'Urre 46.600 lira ödeme yapmıştır. Bu tutarlar dışişleri sekreteri tarafından istediği şekilde belirlenip artırılabilirdi için ortalama bir konsolosluk maliyeti belirlemek güçtür¹⁹¹.

Konsolosluk maliyetini oluşturan kalemlerden biri, konsolosluğun yaptığı iç harcamalardır. Personelin ücretinin ödenmesi; gezginlerin, kaptanların ve din adamlarının ağırlanması; yerel yetkililere verilen hediyeler önemli bir maliyet oluşturmaktaydı. Üstelik Fransa konsoloslarının sabit maaşları olmadığı için konsolosların ücretleri tüccarlar tarafından yapılan ticaretten finanse edilmekteydi. Bu oran XVI. ve XVII. yüzyıllarda %1 ve %3 arasında değişmekle birlikte, kazancını büyütme isteyen konsoloslar tarafından devamlı artırılmaktaydı¹⁹². Böylelikle ödemelerin gerekçe gösterilmesi suretiyle tüccarlardan alınan ücretin artırılması, konsolosların önemli

¹⁸⁸ Louis Revol (1589-1594), Nicolas de Neufville Sieur de Villeroy (1594-1617) ve Piere Brulart vicomte de Puisieux (1617-1624) sırasıyla dışişleri sekreterliği görevini sürdürmüşler ve çok nadir istisnalar haricinde konsoloslar kendileri tarafından atanmıştır. G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: Les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 74-76.

¹⁸⁹ J. Ulbert, "Marseille, la Monarchie et la Marine: l'Évolution de l'Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)", s. 2226-227.

¹⁹⁰ Grekçe kökenli Tripolis adı, üç şehir manasına gelmekte ve Trablusşam şehrine karşılık gelmektedir. Cengiz Tomar, "Trablusşam", *TDVİA*, c. XLI, 2012, s. 292. Batı dillerinde ve kaynaklarında Trablusşam şehrini kastetmek için kullanıma bu kavram, Gédoyen evraklarında da Tripoli, Tripoli de Syrie şeklinde geçmektedir. Osmanlı yönetiminde bir eyalet statüsünde olan bu şehir, 1920 yılında Lübnan'a bağlanmıştır. Bu nedenle de çalışmamızda, bir karışıklık ya da yanlış anlaşılma olmaması için Tripoli ifadesi yerine Trablusşam ismi kullanılacaktır.

¹⁹¹ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 78.

¹⁹² J. Ulbert, "A History of the French Consular Services", s. 314.

miktarda kârlar elde edip zenginleşmesine¹⁹³ yol açmasından başka mevcut görevin kıymetini de artırmaktaydı¹⁹⁴.

Konsolosların aldığı ücretler, ticaret üzerinden sağlandığı için bölgelerin ticari faaliyetleri, dolayısıyla da konsolosluk ücretlerinin toplam değeri değişiklik göstermekteydi. Söz konusu bu ücret, 1630 yılında Halep konsolosluğunda yılda 18.000 pound¹⁹⁵ sağlarken Trablusgarb'da (Tripoli de Barbary)¹⁹⁶ 300 poundun üzerine çıkmamıştır¹⁹⁷. Bu gerekçeyle ki ticari zenginliği olan konsolosluklara büyük rağbet vardı. Ancak satın alma fiyatları da bir o kadar yüksekti. Bu duruma kısaca konsolosluğun ticari gelişmişliğinin ve zenginliğinin mali karşılığı da diyebiliriz. Buna karşın maliyeti ne kadar artarsa artsın Mısır, İskenderiye, Halep, İzmir ve Sayda gibi konsoloslukları satın alacak bir alıcı daima bulunuyordu¹⁹⁸. Diğer taraftan ticari anlamda az gelişmiş şehirlerin konsoloslukları ise uzun yıllar boş kalabilmekteydi. Örneğin bir dönem Patras ve Mora konsolosluklarının satış fiyatı yüksek bulunduğu için konsolosluklar uzun müddet boş kalmıştır¹⁹⁹.

Belirtmek gerekir ki konsolosluk satın almak gerçekten maliyetli bir işti. Alıcı ilk iş olarak konsolosluğun önceki sahibine satın alma fiyatını öderdi. Bu meblağ aslında eski konsolosun görev süresi boyunca yaptığı harcamaların maliyetine karşılık gelmekteydi. Öyle ki konsoloslar yaptıkları harcamaları belgeleri ile ispata çalışırlardı, ancak kendilerine ödenen miktar kimi zaman istedikleri tutarın altında olabilmekteydi²⁰⁰. Sabık konsolosa yapılan ödeme sonrası Dışişleri Sekreterliği'ne (*Secrétaire d'État des Affaires*

¹⁹³ Konsolosluk görevi itibar edilen bir görev olmasının yanı sıra görevi yapacak olan kişiye ciddi kazançlar getirmektedir. Bu hususta Alfred Wood, kârlı olan konsolosluk görevinin açgözlü saraylıların dikkatini çektiğinden bahseder. A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 123. Diğer taraftan İngiliz seyyah John Sanderson, Halep konsolosluğuna atanan Paul Pindar hakkında, "Tanrı onu başarılı kılrırsa, zengin olacaktır..." diye yazmıştır. John Sanderson, *The Travels of John Sanderson in the Levant 1584-1602*, ed. William Foster, Hakluyt Society, London 1931, s. 252.

¹⁹⁴ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 30.

¹⁹⁵ Pound: *Petit Larousse Illustré* sözlüğüne göre, 435,39 g'a eşit İngiliz temel kütle ölçü birimidir. *Petit Larousse Illustré*, s. 809. Kütle ölçü birimi olarak kullanılmasının yanı sıra *pound*, günümüzde bazı ülkelerde kullanılan bir para birimidir. İlk *pound* madeni para 1489'da Henry VII zamanında basılmıştır. Üstelik tarihsel süreçte günümüzdekinden daha yaygın biçimde kullanıldığı bilinmektedir.

¹⁹⁶ Batı dili ve kaynaklarında Tripoli de Barbary, Tripoli of Barbary olarak adlandırılan bu şehir Grekçe bir kelime olan Tripoli kökeninden gelmekte ve Trablusgrab'a karşılık gelmektedir. Günümüzde Libya'ya bağlı olan bu şehir, Osmanlı Devleti zamanında Suriye'deki aynı adı taşıyan şehirle karışmaması için, kelimeye batıda yer alan ifade etmek amacıyla "garp" kelimesi eklenerek Trablusgarp denilmiştir. Ahmet Kavas, "Trablusgarp", *TDVİA*, c. XLI, 2012, s. 288.

¹⁹⁷ J. Ulbert, "A History of the French Consular Services", s. 314.

¹⁹⁸ Tablo 3'e bakınız.

¹⁹⁹ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 82-85.

²⁰⁰ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 78.

Étrangères) de geçiş ya da transfer vergisi denilen bir ücret ödenmekteydi. Örneğin tüm masraflar dâhil, konsolosluk satın alma ücretleri 1643 yılında Trablusşam, Sayda veya Beyrut için 3.600; Halep için 9.000; Berberi (Barbarie) ve İtalya için 600; Lizbon için ise 4.000 liraydı²⁰¹. Konsolosluk görevinin satın alınması maliyetli ancak kârlı bir iş olduğundan alım türlerinde farklılıkların yaşanmasına ve sistemin esnetilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda konsolosluk satın alma ücretinin yüksek olma durumu, birden fazla kişinin biraraya gelerek tek bir konsolosluğu ortak bir şekilde alması; birden fazla konsolosluğun aynı kişi ya da ailenin elinde toplanması gibi örneklerin yaşanmasına sebebiyet veriyordu.

Konsolosluk görevlerinin satış işlemleri, XVII. yüzyılın ortasına kadar yeterli donanım ve tecrübeye bakılmadan en yüksek ücreti ödeyene verilmekteydi. XVI. yüzyılın başlarından itibaren ise bu alıcıların birçoğu, görev yerlerine gitmek²⁰² ve fiili olarak konsolosluğu sürdürmek yerine kâtip, memur ya da konsolos yardımcısı²⁰³ denilen kişileri atayarak görevi onlara devretmişlerdir²⁰⁴. Dahası görevi fiili olarak sürdüren konsolos yardımcıları²⁰⁵, bir konsolosun yaptığı bütün işleri yapmakla birlikte vergileri de konsolos adına toplamıştır. Ancak ofis sahipleri tarafından kendilerine iyi bir ödeme yapılmadığı ve gelecek vadeden bir pozisyonda bulunmadıkları için bir vekâletname ya da kira sözleşmesi ile görevlendirilen bu kişiler, mali durumlarını düzeltmek ve kâr edinmek amacıyla tüccarlar üzerinde baskı uygulamışlardır²⁰⁶.

Konsolosların görev yerlerinde kendileri yerine bir yardımcı bulundurma hakları kral tarafından verilen görev evraklarında yer almaktaydı. Bununla birlikte imtiyaz olarak tanınan söz konusu ayrıcalık üzerinde, kralın her daim red veya iptal hakkı saklı tutulmaktaydı. Böylelikle tanınan hak doğrultusunda, konsolos istediği kişiyi yardımcı olarak görevlendirebiliyordu. Bu imtiyazla birlikte bahsi geçen uygulama çok yaygın

²⁰¹ A. Mézin, “La Fonction Consulaire dans la France d’Ancien Régime: Origine, Principes, Prérogatives”, s. 40-42.

²⁰² G. Salles, “Les Origines des Premiers Consulats de la Nations Française à l’Étranger”, s. 550-551.

²⁰³ Tavernier 1638 yılında ziyaret ettiği İskenderun’da konsolos yardımcılarını çıkar gözetken, parayı çok seven insanlar, dolayısıyla büyük kazanç sağlayan bu görevleri kabul ediyorlar şeklinde tarif eder. Jean-Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 165.

²⁰⁴ A. Mézin, “La Fonction Consulaire dans la France d’Ancien Régime: Origine, Principes, Prérogatives”, s. 40-44.

²⁰⁵ Bu döneme ait yazışmalarda ve tüm belgelerde, konsolosluğu fiilen icra eden konsolos yardımcıları her konsolos olarak anılmışlardır. P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 80.

²⁰⁶ J. Ulbert, “Marseille, la Monarchie et la Marine: l’Évolution de l’Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)”, s. 227.

olarak kullanılmaya başlanmış ve konsolosların gerçek sahiplerinin görev yerlerine nadiren gittiklerine şahit olunmuştur. Ancak durum bununla da kalmamış ve konsolos görevine bakan yardımcıları da kimi zaman görev yerine gitmeyerek, görevi kendi istedikleri başka birine devretmişlerdir. Böylece konsolosluk mülkünün esas sahibi, yardımcının yardımcısının elinde kalan konsolosluk ofisi üzerinde dolaylı bir kontrole sahip olmaktadır²⁰⁷. Buna ek olarak, konsolos yardımcıları genellikle Levant tecrübesi olan Marsilya tüccarlarının arasından seçiliyordu. Örneğin 1610-1670 yılları arasında Mısır konsolosu yerine bakan yardımcıları, sadece bir tanesi hariç, Marsilya veya bu şehrin çevresinden gelmiştir²⁰⁸.

Diğer yandan bahsetmek gerekir ki konsolosluk makamları kimi zaman sadakatlerinin bir ödülü olarak kraliyet çevresine yakın ve krallığa bağlılık gösteren ailelere de verilmiştir. 1596 yılında Marsilya isyanı sırasında şehrin krallığın otoritesine teslim edilmesine yardımcı olan Pierre de Libertat ve Jean Viguiet, krallık tarafından konsolosluk göreviyle ödüllendirilmiştir²⁰⁹. Bu kişilerin eylemleri her ne kadar kendi toplumu tarafından ihanet olarak tanımlansa da krallık tarafından sadakat hizmeti olarak görülmüştür. Öyle ki Libertat ve Viguiet ailelerine vergi muafiyetleri, Fransa krallığının simgesi olan zambak motifini armalarına eklemeleri izni, kale yöneticiliği gibi çeşitli hakların yanı sıra 1602 yılında da Trablusşam konsolosluğu satılmıştır. Bu arada bahsi geçen ailelerin, ayrıcalıklarının sürmesi adına 1596 yılında yaptıkları eylemleri her defasında hatırlatmaları, sahip oldukları imtiyazları ellerinde tutma gayretlerine işaret eder. Nitekim 1618 yılında konsolosların ortaklık şeklinde satın alınarak kullanılması durumu yasaklandığında, Libertat ve Viguiet ailelerinin konsolosluğunun mevcut yasaktan muaf tutulması, imtiyazlarını korumaya devam etmeleri açısından dikkat çekicidir²¹⁰.

Konsolos seçimlerinde ilk zamanlarda Marsilya sakinleri arasından tercih yapılırken zamanla konsolosluklara farklı şehirlerden olan kişiler gelmiş, ancak çoğunluk Marsilyalılarda kalmıştır²¹¹. Bu doğrultuda ticari beceri ve tecrübeye sahip kişiler

²⁰⁷ J. Ulbert, "A History of the French Consular Services", s. 315.

²⁰⁸ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 104-111.

²⁰⁹ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 27.

²¹⁰ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 89-90.

²¹¹ Levant bölgesinde ticaretle meşgul olan tüccarlar ise Fransa'nın farklı bölgelerinden olabilmekte birlikte, bahsi geçen kişilerin büyük bir çoğunluğu Provence bölgesinden gelmekteydi. Dahası, söz konusu

konsolos görevini sürdürmelerinden başka ağırlıklı olarak kendi şehirlerinin ticaretini gözetmişlerdir. Marsilya bölgesinden gelen ve Levant'ta konsolosluk yapan kişilerin büyük bir çoğunluğu ticaretle meşgul olan kimselerdi. Üstelik daha öncesinde ailelerinden konsolosluk görevini ifa etmiş kişiler de bulunmaktaydı. Bu gelişmeler doğrultusunda, Provence bölgesi dışındaki yerlerden seçilen kişilerin Fransız konsolosu olarak tayin edilmesi, Marsilya şehrinin ve tüccarlarının itirazlarına neden olmuştur²¹². Yapılan itirazın başlıca sebebi Marsilyalıların konsolosluk görevini kendi tekellerinde tutmak istemelerinin yanı sıra Levant bölgesinde tecrübeli konsoloslara duyulan ihtiyaçtı. Bu hususa ilişkin olarak, tecrübe ve bilgi sahibi olan konsolosun her durumda tebaası adına güçlü birer temsilci ve etkin bir idareci olması daha muhtemeldi. Bir Avrupalı olarak, diğer bir ifadeyle Osmanlı Devleti nezdinde *emân* statüsünde yer alan kimse olarak, Levant sahasında sürdürülen yaşam ve ticari eylem yalnızca Osmanlı Devleti tarafından bahşedilen ahidnameler çerçevesiyle sınırlı kalmıyordu. Her ne kadar Osmanlı kanunları ile kapitülasyonlar arasında örtük bir hiyerarşi bulunsa da yazılı olmayan yerel kanun ve geleneklerin de hesaba katılması gerekmektedir. Bu halde Osmanlı merkezinden uzakta bulunan Levant bölgesinde, işlerin sürdürülebilirliği ve devamlılığı adına konsolosların yerel geleneklerden de haberdar olmaları önem arz etmekteydi. Aksi durumda bahsi geçen bilgilerden habersiz ya da bunları yeterince dikkate almayan kimselerin konsolos olmaları halinde, başarısızlık ve maddi kayıpların yaşanılması kaçınılmaz bir gerçekliktir.

1.3.2. Vénalité'nin Kaldırılması ve Konsolosluk Reformları

Vénalité'nin gerek konsolosluk kurumunda gerekse de Fransa'daki memuriyet ve görevler üzerindeki işleyiş sistemi, bir dizi sorunları ve ihmalleri de beraberinde getirmiştir. Bu hususta konsolosluklarda ehliyetsiz kişilerin göreve gelmesi, konsolosun ya da vekâlete bakanların farklı gerekçeler altında vergi almaları, mevcut görevin bir nevi yatırım ve gelir kapısı olarak görülmesi, kazanç uğruna konsolosların yerel yetkililerle çıkar birliği yapmaları ve buldukları bölgenin ticaretini kendi lehlerine tekelleştirmeleri gibi durumlar, XVI. yüzyılın sonundan itibaren eleştirilmeye ve şikâyet

tüccarların büyük bir çoğunluğu ticaret ve konsolosluk tecrübesi edinmiş köklü ailelere sahip kimselerdi. N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 28.

²¹² M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 41, 101; N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 28.

edilmeye başlanmıştır²¹³. Söz konusu uygulama hakkında şikâyetle bulunan kişiler, yaşanan durumların ticarete zarar vermesinden başka ülkelerinin ve konsoloslarının adını kötüye çıkararak değersizleştirildiği ve ticareti tükettiği iddiasındaydılar. Her şeyden evvel şikâyetlerin başında, konsolosların görev yerlerine gitmeyerek kendi yerlerine vekâleten seçtikleri yardımcılarını bırakmaları gelmekteydi. *Vénalité* uygulamasının daha net anlaşılması noktasında para karşılığı satın alınan herhangi bir görevin alıcıya, ödenen meblağı ve hatta daha fazlasını geri kazanma isteği verdiğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Üstelik *vénalité*de alıcıların kazanma hırslarını artıran ve bunun türlü yollarını önlerine seren şey, görevin ve sistemin içerdiği esneklik kadar görev yerlerinin merkeze uzak olma durumuydu²¹⁴. Dolayısıyla *vénalité* uygulamasının kendisi ve barındırdığı boşlukların yol açtığı esneklik, sistemin kendisini tasfiye noktasında önemli bir aşama olmuştur. Ortaya çıkışından kaldırılışına değin uygulamada yaşanan sürekli değişim ve müsaade edilen esneklikler, sistemin sınırlarını ve ölçüsünü kavrama noktasında işimizi zorlaştırmaktadır.

Ancak şu hususu da eklemek gerekir ki, *vénalité* ve onun getirisi olan düzenin konsolosluklarda uygulanması hakkında yapılan şikâyetlerin, gerçekliği ne kadar yansıttığı net değildir. Çünkü şikâyet edenlerin büyük çoğunluğu, bu sistemin dışında kalan, dolayısıyla da onun kâr ve getirisinden yararlanamayan kimselerden gelmekteydi. *Vénalité*'nin mutlak ticari kâr ve muntazaman işleyen bir düzen getirdiği de elbette savunulamaz. Buna karşın öncesinde sisteme dâhil olan fakat krallığa bağlandıktan sonra bunun içerisinde yer almayan bazı Marsilyalıların, ticaretin artık bitip tükendiği ve özellikle de Levant'ta Fransız ticari varlığının son noktasına geldiği şeklindeki iddiaları da mübalağalı olarak görülmektedir.

Konsoloslukların satışı hakkında yapılan şikâyetler ve ticaretin ülke ekonomisine getirisinin artırılması isteği, Fransa yönetimince konsolosluk sisteminde birtakım düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir. Bu yolda atılan adımlardan ilki, 1603 yılındaki karar olmuştur. Söz konusu karara göre, konsolosların görev bölgelerine giderek fiili olarak işlerini sürdürmeleri ve yerlerine krallığın onayı olmadığı sürece kimseyi vekil tayin etmemeleri belirlenmiştir. Diğer bir deyişle, konsolosluğun mülkiyet ve kullanımının aynı kişide olması istenilmekteydi. Bu doğrultuda Levant bölgesinde görev

²¹³ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 28.

²¹⁴ J. Ulbert, "Marseille, la Monarchie et la Marine: l'Évolution de l'Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)", s. 227.

yapan konsoloslara görev yerlerine gitmeleri ve mevcut evraklarını krallığa bildirmeleri hususunda altı aylık bir süre tanınmıştır. Tanınan sürenin sonunda görevinin başında olmayan ya da evraklarını göndermeyenlerin konsolosluklarına son verileceği ihtarda bulunulmuştur²¹⁵. Ne var ki *vénalité* uygulamasının esnekliği, alınan bu kararda da kendini göstermiş ve bazı konsoloslukların uygulamadan muaf tutulması suretiyle konsolosların kendi yerlerine vekil bırakmalarına izin verilmiştir. Sonuç itibarıyla Fransa yönetimi tarafından *vénalité* üzerinde yapılmaya çalışılan değişikliklerde istisnalara yer verilmesi, tasarlanan düzenlemenin zayıflığına işaret etmektedir.

İstisnalarıyla birlikte 1603 yılında alınan karar doğrultusunda, konsolosa vekil kullanma imtiyazı verilmediği halde görevini kendisi yapmazsa, o bölgedeki tüccarların vekâlete bakan kişiyi tanımamaları ve ona vergi ödememeleri istenmiştir. Buna karşın konsolosa vekâlet atama izni verildiyse, konsolosun evraklarını krallığa delil olarak sunması gerektiği bildirilmiştir²¹⁶.

Konsolosluk mülküne sahip olan kişilerin görevlerinin, kendileri tarafından yerine getirilmesine dair hükümler 1603 sonrası 1618, 1641 ve 1665 yıllarında da tekrar edilmiştir²¹⁷. Söz konusu karara dair yapılan tekrarlar, uygulamada yaşanan sıkıntıları göstermekle beraber, krallığın da bir o kadar kararlı olduğunun işaretidir²¹⁸. Bu hususta

²¹⁵ Henri Pigeonneau , “Le Commerce Français dans le Levant au Temps de Colbert”, *Revue d’Économie Politique*, vol. 4, no. 6, 1890, s. 571; N. Steensgaard, “Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650”, s. 29.

²¹⁶ G. Poumarède, “Naissance d’une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles”, s. 113-115.

²¹⁷ G. Salles, “Les Origines des Premiers Consulats de la Nations Française à l’Étranger”, s. 551.

²¹⁸ Fransa kralı XIII. Louis, konsolosluk düzenlemeleri hakkında verdiği emirde düzenlemeye neden ihtiyaç duyulduğuna dair detaylı bilgiler vermiştir. Tanrının koruması altında Provence ve Navarra kralı, Forcalquier ve bu yerlerin yanlarında bulunan toprakların kontu olan Louis’dan, tüm bu evrakları görenlere selam olsun diye başladığı evrakta, Fransız bayrağı altında ticaret yapan tüccar, tebaa ve diğer kişileri korumak, yardım etmek ve ticaretin iyiliği için düzenlemelerin yapılması gerektiğini söyler. Konsoloslukların satış usulüyle yapıldığı; konsolosluk sahipleri yerine sorumlulukların vekiller tarafından yerine getirildiği; ancak vekillerin de ticaret ve tüccarı korumak yerine yasal olmamasına rağmen kendi ticaretiyle meşgul olarak kendi tüccarlarının ticaretine engel oldukları; Fransa’nın adını utandıran ve sıkıntı veren bu kişiler yüzünden ticaretin batma noktasına geldiği; bahsi geçen vekillerin diğer ulusların konsoloslarının nazarında bilgisiz ve yeteneksiz olarak tanınıp bir temsilci olarak kabul görmediği; vekillerin de daha fazla parayı teklif eden ve sadece kendi kârını düşünen kişileri kendi yerlerine vekil seçip Fransız tüccar ve memurlarının görüşlerini yok hükmünde saydıkları gibi sıkıntıları dile getiriyor. Ardından kral, yaşanan sıkıntıların çözüme kavuşması için konsolosların yerlerinde ikâmet etmeleri; görevi başkasına satmamaları, aksi takdirde ceza uygulanacağı; konsolosların ticaretle uğraşmamaları; görevlerinde kendilerine iş ortağı tayin etmemeleri; bu tarz kişilerin görevden alınıp konsolosluklarının iptal edileceği; görevden alınan konsolosların alınmamış gibi göreve devam ettikleri ve buna devam etmeleri durumunda ceza ile karşılaşacakları; bu tarz konsolosların tüccar tarafından tanınmaması ve para ödenmemeleri istenmiştir. Emirlerle karşı gelenlerin konsoloslukları boş ilan edileceği gibi yeni konsolos tayininin de kral tarafından yapılacağı belirtilmiştir. Üstelik bu meselede elçilerle de irtibatlı olunacağı ve yönetim tarafından atanmamış kişilerin konsolosluk görevi yapmalarına müsaade edilmeyip, sadece krallık

mevcut düzenlemenin hayata geçmesi yolunda Suriye konsolosluğunda yapılan değişiklikler dikkati çekmektedir. Buna göre, Suriye'nin konsolosluk sahipleri, kral onayı dâhilinde kendi yerlerine göreve Pierre Besson'nu yardımcı olarak atamışlardır. Ancak Pierre Besson'nun sıkıntılı yönetimi onun hakkında birçok şikâyetin yapılmasına ve yapılan şikâyetler neticesinde krallık tarafından görevine son vermesine neden olmuştur. Besson'nun yaptıklarına kızan Fransa kralı, artık Suriye'nin konsolosluk mülkünü elinde bulduran kişilerin ya da onların vekil tayin ettiği yardımcının Suriye konsolosluğu yapmasına izin vermemiştir. Böylelikle kral, Suriye'ye gidecek ve konsolosluk görevini yapacak kişiyi kendisi tayin etmek suretiyle yeni bir atama şekli tesis etmiştir. Yeni sistem doğrultusunda Fransa kralı XIII. Louis tarafından 1623 yılında Suriye'nin Halep konsolosluğuna, Louis Gédoy'n tayin edilmiştir. Üstelik XIII. Louis konsolos atamasını sadece Halep'e yapmamış bunun yanı sıra İskenderiye, İzmir, Kudüs ve Sayda'ya da yeni konsolos tayinlerinde bulunmuştur²¹⁹.

Esasında kralın yaptığı atama, konsolos tayinlerinde önemli bir reform adımı olmuştur. Ancak bu reformun geçerliliği Halep bölgesi için uzun ömürlü olmamış ve istenilen sonuç alınamamıştır. Halep'te yaşanan ve aynı zamanda reformu uygulama dışı bırakan olay, bahsedilen konsolosluğun eski sahipleri tarafından yapılan türlü baskı ve gayretler sonucunda Louis Gédoy'nın Halep konsolosluğuna son verilmesiyle gerçekleşmiştir. Üstelik söz konusu kişiler kendi diledikleri kişiyi Halep'e konsolos olarak tayin ettirmeyi dahi başarmışlardır. Nitekim reform hareketi Halep'te uzun soluklu olamasa da bir emsal teşkil etmiş, konsolosluğun mülk sahiplerinin kademeli olarak azaltılması ve monarşinin kontrolünün artırılması doğrultusunda önemli bir adım tesis etmiştir²²⁰.

Üzerinde önemle durmak gerekir ki Fransa'da konsolosluklar da dâhil bütün memurlukların satışına son verilerek krallık bünyesine dâhil edilmesi zor ve maliyetli bir işti. Her şeyden evvel krallığın mevcut kurumlarına, kendisi tarafından atanan ve görevlilerine düzenli maaşları ödenen bir yönetim sisteminin kurulabilmesi için krallıktaki görev ve mevkilerin özel kişilerden geri satın alınması gerekmektedir²²¹. Ne

tarafından atananların görev başına geleceği bildirilmiştir. 20 Mayıs 1623 tarihli evrak, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 216-219.

²¹⁹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. XIII.

²²⁰ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 115-116.

²²¹ R. Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, s. 90.

var ki hem konsolosluğun hem de bütün bu mevkilerin bir anda krallık tarafından satın alınması, mevcut dönemin ekonomik koşullarında mümkün görünmemekteydi. Buna ilişkin krallık *vénalité*ye son vermeyi XVI. yüzyılda dahi denemiş, ancak finansal gereksinimlerin buna izin vermemesi gerekçesiyle görevlerin satışlarına devam edilmesi politikası takip edilmiştir²²². Bu nedenle de krallık, tüm görevleri satın alacağı ya da farklı yollarla kraliyetine dâhil edeceği bir zamana kadar sistemin işleyişinden faydalanma yolunu tercih etmiştir. Bununla birlikte memuriyetleri satın alma mevzusundan da tamamiyle vazgeçmeyerek kademeli olarak satın alma eyleminde bulunmuştur²²³.

Kraliyetin memurluklarında sürdürülen *vénalité* uygulamasına dair, Kardinal Richelieu (1585-1642) meselenin sadece mali kısmını düşünmemekte, bunun yanı sıra sosyal boyutunu da hesaba katmaktaydı²²⁴. Kendisi *vénalité* yanlısı değildi, ancak görevlerin tamamına bir anda son verildiği takdirde, görevleri bırakacak yüzlerce kişinin sosyal dengeyi sarsacağını düşünmekteydi. Diğer taraftan Kardinal Mazarin (1602-1661) *vénalité*nin kaldırılmasının yavaş yavaş uygulayıcısı olmuştu. Ancak Mazari'nin bazı kurumlarda *vénalité*ye son vererek onları krallık yönetimine dâhil etmesi, ülkede Fronde İsyancıları'na²²⁵ (1648-1653) yol açacak olan memur ayaklanmalarını tetikleyen bir faktör olmuştur²²⁶. Söz konusu meselelerden yola çıkıldığında, uzun yıllar ülkenin kurumlarına yerleşmiş olan *vénalité*nin kurumlardan kaldırılması da o ölçüde uzun sürecekti. Üstelik bahsi geçen uygulamanın sosyal ve finansal ardı hesaba katılmadan bir anda kaldırılmaya çalışılması önü alınamaz problemlere yol açabilirdi. Bu gerekçeyle Fransa yönetiminin *vénalité*yi kurumlarından tamamiyle lağvetmesi, beklediğinin üzerinde bir zamana yayılmıştır.

²²² L. Denisse, *Rechercher les Origines de la Vénalité des Offices, en Distinguer les Différentes Formes et en Suivre les Développements dans le Droit Public et dans le Droit Privé, dire quelles en ont été les Conséquences Politiques et Sociales*, s. 7.

²²³ W. Doyle, "Colbert et les Offices", s. 472.

²²⁴ Fransa'da devlet kurumlarında uygulanan *vénalité* sistemi uzun yıllar krallığın siyasi ve toplumsal yapısında önemli bir unsur haline gelmişti. Bu gerekçeyle *vénalité* birden ortadan kaldırılırsa devlet kurumlarında ve toplumsal hayatta önemli bir sarsıntı meydana gelme riski bulunmaktaydı. Boris Fedorovich Porshnev, "Legend of the Seventeenth Century in French History", *Past and Present*, 8/1, 1955, s. 24.

²²⁵ XIV. Louis zamanında, yönetim tarafından atanan devlet görevlilerinin sayısında kademeli olarak artış yaşanmaya başlamıştı. Mevcut dönemde Colbert, yüzlerce aileyi oldukça zor duruma düşürecek bu kararı farketmesine rağmen bütün *vénalité* ofislerine el koymayı tasarlamaktaydı. Fakat Fronde İsyanı örneğinde de olduğu gibi bu durumun burjuvazi sınıfla kopuş anlamına geleceğini anladığında, söz konusu tasarısından vazgeçti. B. P. Fedorovich, "Legend of the Seventeenth Century in French History", s. 24.

²²⁶ G. Pagès, "La Vénalité des Offices dans l'Ancienne France", s. 493-494. Fronde Ayaklanması'nın detayı için bakınız, J. Bainville, *Fransa Tarihi*, s. 197-208; Damien Tricoire, "La Fronde, un Soulèvement Areligieux au XVIIe Siècle? De l'Opposition "Dévoté" sous Richelieu aux Mazarinades de 1649", *Dix-Septième Siècle*, 4, no. 257, s. 705-171.

Öte yandan konsolosluklarda *vénalité* sisteminin kusurları sonucu ortaya çıkan ve XVII. yüzyılda azalan ticareti artırmak maksadıyla alınan karar ve yasaklar, birtakım iyileşmeler sağlasa da ticareti düzeltmeye yetmemişti. Bu hususta Colbert (1619-1683), ticareti düzene sokarak hem mali getiriyi artırmayı hem de konsolosluklarda satış usulüne son vermeyi amaçlamaktaydı²²⁷. Her şeyden evvel, Levant ve Berberi ticareti krallığın ekonomik gelişimi için bir araç olarak görüldüğünden ticaret ve konsolosluk mevzuunda dikkatli davranılıyordu. Netice itibariyle XVII. yüzyıl sonundan XVIII. yüzyılın sonuna kadar Fransa ticareti ve dolayısıyla da konsolosluk kurumu üzerinde önemle durularak bu hususlarda birtakım değişikliklere gidilmiştir²²⁸.

Konsoloslukların merkezi yönetime katılması amacıyla, konsolosluk ofislerinin sahiplerinden satın alınmasının gerektirdiği maliyetlerinin farkında olan Colbert, reform yapmayı ve bir süreliğine konsolosluğu gözetimi altına almayı tercih etmiştir. Bu nedenden dolayı ki 1665 yılında maliyeden sorumlu olan Colbert'in, 1669 yılında Deniz Sekreterliği görevine getirilmesi sonucu, konsolosluk işleri dışişlerinden alınarak Donanma Dairesi'ne bağlanmıştır²²⁹. Böylece Donanma Dairesi denizcilik, ticaret ve sömürge gibi konulardan sorumlu olmasından başka artık konsolosluk yönetimiyle de ilgilenmeye başlamıştır. Diğer taraftan Colbert, kraliyetin Levant ticaretini artırmak maksadıyla merkantilizm²³⁰ anlayışı doğrultusunda birtakım önlemler almaya da çalışmıştır. Buna göre kapitülasyonlar sistematik bir şekilde uygulanmalı, Levant ticaret merkezleri genişletilmeli, Levant ticaretinin idaresi Marsilya Ticaret Odası ve donanma dairesi ile koordineli bir şekilde sürdürülmeli ve son olarak Levant limanlarında yalnızca yetkili tüccarlar ikâmet etmelidir²³¹.

Belirtmek gerekir ki Colbert, başından beri yeni pazarlara girerek ticareti artırmayı hedeflemekteydi. Bu hedef doğrultusunda konsolosluk yönetiminin donanmaya bağlanması itibariyle konsolos sayılarında ve ticaret yapılan sahalarda (Atlantik limanları,

²²⁷ J. Ulbert, "Marseille, la Monarchie et la Marine: l'Évolution de l'Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)", s. 2227.

²²⁸ Jean Pierre Farganel, "Négociants Marseillais au Levant et Dirigisme Commercial: l'Émergence d'une Contestation Nouvelle de l'Autorité Monarchique (1685-1789)", *Provence Historique*, 183, 1996, s. 4. Ticari düzenlemelerin detayı için bakınız, Victor Simon, "Le Rôle des Sociétés Anonymes d'Ancien Régime dans le Commerce entre la France et l'Empire Ottoman", *Revue Historique de Droit Français et Étranger*, vol. XCII, no. 1, 2014, s. 37-54.

²²⁹ J. Ulbert, "A History of the French Consular Services", s. 304.

²³⁰ 16. yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkan merkantilizm, güçlü bir ekonomi için ihracatın en üst düzey; ithalatın ise en alt düzeyde olması gerektiği anlayışını savunan bir teoridir.

²³¹ D. Celetti, "France in the Levant: Trade and Immaterial Circulations in the Long Eighteenth Century", s. 400.

Kuzey Denizi ve Baltık Limanları) önemli artışların yaşandığı gözlemlenmiştir²³². Sonuç itibariyle Levant ticareti Colbertle beraber yeni bir düzene girmeye başlamıştır²³³.

Genel olarak bakıldığında, 16. yüzyılın ortalarından itibaren Marsilya limanının faaliyetlerinde ve Levant ticaretinde bir gerileme görülmekteydi. Bu kapsamda Marsilya şehri, 5 Ağustos 1599 tarihinde kentin tüccarları arasından seçilen dört kişiyi ticaret vekili olarak atamış ve böylelikle Marsilya Ticaret Bürosu'nu kurmuştur. Ardından Ticaret Bürosu IV. Henri'nin de desteği sonucunda 1600 yılında resmi bir hüviyet kazanmıştır. Ticaret vekili olarak seçilen dört kişi, Marsilya'nın ticari işlerinin yönetimi, ticaretin geliştirilmesi ve denetiminden sorumlu olmuşlardır. Bu uygulama, Fransız Levant ve Berberi ticaretini korumak ve geliştirmekten sorumlu olan ve 1650 yılında kurulan Ticaret Odası'nın temelini oluşturmuştur. Buna karşın iç ticaret hususunda hak ve yetkiye sahip olan Ticaret Odası'nın konsolos atamasına dair herhangi bir karar yetkisi bulunmamaktaydı²³⁴.

Verimliliği azalan ticaretin durumunu düzeltmeye karar veren Colbert, ticaretin ilerlemesi için devlet müdahalesinin azalması ve ticaretin özgür bırakılması gerektiği düşüncesindeydi.²³⁵ Bu gerekçeyle de ticaretin idare ve kontrolünü Marsilya yönetimine bırakmaya karar vererek, 26 Mart 1669 tarihli kraliyet fermanı ile Marsilya şehrini özgür bırakırken, Marsilya limanının da serbest bir liman olarak ilan edilmesini sağladı. Ferman, Levant ya da Kuzey Afrika'dan Marsilya'ya gelen mallara vergi muafiyeti sunuyordu. Bu durum hem Marsilya'nın ve hem de monarşinin çıkarlarının tek bir noktada toplanarak merkezi bir güç ve etkin bir ticaret kurulmasına yol açtı²³⁶. Bu

²³² J. Ulbert, "Marseille, la Monarchie et la Marine: l'Évolution de l'Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)", s. 227-229.

²³³ M. H. Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar*, s. 38.

²³⁴ J. Ulbert, "Marseille, la Monarchie et la Marine: l'Évolution de l'Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)", s. 225-227.

²³⁵ Bahsedilen meseleye dair aksi bir görüş XVIII. yüzyılda donanma yetkilisi Jean-Frédéric (1718-1748) ve dönemin İstanbul elçisi Villeneuve'un (1728-1741) zamanında da görülmüştür. Buna göre söz konusu kişiler Fransa'nın Levant ticaretinin gelişimini desteklemek için, tüccarların kendiliğinden ticaret yapmaları yerine düzene tabi tutulmuş bir ticaret sistemini daha uygun görmekteydiler. Diğer bir deyişle, Levant limanında örgütlenmiş birkaç Fransız tüccarı kendi adlarına faaliyet yapmak yerine tek bir organ olarak hareket etmeliydiler. Böylelikle gerek ticaret gerekse de Fransa siyaseti üzerinde olumsuz etkiye yol açan rekabete engel olunacaktı. Üstelik arzu edilen bu durum, devlet iradesi ile özel çıkarlar arasında karşıtlık yaşanmasına yol açıyordu. Diğer taraftan bu tarz kararlar konsolos ve tüccar üzerinde sert müdahalelerin ve baskıların yapılmasına neden olmuştu. Böylesi vaziyette konsoloslar, yasayı uygulamak zorunluluğu ile tüccarların çıkarlarını desteklemek arasında kalmışlardır. Netice itibariyle kurallar hiçbir vakit tam olarak uygulanmamış ve yasal ihlaller uzun yıllar devam etmiştir. D. Celetti, "France in the Levant: Trade and Immaterial Circulations in the Long Eighteenth Century", s. 401-403.

²³⁶ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 40, 42-44.

kapsamda Marsilya'ya verilen serbest liman statüsü doğrultusunda şehrin ticari kısıtlamalardan kurtulması, Fransa'nın ekonomik kalkınma politikası yönünde yapılan bir eylemdi²³⁷.

Diğer taraftan Marsilya şehri, krallık desteği ile Levant bölgesinde tekel kurarken, Marsilya Ticaret Odası da güç kazanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Colbert reformları sonucu Marsilya Ticaret Odası, hem Marsilya'yı hem de Levant bölgesindeki Fransızları denetleyerek ticaret üzerinde mühim bir kontrol gücüne sahip olmuştur. Belirtmek gerekir ki burada bahsi geçen kontrol, ticaret üzerindeki katı bir denetim değildir. Levant bölgesine gidenlerin ve onların bölgede yaptıkları faaliyetlerin belirli bir düzene konularak ideal bir Fransız profili çizilme gayretidir. Reformlar sonucu konsolosluk görevi krallık tarafından işin ehli kimselere veriliyor ve tüccarların da buna ilişkin düzenli olarak toplanıp görüşlerini Marsilya'daki yetkililere bildirmeleri isteniyordu. Bununla beraber harcama ve vergi gibi mevzuların da tüccar meclisinin onayına bırakılması şart koşulmuştu. Levant sahasında düzenli ve sistemli bir ticaret dengesi tesis edilirken, konsolosların gücü ve verdikleri kararlar da tüccarların gücüyle dengede tutulmaya çalışılmıştır²³⁸. Kısaca ifade etmek gerekirse, Fransız ticareti ve konsolosluklarında yapılan reformlar sonucu, konsolosluk ve ticaret hususlarında kayda değer iyileşmeler yaşanmıştır²³⁹.

Dolayısıyla 1623 yılında, konsolos vekili ya da yardımcılarının, konsolos mülk sahipleri yerine kral tarafından atanmasıyla birlikte Fransa'da yeni bir uygulamaya geçilmişti. Bu hususta Colbert de konsolos yardımcılarını üzerindeki kraliyet gücünün daha da arttırarak konsolosluk ofislerine ilişkin baskıları sürdürme politikası uyguladı. Böylece konsolosluklar üzerinde mülk sahiplerinin haklarının azaltılması yoluna gidilerek muhtelif şekillerde bu kurumun krallığa devrine çalışılmıştır. Diğer taraftan mevcut duruma konsolosluk mülk sahipleri itiraz ederek yardımcılarını seçme haklarını ileri sürseler de artık krallığın atadığı kişiler konsolos olarak görev yapmaya başlamıştı. Dahası Colbert konsolosluk sahiplerinden harcadıkları meblağın tutarını istemiş ve

²³⁷ Jeff Horn, "Marseille et la Question du Mercantilisme: Privilège, Liberté et Économie Politique en France, 1650-1750", *Histoire, Économie & Société*, 2, 2011, s. 97.

²³⁸ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 99-100.

²³⁹ Jérôme Cras, "Une Approche Archivistique des Consulats de la Nation Française: Les Actes de Chancellerie Consulaire sous l'Ancien Régime", *La Fonction Consulaire à l'Époque Moderne: L'affirmation d'une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes 2006, s. 51-84.

böylece onlara geri ödeme yaparak *vénalité* uygulamasının tasfiyesine başlamıştır. Kurumların ve konumuz itibariyle Levant konsolosluklarının, şahısların mülkiyetinden alınarak devlet bünyesine katılması aşama aşama gerçekleşecek bir durumdu. Kabul etmek gerekir ki bu durum oldukça uzun ve zorlu bir süreç olmuştur²⁴⁰. Yeni uygulama doğrultusunda kral tarafından konsolos atamaları devam ederken vekil kullanma izni verilmediği halde kullanan kişilerin konsolosluklarına da el konulduğu görülmektedir. Bunun dışında reformlar doğrultusunda yapılan bir diğer uygulama ise devlet tarafından yapılan aylık birtakım ödemeler ile konsolosluk sahiplerini bu mülklerinden vazgeçirmek şeklinde gerçekleşmiştir. Böylece Colbert ve halefleri, konsoloslukları merkezi otoriteye bağlamaya başlayarak onların hak ve görevlerini belirleyen düzenlemeyi hayata geçirmişlerdir²⁴¹. Bu hususa ilişkin 1675 yılında, Halep konsolosu olarak tayin edilen Chevalier d'Arvieux, konsoloslukların krallık tarafından geri alınmasında bir tazminat ödenmediğini, buna karşın söz konusu kişilerin masraflarını tanzim etmeleri için ayrıcalıklar verildiğini ifade etmiştir²⁴². Sonuç itibariyle, devlet müesseselerinin merkezileştirilmesi politikası çerçevesinde *vénalité* uygulamasının terk edilerek, konsoloslukların muhtelif yollarla Fransa krallığı bünyesine dâhil edilmesi yolu izlenmiştir. Bu kapsamda konsolosluk düzenlemelerine riayet etmeyenlerin konsolosluklarına el konulması, konsolosluğun mülk sahiplerine aylık yapılan ödemeler doğrultusunda mülkiyetin merkeze aktarılması, finansal imkânlar el verdiği ölçüde konsoloslukların sahiplerinden satın alınması ve de mülkiyet sahiplerine tanınan birtakım iltimaslar doğrultusunda haklarını merkeze devretmeleri gibi pek çok yöntem kullanılmıştır. Konsoloslukların bahsi geçen yöntemler aracılığıyla merkezileştirilmesi sürecinin karşılık geldiği zaman dilimi net olarak bilinmemekle birlikte, XVIII. yüzyıla değin sürdüğü açık bir biçimde görülmektedir.

Öte yandan 17. yüzyıl itibariyle konsoloslara yeni bir misyon olan bilgi toplama ve aktarma görevi de verilmiştir. Avrupa'da artan ticari rekabet bilginin önemini daha da öne çıkarmış, bu nedenle de Colbert konsoloslara önemli iş ve durumlar hakkında bilgilendirme yapmalarını ve görev yaptıkları yerdeki ticaretin durumu ile ilgili gelişmeleri donanma dairesine yazmaları isteğinde bulunmuştur. Yapılan istekler defaten yenilenmiş ve Fransız konsoloslukları, ekonominin yanı sıra bilgi sağlayan bir misyonu

²⁴⁰ R. Paris, *Histoire du Commerce de Marseille de 1660 à 1789: Le Levant*, vol. V, s. 210-218.

²⁴¹ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 121-122.

²⁴² F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 87.

da bünyesine dâhil etmiştir. Hiç şüphesiz bu tür bilgilerin, özellikle de Levant bölgesinden gelmesi önemliydi. Buna karşın mesafeler nedeniyle yakın kontrol ve sürekli bir bilgi akışının sağlanması kolay olmamıştır²⁴³.

31 Temmuz 1691 tarihli konsey kararı ile konsolos atama ve denetleme hakkı resmi olarak krala verilirken, konsolosun ve konsolosluk personelinin ücretlerinin ayarlanmasından Marsilya Ticaret Odası sorumlu olmuştur. Ticaret Odası, merkezi otoriteye bağlı olan Levant ve Berberi konsolosların ücretlerini, tüccarlardan tahsis edilen bir ödeme yerine gemilerden alınan “*tonaj hakkı*” ile ödenmesini sağlamıştır²⁴⁴. Buna karşın maaş ödemeleri her konsolosluk bölgesi için yeterli olmuyor ve devamlı olarak ücret artışı ya da tüccarlar üzerinden para alınması talebinde bulunuluyordu. Söz konusu talepler, Ticaret Odası tarafından kabul görmemiş ve onun yerine konsolosların maaşları yeterli düzeyde olmasa da artırılmaya çalışılmıştır²⁴⁵.

Ticaret Odası'nın konsolosluk yönetiminin sona ermesi ile 1793 yılında, konsolosluk nihai olarak dışişlerine tekrar bağlanmış²⁴⁶ ve ardından krallıktaki Ticaret Odası'na son verilmiştir. Ticaret Odası'nın kalkması neticesinde konsolos maaşlarının ödenmesi de dışişleri fonuna devredilmiştir²⁴⁷. Bu minvalde dışişlerinin görevi yazışmaları sürdürerek konsoloslara talimat vermekle sınırlı kalmıştır.

Uzun yıllar devam eden reform hareketleri etkisini nihayet göstermiş, XVIII. yüzyılın başından itibaren Fransa, Levant ticaretine yeniden hâkim olmuş ve Avrupa'nın Osmanlı Devleti ile yapılan ticaretinin üçte ikisini kontrol eder bir hale gelmiştir. Böylelikle XVIII. yüzyılda sabit bir maaşı olan, ticaretle meşgul olmayan, kral tarafından ataması yapılan ve yine kral tarafından istendiği vakit görevi iptal edilebilen bir konsolos tanımı ortaya çıkmıştır²⁴⁸.

1781 yılında konsolos adayları için eğitimler verilmeye başlanmasının yanı sıra 19. yüzyılda devam eden reformların sonucunda yabancı dil, ticaret, seyrü sefer ve kanun bilmeleri; ticari, sivil, yasal ve idari anlamda donanımlı olmaları sağlanmıştır. Ayrıca

²⁴³ J. Ulbert, “A History of the French Consular Services”, s. 311-313.

²⁴⁴ A. Mézin, “La Fonction Consulaire dans la France d’Ancien Régime: Origine, Principes, Prérogatives”, s. 40.

²⁴⁵ P. Boulanger, “Les Appointments des Consuls de France à Alger au XVIIIe Siècle”, s. 123-145.

²⁴⁶ G. Poumarède, “Le Consul dans les Dictionnaires et le Droit des Gens: Émergence et Affirmation d’une Institution Nouvelle (XVI-XVIIIe Siècle)”, s. 30-35.

²⁴⁷ P. Boulanger, “Les Appointments des Consuls de France à Alger au XVIIIe Siècle”, s. 123-145.

²⁴⁸ J. Ulbert, “Marseille, la Monarchie et la Marine: l’Évolution de l’Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle)”, s. 231; A. Mézin, “La Fonction Consulaire dans la France d’Ancien Régime: Origine, Principes, Prérogatives”, s. 41-42.

Fransız ihtilali sonrasında konsolosluklar istikrarsız bir dönem geçirirken, Üçüncü Cumhuriyet Döneminin (1870-1940) başlarından itibaren ticaretin büyümesi, sömürgelerin gelişmesi ve Avrupa Devletleri arasındaki rekabet sonucu, konsolosluk sayılarında ve faaliyetlerinde önemli artışlar yaşanmıştır²⁴⁹.

Fransa uzun tarihi boyunca konsolosluklarda bir dizi reform hareketine girişerek geniş bir konsolosluk ağı kurmuştur. Başından beri konsolosların bağlı olduğu idari birimlerde ve yetkilerde değişikliğe gidilmiş; ilkin kolonilerin yargıcı olan bu kişiler, zamanla önce bir şehrin daha sonrasında ise bütün Fransa ülkesinin temsilcileri haline gelmişlerdir. Buna karşın ticaret, siyaset ve ekonominin yön verdiği konsolosluk kurumunun zamanla yetki ve güçlerinde azalma görülmüştür. Bütün bunların sonucunda, konsoloslar ticaretten uzak bir şekilde görev yaptıkları bölgedeki Fransızları korumak ve kültürlerini yaymakla sınırlı kalan basit birer temsilci haline gelmişlerdir²⁵⁰.

1.4. Konsolosluk Kurumunun İşleyişi

Konsolos, görev yaptığı bölgede, ülkesi ve tüccarları açısından oldukça önemli faaliyetler yürüttüğü için konsolosluk kurumunun ayrı bir işleyişi ve düzeni bulunmaktaydı. Konsolosun seçiminden görev yerine, görev yerindeki ikametinden aldığı maaşa, en önemlisi de yetki ve görevlerine kadar her şey, belirli kural ve düzene göre tatbik edilmekteydi. Bu doğrultuda sistemli bir şekilde işleyen konsolosluk, düzenli ve kazançlı bir ticaretin garantisi olmaktaydı. Buna karşın konsolosluk düzenini henüz kuramamış ve de işleyişinde büyük aksaklıklar bulunan bir ülkenin tüccarları, bu durumdan ticari, hukuki ve maddi anlamda ciddi sıkıntılarla karşılaşmaktaydı. Hiç şüphesiz sistemli ve kurumsallaşmış bir konsolosluk da bölgedeki ticari gelişmişlik ve zenginlikle beraber konsolosluğun ait olduğu ülkenin düzen ve merkezi bünyesine bağlıydı.

Her bir Avrupa devletinin kendine münhasır bir konsolosluk uygulaması olduğu gibi sistemin ortak yönleri de bulunmaktaydı. Konsolosluk bünyesi içerisinde konsolos, kurumun başı ve aynı zamanda düzenli bir işleyişin de teminatı durumundaydı. Bu bağlamda görev yaptıkları ülkeyle yürütülen ilişkiler, Osmanlı Devleti tarafından tanınan ahidnamelere riayet edilme durumu, diğer Avrupalı devletlerinin konsolos ve

²⁴⁹ J. Ulbert, "A History of the French Consular Services", s. 316-319.

²⁵⁰ J. Ulbert, "Introduction: La Fonction Consulaire à l'Époque Moderne: Définition, état des Connaissances et Perspectives de Recherche", s. 12-15.

tüccarlarıyla kurulan ilişkiler ve tüccarlarının ticari kâr edinmeleri gibi durumlarda konsolosun eylemleri belirleyici rol oynamaktaydı. Dahası görev sahasında konsolos haricinde ona yardımcı olan birtakım kişiler bulunmakla birlikte bu kişiler konsolosluk işlerinin sürdürülmesinde önemli roller üstlenmekteydiler.

1.4.1. Konsolosun Tayini ve Ücreti

Konsolosluk kurumunun ortaya çıkışı, siyasi ya da diplomatik gerekçelerin aksine ekonomik bir etken olarak uluslararası ticaretin başlaması ve gelişmesi ile yakından alakalıdır. Konsolosluk kurumu diplomatik ilişkilerden ziyade, ticari ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkması nedeniyle elçilik kurumuna göre daha eskidir. Diğer taraftan konsolosluğun eski çağlarda farklı görev türleri olmasının yanı sıra bir şehrin yöneticisine de konsolos denilmekteydi. Farklı görev türleri aynı ismi taşıyor olsa da biz çalışmamızda tüccarların temsilcisi ve ticareti korumakla yükümlü olan konsoslardan bahsediyor olacağız.

Genel olarak şehrin en yetkili mercileri tarafından atanan konsolosların, görev yaptıkları yerlerde elde etmeleri muhtemel kazanımlarının önünü almak için görev süreleri kısa tutulmuştur. Buna ilişkin Marsilya’da yargıç, Venedik’te genellikle senato ile anlaşan duka, Pisa’da şehir konseyi, Cenova’da doje-duka veya şehir yetkilileri tarafından konsoloslar seçilmekte; onay ve hükümleri de yine aynı merci tarafından yapılmaktaydı. Bu örneklerin dışında tüccarlar ya da görev yapılan yabancı ülkenin yetkilileri tarafından seçilen konsoloslar da bulunmaktaydı. Ancak bu tür atama ya da seçimin örnekleri daha çok orta çağlarda görülürken sonraki dönemlerde nadir olarak rastlanılmıştır²⁵¹.

Avrupa Devletleri tarafından Osmanlı Devleti’ne konsolos tayin edilme süreci takip edildiğinde öncelikli eylem, ilgili devletin İstanbul’da bulunan elçisi aracılığı ile gerçekleştiriliyordu. Buna göre elçi, yazılı bir şekilde Osmanlı yönetimini atama hakkında bilgilendirmekte ve konsolos için berat talebinde bulunmaktaydı²⁵². Diğer taraftan konsoloslar her ne kadar kendi ülkeleri tarafından tayin edilip görevlendirilseler de Osmanlı topraklarına ulaştıkları vakit görevlerini ifâ edebilmek için Osmanlı yönetiminden görevlerini onaylayan beratı almak zorundalardı. Bu durum esasında

²⁵¹ G. Salles, “L’institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Âge chez les Différents Peuples”, s. 176-178.

²⁵² Mehmet Demiryürek, “Yabancı Konsolos, Konsolos Tercümanı ve Tercüman Hizmetkârlarının Serbest Dolaşım Belgeleri: Beratlar ve Yol Emirleri (1600-1800)”, *Kebikeç Dergisi*, 30, 2010, s. 90.

Osmanlı yönetimince bir nevi tanınma ve kabul edilme mevzusuydu ve konsoloslar görevlerini onaylayan beratları olmaksızın hiçbir faaliyet ya da varlık gösteremezlerdi. Osmanlı makamlarınca beratlarını aldıktan sonra görev yerine giden konsolosların, öncelikle görev yapacakları yerdeki Osmanlı yetkililerine de beratlarını göstermeleri gerekiyordu. Kendileri için bir kabul edilme durumu ihtiva eden beratlar konsolosun görev bölgesinin belirtilmesinin yanı sıra²⁵³ konsolosun bac, cizye, masdariye, tekâlif-i örfiyye ve olağanüstü vergiler gibi muafiyetlerini ve ahidnamelerde²⁵⁴ yer almayan bazı bilgileri de içeriyordu²⁵⁵. Bunlardan başka konsolos beratlarının padişah değişimlerinde onaylanarak yenilenmesi gerekmektedir²⁵⁶.

Diğer yandan bir bölgede tüccar sayısının azlığı gibi durumlarda o bölgeye konsolos tayin edilmediği görülmektedir. Böylesi durumlarda tebaası başka ülkelerde ticaret yapan bir devlet, rütbece yüksek olan ya da ileri gelen bir vatandaşına bu görevi verir ya da tüccarlar başka ülkelerin konsoloslarının koruması altına girerlerdi.

Seçilen konsolosların sosyal statüleri değişiklik gösterebiliyor ve konsolos adayı genellikle tüccar, soylu, konsey üyesi vb. gibi kişiler arasından tercih ediliyordu. Konsolos hangi sosyal sınıfa mensup olursa olsun, her durumda iyi bir üne, hamiye ve güce sahip olmalıydı. Öyle ki önemli mevkilerde ve güçte bulunan kişi veya kişilerin aday lehine olumlu tavsiyelerde bulunması, atamayı o kişi lehine etkilemekteydi. Bu şekilde tavsiye üzerine tayin edilen konsoloslar, edindikleri destek sayesinde neredeyse her dönem konsolos olarak atanıyorlardı. Öncelikli olarak konsolosluk görevine talip olan şahıs, kendisine destek ve yardımcı olacak kişi ya da kişileri ikna ve memnun etmeliydi. Bu koşul, çoğu zaman tek başına yeterli olmayabiliyordu. Eğer konsolos talebinde bulunan kişinin ailesi daha öncesinde konsolosluk görevinde yer almış ise tercih genelde bu kişinin lehinde kullanılırdı. Konsoloslukların aynı aile fertlerine verilmesi Cenova'da yasak iken, çoğu ülkede bu durumun tam tersi söz konusuydu. Dahası konsolosluk

²⁵³ N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 102, s. 206.

²⁵⁴ Konsolosların atama belgeleri olan beratlar, konsolosun etkinliğinin sınırlarını çizmesinin yanı sıra ahidnamelerin de bir nevi özeti mahiyetindeydi. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, çev. Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 44.

²⁵⁵ M. H. Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar*, s. 26, 32.

²⁵⁶ Abdullah Zararsız, *16/4 Numaralı Düvel-i Ecnebiye Defteri "Venedik Ahidname Defteri" (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2015, h. 260, s. 248-249.

görevlerinin aynı ailenin birkaç üyesine art arda verildiği ve hatta bu aile fertlerinin farklı konsolosluklarda eş zamanlı görev yaptığı gibi durumlar yaşanabiliyordu²⁵⁷.

Konsolosların atamaları, tek bir kişi yerine bir kurum tarafından yapıldığı takdirde, seçim yoluna başvurulurdu. Bu tarz bir oylama veyahut kral tarafından yapılan atamanın ardından, tercih edilen kişiye görev yetkisini bildiren ve onaylayan hüküm mektupları²⁵⁸ verilirdi. Söz konusu mektuplar, en azından 1510'dan önce, krala konsolosun seçimi hakkında bilgi verirken, bazen birkaç kelimeyle de olsa kişinin görevi almaya ne kadar değer ve ehil olduğu gibi detayları da içermekteydi²⁵⁹.

Yeni bir konsolos tayin edildiği vakit eski konsolos görev yerini terkeder ve yeni konsolos gelinceye kadar bu göreve kaymakam bakardı. Ancak ölüm, hastalık ya da yaşlılık gibi nedenler dışında, yeni bir konsolos atanıp görev yerine gittiğinde eski konsolosun hala orada olduğu ve yeni konsolos görevine başlasa dahi eski konsolosun görev bölgesini terk etmediği durumlar da yaşanmaktaydı²⁶⁰. Üstelik eski konsolos görevden alındığı haberini uzun bir zaman öncesinde alsa dahi bu durum geçerli olmakta ve hatta bir süre eski ve yeni konsolos bir arada aynı şehirde kalabilmekteydi. Fakat böylesi durumlar zaman zaman çatışmalara sebebiyet vermekte, dahası yeni konsolos eski konsolosun muhalefet ve direnci ile karşılaşabilmekteydi²⁶¹. Esasında görevini bırakıp gitmek istemeyen ve yeni konsolosun gelişiyi beraber onun tayinini kabul etmeyen eski konsolosun muhalif hareketleri, genellikle vâki olan bir durumdu. Öyle ki zaman zaman bu tarz eylemlerin üstüne çıkılarak daha fazlasının yaşandığı, hatta yeni konsolosun henüz gelmişken ülkesine tekrar gönderilmesi gibi olaylara da rastlanılabiliyordu²⁶².

Konsolosların görev süreleri hakkında ise kesin bir sınırlama ya da net bir süreden bahsedemeyiz. Bu durum ülkeden ülkeye ya da görev yapılan bölgeye göre değişiklik göstermekteydi. Genellikle Venedik 3; Ceneviz büyük koloniler için 1, Tunus gibi daha

²⁵⁷ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", s. 183-185.

²⁵⁸ Hüküm mektupları veya görev mektupları, Fransa'daki Ancien Régime uyarınca, özellikle ofislerin vénéralité çerçevesinde memurlarla doldurulduğu kraliyet kanunlarıdır.

²⁵⁹ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", s. 185-187.

²⁶⁰ 1679 yılının Kasım ayında Halep konsolosluk görevine başlayan Arvieux, selefi Dupont ile Halep'te bir süre beraber kalmıştır. Arvieux Halep'e gitmeden Dupont'un konsolosluk binasına yaptığı onarım bedeli ve aldığı mobilyaların geri ödemesi için hesaplamalar yapılmıştır. Ancak Dupont'un alacaklılarına ödeme yapmak istememesi nedeniyle ödemelerin yapılması için Arvieux'nün gelişi beklenmiştir. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alger, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, c. V, s. 527.

²⁶¹ N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h.161, s. 243.

²⁶² N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 280, s. 308-309.

az önemli yerler için 2 ya da 3; Pisa 2; Ancona 3 ve Marsilya ise konsoloslarını 1 ya da 2 yıllığına görevde tutmuşlardır. Öte yandan bahsi geçen süreler, her zaman aynı şekilde sabit olmamış, dönemin koşulları ya da farklı etkenler neticesinde değişiklik göstermiştir. Verdiğimiz tüm bu süre aralıkları, Avrupa devletlerinin büyük kazanç ve sermaye birikimi sağladığı uluslararası ticaret ağına sahip olan Levant bölgesinde görev yapan konsolosları için geçerlidir. Eklemek gerekir ki konsolosların ortalama görev sürelerinin olmalarının yanı sıra görev sürelerinin uzatılması ya da kısaltılması gibi durumlar da yaşanabiliyordu. Son olarak, konsolosların görevlerinin iptal edilmesi ya da görev sürelerinin kısaltılması gibi olaylar, konsolosun ciddi suiistimalleri olmadığı sürece pek fazla rastlanılan bir durum değildi²⁶³.

Konsolosluk görevini alabilmek için gösterilen türlü çabalar ve bunun yanı sıra konsolosluğun aile mesleği olması ya da aday hakkında verilen olumlu görüşlere rağmen, kişi konsolos seçilse dahi görev yerine gitmeyebiliyordu. Böylesi durumlarda konsolosluk görevi, tayin edilen aday tarafından değil, bu adayın seçtiği bir başka görevli tarafından yerine getirilmekteydi. Böylece kişinin görev yerine gitmek yerine, görevini konsolos yardımcısına devrettiği ve söz konusu yardımcının konsolosla aynı yetkiye sahip olduğu bir uygulama tercih edilmekteydi.

İlk ortaya çıkışından uzun bir süre boyunca kadar konsolosların sabit bir ücreti olmamıştır. Bunun yerine konsolosun ücreti, onun yetki ve sınırları içerisinde, tebaası olan vatandaşlar tarafından yapılan ithalat veya ihracat malları üzerinden alınan, *cottimo & baylac*²⁶⁴ ve konsolos hakkı²⁶⁵ denilen bir vergiyle sağlanmıştır. Böylelikle konsolosun muhtelif giderlerinin karşılanması, devlet bütçesi yerine tüccarlar üzerinden sağlanmıştır. Konsolosun giderlerinin karşılanması adına tüccarlardan talep edilen verginin, gemilerin demir atması ve malların karaya indirilmesi halinde alınması, aksi takdirde gemiye mal yüklenmediği veya boşaltılmadığı müddetçe talep edilmemesi şart koşulmuştur. Diğer yandan limana gelen her malın konsolosluk tarafından kaydedilmesinden başka konsolosun haberi olmadan hiçbir gemi limandan

²⁶³ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", s. 611.

²⁶⁴ Genellikle *bailaggio* veya *cottimo* olarak isimlendirilen bu ödeme, Osmanlı şehir veya limanlarında yerleşen yabancı devlet elçileri veya baylos/konsoloslarının çeşitli masraflar ve elçilik harcamalarını ödemek üzere kendi vatandaşlarının ticaretini yaptığı emtia üzerinden alınan bir vergiydi. M. Acıpinar, *Osmanlı-Floransa İlişkileri (XV-XVI. Yüzyıl)*, s. 248.

²⁶⁵ M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, s. 40.

ayrılmazdı²⁶⁶. Dolayısıyla gemi limana uğrayıp yükünü boşalttığı ya da gemisini yüklediği vakit tabi olduğu konsolosa vergisini doğrudan öderdi. Bu uygulamanın yanı sıra bazı ülkelerde farklı tarzda bir ödeme şekli de bulunmaktaydı. Buna göre vergi, doğrudan konsoloslar tarafından alınmaz, onun yerine konsolosların da söz konusu ücretten payını aldığı gümrükler tarafından toplanırdı. Diğer taraftan alınan *baylac* vergisinin miktarı, tüccarların da rızası ile genellikle %2 ya da %3 oranında sabit bir şekilde belirlenmiştir. Ancak konsolosların vergi oranlarını sıklıkla artırdığı ve tüccarların şikâyetlerine neden oldukları gibi durumlar da görülmekteydi²⁶⁷.

Bu hususta şu noktayı vurgulamak gerekir ki, bir nevi konsolosun maaşı sayılan *cottimo*, görev yapılan yerdeki malların giriş ya da çıkışı üzerinden alındığından ortalama bir ücret belirlemek zordur. Çünkü bu vergiler bölgenin ticari zenginliğine bağlı olduğundan ülkenin farklı yerlerinde görev yapan aynı ülke konsolosları için dahi farklılık göstermektedir. Başka bir deyişle konsolosun alacağı ücret, ticari hacmin az ya da kâr oranının düşük olduğu bölgelerde oldukça yetersiz olabilmekteydi. Böylesi durumlarda çözüm olarak, limana giren gemi yükleme yapsın veya yapmasın, tonajı oranında bir ücrete tabi tutularak konsolos ödemeleri gerçekleştirilmekteydi. Kısacası konsolosların aldığı ücretler bölgeye ve o zamanki ticari şartlara göre değişiklik gösterebilmekteydi²⁶⁸.

Konsolos, yapacağı birçok harcamanın dışında kısa süreceğini bildiği görevinden belli bir oranda kâr elde edebilmek için, *baylac* hakkının muntazaman toplanması ve hatta mümkün olduğu her fırsatta ücretlerin artırılması çabasında olmuştur. Buna karşın tüccarlar da *baylac* ücretinin artırılmasına çoğunlukla rıza göstermemekle beraber kimi zaman bu ödemeden kaçmaya çalışmışlardır²⁶⁹. Bu kapsamda bazı tüccarların kaldıkları evler, kıyıya yakın olmalarının yanı sıra kıyıya açılan bir kapıya da sahiplerdi. Söz konusu kapı aracılığıyla, tüccarlar konsolos ücretini ödememek maksadıyla konsolosun bilgisi dışında malları direk evlerine taşıyabiliyorlardı. Böylesi durumlarda tüccarlar, *baylac* vergisinden kaçmış olsalar da söz konusu durumun ortaya çıkması halinde iki katı vergi

²⁶⁶ Halil İnalçık “Osmanlı’nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret”, *Doğu Batı Dergisi*, 24, Ankara 2003, s. 63.

²⁶⁷ G. Salles, “L’Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples”, s. 601.

²⁶⁸ G. Salles, “L’Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples”, s. 602.

²⁶⁹ N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 21, s. 163.

ödemek zorunda kalıyorlardı²⁷⁰. Ayrıca şunu da eklemek gerekir ki Osmanlı Devleti'nde iç limanlara yalnızca Osmanlı tebaası girebilirken, yabancı gemiler daha ziyade kendi konsoloslukları önünde demirleyebilmekteydiler²⁷¹.

Konsoloslara ödenen *cottimo* vergisinden başka konsolos ve tüccarlar da elçiye belirli bir oranda ücret ödemekteydiler. Benzer bir biçimde elçiye ödenen bu ücretin artırılmaya çalışılması, ödenmemesi ya da ücretten kaçınma gibi durumlarla da sıklıkla karşılaşıldığı görülmektedir. Üstelik bazı zamanlar ödemelerin uzun bir süre yapılmadığı ve vade verilerek ertelendiği de oluyordu²⁷². Ödemeler mevzusu elçilerin yanı sıra özellikle tüccarlar ve konsoloslar arasında kronikleşmiş bir sorun haline gelmişti. Söz gelimi ücretin kimi zaman çok fahiş bir şekilde artırılması, tüccarların tepki ve şikâyetlerine neden olmaktaydı. Ücretin artırılması ya da farklı nedenlerle tüccarlardan para talep edilmesi sıklıkla yaşanan olaylardan biri olmakla birlikte, konsoloslar hakkında yapılan şikâyetler çoğu zaman dikkate alınmamaktaydı. Nitekim hakkında bu tarz şikâyetler olan konsoloslar, nadiren görevlerinden alınmakta ve çoğu zaman bu hususta uyarılmaktaydılar²⁷³.

Diğer taraftan konsoloslar, *cottimo* geliri haricinde kimi zaman görev yaptıkları ülkenin yönetiminden bağış almaktaydılar. Bağış alınması çok nadir görülen bir durum olsa da konsolosların bunlar dışında başka ek gelirleri de bulunmaktaydı. Örneğin Ceneviz, Venedik, Floransa ve Marsilya konsolosları tebaalarına verdikleri cezaların karşılığı olarak belirli bir oranda para ya da mal almaktaydılar. Bunun haricinde konsoloslar, kendi döneminden önce yapılmış senetlerden damga vergisi almalarından başka tebaası adına dükkân, ev ve arazilerin kiralanması; konsolosluk binalarına giriş ücreti gibi gelirleri toplamaktan da sorumluydular. Bu doğrultuda tebaanın mali idaresi ve ortak fonu, konsolosun tekelinde bulunduğundan dolayı zaman zaman mali hesapları bir denetçi tarafından kontrol edilmekteydi. Tüm bu durumlar göz önüne alındığında, konsolosun kontrolünde önemli miktarda para ve gelirlerin tutulduğu görülmektedir. Üstelik bahsi geçen gelirlerin haricinde, ölen vatandaşlarının malları, senetleri ya da paraları ailelerine devredilene kadar konsolosun muhafazasında tutulmaktaydı²⁷⁴. Ayrıca

²⁷⁰ N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 120, s. 218.

²⁷¹ Neslihan Ünal, *İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik*, İmge Kitabevi, Ankara 2015, s. 53.

²⁷² N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 24, s. 166.

²⁷³ Fatma Kaytaç, *88 No 'lu Mühimme Defteri (Transkripsiyon ve Özet)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s.126.

²⁷⁴ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", s. 606.

konsolos toplanan gelirlerden bir kısmını kimi zaman tebaası olduğu devlete göndermekteydi. Örneğin bir Fransız konsolosu para cezaları karşılığında aldığı baharatın yarısını Marsilya'ya göndermiştir²⁷⁵.

Toplanan gelirlerin çok az kısmıyla konsolosluk memurlarının ücretleri ve konsolosluk ikametinin masrafları karşılanıyor, artan miktar ise konsolosun elinde kalıyordu. Geriye büyük miktarda paranın kalması, konsolosluk görevinin talep edilmesinin en önemli nedenlerinden biridir. Konsolosluğun cazip yönleri olduğu gibi, zor yönleri de bulunmaktaydı. Her türlü olumsuzluk ve tehlikeyi göze alan konsolosların, ağır sorumluklar ve bazen yerel yönetimle yaşanan sıkıntılar içinde, görevini sürdürecekt ve tebaasını destekleyecek bir meblağa ya da güce sahip olamadığı zamanlar da olmaktaydı. Netice itibariyle bazı konsoloslukların uzun zamanlar boş kalmasının temel nedenlerinden biri de budur. Ancak kimi önemli konsolosluk bölgelerinde her ne sıkıntı yaşanırsa yaşansın konsolosa çok zengin bir gelir kaynağı ve önemli bir nüfuz alanı sağladığı için cazibesini her daim muhafaza etmekteydi. Sonuç olarak konsolos olabilmek için uzun süreli rekabetlerin yaşanmasının ardında maddi, siyasi ve sosyal olmak üzere çok çeşitli gerekçeler bulunmaktaydı.

Nihai olarak, konsolosluk görevlilerinin ve binasının giderleri dışında konsolosun en çok masraf²⁷⁶ yaptığı kalemlerden biri, konsolosluğun temsili için yapılan harcamalar ve bilhassa Osmanlı yetkililerine verilen armağanlardı. Kimi konsolosların görevlerine başladıkları vakit yaptıkları ilk şey, yerleştikleri ve aynı zamanda görevlerini sürdürecektleri konsolosluk binasında yenilik yapmak oluyordu. Söz konusu yeniliği, büyük çaplı bir değişim olarak düşünmemek gerekir. Konsolosluk binasında zaruri bir ihtiyaç olmaması halinde yapılan yenilikler çoğunlukla mobilya ve diğer eşyalardan ibaret olmaktaydı. Buna ilişkin mevcut konsoloslar görevlerini haleflerine devredecektleri vakit yaptıkları bu harcamaları belgeleriyle sunarak, kendilerine masrafları oranında bir ödeme yapılmasını sağlamaktaydılar. Öte yandan konsolosların diğer masraf kolu olan hediye mevzusu, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Konsolosların Osmanlı yönetimi nezdinde kabul edilmek ve isteklerinin yerine getirilmesi amacıyla yapılan bu harcamalardan sonraki bölümlerde teferruatlı bir şekilde bahsedilecektir.

²⁷⁵ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", 607.

²⁷⁶ Değinmek gerekir ki Levant bölgesinde konsolosluk maliyetleri Avrupa limanlarına nazaran daha kulfetliydi. Bu durum Avrupalıları zorlarsa da Levant ticareti onlar için uzun yıllar ilk sırada yer almıştır.

1.4.2. Konsolosun Yerleşmesi ve İkametgâhı

Haçlı Seferleri'nin sona ermesi ve Latin krallıklarının yıkılmasıyla birlikte batılı tüccarlar Haçlılar zamanındaki gibi rahat ve serbest bir şekilde liman seçmek veya orada ikâmet etmek hakkına sahip olamamışlardır. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nden, istedikleri yere konsolosluk kurma ve yerleşme hakkını alana kadar belirli bölgelere yönlendirilmiş ve sadece o bölgelerde ikâmet edebilmişlerdir²⁷⁷.

Avrupalıların Levant bölgesinde uzun süre yer alma ve koloni kurma faaliyetleri, bölgedeki kalıcı yerleşimlerinin, elde ettikleri ticari zenginliklerinin ve konsolosluğun oluşum ve şekillenmesinin temelini oluşturmuştur. Konsolosların ilk dönemlerde bir bölgenin ya da bir şehrin yönetiminden sorumlu olduklarında, orada bulunan tebaasının sayısı oldukça sınırlıydı. Bu nedenle de konsoloslar görev yaptıkları yerde hangi tebaadan olursa olsun orada yaşayan herkes üzerinde yetki ve otoriteye sahip olmaktaydılar. Bazı istisnaları olmakla birlikte ilk zamanlarda yapılan uygulamalar genellikle bu şekilde yürütülmekteydi. Devam eden süreçte Levant bölgesinin her bir şehrinde Avrupalı uluslar ayrılmış ve böylelikle her ulusun ayrı ayrı yaşam alanları ortaya çıkmıştır. Ulusların arasındaki mevcut bölünme Haçlı Seferleri öncesine kadar dayanmakla birlikte sonraki süreçte yaygın bir şekilde görülmeye başlanmıştır²⁷⁸.

Bir konsolos seçildiğinde ve ülkesinden ayrılmadan önce kendisine, yapmakla yükümlü olduğu görev ve yetkiler, gideceği yerde ne şekilde davranması gerekeceğine dair talimatlar verilirdi. Görev yapacağı ülkeye geldiği zaman ev sahibi ülkenin yetkililerinden görevini onaylayan beratı alması gerekiyordu. Bu kişinin görev onayı, genellikle ev sahibi ülke tarafından kabul edilmekle beraber kabul edilmediği zamanlar da vaki idi. Örneğin XIV. yüzyılın başında Galata kolonisini yönetmek için gönderilen podestatın kabul edilmemesi, Cenova ile Yunanlılar arasında mücadele yaşanmasına sahne olmuştur. Bunun dışında eski konsolos yerine yeni konsolosun atanması veya yeni konsolosun görevine başlamasına kadar geçen zaman dilimi uzayabilmekteydi. Böylesi durumlarda işlerin yürütülmesi adına Venedik, geçici bir konsolos yardımcısı görevlendirmiştir. Ceneviz'de de benzer uygulamanın bulunmasına karşın daha sonrasında aynı anda iki ve hatta üç konsolos atayarak geçici konsolos yardımcılığı uygulamasına son verilmiştir. Bir konsolosun görev mahaline ulaşmasının ardından

²⁷⁷ O. R. Constable, "Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar", s. 577-578.

²⁷⁸ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", s. 416-418.

oradaki ilk faaliyeti tüccarlar ve konsolosluk görevlilerini bir araya toplamak olurdu. Böylelikle onların huzurunda kendisine verilen görev hükmünü okumasının ardından görev süresince adaletli davranıp tarafsız olacağına, ticareti ve tüccarların mülklerini koruyacağına dair yemin ederdi²⁷⁹. Netice itibariyle görev yerine ulaşan ve konsolosluktaki görevliler ile bölgede bulunan tebaasına kendisini tanıtan konsolos, selefinden konsolosluğa dair evrakları almasının ardından resmen görevine başlamış olurdu.

Konsolosun ve konsolosluk görevlilerinin ikamet ve görev yerleri mevzusu oldukça önem arz etmekteydi. Bu hususa ilişkin Avrupalılar, Levant ile ticari ilişkilerini sürdürmek ve geliştirmek maksadıyla ticaretlerini organize etmeleri gerektiğinin farkındaydılar. Diğer bir deyişle Avrupalılar, belirli kurallar çerçevesinde anlaşmalar yapmışlardır. Söz gelimi hem tebaalarının hem de onların mallarının korunması ve depolanması için bir yer inşa edilmesi ya da mevcut bir binanın bu amaçla kendilerine tahsis edilmesi ihtiyacını duymuşlardır²⁸⁰. Başlarda tüccarlar kendilerine tahsis edilen bir alana sahip olmadan evvel mallarının bulunduğu depoların hemen yakınında bir yerde ikâmet etmekteydiler. Ancak mevcut durum, onların can ve mal güvenliğini tehdit eder bir vaziyetteydi. Bu kapsamda tüccarların can ve mal güvenliği adına yasal koruma sağlanmasından başka, korunaklı bir ikâmet tahsis edilip her türlü fiziki şartları sağlanmalıydı²⁸¹.

Haçlı Seferleri sonucu tesis edilen ticaret kolonilerin başı durumundaki konsolosun, *fondique*²⁸², *fondaco*, *fondouk* gibi isimlerle adlandırılan yerlerde ikâmet ettiğini görmekteyiz. Yunanca han, otel ve konak anlamındaki *pandokeion* kelimesi ve Farsça khan kelimesinin Arapça'ya girmesi ile *funduq* kelimesi ortaya çıkmış ve çoğu zaman *fondique*, *fondaco*, *fondouk*, gibi kelimelerle eş anlamlı olarak kullanılmıştır²⁸³. Konsolosun ikamet ve görev yerine işaret eden söz konusu kelimenin farklı farklı

²⁷⁹ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", s. 189-190; P. Leroy, *Des Consulats des Légations et des Ambassades Etude d'Histoire et de Droit*, s. 92.

²⁸⁰ O. R. Constable, "Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar", s. 561.

²⁸¹ Geneviève Falgas, "Un Lieu de Rencontre Orient-Occident: Le Fondouk des Français à Tunis (1660-1860)", 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium, 2008, s. 5-6; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 165.

²⁸² Eskiden *camp* adı verilen ve tüccarların mallarını bıraktıkları ve konakladıkları yerdir. BNF, ms. fr. 18595, s. XIV

²⁸³ F. A. Yiğit, "İskenderiye'de Venedik Ticareti, Konsolosları ve Fondaco'su", s. 30.

kullanımları ve yazım türleri bulunmaktadır²⁸⁴. Bu gerekçeyle yazımda bütünlük sağlanması için çalışmamızda *fondouk* kelimesi kullanılacaktır.

Fondouk, her ulusun konsolosunun ikâmet ettiği ev olarak bilindiğinden dolayı, eğer bir yerde fondouk var ise başında mutlaka bir konsolos bulunmalıdır. Fondouk, konsolosun hem ikâmet ettiği hem de konsolosluk görevlerini sürdürdüğü ve misafirlerini ağırladığı çok işlevli bir alandır²⁸⁵. Detayına geçmeden önce bilmemiz gereken en önemli şey, fondoukların vakıf şeklinde tahsis edilmiş hanlar olmalarıdır²⁸⁶. Yani konsolosluk binası olarak kullanılan bu tür yapılardan gelen gelirler, başka bir yapının bakımı ya da ihtiyacı için harcanmaktadır. Bu hususa ilişkin Alman gezgin Johan Michael Vansleb: “*Bu şehrin Fransız tüccarlarından, onların fondogolarının Konstantinopolis'in büyük lordlarının emriyle barınma yeri olarak hizmet etmek için inşa edildiğini öğrendim; Türk imparatorları, kuruluşlarından bu yana, bu evin bakımı için her yıl Fransız konsoloslarına iki yüz kron ödedi*” demektedir²⁸⁷. Binaların mülkiyeti, esasında devlete ait olduğu için bakımları onlar tarafından yapılıyor, ancak Avrupalılar da binada kalabilmek için belirli bir ücret ödüyorlardı. Bu sayede her iki taraf da mevcut durumdan güvenlik ya da finansal manada avantaj elde ediyordu. Diğer bir deyişle bir yandan Avrupalılar güvenle ikâmet edip, ticaretlerini ve gündelik hayatlarını sürdürürken, öte

²⁸⁴ Konsolosun ikamet ve görev yerini tanımlayan kelimenin 53 farklı kullanımının olduğu bilinmekle beraber bu kullanımlardan bir kaçısı şu şekildedir; fondaco, fundici, fondigo, fondigue, fondouk, vondige, fontigo, fondak, fondigoes, fontic, fontijgo, fontego, fontichi, fondict, fondicque, fonticum, frantique, fontico, fondic, fontigi, fondige, fondeco, fondego, fondago, fonteghi, fondachi, fontaco. Oueded Sennoune, “Fondouks, Khans et Wakalas à Alexandrie à Travers les Récits de Voyageurs”, *Annales Islamologiques*, 38/2, 2004, s. 454.

²⁸⁵ Fransız konsolos Arvieux, yerleştiği konsolosluk binasına dair birtakım bilgiler vermektedir. Buna göre bina, büyük olmasına rağmen rahatsız edici bir şekilde düzenlenmiştir. Sahip olduğu büyük salon konsolos ikametinin bulunduğu hanın kanatlarını oluşturan yerler için uygun bir geçittir. Konsolosluk bünyesinde mutfak, Türk usulü düzenlenmiş bir oda ve tüccarların toplantılarının yapıldığı, hukuki kararların alındığı bir oda yer almaktadır. Bahsi geçen son odada her daim Hristiyan, Yahudi ve Türkler bulunmaktadır. Diğer taraftan dini görevlerin yerine getirilmesi için nerdeyse iki küçük girinti olarak tanımlanabilecek iki yerden söz eder. Bunlardan ilki sacrifie diğeri ise şapel olarak hizmet vermektedir. Ancak o kadar küçüklerdir ki, konsolos orada yapılan ayini işitenlerin odanın ortasında olmadıkları sürece sunağı göremeyeceklerini belirtir. L. d’Arvieux, *Mémoires du Chevalier d’Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d’Alep, d’Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. VI, s. 1-3.

²⁸⁶ Avrupalılar tarafından Levant bölgesinde kiralanan, konsolos ve tüccarların ikâmeti için kullanılan hanlar, vakıflar tarafından kiralananmaktaydı. Bu hanlar tek bir topluluk tarafından olduğu gibi birden fazla Avrupalı tarafından da kiralananabilmekteydi. Açık artırma şeklinde kiraya verilen hanların belirli bir kira süresi vardı. Buna karşın hanın kirasını daha fazla veren bir başkasına tahsis edildiği gibi durumlar yaşanmıştır. Bu durum her ne kadar yasal olmasa da uygulandığı bilinmektedir. Han kiralamada bu tarz rekabet ve yasal olmayan eylemlerin varlığı o bölgenin ve ticaretinin zenginliğine işaret ettiği gözlerden kaçmamaktadır. S. Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, s. 66.

²⁸⁷ O. Sennoune, “Fondouks, Khans et Wakalas à Alexandrie à Travers les Récits de Voyageurs”, s. 465.

yandan devlet yönetimi ecnebi tüccarların yerel halktan ayrı ve yakından denetlenebilen bir sahada yaşam sürmelerini menfi bulmaktaydı²⁸⁸.

Dolayısıyla gerek güvenlik²⁸⁹ gerekse de bir müstakil alanları olması için bu hanlar, Osmanlı yönetimi tarafından Avrupalılara tahsis edilmiştir. Bu hususa ilişkin Gümrük Hanı'ndan bahsetmek gerekir. 1574 yılında İbrahim Hanzâde Mehmet Paşa tarafından kurulan Gümrük Hanı 52 depo, 77 oda, 2 tane gösterişli çarşı, 10 adet çift aydınlaticı ve toplamda 344 dükkândan oluşan büyük bir handır. Gümrük Han'ı olarak bilinen Büyük Han'a ilk zamanlar, zaten fondoukeye sahip olan Venedikliler hariç neredeyse bütün Avrupalıların yerleştiği bilinmektedir. 1662 yılında Gümrük Hanı'nda İngiltere'nin elli, Fransa'nın ise seksenden fazla tüccarı bulunmaktaydı. Öte yandan Fransız konsolosu Arvieux 1680 yılında dışişlerine, *Gümrük Hanı'nda kalmadığını çünkü müezzinin onu her gece sabah dörtte uyandırdığını* yazmıştır. Söz konusu handa kalan tüccarların sayısı çok fazla olduğu için daha sonrasında her taife kendi hanına yerleşmiştir²⁹⁰. Bununla birlikte hanların dışında kimi tüccarların ayrı evlerde de yaşadıkları bilinmektedir. Ancak evlere nazaran yabancıların kaldıkları hanların sayısı ve oranı oldukça fazladır²⁹¹.

Meşhur Gümrük Hanı'na ek olarak, İstanbul'daki Elçi Hanı'ndan da bahsetmek gerekmektedir. Gümrük Hanı, konsolos ve tebaasının ikametgâhı iken, Elçi Hanı adından da anlaşılacağı üzere elçiler için tahsis edilmiş bir yerdir. 1510-1511 yılları arasında Sultan II. Bayezid'in vezirlerinden olan Atık Ali Paşa tarafından, hayratı olan cami ve medresesine gelir getirecek bir han olarak yaptırıldığı düşünülmektedir. XVI. yüzyıldan itibaren İstanbul'a gelen birçok elçi, Elçi Han'ını görürken bir kısmı da burada kalmıştır. Semavi Eyice, Elçi Hanı için elçilerin burada Osmanlı yönetimi tarafından rehin ve gözetim altında tutulduğunu, onların tek bir alana yerleştirilerek tecrit edilip casusluk yapmaları ve şüpheli temaslar kurmalarını önlediği görüşündedir²⁹². Bu görüş, hanın şehir merkezinde yer alıyor olması ve diğer taraftan handa önemli ve yetkili bir temsilci

²⁸⁸ O. R. Constable, "Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar", s. 568.

²⁸⁹ Avrupalılar kendilerine ayrılmış ikâmetlerinde güven içinde yaşamış olmakla beraber bu ikametlerinden uzaklaştıklarında istenmeyen durumlara maruz kalmışlardır. Suriye'nin bazı uzak bölgelerinde alt tabakadan olan insanlar tarafından Avrupalılara küfürlü bir dille hakaret edildiği kaydedilir. Dahası bazı zamanlar çocukların atıkları taşlara maruz kalmışlardır. Ancak bu tarz eylemleri gören dükkân sahipleri ya da Türklerin her zaman Avrupalılar lehine olaya müdahil oldukları bilgisi önemlidir. J. C. David, "Aleppo: From the Ottoman Metropolis to the Syrian City", s. 24.

²⁹⁰ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 55-56, 58.

²⁹¹ G. Ü. Aybet, *Avrupalı Seyyahları Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, s. 594.

²⁹² Semavi Eyice, "Elçihani", *TDVİA*, c. XI, İstanbul 1995, s. 15-18.

olan elçilerin ikâmet etmeleri çerçevesinde değerlendirildiğinde oldukça makuldür. Ancak benzer durum Levant bölgesindeki hanlar, burada kalan konsolos ve tebaası için geçerli değildir. Çünkü Levant bölgesi gerek Osmanlı yetkilileri gerekse de orada bulunan Avrupalılar açısından muhtelif çıkarlarına göre ahidnamelerin ve kuralların esnetildiği, hatta kimi zaman kanun dışı olaylara göz yumulduğu ve bu nedenle de çoğu zaman Avrupalıların rahat bir hayat sürerek ticaret yaptıkları bir yerdir. Bununla birlikte bazı zamanlar tersi durumlar yaşansa dahi orada sürdürülen yaşam şekilleri Avrupalılar açısından genellikle menfi yönde olmuştur.

Halep'teki Fransızlar 1680'li yıllarda büyük bir yer olan Han el-Hibal'e yerleşmişler ve burası ondan sonra Fransız Hanı olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Büyük bir konsolos odası, şapeli ve de biri Fransızların ziyareti için Avrupai tarzda, diğeri de Türkler için oryantal tarzda divanla döşenmiş iki büyük salona sahiptir. Dahası Fransız konsolosu François Picquet bahsi geçen handan, “*Şehirde bulunan kırk handan en güzeli Fransızlarındı*” diye bahseder²⁹³.

Bununla beraber fondoukun inşa edilmesi, bakımının yapılması, gerektiğinde genişletilmesi ve tebaası için uygun bir konaklama yeri haline getirilmesi konsolosun sorumluluğundaydı. Bazı yerlerde birkaç kata kadar çıkarken genelde iki kattan oluşan dikdörtgen ya da kare biçiminde bir binadır. Şehrin denize yakın bir yerinde bulunan ve ortasında bir ya da birden fazla iç avluya sahip olan bu yerin, çoğunlukla sadece dışarıdan merkezi avluya açılan tek bir kapısı vardı. Binanın pencereleri ise malları ve kervanları izleyebilmek amacıyla hanın iç avlusuna bakmaktaydı. Katların farklı girişleri iç avlu etrafında binanın zemin katında bulunan bir koridora açılıyordu. Zemin katta dükkânlar ve malların korunup saklanması için depolar varken, üst katta ise konsolos ve tüccarlar ikâmet etmekteydi. Üstelik bazı fondouklarda terasların olduğu dahi bilinmektedir.²⁹⁴

Ticaret yapılan şehirlerdeki en önemli muhit, han ve depolar olduğu için bu yapılar özellikle de limanı olan kentler için vazgeçilmez bir rol oynamaktaydı. Bunun yanı sıra hanlar gümrük görevi işlevini de yerine getirmekteydiler²⁹⁵. Bu kapsamda mallarını kendi evi ya da deposuna taşımak isteyen tüccar, ya hanlarda ya da gemiler limandayken mallarını öncelikli olarak konsolosa gösterip teyit ettirmeli ve vergisini de

²⁹³ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 58.

²⁹⁴ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 60.

²⁹⁵ M. T. Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 155.

ona göre ödemeliydi. Ek olarak kervan ya da deniz yoluyla gelen mallar eşek sırtında ya da hamallar tarafından hanlara taşınmaktaydı²⁹⁶.

Konsolosluk binasının bulunduğu yerin etrafı genellikle perakende satış yapılan dükkânlarla çevriliyken bir yandan da fondoukların içinde toptan eşyalar bulunmaktaydı. Konaklayan kişilerin sayısına göre zaman zaman bina küçük gelmekte ve böylesi durumlarda ya bina genişletilmekte veyahut da aynı konsolosun kontrolü altında başka bir bina daha inşa edilmekteydi. Üstelik fondoukların yerleşim ve mimari özellikleri bölge ve şehirlere göre farklılık gösterse de bir fondouk konsolosun, konsolosluk görevlilerinin ve de tüccarların ortak yaşam alanıydı. Bu noktadan hareketle fondouklar, emtia deposu, mahkeme ve noter yeri, dükkânlar, hamam, ortak fırın, hapishane, kilise veya şapeli bünyesinde barındırmaktaydı²⁹⁷. Özellikle kiliseler ve şapeller, konsolosluk sakinleri için oldukça önemli ve ibadetlerini özgürce yerine getirdikleri bir yerdi. Bunun yanı sıra hem konsolosluk hanının hem de bu binada yer alan kilisenin korunaklı yapısı, hariçten kimsenin müdahale hakkının bulunmadığı ve izinsiz giremediği bir nevi özerk bir alandı²⁹⁸.

Diğer taraftan Osmanlı ülkesinde bulunan Avrupalılar için bir yaşam alanı haline gelen fondouklar, hangi bölgede bulunursa bulunsun, genellikle benzer birimleri barındırmaktaydı. Mevcut yapı sayesinde konsolosluk sakinleri yerel halktan izole ve korunmuş bir surette toplumun dışında yaşamaktaydı. Öte yandan yerel yönetimden de benzer şekilde uzak olmaları, onlara bir nevi özgür bir yaşam alanı tahsis etmekteydi. Bütün bunlara karşın Avrupalıların günlük hayatları, şehrin sakinlerinden tamamen uzak bir şekilde geçmemiştir. Söz konusu Avrupalılar, yerel halk ile yaptıkları ticari ilişkilerin yanı sıra onlarla çok yakın olmamakla birlikte belirli ölçüde sosyal bir ilişki içerisinde bulunmuşlardır²⁹⁹.

Bir konsolos veya tüccarın rahatlıkla bütün vaktini geçirebilecekleri ve ticaretlerini yapabilecekleri bir yaşam sahası olan fondouk, sağlam kapısı ve parmaklıklı pencereleriyle aynı zamanda onları salgın hastalık, iç savaş ya da istilalara karşı da korumaktaydı. Günlük hayatını idame ettirenlerin dışında bu yer, aynı zamanda alacaklılardan kaçan ya da bölgenin yönetimi ile sorun yaşayıp saklanmak isteyenler için

²⁹⁶ B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 53.

²⁹⁷ O. Sennoune, "Fondouks, Khans et Wakalas à Alexandrie à Travers les Récits de Voyageurs", s. 453-460.

²⁹⁸ N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 181, s. 255.

²⁹⁹ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 60, 113.

de bir sığınak görevi görüyordu. Bunun haricinde denizciler, hacılar ya da farklı gerekçelerle seyahat edenler için de bir geçiş ve dinlenme noktasıydı. Üzerinde durmak gerekir ki konsolosluk binalarına gelen neredeyse hemen hemen herkes yanlarında kendi ülkeleri, şu an buldukları ülke ve özellikle Akdeniz’le alakalı bir bilgi ya da haberi de beraberinde getirmekteydi. Tüm bunların dışında bazen koloniyi tek bir yapının içinde toplamak yerine ayrı ayrı binaların birleşmiş şekilleri de mevcuttu. Böylesi durumlarda evler ve dükkânlar fondoukun dışında olabilmekteydi³⁰⁰.

Diğer taraftan her cemaatin ayrı ticari acenteleri olduğu ve bu doğrultuda XII. ve XV. yüzyıllar arasında Fransızlar ile Marsilyalıların ayrı ayrı kendi fondouklarının bulunduğu bilinmektedir. Buna karşın 1507 yılında, yani Marsilya’nın Fransa’ya bağlanmasından sonraki süreçte Marsilyalı konsoloslar tarafından işletilen, ancak Fransızlara ait olan fondouklar görülmektedir. Dahası zaman zaman ayrı toplulukların aynı fondoukları paylaştıkları, XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başındaki Fransızlar ve Katalanların aynı yeri kullanmaları örneğinden bilinmektedir. Özellikle XVI. yüzyılın sonunda Fransa bayrağı altında ticaret yapan ve Fransa konsolosunun himayesinde olan Avrupalı tüccarlar, Fransız fondouklarında kalmışlardır³⁰¹. Bu nedenle tüccar sayısının fazlalığı veyahut binanın küçük ve yeterli kullanım alanı olmaması gibi nedenlerden dolayı 1652-1653 yıllarında Fransızların bazen aynı şehirde birden fazla fondouklara sahip oldukları bilinmektedir³⁰². Örneğin 1684-1685 yıllarında Mısır’da Fransız konsolos ve tüccarlarının kaldıkları ve harap bir hale gelen konsolosluk binasının yerine, ücretinin ödenmesi karşılığında Fransızlara yeni bir han tahsis edilmiştir³⁰³.

Enteresan bir olay Draç’ta görev yapan Venedik konsolosunun ikametgâhında meydana gelmiştir. Buna göre Draç konsolosu Kavalier Petro Roza, gece yarısı konağında top atırıp çanlar çaldırılmış ve uzun sııklarla haçlı bayrakları açtırmıştır. Yaptığı eylemler sonrasında uyarılmasına rağmen “...siz benim umûr ve keyfiyetimi tefîşe me’mûr değilsiz...” diyerek, aynı hareketlerine devam etmiştir. Ardından bu tarz

³⁰⁰ G. Falgas, “Un Lieu de Rencontre Orient-Occident: Le Fondouk des Français à Tunis (1660-1860)”, s. 6-7; G. Salles, “L’Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age Chez les Différents Peuples”, s. 416-420; O. Sennoune, “Fondouks, Khans et Wakalas à Alexandrie à Travers les Récits de Voyageurs”, s. 453, 459.

³⁰¹ O. Sennoune, “Fondouks, Khans et Wakalas à Alexandrie à Travers les Récits de Voyageurs”, s. 461, 465-466.

³⁰² N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 179, s. 254-255.

³⁰³ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, h. 407, s. 296.

hareketlerine son vermesi gerektiği hususunda yeniden ikaz edilmiştir³⁰⁴. Bahsi geçen olaydan yola çıkarak, konsoloslar her ne kadar han ya da konsolosluk muhitlerinde özgür ve güvenli bir yaşam sürdürme hakkına sahip olsalar da eylemlerinin bir dereceye kadar sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle bayrak açıp çan çalınması eyleminin, Osmanlı yönetimi ve tebaası nazarında hiçbir vakit ve durumda hoş karşılanmayacak bir hareket olduğu malumdur.

XVII. yüzyılın ortasında Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Jean Thévenot, İskenderiye şehrindeki fondoukları hana benzeyen büyük bir ev olarak tasvir etmektedir. Dahası Thévenot İngilizler, Felemenkler, Venedikliler ve diğerleri için başka fondoukların olduğunu, burada barınan tebaanın hiçbir şey ödemediğini ve tam tersine padişah tarafından konsoloslara binanın bakımı için yıllık belirli bir ücret ödendiğini ifade etmiştir. Thévenot, bunun yanı sıra fondoukun her akşam dışarıdan kapatılıp anahtarının kalenin ağasına teslim edildiğini ve sabahları da anahtarların geri gönderildiği bilgisini ekler. Thévenot, fondoukların akşamları belirli saatte kapatılması bilgisinin dışında, Cuma günleri öğle namazı vaktinde de hem konsolos hanının hem de limanın kapılarının kapatıldığını aktarmaktadır. Ayrıca bahsi geçen uygulamanın imparatorlukta Frenklerin bulunduğu her yerde, aynı şekilde yapıldığını eklemektedir. Thévenot söz konusu uygulamayı, Frenklerin bir Cuma günü öğle namazı vaktinde Türkleri yenerek onları boyunduruk altına alacağına dair bir kehanete dayandırmaktadır³⁰⁵. Esasında mevcut uygulama kapıların açılış ve kapanma saatlerinin belirli bir düzene tabii olduğunu ve bu uygulamanın konsolosluk binalarında bulunan kıymetli eşyalar, halılar ve değerli taşların yanı sıra binada konaklayanların da bir nevi can ve mal güvenliklerini sağladığını göstermektedir.

İkâmet, ticaret ve görevlerin sürdürülmesi dışında konsolosluk binalarının bir yönü daha vardır ki; o da kültürel özelliğidir. Konsolos, tüccar, gümrük memurları, hamallar, simsarlar, haberciler, gezginler, hacılar ve din adamlarının bulunduğu konsolosluk binasında, ürünlerin alışverişinin yanı sıra fikirlerin ve bilgilerin de alışverişi yapılmaktaydı. Özellikle kısa süreli gezi yapanlar ve elçi ya da konsolosun maiyetiyle

³⁰⁴ A. Zararsız, *16/4 Numaralı Dîvel-i Ecnebiye Defteri "Venedik Ahidname Defteri" (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, h. 148, s. 171-172.

³⁰⁵ Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 164.

birlikte gelen bilim adamları (coğrafyacı, tarihçi, arkeolog, botanikçi vs...) burada az bir vakit geçirmelerine rağmen, kültürel alışverişte önemli araçlar olmuşlardır³⁰⁶.

Avrupalıların görev yaptıkları Levant bölgesindeki yaşamları, sadece iş ve ticaretle sınırlı kalmamış sıklıkla av partileri, ata binme, piknik yapma, yürüyüş, dans ve müzik etkinlikleri düzenleyerek vakitlerini geçirmişlerdir. Bu etkinliklere ek olarak yaz aylarında şehrin yakınlarındaki bahçelere, su ve nehir kenarlarına kamp kurarak bir süre burada kalma eylemleri de eklenebilir. Üstelik avcılık ya da atış etkinliklerinin durumuna göre çadırlarının yerlerini değiştirmeleri, günlük yaşamlarına biraz renk katmaya çalıştıklarını düşündürmektedir³⁰⁷.

Avrupalıların sofraları ise genellikle türlü zengin yiyeceklerle donatılmış bir menüden oluşmaktaydı. Üstelik aşçıları kendi kültürlerinin yemeklerinin yanı sıra bazı zamanlar buldukları ülkenin değişik yemeklerini de yapmışlardır. Diğer yandan Avrupalılar şarap içme alışkanlıklarını burada da sürdürmüşlerdir. Son olarak yaz aylarındaki yoğun sıcaklık sonbahar aylarına kadar teraslarında uyumalarına imkân tanırken, binalarının bahçe duvarlarının yüksekliği onlara bu rahatlığı sağlamıştır³⁰⁸.

Osmanlı ülkesinde bulunan Avrupalıları bekleyen diğer bir zorluk, salgın ve çeşitli hastalıklarla mücadele olmuştur. Bu doğrultuda limanlara gelen gemiler ya da kara yoluyla ulaşan kervanlar, hastalıkların taşınmasında etkili olmuşlardır. Özellikle yoğun ticaretin yapıldığı ya da önemli geçiş noktaları olan yerlerde denizciler, postacılar, tüccarlar, hacılar, göçebeler ve gezginler hastalıkların yayılmasında aracı rolünü oynamışlardır. Böylesi durumlarda hastalığın olduğu vakit hana kimse giremez ve handan kimse çıkamazdı. Bununla beraber Avrupalılar, binalarının uygun mimarisi sayesinde, çarşı veya sokaklara hiç girmeden evlerinin çatısı ve teraslarını kullanarak binalar arası geçiş veyahut ziyaret yapabilmişlerdir. Diğer taraftan hanın ihtiyaçları için alınan malzemeler bir ip aracılığıyla yukarı doğru çekilir ve sonrasında sirke ve tütsülerle temizlenme yoluna gidilirdi. Belirtmek gerekir ki, salgın durumlarında sirke ile temizlenmeyen hiçbir şey konsolosluk hanında kullanılmazdı³⁰⁹.

Salgın zamanlarında konsoloslar ve tebaaları, konsolosluk hanları sayesinde yerel halktan ayrı bir şekilde yaşadıkları için hastalıklardan daha az etkilenmişlerdir. Özellikle yerel halka daha az ilişki kurmaları ve binalarında kaldıkları yerleri havalandırma

³⁰⁶ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 119.

³⁰⁷ J.-C. David, "Aleppo: From the Ottoman Metropolis to the Syrian City", s. 16-17.

³⁰⁸ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 121, 123-124.

³⁰⁹ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 125-126.

imkânları, onları bu tür hastalıklara daha az maruz bırakmıştır. Konsolosluk binasında kalmayıp ayrı evi olanlar ve yerel halkla daha yakın ilişki kuranlar ise onlara nazaran, salgın durumuyla daha fazla karşı karşıya kalmışlardır³¹⁰.

Levant bölgesinde vefat eden Avrupalılar için bir cenaze töreni düzenlenirdi. Osmanlı Devleti'nde çan olmadığı için silahların cenaze törenlerinde bu görevi yerine getirdiğinden bahsedilir. Bir tüccar, kaptan ya da önemli birisi öldüğü zaman cenaze töreni için bir gün belirlenir, ardından gemilerin bayrakları yarıya indirilir ve yas işareti olarak da yavaş bir şekilde çift sayılar halinde tempo tutulurdu. Söz gelimi Levant bölgesinde ölmese de İngiltere konsolosu Spener, karısının İngiltere'de ölüm haberini alması üzerine bir tören yapılmasını ister. Bütün İngilizleri ve arkadaşlarını davet eden Spener, İngiliz gemileri, gemi kaptanları, topçuları ve birçok katılımcının bulunduğu bir tören gerçekleştirmiştir³¹¹.

1.4.3. Konsolosun Yetki ve Görevleri

Kendi ülkesinin yönetimi tarafından görevlendirilen, yetki ve önemleri zamanla artarak çeşitlenen konsolosların, işlev ve görevlerinin net sınırlarını çizmek pek mümkün değildir. Ancak yetki ve görevleri ülkeden ülkeye farklılık gösteren konsolosların önemi o kadar artmıştır ki, Avrupa devletlerinin ünlü ve zengin aileleri gerek para yoluyla gerekse de muhtelif şekillerde bu mevki ele geçirmeye uğraşmışlardır. Bu noktada yer vermek gerekir ki konsolosların işi bazı açılardan gerçekten zor olabilmekteydi. Karşılarında dini, etnik, kültürel, bürokrasi ve askeri yapısı ile kendi ülkelerinden oldukça farklı sistemi olan bir yerde görev yapmaktaydılar. Bu bağlamda alışkın oldukları şartlardan her türlü farklı olan görev yerlerine adapte olmaları ve bunu yaparken de görevlerinin gerektirdiği beceri ve yeteneği sergilemeleri gerekiyordu.

Ticaret bölgesi için vazgeçilmez bir önem arz eden konsolosluk, ulusun koruyucusu ve temsilcisi olarak tebaalarının bir nevi delegeşi statüsündeydi. Bu doğrultuda konsolosların, tebaasının her türlü çıkarlarını ve iki ülke arasındaki ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri geliştirmeye yönelik faaliyetleri vardı. Aynı zamanda konsolosların görevlerini sürdürürken ev sahibi ülkenin yasalarına ve ahitnamelere aykırı

³¹⁰ J.-C. David, "Aleppo: From the Ottoman Metropolis to the Syrian City", s. 26-27.

³¹¹ L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. I, s. 133.

olmayan her türlü gözlem, araştırma ve izleme faaliyetleri de görevleri arasındaydı³¹². Konsoloslar başlarda elçilerin yardımcısı olarak görülüyor hatta bazı elçilere konsolos gözüyle bakılıyordu. Ancak zamanla iki görev arasındaki farklılıklar netlik kazanmış ve elçi ülkesinin diplomatik temsilcisi olarak; konsolos ise yabancı bir ülkede tebaasının temsilcisi olarak kabul görmüştür³¹³.

Konsolosluk kurumu ortaya çıktığı zamanlarda konsoloslar, genellikle tüccarlar arasından seçiliyordu. Yani bu kişi hem tüccar hem de tüccarların sorumlusu olan konsolos olabiliyordu. Fakat daha sonra Avrupa ülkeleri tüccarlar dışında konsolos atadıklarında, bazı devletler konsoloslarının hala ticaret yapmasına izin verirken bazıları da konsoloslarına ticareti yasaklamıştı. Bu hususta Fransız yazar Edouard-Philippe Engelhardt, ticaretle uğraşan bir konsolosun ne kadar yetenekli olursa olsun, her iki işi beraber yürütemeyeceğini ve yararlı olmayacağını ifade etmektedir. Dahası yazar, ticaret işi ile birlikte konsolosluğun aynı anda yapılamayacağı görüşündedir. Çünkü konsolosun görev yerinde kendi önceliğini düşüneceği için tarafsız olamayacağı ve de ticarete kendisine rakip olacıklara karşı konsolosluk yetkisini kullanacağından dolayı, ticaretle uğraşan konsoslara yetersiz ve şüpheli bir gözle bakılacağını aktarmaktadır. Tüm bunların dışında yazar, eğer bir konsolos ticaretle uğraşır ve bu işte başarılı olamayıp iflas ederse, görev yaptığı ülkede ve tâbi olduğu devlette ona karşı düşüncelerin değişip, mensubu olduğu devletin onurunu zayıflatacağını da eklemektedir³¹⁴.

Diğer yandan yönetim her ne kadar konsolosuna ticareti yasaklasa da konsolosların buna tamamen riayet etmediği bilinmektedir. Bu hususta özellikle konsolosun düzenli bir gelirin olup olmadığı ya da gelirlerinin giderlerini ne ölçüde karşıladığının yanı sıra ticaretin sağladığı getiri de önemlidir. Konsolosun ticaret yaptığına dair en önemli delil Düvel-i Ecnebiyye Defterleri'ndeki kayıtlardır. Düvel-i Ecnebiyye Defterleri'ndeki kayıtlara göre kıymetli olan ve deri yapımında kullanılan meşe palamudunun, öncelikli olarak konsolos tarafından alınması ve ticaret gemisine yüklenmesini talep etmesi, konsolosun ticarete imtiyazlara sahip olduğunu kanıtlamaktadır³¹⁵.

³¹² Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 182.

³¹³ H. İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", s. 62.

³¹⁴ Edouard-Philippe Engelhardt, "Consuls et Diplomates", *Annuaire-Bulletin de la Société de l'Histoire de France*, 1890, s. 35-36.

³¹⁵ COA, ED 26/1, s.42, h. 105.

Levant bölgesindeki konsoloslar uluslarını, Osmanlı İmparatorluğu ve Hristiyan devletler arasında yapılan anlaşmalar hükmünce yönetmekteydiler. Şehir temsilciliğinden devlet temsilciliğine geçmeleri, resmi temsil rolleri ve yönetim ile ilişkileri sonucu konsoloslar diplomatik bir görevli statüsüne yaklaşmışlardır. Buna rağmen hiçbir vakit diplomatik bir temsilci olarak kabul edilmemeleri ve tam bir hukuksal özerkliğe sahip olmamaları nedeniyle Osmanlı yönetimi nazarında dokunulmazlık hakları yoktu. Bu hususta birçok farklı görüşün yanı sıra, konsolosları ve onların görevlerini tanımlayan anlaşmalar, tüzükler ve patentler, konsolosları kamu görevlisi olarak görmemektedir³¹⁶. Dolayısıyla konsolosların işlerini düzgün bir şekilde yerine getirebilmeleri, görev yaptığı egemen gücün ve ona bağlı yetkililerin ahitnamelere karşı bakış açılarına ve ahitname hükümlerini tatbik etmelerine bağlıydı.

Başından beri konsolosların dokunulmazlık gibi ayrıcalıkları olmasa da ikâmet ettikleri yerin dokunulmazlığı bulunmaktaydı. Fondouklara konsolosun kendisi, konsolosluk görevlileri (tercüman, şansölye, tüccarlar, doktor, din adamı) ve koruması altında olan tebaası dışında birisinin girmesi yasaktı. Konsolosluk binasının dokunulmazlığı neredeyse tüm Levant bölgesinde geçerli bir durumdu. Üstelik alenen ve tehlikeli bir durum olmadığı sürece, konsolosun onayı ve izni bulunmadan kimse buraya giremezdi³¹⁷. Bu kurala ne kadar riayet edildiği, konsolosun dokunulmazlık gerekçesiyle suçluları burada gizleyip gizlemediği ya da Osmanlı yetkililerinin herhangi bir olayı büyüterek tehlike arz ettiği gerekçesiyle konsolosluk binasına girmeye çalışıp çalışmadıkları net değildir. Bununla birlikte böylesi durumlarda konsolosun binaya giriş izni vermek istememesi ya da aranan kişiyi teslim etmemesi, Osmanlı yetkilileri nazarında adaletin uygulanmasına engel olduğu veya suçlunun korunduğu intibanı uyandırmaktaydı. Böylesi zamanlarda yerel makamların, dokunulmazlık kuralına riayet etmeyerek konsolosluk muhitine zorla girdikleri vâkidir. Ancak şu da bir gerçektir ki, Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle merkezden uzak yerlerde, kanunlar bazen sadece kâğıt üzerinde kalabilmekteydi. Bu noktada değinmek gerekir ki söz konusu ihlal ya da anlaşma hükümlerinin çiğnenmesi durumu hem bölgedeki Osmanlı yetkilileri hem de orada ikâmet eden Avrupalılar için karşılıklı olarak geçerli olan bir durumdu.

³¹⁶ J. Ulbert, "Introduction: La Fonction Consulaire à l'Époque Moderne: Définition, état des Connaissances et Perspectives de Recherche", s. 15-17.

³¹⁷ J.-C. David, "Aleppo: From the Ottoman Metropolis to the Syrian City", s. 19.

Konsolosun, binası içinde ne dereceye kadar mutlak söz sahibi olduğu meselesi belirsizdir. Örneğin konsolosluk binasının başı olan konsolosun, vatandaşları dışındaki kişilerin binaya veya binayı çevreleyen caddeye girişini yasaklaması ya da izin vermesi hususunda mutlak yetkiye sahip olup olmadığı bilinmemektedir. Çünkü 1581 tarihli yönetmeliğe göre, İskenderiye'deki Barselona konsolosunun gelen yabancıları, tüccarlar ve orada çalışan kişilerin rızaları dahilinde alması, konsolosun bu hususta mutlak söz sahibi olmadığını göstermektedir. Buna karşın konsolosun, sıkıntı çıkarması muhtemel olan kişileri sınır dışı etme hakkına sahip olduğu net olarak bilinmektedir. Ancak aldığı kararı sadece kendisinin mi yoksa çevresindekilerin onayı sonucu mu verdiği kesin değildir. Bunun dışında konsolosun yalnızca kendi kararı doğrultusunda yabancıları ev, dükkân ya da oda kiralamasının da yasak olduğu bilinmektedir³¹⁸. Bahsi geçen örneklerden anlaşıldığı kadarıyla, konsolosların bu gibi kararları vermede özgür olmadıkları sonucu çıkmaktadır. Bütün bunların dışında konsolosun, verilen kararları tebaasına bildirme ve bu kararlara riayet edilmesini sağlama yükümlülüğü de bulunmaktaydı. Aynı zamanda konsolosların Osmanlı tebaasından, özellikle de Yahudilerden ve kendi vatandaşlarından borç aldıkları ya da onlara kredi tahsis ettikleri de bilinmektedir.

Gemiler şehre ulaştığında, gümrüklerine giden konsoloslar bu gemilerde bulunan vatandaşlarını belirleyerek onları fondouklarına götürürlerdi. Bu sayede kendi vatandaşı olarak kabul edilen kişiler şehre girme hakkına sahip olurken, teyit edilmeyen şahıslar ise gümrükte alıkonulurdu. Konsoloslar, vatandaşlarına tebaası olduğunu gösteren bir belgenin dışında bir yerden bir yere giderken sorun yaşamamaları için geçiş belgesi vermekteydiler³¹⁹. Bu hususta 1525 yılında İstanbul'a gelen bir Fransız'ın geçiş belgesi ve resmi görevi olmadan seyahat ettiği için yolda Boşnaklar tarafından öldürüldüğünden bahsedilir³²⁰. Diğer taraftan konsolosların denizcilik işlerinden de sorumlu oldukları bilinmektedir. Bu kapsamda konsoloslar limana gelen kaptanlarla ilgilenmek; gemilerin varışlarından kalkış hareketlerine kadar her bir detayı denetlemek; seferlerin düzene uygunluğunu, mürettebat ve kargo listelerini kontrol etmekle yükümlüydüler. Ayrıca

³¹⁸ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age Chez les Différents Peuples", s. 422-423.

³¹⁹ G. Ü. Aybet, *Avrupalı Seyyahları Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, s. 297.

³²⁰ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1538-1640)*, çev. Nilüfer Eçeli, c. III, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 83.

konsoloslar ihtiyaç, hastalık ve kaza durumlarında denizcilere yardımcı da olmaktaydılar³²¹.

Konsolosluk binasına gelenler, konsolosun denetiminde buraya yerleşir ve yerleştirme işlemine ilk olarak tüccarlardan başlanırdı. Ardından yeterli yer kalması halinde, gezgin ya da hacıların yerleşmesi sağlanırdı. Dolayısıyla bu hususta önceliğin çoğunlukla tüccarlara ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde rahat davranılmasının nedeni olarak, tüccarların zaten baylac/cottimo adında konsolosa genel bir vergi öderken tüccar dışında kalan kimselerin konaklama ya da başka bir şey için herhangi bir ücret ödememeleri olduğu düşünülmektedir. Buna rağmen bazı seyyahlar kaldıkları oda için ücret ödemediğinden bahsederken bir kısmının da ödemediğini söylemesi, uygulamanın zaman zaman farklılık gösterdiğini düşündürmektedir. Üstelik konsolosun tebaası olmayan, yani ona cottimo vergisi ödemeyen kişilere, oda ve dükkân kiralayarak gelir elde ettikleri de vaki idi³²². Mevcut dükkân ya da odaların her daim konsolosluk binası içinde olmadığını, binanın dışında da Avrupalıların dükkân ve evlere sahip olduğunu unutmamak gerekir.

Tebaası üzerinde geniş yetkilere sahip olan konsolosların, fondoukların ana konuğu olan tüccarların hayatlarını düzene sokmak, çıkarlarını savunmak ve aynı zamanda tüccarların işlerini takip ederek mevcut eylemlerini kontrol etmek en önemli görevleriydi. Konsolos gerektiğinde suçlulara para ya da hapis cezası verir ve yardıma ihtiyacı olduğu yahut işin içinden çıkamadığı durumlarda yerel makamlara başvurabilirdi. Düzenin ve asayişin sağlanmasındaki esas gayesi, bulunduğu yerdeki Müslümanlar ve Osmanlı görevlilerinin nazarında kendi tebaasına ve onların sahip olduğu imtiyaza belirli bir saygınlık kazandırmaktı. Bu saygınlık onlara, Osmanlı yetkililerinin dışında görev yaptığı yerdeki diğer Avrupalılara karşı da bir nevi savunma ve koruma mekanizması sağlıyordu³²³. Çünkü konsolos bir yandan bölgedeki yetkililer ile mücadele ederken diğer yandan da kendi konumları ve haklarını artırmaya çalışan diğer Avrupalı konsoloslarla da rekabet halindeydi.

Konsolosun hem adli hem finansal yetkilerinin mutlak ve keyfi bir güce yol açmaması ve güçlerinin kontrol edilebilmesi için, verdikleri kararlarda tek söz sahibi

³²¹ J. Ulbert, "A History of the French Consular Services", s. 310-311.

³²² G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", s. 423-424.

³²³ G. Falgas, "Un Lieu de Rencontre Orient-Occident: Le Fondouk des Français à Tunis (1660-1860)", 2008, s. 8.

olmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kendilerine görevlerini sürdürdükleri süreç boyunca iş birliği ya da onayını almak zorunda kaldıkları danışmanlar tahsis edilmiştir. Özellikle bu durum büyük ve önemli mevkideki konsolosluklar için oldukça elzemdi. Danışmanları soylular ya da tüccarlar arasından, belediye meclis üyeleri; şehrin ileri gelenleri ve kimi zaman konsolosun kendisi tarafından, aynı kişinin sadece o sene için olup ertesi sene seçilmemesi kaydıyla, tayin edilmekteydi. Mevcut uygulamanın her konsoloslukta düzenli bir şekilde yapıldığına, bir diğer deyişle her daim konsolosla beraber ona danışman seçildiğine ilişkin net bir bildiğimiz yoktur. Örneği Barselona, Marsilya, Ancona ve Pisa'ya düzenli danışman tahsis edildiği bilinmemekle beraber farklı zamanlarda danışmanları olduğuna dair kayıtlar mevcuttur. Üstelik Venedik ve Ceneviz konsolosluklarına XIII. ve XVI. yüzyıllar arasında 2, 4 ve hatta 12 arasında değişen bir sayıda her daim danışman atanması, konsolosluğun gücü ve önemi ile yakından alakalı olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan konsolosun hukuki ya da başka bir hususta karara varabilmesi için danışmanlarıyla aynı görüşte olması gerekiyordu, aksi durumda hiçbir iş yapamazlardı. Söz konusu uygulamanın yerine getirilmediği durumlarda, konsolos hakkında şikâyetler baş göstermekteydi. Bu gibi durumlarda denetçi ya da mütevellî heyeti atanır, konsolosun karar ve eylemleri denetlenirdi. Ayrıca konsolos görevini bitirip ülkesine döndüğü vakit de hesap ve kararları incelenerek mali ve adli bir kontrole tâbi tutulurdu³²⁴. Konsolos görev süresi boyunca, daima yazışma halinde olarak bağlı olduğu birime rapor verir ve gerektiğinde yeni görev ve talimatlar alırdı. Buna ilişkin sahil şehirlerinde yer alan konsolosların bildirdikleri şeyler oldukça önem taşıdığından İstanbul, İzmir, Selanik, Beyrut, İskenderun ve Trabzon limanlarından gelen bilgiler oldukça önem ihtiva etmekteydi³²⁵.

Konsolos için sıkıntı oluşturabilecek durumlardan biri de yasal olarak yükümlü olmamasına rağmen tebaasının her türlü eyleminden sorumlu tutulması olmuştur. Tebaasının borcundan³²⁶, işlediği suçtan ya da herhangi bir hak ihlalden³²⁷, onların vekili konumundaki konsolos sorumlu tutulmaktaydı. Üstelik bazı zamanlar daha da ileri

³²⁴ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", s. 565-568.

³²⁵ M. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", s. 151.

³²⁶ N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 41, s. 176.

³²⁷ Ahitnamelere uygun olarak, 1666 yılında İstanbul'da bulunan Mehmet Ağa'nın yapağı bahasından alacağı olan 1115 esedi kuruş kendisine borçlu olan Fransız Komarye'den istenmiştir. *İstanbul Kadi Sicilleri Bab Mahkemesi, 3 Numaralı Sicil (H. 1077/M. 1666-1667)*, ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, C. 17, İstanbul 2011, s. 684-685.

gidiliyor ve konsolosun hapsedildiği, şiddete maruz kaldığı, borçlardan mükellef tutulduğu ve birtakım sıkıntılar çözülene kadar da muhatap alınmadığı gibi durumlar yaşanıyordu.

Konsolosun en önemli görevlerinden bir diğeri de sahip olduğu yargı yetkisiydi. Kapitülasyonlar gereği, emanlı statüsünde olan yabancıların kendi aralarındaki davalara konsolos bakarken, yabancılar ile Osmanlı vatandaşı arasındaki davalar Osmanlı mahkemelerine havale edilmiştir. Bunun dışında konsolos kendi tebaasının davasına bakmakla yetkili olsa dahi, davaya itiraz edildiği vakit olay Osmanlı mahkemesine havale edilmekteydi³²⁸.

Değirmek gerekir ki konsolosun görev yaptığı ülkede, sahip olduğu hukuki ve cezai yetki ona karşılıksız olarak ev sahibi ülke tarafından verilmiştir. Buna rağmen konsolos hangi hak ve ayrıcalığa sahip olursa olsun, söz konusu yetkiye mutlak gözüyle bakmak yanılıcı olacaktır. Diğer taraftan konsoloslara verilen yetki ve görevler, Avrupa devletlerinin genelinde benzer bir biçimdedir. Her ne kadar tebaası arasındaki davalarla ilgilenirse de cezai hukukla ilgili durumlarda yetkileri sınırlandırılmıştır. Konsoloslar cezai durumlarda suçluları tutuklayabiliyor, ancak onları yargılanmaları için ülkelere göndermek durumunda kalıyorlardı³²⁹. Cezai işlem dışındaki diğer davalarda ise genellikle yaygın olan uygulama, davayı arabulucuya devrederek kendi yüklerini azaltmak şeklinde oluyordu.

Konsolosun bahsi geçen görevlerinin haricinde vasiyetsiz ölen vatandaşlarının miraslarını muhafaza etme ve mirasçılara devir işini onlar adına düzenleme gibi önemli belgeleri kaydetme görevleri de bulunmaktaydı³³⁰. Bu tür kayıtlar şansölye denilen konsolosluk görevlisi tarafından şahitler huzurunda kaydedilip imzalanır ve bağlı oldukları devlette hazırlanan belgeler ile aynı hukuksal geçerliliğe sahip olurdu. Bütün bunlara ek olarak konsoloslar, düzenli olarak toplamak zorunda oldukları tüccar meclislerine danışmak ve orada alınan kararlar neticesinde hareket etmek durumundaydılar. Nitekim tüccar heyetindeki kişilerin bir kısmı konsolosa yardımcılık görevi görüyor ve bu sayede konsolosun görevini kötüye kullanması ya da herhangi bir suiistimalinin önüne geçilmeye çalışılıyordu³³¹.

³²⁸ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, h. 29, s. 128.

³²⁹ COA, ED 26/1, h. 258, s. 91,

³³⁰ N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 80, s. 195-196.

³³¹ M. H. Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathılar*, s. 40-41.

1.4.4. Konsolosluk Görevlileri ve Sakinleri

Danışmanların yanı sıra konsolosun emri altında çalışan ve ona muhtelif durumlarda yardımcı olan bir dizi konsolosluk görevlileri bulunmaktaydı. Bu görevliler, her yerde aynı sayıda ve çeşitlilikte olmuyor, kolonilerin sayısı ya da buldukları bölgeler görevliler meselesinde belirleyici bir faktör oluyordu. Konsolosluk teşkilatı, mevcut koşullar ve ticaretin durumuna göre şekillendiğinden, az sayıda koloninin bulunduğu ya da ticari zenginliği olmayan yerlerde daha az sayıda görevli istihdam edilmiştir.

Konsolosluk görevlilerinin başında, her zaman ve her konsoloslukta bulunmayan, konsolos yardımcısı, naibi ya da vekili gelmektedir. Konsolos yardımcıları, konsolosa nazaran ikinci seviye limanlarda görev yaparlardı. Bu kişiler genellikle konsolos ya da büyükelçi tarafından atanır ve duruma göre herhangi bir zamanda da görevleri iptal edilebilirdi³³². Yardımcılık olayı istisnai bir durum değildi, ancak konsoloslar, şansöyeleri tarafından destekleniyor ve şansöyeler görevleri gereği bir nevi konsolos yardımcılığı vazifesini yürütüyorlardı. Bir konsoloslukta şansöyenin dışında, at eğitimcisi, aşçı, gümrük memuru, tercümanlar ve papazın yanı sıra düzenin sağlanması için sayıları 2 ila 10 arasında değişen yeniçeriler bulunmaktaydı. Her birinin konsoloslukta ayrı ayrı görev ve sorumluluk sahaları vardı.

Kabul edilir bir gerçekliktir ki içeride sağlanmış mevcut ve sistematik bir düzen, iyi işleyen bir konsolosluk mekanizması demektir. Konsolos, her ne kadar bu görevlilerin ve bulunduğu bölgedeki tebaasının başındaki kişi olsa da mutlak hâkimiyet gücü yoktu. Tebaasının yanı sıra kendisinin de uymak zorunda olduğu belirli kurallar ve hesap verdiği merciler bulunmaktaydı. Üstelik mevcut bünye içerisinde iyi ilişkiler sürdürülmesi konsolos da dâhil, her bir konsolosluk görevlisinin menfaatineydi. Kurallara uydukları ve birbirlerinin haklarına riayet ettikleri takdirde gerek Osmanlı yöneticileri gerekse de diğer Avrupalılar nazarında güç ve değerlerini koruyabilmekteydiler. Aksi durumda yaşanan sıkıntılar, Osmanlı yönetimi nezdinde değerlerini kaybettirdiği gibi sorun yaşayan tarafın kendi devleti tarafından görevinden alınmasına da yol açabiliyordu. Bütün şartlar göz önüne alındığında konsolosluk sakinlerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan tüccarlar

³³² J. Ulbert, "Introduction: La Fonction Consulaire à l'Époque Moderne: Définition, état des Connaissances et Perspectives de Recherche", s. 17-20.

ticaretlerinin yolunda gitmesi, konsoloslar ise elde etmeyi hedefledikleri güç ve kârı kazanabilmek için birbirleriyle iyi geçinmek durumundaydılar.

1.4.4.1. Şansölye

Mühürdar/kançılar/noter gibi isimlerle anılan şansölyenin, noter adı XIII. ve XIV. yüzyıllarda Marsilya ve Aragon'da kullanılırken, İtalyan devletlerinde yerine göre biri diğerinin yerine kullanılmakla birlikte en çok şansölye³³³ adı tercih edilmekteydi. Bu görevliler konsolos yardımcılığının yanı sıra hukuki evrakları hazırlayan; konsolosun mührünü muhafaza eden; konsolosluk emirlerini onaylayıp kaydeden; aynı zamanda sözleşmeler, toplantı tutanakları, konsolosluga gelen emirler ve pasaportlar, evlilik sözleşmeleri, evliliğe itirazlar, vasiyetnameler ve denizcilik hareketleri gibi belgelerin kaydını tutmakla yükümlü bir görevliydi³³⁴.

Diğer taraftan vatandaşlarının mallarını ve vekâletlerinin kaydını tutan şansölyeler, vefat eden vatandaşının vasiyet kaydını çıkarıp mirasını bölme ve hatta duruma göre ölen kişinin eşyalarını satma görevini yerine getirmekteydi. Diğer bir deyişle şansölyeler bütün eylemleri ile konsolosluğun sekreteri, noteri ve arşivcisi konumundaydı. Üstelik şansölyeler tarafından hazırlanan bu evraklar, kendi ülkelerindeki noterler tarafından hazırlanan evraklarla aynı değer ve geçerliliğe sahipti. Diğer taraftan şansölyenin yaptığı eylemlerde kendisine yardımcı olacak bir kâtibî veya sekreteri de bulunmaktaydı. Zamanla, özellikle de ticaretin arttığı yerlerde şansölyelerin de görev türleri buna bağlı olarak artmış ve çeşitlenmiştir. XVII. yüzyılda şansölyelik bir nevi emanet görevi görerek kişisel eşyaların, malların ve nakitlerin muhafaza edildiği bir depo hizmeti de vermiştir³³⁵.

Şansölyelerin görevlerinin tanımını yapan veyahut listeleyen bir kayıt yoktur. Buna karşın yaptıkları işlerin detaylarına, konsoloslukta gündelik yaşamın sürdürülmesi için tutulmuş ödeme listelerinden ulaşılabilmektedir. Bu hususta 15 Haziran 1691 tarihli Fransız konsolosluk ödeme listesi, onların görevlerinin belirlenmesi için iyi bir örnektir.

³³³ Şansölye (Chancellor) kelimesi, bir yönetim ya da ülkede bulunan en yüksek rütbeli kişi anlamına gelmektedir. Ebru Altan, "Haçlı Devletlerinde (Outremer) Kullanılan Unvanlara Dair", *Tarih Dergisi*, 71, 2020, s. 77. Ancak bu kelime çalışmamızda konsolosluklarda yazı işlerini yapan ve konsolosun birçok işinde ona yardımcı olan görevli anlamında kullanılmaktadır.

³³⁴ G. Salles, "L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Age chez les Différents Peuples", s. 570-571.

³³⁵ Jörg Ulbert, "Qu'est-ce qu'un Chancelier de Consulat? Une Approche par les Textes de Droit Français", *Mélanges de l'École de Rome- Italie et Méditerranée Modernes et Contemporaines*, 128/2, 2016, s. 1-4.

Bahsi geçen görevler arasında; sigorta poliçesi, evlilik sözleşmesi, vasiyetname, bağışlar, ev ya da dükkân için mühür işlemleri, ihale, mevduat senedi, gayrimenkul işlemi, tanık belgesi, vekâletname, belge tescili, bina sağlık belgesi, yolcu sağlık belgesi, binanın hasarı gibi durumlarda kaynak oluşturma raporu, bilgilendirme talebi, haciz evrakı, tanık ifadesi, tebligat evrakı, temlik veya nakil senedi, belgenin tasdiki ve taraflar arasındaki ihtilaf tutanağı vb. gibi kayıt ve işlemler yer almaktadır³³⁶. Dolayısıyla konsoloslukta gün içinde yapılan eylemlerin kaydı, esasında şansölyenin görev alanını net olarak çizmektedir.

İlk şansölyelerin ne zaman atandığına dair kesin bilgiler yoktur, ancak XVI. yüzyılın son yıllarında var oldukları bilinmektedir. Şansölye atamalarının uzun yıllar konsoloslar tarafından yapıldığı görülmektedir. Epeyce bir müddet sabit bir maaşları olmayan şansölyelerin ücretleri kendilerini seçen konsoloslarca belirlenmekteydi. Üstelik şansölyelerin ilk zamanlar ticaret yapmalarına müsaade edilirken sonrasında ticaretle uğraşmaları yasaklanmış, yaptıkları işlemlerde ya da kayıtlarda belirli oranlarda ücret alma hakkı tanınmıştır. Özetle şansölyeler, sadece kendi tebaası tarafından değil diğer Avrupalılar tarafından da, özellikle işlemlerinin ve evraklarının kaydedilmesi hususunda başvurulan önemli konsolosluk görevlileridir³³⁷.

1.4.4.2 Tercüman (Dragoman)

Yabancı elçilik ve konsolosluklarda tercüme görevini yapan görevli için Osmanlı belgelerinde *tercüman* sözcüğü kullanılırken, hemen hemen bütün Avrupa dillerinde çeşitli yazım ve ifade biçimleriyle *dragoman* kelimesi kullanılmıştır³³⁸. Osmanlı ülkesine ticaret yapmak maksadıyla gelen tüccarlar ve burada görev yapan konsolosların kullandıkları ortak dil *Lingua Frank* denilen derleme bir İtalyancaydı³³⁹. Bu dil uzun süre Levant'ta bulunanların günlük olarak kullandıkları karma bir dildir³⁴⁰. Avrupalılar

³³⁶ J. Ulbert, "Qu'est-ce qu'un Chancelier de Consulat? Une Approche par les Textes de Droit Français", s. 4-5.

³³⁷ Arnaud Bartolomei; Anne Brogini, "De la Réglementation aux Pratiques Marchandes: l'Enregistrement des Actes dans les Chancelleries Consulaires Françaises (XVIIe-XIXe siècles)", *De l'Utilité Commerciale des Consuls L'Institution Consulaire et les Marchands dans le Monde Méditerranéen (XVIIe-XXe Siècle)*, ed. Arnaud Bartolomei, Guillaume Calafat, Mathieu Grenet, Jörg Ulbert, Publication de l'École Française de Rome, 2017, s. 150.

³³⁸ U. Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580- 1900)*, s. 190.

³³⁹ Philip Mansel, *Halep Suriye'nin Muhteşem Tüccar Şehrinin Yükselişi ve Düşüşü*, Everest Yayınları, İstanbul 2017, s. 34.

³⁴⁰ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 123.

Osmanlı Devleti'nde uzun süre yaşasalar dahi içlerinden çok azı sadece kendilerini idare edebilecek kadar bölgenin dilini bilmekteydi. Özellikle Levant bölgesindekilerin yerel dile yakınlıkları oldukça sınırlıydı ve bu dili okuma ve yazmada çok fazla zorlanıyorlardı³⁴¹.

Elçilik ve konsolosluklar ilk kuruldukları vakit konsolosluk görevlileri geldikleri bölgenin dilini bilmediklerinden, Osmanlı yönetimi tarafından kendilerine tercümanlar tahsis edilmiştir. Avrupa ile ticareti kolaylaştıran Osmanlı tebaası gayrimüslimler, aracılık hizmeti yapmalarının yanı sıra konsolosluk için de önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Her konsolosun bir tercümanı bulunmakla birlikte konsoloslar istedikleri kişi ya da kişileri kendilerine tercüman olarak seçme hakkına sahiplerdi. Tercümanlık için seçilen bu kişiler emanlı statüsündeki yabancılar ile aynı haklardan yararlanabilme imkânına sahip olmaktaydılar³⁴². Bunun dışında tercümanlık hizmetini yapanların oğulları ve hizmetkârları da çeşitli gerekçeler öne sürülerek kendilerinden haraç, avarız, kasap akçesi vs... gibi vergilerden de muaf tutulmuşlardır³⁴³.

Diğer taraftan tercümanların, güvenlik gerekçesiyle tehlikeli olan mahallerde, Müslümanlar gibi beyaz sarık takmalarına müsaade edilmiştir³⁴⁴. Ayrıca tercümanlar da konsoloslar gibi kendi içkileri için belirli oranlarda hamır nakletme ve yaptığı nakilden dolayı da ekstra ücret ödememe avantajına sahip bulunmaktaydılar³⁴⁵. Diğer taraftan bütün bu ve bunun gibi daha pek çok haktan sadece tercümanlar değil tercümanın hizmetkârı olarak atanan oğulları, hizmetkârları ve kardeşleri de yararlanabilmekteydi³⁴⁶. Bu minvalde birçok gayrimüslim Osmanlı tebaasının tercümanlık görevini edinmek istemesi, söz konusu ayrıcalıklarla açıklanabilir. Bununla birlikte avantajı çok olan bu görevde, tercümanın emeğinin karşılığının verilmediği gibi durumlardan başka, tercümanın sorun yarattığı ya da görevden alındığı durumlarda araya aracı sokarak tekrar göreve gelmeye çalıştıkları³⁴⁷ olaylar da vâki idi.

³⁴¹ J.-C. David, "Aleppo: From the Ottoman Metropolis to the Syrian City", s. 2.

³⁴² M. H. Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathılar*, s. 64-65.

³⁴³ A. Zararsız, *16/4 Numaralı Düvel-i Ecnebiye Defteri "Venedik Ahidname Defteri" (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, s. 156.

³⁴⁴ N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 286, s. 311-312.

³⁴⁵ Ömer Bıyık, *124 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1128-1130), 124 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1128-1130)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2001, s. 201.

³⁴⁶ M. Demiryürek, "Yabancı Konsolos, Konsolos Tercümanı ve Tercüman Hizmetkârlarının Serbest Dolaşım Belgeleri: Beratlar ve Yol Emirleri (1600-1800)", s. 94.

³⁴⁷ N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 131, 195, s. 223-224, 263-264.

Tercümanlar sadece çeviri yapmakla kalmaz, aynı zamanda konsoloslara Osmanlı bürokrasisinin kritik noktalarında rehberlik de ederlerdi. Söz gelimi konsoloslara tavsiyeler verir, muhtelif konular hakkında istihbarat toplar ve ayrıca Osmanlı Devleti'nin hukuku ve teamülleri hakkında da onları bilgilendirirlerdi. Üstelik tercümanların birden fazla yabancı dil bilmeleri, onları Osmanlılar ile Avrupalılar arasında arabuluculuk yapmada en uygun kişi haline getirmiştir³⁴⁸. Bahsedilen bu görevliler, başta tercüme işlerini yerine getirmek için görevlendirilmiş olmakla birlikte zamanla iki ülke arasındaki ilişkileri de sürdürür bir hale gelmişlerdir. Dolayısıyla konsoloslar hem merkezi hem de yerel yönetimle ilişkilerini tercümanlar aracılığıyla yürütmüşlerdir. Bütün bunların dışında belirtmek gerekir ki gerek Osmanlı yönetimi gerekse de yabancı devletler için Osmanlı tebaasından tercüman tahsis edilmesi, iki taraf için de bazı sıkıntılara neden olabilmekteydi. Netice itibariyle her iki tarafın da güvenilirliğinden endişe duyduğu bu görevliler ne Sezar'a (Osmanlı Devleti) ne de İsa'ya (kendi devletleri) yaranabiliyorlardı³⁴⁹.

Tercümana güvenilmemesi, taraflardan biri için casusluk yapması gibi yaşanması muhtemel durumlardan dolayı Avrupalı devletler, XVII. yüzyıl sonrasında kendi tercümanlarını yetiştirmek yolunu tercih etmişlerdir³⁵⁰. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne gelen Fransız seyyah Antonie Olivier, bu hususa ilişkin birtakım görüşlerde bulunmaktadır. Olivier, tercüman mevzusunu Fransız yönetiminin üzerinde önemle durması gereken bir husus olarak görmektedir. Tercümanlık için birkaç yıl Fransa'da dil eğitimi gören Osmanlı tebaasının tercih edilmesini pek doğru bulmamaktadır. Çünkü bu kişilerin çoğu zaman kendi çıkarlarını Fransız elçi ve konsolosların çıkarlarının önüne koydukları görüşündedir. Bu gerekçeyle Olivier, Fransa'da doğmuş, Fransız ahlak, örf ve âdetiyle yetişmiş kişilerin kullanılmasını tavsiye etmektedir. Bu minvalde bir devletin elçi ya da konsolosu yeterli zekâ, kaynak ve kabiliyete sahip değilse, böylesi bir vaziyette hizmetinde görev yapan tercümanın beceriksiz ve kabiliyetsiz olması, o devleti Osmanlı yönetimi nezdinde daha zor bir duruma sokacaktır. Böylesi durumlarda basit meselelerin

³⁴⁸ M. H. Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar*, s. 8; Antoine Gautier, "Les Drogmans des Consulats", *La Fonction Consulaire à l'Époque Moderne: L'Affirmation d'une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes 2006, s. 85-103.

³⁴⁹ U. Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580- 1900)*, s. 193.

³⁵⁰ Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Kapitülasyonlar- Avrupa Tüccarları- Beratlı Tüccarlar-Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1998, s. 24-25.

çözümü bile daha zor bir hale gelecek, yaşanan sıkıntıların çözümü için ağır masrafların yapılması ve/veya büyük gayretlerin sarfedilmesi gerekecektir. Netice itibariyle Olivier, tercüman yetiştiren okulların Osmanlı Devleti'nden ziyade Fransa'da kurulması gerektiği düşüncesindedir³⁵¹.

1.4.4.3. Ticari Araçlar

Konsolosların yukarıda bahsedilen görevlileri dışında, Osmanlı tebaasından olan ve tüccarlara ticaret ya da diğer işlerine yardım eden, onların aracısı konumdaki mahzenci, simsar, kâtip ve sarraflar da bulunmaktaydı. Bu kapsamda mahzenci ve simsarlar, Osmanlı Hristiyanları ya da Yahudilerinden seçilirken; kâtipler genellikle ticareti öğrenmek ve genç yaşta tecrübe etmek isteyen Avrupalılardan seçilmekteydi. Ayrıca tüccarlar istediği kişiyi simsar olarak seçme hakkına da sahiplerdi³⁵².

Avrupalı ve Osmanlı tüccarlarının arabuluculuğunu yapan simsarlar, birden fazla dil bilmelerinin yanı sıra ticaret konusunda da deneyimlilerdi. Ayrıca bu görevliler ticareti yapılacak malın alıcısını bulup alım-satım işlemlerinin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamaktaydılar. Genellikle doğup büyüdüğü yerde görev yapan simsarlar, Türkçe'nin yanı sıra Ermeni, Yahudi ve Rum dillerini de bilen tecrübeli kimselerdi. Üstelik bazı simsarlar, Avrupa dillerine de vâkıflardı. Yaptıkları iş gereği alım ve satımlarda her iki taraftan da %1 oranında bir komisyon almaktaydılar. Bütün simsarlardan sorumlu olan simsarbaşı, padişah beratıyla çarşılar resmen atanır; kendisi de başı konumda olduğu simsarların atama ve işten çıkarılma durumlarından sorumlu olurdu³⁵³.

Sarraflar ise para birimleri arasındaki farkı ve karmaşıklığı gidererek bir nevi dövizci görevi görüyor, bunun yanı sıra tefecilik işiyle de meşgul oluyorlardı. Bu minvalde Yahudi, Ermeni ve Osmanlı gayrimüslimlerinin sarraflık mesleğini icra ettikleri bilinmektedir. Diğer taraftan bahsedilen bu görevlilerin diğer konsolosluk çalışanları gibi ayrıcalık ve muafiyetlere sahip olup olmadıkları bilgisi net değildir³⁵⁴.

Ek olarak, tüccarlara ticari hizmetlerinde yardım eden ve mal konusunda bilgili olan dellallar da bulunmakta ve bu kişiler bir nevi aracılık görevi görmekteydiler.

³⁵¹ Antonie Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, Köprü Kitapları, İstanbul 2016, s. 267-270.

³⁵² N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 195, s. 263.

³⁵³ M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, s. 58.

³⁵⁴ M. H. Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathılar*, s. 68-70.

Tüccarlar istedikleri kişiyi dellal olarak tayin edip ticari faaliyetlerinde kullanmakta özgürlerdi. Söz konusu dellallar ticarete çok yardımcı ve faydalı oldukları gibi aksi durumlar da söz konusuydu. Örneğin bir Fransız tüccarı ortağına iletilmesi için on yedi adet saati bir Yahudi aracıya, hüccet kaydı ile vermesine rağmen bu aracı saatlerin yolda haramiler tarafından alındığını ifade ederek malları vermek istememiştir³⁵⁵.

Nihayetinde bahsettiğimiz bütün bu ticari araçlar, tüccarlarla görüşüp işlerini halleder ve konsolosluk bünyesinde yer almalarına rağmen konsolosluk binasında değil, kendi mahallerinde ikâmet ederlerdi³⁵⁶.

1.4.4.4. Yeniçeriler

Osmanlı yönetiminin, güvenlik gerekçesiyle Avrupalı konsoloslara yeniçeriler tahsis ettiği bilinmektedir³⁵⁷. Bu görevliler yeniçeri, yasakçı, çavuş ve Tanzimat sonrası kavas³⁵⁸ olarak çeşitli şekillerde adlandırılmışlardır. Potur ve üst giyinip, bellerine kuşak bağlayan ve koruma görevini yerine getiren yeniçeriler, silah taşıma hakkına sahiplerdi. Yeniçerilerin, tercümandan sonra konsolosluğun Osmanlı yetkilileriyle ilişkilerinde etkili olan ikinci kişiler oldukları bilinmektedir. Bunun dışında kimi konsolosluklarda, konsolosluk işlerini sürdürmelerinin yanı sıra çevrede olup bitenleri öğrenmekten çarşı pazara nizam vermeye kadar pek çok işlerde kullanılmışlardır. Koruma görevi haricinde iletişim aracılığı da yapan yeniçerilerin sayılarının, Osmanlı yönetimi tarafından genelde düşük tutulma politikası dikkate değerdir. Uygur Kocabaşoğlu bu durumu, yeniçerilerin sahip olduğu görev kapsamının konsolosun azametinin artırılmasına yol açtığından, söz konusu etkinin önünün alınması maksadına bağlamaktadır³⁵⁹.

İskele ve limanların güvenliğini sağlamalarının yanı sıra tüccarların gemilerine yükledikleri malları kontrol ederek yasaklı mal olup olmadığını denetleyen yeniçeriler,

³⁵⁵ N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 6, 183, s. 152-153, 256-257.

³⁵⁶ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 113.

³⁵⁷ Halil İnalçık, "İmtiyazat", *TDVİA*, c. XXII, İstanbul 2000, s. 246.

³⁵⁸ Ok yapan ve ok atan kimse anlamına gelen kelime, terim olarak tüfekli asker, silahlı muhafız anlamlarında gelmektedir. Bunun yanı sıra bu kelime, özellikle yüksek düzeydeki devlet görevlileriyle sefir, konsolos ve mübâşir gibi hariciye yetkililerinin maiyet ve hizmetlerinde görevli yasakçı ve koruma görevlisi gibi anlamları ifade etmektedir. Osmanlı idari literatüründe ise, daha çok elçi, konsolos, konsolos vekili gibi temsilci hizmetlerinde bulunan koruma görevlilerini ifade etmektedir. Netice itibarıyla Osmanlı ülkesinde elçi ve konsolosların her birinin birer çavuş ve bir ya da daha fazla yeniçerisi bulunmakta ve bu kişilere de yasakçı veya kavas denilmekteydi. Mehmet Canatar, "Kavas", *TDVİA*, 2002, c. XXV, s. 66.

³⁵⁹ U. Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580- 1900)*, s. 187-188.

konsoloslar tarafından seçilmekteydi³⁶⁰. Gezgin ve aynı zamanda Fransa kralının memuru olan Jouvin de Rochefort bu hususta, “*kapıda her zaman konsolos yardımcısının her gün dört medecin ödediği dört yeniçeri olduğunu*” aktarmaktadır. Yeniçeriler, konsolosluk binası önünde nöbet tutmak, iskele ve limanın güvenliğini sağlamaktan başka, konsolosa şehir içinde yaya veya at sırtında eşlik ederek bir nevi şahsi koruma görevini de yapmışlardır³⁶¹. Yeniçerilerin görevlerini yerine getirmemesi durumunda, bu kişiler konsolos tarafından merkeze bildirilir ve görevden alınmaları istenirdi. Savaşlara katılmayan bu yeniçeriler bayram günlerinde bahşiş alırlardı. Diğer taraftan konsolosluklarda görev yapan yeniçerilerden başka, limanlarda güvenlik ve asayişin sağlanmasından sorumlu yeniçerilerin de bulunduğu bilinmektedir. Son olarak söz konusu bu yeniçerilerin sorumlusu ve aynı zamanda onların başı konumundaki bir yeniçeri zabitanın varlığından da bahsetmek gerekir³⁶².

1.5. Osmanlı Topraklarında Fransa Konsoloslukları

Uluslararası alanda diplomatik ve daha sonra ticari anlamda temsil edilme durumu, XV. yüzyılın sonlarında İtalyan devletleri tarafından ortaya çıkarılmış ve diğer Avrupa devletleri tarafından da takip edilmiştir. İngiltere, Fransa, Hollanda gibi devletler tarafından benimsenen bu uygulama, Levant bölgesinde ticaret ve konsolosluk ağları kurulmasına yol açmıştır³⁶³. Osmanlı Devleti’nin Doğu Akdeniz ve Karadeniz’de kurduğu hâkimiyet, bir yandan devletin belirli ticaret bölgelerini elinde tutmasını sağlarken diğer yandan Avrupalı tüccarlarla yakınlık kurarak birtakım ticari ve hukuki anlaşmaların yapılmasına katkı sağlamıştır. Söz konusu ticari anlaşmalar, Avrupalı devletlerin tüccarlarına serbest ticaret fırsatıyla birlikte, konsolosluk açma hakkını da sağlamıştır³⁶⁴. Bu kapsamda Osmanlı Devleti’nde bugünkü manası ile ilk defa konsolosluk kurumu ve onu destekler nitelikteki ahidnameler Kanuni Sultan Süleyman zamanında ortaya çıkmıştır³⁶⁵. Bu tarihten sonra önemli kazanç ve sermaye birikimi

³⁶⁰ N. Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, h. 184, s. 257.

³⁶¹ O. Sennoune, “Fondouks, Khans et Wakalas à Alexandrie à Travers les Récits de Voyageurs”, s. 468-469.

³⁶² M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret*, s. 57.

³⁶³ Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 231-246.

³⁶⁴ Aysin Şişman, *1702-1708 Tarihleri Arasında Türk-Fransız İlişkilerinde Konsolos Arzları ve Bunlara Ait Hükmeler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 1995, s. 10.

³⁶⁵ Kanuni Sultan Süleyman devrinden önceki farklı konsolosluk türleri ve tarihi için bakınız A. İ. Savaş, “Konsolos”, s.178-180; M. Tayyib, Gökbilgin “Konsolos”, *TDVİA*, c. VI, İstanbul 1967, s. 836-840.

sağlayan Levant bölgesinde, ahidnameler ile yasal statü kazanan ve sayıları gittikçe artan konsolosluklar görülmeye başlanmıştır.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin Mısır fethi sonrası, Memlûklüler tarafından Fransızlara verilen ticari imtiyazlar, I. Selim zamanında da tanınmış ve daha sonra Sultan Süleyman tarafından teyit edilmiştir. Fakat bununla yetinmeyen Fransa, Venedikliler'e göre daha geniş imtiyaz elde etmek ve ittifak kurmak amacıyla Jean de la Forêt'i İstanbul'a göndermiştir. Forêt, Osmanlı Devleti ile kuracağı ilişkinin siyasi, askeri, dini ve ekonomik kapsamlı olması gerektiğinin farkında olan bir diplomattı. Bu amaç ve farkındalık doğrultusunda, 1536 yılında Osmanlı Devleti ve Fransa arasında ilk imtiyaz anlaşması yapılmıştır. 1536 tarihli ahidnamenin yürürlüğe girip girmediği mevzu tartışmalı olmakla birlikte³⁶⁶ konumuz sınırlarının dışında çıkılmaması amacıyla bu konuya değinilmeyecektir³⁶⁷.

Ticari serbestlik sağlayan ahidname antlaşmaları, Fransa'ya Osmanlı topraklarında konsolosluk açma imkânı sağlamış ve Mısır'ın fethini müteakip İskenderiye'de bulunan Fransız konsolosluğu Osmanlı Devleti tarafından onaylanmıştır. Üstelik İskenderiye şehri Fransa'nın kadim ticari bölgesi olmakla meşhurdur. Öyle ki, 1172 yılında Avrupalı bir gezgin İskenderiye'nin yabancı tüccarlarla dolu olduğundan bahsetmektedir³⁶⁸. Bu bağlamda Fransa'nın da XII. yüzyılın sonlarına doğru İskenderiye'de ticari temsilcilerinin bulunduğu düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti'nden alınan ahidnameler doğrultusunda ilk olarak Suriye'de, elçinin yönetiminde İstanbul'da, 1548 yılında Trablusşam'da³⁶⁹, 1565 yılında Tunus'ta ve korsan saldırılarına tepki olarak aynı yıl Cezayir'de³⁷⁰, 1577 yılında Fas'ta Fransız

³⁶⁶ Osmanlı Devleti tarafından Fransa'ya verilen ilk kapitülasyon 1536 yılında yapılan müzakerelere dayansa da, son araştırmalar Fransa'nın ilk kapitülasyonun 1569 tarihli olduğunu doğrulamaktadır. Güneş Işıksel, "Capitulations", *Dictionnaire de l'Empire Ottoman*, ed. François Georgeon, Nicolas Vatin et Gilles Veinstein, Fayard, Paris 2015, s. 2.

³⁶⁷ Konunun detayı için bakınız, Zeki Arıkan, "1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXIV, 37, s. 12; Halil İnalçık, "İmtiyazat (Osmanlı Dönemi Kapitülasyonların Karakter ve Mahiyeti)", *TDVİA*, 2000, c. XXII. 246-252.

³⁶⁸ Louis Blin; Marine Poirier, *Alexandrie et la Méditerranée: Entre Histoire et Mémoire*, Maisonneuve Larose, Paris 2006, s. 127.

³⁶⁹ Trablusşam'da kurulan bu konsolosluk kısa ömürlü olmuştur. J. de Lamar "The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy", s. 463.

³⁷⁰ Detay için bakınız, Raoul Busquet, "Les Origines du Consulat de la Nation Française à Alger", *Mémoires de l'Institut Historique de Provence*, 1, 1927, s. 5-15. Cezayir konsolosluğu korsan düşmanlığı nedeniyle birçok değişiklik geçirmiş olsa da 1577 yılında bu konsolosluk, daha sağlam bir temelde yeniden kurulmuştur. J. de Lamar, "The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy", s. 464.

konsoloslukları kurulmuştur³⁷¹. Böylece ahidnamelerle birlikte Fransa, Levant sahasında Venedik'in yerini almaya başlamıştır. Öyle ki gezginler İskenderiye'de Fransa'nın ikinci bir fondouk kurduklarından bahsetmektedirler³⁷².

Osmanlı Devleti'nde Fransızlara müteakip İngiliz ve Hollanda devletleri de konsolos göndermeye başlamışlardır. Ancak XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde en fazla³⁷³ Fransız konsoloslarının bulunduğu bilinmektedir³⁷⁴. Venedik konsolosunun bulunmaması ise, tüccarlarının yeterli sayıda ve ticaretlerinin de yeterli gelişmişliğe ulaşamamış olmasıyla açıklanabilir. Böylesi durumlarda konsolosu bulunmayan ülkenin tüccarları oradaki başka bir ülkenin konsolosuna bağlı olmakta ve vergisini de ona ödemekteydi. Diğer taraftan Fransa'nın, özellikle de Hollanda ve İngiltere'nin Levant'ın her şehrinde konsolosu bulunmadığı bilgisine bilhassa yer vermek gerekir.

Bir şehirde tüccar sayısı az olduğu halde o şehirde konsolosluk açılması fikri, tüccarlar tarafından kesinlikle istenmemekteydi. Böylesi durumda tüccarlar başka bir ülkenin konsolosuna bağlı olarak çalışmayı daha faydalı bulmaktaydılar. Söz gelimi, İngiliz yünlü kumaşları Mısır'da iklim nedeniyle kolay pazar bulamadığı için, bu bölgede İngiliz ticareti önemli bir orana ulaşamamıştı. Öyle ki XVI. yüzyılın sonlarında Mısır'daki İngiliz ticaretinin hacmi İngiliz tüccarlarına yeterli kazanç sağlayamadığından, tüccarlar bir konsolosun masraf ve ödemelerini karşılayacak durumda değillerdi. Bu gerekçeyle Mısır'a İngiliz konsolosu tayin edildiği vakit İngiliz tüccarları yapılan tayini istemeyerek tepkide bulunmuşlardır. Diğer taraftan Mısır'da İngiliz konsolosluğu kurulmasını istemeyen yalnızca İngiliz tüccarları değildi. Fransa yönetimi de bahsedilen hususta İngiliz tüccarlarıyla benzer bir görüşe sahipti. Bu durumda Fransa, henüz Mısır'da İngiliz konsolosluğu olmadığından kendi konsolosunun himayesinde olan İngilizlere vergi muafiyeti sağlayarak onların kararlarını desteklemek

³⁷¹ J. de Lamar "The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy", s. 463-464; M. T. Gökbilgin "Konsolos", s. 836-837.

³⁷² L. Blin; M. Poirier, *Alexandrie et la Méditerranée: Entre Histoire et Mémoire*, s. 128.

³⁷³ Levant'ta en fazla konsolosa Fransızların sahip olması nedeniyledir ki, Tavernier, Levant'ta herhangi bir ulusun konsolosu bulunmadığında, Avrupalı devletlerin yeni konsolos gönderinceye kadar Fransız konsolosunun onun yerini doldurmasının adet olduğunu söyler. Bu doğrultuda Tavernier, Levant'ta diğer Avrupalı devletlerin konsoloslarına nazaran Fransız konsolosunun bulunması ihtimaline kesin gözüyle bakarak durumun gelenek haline geldiğini düşünmektedir. J. B. Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, s. 163. Ayrıca XVII. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'ne seyahat eden Chardin, Levant'ta en fazla Fransızların olduğundan ve ticaretin yanı sıra her türlü mesleği icra ettiklerinden bahseder. Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi, İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran (1671-1673)*, çev. Ayşe Meral, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 33.

³⁷⁴ P. A. Tolstoy, *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, s. 96.

istemmiştir. Netice itibariyle İngiliz tüccarları ve Fransa yönetiminin arzusu gerçekleşmiş ve Mısır'da İngiliz konsoloslugu ancak XVII. yüzyılın ortalarında kurulmuştur³⁷⁵.

Fransızlar'ın XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde İstanbul'daki elçilikten başka İzmir, Selanik, Koron (Mora), Hanya (Girit), Rodos, Cezayir, Tunus, Kıbrıs, Bağdat, Beyrut, Halep, Şam, Sayda, İskenderiye, Kandiye ve Adalar Denizi'nin diğer adaları gibi önemli şehir ve ticaretin yapıldığı kıyı bölgelerinde konsoloslukları bulunmaktaydı³⁷⁶. Ayrıca Fransa XVII. yüzyılın başlarında Kudüs'e konsolos tayin etse de bu konsolosluk çok sürmeden kapatılmıştır. Bahsi geçen şehirlerin tamamında eş zamanlı Fransız konsolosu bulunmamakta, daha ziyade ticari anlamda oldukça gelişmiş olan İzmir, Halep, Kandiye ve İskenderiye gibi yerlerde devamlı Fransız konsolosunun olduğu bilinmektedir³⁷⁷.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru ticari manada öne çıkan İzmir şehrinde, Fransız konsoloslugu 1624-1684 yılları arasında Dupuy ailesinin kontrolünde kalmıştır. Diğer taraftan İskenderiye konsoloslugu, ilk konsolosluk olmakla birlikte konsolosluga sırasıyla Philippe de Parètes, Jean Benet ve daha sonra 1532 yılında Raphel Labia gelmiştir. Ardından 1539 yılında Pierre Pomare ve 1570 yılında Christophe Vento İskenderiye konsoloslugunu satın almıştır. 1600 yıllarından itibaren konsoloslugin mülkiyeti eski Fransız elçisi Savary de Brèves ve devamında, onun varislerine geçmiştir³⁷⁸. Bu hususta, 1596 yılında İskenderiye'deki konsolosun ölümünün ardındaki kişinin Brèves olduğu söylene de bu iddia doğru değildir³⁷⁹. Elçi Brèves, konsoloslugu 1647 yılında Laurent Munier'e satmıştır. Kısa süre sonra yapılan bir anlaşma ile de o zaman devlet sekreteri olan Brienne'nin oğlu ve Munir birlikte İskenderiye konsolosluginun sahibi olacaklardır. Nitekim dışişleri sekreteri Brienne, ayrıcalıklı durumunu kullanarak İskenderiye'yi ailesinin nezaretine bırakmayı başarmıştır³⁸⁰.

Fransız konsolosluklarından bir diğeri olan Halep konsoloslugu³⁸¹ Fransa'nın yanı sıra diğer Avrupa devletleri için de oldukça önem taşımaktaydı. Bu doğrultuda Fransa'nın

³⁷⁵ M. Kütükoğlu, *Balta Limanına Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*, s. 57.

³⁷⁶ İ. Soysal, "Fransa (Türk-Fransız İlişkileri)" s.182; T. P. Andreyeviç, *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, s. 96.

³⁷⁷ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570 to 1650", s. 29-30.

³⁷⁸ Paul Masson, Brèves'in İstanbul'daki hizmetlerinin bir ödülü olarak kendisine ve oğluna İskenderiye konsolosluginun mülkünü verildiğini söylemektedir. P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 79.

³⁷⁹ J. Sanderson, *The Travels of John Sanderson in the Levant 1584-1602*, s. 13.

³⁸⁰ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 5-17.

³⁸¹ 17. Yüzyıl Fransa'nın Halep konsoloslugu için bakınız. Tablo 1.

dışında Hollanda ve İngiltere de söz konusu bölgede daimî konsolos bulundurmaya gayret göstermişlerdir. Konumuz sınırları açısından Fransa'nın Halep konsolosluğu ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

...alacaklılarımın zulmünden, cesaretimi yitirdiğim
utancımın..., gelecekte göz önünde olma umuduyla...

Louis Gédoyne

İKİNCİ BÖLÜM

LOUIS GÉDOYN VE İSTANBUL YOLCULUĞU

2.1. XVII. Yüzyıl Osmanlı-Fransa İlişkileri ve Avrupa Siyaseti

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları İran içlerinden Belgrad'a; Boğdan ve Macaristan'ın büyük bir kısmından Mısır'a kadar uzanıyordu. Osmanlı Devleti'nin hudutlarının böylesine genişlemesi onu güçlü devletlerle sınır komşusu haline getirmiştir. Böylelikle Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) kendisi gibi cihan hâkimiyeti düşüncesinde olan ve sınırlarını her geçen gün genişletmek isteyen Kutsal Roma İmparatoru ile Avrupa kara sınırında³⁸²; Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'nde ise Portekiz ile karşı karşıya gelmiştir³⁸³. Sınırların genişlemesi Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerinde strateji değişikliğine gitmesine ve böylelikle Avrupa meselelerinde doğrudan yer alan bir politika takip etmesine yol açmıştır.

Osmanlı Devleti'nin, 1494'ten 1559 yılına kadar süren ve neredeyse bütün Avrupalı devletlerin katıldığı, ancak savaşın ortasına doğru Valois-Habsburg³⁸⁴ mücadelesine dönüşen İtalyan Savaşları'na müdahil olduğunu görmekteyiz³⁸⁵. XV. yüzyılın sonlarından itibaren İtalya'daki küçük prensliklerin kendi aralarında başladığı çatışmaya Avrupa devletlerinin karışması, meseleyi büyüterek uzun yıllar süren bir savaş haline getirmiştir. İtalya'ya hâkim olmak isteyen Avrupa devletleri arasındaki bu mücadelede, Fransızlar³⁸⁶ yukarı İtalya'ya hâkim olurken; İspanyollar, Napoli ve Sicilya'da üstünlük kazanmıştır. Üstelik savaş süresince Fransa'nın, İtalya topraklarına saldırmak için Osmanlı Devleti'nden yardım alması savaşın seyrinde bir değişikliğe

³⁸² XVI. yüzyılda Kutsal Roma İmparatorluğu'nun sınırları, Avusturya, Hollanda, Alman Bölgeleri, İtalya ve deniz aşırı toprakların bulunduğu İspanya yönetimindeki yerleri kapsamaktaydı.

³⁸³ Palmira Brummett, *Osmanlı Denizgücü - Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*, çev. H. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 18.

³⁸⁴ 1273 yılında Habsburg hanedanından Rudolf, imparator seçilmesiyle 1806 yılına kadar devam edecek olan hanedanın kurucusu olmuştur. M. Gül, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, s. 127.

³⁸⁵ Sertuğ Galip İnan, "1494-1559 İtalyan Savaşları ve Osmanlı Devleti'nin Bu Savaşlara Katılması", *History Studies*, 4/2, 2012, s. 180.

³⁸⁶ Fransa, Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) sonrasında yönünü İtalya topraklarına çevirmiştir.

neden olmadığı gibi Şarlken'in imparator seçilmesi İtalya meselesinde durumu Fransa aleyhine çevirmiştir³⁸⁷. Nihayetinde 1559 yılında Fransa, İspanya ve İngiltere arasında imzalanan Cateau-Cambresis Antlaşması ile Fransa, İtalya toprakları üzerindeki hak iddialarından vazgeçmiştir.

İtalya Savaşları devam ettiği sıralarda söz konusu bu mücadele, bir Avrupa hâkimiyeti meselesine dönüşerek François ve Şarlken'in imparatorluk yarışına girmelerine neden olmuştur. Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian'ın ölümüyle başlayan imparatorluk mücadelesi, İtalya savaşlarının seyrinde etkili olmasından başka Avrupa güç dengelerini de tamamıyla değiştirmiştir³⁸⁸.

Avrupa kıtasında yaşanan söz konusu gelişmelerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin fetih hareketleri Avrupa'da Türk düşmanlığının artmasına neden olmuştur. Üstelik bu durum zaman zaman papaların harekete geçerek Haçlı söylemlerini dillendirmeleriyle sonuçlanmıştır. Papaların Türklere karşı yapılması planlanan sefer çağrıları, beklenen ilgi ve rağbeti görmese de bu tarz sefer çağrıları aralıklı olarak yapılmaya devam edilmiştir. Böylesi bir ortamda hem Şarlken hem de I. François, imparator seçilmeleri halinde Türklere karşı Hristiyan âlemini savunacakları vaadinde bulunmuşlardır. Nitekim I. François'nun imparatorluk seçimini kaybetmesi ve ardından 1525 yılında Pavia Savaşı'nda imparatora esir düşmesi, Fransa krallığının politika değişikliğine gitmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Habsburg hanedanının Avrupa'da hâkimiyet kurmasını engellemek isteyen Fransa, dengeleyici bir güç olarak Osmanlı Devleti'yle ittifaklık kurmuştur³⁸⁹.

Kutsal Roma Germen İmparatorluğu³⁹⁰, Avusturya ve Güneydoğu Almanya topraklarını³⁹¹ kapsayan bir alanda çok parçalı bir yapıya sahipti³⁹². Gerek söz konusu yapısından gerekse de sınırlarının oldukça geniş olmasından dolayı, siyasi birliğin

³⁸⁷ Yusuf Yıldız, *Osmanlı-Habsburg İlişkileri Kânûni-Şarlken-Busbecq*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 88.

³⁸⁸ 1509 yılında İngiltere'de VIII. Henri; 1515 yılında Fransa'da I. François; 1516 yılında İspanya'da Şarlken (1519 yılında itibaren Kutsal-Roma Germen İmparatoru) ve 1520 yılında Osmanlı Devleti'nde I. Süleyman tahta geçmiştir.

³⁸⁹ J. de Lamar, "The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy", s. 451-452.

³⁹⁰ 962 yılında bir Cermen sülalesi olan Ottolar (919–1024), Saksonya, Bavyera, Suabiya, Thuringia, Loren ve Franconia duklerini tek bir çatı altında topladılar. Böylece Almanya Kralı I. Otto Almanya'daki birliği sağlayıp güçlendikten ve Roma'yı da ele geçirdikten sonra kendi devletini "Alman Halkının Kutsal Roma İmparatorluğu" diye isimlendirdi. Sonuç itibarıyla Alman İmparatorluğu, ismi daha çok bu şekilde zikredilecek olan "Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu" adıyla kurulmuş oldu. P. A. Tolstoy, *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, s. 33.

³⁹¹ M. Gül, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, s. 126.

³⁹² John Morris Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2010, s. 333.

olmadığı bu bünyede 400'den fazla feodal devlet yer almaktaydı³⁹³. Mevcut yapısı gereği tarih boyunca Kutsal Roma İmparatorlarının en büyük amacı imparatorluk içinde birliği sağlamak olmuş, ancak bu durum hiçbir vakit gerçekleşmemiştir. Böylesine devasa sınır ve güce sahip bir imparatorluk, Avrupa devletlerini endişelendirmiş; hiçbir Avrupa devleti önünde sonunda zorla dahil olacağı bir imparatorluğu yanı başında istememiştir³⁹⁴.

Şarlken'in 1519 yılında imparatorluk tacını giymesiyle, akrabalık ve veraset yollarıyla İspanya, Sardunya, Sicilya, Napoli, Hollanda, Fransa'nın kuzey toprakları ve İspanya'nın Amerika'daki sömürgeleri imparatorun egemenliği altına girmiştir. Avrupa'nın büyük bir kısmını elinde tutan imparatorluk, Fransa'nın batı sınırlarına komşu olmuş ve Fransa için büyük bir tehlike arz etmeye başlamıştır. Bu nedenle de Fransa, hem İtalya üzerindeki emellerini sürdürmek hem de Habsburg hanedanının oluşturduğu tehlikeyle başa çıkmak için Osmanlı Devleti'nin yardımına başvurmuştur³⁹⁵. Osmanlı Devleti açısından ise durum farklı olmamış ve Şarlken'in sahip olduğu toprakların genişliği bir tehdit olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti, bu kadar yakın sınırında bulunan büyük bir gücün³⁹⁶ varlığından oldukça rahatsızlık duymaya başlamıştır³⁹⁷.

Netice itibariyle, hem Fransa'nın hem de Osmanlı Devleti'nin ortak amaç ve kader birliği, onları Habsburg meselesinde bir nevi zorunlu müttefikler haline getirmiştir. Fakat Fransa'nın Habsburg tehlikesiyle karşılaştığı ilk anda Osmanlı Devleti'nin desteğine başvurmadığı bilinmektedir. Bunun yerine Avrupa'daki yeni koşullar uyarınca güç dengesini sağlamak amacıyla, Polonya ve Macaristan'a elçiler göndererek onlardan yardım sözü almıştır. Ancak beklediği yardımı göremeyen Fransa, 1525 yılında Pavia

³⁹³ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınları, İstanbul 2010, s. 28.

³⁹⁴ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 150.

³⁹⁵ İ. Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi" s. 110; Z. Arıkan, "1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi", s. 15; J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, s. 336-337.

³⁹⁶ Bu hususa ilişkin İngiliz elçi Thomas Roe, Türklerin Avusturya'ya karşı köklü bir nefretlerinin olduğunu, zaten Türklerin dünyada başka dostlarının bulunmadığını yazmaktadır. Diğer taraftan Avusturya'nın da benzer duygular içinde olduğunu ve Türklere karşı nefret ve şiddetlerinin arttığını belirtmektedir. Thomas Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, printed by Samuel Richardson, London 1740, s. 21, 87.

³⁹⁷ Ayrıca Sultan Süleyman, her daim Avrupalıların dillerinde olan Haçlı söylemlerinin mevcut şartlar altında yineleneyeceğini tahmin etmekteydi. Çünkü Şarlken, imparator seçimlerinde Türklerle mücadele edeceği vaadinde bulunarak söz konusu beklentileri daha da artırmıştı. Fiiliyata döküleceği kesin olmamakla birlikte, imparator seçilmesiyle Şarlken'in üzerindeki baskı bizzat papa tarafından artırılacaktı. Sultan Süleyman'ın böyle bir ihtimali göz ardı etmesi düşünülemeyeceğinden, Avrupa'nın içinde bulunduğu durumdan yararlanmak istemesi oldukça makuldür. Y. Yıldız, *Osmanlı-Habsburg İlişkileri Kânûnî-Şarlken-Busbecq*, s. 59.

Savaşı'ndaki yenilgi sonrasında Türklerin yardımını istemekten başka bir yol bulamamıştır³⁹⁸.

Krallık tacını giyen ve yine aynı tarihlerde imparator unvanını³⁹⁹ alan Şarlken'in, Pavia Savaşı'nda Fransa kralını esir alması Avrupa'daki durumu kökünden değiştirmiştir. Mevcut şartlar altında İngiltere'nin yeterince güçlü olmaması ve Fransa gücünün de ortadan kaldırılma ihtimali, Avrupa'da Şarlken karşısında hiçbir gücün kalmayacağı anlamına geliyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti, bir taraftan Şarlken'in Avrupa'da tek ve en büyük güç olmasına engel olmak diğer taraftan da Avrupa'daki işlere dâhil olmak için Fransa'nın yardım ve ittifak kurma talebini faydalı bulmuştur.

Osmanlı Devleti, gerek Avrupa'daki mezhep mücadeleleri ve gerekse de siyasi çekişmeler sonucu ortaya çıkan karışıklıktan yararlanarak Orta Avrupa'ya seferler düzenlemiştir. Macaristan'ın işgali (1526-41), I. Viyana Kuşatması (1529) ve Preveze Savaşı (1538) bu harekâtın örnekleridir. Askeri faaliyetlerin yanı sıra Avrupa'da Habsburg hanedanına karşı olan güçlere destek veren Osmanlı Devleti, bir nevi Avrupa'da güç dengesi kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Protestanların ve Kalvinistlerin eylemleri, Osmanlı Devleti'nin Avrupa politikasındaki denge araçları haline gelmiştir⁴⁰⁰.

Mevcut şartların kaçınılmaz bir şekilde yol açtığı Osmanlı-Fransa ittifakı, Avrupa nazarında büyük bir şaşkınlığa neden olmuştur. Avrupalıların kâfir ve inançsız olarak nitelendirdikleri Türklerle işbirliğine gidilmesi, Fransa'nın büyük günah işlediği şeklinde telakki edilmiştir. Üstelik bu durum Fransa'nın kendi içinde de birtakım tepki ve itirazlara yol açmıştır. Osmanlı Devleti'yle kurulan ilişkiye dair iki karşıt görüşün bulunduğu Fransa'da, bir taraf Şarlken tarafından bozulan Avrupa dengesinin yeniden tesisi için bu durumu gerekli görürken; diğer taraf Şarlken'le mücadele etmek için başka bir güç ya da desteğe ihtiyaç olmadığı iddiasında bulunmuştur⁴⁰¹.

Üstelik Osmanlı-Fransa arasında kurulan ittifaklık sonrasında Sultan Süleyman'ın gerçekleştirdiği Orta Avrupa Seferleri'nde, Fransa'nın etkisi olduğu düşünülmüştür. Osmanlı askeri güçlerini Avrupa'ya soktuğu ve Osmanlıları Avrupa'ya karşı kıskırttığı

³⁹⁸Z. Arıkan, "1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi", s. 15.

³⁹⁹Bu dönemde imparator sıfatı kullanılsa da aslında hâkimiyet alanları Avusturya ve Güneydoğu Almanya topraklarını kapsamaktadır. M. Gül, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, s. 127.

⁴⁰⁰Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. I, çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 57; Halil İncalcık, *Turkey and Europe in History*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 120.

⁴⁰¹Esther Kafé, "Rönesans Dönemi Avrupa Gezi Yazılarında Türk Miti ve Bunun Çöküşü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, çev. Zeki Arıkan, 2/1, 1984, s. 204-205.

tarzındaki düşüncelerden dolayı zor durumda kalan Fransa, Avrupa’da bir suçlu gibi görülmeye başlamıştır. Esasında Osmanlı Devleti’nin yapacağı Habsburg seferlerinden Fransa’nın bir çıkarı olmadığı gibi tam tersi bir durum söz konusuydu. Çünkü Osmanlı Devleti’nin Orta Avrupa’ya yönelik gerçekleştirdiği fetihler, olayın ardında Fransa’nın olduğunun düşünülmesine neden olacaktı⁴⁰². Bu durum ise Kutsal Roma İmparatorluğu hâkimiyeti altında bulunan Alman prenslerini Fransa’nın aleyhine döndüreceği gibi bahsedilen prensleri Habsburg hanedanının birer destekçisi yapacaktı. Bu nedenle Fransa, Osmanlı Devleti’nin askeri varlığını kara Avrupa’sından çok Akdeniz’de görmeyi istemiş ve bu doğrultuda Osmanlı Devleti’ni sürekli olarak Akdeniz’e çekmeye çalışmıştır⁴⁰³. Nitekim Osmanlı Devleti’nin Avrupa’ya yönelik kara harekâtına engel olmak isteyen Fransa, her ne kadar Osmanlı Devleti’nin Macar işgali ve sonrasında Buda’yı ele geçirmesini önlemek istese de buna engel olamamıştır⁴⁰⁴.

Mevcut şartlar altında Osmanlı Devleti ile olan yakınlığını inkâr eden Fransa, Haçlı Seferleri planlarını biraz da Avrupa’daki imajını değiştirmek için tasarlamıştır. Fransa, daha öncesinde olduğu gibi Avrupa’dan Türkleri atmak için yapılacak olan haçlı ordusunun başına geçmek ve İstanbul şehrine gitmek isteğini yeniden dile getirmeye başlamıştır⁴⁰⁵. Bu söylemlerindeki amacı, Türkler aleyhine eylemlerde bulunduğunu göstererek onlarla yaptığı işbirliğinin üstünü örtmektir. Nitekim Fransa, her ne kadar Osmanlı Devleti ile birtakım ittifak ve anlaşmalar yapmış olsa da zaman zaman Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerde bulunmaktan geri durmamıştır. Netice itibariyle, Fransa kendi çıkarları doğrultusunda hem Osmanlı Devleti’ne hem de Avrupa’ya karşı iki tarafı da idare eden bir siyaset takip etmiştir.

Fransa’nın bahsedilen süreçte yürüttüğü siyasete ilişkin birtakım çıkarımlarda bulunmak meseleyi daha anlaşılır kılacaktır. Öncelikli olarak, Avrupa egemenliğinde kendisine rakip olan Habsburg hanedanına karşın dönemin Avrupa politikasının dışına çıkmış ve Türklerle ittifak kurmuştur. Fransa diğer Avrupa devletlerine nazaran bu eylemi ilk defa gerçekleştiren ve söz konusu devletlere öncülük yapan bir politika geliştirmiştir.

⁴⁰² Fransa’nın, Osmanlı ordusunu Avrupa kara sınırında istemediğine dair, 1593-1606 yılında Osmanlı-Habsburg Savaşı’nda arabuluculuk yaparak iki devlet arasında anlaşma sağlanmasını istediğine ilişkin telhis için bkz. *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler Telhisler (1597-1607)*, haz. Cengiz Orhonlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1970, s. 35-37, 80-81.

⁴⁰³ 1553, 1555 ve 1557 yıllarında Fransa, İtalya topraklarına saldırı için Osmanlı Devleti’nden yardım istemiştir. Turgut Reis komutasında yola çıkan Osmanlı donanması ile Fransızlar adanın bazı yerlerini ele geçirmiş, ancak istenilen başarı sağlanamamıştır.

⁴⁰⁴ J. de Lamar, “The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy”, s. 454.

⁴⁰⁵ Esther Kafé, “Rönesans Dönemi Avrupa Gezi Yazılarında Türk Miti ve Bunun Çöküşü”, s. 207-208.

Geleneksel politikaların dışına çıkması, Avrupa’da nahoş karşılanacağı için önlem olarak yeni bir siyaset geliştirmeye ihtiyaç duymuştur. Bu siyaset doğrultusunda Fransa’nın Haçlı söylemlerinde bulunması, kâfirle ittifak yaptığı şeklindeki imajını düzeltmek çabasıyla açıklanmaktadır. Esasında Fransa’nın söz konusu siyasetini iki yönlü de tasarladığı düşünülebilir. Bir yandan haçlı söylemleriyle Avrupa’nın kendisine olan bakış açısını değiştireceği gibi diğer yandan da bu seferleri yapma ihtimalini hesaba katmış olması durumudur. Burada önemli olan soru Fransa’nın Osmanlı Devleti’ne karşı bir Haçlı seferini yapmayı gerçekten isteyip istemediğidir. Bilindiği üzere XVII. yüzyıl Fransa’da haçlı söylemlerinin en faza dile getirildiği ve bu amaç doğrultusunda birçok plan ve projenin yapıldığı bir dönemdir. Fransa yapılacak olan seferlerde öncü olmayı istediği gibi İstanbul’a kadar gideceğini ve bu şehri feth edeceğini söylemekteydi. Haçlı seferlerinin yapılması ve Fransa’nın öncülüğünde İstanbul’a kadar gidilmesi, artık Kutsal Roma İmparatoru olamayacağını kabullenen Fransa’ya belki de Doğu İmparatoru olma şansını verecekti. Bu doğrultuda seferler yapılsın ya da yapılmıyın, Fransa henüz fiiliyata dökülmemiş olan Haçlı projelerinde yer almayı ve Avrupa’da bunu dile getirmeyi yararlı bulmuştur.

Fransa, Osmanlı Devleti ile kurduğu yakınlığı her ne kadar saklama çabasında olsa da bu durumun Avrupa’da alenen bilinmesi, onu farklı bir politika geliştirmeye yöneltmiştir. Bu doğrultuda, yapılan ittifak sonrası ticaret ve Osmanlı Devleti’ndeki Katolikler lehine birtakım haklar elde eden⁴⁰⁶ Fransa, söz konusu ilişkiye ekonomik ve dini bir veçhe vermeye yönelmiştir⁴⁰⁷. Böylelikle Fransa, Osmanlı Devleti ile kurduğu münasebetin Avrupa’nın iç meselelerine ilişkin olmadığı, yalnızca ekonomik çıkar ve Hristiyanları gözetme gibi hususları içerdiğine dikkat çekmek istemiştir.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti ve Fransa arasında kurulan ittifaklık, askeri, siyasi ve ticari yönlüydü. İki devlet arasında her ne kadar 1542, 1554 ve 1555 yıllarında askeri ittifaklık kurulsada bu durum tarafların istediği şekilde başarıyla

⁴⁰⁶ Fransa, kapitülasyonlar aracılığıyla Osmanlı topraklarında dinsel özgürlük, kutsal yerlerin ziyaretlerinde Hristiyanların muhafazası ve Katoliklerin himayesi gibi haklara sahip olmuştur. Haktan Birsal, “Peder Monier’in Gözlemleri ile Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2013, 2/2, s. 104, 107.

⁴⁰⁷ İ. Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, s. 1-6.

neticelenmemiştir⁴⁰⁸. Üstelik Fransa'nın İspanya kralı II. Philip ile Cateau-Cambresis Antlaşması'nı imzalaması taraflar arasındaki askeri ittifakı daha da zayıflatmıştır⁴⁰⁹.

Cateau-Cambresis Antlaşması, birçok açıdan önem taşımaktadır. Bu anlaşma Fransa'nın İtalya üzerindeki isteklerinden vazgeçişinin yanı sıra artık Osmanlı Devleti'nin askeri desteğine ihtiyacı kalmadığını da ortaya çıkarmıştır. Üstelik Osmanlı-Fransa ortak harekâtında iki devlet arasında planlanan askeri ittifaktan hiçbirinin planlandığı şekilde sürdürülmemesi, dikkate değer bir meseledir. Harekât Fransa'nın istediği şekilde ve istediği yerde planlanıyor, ancak uygulamaya gelince Fransa tarafından geri adım atılıyordu. Aslına bakılırsa Fransa, Hristiyan dünyasında, özellikle de Papa'nın önderliğinde kendisine karşı alınacak bir tavır ve hareketten çekinmekteydi. Her defasında askeri planlama yaparak bu plana uymaması, Fransa'nın dilediği vakit Osmanlı Devleti'ni istediği yere askeri gücüyle birlikte getirtip Şarlken'e gözdağı verme ihtimaliyle açıklanabilir. Üstelik Fransa, bir süre sonra Osmanlı Devleti'nden askeri anlamda destek almasa da Avrupa'da Habsburglar'a karşı böyle bir güç ve tehdidin bulunduğunu hissettirmek istemiş de olabilir.

Nitekim Osmanlı ve Fransa askeri ittifakında başarısızlık görülse de bahsedildiği üzere iki devlet arasında yapılan anlaşmalar yalnızca askeri boyutta değildi. Bu ittifakın diplomasi ve ticari yönü de bulunmaktaydı ki, bu yön ittifakın en uzun ömürlü olan tarafı olmuştur. Ticari ve diplomatik ittifaklar sayesinde Fransız tebaası, Levant bölgesinde maddi kazançtan başka birtakım hukuki, kişisel ve dinsel haklara da sahip olabilmıştır. Belirtmek gerekir ki Fransa, Osmanlı Devleti'nden aldığı kapitülasyonların değerinin farkındaydı. Bu ayrıcalıklar sayesinde ticari hacmini bir hayli artırmış ve önemli kazançlar sağlamaya başlamıştı. Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde sürdürdüğü ticari kazancın değerinin onun bütün ticaretinin önemli bir kısmına karşılık gelmesi kayda değerdir. Bu bağlamda kapitülasyonlar aracılığıyla Levant bölgesinde kârlı bir ticaret yapan Fransa, kapitülasyonların her defasında yenilenmesi ve daha geniş ayrıcalıklara sahip olmak için büyük gayret sarfetmiştir. Kapitülasyonların yenilenmesi ve genişletilmesi iki devlet arasındaki ilişkilere bağlı olduğundan, Fransa, ticari vaziyetini sıkıntıya sokacak durumlara girmekten çoğu zaman sakınmıştır.

⁴⁰⁸ Bu ittifakların detayı için bkz. Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, c.I, çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2005, s. 240-241, 247-248.

⁴⁰⁹ J. de Lamar, "The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy", s. 459.

İki devlet arasında kurulan yakınlığın, Avrupa’da ilerlemek ve Akdeniz’de mutlak hâkimiyet sağlamak isteyen Osmanlı Devleti için de birtakım avantajları bulunmaktaydı. Avrupa’daki duruma hem askeri hem de diplomatik olarak yaklaşan Osmanlı Devleti, her iki yolu da kullanarak sınır komşusu olan Kutsal Roma İmparatorluğu’nu belirli bir güç ve sınır bölgesinde tutmayı hedeflemiştir. Osmanlı Devleti her ne kadar bu tarihlerde gücünün zirvesinde olsa da yalnızca gücüne güvenmeyerek müttefiklik kurma yoluna gitmiştir⁴¹⁰.

Bahsedilen amaç uğruna başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa devletleriyle yakınlık kuran Osmanlı Devleti, bu hususta kapitülasyonlardan faydalanmıştır. Osmanlı Devleti’nin temel gayesi, kapitülasyonlar aracılığıyla Avrupa’da siyasi dengeler kurarak muhtemel düşmanların sayısını azaltmak olmuştur. Avrupa devletleriyle dostluk kurmak, en azından onların tarafsız kalmasını sağlamak Osmanlı Devleti’nin önceliğiydi. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlere ayrıcalıklar tanıyarak aslında onlardan daha fazla avantaj sağlamayı; bir diğer ifadeyle Hristiyan dünyasında kendisi için tehlike oluşturacak güçlere karşı müttefik edinmeyi hedeflemiştir. Söz gelimi, imtiyazlar Haçlı seferi tasarılarında Venedik’in çoğu zaman tarafsız kalmasını sağlarken; Fransa, İngiltere ve Hollanda’nın Kutsal Roma İmparatorluğu ve papaların Osmanlı Devleti’ne karşı kurmayı planladıkları birliklerde çoğu zaman yer almamalarını sağlamıştır⁴¹¹.

Kapitülasyon terimi etimolojik olarak eski Fransızca “capituler” kelimesinden türemekte ve birkaç bölümden oluşan anlaşma müzakeresi manasına gelmektedir. Osmanlı Devleti’nde ise Avrupalıların imparatorluktaki ticari varlıklarının şartlarını belirleyen bir araç anlamında kullanılmıştır. Osmanlı barış ve ticaret antlaşmaları olan kapitülasyonlar, aynı zamanda diplomatik birer araçtı. Bu araç, Osmanlı Devleti’nde geçici süre ikâmet eden ve ticaret yapmak isteyen Avrupalıları birtakım vergilerden muaf tutan ve onlara bazı hukuki haklar tanıyan *eman*⁴¹² statüsüne sokmaktaydı⁴¹³.

⁴¹⁰ B. Arı, “Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period”, s. 38.

⁴¹¹ H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. I, s. 238.

⁴¹² İslami bir kavram olan “aman” (af, geçiş izni), İslami bir yönetimin tebaası olmayan kişi ya da kişilerin Müslüman ülkesinden geçiş izni anlamına gelmektedir. Söz konusu izin teorik olarak bir yıla sınırlıydı ve İslam topluluğunun herhangi bir üyesi ya da yöneticileri tarafından verilmekteydi. Bir yılın dolması halinde aman statüsünden yararlanan müste’min, ya ülkeyi terkeder ya da zımmî statüsüne girerek cizye vergisini öderdi. Edhem Eldem, “Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti”, *Türkiye Tarihi (1603-1839) Geç Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Suraiya Faroqhi, çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 351; Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitapevi, Ankara 2001, s. 7.

⁴¹³ G. Işıksel, “Capitulations”, s. 1-3.

Fransa'nın öncülük ettiği Osmanlı Devleti'yle yakınlık kurma ve imtiyaz alma politikası, İngiltere ve Hollanda tarafından da takip edilmiştir. Bu kapsamda İspanya'nın artan işgal ve saldırı tehditlerine karşı İngiltere, hem ittifaklık aramış hem de ticari ayrıcalıklar almanın peşinde olmuştur. Fransa'nın muhalefetine rağmen Osmanlı Devleti'nden ahidnameler alan İngiltere, Osmanlı Devleti ile yakın olmayı istihbarat sağlamak için bir vasıta olarak görmüştür. Söz gelimi bu bilgileri tüccarlar, elçiler, din adamları, hacılar, seyyahlar vb. kimseler aracılığıyla sağlamıştır⁴¹⁴.

Avrupa'nın geleneksel Türk düşmanlığı politikasına karşı, kendi çıkarlarını önde tutan Hollanda da siyasi ve dini gerekçeleri bir yana bırakarak Levant ticaretine odaklanmıştır. Bu doğrultuda iki devlet arasında ahidnamelerin yanı sıra dostluk ve işbirliği siyaseti de takip edilmiştir. Söz konusu siyasetin kurulması ve takip edilmesinde, ortak düşman olarak gördükleri İspanya'ya karşı birlik olunması amacı bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İspanya'ya karşı Hollanda isyanlarını desteklemesi bu amaç doğrultusunda yapılan bir eylemdir⁴¹⁵. Osmanlı Devleti ile kurulan yakınlık sayesinde Hollanda, hem İspanya tehdidine karşı bir destek bulmuş hem de Levant ticaretinde yer alarak ticari kazanç sağlamıştır. Osmanlı Devleti ise İspanya'ya karşı sürdürülecek deniz savaşlarında, Hollanda'nın donanma gücünden faydalanmak istemiştir⁴¹⁶.

Kapitülasyonlara, Osmanlı Devleti'nin değişen politikalarının bir ürünü olarak bakmak yerinde olacaktır. Artık hedef, düşmanları ortadan kaldırmak yerine onlarla bir arada yaşamak ve mevcut şartları da buna göre uyarlamaktır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, dış politikasında güç dengesini sağlamayı ve ilişkilerini de bu doğrultuda tesis etmeyi istemiştir. Nitekim dengelerin kurulması tarafların daha güçlü olmasına neden olurken, bu durum savaşların daha uzun ve masraflı bir hale gelmesine de yol açmıştır. Avrupa diplomasisini anlamak ve bu sahada yer almak amacıyla dini ve etnik sınırları aşan ittifaklar kuran Osmanlı Devleti, kapitülasyonları bu yolda kullanmıştır. Avrupalıları itaat

⁴¹⁴ H. Tunç, "Türkiye'de Hollandalı Bir Seyyah: Cornelis De Bruyn ve Gözlemleri", s. 152.

⁴¹⁵ Şarلمان döneminden beri yarı özerk kontlukla yönetilen Hollanda, 1384 yılından itibaren Burgonya dükalığına ve 1482 yılından itibaren de Habsburg İmparatorluğu'na bağlanmıştır. 1555 yılında Habsburg İmparatoru Şarlken, Hollanda dâhil birleşik Felemenk eyaletleri üzerindeki bütün hak ve yetkilerini oğlu İspanya Kralı II. Philip'e bırakmıştır. İspanya yönetiminin idari ve askeri baskıları, dayattığı ekonomik koşullar, eyaletlerin haklarını kısıtlama gayretleri ve Katolikliği egemen kıılma baskıları gibi nedenlerden dolayı 1567 yılından itibaren isyanlar baş göstermiştir. Böylelikle Hollanda Cumhuriyeti ve İspanya arasında 1648 Westphalia Antlaşması'na kadar sürecek olan Seksen Yıl Savaşı başlamıştır. H. Umunç, "Türkiye'de Hollandalı Bir Seyyah: Cornelis De Bruyn ve Gözlemleri", s. 147-148.

⁴¹⁶ H. Umunç, "The Dutch in the Levant: Trade and Travel in the Seventeenth Century", s. 374-376.

ve sadakat politikası çerçevesinde bir sisteme dahil eden ve ona göre davranış geliştiren Osmanlı Devleti'nin bu siyaseti, tanınma ve dostluk kurma amacı taşıyordu. Dostluk devam ettiği sürece bu ayrıcalıklar da devam edecekti. Belirtmek gerekir ki kapitülasyonlar çerçevesinde verilen imtiyazlar, mutlak bir hak ve anlaşmadan ziyade ayrıcalık mahiyetindeydi, yani söz konusu ayrıcalıklar kanunun üzerinde olmadığı gibi istenildiği zaman da iptal edilebilirdi⁴¹⁷.

Osmanlı Devleti, bu ayrıcalıkları tanıyarak Avrupa'da kendisine karşı kurulması muhtemel birliği parçalamayı, devletlerin dini ve siyasi öncelikten ziyade ticari ve ekonomik yönlü düşüncelerini sağlamıştır. Avrupa'nın Türklere karşı sürdürdüğü geleneksel politikanın dışına çıkan bu anlayış, onların pragmatik davranarak bireysel menfaatlerini tercih etmelerinin bir sonucudur⁴¹⁸. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin verdiği imtiyazlar aslında yeni bir şey değildir. Kapitülasyon uygulamalarını Bizans ve Selçuklu devletlerinde de görmekteyiz. Bahsedilen devletlerin hâkimiyet kurduğu bazı yerlerin Osmanlı Devleti'ne geçmesiyle kapitülasyonlar da Osmanlı Devleti tarafından onaylanarak devam ettirilmiştir⁴¹⁹.

Siyasi hedeflerin yanı sıra mali kazanç da sağlayan kapitülasyonlar, ticareti teşvik eden bir rol oynamıştır. Osmanlı topraklarına getirilen ya da buradan alınan mallar üzerinden vergi toplanması, gümrük gelirlerini artırmış ve hazineye önemli bir nakit akışı sağlamıştır⁴²⁰. Bununla birlikte devletin çıkarlarını korumak maksadıyla Avrupalılara verilen ayrıcalıklar, Avrupalı devletler arasında rekabetin ortaya çıkmasına da yol

⁴¹⁷ Macaristan Savaşı (1593-1606), İran Savaşları (1579-91, 1603-11, 1623-39) ve Venedik Savaşı (1645-1669) uzun savaşlara örnektir. G. Işıksel, "Ottoman Diplomacy", s. 7; Güneş Işıksel, "Les Méandres d'une Pratique peu Institutionnalisée: La Diplomatie Ottomane, XVe-XVIIIe Siècle", *Monde(s)*, 1/1, 2014, s. 51-52; E. Eldem, "Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti", s. 351; G. Işıksel, "Capitulations", s. 1-2.

⁴¹⁸ Ticari hakların verilmesinde göz önünde bulundurulmuş siyasi kaygı ve çıkarlara ilişkin örnekler XVI. yüzyıldan önce de yaşanmıştır. Buna göre, Orhan Gazi'nin (1326-1359) 1350 yılında Cenevizlilere ticari imtiyazlar tanınması Venedik gücüne karşı yapılmış bir denge hareketidir. Diğer taraftan II. Mehmed'in Floransalı tüccarları desteklemesinde, Osmanlı-Venedik Savaşı (1463-1479) etkili olmuştur. Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 20.

⁴¹⁹ Bizans'ın verdiği imtiyazlardan yararlanan Ceneviz ve Venedikler, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi sonrasında birtakım değişikliklerle benzer haklara sahip olmuşlardır. Keza Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'ın fethiyle de Mısır sultanları tarafından Fransızlara ve İtalyanlara verilen haklar onaylanarak devam ettirilmiştir. Fethedilen yerlerde önceki yönetimin vermiş olduğu hakların onaylanması, imtiyaz sahibi olan kimselerin çıkarlarını sürdürerek onların hasımlığına engel olunması amacıyla yapılmıştır. Osman Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, s. 10; Ertuğrul Acartürk, Ramazan Kılıç, "Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi", *H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29/2, 2011, s. 19.

⁴²⁰ G. Işıksel, "Les Méandres d'une Pratique peu Institutionnalisée: La Diplomatie Ottomane, XVe-XVIIIe Siècle", s. 52.

açmıştır⁴²¹. Söz konusu rekabet ortamından faydalanan Osmanlı Devleti, devletlerin Avrupa siyasetinden ziyade kendi çıkarlarını düşünmelerine neden olmuştur. Söz gelimi İngiltere'ye ve Hollanda'ya verilen kapitülasyonlar sayesinde, savaş malzemeleri için gerekli olan demir, çelik, gülle, barut ve kalay gibi maddeler temin edilebilmiştir⁴²². Özetle, ticari, hukuki ve kişisel birtakım avantajlar sunan kapitülasyonlar, 1569'da Fransa'ya, 1580'de İngiltere'ye, 1612'de Hollanda'ya tanınmış ve zamanla buna hem yeni kapitülasyonlar hem de yeni muhataplar eklenmiştir.

Habsburg tehlikesi doğrultusunda kurulan Osmanlı-Fransa ilişkileri, zamanın şartlarına göre değişiklik göstermiştir. Hiç şüphesiz bu değişimin nedeni, Avrupa ve Fransa'nın siyasetiyle yakından alakalıdır. Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa seferleri her ne kadar Fransa'yı zor durumda bırakmış olsa da Avrupa dengesi açısından bir müddet daha Türklerin yardımı gerekli görülmüştür. Bahsedildiği üzere 1559 yılında imzalanan Cateau-Cambresis antlaşması ile bu ittifakın askeri boyutu ortadan kalkmıştı. Buna karşın bir gelenek haline gelen Türk dostluğu devam ettirilmiş ve ağırlıklı olarak ticari menfaatler gözetilmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra Fransa için önemli olan, ticaretini güvenle sürdürmesi ve Doğu'nun mallarına bir aracı olmadan ulaşabilmesi olmuştur⁴²³.

1562 yılında din savaşlarının patlak vermesi ile kendi içine çekilen Fransa, bir müddet mezhep mücadeleleriyle meşgul olmuştur⁴²⁴. 1562-1598 yılları arasında Katolik ve Protestan mücadelesine sahne olan Fransa, XVI. yüzyılın sonuna kadar kendi iç meseleleriyle uğraşmıştır. Fransa iç sorunlarıyla uğraşsa da Bourbon hanedanından olan IV. Henry (1589-1610) zamanında Osmanlı Devleti'yle dostluk ilişkileri devam ettirilmiştir. Ancak onun ölümüyle XVII. yüzyılın başlarından itibaren iki devlet arasındaki ilişkilerde kırılmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte mevcut dönemde Avrupa'daki koşullar henüz Fransa aleyhine olduğundan Osmanlı Devleti ile yakınlık sürdürülmeye devam edilmiştir. Çünkü bahsedilen dönemde, Avrupa'da Habsburg tehdidi hala devam etmekteydi. İtalya'nın büyük bir kısmı ve Fransa'nın

⁴²¹ Coğrafi keşifler, Levant bölgesinin ticaretini olumsuz olarak etkilese de bu etkisini hemen göstermemiştir. Uzun yıllar sürdürülen ve tecrübe edilen levant bölgesindeki ticari varlığın bir anda değişmemiş olması, coğrafi keşifler sonrasında eski düzenin devam ettiğine işaret eder. Robert Mantran, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Değişmesi", çev. Zeki Arıkan, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1987, 3 (1), s. 159-160.

⁴²² A. İ. Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Kapitülasyonlar- Avrupa Tüccarları- Berathlı Tüccarlar- Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, s. 113; H. İncelik, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. I, s. 238; B. Arı, "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", s. 38.

⁴²³ İ. Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi" s. 70, 90.

⁴²⁴ Nicolas de Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, ed. Marie-Christine Gomez-Géraud, Stefanos Yerasimos, çev. Şirin Tekeli, Menekşe Tokyay, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 33.

doğusunda yer alan Franche Comté, Habsburg hanedanının bir kolunun başında olduğu İspanya'nın egemenliği altındaydı. Daha doğuda ise bir diğer Habsburg gücü Avusturya'nın başında bulunmaktaydı. Üstelik İngiltere de Fransa'ya rakip olarak belirmeye başlamıştı⁴²⁵.

XVII. yüzyıl Fransa açısından olduğu kadar Osmanlı Devleti için de değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. İçeride Celali İsyanlarıyla⁴²⁶; dışarıda ise Habsburglarla uzun bir savaşa giren (1593-1606) Osmanlı Devleti, diğer yandan da Şah Abbas'ın 1603 yılında savaş ilan etmesi durumuyla karşılaşmıştır. Bu gelişme iki cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti'ni Avrupa karşısında zor bir durumda bırakmıştır. Osmanlı Devleti iç ve dış mesellerle uğraşırken, Fransa'da IV. Henri dış siyasetinde barışçıl bir yol takip etmekteydi. Ancak XIII. Louis döneminde (1610-1643) Richelieu, Habsburgların Avrupa ve bilhassa Fransa üzerindeki baskısını kaldırma ve yok etme politikasını destekleyerek, Avrupa dengesini etkileyen bir politika değişikliğinin yaşanmasına neden olmuştur. Askeri ve ekonomik anlamda ilerleme kaydeden Fransa, kurduğu ticari ve diplomatik ağın yanı sıra iç savaşlarına da son vermiştir. Ekonomik anlamda gelişmesi ve güçlü bir donanma kurması Fransa'ya bu yüzyılda önemli bir ivme kazandırmıştır. Üstelik XVII. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan 30 Yıl Savaşları'na (1641-1648) 1636 yılında dahil olan Fransa'nın, bu savaşta Avrupa'nın en güçlü devleti olarak tarih sahnesindeki yerini alması, her açıdan değişimlerin habercisi olmuştur⁴²⁷. Bununla birlikte 30 Yıl Savaşları sonrasında Avrupa'da Habsburgların zayıflamasıyla Fransa'nın sınırlarını güvence altına alması, Avrupa'daki güç değişiminin başlangıcıdır⁴²⁸.

XVII. yüzyılda Osmanlı-Fransa ilişkileri mevcut şartlara paralel şekilde değişim göstermiştir. Başlarda sıkıntısız ilerleyen süreç, Fransa'nın Girit Seferi'nde (1645-1669) Venedik'e yardım etmesi ve Avusturya Savaşları'nda Osmanlı aleyhine eylemlerde

⁴²⁵ Yaşar Demir, "Otuz Yıl Savaşları Öncesinde Osmanlı-Fransa Münasebetlerine Genel Bakış –Fransa'nın Osmanlı Devletine Yönelik Planları ve Ortaya Koyduğu Uygulamalar", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/11, 2015, s. 118, 126

⁴²⁶ Celali isyanıyla ilgili bkz. Fatma Acun, "Celali İsyanları (1591-1611)", *Türkler*, c. IX, 2002, s. 695-710; Mücteba İlgürel, "Celali İsyanları", *TDVİA*, c. VII, s. 252-257; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995; Karen Barkey, *Eşküyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

⁴²⁷ Fransa 30 Yıl Savaşları'nda sınırları genişlemiş olarak ayrılrsa da bu savaş, ülkede vergilerin artması ve mali karışıklıkların yaşanması sonucunu da beraberinde getirmiştir. P. T. Hoffman, "Early Modern France 1450-1700", s. 242.

⁴²⁸ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, çev. Ertürk Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2012, s. 110-111.

bulunmasıyla değişmiştir. Böylelikle Osmanlı-Fransa ilişkileri zayıflamaya ve sorunlu bir hale gelmeye başlamıştır. Üstelik bu olaydan sonra uzun bir süre Fransa'ya verilen ahidnameler yenilenmeyerek Fransa'nın eylemleri bir nevi Osmanlı yönetimince protesto edilmiştir. Ne var ki Fransa'nın XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerde bulunması, ticaretinin bozulmasına neden olsa da iki ülke ilişkiler tekrardan düzelmiş ve 1673 yılında Fransa'nın ahidnamesi yenilenmiştir.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda, Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılda Fransa ile ilişkileri ve Avrupa siyaseti açısından taşıdığı anlam elbette ki XVII. yüzyıl ile aynı olmamıştır. XVI. yüzyılda Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı Avrupa'da bir nevi kurtarıcı olarak görülen Osmanlı Devleti, tartışmasız bir denge görevi görmüştür. Bu dönemde Kutsal Roma İmparatorluğu her ne kadar iç ve dış meselelerle uğraşsa da bu sıkıntıların üstesinden gelebileceği ve Avrupa'nın tamamını egemenliği altına alacağı düşünülmüştür. Ancak tam da böylesi bir zamanda hem doğudan hem de Akdeniz'den Osmanlı tehdidine maruz kalması şartları ve Avrupa haritasını değiştirmiştir⁴²⁹. Bir diğer deyişle, Osmanlı Devleti olmasaydı Şarlken'in Avrupa'daki sıkıntıların ve yaşadığı iç meselelerin üstesinden gelerek sınırlarını daha da genişleteceği ve imparatorluk içinde birliği sağlayacağı ileri sürülmüştür⁴³⁰. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, Avrupa'da üstünlük kurmaya çalışan Habsburgların ve II. Philip İspanya'sının çabalarına zamanında engel olarak, Avrupa tarihinin seyrinde önemli bir rol oynamıştır⁴³¹.

Fransa, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yardım ve desteğini ağırlıklı olarak Habsburgların kontrol edilmesinde kullanmıştır. Ne zaman ki Avrupa'da Osmanlı askeri yardımının ya da tehdidinin gerekmediği ve Habsburg tehlikesinin zayıflamaya başladığı şartlar ortaya çıkmış, o tarihten itibaren Fransa'nın Osmanlı'ya bakış açısı değişmiştir. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ticari ve diplomatik yönlü ittifaka dönüşen bu ilişki XVII. yüzyıla kadar benzer şekilde devam etmiştir. Ancak XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransa'nın Avrupa'da önemli bir konuma gelmesi ve Habsburglar karşısında güçlenmesi, Osmanlı Devleti'ne bakışını da değiştirmiştir. Bu tarihten itibaren Fransa, ticari ayrıcalıklarının sürdürmeye devam etse de Osmanlı Devleti ile olan

⁴²⁹ Y. Yıldız, *Osmanlı-Habsburg İlişkileri Kânûnî-Şarlken-Busbecq*, s. 4; B. Arı, "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", s. 38.

⁴³⁰ F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, s. 107.

⁴³¹ H. İncelik, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", s. 77; F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, s. 150; H. İncelik, *Turkey and Europe in History*, s. 120.

ilişkilerine eski özeni göstermemiş ve Osmanlı aleyhine eylemlerde bulunmaktan çekinmemiştir.

2.2. Louis Gédoy'nın Hayatı ve Konsolos Olmadan Önceki Kariyeri

Louis Gédoy'n, XII. Louis (1498-1515) ve I. François (1515-1547) yönetiminde kralın danışmanı⁴³² ve aynı zamanda hazinedarı olan Robert Gédoy'n'nın torunudur. 1507 yılında bahsi geçen görevlere getirilen Gédoy'n sülalesi, XV. yüzyılın seçkin ve soylu aileleri arasındadır. Robert Gédoy'n'ın babası Étienne Gédoy'n, 1465'te Montlhéry Savaşı'nda Touraine'deki savaşçıların komutasında yer almıştır. Robert Gédoy'n ise 22 Mayıs 1506 yılında XII. Louis'nin kızı Claude ile Valois hanedanının Angoulême kolundan olan I. François'nın evlilik akdini imzalamış birisidir. Aynı zamanda I. François ve Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian arasında 3 Aralık 1516 yılında Bükreş'te yapılan anlaşmada Fransa kralının elçilerinden biri olarak da yer almıştır⁴³³. Bunlarla birlikte Fransız şair Clément Marot'nun (1496-1544) mezar yazıtı şeklinde Robert Gédoy'n'ı öven bir şiiri vardır⁴³⁴.

Bellan, Gomervikke ve Petitmus beyefendisi François Gédoy'n'ın ve parlamentodaki bir avukatın kızı olan Catherine Bouette'in oğlu⁴³⁵ Louis Gédoy'n, çağdaşları tarafından Türk Gédoy'n⁴³⁶ olarak isimlendirilmekle birlikte kendisinin de bu şekilde anılmayı sevdiği kaynaklarda geçmektedir. Louis Gédoy'n'nın kardeşi Denis Gédoy'n tasarruf memuruydu (commis de l'épargne) ve 25 Eylül 1637 tarihinde hazine defterdarı olarak kralın kâtibi sorumluluğunu yüklenmiştir. Louise Rollot ile evlenen ve on dört çocuğu olan Denis Gédoy'n, 25 Ağustos 1651 tarihinde, altmış yaşında ölmüştür.

⁴³² Bu unvan 1559 yılında yapılan Cateau-Cambresis antlaşması ile devlet sekreterliğine karşılık gelmektedir.

⁴³³ M. Louis Moreri, *Nouveau Supplement au Grand Dictionnaire Historique, Genealogique, Geographique, etc.*, vol. I, Paris 1732, s. 811.

⁴³⁴ ...

Robert Gedoy'n, excellent secretaire.

Qui quatre roys servit sans desarroy.

Maintenant est avecques le grand Roi

Où il repose apres travail et peine...

Clément Marot, *Oeuvres Complètes de Clément Marot, Revues sur les Meilleures éditions avec une Notice et un Glossaire*, ed. M. Pierre Jannet, vol. II, Reble College Library, Paris 1886, s. 271.

⁴³⁵ H. El-Mudarris; O. Salmon, *Le Consulat de France à Alep au XVIIe siècle: Journal de Louis Gédoy'n, Vie de François Picquet, Mémoires de Laurent d'Arvieux*, s. 15.

⁴³⁶ Gédoy'n, Fransa'dan yola çıkışından İstanbul'a gelinceye kadarki yolculuğu süresince birçok zahmet çekmiştir. Özellikle Venedik'ten İstanbul'a kadar yaptığı kara yolculuğunda türlü sıkıntılar yaşamıştır. Böylelikle Gédoy'n, soğuk hava, kar ve rüzgârın kendisini tanınmaz bir hale getirdiğini ve değişen suretinin Türkler'e benzediği gerekçesiyle arkadaşları tarafından kendisine Türk Gédoy'n dendiğini ifade etmektedir. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 65.

Ölümü ile 23 Aralık 1651 tarihinde Lormoy senyörü olan oğlu Etienne Gédoyne krallığın sekreterliği görevini üstlenmiştir⁴³⁷.

Puley, Pernan, Burgundy, Gommerville ve Gravelle, Ile-de-France olmak üzere aile birden fazla koldan oluşmaktaydı. Örneğin Puley senyörlüğü, François Gédoyne'dan gelmektedir. 1523 yılında kralın sekreteri olan Jean Gédoyne'nın, Gravelle senyörü ve aynı zamanda 1577 yılında Paris Meclis Üyesi olan kişi olduğu düşünülmektedir. Kral dairesinin sekreteri, topçuların komiseri ve aynı zamanda Gommerville kolunu oluşturan Hector Gédoyne, 1586 yılında şövalye ilan edilmiştir. Hector Gédoyne, Picardy'de Carnetin lordluklarını ve Aunis'de Maizieres'in senyörlüğünü biraraya getiren kişidir. Bütün bunlardan hareketle Gédoyne ailesinden lordluk, mareşallik, şövalyelik, teğmenlik ve valilik olmak üzere birçok seçkin kimse çıkmıştır⁴³⁸.

Mühim devlet kademelerinde görev yapmış Gédoyne ailesinin mensuplarından biri olan Louis Gédoyne'nın, 1604 yılına kadar ne tür bir eğitim aldığına ya da ne işle meşgul olduğuna dair bir bilgi yoktur. Fransa'nın İstanbul elçisi olarak atanan Salignac Barone Jean Gontaut Biron'un, 1604 yılında Louis Gédoyne'ya birinci sekreteri olmasını teklif ettiği bilinmektedir. Gédoyne, kariyer yapma yolunda önemli bir adım olarak gördüğü bu teklifi kabul ederek, 5 Ocak 1605 tarihinde elçilik heyeti ile birlikte İstanbul'a gitmiştir. Elçi Salignac'ın maiyetinde Gédoyne'nın yanı sıra birçok kişi daha bulunmaktaydı. Öyle ki Gédoyne, elçinin maiyetinde bulunanların birçoğu ile uzun yıllar sürecek ve zaman zaman kendisine faydalı olacak arkadaşlık ilişkilerini bu sayede kurabilmiştir. Üstelik Gédoyne, söz konusu kişilerle Halep konsolosu olarak tayin edilmesi sonrasında sık sık yazmayı sürdürdüğü mektuplar aracılığıyla, dostluğunu daim kılma gayretinde olmuştur⁴³⁹.

Gédoyne'nın edindiği çevreyi tanımak ve Fransız elçisinin maiyetinde kimlerin bulunduğunu anlamak amacıyla, 4 Eylül 1604 tarihinde Paris'ten çıkan Salignac'ın elçilik heyetine yer vermekte fayda vardır. Elçilerin maiyetleri genellikle kalabalık ve İstanbul'a gitmek isteyen gönüllülerin yer aldığı bir ekipten oluşmaktaydı. Elçinin heyetinde yer alan kişilerden her birinin farklı amaçları olmasından başka ortak hedefleri de mevcuttu. Söz konusu hedeflerin başında, Osmanlı ülkesine seyahat ederek bu ülkeyi ve insanları

⁴³⁷ Auguste Boppe, *Correspondance Inédite du Comte D'Avaux (Claude de Mesmes) avec son Père Jean-Jacques de Mesmes, Sieur de Roissy (1627-1642)*, Librairie Plon, Paris 1887, s. 49.

⁴³⁸ Jean Baptiste Pierre Courcelles, *Dictionnaire Universel de la Noblesse de France*, Au Bureau Général de la Noblesse de France, vol. I, Paris 1820, s. 271-272.

⁴³⁹ Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. III.

tanımak, böylelikle diplomatik tecrübe edinmek geliyordu. Bu seyahatlere katılmak isteyen gönüllüler, edindikleri bilgiler ve belki de Osmanlı ülkesinin dilini öğrenmeleri sayesinde, daha sonrası için iyi bir görevde yer almayı amaçlamaktaydılar. Seyahati cazip kılan bir diğer nokta ise Avrupalılara her daim çekici gelen ve Doğu diye tanımladıkları bölgeleri gezme olanağıydı. Macera ve seyahat peşinde olanların birçoğu için bireysel yapılacak bu seyahat güvenlik riskinin yanı sıra oldukça külfetli bir maliyet oluşturduğundan, elçilik maiyetine katılmak iyi bir seçenektir. Elbette ki maiyette yer alabilmek için elçilik görevlisi olmak gerekmektedir. Aksi halde isteyen herkes seyahatte yer alamıyordu. 1546 yılında Fransa'nın İstanbul elçisi olarak seçilen d'Aramon'un tayinini öğrenen Jean Chesneau, böyle bir yolculuğu çok arzu ettiğini söylemekte, Tanrı ve dostlarının himmetiyle elçinin hizmetine kâtip olarak girmek için uğraştığından bahsetmektedir⁴⁴⁰. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun 1587 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na gönderdiği elçilik heyetine eczacı olarak katılan Reinhold ise bir diğer örnektir. Seyahat yapmak isteyen, ancak seyahatin yüklü maliyetinden dolayı önemli kişilerin seyahatine katılma fırsatını kollayan Reinhold, Bartholomeus Petz'in 1587'deki İstanbul elçilik heyetinde yer alabilmiştir⁴⁴¹. Bahsi geçen hususa ilişkin bir başka örnek de Salomon Schweigger'e aittir. Buna göre genç yaşından itibaren uzak ülkelere gitmek, dünyayı ve insanları tanıyarak deneyim kazanmak isteyen Salomon, aylar süren uğraşının sonucunda Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun İstanbul'a gönderdiği elçilik maiyetinde din adamı olarak yer almayı başarabilmiştir⁴⁴².

Elçi Salignac'ın el yazmasında seyahati, İstanbul günleri, Doğu'da yaptığı geziler ve maiyetinde bulunan kişilere dair detaylı bilgiler yer almaktadır⁴⁴³. El yazması çok hacimli olduğu için 1888 yılında Julien Bordier tarafından kısaltılarak yayımlanmıştır.

⁴⁴⁰ Jean Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, çev. Işıl Erverdi, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 11.

⁴⁴¹ Reinhold Lubenau *Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, c. I, İstanbul 2016, s. 85-86.

⁴⁴² Gezmenin, seyahat etmenin ve yeni şeyler görmenin önemine değinen Salomon, gezilerini anlatan kitabında bu düşüncesini şu dizelerle aktarmaktadır:

Nasıl ki kartallar göklerde uçar, en yüksek bulutların üstünden aşar
Nasıl ki leylekler, kırlangıçlar havada gezip dolaşırlar,
Tüm kuşlar gibi bir arada ülkeleri, devletleri görüp tanırlar.

...

Öyle olmalı her yiğit insan, gezmeli dünyayı usanmadan.

Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 19-22, 231.

⁴⁴³ BNF. ms fr. 18076.

Julien Bordier'in yayınında yer alan bilgilerden hareketle, elçinin maiyeti⁴⁴⁴; elçinin kardeşi Carlat senyörü Jacques de Gontaux, elçinin kuzeninin oğlu olduğu düşünülen Jean Gontaux, Piskopos Nicolas Lesdos, kralın kıyafetlerinden sorumlu birinci uşağı Henri de Birac, Ferondire senyörü Jacques de Trillier; Capelle Biron lordu Jean de Carbonnières, Paris'teki Sainte Chappelle piskoposluk kurulunun üyesi Jean Marichal, Regnault, Pierre de Bonvalet, sekreter ve memur Jacques Angusse, Jean Baptiste Vinot, Nicolas Barreau, Bellefontaine senyörü Pierre le Vassel, sekreter Louis Denys ve Charles Jouanet'den müteşekkildir. Bu kişilerin dışında elçinin seyahatinde bulunan görevliler ise; mali işlerden sorumlu Jean Gaillar, oda hizmetçisi Christofle Munier, cerrah Jean Ridet, kıyafetten sorumlu hizmetçi Pierre Destivan, aşçı Alexandre Alormand, içki sorumlusu Guillaume Sembot, pastacı Jean Le Sort, şahinci Christofle Hodo, kâhin Jean du Croc, seyis Jhevon, hizmetçiler Jean Regnaud, Jean Robert ve Ozeas Hala, tercüman İbrahim Perbanac (Türk), mutfak hizmetçisi François Baise'dir. Bahsi geçen bu kişilerin haricinde Henry de Beauvau, Bernardin Daubois, Pierre de Boon ve Jean Duern de yolculuğa Venedik'ten itibaren dâhil olmuşlardır⁴⁴⁵. Söz konusu kişiler arasından Louis Gédoyne, piskoposluk meclis üyesi Jean Mareschall, kralın kıyafetlerinin birinci sorumlusu olan Henri de Birat ve elçi sekreteri olan Jacques Angusse⁴⁴⁶ ile yakın ilişki içerisinde olmuştur.

Louis Gédoyne, elçilik heyeti ile birlikte İstanbul'a ulaştığında orada henüz eski elçi Savary de Brèves⁴⁴⁷ bulunmaktaydı. Gédoyne, bu sayede hayatı ve kariyeri üzerinde önemli bir etkiye sahip olan, eski ve tecrübeli elçi Brèves'i tanıma ve ilerleyen zamanda onun aracılığı ile Fransa kralının erkek kardeşi Gaston d'Orléans ile tanışma fırsatını elde

⁴⁴⁴ Elçinin maiyetinin listesi için, ekte 2 numaralı belgeye bakınız.

⁴⁴⁵ J. Bordier, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron, Baron de Salignac: 1605 à 1610, Voyage a Constantinople-Séjour en Turquie Relation Inédite Précédée de la Vie du Baron de Salignac par le Comte Théodore de Gontaut Biron*, s. 16-19.

⁴⁴⁶ Jacques Angus, Salignac büyükelçiliğinin birinci sekreteri olarak görev yapmıştır. Büyükelçiliğin sekreteri, M. de Nans'inki gibi özel görevlerin asistanı ya da kapıda maslahatgüzar olan Angus uzun süre doğuda kalmış ve 1635 yılına kadar da ülkesine dönmemiştir.

⁴⁴⁷ Denis de Savary'nin oğlu olan Savary de Brèves'in (1560-1628), hangi eğitimleri aldığı bilinmemekle birlikte akrabası olan Savary de Lancosme, 1585-1589 yıllarında III. Henri tarafından İstanbul elçisi olarak atanmıştır. Bu görevde Savary de Brèves'in ona eşlik ederek Türkçe ve Arapça öğrenme fırsatı yakaladığı bilinmektedir. Daha sonrasında Savary de Brèves, 1592'den 1606 yılına kadar Fransa'nın İstanbul elçisi olarak görev yapmıştır. Başarılı ve nüfuzlu bir elçilik sürdüren Brèves, Paris'e döndüğünde Devlet Konseyi Üyesi olarak atanmıştır. Bütün bunların dışında Brèves'in Fransa kralı IV. Henri tarafından sevilen ve saygı duyulan biri olduğu bilinmektedir. Guy Thuillier, "Un "Politique" au XVIIe Siècle: Savary de Brèves (1520-1628)", *La Revue Administrative*, vol. LXII, no. 368, 2009, s. 124-125.

edecektir⁴⁴⁸. Görevi sona eren Savary de Brèves'in, Fransa'ya Kudüs üzerinden dönmeye karar vermesiyle yeni elçi Salignac'ın maiyetinde bulunan birçok kişi bu yolculuktan faydalanarak Kudüs'ü ziyaret etme olanağını bulmuştur. Gédoy'n bu ziyarette yer almamakla birlikte, kutsal topraklara⁴⁴⁹ gitme fırsatını 5 Aralık 1605 tarihinde elde edebilmiştir⁴⁵⁰.

İstanbul'da elçinin maiyetinde sekreter olarak görevini sürdürürken bir yandan da Osmanlı Devleti'ni tanıma fırsatını bulan Gédoy'n, 1609 yılında bir görev için Fransa'ya gönderilmiştir. Berberi korsanlarının Fransız gemilerine ve ticaretine yaptığı saldırılar sonucu elçi Salignac, Osmanlı Devleti ile görüşmeler yapmış ve bunun sonucunda Fransızların zararlarının tazmin edilmesini sağlamıştır. Ancak korsan saldırılarının devam etmesi⁴⁵¹ nedeniyle elçi Salignac, hem bu mevzuyu kesin olarak çözüme kavuşturmak hem de kölelikle ilgili hususları görüşmek üzere 1609 yılında Louis Gédoy'n'yı Fransa'ya göndermiştir. Gédoy'n'nin bu görevi oldukça önemliydi. Fakat yollarda uzun vakit geçirmesi ve Fransa'da oyalanması nedeniyle yaşanan zaman kaybı, görevini önemsiz ve faydasız kılmıştır. Her ne kadar kendisine verilen görevde başarıya ulaşamamış olsa da, Fransa'da bulunması Gédoy'n için iki türlü fayda sağlamıştır. Bu faydalardan ilki, 30 Mayıs 1610 tarihinde Beaupré ve Villepeigne'nin soylusu ve aynı zamanda écuyer⁴⁵² olan Jean le Gresle ve Claude Brigraud'un kızı, Jean Jacqueline Le Gresle ile evlenmesidir⁴⁵³. İkinci fayda ise 1607 yılından beri devlet sekreteri ve aynı zamanda kralın danışmanı olarak görev yapan Puysieux kontu Pierre Brulart de Sillerey⁴⁵⁴ ile yüz yüze tanışma imkânını bulmuş olmasıdır. Elçi Salignac, Puysieux'ya

⁴⁴⁸ O. Salmon, *Alep dans la Littérature de Voyage Européenne Pendant la Période Ottomane (1516-1918)*, s. 902.

⁴⁴⁹ Osmanlı Devleti'ne giden elçiler, seyyahlar, konsoloslar ve diğer yabancılar Kudüs'e geçerek kutsal toprakları ziyaret edip görme fırsatını elde etmeye çalışmışlardır. Gédoy'n'in kutsal topraklara gidişine dair detaylar elimizde mevcut değildir. Ancak 1547 yılında İstanbul elçisi d'Aramon'un Kudüs ziyaretinin detayı için bakınız, J. Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, s. 68-80.

⁴⁵⁰ Kutsal toprakların nezaret arşivlerinde tutulan Hacılar Sicili'nde 5 Aralık 1605 tarihli Louis Gédoy'n'in kaydı bulunmaktadır. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. IV, ç.n. 1.

⁴⁵¹ Baron Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, çev. Vecdi Bürün, c. VIII, İstanbul 1986, s. 19; Mustafa Naima, *Tarih-i Na'îmâ*, der. Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, c. I, Ankara 2007, s. 208-209.

⁴⁵² Écuyer: (Eskiden) Bir şövalyenin hizmetindeki soylu delikanlı, henüz şövalye olmamış soylu delikanlı, at eğitimcisi. T. Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, s. 482.

⁴⁵³ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 4.

⁴⁵⁴ Puysieux vikontu Pierre Brulart'ın babası M. de Sillery'dir. Pierre Brulart, d'Alincourt'un kızı Madeleine de Neufville ile evlenmiş ve 1607 yılının başından itibaren de Devlet Konsey Üyesi ve kralın hazinedarı olarak görev yapmıştır. IV. Henri'nin ölümü sonrası, İspanya'ya büyükelçi olarak gönderilen Puysieux, 1640 yılında ölmüştür. C. T. G. Biron, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron Baron de Salignac 1605 à 1610, Correspondance Diplomatique et Documents Inédits*, s. 122.

yazdığı mektupta, Gédoy'n'dan ve onun yapacağı işlerden söz etmekle birlikte Gédoy'n'ın Puysieux ile görüşeceğinden bahsetmiştir⁴⁵⁵. Aslında Louis Gédoy'n, Salignac'ın birinci sekreteri olarak İstanbul'a geldiği vakit bir takım işler için Puysieux ile yazışmıştır. Zaman zaman siyasi ve diplomatik meselelerin yer aldığı evraklar haricinde, Gédoy'n'ın elçi Salignac'ın hastalığı mevzuuyla ilgili Puysieux'ya yazdığı evraklar da (1607 tarihli) mevcuttur⁴⁵⁶. Gédoy'n'ın, 1609 yılında Fransa'ya gidişi ve orada yapması gereken işler nedeniyle Puysieux ile görüşmesi, hiç şüphesiz Fransa görevi açısından Gédoy'n'ya birtakım imkânlar sağlamıştır. Hangi aşamada ya da ne vakit yakınlık kurulduğu net olarak bilinmemekle beraber Puysieux, ilerleyen yıllarda Gédoy'n'a hamilik yaparak, onun Halep konsolosu olmasını destekleyen kişi olmuştur.

Gédoy'n, henüz Fransa'daki görevini tamamlamadığı bir sırada, İstanbul'da görev yapan elçi Salignac'ın 11 Ekim 1610'da ölüm haberini almıştır. İstanbul'daki elçilik makamı boş kalamayacağından, ölen elçi Salignac'ın kardeşi Carlot Lordu Jacques de Gontaut-Biron geçici olarak elçilik görevini yapmıştır. Ancak bu durum çok uzun sürmemiş ve 6 Mayıs 1611'de Jacques de Gontaut-Biron'nun da vefat etmesiyle, elçilik makamı yine boş kalmıştır. Boş kalan elçilik görevi birçok kişi tarafından arzu edilmekte ve bu kişilerin başında Louis Gédoy'n gelmekteydi. Gédoy'n, o tarihlerde İstanbul'da bulunmadığına hayıflanmakta ve bu meseleden dolayı büyük üzüntü duymaktaydı. Salignac'ın ve kardeşinin ölümü sırasında eğer İstanbul'da olmuş olsaydı, elçilik görevini yapabilir ve belki uzun yıllar bu görevde kalabilirdi. Mevcut durum, Gédoy'n açısından kaçırılmış bir kariyer ve maddi getiri fırsatı olarak görülmüştür. İstanbul'da ise ölen elçi Salignac'ın sekreteri Angusse ve Milo piskoposu olan Lesdos arasındaki elçilik mevzusu, şiddetli bir mücadele alanı haline gelmeye başlamıştır. Üstelik mücadele öyle bir hal almıştır ki, bıçaklı ve yumruklu kavgalar dahi yaşanmıştır. Lesdos, Angusse'un afroz edilmesi için uğraşırken; Angusse da İngiliz elçisinden koruma talebinde bulunmuştur. Nihayetinde sadrazamın da araya girmesiyle geçici olarak elçiliğe Angusse'un bakması yönünde karar alınmıştır. Fransa yönetimi açısından yeni elçi tayin edilene kadar

⁴⁵⁵ "... sekreter Gédoy'n'ın yaklaşık üç hafta önce bahsi geçen konular hakkında sizinle konuşmak ve köleleri ayrılan ilk gemiyle bana getirmek için, her şeyi doğru ve özenle yapacağından eminim..." J. Bordier, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron, Baron de Salignac: 1605 à 1610, Voyage a Constantinople-Séjour en Turquie Relation Inédite Précédée de la Vie du Baron de Salignac par le Comte Théodore de Gontaut Biron*, 27 Mart 1609 tarihli evrak.

⁴⁵⁶ J. Bordier, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron, Baron de Salignac: 1605 à 1610, Voyage a Constantinople-Séjour en Turquie Relation Inédite Précédée de la Vie du Baron de Salignac par le Comte Théodore de Gontaut Biron*, 26 Ekim 1607 tarihli evrak.

İstanbul'daki vaziyet bu şekilde cereyan ederken, Halep'te sekreter olan Deny de elçi olabilme mücadelesine katılmıştır. Öyle ki Halep sekreteri görevini sürdürmekte olan Deny, elçi olma ısrarını devam ettirmiş ve bu defa İstanbul'a Fransa'nın yeni elçisi olarak tayin edilen Achille de Harlay Sancy'nin halefi olmak için çaba sarfetmiştir. Yeni elçi Sancy, başlangıçta Gédoy'nı maiyetine almaya karar vermişse de sonrasında nedeni bilinmeyen bir şekilde bu isteğinden vazgeçmiş ve Gédoy'nın İstanbul'a dönmesini gerektirecek bir neden kalmamıştır⁴⁵⁷.

Gédoy'n, elçi olabilme ihtimalini kaçırmamasının yanı sıra şimdi de hiç bir görevi olmadan Paris'te kalmıştır. Ancak 1606 yılında İstanbul'da tanıştığı ve artık Fransa'da olan eski elçi Brèves'in sayesinde, Fransa kralı XIII. Louis'nin (1610-1643'e kadar Fransa kralı) erkek kardeşi Orléans dükü Gaston ile yakinen tanışma fırsatını bulmuştur. Brèves bu tarihlerde Marie de Medici tarafından, XIII. Louis'nin (o sıralarda 14 yaşında) kardeşi henüz 8 yaşındaki Orléans dükü Gaston'un lalası sıfatıyla, onun eğitiminden sorumluydu. Brèves, lalalık görevi dolayısıyla Louis Gédoy'nı Orléans dükü Gaston'un hanesine sokmayı faydalı bulmuştur. Brèves'in niyeti, Fransa'nın o dönemler yakınlık kurduğu Doğu hakkında bilgi sahibi olan Gédoy'nın henüz küçük yaşta olan kralın kardeşi Gaston'a, Doğu hakkındaki bilgilerini aktararak onun eğlenmesini sağlamaktır⁴⁵⁸.

Brèves kendisini tamamen görevine adanmıştı⁴⁵⁹. Yeni eğitim yöntemlerinin yanı sıra, oyunlar da oynatarak Gaston'u eğitmeye çalışıyordu. Bu uğurda bilim adamlarını ve gezginlerini de davet ederek onların kendi deneyimlerini paylaşmasını sağlamış ve bu sayede Gaston'u hem eğitip hem de tahlil⁴⁶⁰ etmeye çalışmıştır. Gaston ile sohbet eden kişilerden biri de Gédoy idi. XIII. Louis'nin kardeşi Gaston, hatıralarında Brèves tarafından kimlerin kendisiyle tanıştırılıp yakınına sokulduğuna ve ayrıca bu kişiler

⁴⁵⁷ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. IV-VI.

⁴⁵⁸ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. VI.

⁴⁵⁹ Brèves, geceyi Gaston'un yanında onun ayaklarının dibinde hasır bir şilte üzerinde geçirdiğini ve Gaston yatmadan önce en az bir saat onu eğlendirildiğini söyler. Bunun yanı sıra Gaston ile insanın yaratıcısına ve tebaanın hükümdarına ne borçlu olduğu; Tanrıyı inciten kötülüklerin neler olduğu; krala hizmet edenlerin hangi cezaları hak ettiği; geçmişte deniz ya da kara yoluyla büyük ve şanlı şahsiyetlerin fetih ve girişimleri gibi faydalı olduğu kadar öğretici konuşmalar da yaptığını anlatır. G. Thuillier, "Un "Politique" au XVIIe Siècle: Savary de Brèves (1520-1628)", s. 126.

⁴⁶⁰ Brèves, XIII. Louis'nin kardeşi Gaston'u şu şekilde tanımlamaktadır: Belirli bir parlaklığa, sarayın hayranlık duyduğu bir reşitlik canlılığına sahiptir. Ancak bencil ve halkının sefaletine karşı kayıtsız; uyanık, sabırsız, gergin, kaprisli ancak çekici, hayalperest ve annesinin gözdesi olduğu için Gaston'un XIII. Louis tarafından kıskanıldığını söyler. Son olarak Gaston'un, Fransa'nın düşmanlarına karşı savaşmaktan, majestelerinin izniyle gidip yabancı ülkelerde fetih yapmaktan bahsettiğini söyleyerek, ona hiçbir şeyin zor görünmediği ve her zaman kazanmak isteyen bir karaktere sahip olduğunu belirtir. G. Thuillier, "Un "Politique" au XVIIe Siècle: Savary de Brèves (1520-1628)", s. 126.

hakkındaki kısa tahlillerine dair notlara yer vermiştir. Gaston hatıralarında Machult'dan iyi huylu, övgüye layık ve güzel konuşan; matematik, harita ve her tür bilimden haberi olan bir karakter olarak bahsederken; Puysieux'yu zihin gücüne sahip olmayan ama mantıklı, sağduyulu ve ölçülü bir mizaca sahip biri olarak tarif eder. Plessis de Bievre'i neşeli, her zaman anlatacak bir hikâyesi olan biri olarak anlatırken; son olarak Louis Gédoy'n'yu büyük zekâyâ sahip, dünyadaki olaylar hakkında bilgili, konuşma tarzı sakin, uyumlu, sohbet ettiği kişilere keyif vererek onlara hitap eden ve de biraz çapkın olmakla birlikte bunu çok fazla göstermeyen kimse olarak tanımlar⁴⁶¹.

Böylece Gédoy'n, yaptığı işler ve tanıdığı kişiler sayesinde çevresini biraz daha genişletmeyi başarabilmiştir. Dönemin genç lordlarını, Valençay şövalyesini, Paris Parlamento başkanı Henri de Mesmes ve onun kardeşi kont d'Avaux'yu (Venedik elçisi olacak), Candal dükü Henri'yi ve kralın terzisi Chalais'yi bu sayede tanıyarak onlarla iyi bir yakınlık kurmuştur. Gédoy'n, Halep konsolosluğu görevine tayin edildikten sonra ise bahsi geçen kimselere devamlı mektuplar yazarak onlarla iletişimde kalmıştır. Bunu yapmasının gerekçesi, hem onlarla kurduğu yakınlığını devam ettirmek hem de bu kişilerin yazdıkları mektuplar aracılığıyla Fransa'dan gelecek olan bilgi akışından haberdar olmaktır. Bütün bunların yanı sıra Gédoy'n için saray çevresi ile kurduğu yakınlık ve iletişimin taşıdığı mahiyet, kendisinin ve konsolosluk görevinin desteklenmesiydi.

Edindiği çevre ve saray tarafından tanınmışlığı Gédoy'n'ya güven vermiş, artık kendisine layık bir görev alabileceğinin beklentisi içine girmeye başlamıştı. Böyle bir beklenti içindeyken, kralın kardeşi d'Orleans dükünün hizmetinden alınması⁴⁶² ve daha sonrasında edindiği fakat kısa sürede kaybettiği birkaç görev, onda hayal kırıklığına neden olmuştur. Gédoy'n için en zoru, kendisine önemli görev kapılarını açma imkânı kuvvetle muhtemel olan kralın kardeşinin hizmetinden alınmış olmasıydı. Üstelik içinde bulunduğu maddi zorluklar sürecinde bunları yaşaması talihsiz ve beklenmedik bir zamanlamaydı⁴⁶³.

Fransa'da olaylar bu şekilde cereyan ederken, İstanbul'da Sancy'nin elçiliğinde Osmanlı-Fransa ilişkileri sıkıntılı bir süreçten geçmekteydi. Fransa, öncesinde kendi koruması altında ticaret yapan ve daha sonra İngiltere korumasına geçen Hollanda'ya

⁴⁶¹ Claude Bernard Petitot, *Collection des Mémoires Relatifs à l'Histoire de France, Mémoires de Gaston, Duc d'Orléans*, Foucault Libraire, vol. XXXI, Paris 1824, s. 42.

⁴⁶² Savary de Brèves, 1618 Nisan'ında Gaston'un lalalık görevinden alındığı için, Gédoy'n'ın da bu tarihlerde görevini kaybetmesi muhtemeldir.

⁴⁶³ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. VII.

1612 yılında⁴⁶⁴ kapitülasyon verilmesinden rahatsızlık duymaktaydı. Hatta Hollanda'nın aldığı kapitülasyonu iptal ettirmek için uğraşmış, ancak başarılı olamamıştı. Ayrıca Fransa'nın Cizvit misyonerlerine yaptığı destek ve dış politikasında Habsburglarla olan yakınlaşması, Osmanlı Devleti nezdinde hoş karşılanmamaktaydı. Yaşanan gelişmeler neticesinde Fransa yönetimi, başarısız gördüğü elçi Sancy'yi görevden alıp yerine kuzeni Césy kontu Philippe de Harlay'ı getirmeyi tasarlamaktaydı. Fakat Sancy'nin baş muhaliflerinden olan Sadrazam Nasuh Paşa'nın idam edilmesi sonucu durum biraz toparlanmış ve Sancy görevde kalmaya devam etmiştir. Mevcut durum, tutuklu olan Kazak ya da Polonya lordu olduğu söylenen Koresk'nin Boğaziçi hapisanesinden kaçmasıyla tekrar bozulmuştur. Olayda elçinin kâtiplerinden birinin, tutuklu olan Koreksi ile yazışmalarının ele geçirilmesi sonucu hem kâtip hem de elçi hapsedilmiştir. Elçi Sancy beş gün tutuklu kalmasının ardından 15.000 altın karşılığında serbest bırakılmıştır⁴⁶⁵.

Fransız elçisi Sancy'e yapılan muamele, Fransa'da tepkilere neden olurken, eski elçi Brèves Fransız elçilerine karşı değişen muameleyi ve bakış açısını hayretle karşıladığını dile getirmiştir. İki devlet arasındaki gergin ortam nedeniyle, İstanbul'a tayin edilen yeni Fransız elçisinin Osmanlı Devleti'ne gönderilmesi için henüz uygun koşullar bulunmamaktaydı. Bu nedenle de Fransa, İstanbul'a geçici bir görevlinin gönderilmesine karar kıldı. Bu durum Louis Gédoy'nun ortaya çıkması ve kariyerinde yeni bir başlangıç yapması için iyi bir fırsattı. Geçici göreve Angusse, Gédoy'n ve İskenderiye konsolosluğu yapmış olan Coquerel talipti. Sancy kendisinden sonra elçilik görevine geçici olarak bakacak kişinin tayini hususundaki düşüncelerini Fransa'ya bildirmiştir. Nitekim Sancy, Angusse ve Gédoy'n'yı görev için uygunsuz görürken, akıllı ve adaletli olduğunu düşündüğü Coquerel'in seçilmesini şiddetle tavsiye etmekteydi. Sancy'nin tavsiyesine rağmen, geçici elçilik görevine Louis Gédoy'n atanmıştır. Gédoy'nun seçilmesinin ardında, eski elçi Brèves ve Gédoy'nun kayınbiraderi olan Valençay komutanının aracılığıyla ulaştıkları Puysieux'nün desteği vardır. Bu görevle birlikte, artık Gédoy'n için işler yoluna girecek gibi görünüyordu. Üstelik Gédoy'nun elçilik görevinde daimi olarak kalma ihtimali dahi bulunmaktaydı. Fakat Sancy'nin elçiliği sonrası belirlenmiş halef olan Césy, duruma engel olmuş ve Gédoy'n yerine Nans

⁴⁶⁴ I. Ahmet döneminde Hollanda'ya verilen 65 maddelik kapitülasyondur. Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1934, s. 58.

⁴⁶⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/II, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 206-207.

senyörü Étienne de Mayran'ın yanına sekreter Angusse'yi alarak İstanbul'a gitmesini sağlamıştır (4 Mayıs 1618)⁴⁶⁶.

Gédoyn bir kez daha hayal kırıklığına uğramıştır. Öyle ki atandığı göreve Césy tarafından engel olunması olayını hiçbir vakit unutmayacaktır. Daha sonrasında karşımıza çıkacak olan ikili arasındaki anlaşmazlığın temeli de bu olayla birlikte atılmış ve devam ettirilmiştir. Sabit bir görevde kalmayan ve birkaç kez görev dışı bırakılan Gédoyn, mevcut şartlar altında maddi imkânsızlıklarla yüzleşmek durumunda kalmıştı. Borçluları tarafından sıkıştırıldığı ve ailesine zorlukla bakabildiği bir dönemdeydi. Brüksel'de tanıdığı Brasset'nin tavsiyesi üzerine Paris'te Mont-de-Piete⁴⁶⁷ bulmak için bir Cizvit ile görüşüyordu. Tam da böylesi bir zamanda Fransa kralının emri ile Halep konsolosluğuna atandığını öğrendi⁴⁶⁸.

2.3. Louis Gédoyn'ın Halep Konsolosluğuna Tayini

Suriye bölgesi, Levant ticaretinde önemli bir konuma ve ticari gelişmişliğe sahiptir. Diğer Avrupalı devletler gibi Fransa da burada konsolosluk açarak ticaretini devam ettirmek ve zenginleşmek amacındaydı. Fransa, Osmanlı Devleti'yle yaptığı kapitülasyon anlaşması gereği, İskenderiye dışında⁴⁶⁹ istediği yerde konsolos bulundurma hakkına dayanarak Suriye bölgesine konsolos tayin etmiştir. İskenderun, Trablusşam, Halep ve Kıbrıs limanları Suriye konsolosluğuna tâbi olmakla birlikte bazı zamanlar Suriye'ye bağlı şehir ve bu şehirlerin sayılarında farklılıklar görülmüştür. Diğer taraftan, Suriye konsolosları başlangıçta Trablus ya da Halep şehrinde ikâmet etseler de daha sonrasında Halep bölgesi esas konsolosluk ikametgâhları olarak kalmıştır.

Fransa'nın birçok kurumunda olduğu gibi konsolosluklarında da uygulanan *vénalité* sistemi, Suriye bölgesinde yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Kaydına ulaştığımız en erken tarihli Suriye konsolosu, 1550 yılında bu görevi yapan Mathieu Teyssier'dir. 1557 yılında ise Suriye konsolosluk ikametgâhının Halep şehrine taşındığı bilinmektedir⁴⁷⁰. 1561 yılında Suriye konsolosu olan Jean Reynier, 1594'te görevini oğlu Jean'a bırakmıştır. XVI. yüzyılın büyük bir çoğunluğunda *vénalité* sisteminin

⁴⁶⁶ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. IX-X.

⁴⁶⁷ Mont-de-Piété, borç vermeyi kolaylaştıran bir rehin dükkânıdır.

⁴⁶⁸ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. X-XI.

⁴⁶⁹ R. E. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, s. 414. Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döler Neşriyat, İstanbul 1981, s. 42.

⁴⁷⁰ B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 23.

uygulanması ile Suriye konsolosluğunun Reynier ailesinin elinde tutulduğunu görmekteyiz. 1596 yılında IV. Henri, konsolosluğun mülkiyetini Marsilya'daki isyanın bastırılmasında oynadığı önemli rolleri nedeniyle Pierre de Libertat'ya satmıştır. 1616 yılında konsolosluğun mülkünün Viguiet ailesi ve ortaklarına geçmesiyle, Suriye konsolosluğunda yeni bir dönem başlamıştır. Viguiet ailesi, Suriye konsolosluğunun mülkiyetine sahip olmakla birlikte, birçok konsoloslukta uygulandığı gibi Viguietler de bu görevi kendileri yapmamıştır. Onun yerine bahsi geçen görev, kendileri tarafından tayin edilen Pierre Besson tarafından yerine getirilmiştir⁴⁷¹.

1619-1621 yılları arasında Viguiet ailesi ve ortaklarının hem ticaretlerinin hem de konsolosluklarının temsilcisi olan Besson, görevini tüccarlar ve Fransız ulusunun faydası yerine kendi menfaat ve çıkarı hesabına sürdürmekteydi, en azından hakkındaki iddialar bu şekildeydi. 1562 yılında alınan karar gereği, tüccarlardan yasal olarak sadece %2 oranında vergi toplanması gerekirken, Besson türlü gerekçelerle bunun üzerine çıkarak Fransızlardan ve Suriye limanına gelen gemilerden ek vergi talebinde bulunmuştur. Besson'nun yasağa riayet etmeyip ekstra vergi toplaması, tüccarlar tarafından Fransız makamlarına şikâyet edilmesine ve sonucunda görevden alınmasına neden olmuştur⁴⁷².

Besson hakkındaki şikâyet üzerine, 15 Nisan ve 19 Ekim 1622 tarihlerinde Provence'da bir konsey toplanmıştır. Konseyde, kralın hazinedarı ve danışmanları olan M. Lazarra, Cappaeau, Charles Grnatian; Marsilya şehrinin tüccarları Pantelin Gratian ve Jean Martin, Cosme de Valbelle; Marsilya yöneticisi Bay Barthelemy Valbelle'nin eşi Bayan Oriane de Cabre, Aix şehrinin écuyeri Chrales de Mimata, Robert Contour Darnault, diğer sanıklar ve Pierre Besson bulunmuştur. Konseyde, bu husus kralın tüm yargılama yetkisi verdiği Dijon parlamentosuna devredilir. Davanın burada devam etmesine karar verilirken, Dijon parlamentosu olayı nihayete erdirene kadar dava için bir vekil tayin edilecektir. Besson'nun ise 2 ay sonra duruşmaya gelmesi, aksi takdirde sıkıntı yaşayacağı belirtilmiştir. 15 Mayıs 1618 tarihli kral deklarasyonuna göre, bundan sonra Halep konsolosunun kral tarafından tayin edileceğine, seçilen kişinin görev yerinde ikâmet edip kendisi ya da başkaları adına ticari faaliyette bulunamayacağına, Halep konsolosluğunun başkasına satılamayacağına ve ortaklar tarafından da işletilemeyeceğine karar verilmiştir. Ayrıca %2'nin üzerinde alınan vergilerin yasak olduğu teyit edilmekle

⁴⁷¹ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 27.

⁴⁷² N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 39.

birlikte, yasağa uymayan kişilerden alınan paranın dört katının kendisinden tahsil edileceği uyarısında bulunulmuştur⁴⁷³.

Viguiet, kendisini ifade ederek olayı kapatmak ve Halep konsolosluğunu yardımcı yerine bizzat kendisi sürdürmek için Halep'e gitse de kralın kesin kararı ile Louis Gédoyne yeni konsolos olarak kabul edilmiştir. Viguiet ve ortaklarının konsolosluğa harcadıkları maliyetler karşılanacak ve artık Halep, kralın atamasıyla yeni konsolosuna kavuşacaktır. Mevcut karar kralın devlet konseyinde alınmış ve 18 Mayıs 1623 tarihli olarak Bardeau tarafından imzalanmıştır. 18 Mayıs 1623 kararı sonrası Montanègre, Samson Napollon, Jean Viguiet⁴⁷⁴ ve Halep konsolosluğunun diğer ortaklarına ödeme yapılabilmesi için yaptıkları masraf ve ödemeleri ispatlayan evrakları ve hesap tasfiye belgelerini 3 ay içinde Fransa yönetimine iletmeleri istenmiştir⁴⁷⁵. Konseyin talep ettiği evrakların teslimi sonrasında, konsolosluğun sahipleri 125.000 écuden fazla harcama yaptıkları iddiasında bulunmuşlardır. Ancak konsey, Halep konsolosluğu için ilk olarak 75.000 lira daha sonra ise nihai olarak 66.000 écus ödenmesine karar vermiştir⁴⁷⁶.

Buna göre Louis Gédoyne, 13 Eylül 1623 tarihinde Suriye şehrindeki Fransızların yanı sıra gerektiğinde İskenderiye, Trablus, Kıbrıs limanları ve Suriye konsolosluğuna bağlı diğer yerleri de kapsamak kaydıyla konsolos tayin edilmiştir. Halep konsolosu olarak atanması sonrası görevine dair birtakım talimatlar almıştır. Fransa kralının kardeşi Anjou dükünün evinin bir beyefendisi ve kralın babası IV. Henri'nin elçisi Bay Salignac'ın yanında ve çeşitli görevlerde bulunmuş biri olarak tanınan Gédoyne'nin, konsolosluk görevini onurlu ve Fransa adına yakışır bir şekilde yapacağı ümit edilmektedir. Hızlı ve uygun bir şekilde önce İstanbul'a varıp elçi Césy ile görüşmesi ve ondan alacağı öğütler neticesinde Halep bölgesine gitmesi istenmiştir. Ayrıca Gédoyne, tüccarlardan fazla vergi almaması hususunda uyarılmıştır. Gédoyne'ya, Halep'te görevli Osmanlı paşaları ya da görevlileri tarafından kendisinden sıklıkla para talep edileceği ve onların isteklerinin her defasında yerine getirildiği takdirde Fransız ticaretinin batabileceğinin öğüdü verilir. Öte yandan böylesi bir durumda Fransız bayrağı altında

⁴⁷³ Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 219-220.

⁴⁷⁴ Jean Viguiet, dışişleri sekreteri olan Nicolas de Neufville Sieur de Villeroy (1594-1617) zamanından beri Halep konsolosluğunun mülkiyetini elinde tutmaktaydı. Bu göreve Gédoyne'nin tayin edilmesi ile görevden alınan Viguiet, Gédoyne'nin görevden alınması sonrasında yeniden Halep konsolosluğunun sahibi olmuştur. Dahası 1634 tarihli bir evrakta Gédoyne'nin 1623-1624 yıllarını kapsayan Halep konsolosluğundan söz edilmeyerek, konsolosluğu yok sayılması dikkate değerdir. N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 30.

⁴⁷⁵ 5 Ağustos 1623 konsey kararıyla istenilmiştir.

⁴⁷⁶ Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 221.

ticaret yapanların, Fransız tüccarlarının ve konsolosun ortak görüş ve onayları alındıktan sonra aralarında belirli bir miktarın toplanması gerektiğinin bilgisi verilmiştir. Seçilmiş iki temsilcinin yönetim ve gözetiminde yapılacak bu toplantıda, söz konusu miktarın Osmanlı yetkililerini hoşnut etmek amacıyla onlara hediye ya da para olarak verildiği hususunda bilgilendirme yapılması gerektiği de söylenmiştir. Osmanlı görevlilerine verilecek hediyeler için yapılan harcamaların, kimi zaman konsolos tarafından karşılanması neticesinde, harcamanın konsolosun iflasına yol açması gibi durumların daha önceden yaşandığı örneği verilmekle birlikte, Gédoy'nun bu tarz bir olayla karşılaşmayacağı sözünü verilmiştir. Aynı zamanda Gédoy'ya harcama yapmak ya da hediye almak gibi maddi ihtiyaç durumlarında, Fransız tüccarları ile biraraya gelerek en fazla 12.000 écu'e kadar para toplayabileceği izni verilmiştir. Son olarak Halep'te konsolos olarak bulunan kişinin Gédoy'nun varışıyla birlikte konsolosluğa dair tüm evrakları, sözleşmeleri, emirleri ve özellikle padişah'tan yeni alınmış kapitülasyon⁴⁷⁷ metinleri gibi konsolos evinde bulunan bütün evrakların yeni konsolos Gédoy'a verilmesi buyrulmuştur⁴⁷⁸.

2.4. Paris'ten İstanbul'a Yolculuk

Gédoy'nun, Fransa kralı XIII. Louis tarafından Halep konsolosu olarak tayin edilmesinin ardından 23 Eylül 1623 tarihinde göreviyle ilgili talimatlar⁴⁷⁹; pasaport⁴⁸⁰; Osmanlı padişahı⁴⁸¹, sadrazamı⁴⁸² ve kaptan-ı deryasına⁴⁸³ yazılmış evraklar; birtakım kararlar ve ulaştırması gereken mektuplar Saint-Germain-en-Laye'de kendisine teslim edilmiştir. Evrakların teslimiyle beraber mümkün olabilecek en kısa sürede yola çıkması ve İstanbul'a gitmesi istenilmekteydi⁴⁸⁴. Konsoloslar görev yerlerine gitmeden evvel öncelikli olarak ülkelerinin temsilcisi konumundaki büyükelçinin bulunduğu ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yönetim mercii olan İstanbul'a uğramaktaydılar. Böylelikle göreve yeni başlayacak olan konsoloslar, İstanbul'da Osmanlı padişahı

⁴⁷⁷ Burada, 1618 yılında XIII. Louis ve II. Osman arasında padişah değişikliği nedeniyle yenilenen kapitülasyonlar kast edilmektedir. Bkz. R. E. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, s. 61.

⁴⁷⁸ 16 Eylül 1623 tarihli ve Fransa kralı imzalı evrak. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 214-216.

⁴⁷⁹ Ekte 4 numaralı belgeye bakınız.

⁴⁸⁰ Ekte 5 numaralı belgeye bakınız.

⁴⁸¹ Ekte 6 numaralı belgeye bakınız.

⁴⁸² Ekte 7 numaralı belgeye bakınız.

⁴⁸³ Ekte 8 numaralı belgeye bakınız.

⁴⁸⁴ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 1.

tarafından konsolosluk görevini onaylayan beratı almakla birlikte, Fransa'dan gelen mektup ya da evrakları da muhataplarına iletirlerdi.

Louis G doyn'nın Fransa kralı tarafından atanması ile konsolosluk tayinlerinde yaşanan değişim, çoğunluğunu Marsilyalıların oluşturduğu, konsolosluk mülk sahiplerinin hoşuna gitmemişti. Bu nedenle de G doyn'nın herhangi bir sorun ya da olumsuz durumla karşılaşmaması adına Marsilya⁴⁸⁵ yerine Savoie üzerinden geçerek İtalya'ya ve oradan da Venedik'e gitmesi istenilmiştir. G doyn, Fransa'daki çevresi ve özellikle dışişleri sekreteri Puysieux'n n desteği ile çıktığı bu yolculuğun kolay olmayacağını biliyordu. Karada ve denizde kendisiyle birlikte maiyetini de aylar süren zorlu bir yolculuk beklemekteydi⁴⁸⁶. 25 Eylül 1623 Pazartesi günü Paris'ten ayrılan G doyn, 29 Eylül'de Lyon'a varmış ve burada Levant'ta ticaret yapan tüccarlar tarafından ziyaret edilerek ticaret hakkında birtakım olumsuz bilgiler edinmiştir. Genel sıkıntıların yanı sıra İngilizlerin Hürmüz Boğazını kullanma yolundaki teşebbüslerini ve yine İngilizlerin Londra'ya 1.200 top ipek kumaş getirdiklerini bu sayede öğrenmiştir. G doyn duydukları karşısında derhal harekete geçmesi gerektiği aksi takdirde Fransızların ticaretinin batacağı düşünce ve endişesiyle durum hakkında dışişleri sekreteri Puysieux'y , kralın sekreteri Barat'ı⁴⁸⁷, sarayda ağırlığı olan ve G doyn'yı korumasına alan Valençay şovalyesini, aynı zamanda Puysieux'n n kayınbiraderi olan Achilles d'Estampes-Valeay'ı ve devlet müşaviri Pr au'yu bilgilendirmiřtir⁴⁸⁸.

İngiliz mevzusu, Fransızlar için önemli ve dikkate değer bir meseleydi. Öncelikli olarak, İngilizlerin Osmanlı Devleti'nden 1580 yılında aldığı ahidname⁴⁸⁹ sonucunda

⁴⁸⁵ Fransa'dan İstanbul'a gitmek için kara ve deniz yolu birlikte kullanılmakla beraber kimi zaman ikisinden biri daha ağırlıklı olarak tercih edilmekteydi. Yolcular, Marsilya  zerinden Toulon'a geçerek uzun bir deniz yolculuğu sonrası Malta'ya ve oradan da Ege Denizi  zerinden Osmanlı topraklarına ulaşıyorlardı. İstanbul elçisi Jean-Louis d'Usson, Marquis de Bonnac, Osmanlı başkentine gitmek için 1716 yılında Lyon-Avignon-Marsilya-Toulon-Malta-İzmir-İstanbul güzergâhını kullanmıştır. F. Brizay, "Le Voyage de Paris   Constantinople de l'Ambassadeur de France aupr s du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Si cle)", s. 34.

⁴⁸⁶ Yolculukta yaşanan sıkıntı ve sorunlar hiç şüphesiz yalnızca G doyn'ın başına gelmemiştir. Fransız seyyah Antoine Olivier, Fransız yönetimi tarafından görevlendirilmesinin ardından 7 Kasım 1792 tarihinde Paris'ten ayrılmasına karşın gerek hava muhalefeti gerekse de bineceği gemiye dair yaşanan sıkıntılar nedeniyle uzun bir müddet yolculuğuna başlayamamıştır. Seyyah, 7 Kasım 1792 tarihinden 22 Nisan 1793 tarihine kadar yaklaşık olarak altı ay boyunca yalnızca yolculuğa başlamak için beklemek durumunda kalmıştır. Detay için bakınız: A. Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, s. 21-28.

⁴⁸⁷ Barat'ın göreve kaç yılında geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte, 1616 yılında dışişlerinin kâtibi olarak adı geçmektedir. Kesin olan bilgi onun 1616'dan 1624 yılına kadar dışişlerinin birinci kâtibi olduğudur. Diğer kâtip L on Foureau'dur ve 1613 yılında kralın danışman sekreterliğine atanan Foureau 1627 yılında ölmüştür. Camille Vincent Emmanuel Piccioni, *Les Premiers Commis des Affaires  trang res au XVIIe et au XVIIIe Si cles*, E. de Boccard, Paris 1928, s. 69.

⁴⁸⁸ G doyn, *Journal et Correspondance de G doyn*, s. 1-2.

⁴⁸⁹ Kraliçe Elizabeth ve III. Murat arasında akdedilen kapit lasyondur. Detay için bkz. R. E. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, s. 170.

Levant bölgesinde serbest bir şekilde ve düşük vergi üzerinden ticaret yapmaları, Fransa'yı rahatsız etmekteydi. Çünkü bu tarihe kadar Levant'a gelen Avrupalılar, Fransızların bayrağı ve koruması altında ticaret yaparak Fransa'ya ekonomik anlamda getiri sağladıkları gibi, Fransızların kendilerini bölgedeki Avrupalılar üzerinde koruyucu ve egemen bir güç olarak görmesini de sağlamışlardı. İngilizlerin mevcut ticarete yer almaya başlamalarıyla Levant, Avrupalılar arasında bir mücadele alanı haline gelmeye başladı. İlk olarak Venedik, ardından Fransa ve İngiltere'nin Levant ticaretinde yer alma gayretleri, Coğrafi Keşifler'in Doğu Akdeniz limanlarının önemini sanıldığı kadar tamamen bitirmediğini göstermektedir. Hatta keşifler çağı sonrasında da Doğu Akdeniz limanlarının cazibesini koruduğu bilinmekteydi. İngiltere'nin ahidname sonrası İskenderiye, Halep, Şam ve Trablusşam gibi belli başlı önemli ticaret noktalarına konsolos atayarak⁴⁹⁰ Levant ticaretindeki ilerleme adımları, Fransa tarafından engellenmeye çalışılmıştır. İki devlet arasındaki ticari rekabet şiddetlenmekle birlikte, her bir devlet ahidnamelere kendi lehlerine madde koydurma gayretinde olmuştur. *Histoire du Commerce de Marseille* kitabının yazarlarından biri olan Louis Bergasse, rekabetin ticareti teşvik edebileceği gibi mahvedebileceğini de ifade ederek, Hollandalıların ve İngilizlerin ahidnameleri aldıktan sonra Fransa'ya önemli birer rakip olduklarının altını çizmektedir. Bergasse, ticarete İngilizleri Fransızların önüne geçiren şeyin, onların Fransızlara nispeten daha kaliteli kumaşlar üretmelerinden kaynaklandığı görüşündedir. Yazar bunun yanı sıra İngilizlerin kurşun, kalay ve diğer yasaklı malları Osmanlı devletine satmaları ile de ticaretin kârını elde ettiklerini belirtir⁴⁹¹. Mübahat Kütükoğlu ise İngilizlerin ticaretinin kazançlı olması hususunu, sadece ürünlerin kalitesi ya da yasaklı malları Akdeniz'e taşınmalarıyla değil aynı zamanda Osmanlı ülkesinden aldıkları mallara para ödemeyip takas yapmaları nedeniyle de açıklar⁴⁹².

İngilizlerin Levant ticaret sahasında yer alması, diğer ürünlerin yanı sıra özellikle ipek ticaretinde Fransızlarla aralarında şiddetli bir rekabetin oluşmasına yol açmıştır. İngiltere ve Fransa başlarda Venedik ile girdikleri ipek mücadelesine daha sonra kendi aralarında devam ederler. İpeğin Avrupalılar için çok değerli olmasından başka XVI. ve

⁴⁹⁰ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 7-9.

⁴⁹¹ Louis Bergasse; Gaston Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, Chambre de Commerce de Marseille, vol. IV, Paris 1954, s. 62-63.

⁴⁹² M. Kütükoğlu, *Balta Limanına Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*, s. 22.

XVII. yüzyıllarda artan ipek talebi⁴⁹³ bu meselenin önemli mücadele alanı haline gelmesine neden olmuştur.

Genellikle İran'dan Halep'e taşınan ipek, alıcılarını bu şehirde karşılamaktaydı. Bahsedilen durum XVI. yüzyıl boyunca da aynı şekilde devam etmiştir⁴⁹⁴. Kraliçe Elizabeth (1558-1603) devrinde ipek sanayisinin gelişmesi ile birlikte İngiltere, Çin ve Hindistan ipeği yeteri kadar temin edilemediğinden, ipek ihtiyacını Akdeniz'den karşılıyordu. XVII. yüzyılda Osmanlı limanlarından Avrupa'ya taşınan ipek, Avrupalılar arasında özellikle de İngiltere ve Fransa arasında büyük bir rekabete neden olurken bu yüzyılda en fazla ipek alan ülke İngiltere'yd⁴⁹⁵.

İngilizler, Levant'a gelen ipeği aracı yoluyla temin etmek yerine doğrudan satın alabilmek için İran'la yakınlaşmayı daha faydalı bulmuşlardır. İran cenahında ise farklı bir görüş yoktu ve İran, Osmanlılara bol kazanç getiren ipeğin başka yollar üzerinden Avrupa'ya ulaşması arzusundaydı. Osmanlı Devleti ile İran arasında XVI. yüzyıl ve XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar aralıklarla devam eden savaşlar mevcuttu⁴⁹⁶. İki devlet arasında anlaşmazlığa neden olan birçok husus bulunmakla birlikte, konumuz açısından bizi en alakadar eden mevzu, İran'ın Osmanlı aleyhine Batılı devletlerle ittifak yapması; İran'ın yıllık olarak göndermesi gereken ipeği az göndermesi veya zamanında göndermemesi olmuştur. İran, hiçbir vakit fiili bir ittifaka dönüştüremese de Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupalı devletlerle yakınlık kurma gayretinde olmuştur. Bu durum İlhanlılar ve Timurlular zamanına kadar dayanmaktadır. O zamandan beri İran ve Avrupa

⁴⁹³ Avrupa piyasasının Asya ipeğine olan talebi yıllık 200.000-230.000 kg. civarında seyrederken, bu ipeğin %86'lık kısmı Osmanlı limanları üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmaktaydı. Halep'in ipek ticaretindeki önemi 1639'a kadar devam eden Osmanlı-İran savaşı neticesinde zarar görse de yapılan barış anlaşması ile 1639 sonrasında Halep'in ipek ticareti yeniden canlanmıştır. M. T. Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 32-33

⁴⁹⁴ B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 31.

⁴⁹⁵ XVIII. yüzyılın başlarında Fransa, İngiltere ile birlikte hemen hemen eşit miktarda ipek satın alır iken, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Fransa Levant'tan en fazla ipek ithal eden ülke haline gelmiştir. M. T. Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 20-21, 32-33.

⁴⁹⁶ Osmanlı Devleti ile İran ilişkileri, II. Bayezid zamanında çıkan Şahkulu Ayaklanması (1511) ile başlamıştır. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı (1514), Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki İran seferleri sonucu ilk olarak 1555 tarihinde İran ile Amasya Antlaşması yapılmıştır. III. Murad zamanında 1578'den 1590 yılına kadar yapılan savaşlar sonucu imzalanan Ferhat Paşa antlaşması ile Osmanlı Devleti doğuda en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Ancak 1603-1612 savaşları sonrası imzalanan Nasuh Paşa antlaşması ile alınan yerler İran'a geri verilmiştir. 1615-1618 savaşları sonucu imzalanan Serav Antlaşması ile de Nasuh Paşa antlaşmasının maddeleri tekrar kabul edilmiştir. Nihayetinde IV. Murad (1623-1640) zamanında yapılan iki sefer sonucu imzalanan Kasr-ı Şirin antlaşması (1639) ile Osmanlı-İran anlaşmazlıklarına son verilmiştir. Detayı için bkz; Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı (1587-1629)*, Berikan Yayınları, Ankara 2013; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fethi Cemiyeti, İstanbul 1993; *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu*, TTK Yayınları, Ankara 2003.

devletleri, Osmanlılar aleyhine birlik olma çabasında olmuşlardır. Safeviler döneminde hız kazanan Avrupa ve İran ilişkisi, ticari ve siyasi mecrada ilerlemekle beraber yine fiiliyata dönüşmemiştir. Özellikle de İngiltere XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın başlarında bu uğurda gayret göstermiş ve I. Abbas (1587-1609) zamanında İran'a giden yabancı elçiler arasında İngiliz heyeti büyük itibar görmüştür⁴⁹⁷.

İran, başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerle birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı askeri ittifak kurmak istemiştir. Diğer taraftan İran, Osmanlı ticaretine zarar vermek amacıyla tüm Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti ile olan ticari ilişkilerini kesip, ticaret yollarının Osmanlı sınırlarının dışına aktarılmasını istemekteydi. Bu uğurda ipeğin Avrupalı devletlere Osmanlı aracılığıyla değil Rusya üzerinden; baharatın ise Hindistan'dan alınıp doğrudan Rusya üzerinden sevkinin yapılması düşüncesindeydi⁴⁹⁸. İngiltere ise İran'dan ticari imtiyaz almayı ve de Basra Körfezi üzerinden sürdürmeyi planladığı ipek ticaretinde tekelleşmeyi tasarlamaktaydı⁴⁹⁹.

1622 yılında Hürmüz Boğazı'nın⁵⁰⁰ İran tarafından Portekizlilerden geri alınmasıyla İngilizler, Basra üzerinden⁵⁰¹ İran ipeğini almaya ve doğrudan Avrupa'ya getirmeye başlamışlardı. Üstelik getirdikleri ipeğin Fransızlar tarafından satın alınması, Fransız tüccarlarını zor durumda bırakıyordu. Gédoyne, İngilizlerin Londra'ya getirdikleri 1.200 top ipeğin Tours'lu Guettons ve Taschereaux adlı tüccarlar tarafından 600.000 écuye satın alındığı bilgisinin yanı sıra durumun devam etmesi halinde Fransız ticaretinin yıkılacağı haberini verir. İngilizlerin ipeği getirirmeden önce, ipeği satacağı kişilerle baştan anlaşarak bu güven doğrultusunda Hürmüz üzerinden İran ipeğini satın aldıklarını; Fransız tüccarlarının bu tarz yardımları olmasa İngilizlerin rahatlıkla ipek ticaretini yapamayacağını eklemektedir. Gédoyne bu vaziyet karşısında İngiliz ticaretinin engellenmesi⁵⁰² ve Fransızların İngilizlerden ipek satın almalarının yasaklanmasını

⁴⁹⁷ B. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, s. 251-255; C. Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı (1587-1629)*, s. 241-251.

⁴⁹⁸ C. Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı (1587-1629)*, s. 146, 241-242, 247.

⁴⁹⁹ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 76-77.

⁵⁰⁰ Hürmüz, Basra Körfezi-Hindistan deniz ticaret yolu üzerinde bulunması nedeniyle önemli bir mevkiye yer almaktadır. Mustafa L. Bilge, "Hürmüz", *TDVİA*, c. XVIII, 1998, s. 497.

⁵⁰¹ Basra Körfezi'nde yapılan ticaret az ve istikrarsız olduğu için İngiltere tarafından beklenen kazancı ve faydayı sağlayamamıştır. Detayı için bakınız: A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 77.

⁵⁰² Gédoyne, İngilizler'in Hürmüz üzerinden ipekleri geçirmelerine engel olunması ve Fransızlar'ın İngilizler'den ipek almalarının yasaklanmasını istemiştir. Bu isteğine karşılık, Hürmüz'de onlara engel olunsu da bu sefer İngilizlerin, Almanya veya Flandre üzerinden ipekleri geçirecekleri yanıtını almıştır. 1 Kasım 1623 tarihli Bay Brèves'den Gédoyne'a yazılan evrak, Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 78.

istemektedir. Ayrıca bu mevzuya kesin çözüm olarak, ipeğin Fransa'ya sadece Marsilya limanı üzerinden taşınmasını önermektedir⁵⁰³.

Louis Bergasse, Fransa'nın ipek ticaretine benzer bir zararı Ermenilerin de verdiğini ifade etmektedir. Bu hususta, Ermeni tüccarlarının ipeklerini Avrupa'ya Fransız gemileri yerine kendilerinin taşımayı tercih etmesinin, Fransız tüccarının zarar görmesine yol açtığını belirtir. Ermenilerin, ipeği Fransızlara nazaran daha ucuza satmaları, Fransızların satış yapamamasına ve sermayenin önemli bir kısmının Ermenilerin elinde kalmasına yol açmıştır. Örneğin Bergasse, XVII. yüzyılın başlarında Ermenilerin taşıdıkları ipeği Marsilya'da satmaları sonucunda, Fransız tüccarının Marsilya'da 10 top ipek bile satmadığını, ancak o sırada Ermenilerin 400 topu güvenli şekilde ulaşamadığı için birçok Fransız tüccarının iflastan kurtulduğunu belirtir. Nihayetinde yazar, Ermenilerin bu duruma devam etmeleri ve Fransa yönetimi tarafından herhangi bir müdahalede bulunulmadığı takdirde Fransızların gemilerini satacak duruma geleceğini ekler⁵⁰⁴.

İpeğin gerek İngilizler gerekse de Ermeniler tarafından Fransa'ya ve Avrupa'ya getirilmesi ve satılması, Fransa krallığının tepkisini çekmiştir. Ne var ki krallık bu duruma birtakım düzenlemeler getirmiş olsa da durum çok fazla değişmemiştir. Bu hususta Ermeniler çok fazla kısıtlamaya tabi tutulmazken İngilizler için aynı durumun geçerli olduğu söylenemez. Nihayetinde Fransa kralı tarafından Hollandalıların ve İngilizlerin Fransa'ya ipek taşımaları yasaklanır. Ancak ilerleyen yıllarda benzer durum ve çabaların tekrardan yaşandığı bilinmektedir⁵⁰⁵.

4 Ekim Çarşamba günü Lyon'dan ayrılan Gédoy, 6 Ekim'de Chambréry'ye ulaşır ve bu sırada, atanması ve geçiş bilgisi hakkında Marsilya konsoloslarına mektup göndermeyi ihmal etmez. Ancak Novalaise'e vardığında Paris'ten geldiği ve orada devam eden vebadan⁵⁰⁶ dolayı karantina⁵⁰⁷ altına alınır. Gédoy, gördüğü muamele karşısında ve vaktinin boş yere harcanmasından oldukça rahatsız olmuştur. Bu sorunu çözmek için

⁵⁰³ 9 Ekim 1623 tarihli iki evrak. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 5-6.

⁵⁰⁴ L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 63-67.

⁵⁰⁵ L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 62-68.

⁵⁰⁶ Gerek Fransa'da gerekse de İngiltere'de görülen vebadan dolayı bir süre ticaret gemileri İskenderun'a gitmemiş ve ticaret bu durumdan etkilenmiştir. C.O.A. TSMA.d.1341/3; C.O.A. TSMA.d/1341/4; C.O.A. TSMA.d.1341/6.

⁵⁰⁷ 1720 yılında İstanbul'dan Fransa'ya giden Osmanlı elçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmet, kolera salgını nedeniyle Montpellier yakınındaki bir adada kırk gün boyunca karantinada kalmıştır. *Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*, haz. Şevket Rado, Hayat Tarih Mecmuası Yayınları, İstanbul 1970, s. 22-24.

İtalya'daki Fransız elçisi Marini'ye, Puysieux tarafından kendisi lehine yazılan evrakı da ekleyerek durumunu anlatan bir mektup yazar. Marini'den isteği, vaziyetinin İtalya kralına bildirilerek bir an evvel Fransa kralı tarafından kendisine verilen görevin geciktirilmeden yerine getirmesine yardımcı olunmasıdır. Gédoy'n, herhangi bir aksi durumla karşılaşma ihtimalini göz önünde bulundurarak, İtalya elçisine konsolosluk tayininden bahsetmemiş⁵⁰⁸ ve görevinin Fransa kralı adına İstanbul'a resmi bir evrak götürmek olduğunu söylemiştir. Mektubunda 3 ay boyunca Paris'ten uzak durduğunu ve bu nedenle de veba hastalığını taşımadığını söyleyerek geçiş izninin acilen verilmesini talep eder. Marini, Gédoy'n adına görüşme gerçekleştirdiğini, ancak onun 8 gün boyunca karantinada tutulmasının gerekli olduğunu bildirmiştir. Marini'den beklediği ilgi ve yanıtı bulamayan Gédoy'n, ondan aldığı cevabi mektubu soğuk ve yalan olarak tanımlar. Elçinin gut hastalığı⁵⁰⁹ geçirdiğini ve bu nedenle de zaten konuşamadığını öğrenen Gédoy'n, Marini hakkında Fransa devletine sadık olmadığı ve kendi ülkesi İtalya'yı daha çok sevdiği tarzındaki söylemlerin gerçekliğine hak vermeye başlamıştır⁵¹⁰.

Beklediği yanıtı alamayan Gédoy'n, Marini'ye tekrar sitem dolu bir mektup yazma gerekliliğini hissetmiştir. Fransa kralının emrinde olarak daha iyi bir karşılama beklediğini, kendisiyle ilgilenilmediğini ve veba hastalığını taşımadığı halde bu yerde kalmaya mahkûm edilerek sağlığının onlar tarafından riske atıldığını ifade etmiştir. Ayrıca sağlık komiserinin kendisini ciddiye almayıp 8 gün yerine 10 gün karantinada kalması gerektiğini; sağlık komiserine kimse tarafından herhangi bir talimat gelmediğini ve eğer elçi Marini, Gédoy'n'ya yardımcı olmak isteseydi 8 gün yerine, en fazla 3 gün karantinada tutulacak olduğunun bizzat kendisine söylendiğini de sitemle belirtmiştir. Gédoy'n, bu güzergâhtan geçmesi hususunda Puysieux tarafından tavsiye aldığı için durumu ona aktaracağını ve yapılan kötü muameleyi her fırsatta dile getireceğini ifade ederek kral tarafından kendisine verilen pasaportun bir an evvel teslim edilmesini talep etmiştir⁵¹¹. Gédoy'n gerçekten de söylediğini yapmış, Novalais'de karantinaya alınmasını,

⁵⁰⁸ 1716 yılında İstanbul elçisi olan Jean-Louis d'Usson, Marquis de Bonnac, da İstanbul'a seyahati boyunca elçilik görevini gizlemeye gayret göstermiştir. F. Brizay, "Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)", s. 39.

⁵⁰⁹ 1680 yılında Fransa'nın Halep elçisi olan Laurent d'Arvieux, gut hastalığının çok fazla et ve içecek tüketen toplumlarda yaygın görüldüğünden, ancak Türkler'de ender rastlanılan bir hastalık olduğundan bahsetmektedir. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. I, s. 72.

⁵¹⁰ 8 Ekim 1623 tarihli Bay Marini'ye yazılan mektup. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 2-3.

⁵¹¹ 13 Ekim 1623 tarihli Bay Marini'ye yazılan mektup. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 3-4.

oradaki Fransız elçisi olan Marini'den hiçbir yardım almadığını ve türlü mağduriyetler yaşadığını mektuplarında defaten belirtmiştir.

Gédoyn, elçi Marini'nin kendisine bir faydası olmayacağına hükmetmesinin ardından usulünü değiştirmiştir. Gédoyn, Savoie dükünün görevlendirmesi üzerine Fransa'dan kendisiyle birlikte yola çıkan ve Torino'ya giden Bausse adındaki soylu kişiyi kendisine yardımcı olması hususunda ikna etmeye uğraşır. Onun İtalya kralına yazmasını temin ederek, nihayetinde pasaportlarını ve maiyetine geçiş iznini alabilmiştir. Gédoyn, karantinada beklediği süre zarfında yukarıda bahsi geçen İngiliz, İran ve ipek mevzusuna dair meseleleri ilgili kişilere yazmasının yanı sıra kralın sekreteri olan Barat'a, özel bir hususiyet atfettiği Nevers dükünün Haçlı planlarından bahsetmeyi gerekli görmüştür⁵¹².

Hristiyanlar kutsal yerlerin, kendi deyimleriyle kâfirlerin ellerinde olmasına rıza göstermiyor ve hem bu nedenle hem de farklı gerekçelerden dolayı Avrupa'da sıklıkla Haçlı söylemlerini dile getiriyorlardı. Fransa ise Osmanlı Devleti ile olan ittifak ve yakınlığını örtbas etmek amacıyla Haçlı söylemlerinde bulunmanın yanı sıra, yapılması tasarlanan seferlere öncülük etme çabası içerisinde oluyordu. Avrupalıların dinsiz diye tanımladıkları Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir harekete girişmeyi amaçlayan bir dizi plan ve proje tasarımları, zihinlerinde her daim *Haçlı Seferi* düşüncesini canlı tutmuştur. Özellikle XVII. yüzyıl bu tarz projelerin çok fazla planlandığı bir dönem olmuştur⁵¹³. Bunların içerisinde 1591-1605 yılları arasında Osmanlı elçiliği yapmış ve elçi olmadan da uzun süre İstanbul'da kalmış olan Savary de Brèves'in *Discours abrégé des asseurez moyens d'anéantir et ruiner la Monarchie de Princes Ottomans* -Osmanlı Hükümdarı Monarşisini Yıkmanın ve Ortadan Kaldırmanın Yolları- adlı eseri oldukça önem taşımaktadır⁵¹⁴. Eserinde Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri, idari ve ekonomik

⁵¹² 9 Ekim 1623 tarihli Bay Barat'a hitaben yazılan mektup. Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 6.

⁵¹³ Bu hususta Fransız gezgin ve Fransa'nın 1638-1646 yılları arasında Dimyat konsolosu olan Jean Coppin'den bahsetmek gerekmektedir. Coppin'in, Avrupa yetkililerini Osmanlı Devleti'ne karşı bir Haçlı Seferi'ne ikna etmek için uğraştığı bilinmektedir. Ancak bu uğraşında başarılı olamayınca, planlarına halka ulaştırmak amacıyla bir eser kaleme almıştır. Bu eser, Le Père Jean Coppin, *Le Bouclier de l'Europe ou la Guerre Sainte, Contenant des Avis Politiques et Chrétiens, qui peuvent Servir de Lumière aux Rois et aux souverains de la Chétlenté, pour garantir leurs Etats des incursions des Trucs, et reprendre ceux qu'ils ont usurpé sur eux, avec une Relation des Voyages Faits dans la Turquie, la Thébaïde et le Barbarie*, Chez Antoine Briasson, Lyon 1686. Dahası Coppin'in, XIV. Louis'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı harekete geçme ve İstanbul'u ele geçirme planlarıyla yakından alakadar olmuştur. Üstelik Mısır'da uzun yıllar konsolosluk yapması nedeniyle bölgeye dair bilgiler veren Coppin, Mısı'ın kolayca alınacağını ve İstanbul'un bu sayede Mısır'dan gelen emtialardan yoksun kalacağını hesap etmektedir.

⁵¹⁴ Brèves, tüm planlarına rağmen Türk-Fransız ittifakının sağladığı olanakların da farkındaydı. *Discours sur l'Alliance qu'a le Roy avec le Grand Seigneur et de l'Utilité qu'elle Apporte à la Cherstienté*

yönlerini tahlil eden Brèves, yapılacak olan Haçlı Seferi'nde Osmanlı ülkesinde yaşayan Hristiyanlar'ın otomatik olarak ayaklanacaklarını ve kendilerine önemli destek sağlayacaklarını düşünmekteydi⁵¹⁵.

XVII. yüzyılın başlarında Rumlar da Haçlı Seferi söylemlerinde bulunmuş ve Fransa'dan yardım isteyerek onlardan bağımsızlıklarını dilemişlerdi. Ancak o dönemde Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti'ne ihtiyaç duyulduğu için Fransa kralından istedikleri desteği bulamamışlardır. Kralın yerine Nevers dükü, Rumların çağrısına cevap vererek Mora'da yapılması tasarlanan bir isyana maddi ve manevi destek vermiştir⁵¹⁶. İsyanın başarısızlıkla sonuçlanması ve yapılmak istenen Haçlı hareketinin henüz fiiliyata geçirilememesi, Haçlı tasarısını yine de zihinlerden silmeye yetmemiştir. Nihayetinde Nevers dükünün bütün Avrupa devletlerine yaptığı Haçlı çağrısına Fransa olumlu cevap vermiş ve Haçlı tasarısı Peder Pére ve Richelieu'nün zihin ve eylemlerinde yer edinmeye başlamıştır⁵¹⁷. Yapılan tasarı doğrultusunda Nevers dükünün eylemleri ve 1 ay sonra yola çıkacak olması Gédoy'n'yı endişelendirmekteydi. Gédoy'n, Never Dükü'nün büyük bir sefer planı tasarladığını ve önden yola çıkacak olmasını memnuniyetsizlikle dile getiriyordu. Gédoy'n, planlanan ve nihayete ulaşmasa da bu uğurda yapılan eylem ve hareketlerin Osmanlı nezdinde hoş karşılanmayacağını, Levant bölgesinde yürüttükleri ticaretin ve tüccarların bundan önemli ölçüde zarar göreceğini bildiğinden, Haçlı Seferleri ve benzeri hareketleri kesinlikle desteklemiyordu.

Konsoloslar ve Levant'ta ticaret yapan tüccarlar hiçbir vakit kendi ülkelerinin Doğu Akdeniz'e karşı askeri bir harekâta bulunmalarını ya da ticarete güç kullanımını yararlı görmemekteydiler. Öyle ki askeri harekâtın yanı sıra askeri varlıklarının bulunmasını dahi Osmanlı Devleti nezdinde tehdit olarak algılanacağı gerekçesiyle istemiyorlardı. Çünkü ticaretlerini desteklemek amacıyla birkaç sefer deniz harekâtında bulunmaları, onlara ticari zarar olarak geri dönmüştü. Fransızlar ülkelerinin yapmayı planladığı askeri harekâtı engellemekle kalmamış aynı zamanda devletlerinin kendilerine ve ticaretlerine de en az müdahalede bulunulması çabasında olmuşlardır. Örneğin Mora üzerindeki Osmanlı-Venedik savaşına (1684-99) Fransız askerleri ve denizcileri

(Fransa'nın Osmanlı ile İttifakı ve Bu İttifakın Hristiyanlığa Sağladığı Katkılar Üzerine Söylemler) adlı eserinde bu konuya yer vermiştir. F. Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı*, s. 71-72.

⁵¹⁵ F. Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı*, s. 68-72.

⁵¹⁶ Y. Demir, "Otuz Yıl Savaşları Öncesinde Osmanlı-Fransa Münasebetlerine Genel Bakış-Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne Yönelik Planları ve Ortaya Koyduğu Uygulamalar", s. 123-124.

⁵¹⁷ Nevers dükü, Peder Pére ve Richelieu'nün haçlı projelerinin detayı için bakınız; G. Faqniez, *Le Père Joseph et Richelieu: le Projet de Croisade (1616-1625)*.

katılmakla birlikte Venedik yenilgisi, askerleri Levant ve Yunan adalarında mahsur bırakmıştı. Doğal olarak da Fransız tebaası ve konsolosları askerlerin bir an evvel ülkelerine dönüp sıkıntı çıkarmamalarını istemekteydi. Askerler, Fransız ticareti için büyük bir risk oluşturmakla birlikte bakım ve masrafları da Fransız tebaası tarafından karşılanmaktaydı. Yapılan uzun mücadele ve çaba sonucu, Fransız askerleri gemilere bindirilerek ülkelere gönderilmiş ve bunun sonucunda Fransız tüccarları ile konsolosları da rahat bir nefes alabilmiştir⁵¹⁸.

Bu nedendir ki Gédoy, ticaretlerinin kötü yönde etkileneceği endişesi ile tasarlanan Haçlı projesine karşıydı. Ayrıca, yapılan Haçlı projesinin zarar vereceği hususundaki görüşünün ciddi olarak anlaşılıp kabul edileceği vakte kadar da dile getireceğini ifade etmekteydi. Gédoy, 6-14 Ekim arasında karantina dolayısıyla kaldığı Novalaise'den nihayetinde 14 Ekim'de ayrılmış ve Avigliane'da konakladıktan sonra Torino'ya geçmiştir. Aralarında her ne yaşanırsa yaşansın kendisine yardımcı dokunmasa da Torino'da ikâmet eden elçi Marini'ye ziyarette bulunmayı ihmal etmemiştir. Gédoy, Torino'daki elçilikte İstanbul'dan gelen haberlerin okunduğu gün, Venedik elçisi Lorenzo Paruta⁵¹⁹ ile de orada karşılaşmıştı. İstanbul'dan yeni gelen haberlere göre Osmanlı'da taht değişikliği⁵²⁰ olduğunu ve Sultan I. Mustafa'nın (1617-1618/1622-1623) azledilerek yerine bir yıl önce öldürülen II. Osman'ın⁵²¹ kardeşi, IV. Murad adında yeni bir sultanın (1623-1640) tahta geçtiğini öğrendi⁵²².

⁵¹⁸ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 116-118.

⁵¹⁹ Ocak 1623'te Venedik Büyükelçisi olarak Savoy'a atanan Lorenzo Paruta, 2 Mayıs'ta Torino'ya gösterişli bir giriş yapmış ve 8 Aralık 1624'te orada ölmüştür. Detay için bakınız: Nicolò Barozzi, *Guglielmo Berchet, Relazioni Degli Stati Europei Lette Al Senato Dagli Ambasciatori Veneti Nel Secolo Decimosettimo*, Venezia: Naratovich, 1856, 1860, vol. I-II.

⁵²⁰ Benzer bir durum 1547 yılında İstanbul'un Fransız elçisi olarak yola çıkan ve Edirne'de I. François'nın ölerek yerine Kral Henri'nin geçtiğini öğrenen d'Aramon'un başına da gelmiştir. D'Aramon o sıralar Edirne'de olan Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkmak ve hediyeler takdim etmek için yeni Fransa kralından gelecek olan evrakları beklemiştir. Evrakların ne zaman geldiği ve elçinin ne kadar sürede beklediğine dair detaylar yer almazken, elçinin evrakların gelişi ile Edirne'de Büyük Efendi diye tanımladığı padişahın huzuruna çıkmıştır. J. Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, s. 18.

⁵²¹ 1621-1628 yıllarında Osmanlı Devleti'nde görev yapan İngiliz elçisi Sir Thomas Roe, II. Osman'nın Lehistan seferinden beri huzursuz olduğundan, Hacca gitme planlarından ve nihayetinde tahttan indirilerek katl edilmesi hadisesinden oldukça detaylı bir şekilde bahsetmektedir. Bunun dışında elçi Roe, II. Osman'a dair birtakım görüşlerde bulunur. Roe'ya göre II. Osman, çok genç yaşta tahta çıkmış, cesur, güçlü bir vücuda sahip, Hristiyanlardan ölümüne nefret eden, mağrur ve hırslı biridir. En büyük zaafi ise açgözlü olmasıdır. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 45-52.

⁵²² Taht değişikliği 10 Eylül'de gerçekleşmekle birlikte haber İstanbul'dan Torino'ya 15 Ekim'de ulaşmıştır.

Gédoyn, taht değişikliğinin milislerin ve devletin ileri gelenlerinin onayı ile yapıldığını, Sultan Mustafa'nın devlet görevlilerini yönetemediği ve II. Osman'ın⁵²³ ölümünün intikamını almak bahanesiyle isyan eden Abaza Paşa'nın gücüne karşı gelmediği gerekçesiyle utanç verici bir şekilde tahttan kovulduğunu yazar⁵²⁴. II. Osman'ın hâl edilmesi hem başkentte hem de taşrada yeniçeri ve sipahilere karşı kin ve nefretin oluşmasına yol açmakla birlikte, uzun yıllar sürecek olan isyan ve karışıklıklara da zemin hazırlamıştır. II. Osman'ın katli ve sonrasında oluşan otorite boşluğu kargaşaların yaşanmasına, kapıkulu askerlerinin artık siyasi bir etken olarak güçlerinin farkına varmalarına ve de bundan sonra istemedikleri bir şey olduğunda isyan tehdidinde bulunarak dilediklerini yapturmalarına yol açmıştır⁵²⁵. I. Mustafa'nın ikinci tahtı⁵²⁶ da çok uzun ömürlü olmamış ve devlet idaresindeki karışıklığı gidermek amacıyla tahttan indirilerek yerine, I. Ahmed'in oğlu 11 yaşındaki IV. Murad (1623-1640) getirilmiştir⁵²⁷. IV. Murad tahta geçtiği sırada, devlet sıkıntılı bir dönem yaşamaktaydı. Erzurum beylerbeyi olan Abaza Mehmet Paşa, II. Osman'ın öldürülmesi üzerine yeniçerileri padişahın katlinden sorumlu tutarak Erzurum'da yeniçeri imhasına başlamıştı. Askerler aleyhine başkent ve Anadolu'da yaşanan huzursuzluk ortamından yararlanarak bir yandan sancaklara kendi adamını tayin ederken, diğer yandan da halktan vergi toplamaya başlamıştır⁵²⁸. Trablusşam valisi Seyfoğlu Yusuf Paşa ile Maraş Beylerbeyi Kalavun Yusuf Paşa'nın da kendisine katılmasıyla güçlenen Abaza, ele geçirdiği askeri mensupları öldürterek Şebinkarahisar ve Sivas'ı ele geçirip Ankara'ya kadar gelmiştir⁵²⁹.

⁵²³ Sultan I. Ahmed'in vefatı ile tahta kardeşi I. Mustafa geçmiştir. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, devlet işleriyle meşgul olmayan I. Mustafa'nın kendi isteğiyle tahttan çekildiğini söylerken onun dışındaki dönemin diğer kaynakları akli rahatsızlığının düzelmeyerek durumunun gün geçtikçe daha kötüye gittiğini ve bu nedenle de tahttan indirildiğini yazar. I. Mustafa'nın tahttan indirilmesi ile yerine I. Ahmed'in oğlu II. Osman 1618 tarihinde tahta geçmiştir. Ancak genç padişahın yeniçeri ocağını kaldırma tasarısı olduğu yolundaki söylentilerin yayılması sonucu 20 Mayıs 1622'de II. Osman tahttan indirilerek katledilmiş ve yerine tekrardan amcası I. Mustafa getirilmiştir. *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 670; Feridun Emecen, "Osman II", *TDVİA*, c. XXXIII, s. 455; Feridun Emecen, "Mustafa I", *TDVİA* c. XXXI, 2006, s. 272-273.

⁵²⁴ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 8.

⁵²⁵ Fatma Kaytaz, "IV. Murad Döneminde İstanbul'da İsyancılar", *Osmanlı İstanbulu*, c. IV, 2016, s. 380.

⁵²⁶ 1639 yılında İstanbul'a gelen ve iki yıl boyunca Osmanlı ülkesini gezen Du Loir seyahatnamesinde, I. Mustafa'dan şu şekilde bahseder: "Sultan Osman'ın ölümünden sonra yeğeninin katilleri tarafından tahta çıkartılmış ve şimdi hüküm sürmekte olan Sultan IV. Murad'ın adını bağırarak aynı şahıslar tarafından altı ay sonra tahttan indirilmiştir". Clausier du Loir, *Du Loir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahının Maceraları*, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s. 47.

⁵²⁷ Ziya Yılmaz, "Murad IV", *TDVİA*, c. XXXI, s. 177-178.

⁵²⁸ Hüseyin Tugı, *Musibetnâme*, haz. Şevki Nezih Aykut, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 211.212.

⁵²⁹ Abaza Paşa, IV. Murad'ın tahta çıkmasından sonra 1628 yılında yapılan bir sefer sonrası teslim olmak zorunda kaldı. Kendisi bağışlandı ve çeşitli görevlerle vazifelendirilmesine rağmen tekrar isyan etme tehlikesine karşı 1634 yılında idam edildi. Mücteba İlgürel, "Abaza Paşa", *TDVİA*, c. I, s. 11-12.

Gédoyn, Abaza Paşa'nın 50.000⁵³⁰ kadar silahlı askeriyle kendisine karşı gelen herkesi kılıçtan geçirerek İstanbul'a 10 günlük bir mesafeye kadar yaklaştığından bahseder. IV. Murad'ın tahta getirilerek taht değişikliği yapılmasının, aslında başkente bu kadar yakın olan Abaza Paşa'yı yumuşatmak ve onu memnun etmek niyetiyle yapıldığını ekler. Ayrıca Gédoyn, I. Mustafa'nın validesini⁵³¹ kovulan prensin annesi diye tanımlamakla beraber cesaretini kaybetmeden intikam almak için yeni sultan IV. Murad'ın tahta geçtiği gece onu boğdurmak istediğini, ancak sadrazamın öngöründe bulunarak o gece sultanı sarayın başka bir bölümünde yatırmasıyla hayatını kurtardığını yazar⁵³². Gédoyn, sadrazamın öngörüsü sonucu başarısızlığa uğrayan validenin, yeğenini boğdurmak için hazırladığı aynı halat ile kendini boğmak istediği bilgisini de ekler⁵³³. Gédoyn'nın bu bilgiyi nereden aldığı bilinmemekle beraber bir takım değişikliklerle I. Mustafa'nın tahta ikinci defa çıktığı zamanki olaydan bahsettiği düşünülmektedir. I. Mustafa'nın validesi⁵³⁴, oğlunun tahta ikinci defa çıkarılması zamanında onun tahtını sağlama alabilmek için Sadrazam Davud Paşa ile birlikte I. Ahmed'in oğulları Murad ve İbrahim'i öldürme planları yapmıştır. Üsküdar'a götürülmek üzere sarayın bahçesine çıkarıldığı sırada, kapı ağalarından biri tarafından öldürülmek istendikleri ve diğer ağaların müdahaleleriyle kurtarıldıkları rivayet edilmektedir⁵³⁵. Gédoyn'nın da bahsi geçen olaydan esinlenmiş olması ya da dönemin karışıklığı nedeniyle söylenen bu tarz hikâyeleri duymuş olması muhtemeldir.

⁵³⁰ Kaynaklar bu konuda farklı rakamlar vermektedir. Mücteba İlgürel 30.000 civarında kişinin Abaza'nın etrafına toplandığını söyler. Naima, Uzunçarşılı ve Halil İncalcık 40.000 kadar asker toplandığını yazar. M. İlgürel, "Abaza Paşa", s. 11; M. Naîmâ, *Tarih-i Na'imâ*, c. II, s. 508; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/I, s. 151; Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II (Tagayyür ve Fesâd (1603-1656):Bozuluş ve Kargaşa Dönemi)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.193.

⁵³¹ Sultan Mustafa'nın annesi ikinci derecede cariyelerden biriydi. Hükümdarlık ehliyetinden yoksun görülen bir şehzadenin annesi olarak gözlerden uzak bir yaşam sürdüğü kaydedilmektedir. Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 155.

⁵³² Kanuni dönemiyle beraber padişahın ailesinin onunla birlikte Yeni Saray'da oturmasının benimsenmesiyle birlikte, yeni sultan tahta geçtiği vakit bir önceki sultanın kadınları, hizmetkârları ve annesi Eski Saray'a nakledilirdi. Söz konusu uygulamadan dolayı IV. Murad'ın tahta geçtiği gün I. Mustafa'nın annesinin o gece Yeni Saray'da olması muhtemel değildir. Detay için bakınız: L. P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, s. 166-172.

⁵³³ 9 Ekim 1623 tarihli evrak, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 6-8.

⁵³⁴ Sultan Mustafa'nın validesi Abaza kökenli olup ismi bilinmemektedir. M. Naîmâ, *Tarih-i Na'imâ*, c. II, s. 589.

⁵³⁵ Naima Mustafa Efendi, *Naîmâ Târihi*, Zuhuri Danışman Yayınevi, çev. Zuhuri Danışman, c. III, İstanbul 1968, s. 1268; F. Emecen, "Mustafa I", s. 274.

2.4.1. Yolculuk Sırasında Verilen Yeni Talimatlar

Fransız kralının imzasını taşıyan belgeler eski sultan I. Mustafa'ya ve onun artık görevde bulunmayan devlet erkânına hitaben yazıldığı için, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki taht değişikliği Gédoy'nun elindeki bütün evrakları boşa çıkarmıştı. Gédoy'nun Halep'teki görevine giderek yerleşebilmesi için Osmanlı padişahından onay alması gerekirken, Osmanlı padişahının huzuruna çıkabilmesi için de yeni sultana yazılmış evraklara ihtiyacı vardı. Bu durumda Gédoy'nun İstanbul'a gitse dahi elindeki evrakların bir anlamı kalmadığından, Puysieux'ye mektup yazarak hem taht değişikliğinin haberini vermiş hem de yeni sultana hitaben yazılan evrakların kendisine gönderilmesi talebinde bulunmuştur⁵³⁶. Taht değişikliğini haber verirken çok fazla detaya yer vermeyen Gédoy'nun İstanbul'da görev yapan Fransız elçisi Césy'nin zaten gerekli bilgileri detaylı bir şekilde Puysieux'ye anlatmış olduğunu gerekçe göstermiştir. Hatta İstanbul'a ulaştığında talep ettiği evrakların gelmemiş olması durumunda, evraklar gelene kadar yanlıs olmadığını düşündüğü bir kararla, hiç kimseye görüşmeyeceğini de bildirmiştir⁵³⁷. Gédoy'nun beklentisi bir an önce İstanbul'a varacağı yönünde olduğu için bu tarz bir karar almıştı, ancak yolculuğunun aylarca süreceğini tahmin edememekteydi.

Gédoy'nun, her ne kadar evrakları boşa çıksa ve İstanbul'a gittiğinde yeni belgeler gelene kadar hiçbir şey yapamayacak olup zaman kaybedebileceğini düşünmüş olsa da, taht değişikliğini fırsata çevirerek yeni sultanın tahtını tebrik etme gibi mühim bir görevi kendisi üstlenmek istemiştir. Sultan'ın tebrik edilmesi için gönderilen elçiler, Osmanlı Devleti tarafından törenle⁵³⁸ kabul edildiğinden, önemli ve saygınlığı olan bir görevdi. Bu nedenle de Gédoy'nun, Puysieux'den hem yeni sultanı tebrik etme görevini talep etmiş

⁵³⁶ Gédoy'nun yeni evrak talebi benzer şekilde İngiliz elçisi Thomas Roe tarafından da yapılmış. Elçi Roe, yeni sultanı tebrik eden bir evrakın yanı sıra ismi boş bırakılacak bir evrakın da yeni sadrazama hitaben yazılmasını istemiştir. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 52.

⁵³⁷ Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 7-8.

⁵³⁸ Abdülkadir Özcan, "Cülûs", *TDVİA*, 1993, c. VIII, s. 112; İbrahim Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 42-43. Osmanlı Devleti, taht değişikliğinde Avrupa ve komşu devletlere elçi göndererek taht değişikliğinin haberini verirdi. IV. Murad'ın tahta çıkış haberi Venedik'e 1623 yılında ulaşırken, Fransa'ya Serez Sancakbeyi tarafından 1624 yılında ulaştırılmıştır. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınları, Ankara 1968, s. 227.

hem de sultanı tebrik⁵³⁹ fırsatından yararlanarak yakın bir zamanda öğrendiği Trablusşam⁵⁴⁰ meselesini Osmanlı yönetimine arz ederek halletmek istemiştir.

Suriye'nin en güçlü yerel hâkimi durumundaki Emir Yusuf, bölgede Osmanlı yönetimi tarafından kendilerine sağlanan görece özerklikten faydalanmaktaydı. Trablusşam iskelesi gümrüğü Emir Yusuf'un⁵⁴¹ ailesinin denetiminde olduğu için ailenin siyasi ve askeri güçleri önemli derecede artmıştı⁵⁴². Emir Yusuf, diğer Osmanlı görevlilerinin de destek ve onayı ile Fransız tebaasından fazladan vergi talebinde bulunmakta ve onları mağdur etmekteydi. Bu doğrultuda Gédoy'n, Fransız tebaasına kötü muamelede bulunan Emir Yusuf'un eylemlerini padişaha bildirerek ondan hesap sorulmasını istemekteydi. Ayrıca Emir Yusuf'un Fransız tüccarlarından talep ettiği fazla vergilerin yasaklanmasını ve Fransızlara adaletle muamele edilmesini sağlamak düşüncesindeydi. Gédoy'n, gerek yeni sultanı kutlamak gerekse de Trablusşam olayını halletmek adına şimdilik konsolos olarak tayin edildiğinin gizlenmesini de özellikle istemekteydi. Padişaha yazılan evrakta, Gédoy'n'dan ve onun padişahı tebrik etmek için gönderildiğinden bahsedilmesini önererek, talep ettiği yeni belgelerin kendisine bir an evvel gönderilmesi ricasında bulunmaktaydı. Eğer sadece bu amaçla İstanbul'a gönderildiği söylenilirse, kendisinin daha fazla başarılı olacağına inanmaktaydı⁵⁴³. Böylece Osmanlı padişahı IV. Murad, Gédoy'n'ı ilk olarak bu şekilde tanıyarak onu huzuruna kabul edecekti. Sonrasında da Gédoy'n, Trablusşam meselesini başarılı bir şekilde halletmesi durumunda kendi kariyeri ve ülkesi adına iyi bir kazanım elde edeceğini düşünmekte ve bu çabaları sonucunda Halep konsolosluğunu da garanti altına alacağını hesap etmekteydi. Gédoy'n, bahsi geçen mevzu hakkında Puysieux ile birlikte

⁵³⁹ Tahta yeni geçen hükümdarın cülûs tebriki ülkeler arasındaki dostluk münasebetlerini pekiştirdiği gibi iki ülke arasındaki meselelerin görüşülüp anlaşma sağlanması için de uygun bir fırsattı. F. R. Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s. 14-19; Tevki'î Abdurrahman Paşa, *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat ve Törenler*, haz. Sadık Müfit Bilge, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011; *Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifât-ı Kadîme'si Osmanlı İmparatorluğu'nda Teşrifat*, haz. H. Ahmet Arslantürk; Miraç Tosun; Serdar Soyluer, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012.

⁵⁴⁰ Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra sancak haline getirilen Trablusşam, Şam beylerbeyliğine bağlansa da daha sonra müstakil bir beylerbeylik olmuştur. Mevcut idari düzenlemeye rağmen bölgede karışıklıklar sürmekle birlikte mahalli güçler de sivirmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti de bu gibi yerlerde valiler aracılığıyla bölgede istikrarı ve emniyeti sağlamaya çalışmıştır. Fazıl Bayat, "Trablusşam Eyaleti", *TDVİA*, c. XLI, 2012, s. 295-296.

⁵⁴¹ Maraş Türkmenlerinden olan Seyifoğulları ailesinden Seyfoğlu Yusuf Paşa, bölgede uzun süre valilik yapmış, hatta bir ara bağımsız hareket ettiyse de sonrasında Osmanlı ile anlaşma sağlayabilmiştir. Ölüm tarihi olan 1625 yılına kadar bölgedeki valilik görevi devam etmiştir. Fazıl Bayat, "Trablusşam Eyaleti", s. 295.

⁵⁴² Mikail Acıpınar, "İskenderun İskelesi: Doğu Akdeniz'de Uluslararası Bir Ticaret Limanının İnkişafı Meselesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 44, İstanbul 2020, s. 8-9.

⁵⁴³ 16 Ekim 1623 tarihli evrak. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 8-9.

Bay Barat'a⁵⁴⁴ ve diğ er hamisi konumundaki eski elçi Bay Brèves'e de mektup yazmıştır. Ancak evraklarında bu metinlerin kopyasına yer vermemiş ve sadece benzer konularda yazdığını söylemekle yetinmiştir.

Gédoyn, Torino şehrini biraz gezebilmek ve de Savoie dükü Charles Emmanuel'in ikinci hanımı olan prenses Christine de France ile de yakınlık kurmak amacıyla, iki gün daha şehirde kalmaya karar vermiştir. Prens tarafından beklentisinin üzerinde bir muamele ve onurlandırma gören Gédoyn, İstanbul'daki elçi Césy'nin kızı Lucrèce-Chrestienne⁵⁴⁵ ile de biraraya gelerek ondan iletilmesi gereken birtakım evrakları almıştır.

Venedik'e gitmek için artık hazır olan Gédoyn, Venedik güzergâhına yaklaşıncaya Venedik elçisi Bay Villiers Courtin'e gelişinin haberini verir. 16 Ekim'de Venedik elçisi Villiers'e yazdığı mektupta aslında 8 Ekim'de Venedik'te olmayı umut ettiğini, ancak Novalaise'de 8 gün boyunca karantinada tutularak kötü muamele görmesi nedeniyle Venedik'e ulaşmasının geciktiğinden bahsetmiştir. Bu şartlar altında Gédoyn, en geç 23 Ekim'de Venedik'te olmayı umut ettiğini bildirir. Ayrıca Gédoyn, İstanbul'daki taht değişikliğinden haberdar olduğunu, zorbanın tahttan alınarak yerine meşru sultanın geçmesine sevindiğini ve bu sayede Fransa kralı adına gerçekleştireceği işlerin yeni sultan ile kolay halledileceğini düşündüğünden bahseder. Son olarak Venedik elçisinden bir ricada bulunarak, İstanbul'daki elçi Césy'ye yolda olduğunun ve en kısa zamanda Venedik'teki işlerini halletmesinin ardından başkente ulaşacağı haberlerinin verilmesini istemiştir⁵⁴⁶.

Torino'dan yola çıkan Gédoyn, Verceil (Vercelli) üzerinden Milano'ya geçmiştir. Milano'da iken İtalya'daki Fransız elçisi Marini'ye mektup yazarak orada kalan eşyalarının Fransa kralının sekreteri Barat'a iletilmesi ricasında bulunur. Gédoyn mektubunu tamamlarken isteğinin yerine getirilmesinin Marini için Bay Puysieux'ye büyük bir hizmet olacağını ve de Marini'nin kendisini de hayatı boyunca hizmetkârı olarak kazanmış olacağını ekler⁵⁴⁷. Gédoyn'nın Novalaise'de eşyalarını kasıtlı olarak

⁵⁴⁴ Barat, dışişleri kâtibi olarak dış sorunlarla ve özellikle de Levant'ın meseleleriyle uğraşmak durumunda kalmıştır. Gédoyn'nın evrakları arasında yazışmaları bulunmaktadır. C. V. E. Piccioni, *Les Premiers Commis des Affaires Étrangères au XVIIe et au XVIIIe Siècles*, s. 74.

⁵⁴⁵ Lucrèce-Chrestienne de Césy, 11 Şubat 1638'de Chevillon ve Bléneau Lordu Louis de Courtenay ile evlenmiş ve Haziran 1675'te ölmüştür.

⁵⁴⁶ 16 Ekim 1623 tarihli Bay de Villiers Courtin de Biza'ya hitaben yazılan mektup, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 9-10.

⁵⁴⁷ 19 Ekim 1623 Bay Marini'ye hitaben yazılan mektup, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 10.

bırakmadığı, karantinasının uzama endişesiyle çıkış izni alır almaz oradan ayrıldığı ve arkasından birtakım eşyalarını bıraktığı tahmin edilmektedir.

Gédoyn, Marini'nin ardından Bay Barat'a da mesafelerin kendisini unutturmaması adına ve de uzakta olduğu için işlerinin dikkate alınmaması endişesiyle sık sık yazdığını açıklayan bir mektup kaleme alır. Gédoyn, kritik bir zamanda ve kritik bir bölgenin konsolosu olarak atandığının ve her an yaşanabilecek muhtemel bir gelişmenin kendisini görevinden edeceğinin farkındadır. Bu korku ve endişesini görev yeri olan Halep'e gidene kadar, hatta göreve başladığı zamanlar bile hissetmiş ve her daim tedirgin bir bekleyiş içerisinde olmuştur. Yazdığı hemen hemen her mektupta bir an evvel görev yerine gitmeyi ve kendisini destekleyenleri memnun etmek istediğini defaten belirtmesi, onun endişesini göstermekle birlikte üzerindeki desteklerin de çekilmemesi temennisinde olduğunu kanıtlamaktadır.

Gédoyn, yeni sultan adına yazılan evrakları tekrar istemekle birlikte yolda iken öğrendiği Trablusşam meselesinin halledilmesi işinin kendisine verilmesini yineler. Bu uğurda Osmanlı padişahını elini öperek armağanlar⁵⁴⁸ takdim edilmesi gerekirse de bunun üstesinden geleceğini, yeter ki kendisine talimatların verilmesi ve bu hususta İstanbul'daki elçi Césy'nin Puysieux tarafından bilgilendirilmesinin yeterli olacağını belirtir. Gédoyn, Fransa'dan gelecek evraklar ne kadar gecikirse işlerinin de o kadar aksayacağını, bu nedenle de evrakların hızlı posta yoluyla gönderilmesini ve bu hususta postadan sorumlu olan Bay Jacquet'nin de haberdar edilmesi ricasında bulunur. Venedik'e⁵⁴⁹ gelen postalar 15 günde bir gönderildiği için Gédoyn sürenin uzamasından endişe etmekteydi. Eğer postanın gönderilmesinde gecikme yaşanırsa evrakların iki aydan önce kendisine ulaşmayacağı korkusunu yaşamaktaydı. Aslına bakılırsa 2 ay bu tarz bir görev için önemli bir gecikme sayılmakla birlikte dönemin haber ve iletişim ağı düşünüldüğünde bahsi geçen süre normal görülmektedir. Gédoyn son olarak, Barat'a yazdığı mektubunda kendisinin izlemesi gereken yol hakkında Bay Brèves'e danışarak

⁵⁴⁸ Osmanlı padişahlarının tahta çıkışlarını tebrik etmek için gelen elçilerin, padişaha hediye verme geleneği vardı. III. Murad'ın tahta çıkışını kutlamak için gelen Fransız elçisi, padişaha armağan getirmediği için huzura kabul edilmemiştir. Daha sonra yapılan ısrar sonucu Fransız elçisi huzura kabul edilmiş, ama kendisinin onuruna yemek verilmemiştir. Avusturya, Venedik, Lehistan elçileri hediye getirdiklerinden onlar için diplomatik teamüllere uygun olarak yemek ziyafeti verilmiştir. İ. Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, s. 151-152.

⁵⁴⁹ Yurtdışında elçileri olan bir devletin mektuplarını sadece kendi posta sistemiyle taşıması imkânsız olduğu için, Osmanlı-Avrupa arasında Venedik posta teşkilatı kullanılmaktaydı. Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 199.

onun uzun tecrübelerinden faydalanması hususunda da bir öneride bulunur. Üstelik bunun kötü bir fikir olmayabileceğini söylemekle birlikte, en iyisini sizler bilirsiniz, diyerek durumu yumuşatmak istemiştir⁵⁵⁰. Gédoy'n, Brèves ile ilk olarak İstanbul'da tanışması ve sonrasında Fransa'da sürdürdükleri yakınlık dolayısıyla, Brèves'in kendisinin lehine karar ve önerilerde bulunacağından şüphe duymamaktaydı. Ayrıca Brèves'in tecrübe ve bilgisine de son derece güvenmekte ve birçok hususta onun kararına göre hareket etmekteydi. Bu nedenle de Gédoy'n, kendi kariyerinde atacağı önemli adımların Brèves'in bilgi ve önerisi dâhilinde olmasını arzu etmiştir.

22 Ekim'de Milano'ya giriş yapan Gédoy'n, burada birkaç gün kaldıktan sonra Modena'ya geçmiş⁵⁵¹ ve 30 Ekim Pazartesi günü Venedik'e⁵⁵² ulaşabilmiştir. Venedik'e olan seyahati boyunca geçtiği küçük prensliklerden⁵⁵³ alınan vergiler nedeniyle şikâyetini dile getirmiştir. Yolculara güç gösterisi yaparak bir nevi kendilerini tanıtmaya gayretinde olan Hristiyan prenslerinin, sadece önemli miktarda bireysel vergileri toplamakla meşgul olduklarını belirtmiştir⁵⁵⁴.

Venedik'te ilk ziyaretini Fransa kralının büyükelçisi Bay Villiers'in konutuna yapan Gédoy'n, burada Fransa'dan kendisi adına gelen evrakları teslim almıştır. 6 Ekim 1623 tarihini taşıyan ve Puysieux'den gelen evrakta, Gédoy'n Fransa'dan yola çıktıktan sonra Trablusşam'da meydana gelen olayların Marsilya tarafından kendilerine bildirildiğinden bahsetmektedir. Olayı öğrenen Puysieux, acilen harekete geçilmesi gerekliliğini duyarak İstanbul elçisi Césy'yi durumdan haberdar etmiştir. Gédoy'n'dan ise hem Trablusşam meselesini halletmesini hem de konsolosluk görevini gizleyerek İstanbul'a gidişinin sebebini, bahsi geçen mevzuyu çözmek olarak göstermesini istemiştir. Üstelik Puysieux, Gédoy'n'ın söz konusu meseleyi Césy ile birlikte halletmesini; bu uğurda Césy her ne şekilde davranılmasını isterse o şekilde hareket ederek ancak olayın çözümünün ardından Halep'e gitmesini istemiştir⁵⁵⁵. Böylece

⁵⁵⁰ 19 Ekim 1623 tarihli Bay Barat'a hitaben yazılı evrak. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 10-11.

⁵⁵¹ Foix başrahibi Paris'ten ayrılmadan önce Gédoy'n'dan Modena'ya uğramasını ve kendi adına Modena'da bir aileden 2.000 altın almasını rica etmiştir. Ancak Gédoy'n, ailenin parasız şekilde öldüğünü öğrenerek durumu Foix başrahibine bildirmiştir. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 12.

⁵⁵² 1547 yılında Venedik'e elçi maiyetiyle gelen Jean Chesneau, İtalya'nın en güzel ve güçlü şehri olarak tanımladığı Venedik'in, ticari mallar bakımından İtalya'nın diğer şehirlerine göre çok zengin ve bereketli olduğundan bahseder. Ayrıca Chesneau, şehirde Türkler, Almanlar ve her milletten insan olduğunu da belirtmektedir. J. Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, s. 12.

⁵⁵³ Mantoue, Milan, Modène, Papalık, Venedik.

⁵⁵⁴ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 12.

⁵⁵⁵ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 13.

Gédoyn'ya konsolosluk görevinin haricinde İstanbul'da halletmesi gereken yeni bir görev verilmiştir.

Puysieux da Gédoyn gibi Trablusşam paşasının Fransız tüccarlarına yaptığı kötü muamele ve haksız vergilendirme meselesinin çözülmesiyle, Halep görevinin daha önemli bir hale geleceği görüşündedir. Bu görüş doğrultusunda Puysieux, Gédoyn ile Halep'te bulunan Fransızların büyük bir avantaj elde edeceğini düşünerek, bu meselede Gédoyn'yı cesaretlendirmek istemiştir⁵⁵⁶. Gédoyn, Puysieux'ye cevaben, emredildiği üzere Césy ile birlikte meseleyi çözmeye uğraşacağını, ancak Yusuf Paşa'nın Fransızlardan aldığı parayı, oradaki arkadaşlarıyla birlik olup vermemeye çalışacağından dolayı işin pek de kolay olmayacağını belirtmiştir. Son olarak Puysieux'nün rahatsızlık geçirdiğini öğrendiğini, duruma çok üzüldüğünü ve elinden sadece iyi dilekte bulunmanın geldiğini belirterek bir an evvel sağlık haberlerini alma temennisinde bulunmuştur⁵⁵⁷.

Yeni Osmanlı sultanına ve görevlilerine hitaben yazılmış evrakları bekleyen Gédoyn, son olarak kralın sekreteri Barat'a durumunu arz etmiştir. Sürekli yazmasının rahatsızlık yarattığından endişe duyduğunu; ancak uzun zamandır kendisine bu konuda bir dönüş yapılmadığını; ne var ki yeni evrakların talebi için yeterince yazmış olduğunu söyleyen Gédoyn, bu uzak diyarlarda unutulmamasını ve Barat'ın desteği olmadan güçsüz kalacağını ısrarla belirtmiştir⁵⁵⁸.

Evrakların gecikmesi ve Fransa'dan henüz bir dönüş yapılmaması Gédoyn'yı endişelendirmeye başlamıştı. Bir aksaklık yaşanmasından, İstanbul'a gidip uzun müddet eylemsiz kalmaktan ve en çok da konsolosluk görevinden alınmaktan korkuyordu. Maddi zorluklar içinde bulunduğu bir zamanda, kendisine iyi bir gelir ve ün getirecek ve sonrasında, ülkesine döndüğü vakit orada da önemli bir makamı elde etmesini sağlayacak olan konsolosluk görevinin başlamadan -en önemlisi de görevin henüz kârını almadan-bitmesi, en büyük endişesiydi. Bu durum Gédoyn'nın yazdığı evrakların birçoğunda hissedilirken bir kısmında da alenen ifade edilmekteydi. Hâmisi durumundaki kişilerle ya da Fransa'daki önemli saray çevresi ile yazışmalarında zaman zaman onlara görevini borçlu olduğunu ifade ederken, ileride zengin olmayı umduğu konsolosluk görevine atanmasındaki katkılarından dolayı şükranını sunmayı ihmal etmiyordu. Hatta kimi

⁵⁵⁶ 6 Ekim 1623 tarihli Saint-Germain-en-Laye'de Puysieux tarafından Gédoyn'a hitaben yazılan mektup. Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 13.

⁵⁵⁷ 6 Kasım 1623 tarihli mektup. Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 13-14.

⁵⁵⁸ 8 Kasım 1623 tarihli Bay Puysieux'ye yazılan mektup. Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 14.

zaman, dünyada hiç kimseye borçlu olmadığım kadar size borçluyum, sayenizde bu göreve geldim, gibi ifadeler dahi kullanıyordu. Böylesi ifadeler, Gédoy'nın konsolosluk görevini ne kadar arzu ettiğini ve en kısa sürede göreve başlamayı beklediğini göstermektedir. Gédoy'nun her ne kadar bir an evvel İstanbul ve ardından Halep'e varmaya çalışsa da zaman da onun isteğinin aksi yönünde ilerliyor, gidişi ve yeni evraklara ulaşmasının gecikmesi, sabrını hayli zorluyordu. Henüz daha yolculuğunun çok başındaydı ve şimdiden hâmlerine, eğer iş uzar ve İstanbul'a gittiğinde görevinden alınır veya konsolos olmasından vazgeçilirse çok mutsuz olacağını, ancak hâmleri olarak gördüğü kişilerin razı olmadığı sürece de yerini kimseye bırakmayacağını bildirmekten de geri kalmıyordu⁵⁵⁹.

Gédoy'nun, ilk zamanlar bir an evvel İstanbul'a varmak adına, kara yerine denizden⁵⁶⁰ gitmeyi planlamaktaydı⁵⁶¹. Venedik'ten İstanbul'a gidişlerde deniz yolu, kara yoluna nazaran kısa süreli bir yolculuk olmasına rağmen daha çok kara yolu tercih edilmekteydi. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır. Öncelikle kötü hava koşulları gemilerin ilerlemesi ve yavaşlamasına neden olmakla beraber kimi zaman gemileri geri dönmeye zorlamaktaydı. Uygun rüzgâr ve hava koşullarını yakalamak için haftalarca limanda beklemek durumunda kalılabiliyordu. Ancak kara yolu, istendiği zaman yola çıkılıp gidilecek bir güzergâh olmakla birlikte kötü hava koşulları kara yolundan devam edenleri de mağdur ve müşkül bir durumda bırakabiliyordu. Deniz yolunun sakıncalarından bir diğeri de korsanlar nedeniyle yaşanan güvenlik sıkıntısıydı. Kısacası kara ve deniz yolu farklı avantajlarla birlikte dezavantajları da beraberinde taşımaktaydı. Seyahat edecek olan kişiler o anki hava koşulları, işlerinin acileyeti ve güvenlik durumuna bağlı olarak iki yoldan birisini şanslarına güvenerek tercih etmek durumunda kalıyorlardı.

İstanbul elçisi olarak tayin edilen d'Aramon, 1547 yılında İstanbul'a gidişinde kara yolunu tercih etmiştir. Elçi d'Aramon, Venedik'e ulaşmasının ardından Balkan yolunu takip ederek İstanbul'a varmıştır. 1611 yılında İstanbul elçisi olan Achille de

⁵⁵⁹ 8 Kasım 1623 tarihli Valençay Komutanı'na hitaben yazılan mektup. Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 15

⁵⁶⁰ Tavernier, Fransa'dan İstanbul'a gitmek için yapılan seyahatlerde kara ve deniz yolu olmak üzere iki seçeneğin bulunduğu hususunu ele almaktadır. Karayolunu tercih eden kişinin Viyana'ya ulaşması halinde Paris-İstanbul yolunu yarılamiş olacağını belirtir. Tavernier, ikinci seçenek olan deniz yolunun daha az meşakkatsiz ve daha az tehlikeli olmakla beraber bu yolun çok fazla tercih edilmediği üzerinde durur. Deniz yoluyla seyahat etmek için imparatorun pasaportuna gerek olmadığına, Marsilya ya da Livorno'dan gemiye binildiği vakit Tunus ve Cezayir korsanları ile karşılaşma tehlikesinin daha az olduğuna işaret etmektedir. J. B. Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, s. 44.

⁵⁶¹ Gédoy'nun, Venedik'ten yola çıkarak Adriyatik Denizi'nden Ege Denizi'ne ve oradan da Osmanlı başkentine varmayı planlamaktadır.

Harlay de Sancy ise Venedik'e ulaştıktan sonra d'Aramon ile aynı güzergâhı⁵⁶² takip ederek, Balkanlar üzerinden Osmanlı topraklarına ulaşmıştır⁵⁶³. Louis Gédoyne da elçi Baron de Salignac ile 1604 yılında İstanbul'a ilk seyahatini deniz yolu üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu seyahat normal şartlar altında Venedik ya da İstria'dan (Hırvatistan) Adriyatik, İyon ve Ege Denizi üzerinden İstanbul'a gidilecek şekilde tamamlanacaktı. Ancak Salignac, Almanya'da halletmesi gereken bir iş için görevlendirilmesi nedeniyle maiyetini ikiye ayırmıştır. Salignac, maiyetinin bir kısmını İtalya üzerinden gönderirken kendisi yanındaki birkaç kişiyle önce Almanya'ya gitmek durumunda kalmıştır⁵⁶⁴. Almanya'daki işlerini halletmesinin ardından elçi Salignac, Venedik'e⁵⁶⁵ giderek, yolculuğunun devamını deniz yolu üzerinden takip etmiştir⁵⁶⁶.

1680-1685 yılında Halep konsolosluğuna atanan Arvieux, 1654 yılında Osmanlı Devleti'ne tüccar olarak gerçekleştirdiği ilk seyahatini, deniz yolu üzerinden yapmıştır⁵⁶⁷. 1716 yılındaki İstanbul elçisi olan Jean-Louis d'Usson Bonnac⁵⁶⁸ İstanbul'a gidişinde

⁵⁶² Elçi Baron de Sancy, Bosna-Niş-İstanbul yolunu 33 günde aşırıp İstanbul'a ulaşırken; d'Aramon aynı güzergâhı 73 günde kat etmiştir.

⁵⁶³ Elçi d'Aramon'un seyahat güzergâhı: Paris-Lyon-Cenevre-Lozan-Chur-Graubünden-Val Comonica-Brescia-Verona-Vicenza-Padova-Venedik-Herzegovine-Trebinje-Cernica-Foça(Bosna)-Karadağ-Prijepolje-Novı Pazar (Yeni Pazar)-Niş-Pirot-Sofya-İhtmanç-Pazarcık-Filibe-Edirne-Havsa-Lüleburgaz-Silivri-İstanbul. J. Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, s. 11-19; F. Brizay, "Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)", s. 34-37.

⁵⁶⁴ J. Bordier, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron, Baron de Salignac: 1605 à 1610, Voyage a Constantinople-Séjour en Turquie Relation inédite Précédée de la Vie du Baron de Salignac par le Comte Théodore de Gontaut Biron*, s. 2.

⁵⁶⁵ Salignac, Venedik'ten ayrılmadan önce detaylı bir hazırlık yapılmış ve gemisi, güzel çam kutularına konulmuş iyi kalitede bisküviler, birkaç varil şarap, tuzlu dana eti, canlı koyunlar, kümes hayvanları, canlı güvercinler, janbonlar, sosisler, peynir, reçine, kuru incir, birkaç fiçi muskat, malvasia (şaraplık üzüm) ile donatılmıştır. Elçi Salignac içinse geminin kış tarafı birkaç küçük odayı kaplayacak şekilde hazırlanmıştır. J. Bordier, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron, Baron de Salignac: 1605 à 1610, Voyage a Constantinople-Séjour en Turquie Relation Inédite Précédée de la Vie du Baron de Salignac par le Comte Théodore de Gontaut Biron*, s. 15-16.

⁵⁶⁶ Louis Gédoyne'nin 1604 yılındaki güzergâhı: Paris-Nancy-Saverne-Strazburg-Ulm-Augsburg-Münih-Brenner geçidi üzerinden İtalya-Verona-Padava-Venedik-Parance (Hırvatistan'da bir şehir)- Paula-Lissa-Meleda-Ragusa-Catero-Loudrine-Vallone-Korfu-Cephalonie-Zante-Navarin-Sapience-Cherigo-Milo-Chio-Dardanies (Çanakkale Boğazı)- İstanbul. J. Bordier, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron, Baron de Salignac: 1605 à 1610, Voyage a Constantinople-Séjour en Turquie Relation Inédite Précédée de la Vie du Baron de Salignac par le Comte Théodore de Gontaut Biron*, s. 62; C. T. G. Biron, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron Baron de Salignac 1605 à 1610, Correspondance Diplomatique et Documents Inédits*, s. 1-67.

⁵⁶⁷ Laurent d'Arvieux'nün 1654 yılındaki seyahat güzergâhı: Marsilya- Gene (Cenova)- Livorno- Capraia-Malta- Mora- Chios- Carabournon (Karaburun)-İzmir. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. I, s. 1-36.

⁵⁶⁸ Jean-Louis d'Usson Bonnac'ın güzergâhı: Lyon-Avignon-Marsilya-Toulon-Malta-İzmir-İstanbul. F. Brizay, "Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)", s. 34.

deniz yolunu tercih ederken; 1728 yılında Fransa'nın İstanbul elçisi Villeneuve⁵⁶⁹ de deniz yolunu takip etmiştir. 1768 yılındaki elçi Saint-Priest ise kara yolunu takip ederek Balkanlar üzerinden İstanbul'a ulaşmıştır⁵⁷⁰. Fransız seyyah Antoine Olivier, 1793 yılında Marsilya üzerinden Tolun'a geçmiş, hava koşulları ve farklı gerekçeler nedeniyle 22 günde İstanbul'a ulaşmıştır⁵⁷¹. Fransız edebiyatçı ve gezgin Théophile Gautier ise 1856 yılında Marsilya'da bir vapura binmiş ve Akdeniz üzerinden İstanbul'a 11 günde varmıştır⁵⁷².

Ayrıca 1720 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet ve maiyeti de deniz yolunu kullanmıştır. İstanbul'dan yola çıkan Çelebi, 46 günün sonunda Toulon'a varmıştır. Marsilya'da kolera salgını olması nedeniyle Toulon ve Bordeaux yolunu takip ederek kanallar ve nehirler üzerinden ilerleyip Paris'e ulaşabilmiştir⁵⁷³.

Gédoyn, yolculuğunun planını tasarladığı sırada Venedik'ten İstanbul'a gidecek olan posta için, hemen İstanbul'daki elçi Césy'ye mektup yazmaya karar verir. Kendisi yerine mektuplarının İstanbul'a ulaşacak olmasından dolayı yaşadığı üzüntüyü anlatan bir sözle yazısına başlayan Gédoyn, limanda bir Venedik gemisi bulunduğunu ve rüzgârın durumuna bağlı olarak ilk fırsatta yola çıkacağı haberini verir. Yanında Fransa'dan getirmiş olduğu birçok haber ve Césy'nin arkadaşları tarafından yazılan mektuplar olduğunu söyleyerek, onları postaya vermek yerine, memnuniyetle kendi elleriyle teslim etmek niyetinde olduğunu da belirtir. Venedik'teyken Fransa kralı tarafından Trablusşam olayı için verilen görevden ve bu olayın halledilmesi için Osmanlı padişahı, sadrazamı ve şeyhülislamına⁵⁷⁴ hitaben yazılmış evrakların kendisine iletiliğini bildiren Gédoyn, son

⁵⁶⁹ Villeneuve'un güzergâhı: Toulon-Venedik-Malta-Bozcada-Çanakkale Boğazı-İstanbul. F. Brizay, "Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)", s. 34.

⁵⁷⁰ Saint-Priest'in güzergâhı: Semiln-Save-Belgrad—Niş-Sofya-Filibe-İstanbul. F. Brizay, "Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)", s. 35.

⁵⁷¹ Seyyahın güzergâhı: Marsilya-Toulon-Malta-Milos Limanı-Midilli Adası-Bozca Ada-Çanakkale Boğazı-İstanbul. A. Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, s. 21-28.

⁵⁷² Théophile Gautier, *İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri*, çev. Nuriye Yiğitler, Profil Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 5.

⁵⁷³ *Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*, s. 21-28.

⁵⁷⁴ Gédoyn, şeyhülislama yazılmış evraktan söz etmesine rağmen, ne kendi evrakları arasında böyle bir belgeye rastlanılmış ne de İstanbul'da şeyhülislamla karşılaşmasını anlatan kısımlarda böyle bir evraktan bahsetmiştir.

olarak yeni padişahın tebrik edilme görevine talip olduğunu yineleyerek, bu hususta elçi Césy'den de kendisini desteklemesini istemiştir⁵⁷⁵.

Gédoyn'nın yolculuğa çıkmayı beklediği geminin kendisine haber vermeden denize açıldığını öğrenmesiyle İstanbul'a gidişi uzamıştır. Çıkmaya karar verdiği deniz yolculuğunun dezavantajını yaşamaya başlayarak yeniden beklemeye koyulduğu bu vakitte, İstanbul elçiliğinin sekreteri Angus'a yazmaya karar verir. Halen Venedik topraklarında olduğunu utanarak söylüyorum diye başladığı mektubunda, 4-6 gün içinde Bethlen⁵⁷⁶ Gabor'un⁵⁷⁷ büyükelçisi Hatvany Etienne'nin bir kadirge ile Spalato'ya (Split) gideceğini öğrendiğini ve Belgrad'a⁵⁷⁸ kadar onunla gitmeyi tasarladığından bahsetmektedir. Gédoyn, bütün maiyeti ile birlikte yolculuğa devam etme niyetinde değildir. Eşyaları ile maiyetini⁵⁷⁹ ilk rüzgârda açılan gemiyle Kandiye'ye gidecek olan

⁵⁷⁵ 6 Kasım 1623 tarihli Bay Césy'ye yazılan mektup. Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 16-17.

⁵⁷⁶ Bethlen Gabor, İngiliz elçisi Thoma Roe'nun kayıtlarında çok fazla geçmektedir. Öyleki Gabor'un hareketleri, her türlü planı, eylemi, Osmanlı Devleti ve Habsburglarla ilişkileri gibi pek çok detay, elçinin evraklarının büyük bir çoğunluğunda yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the year 1621-1628*.

⁵⁷⁷ Bethlen Gabor, 1613-1629 yılları arasında Transilvanya prensi ve 1622-1652 arası Opole düküdür. Aynı zamanda 1620-1621 tarihleri arasında Avusturya (Macaristan) kralı seçilse de krallığı kontrolü altına alamamıştır ve 1629 yılında ölmüştür.

⁵⁷⁸ Belgrad şehri diplomat ve elçilerin önemli bir rotasıydı. Belgrad-Niş-İstanbul güzergâhı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ana ticaret yollarından biri olduğu için gezginler tarafından iyi bilinmekteydi. F. Brizay, "Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)", s. 35. 16. yüzyılda İstanbul'a seyahat eden Busbecq, Viyana, Fischamend, Komorn, Estergon, Budin, Belgrat, Jagodina, Niş, Sofya, Filibe, Edirne, Çorlu, Silivri, İstanbul güzergâhını izlemiştir. Ogier Ghiselin de Busbecq, *Türk Mektupları*, çev. Derin Türkömer, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 6-29. Avusturya elçisi Stephan Gerlach da, Macaristan, Budin, Belgrat, Edirne, İstanbul güzergâhını takip etmiştir. Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, çev. Turis Noyan, Kitapyayınları, c. I, İstanbul 2010, s. 22. 1578-1581 yılları arasında, Habsburg elçisi Joachim Freiherr von Sintendorff'un maiyetinde İstanbul'a gelen Salomon Schweigger de Viyana, Budapeşte, Estergon, Budin, Belgrat, Sofya, Plovdiv (Filibe), Edirne, İstanbul güzergâhını takip etmiştir. S. Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, s. 19-53. 1621 yılında bir takım görevler için kral XIII. Louis tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen Louis Deshayes Cormenin, kara yolunu takip ederek Almanya, Avusturya, Belgrad, Sofya, Filibe ve Edirne üzerinden 2 ay 23 günlük bir yoluluktan sonra İstanbul'a ulaşmıştır. Jean Ebersolt, *Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları*, çev. İlhan Arda, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1996, s. 111. Ayrıca Belgrad-Niş-İstanbul güzergâhı, 1717'de İngiliz büyükelçisi Edward Wortley ve eşi Lady Mary Wortley Montagu'nun takip ettiği yoldur. 1717 yılında Lady Montagu ve eşi Hollanda-Almanya-Avusturya ve Macaristan üzerinden İstanbul'a gelmişlerdir. Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman Yayınları, İstanbul 1973, s. 9.

⁵⁷⁹ Gédoyn, maliyetinin biraz daha uygun olacağı düşüncesi ile maiyetini deniz yoluyla gönderme gereği duymuştur. Ancak eski elçi Brèves, Gédoyn'a yazdığı mektupta kara yolunun daha ucuz olacağını belirterek bu şekilde yapmasının ona kâr getirmeyeceğini söylemiştir. 30 Kasım 1623 tarihli Bay Brèves'den Gédoyn'ya yazılan mektup, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 78.

Fransız gemisine⁵⁸⁰ yerleştirmeyi tasarlamaktadır⁵⁸¹. Gédoy'n, kışın gelmesiyle beraber kimsenin limandan ayrılmak istemediğini ve bu nedenle de Venedik'te çaresiz ve yalnız bir şekilde, yola çıkacak olan ilk gemiyi beklemek yerine Ragusa'dan ilk firkateyn ile denize açılmayı daha mantıklı bulmaktadır⁵⁸².

Angus'a yazdığı mektuptan sonra 9 gün daha Venedik'te kalan Gédoy'n, Split'e giden ve oradan da Korfu'da bulunan deniz ordusunun ödemesi için Korfu'ya gidecek olan para yüklü bir kadırgaya binmiştir. Gédoy'n 17 Kasım Cuma günü Split'ten Kandiye'ye geçecek olan bir Fransız gemisine maiyeti ile eşyalarını yerleştirmiştir. Hava durumu ve rüzgâr, gemi için oldukça elverişli olduğundan gemi rahat bir şekilde yelken açarak yol alabilmiştir. Gédoy'n'n maiyetinde kimlerin ve kaç kişinin yer aldığı dair bilgiler bulunmamakla birlikte, maiyetinin çok kalabalık olmadığı düşünülmektedir. Konsolos Gédoy'n, yolculuk için önden maiyetini ve eşyalarını gemiye bindirmesi sonrasında, geriye sadece kendisi ve bir hizmetkârı kalmıştır. Diğer taraftan konsolos, İstanbul'a kadar olan yoluna bu hizmetkârı ve ardından Belgrat'ta onlara katılan ve Gédoy'n'n hizmetine giren bir yeniçeri ile devam etmiştir⁵⁸³.

Ne var ki maiyetinin yolculukta yaşadığı benzer kolaylık Gédoy'n için geçerli olmamış ve aynı günün akşamı çıktıkları yolculukta şiddetli fırtına nedeniyle gemileri batmaktan son anda kurtulabilmiştir. Mevcut şartlar altında ilerlemek yerine geri dönmeyi daha uygun bulmalarının ardından, 18 Kasım sabahı Venedik limanı olan Malamocco'ya zorlukla ulaşabilmişlerdir. Malamocco'da Bethlen Gabor'un elçisi Hatvany Etienne⁵⁸⁴ ile 2 gün geçiren Gédoy'n, 20 Kasım'da Venedik'e geri dönmüştür. Gédoy'n Venedik'e geri

⁵⁸⁰ Fransız elçi ve konsolosları, genellikle mecbur kalmadıkları müddetçe seyahatlerinde Fransız gemilerini tercih etmekteydiler. F. Brizay, "Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)", s. 38.

⁵⁸¹ Gédoy'n, yazıda yer alan bir hata nedeniyle muhatap isminin bulunmadığı bir başka mektupta şöyle yazmaktadır: Konstantinapol toprağına gidiyorum, kendimi Türk zulmünden korumak için Yunan elbisesi giyindim. Türkler Levantenlerden istediklerinin (ya da yaptıklarının) iki kat daha fazlasını Avrupalı Hristiyanlardan talep ediyorlar. Parasızlık yüzünden eşyalarımı ve maiyetimi gemiyle göndermek zorunda kalacağım. Bu gemi çok küçük oraya varacağından şüpheliyim. Hem küçük hem de ağırlık olmasın diye silahları indirmişler. Bu durum korsanlara karşı tehlike oluşturacak. Yanıma sadece mektuplarımı ve atımın karnına bağlayacağım bazı çamaşırlarımı ve yol boyunca bana hizmet edecek bir hizmetçi alıyorum; hiçbir şey beni kızdırmıyor ve şaşırtmıyor, mizacım ve kararlarımın her başarısı beni umutlandırıyor. Şimdiye kadar tüm sağlığımı korumamı sağladı ve gözle görülür bir şekilde yol boyunca yeterince beslendim ve güçlendim. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 18.

⁵⁸² Evrakta tarih bildirilmemekle birlikte, 1623 yılı Kasım ayının ortalarında yazıldığı düşünülmektedir. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 19.

⁵⁸³ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 19.

⁵⁸⁴ Elçi Transilvanya'ya gitmek üzere bu yoldan geçmekteydi.

döndüğünde, nihayet yeni Osmanlı padişahı IV. Murad'a⁵⁸⁵ hitaben yazılmış evrakla birlikte Puysieux'den ve arkadaşlarından⁵⁸⁶ gelen mektuplar eline ulaşmıştır⁵⁸⁷.

Puysieux'den gelen iki mektupta, İngiliz ipeğini satın alan Fransız tüccarlar hakkında araştırma başlatıldığı ve henüz satışı hiçbir tüccarın kabullenmeyip olaydan haberdar olmadıkları bilgisi verilmesinden başka, işin aslı öğrenilene kadar araştırmaya devam edileceği eklenmiştir. Bu mevzu haricinde Trablusşam olayından bahsedilmiş ve elçi Césy'nin meseleyi üstlenip takip etmesi gerektiği belirtilmiştir. Dahası elçi Césy'nin, Osmanlı yetkililerine Trablusşam meselesini halletmek için Gédoy'nın İstanbul'a acilen gönderildiğinin söyleneceği haberi de Gédoy'n'a iletilmiştir. Buna ek olarak Puysieux, İstanbul'daki olaylar hakkında Césy'den sürekli haber aldığını ve İstanbul'a gidecek olan Samson Napollon'dan⁵⁸⁸ Trablusşam meselesinin halledilmesi için yardım istendiğini de haber vermiştir⁵⁸⁹. Puysieux, daha önce Gédoy'nın Fransa'dan ayrıldığı vakitte olduğu gibi şimdi de onun kral tarafından görevlendirildiğine dair 3 adet evrak göndermiştir. Evraklar üstten damgalıdır ve damgalar bozulmadan açılma özelliğine sahiptir⁵⁹⁰. Bu sayede Gédoy'n görevinde kendisine kolaylık sağlanması amacıyla, evraklara istediği kişinin adresini yazarak gönderebilecek ve işlerini kolaylıkla halledebilecektir.

Gédoy'n, Puysieux'ye cevaben yazdığı mektupta yolculuk güzergâhına dair bilgilerin yanı sıra yola çıkma teşebbüslerinden de bahsetme gereğini duymuştur. Başlarda Split'e deniz yolu ile gitmek ve ardından yolculuğun kalanına kış şartları nedeniyle karadan devam etmeyi planladığını bildiren Gédoy'n, tanıştığı Bethlen Gabor elçisi Hatvany Etienne ile Belgrat'a kadar gitmeyi tasarladığından söz etmektedir. Ne var ki Gédoy'n, yolculuk şartlarının külfetli olduğundan ve bu durumun kendisini zor durumda bıraktığından yakınmıştır. Kendisi kadar azimli olmayanların yolculuk koşullarına katlanamayacağını ileri süren Gédoy'n, görevini onur ve şerefle tamamlamak

⁵⁸⁵ Ekte 7 numaralı belgeye bakınız.

⁵⁸⁶ Valençay komutanı, Bay Barat ve Bay Fourreau.

⁵⁸⁷ Gédoy'n, 15 Ekim 1623 tarihinde taht değişikliğini öğrenmesi ile yeni evrak talebinde bulunmuştu. Yeni evrakların eline geçme süreci, talep etme süreci de dâhil, yani Fransa'dan Venedik'e gelişi bir aydan fazla bir zamanı bulmuş ve nihayetinde 20 Kasım'da eline ulaşmıştır.

⁵⁸⁸ Samson Napollon, 1614-1616 yılları arasında Halep konsolosluğu, sonraki iki yıl boyunca da İzmir konsolosluğu yapmıştır. Daha sonra berberiler ile müzakerelere çalışmış ve Annaba yakınlarında Kuzey Afrika'da Korsika kökenli Fransız tüccarlar tarafından XVI. yüzyılda kurulan ticaret merkezi olan Baston de France'ın valisi olmuştur. 1633 yılında Tabarqua'da (Tabarka) öldürülmüştür. Detay için bkz: Henri Delmas de Grammont, *Relations Entre la France et la d'Alger au XVIIe Siècle, Deuxième Partie: La Mission de Sanson Napollon (1628-1633)*, Adolphe Jourdan, Alger 1880.

⁵⁸⁹ Ekim ayının son günü ve 2 Kasım tarihli Puysieux'den Gédoy'n'a hitaben yazılan mektuplar. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 21-22.

⁵⁹⁰ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 22.

niyetinde olduğunu gösterir. Hiç şüphesiz ki konsolosun bu husustaki temel amacı, ileride daha iyi bir görev edinme niyetidir. Puysieux'ye yazdığı mektupta her türlü koşullara rağmen gayretkeşliği ve azmini ispat çabasında olan konsolos son olarak, kendisine verilen görevin harcamalardan daha önemli olduğunu eklemiştir. Bahsi geçen bu mevzuların ardından Gédoy, Hatvany Etienne hakkında da detaylı bilgiler vermeyi gerekli görmüştür. Konsolos Gédoy, Hatvany ile samimi ve yakın bir arkadaşlık kurduğunu ve şimdiye kadar çok fazla işine yaramayan birkaç Latince sözcük sayesinde arkadaşlığını ilerlettiğinden özellikle bahseder. Hatvany, prensi Bethlen Gabor'un Fransa krallığına bağlı olduğu bilgisini Gédoy ile paylaşmıştır. Bu kapsamda Hatvany Etienne, prensi Gabor'un, Kutsal-Roma İmparatorluğu'na karşı Fransa kralının imparator olmasını destekleyerek, ona imparatorluk yollarını açmayı planladığını bizzat kendisine söylediğini Gédoy'a bildirir. Gédoy, Hatvany'nin kendisini Fransa krallığının ileri gelen yöneticileri ile yakın irtibatla olduğunu düşündüğü için uzun uzun sohbetler ettiğini ve hatta kendisini doğrudan Bethlen Gabor ile tanıştırmak istediğini belirtir. Ne var ki Gédoy, önceliklerinin bilincinde olarak işlerin gecikmemesi adına Transilvanya'dan geçmemeyi tasarlamaktadır. Son olarak konsolos, Puysieux'nün İngilizlerden ipek satın alan Fransızlar hakkında yaptığı araştırmadan duyduğu memnuniyeti dile getirmekle beraber, her ne kadar tüccarlar kabul etmese de ipek alan Lyon'lu tacir Gueston ve daha birkaç tane tüccardan işin aslını öğrendiğini söyler⁵⁹¹.

Gédoy'ya karşılaştığı iki Venedik elçisi tarafından, Fransa kralının kolaylıkla Kutsal-Roma İmparatoru seçilebileceği ve bunun Türklerin yardımı ile başarılacağı söylenmiştir. Venedik elçileri, Fransa kralının imparator seçilmesi için sadece iki yıl gerektiği ve ilk yıl 15.000, ikinci yıl ise 10.000 ek askere ihtiyaç olacağı bilgisini Puysieux'ya aktarmasını Gédoy'dan ısrarla ve defaten talep etmişlerdir. Elçiler bahsi geçen meselenin başarılması için, öncelikli olarak İspanyolların mağlup edilmesi ve ardından Fransa kralının imparatorluğu adına İspanya'nın da yer alacağı bir konfederasyonun kurulması gerektiği koşulunu eklemiştir⁵⁹².

Kutsal-Roma İmparatoru olmak, Avrupa egemenliği ve nüfuzunu elde etmek adına mühim bir husus olduğu için Fransa kralları tarafından arzu edilen bir mevkiydi. 1519 yılında yapılan seçimde V. Şarlken'e karşı Fransa kralı I. François, Kutsal Roma-

⁵⁹¹ 23 Kasım 1623 tarihli mektup. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 22-24.

⁵⁹² 26 Ocak 1624 tarihli Puysieux'ye hitaben yazılan mektup. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 46

Cermen İmparatorluğu tahtına aday olmakla, Fransa yönetimi bu doğrultudaki isteğini göstermiştir. Her iki aday da imparator seçilmeleri halinde Avrupa'nın bütün güçlerini Osmanlılara karşı kullanma sözü vermişlerdi⁵⁹³. Yapılan seçimi Şarlken'nin kazanması onu muazzam ölçüde toprakların hâkimiyetine taşırken, Fransa krallığı için de önemli bir yenilgi olmuştur⁵⁹⁴. Bu yenilgiye rağmen Fransa kralları, imparator olma isteklerinden hiçbir vakit vazgeçmemişlerdir. Fransa'nın, Habsburgların Avrupa'daki üstünlük iddialarına son verme ve yeryüzündeki tüm kralların kralı oldukları bir imparatorluk teşkil etme hayali vardı. Bu bağlamda Fransa krallığı kurduğu imparatorluk hayalini, XIII. ve XIV. Louis zamanlarında söylem haline getirmiş ve bu söylemi Avrupa'da yaptığı fetih ve ilhak eylemlerinde meşruti bir araç olarak kullanmıştır⁵⁹⁵.

2.4.2. Aylar Süren Yolculuk

Konsolos Gédoyne, yola çıkmak amacıyla Venedik'te uygun hava koşullarını beklediği vakitlerde, şehri gezme ve önemli yerlerini görebilme⁵⁹⁶ fırsatını bulmuştur. Konsolosun bindiği gemi, 24 Kasım'da yelken açsa da ne var ki hava muhalefeti nedeniyle tekrar Venedik limanına geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu süre zarfında mektuplarını yazmaya devam eden Gédoyne, İstanbul elçisi Césy'den Trablusşam meselesinin halledilmesi için kendisinin beklenmesi ricasında bulunmuştur. Gédoyne, nihai kararın elçiye bağlı olması nedeniyle onun vereceği her türlü karara saygı duyacağını, ancak elçinin kararının da esasında Gédoyne'ı ne kadar gururlandırmak istemesine bağlı olduğunu belirtmeden geçememiştir⁵⁹⁷. Konsolos, her şeyden önce, burada elçi Césy'nin kendisine karşı bakış açısı ve görüşünü test etmek niyetindedir. Bu bağlamda elçi Césy'nin Emir Yusuf meselesinin halledilmesi için Gédoyne'ı beklemesi, konsolosu bu başarının şerefine dâhil etmek istediğini göstermekle birlikte Gédoyne'ya olan bakış açısını da bu yolla belli etmiş olacaktır.

⁵⁹³ Halil İncelik, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 40.

⁵⁹⁴ Şarlken, babasından İspanya ve Felemenk'i, yeni keşfedilmiş Amerika topraklarını ve Sicilya'yı; büyükbabasından Avusturya ve İtalya'da hak iddia edilen bazı toprakların tacını almıştır. Bütün bunların yanı sıra imparator seçilmesiyle de çok geniş sınırların sahibi olmuştur. J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, s. 336-337.

⁵⁹⁵ F. Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı*, s. 50-51.

⁵⁹⁶ Saint-Marc Çan Kulesi, Saint-Georges Manastırı, ayna ve krsital vazoların yapıldığı Moran Adası vs...

⁵⁹⁷ 23 Kasım 1623 tarihli evrak. Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 24-25.

25 Kasım'da, yani Sainte-Catherine⁵⁹⁸ günü, Gédoy'nın bindiği gemi Venedik limanından yeniden yola çıkar. Başlarda güzel bir hava ve rüzgâr akımı olmakla birlikte, ertesi gece durumun tersine dönmesi sonucu gemi tekrar Venedik limanına dönmek zorunda kalır⁵⁹⁹. Geminin ikinci defa yelken açıp hava muhalefeti sonucu tekrardan limana dönüş yapması nedeniyle, artık havadan emin olunmadıkça denize açılmamaya ve hayatlarını riske atmamaya karar verirler. Yola çıkış maksadıyla yapılan üçüncü girişimin de başarısız olması neticesinde konsolos, Venedik'te bir süre vaktini tiyatro ve balo davetlerinde geçirir. 30 Ekim 1623 günü Venedik'e gelen Gédoy'n, nihayetinde 2 Aralık akşamı saat onda yola çıkılacağı haberinin gelmesi üzerine bir an evvel yola koyulur. Gédoy'n acilen yola çıkması gerektiğinden, Venedik elçisi Villiers ve başka kimseyle vedalaşmadan Venedik'ten ayrılmak durumunda kalmıştır. Hiç şüphesiz Gédoy'n, bu seferi de kaçırmak ve Venedik'te uzun bekleyişlerine devam etmek niyetinde değildir. Öyle ki, konsolos bir aydan fazla bir süredir Venedik'te bulunmaktadır. Venedik'ten yola çıkışının ardından kıyı şeridi ve adalar üzerinden geçerek 12 gün sonrasında Split şehrine varan⁶⁰⁰ Gédoy'n, Venedikli Querini ailesine ait bir kadırgada rahat bir yolculuk yaptığını aktarmıştır⁶⁰¹.

Gédoy'n, Venedik'ten yola çıkışının ardından, vedalaşma fırsatını bulamadığı Venedik'teki Fransız elçisi Villiers'e özürlerini ve aynı zamanda Venedik'te evinde kaldığı süre boyunca gördüğü iyi muameleden ötürü, teşekkürlerini sunan bir mektup yazmayı ihmal etmemiştir. Buna ek olarak mektubunda, Split yolunda Rovinj'de kaldıkları sürede Hatvany Etienne ve maiyetinin Nicolo Calucci diye birinin evine

⁵⁹⁸ Hristiyan inancına göre 14 kutsal yardımcıdan biri olan İskenderiyeli Aziz Katerina'nın şehit edildiği gündür.

⁵⁹⁹ 1604 yılında Salignac ve 1728 yılında ise Villeneuve, Venedik limanından demir alsalar da hava muhalefeti nedeniyle geri dönmek ya da yakınlarda bir limana demirlemek zorunda kalmışlardır. F. Brizay, "Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)", s. 36.

⁶⁰⁰ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 26.

⁶⁰¹ Yolculuk boyunca kadırgada yemek masasının en özel yerinin ve de en güzel odanın kendisine tahsisiyle beraber çok iyi muamele gördüğünü anlatan Gédoy'n, Francesco Querini'nin koruması altında sorun yaşamadan seyahat ettiğini, bu ismi sonsuza kadar unutmayacağını ve ilk fırsatta karşılığını vereceğinden bahseder. Ayrıca bu mevzudan bağımsız olarak, yolculuk esnasında Zara (Zadar) şehrinde 2 gün konaklamak durumunda kalan Gédoy'n, şehirde vakit geçirmeye çalışırken uzun boylu kibar bir courtisane (hayat kadını) ile karşılaştığını ve bu hanımın bir İngiliz tarafından rahatsız edildiğini görünce onu korumak için İngiliz'i bertaraf ettiğini anlatır. Venedik'te yola çıktığından beri duş alamadığı için de kadının evine gittiğini ve akşam dokuza kadar orada vakit geçirdiğini ekler. Konsolos Gédoy'n bu olayı anlatma nedenini ise zamanını iyi harcayan ve her zaman en iyisini yapmak için uğraşan bir adam olduğunun anlaşılmasını istediğinden aktardığını belirtir. 15 Aralık 1623 tarihli Venedik'te Fransız elçisinin sekreteri olan Bay Cébérét'e hitaben yazılan mektup. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 32.

yerleştiği ve kendisinin onları çok sarhoş olarak gördüğünden bahseden Gédoy, onlar adına duyduğu endişeyi dile getirme gereği hissetmiştir⁶⁰².

Gédoy, Venedik'ten ayrılışının ardından ulaştığı Split şehriyle alakalı olarak birtakım bilgiler aktarmaktadır. Split adının sonradan verildiği şehirde Roma İmparatoru Diocletianus'un muhteşem sarayının bulunduğu ve imparatorun orada çok fazla ikâmet etmesi nedeniyle Split'in⁶⁰³ bir şehir haline geldiğini yazmıştır. Ancak Gédoy, bahsettiği saraydan geriye sadece yıkıntılarının kaldığından ve de şehirde dönemin izini taşıyan birkaç su kemerinin varlığından bahseder. Konsolos, Aralık'ın ortasında geldiği Split şehrinde çok pahalı olmadığını söylediği iki adet Türk atı satın almıştır. Kendisini, Belgrat'a gidecek bir kervanı bir ayağım üzengide bekliyorum şeklinde tanımlayan konsolos, yola çıkış için beklemeye koyulmuştur⁶⁰⁴. Split şehrinde geçirdiği süre zarfında Puyssieux'ye, birkaç arkadaşına⁶⁰⁵ ve de eşi Matmazel Gédoy'ya mektup yazma fırsatını bulmuştur.

Başlarda deniz yolu üzerinden yolculuğuna devam etmeyi planlayan Gédoy, Split'e geldikten sonra fikrini değiştirerek deniz yolu yerine, kara yoluyla seyahatini tamamlama kararı almıştır. Değişen kararı doğrultusunda yolculuğuna kara üzerinden devam edecek olan konsolos, bu noktadan sonra yolculuğun Belgrat'a kadar olan kısmını Hatvany Etienne ile birlikte yapmayı düşünmüştür. Ancak seyahati hususunda devamlı fikir değişikliğine giden Gédoy bu kararını da değiştirerek, yolda yalnız ve yardımsız kalma tehlikesini göze aldığını belirtmiş ve yola Hatvany Etienne ile devam etme fikrinden vazgeçmiştir. Konsolos, Hristiyan, Türk ve Yahudilerden oluşan, atların ve taşıdıkları malzemelerin çokluğu nedeniyle yolculuğun uzun olacağını tahmin ettiği bir kervana katılmayı düşünerek Şubat ayı ortalarında İstanbul'da olmayı hesap etmekteydi. Üstelik Gédoy, Split şehrinde Türkler tarafından Venedik'e gönderilen Bay Chaoux adlı elçi ile tanışma fırsatını da bulmuştur. Sağduyulu ve zeki olarak tanımladığı elçiyi evinde ziyaret eden Gédoy, elçi tarafından güler yüzle karşılandığından bahseder. Ayrıca

⁶⁰² Gédoy'nın başından beri sevemediği Hatvany Etienne hakkında bu tarz bir bilgiyi paylaşması, onun hakkındaki düşüncelerini yansıtmaları açısından dikkate değerdir.

⁶⁰³ Split şehrinin zengin asmalarından ve yılda üç defa üzüm verdiğinden bahseden Gédoy, Valençay komutanın kız kardeşine üzüm bağlarından gönderilmesi için emir verdiğini söyler. 15 Aralık 1623 Valençay komutanına hitaben yazılan evrak. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 30.

⁶⁰⁴ 6 Aralık 1623 tarihli mektup Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 26-28.

⁶⁰⁵ Valençay Komutanı, Bay Villiers, kralın müşaviri Mesmes, Bay Cébéré.

elçinin kendisine üç at hediye etmek istediğini bildiren konsolos, bu hediyeyi kabul etmediğini yazmıştır⁶⁰⁶.

Bahsi geçen mevzulara ek olarak Gédoy, gemi ile yaptığı yolculuklarda şahit olduğu ve kendisini çok üzdüğünü belirttiği bir durumu da uzun uzadıya aktarmıştır. Buna göre Gédoy, Venediklilerin gemilerinde esir olarak tuttuğu ve çalıştırdığı Fransızlara hiç de iyi davranmadıklarından ve bu esirlerin yaşadığı kötü hayat koşullarından bahseder. Bu bağlamda Gédoy, kendi bindiği kadırgasında kürek çeken iki Fransızın varlığından ve onların maruz kaldığı maumele üzerinden meseleyi detaylandırır. Konsolosun aktarımına göre, sözünü ettiği Fransızlardan birinin suçu, 5 yıl boyunca hizmet ettiği efendisinden izin alamayınca kaçmasıdır. Diğer Fransızın suçu ise mahallesinde kılıcını çekmesi nedeniyle aldığı 18 aylık kürek cezası ve Fransız kaptanından aldığı ve ödeyemediği 45 poundluk borçtu. Bu iki suç nedeniyle 6 yıllık kürek cezasına mahkum edilmişti. Gédoy, gemide kendisinin bulunması nedeniyle Venediklilerin esirlere nazik davranma gayretinde olduklarını, buna rağmen yaptıkları muamelelerin bir hayli kötü ve aşağılayıcı olduğunu bildirmiştir. Fransız esirlerinin sabah kahvaltı niyetine sopayla dövüldüğünü ve esirlere İtalyanca “*Cane Francese*” yani Fransız köpek diye hitap edildiğini yazan Gédoy, kendi maddi durumuna hiç bakmadan ve ardını düşünmeden iki Fransız esiri kurtarma gayretinden bahseder. Buna göre iki Fransız esir için 623 pound ödediğini, onları eziyetten ve bu cehennemden kurtardığını anlatan Gédoy, bu uğurda iflas etmeyi dahi göze aldığını vurgular. Konsolosun Fransız yönetiminden isteği, vahşi olarak tanımladığı Venediklilerin esirleri kanuna uygun bir şekilde yargılamaları ve esirlerin suçlarına göre ceza belirlemeleri gerektiğidir. Gédoy, her şeyden evvel, Venediklilerin cüzi miktarda borç verdikleri kişileri uzun yıllar tutsak etmeleri ve bunun sonucunda tutsaklar üzerinden devamlı para kazanıyor olma politikalarından şikâyetçidir. Venedik kadırgasındaki Fransız esirlerin varlığından haberdar eden Gédoy, bahsi geçen esirlerin birçoğunun sadece 12 écuslük borcu ödeyemedikleri için tutsak edildiğini belirtmiş ve onlar adına yardım çağrısında bulunmuştur⁶⁰⁷.

⁶⁰⁶ 15 Aralık 1623 tarihli Puysieux’ye hitaben yazılan mektup. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 28; 15 Aralık 1623 tarihli Venedik’te Fransız elçisinin sekreteri olan Bay Cébéret’e hitaben yazılan mektup Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 32.

⁶⁰⁷ Son olarak, Halep bölgesinde ticaretle meşgul olan ve İngiliz korumasında olan Hollandalıları, Fransız bayrak ve himayesi altına alabilmek için Hollandalıların kendilerinden bu doğrultuda istek gelmesi gerektiğini hatırlatmak isteyen Gédoy, bu hususta Fransa kralının görevlisi olan Bay de Morier’e yazdığını, ancak henüz bir yanıt alamadığını söyler. 15 Aralık 1623 tarihli Puysieux’ye hitaben yazılan mektup. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 28-29.

Mektuplarında yaptığı harcamalardan sıklıkla bahseden Gédoy'n, uzun ve zor yolculuğunun göz önünde tutularak bir yandan ne kadar yardım sever olduğunu göstermeye çalışırken diğer yandan da uzak diyarlarda verdiği mücadelelerin bilinmesini istemiştir. Konsolosluk harcamalarını planlı bir şekilde yapmayı hedefleyen Gédoy'n, bütçesinin Osmanlı başkentine ulaşana kadar kendisine ancak yeteceğini, çünkü planda olmayan bazı ödemeler yapmak durumunda kaldığını uzun uzadıya anlatır. Üstelik bahsettiği eylemleri hiçbir surette para kazanmak amacıyla yapmadığını ve kendisi hakkında bu tarz söylemleri dile getirenlerin yanlış düşündüğü bildirir. Maddi durumundan detaylı şekilde bahsetme gereği duyan konsolos, tek gayesinin efendisi Puyieux'nün zamanla iyi hizmetkârları arasında yer almak olduğunu belirterek kendi geleceği için bir garanti sağlamaya çalışmıştır.

Gédoy'nın seyahati süresince ve sonrasında eşine⁶⁰⁸ kaç mektup yazdığı bilinmemekle birlikte, evrakları arasında eşine hitaben yazılmış sadece bir mektubu bulunmaktadır. Konsolos 500 fersah uzağında bulunduğu eşinden, Paris'ten duyup öğrendiği bütün haberleri ve en çok da çocuklarının⁶⁰⁹ yaşama ve yetişme tarzları, onlara verilen eğitimler ve nasihatler hakkında bilgilendirilmek istemiştir. Bütün bunların yanı sıra Gédoy'n eşinden, gerçek dinin doğru ve düzgün davranış olduğunu ve bundan başka bir şeyin Tanrı tarafından daha iyi kabul edilmediği öğretisinin çocuklarına aktarılması ricasında bulunmuştur. Konsolosun eşine yazdığı mektupta en kayda değer anekdot, ailesinin maddi desteğe ihtiyaç duyduğu böyle bir vakitte elinden gelen her şeyi yapacağına dair söylemleridir. Kendisinin ve ailesinin kaderini, bütün ihtiyaçlarını bilen Tanrının ellerine bıraktığını söyleyen Gédoy'n, bu yolda ölme ihtimalinden dahi bahseder. Öyle ki ölümü durumunda, Tanrının kendisine olduğu gibi çocuklarına da babalık yapacağına ve yol gösteren olacağına dair inancını dile getirmiştir. Ailesi için deniz ve kara yolunun tehlikesi altında verdiği mücadelenin de söz eden konsolos, her şeye rağmen içinde bulunduğu vaziyetten hiç şüphesiz memnuniyet duymaktaydı. Öyle ki şu an ardında cesaretini yitirmesine ve utanç duymasına neden olacak alacaklıların bulunmadığını belirten Gédoy'n, gelecek için itibar kazanma umudunda olduğunu ve bu

⁶⁰⁸ Beaupré de Villepeigne ve Calude Brigrand senyörü ve vefat etmiş olan Le Gresle'nin kızı Jacqueline Le Gresle, Gédoy'nın 30 Mayıs 1610 tarihinde ikinci evliliğini yaptığı kişidir.

⁶⁰⁹ Gédoy'nın 5 oğlu ve 4 kızı vardır. 13 Ekim 1611'de Louis, 8 Mayıs 1614'te Philippe, 9 Mayıs 1618'de François (4 Aralık'ta ölmüştür), 3 Mayıs 1619'da Christophe ve 6 Temmuz 1622'de vaftiz edilen Jacques oğullarıdır. Kızları ise: Gabrielle 21 Şubat 1610; 23 Temmuz 1620'de vaftiz edilen Catherine, Beaupre senyörü Louis Gresle ile evlendi: Marie, Jerome de Picart'ın karısıdır ve son olarak küçük Gabrielle, 25 Mart 1621'de vaftiz edilmiştir. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 34, ç.n.

şartlar altında sırtındaki yük ve sorumluluğu neşeyle taşıdığını aktarmaktadır. Ailesini kurtarma çabasında olduğunu ifade eden Gédoy, başarısız olsa dahi hakkında, korkudan veya cesaretsizlikten ailesi adına bir şey yapamadığının düşünülmemesini istemekteydi. Başarısında tartışmasız payı olacağını eşine bildiren konsolos, işlerin tersine dönmesi durumunda ondan sabırla kadere rıza göstermesini istemiştir⁶¹⁰.

Split şehrinde kervanı bekleyen Gédoy, Bethlen Gabor'un elçisi Hatvany Etienne'nin ısrarı üzerine düşüncesinde yine bir değişiklik yaparak yolculuğa onunla devam etmeye karar kılmıştır. Esasında konsolosun karar değişikliğinin altında, daha öncesinde gitmeyi planladığı kervanın mallarını taşıması için at sayısının yetersiz olması gerekçesiyle at temini adına bir ay daha beklemeleri gerektiği yatmaktadır. Böylece Hatvany Etienne ve Gédoy'nın 12 Aralık'ta başladıkları yolculuk, kara üzerinden devam etmiştir. Bahsi geçen yolcular Osmanlı egemenliğinin altında olan bölgelere yaklaşmış ve ilk olarak Türklerin egemenliğindeki Clissa (Kilis) şehrine varmışlardır. Clissa şehrine müteakip Sava nehrinin yıkık bir köprüsünden geçtiklerini aktaran Gédoy, neredeyse üç ay boyunca zorluk yaşayacakları bir yoldan devam ettiklerini söyler. Geceleri yağmur eşliğinde ve üstleri açık bir vaziyette, hatta kimi zaman mezarlıklarda yatarak geçirdikleri yolculuğun Noel gününe kadar rahat bir şekilde sürdüğünü bildiren konsolos, henüz önlerinde aşmaları gereken Hırvatistan'ın karla dolu dağ ve tepelerinin varlığından bahseder. Soğuk, rüzgâr ve kar, nihayetinde onlara yolunu kaybettirmiş ve kendilerini hırsızların⁶¹¹ ülkesi diye tanımladıkları Esclavons (Slovenya?) emri altındaki bir ormanda bulmuşlardır. Kaybolmalarının yanı sıra atlarını kaybetmeleri ve de yaşadıkları açlıktan perişan bir vaziyetteyken gece yarısı bir çoban kulübesine ulaşmışlardır. Yolcular çoban kulübesinde kendilerine yemek ve ateş temin edilmesini hayatlarının kurtuluşu olarak yorumlamışlardır. Zorlu bir gecenin ardından ertesi gün yola koyulan kervan, Dalmaçya bölgesinden Croatie'ye (Hırvatistan'a) giriş yapmıştır. Gédoy, Hırvatistan'ı dağlarla kaplı ve Türkler'in muziplik ve zorbalığı⁶¹² yüzünden her şeyin kırık dökük olduğu, hiçbir

⁶¹⁰ 15 Aralık 1623 Matmazel Gédoy'a hitaben yazılan mektup. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 33-35.

⁶¹¹ 1611 yılında seyahat eden Sancy, Hersek ve Arnavutluk sınırında bulunan bir yolda hırsızlardan endişe duydukları gerekçesiyle ellerinde silahlarla ve nöbet tutarak yolculuk etmişlerdir. Yeni Pazar yakınlarında mola verdikleri vakitte ise maiyetinden dört kişinin nöbet tutmasıyla diğerleri açık alanda üzerlerine paltolarını örtüp uyuyup dinlenebilmiştir. F. Brizay, "Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)", s. 37.

⁶¹² Avrupalılar tarafından Osmanlı Devleti'nin zorba, despot ve keyfi güç kullanan yönetim gibi ifadelerle tanımlanması Avrupa'nın değişen Osmanlı algısının bir ürünüdür. 16. yüzyılın son çeyreğine doğru Avrupa'nın Osmanlı bakışında değişiklik görülmektedir. Öncesinde bilinmeyen yönetim gereçlerine sahip, çok büyük ve güçlü bir rakip olarak görülürken daha sonrasında hala büyük ve güçlü olarak kabul edilmekle

şeyin inşa edilmediği ve neredeyse terkedilmiş bir ülke olarak tanımlar. Yolcular Hırvatistan'a gelmeleriyle beraber artık samanlık şeklinde büyük ve çok fazla atları barındırabilen, güvenilir, girişinde her zaman kapıcıların olduğu, bazen şarap satılan ama çoğu vakit odun ve pastırmanın bulunduğu; bütün bunlara ek olarak Türkler'in çok sevdiği sirkenin içine lahana dolmalı yemeklerin çok fazla tüketildiği kervansaraylarda konaklamaya başlamışlardır⁶¹³.

Hırvatistan'da devam eden yolculukları esnasında çok üşüdükleri ve atların artık hırçınlaştığı bir vakit Doufna adında bir kervansarayın yakınında bulunmaktaydılar. Yolcular kervansarayı gördüklerine sevinmekle birlikte altı hafta önce orada on kişinin vebadan⁶¹⁴ dolayı öldüğünü, cesetlerin bir ay bekletildikten sonra alındığı ve o tarihten itibaren hiç kimsenin kervansaraya girmeye cesaret edemediğini öğrenmişlerdi. Bu vaziyet altında kervan, soğukta kalarak ölmek ya da kervansaraya girerek vebaya yakalanmak seçeneği arasında kalmışlar ve nihayetinde kervansaraya girmeyi daha uygun bulmuşlardır. Öyle ki şanslarına kervansarayın içerisini erzak ve şaraplarla dolu bir halde bulmuşlardır. Böylece büyük bir ateş yaktıkları kervansarayda 3 gün boyunca konaklamışlardır. Yola tekrar koyulduklarında çam ormanlarıyla dolu vadiler, ardından kar ve de sert rüzgârla yüzleşecekleri ve bir önceki sene 40 kişinin öldüğünü işittikleri geniş bir ovaya vardılar. Karlı yolları aça aça ilerlerken Douillan adında şimdiye kadar daha kötüsünü görmediklerini ifade ettikleri kapıcı, odun, şarap ve de herhangi bir erzakın bulunmadığı bir kervansarayda duraklamak zorunda kaldılar. Geldikleri gecenin hemen sabahında kervansaraydan ayrılan yolcular yola devam etmiş ve nihayetinde Hırvatistan'dan çıkarak Aralık ayının son günü Bosna'ya ayak basabilmişlerdir⁶¹⁵.

Bosna şehrine girdikleri vakit Gédoyne ve Hatvany Etienne, sabırsızlık içinde kalacakları yere ulaşmak adına kervanlarını geride bırakarak hızlanmışlardı. Uzun sürecek olan düz yol yerine karlı dağlardan geçmeleri yollarını kaybetmelerine neden olurken, akşamüzeri kendilerini bir ormanda bulmuşlardı. Her şeye rağmen kervanlarının arkadan gelmekte olduğunu düşünerek geri dönüp onları bulmak istemişler, ancak

birlikte zorba, toplumsal kargaşaların yaşandığı, otorite ve asayişin azaldığı bir güç olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Cemal Kafadar, "Osmanlı Tarihinde Gerileme Meselesi", *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*, haz. Musfata Armağan, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 145-146.

⁶¹³ Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 35-37.

⁶¹⁴ D'Aramon 1547 yılında veba nedeniyle Sofya şehrinde kalamazken; 1768 yılında aynı şehirde Saint-Priest de veba nedeniyle tedbirli olmak durumunda kalmıştır. F. Brizay, "Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)", s. 37.

⁶¹⁵ Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 37.

Gédony'nın atının soğuğa daha fazla dayanamayarak ölmesi bu niyetlerine engel olmuştur. Atı ölen Gédoy'n ise soğuktan uyuşmuş bir vaziyette olduğu yerde kalmış, öyle ki atının karnına bağladığı mektup, para ve erzakını taşıyan çantasını alacak gücü dahi kendisinde bulamamıştır. Konsolos ölmek üzere olduğunu düşündüğü anda kendisinden dirayetli çıkan ve arkalarında bıraktıkları kervanı aramaya giden Etienne Hatvany'nin bir at ve beş-altı adamıyla dönüşünü hayatının kurtuluşu olarak tanımlar. Bu olayın ardından hayatını kurtaran elçiye onur borcu olduğunu düşünen Gédoy'n, yolculuk boyunca elçinin sarhoş, iftiracı, sinirli ve kendisini öven hareketlerini mazur görmeye karar verir. Öyle ki konsolos, Hatvany'ye borç olarak verdiği 200 écunün 160 écusünü geri alabilmiş, paranın kalanı için ise Hatvany'nin 40 écuyü Gédoy'nın hayatını kurtarmak için harcadığı açıklamasına ses çıkarmamıştır.⁶¹⁶

Kervan, ertesi günü bütün gün süren yolculuğun ardından Saraybosna şehrine ulaşır. Gédoy'n, Venedik kadar büyük ama Paris ile kıyaslanmayacak kadar küçük gördüğü Saraybosna şehrini zengin, padişahın isteklerini yerine getirmeye hazır adamlarla dolu, kalesiz, uygun fiyata her türlü erzakın bulunabileceği, çok güzel şarapları ve yemekleri olan bir yer olarak tarif eder. Bununla birlikte şehrin sahip olduğu temiz hava ve su nedeniyle insanların orada 120 yaşına kadar yaşadıklarını ve en kısa ömrün 80 yaş olduğu bilgisini vermektedir. Diğer taraftan konsolos, şehirdeki Hristiyanlara iyi davranıldığından, Türk komiserlerine 30-40 écus verilmesiyle çocukların haraçlardan muaf sayabildiklerinden ve şehirde 600 Katolik ile 5-6 tane ünlü manastırın bulunduğu bahseder.⁶¹⁷

⁶¹⁶ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 38-39.

⁶¹⁷ 4 Ocak 1624, Puyseux'ye hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 39-41.

Gédoyn, yolculuk boyunca vakit geçirdiği Erdel⁶¹⁸ prensi⁶¹⁹ Bethlen Gabor'un elçisi Etienne Hatvany'yi ve onların planını daha yakından tanıma ve düşüncelerine vakıf olma fırsatını elde etmiştir. Gédoyn'nın aktarımına göre, Bethlen Gabor ile çok yakın olan Etienne Hatvany, Fransa kralına büyük saygı duyarak ona elçi göndermek istediğini, fakat öncelikli olarak Bethlen Gabor'la konuşup onun isteklerinden emin olmaya çalışacağını söylemiştir. Bu hususta Etienne, Gédoyn'yı Fransa kralı ile görüşmek için bir aracı olarak görmekte iken; Gédoyn da Hatvany'i Fransa'ya, Bethlen tarafından saygı duyulan, sarayda önemli kişiler arasında yer alan ve akli başında biri olarak anlatmaktaydı. Bu doğrultuda Gédoyn, onu tanımanın ve yakınlık kurmanın ileride ülkesi ve kendisi adına faydalı olabileceğini düşünmektedir⁶²⁰. Gédoyn'yı bahsi geçen düşünceye sevk eden etmenlerden birisi, kendisine Etienne Hatvany tarafından söylenen

⁶¹⁸ Osmanlıların Balkanlar'a geçişiyle başlayan, Tuna ve ardından Tuna ötesi toprakları hedefleme eğilimi onu Habsburg gücüyle karşı karşıya getiriyordu. Osmanlıların Balkanlarda ilerlemesinin önünde, Macaristan krallığı bulunmakta ve bu topraklar Osmanlı-Habsburg arasında bir koridor görevi görmesinin yanı sıra iki gücün çarpışma ve nüfuz alanı haline gelmişti. Avrupa'da egemen bir güç haline gelen Habsburg İmparatorluğu, 1515 yılında yapılan antlaşma ile I. Maximilian'ın Macaristan'ın varisi olarak üstünlüğünü kabul ettirmişti. Osmanlılar ise Belgrat, Budin fetihleri ve Mohaç savaşıyla Macaristan'ı topraklarına katmıştır. Kuzey Macaristan'da Avusturya egemenliği sürmekle birlikte Avusturya, bütün Macaristan üzerindeki iddialarından vazgeçti. Orta Macaristan ise bir Osmanlı sınır eyaleti haline geldi. Bu tarihten sonra Transilvanya, Erdel'de yeni bir voyvodalık olarak ortaya çıktı ve Habsburg, Erdel üzerindeki iddialarına şimdilik son verdi. Macaristan ise Osmanlı, Habsburg ve Transilvanya arasında bölündü. Erdel'in Osmanlı akınlarının hedefi olması ise Osmanlı-Macar ilişkilerinin ilk devrine rastlar. Macar kralının 1526'daki Mohaç Muharebesi'nde ölmesiyle, Habsburg hanedanına mensup Ferdinand'ın, evlilikle elde ettiği miras hakkını ileri sürerek Macar tahtını talep etmesi, Erdel bölgesi için yeni gelişmelerin başlangıç noktasını oluşturmaktaydı. Avusturya'nın iddialarına rağmen Erdel, Osmanlıların haraç güzâr statüsünde bir voyvodalık haline geldi. Erdel, içişlerinde serbest olmakla birlikte dış işlerinde Osmanlıya bağlıydı. Dış siyasetinde ise kimi zaman Osmanlı kimi zaman da Habsburgların tarafını tutarak kendi bütünlüğünü korumaya ve genişletmeye çalışıyordu. Üstelik yapılan bazı savaşlarda Bethlen, zaman zaman Osmanlılara sığınmıştı. Netice itibarıyla Macaristan bölgesi üçe ayrılmış oldu. Ortasında Osmanlı toprakları, kuzeydoğuda kraliyet talepleri olan Erdel Prensligi ve son olarak da kuzey ve batı bölgeleri Habsburg yönetiminde olan Macaristan krallığı vardı. H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 40-44; H. İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II (Tagayyür ve Fesâd (1603-1656):Bozuluş ve Kargaşa Dönemi)*, s. 185; Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 237-255; M. Tayyib Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı-Macar İlişkileri*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 37-53. Christoph K. Neumann, Petr Štěpánek, "17. Yüzyılda Osmanlı-Habsburg İlişkileri", *17. Yüzyıl Avrupa'sında Değişen Türk İmajı*, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul 2005, s. 19.

⁶¹⁹ 1613 yılında Erdel (Transilvanya) prensliğine seçilen Macar asilzadesi Bethlen Gabor, barış yanlısı politika sürmek istemekle birlikte mevcut şartlar buna izin vermemişti. Erdel'in batı sınırı ise Kutsal Roma İmparatoru ve Macaristan kralı II. Matthias tarafından ele geçirilirken, Türkler de bu bölgeye kadar yaklaşarak Erdel'i kendilerine bağlamıştır. Ágnes R. Várkonyi, Alan Campbell, "Gábor and His European Presence", *The Hungarian Historical Review*, vol. II, no. 4, 2013, s. 695-732, s. 697. 1613-1629 yılları arasında Erdel prensliği görevini sürdüren Bethlen, Habsburglara karşı Osmanlı Devleti ile iş birliği içerisinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Habsburglarla da temaslar kuran Bethlen'in faaliyetlerine dair İngiliz elçisi Thomas Roe, birtakım aktarımlarda bulunmaktadır. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the year 1621-1628*.

⁶²⁰ 4 Ocak 1624, Puyssieux'ye hitaben yazılan mektup, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 40-41.

ve vaat edilen şeylerdir. Bethlen Gabor'un Fransa kralını Kutsal-Roma İmparatoru olarak tasarlaması⁶²¹ ve bu uğurda onu desteklemesi planına Gédoy'nın sıcak bakıyor olması, iki tarafın da amaçlarını göstermesi açısından dikkate değerdir. Bethlen Gabor, Habsburgların gücünden rahatsızlık duymaktaydı. Özellikle de Habsburgların Macaristan üzerindeki egemenliği nedeniyle, Erdel'i tehdit altında hissediyordu. Bu gerekçeyle Bethlen, prensliğini koruma adına, Habsburglara ve onların Katolik müttefiklerine karşı Protestanları destekleme; kuzeyde ve batıda toprak kazanma politikasını takip ediyordu. Bu politika doğrultusunda Bethlen, Habsburgların Otuz Yıl Savaşları ile uğraşmasını fırsat bilerek onlara saldırmış ve Habsburglar'a isyan eden Bohemyalılar'a destek vermiştir. Nihayetinde Habsburgların Macaristan'daki varlığını kabullenmeyen Bethlen, Kraliyet Macaristan'ını işgal ederek yukarı Macaristan'da kontrolü ele almıştır⁶²². Protestan koruyucusu Bethlen, 1620 yılında Macaristan kralı seçilse de ne var ki bu durum sadece bir yıl sürmüştür. Bir yılın sonunda Bethlen ele geçirdiği yerleri ve Macaristan tacını tekrar Avusturya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen 1623-1624 ve 1626 yıllarında Bethlen, Habsburg karşıtı politikasını devam ettirerek Protestanlar ile ittifaka girmiş; yukarı Macaristan'da Ferdinand'a karşı kampanyalar düzenlemiş ve İngiltere, Hollanda, Fransa, Danimarka, İsveç ve Venedik'le ittifak kurma çabasında olmuştur⁶²³. Bu doğrultuda Bethlen'in elçisi Etienne'nin, Gédoy'nun ile yakınlık kurma ve Fransa kralına elçi göndermek istemesinin ardında, Bethlen'in bahsi geçen plan ve eylemleri doğrultusunda Habsburglar'a karşı kurulmaya çalışılan ittifak politikası yatmaktadır. Diğer taraftan Bethlen'in elçisi Hatvany'nin, Fransa kralını Kutsal-Roma imparatoru seçme planlarını iletmesi de Fransa'nın geçmişten beri bu husustaki zaaf ve yarasını bilerek bu durumu kullanmaya çalıştığını göstermektedir.

Belirtmek gerekir ki bahse konu olan ittifakın kurulması, önemli işler başarma peşinde olan Gédoy'nın da faydasına olurdu. Fransa krallığının önemli rakibi ve düşmanı olarak görülen Habsburglar aleyhine kurulacak bir ittifak ve hatta Fransa kralına imparatorluk yolunun açılması gibi bir eylemde yer almak, konsolos Gédoy'nun için önemli

⁶²¹ Söz konusu tasarıdan, Thomas Roe da bahsetmektedir. Buna göre Roe, Venedik'ten ve Erdel prensinden bir dedikodu işitmiştir. Bu dedikoduya göre, Fransız kralının imparatorluk tahtına geçmek için, Saxe ve Brandenburgh elektörleri ve Almanya'nın diğer prensleri ile işbirliği yaptığından; bu amaç uğruna prenslerin ordu topladıklarından söz etmektedir. Bu hususa ilişkin Roe, duyduklarının gerçekleşmesi imkânsız şeyler olduğu yorumunda bulunmuştur. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 170.

⁶²² Kemal Karpat, "Erdel", *TDVİA*, 1995, c. XI, s. 281.

⁶²³ M. T. Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı-Macar İlişkileri*, s. 181-208.

bir başarı teşkil ederdi. Ne var ki Gédoy, Hatvany ile yaptığı görüşmeleri ve onun tasarılarını Fransa'ya bildirirse de Hatvany'nin samimiyetine ve görüşlerine olan inancının zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Gédoy yazdığı evraklarda Etienne hakkında olumlu ve güzel yorumlar yapmasına karşın gerçekte onun hakkında düşündükleri çok daha farklıydı. Ancak konsolos bunu mektuplarına yansıtıyor ve Etienne'nin yolculuk boyunca yardımlarından faydalanarak, seyahatini güvenli ve de en kısa sürede tamamlamakla meşgul oluyordu.

1624 yılında Bethlen'in yukarı Macaristan'da Ferdinand'a karşı sürdürdüğü mücadele Viyana Barışı ile sona ermiş ve Bethlen, Ferdinand ile ateşkes yapmıştır. Bethlen'in bahsi geçen mücadele sürecine dair Gédoy bir anekdot aktarmaktadır. Buna göre Macaristan'da Bethlen'i destekleyen Türkler, Alman ve Macarları soyarak yüklü ganimetlerle ülkelerine dönme aşamasında iken, Türkler'in bir kısmına Bethlen Gabor tarafından onun tavsiye ettiği köprü üzerinden geçmeleri yönünde salık verilmiştir. Üstelik Bethlen, onların köprüden geçmelerine yardımcı olmak amacıyla da önden 3.000 adamını göndermiştir. Türkleri kuruntulu insanlar olarak tarif eden Gédoy, bu aşamada Türklerin önden gönderilen 3.000 adam tarafından soyulmak ve yanlarında götürdükleri Hristiyan esirlere el koymalarından şüphelenmeleri nedeniyle, kendilerine tavsiye edilen köprü yerine nehri atlarıyla geçtiklerini söyler. Köprü yerine nehir üzerinden geçilmesi sonucunda kimi Türkler nehirde boğulurken (yaklaşık 700-800 kişi), kimisi de nehrin sularının götürdüğü esir ve yüklerini kurtarma telaşında olmuştur. Böylesine bir vakitte nehre yaklaşık 2 mil uzaklıkta olan Ouivar⁶²⁴ adlı küçük bir şatonun yetkilisi (capitaine) olan Nicolas Hesternak, 800 adamıyla nehre doğru gelmiştir. Nicolas Hesternak ve adamları tarafınca 1200 Türk öldürülmüş, 700-800'ü esir alınmış, 3.000 yüklü at ve 3.000'den fazla ganimet yüklü arabaya el konulmuştur. Bunun yanı sıra Türklerin elinde bulunan 5.000-6.000 Hristiyan esir ve (Türk ordusunun başı konumundaki) İbrahim Paşa'nın sancak ve çadırları da Viyana'ya götürülmüştür. Gédoy, bahsi geçen olayın ayrıntılarını oradan kurtulan ve 2 gündür Belgrat'ta bulunan 30 adamdan öğrendiğini haber vermektedir. Bunun yanı sıra konsolos, yaşanan olay nedeniyle Bethlen'in Türkler'e yardım etmek amacıyla adamlarını gönderdiğini ve asla kendisinin Habsburg imparatoruyla anlaşma yaparak Türklerin yerini ihbar etmediğini açıklayan bir mektubu

⁶²⁴ Bahsi geçen Ouivar adlı şatonun, gerek coğrafi konumu gerekse de isim benzerliği nedeniyle Uyvar olduğu düşünülse de, Gédoy'nın burada işaret ettiği yer Uyvar kalesi değildir. Gédoy, sözünü ettiği Ouivar adlı kaleyi küçük bir şato olarak tarif etmekle birlikte Kuzey Macaristan'da yer alan Uyvar kalesi büyüklüğü ve önemi ile bilinmektedir.

hızlı posta ile İstanbul'a gönderdiğini aktarmaktadır. Konsolos, Bethlen'in yaşanan olayın sonucunda Türklerle hem kendisinin hem de Habsburgların arasının bozulacağını düşündüğünü, ancak o sıralarda Asya tarafındaki işlerinin kötü gitmesi nedeniyle Türklerin başka olayı düşünecek vakitlerinin olmadığını da hesaba kattığını eklemekte ve Bethlen'in yalan söylediğini düşünmektedir⁶²⁵.

Bethlen meselesine dair detay bilgi veren Gédoy'nun esas görevi, ilk olarak İstanbul'a gittiği vakit Trablusşam meselesini halletmesidir. Diğer görevi ise Halep'e giderek konsolosluk görevine başmasının ardından bölgeye ve ticarete dair bilgi ve gelişmeleri Fransa'ya aktarmasıdır. Buna istinaden Gédoy'nun Osmanlı Devleti ya da başka bir ülkeye ait olay ya da durumları aktarma sorumluluğu yoktur, çünkü bu iş İstanbul'daki elçi tarafından zaten yapılmaktadır. Buna rağmen Gédoy'nun, yolculuk boyunca görüp-ışittiklerini üstlerine ve arkadaşlarına detaylı bir şekilde aktarması, gelecek kariyeri için şimdiden iyi bir profil çizme çabasıyla açıklanabilir. Ne var ki konsolos yaptığı eylemi, zaten bilgilerin elçi tarafından sağlandığı ve kendisinin görevi olmadığı, ancak talep edilmesi durumunda bunu seve seve yapacağı şeklinde izah etmiştir. Üstelik bunu yapma amacını bulunduğu yabancı ülkede sadece kendi görevleriyle meşgul olmadığı, bunun yanı sıra akıl ve dikkatini başka olaylara da verdiğinin bilinmesini istediği şeklinde açıklar.

Belgrad'a gitme düşüncesi ile 7 Aralık'ta Saraybosna'dan yola çıkan kabile 10 gün sonra Zenica⁶²⁶ şehrine giriş yapmıştır. Zenica şehrinde havanın çok soğuk olması nedeniyle bir Fransisken manastırına girmeye çalışsalar da manastırın rahiplerinden onay alamamışlardır. Yolcular hava şartları nedeniyle soğuktan donmak üzere oldukları için, ancak manastırın kapılarını zorlamaları sonucu içeri girebilmiştir. Zorlama karşısında kaçışan manastır rahiplerine güven sağladığını söyleyen Gédoy'nun, buldukları vaziyeti anlatmaları üzerine rahiplerin kapıyı başta açmadıkları için utandıklarından ve bu nedenle de kendilerini özel bir şekilde ağırladıklarından bahseder. Öyle ki Gédoy'nun, kendilerine yemek ikram edilen özel çam masalarında bundan tam 162 yıl önce (1462) Zenica⁶²⁷ şehrine gelen Fatih Sultan Mehmed'in⁶²⁸ yemek yediğini bildirmektedir. Üstelik yemek

⁶²⁵ Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 45-46.

⁶²⁶ Gédoy'nun Türklerin Zenica şehrine Zelenitza dediğini söylemekle birlikte kendisi de Argentine olarak isimlendirmiştir.

⁶²⁷ 1463 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Bosna'yı fethederek Rumeli eyaletine sancak statüsüyle bağlamış olduğu fetihden ve tarihten bahsedilmektedir.

⁶²⁸ Gédoy'nun, Fatih Sultan Mehmed'i Bosna'yı yöneten, İstanbul'u işgal eden ve hükümdarlığı boyunca Hristiyanlara karşı daha birçok ilerleme kat eden biri olarak tanımlamaktadır.

boyunca rahipler tarafından kendilerine, manastırda bugüne kadar hala devam ettirilen ayrıcalık, muafiyet ve birçok iyiliğin Fatih Sultan Mehmed tarafından verildiği tarzında birçok bilgi aktarılmıştır⁶²⁹.

Gédoyn, Zenica şehrini küçük bir tepeye yerleşmiş ve çevresinde en iyi gümüş yataklarının bulunduğu bir yerleşim olarak tarif etmesinin yanı sıra şehre adını veren maden ocaklarından da bahsetmektedir. Türklerin maden ocaklarının aranmasında aşağıladıkları zavallı Hristiyanları kullandıkları ve bu nedenle de Hristiyanların bu güzelim şehri zorbalık korkusuyla terkettiklerini söyleyen Gédoyn, Türklerin sadece yıkmak ve yok etmek için doğduklarını düşünmektedir⁶³⁰.

Zenica şehrini geride bırakan kabile, Bosna ile Sırbistan'ı ayıran Drina ırmağının buzlarla kaplı olması nedeniyle oradan zorlukla geçmiş ve Romalıların Mysia'sı veya kimilerinin yüksek Bulgaristan dedikleri Sırbistan bölgesine ulaşmıştır. Yüksek dağlar ve çam ormanlarıyla kaplı küçük vadilerden geçen kabile, üç gün sonrasında yani 24 Ocak 1624 Çarşamba günü soğuktan işkence çeker bir halde Belgrat şehrine varmıştır⁶³¹.

Osmanlı topraklarına gelen daimi ya da geçici⁶³² Avrupa elçileri, emân anlayışı doğrultusunda misafir olarak kabul edilmekteydiler. Bu bağlamda elçilerin güvenliklerinin temini dışında bütün masrafları da Osmanlı Devleti tarafından karşılanmakta ve bu uygulamaya da *tayinat* denilmekteydi. Üstelik yolculuk boyunca güzergâh üzerindeki bütün sancak beyi ve kadılara emirler gönderilerek, elçi ve maiyetlerinin güvenliği garanti altına alınırdı⁶³³. Osmanlı başkentinde ikâmet edecek olan Avrupalı elçilere ilk altı ayları boyunca yapılan tayinat ödemesi ise elçiler adına yapılan bir diğer uygulamaydı. Osmanlı Devleti'nin 1538 yılından beri devam ettirdiği bu uygulama, elçinin gelişini olduğu gibi gidişini de kapsamaktaydı. Dahası, elçi ve heyetinin Osmanlı topraklarının belirli bir sınıra girişlerinden itibaren yanlarına yeniçeriler tahsis edilir ve bu yeniçeriler, elçilerin İstanbul'a varışlarına kadar onlara eşlik ederdi. Yasakçı olarak da adlandırılan ve elçinin güvenliğinden sorumlu bulunan yeniçerilerin ücreti ise koruduğu elçi tarafından karşılanmaktaydı⁶³⁴.

⁶²⁹ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 41-42.

⁶³⁰ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 42.

⁶³¹ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 43.

⁶³² Geçici elçiler, bir meselenin halledilmesi, sulh ya da anlaşma akdi, cülus, zaferi tebrik ya da bir durumu tebliğ gibi gerekçelerle gönderilmişlerdir.

⁶³³ Olga Zirogeviç, "Yabancı Elçilerin Osmanlı Memleketlerinde Seyahatleri ve Huzura Kabulleri", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 4, 1968, s. 47-48.

⁶³⁴ Ömer Düzbakar, "XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, 2009, s. 190.

Bahsi geçen durumların yanı sıra Avrupa'dan gelen elçiler Belgrat'ta Budin paşası⁶³⁵ tarafından karşılanmaktaydılar⁶³⁶. Dahası, elçilerin karşılanması ve de yolculuk boyunca yanlarına verilen yeniçeri sayısı da farklılık göstermekteydi. Bu kapsamda Gédoy'nun Budin valisi tarafından karşılanmaması, Avrupa'dan gelen her elçiye aynı muamelede bulunulmadığını göstermektedir⁶³⁷. Nitekim elçilerin görevlerinin mahiyetine, geçici ya da kalıcı elçilik olmasına ve de elçi ile maiyetinin taşıdığı öneme göre, onlara karşılamada bulunuyor ve yeniçeri sayısı da buna bağlı olarak değişkenlik gösteriyordu. Hiç şüphesiz Osmanlı Devleti yeniçerileri güvenlik gerekçesinin dışında, elçileri ve maiyetlerini kontrol maksadıyla da temin etmekteydi. Bu gerekçeden ötürü, yolculuk esnasında elçinin yerel halkla temasını sınırlamak, gözlem ve dini propoganda yapmalarına engel olmak ve de ilerisi için kurmaları muhtemel iş birliğine sebebiyet vermemek amacıyla, Osmanlı yönetimi tarafından yolculuk öncesinde elçilerin sefer güzergâhı da belirlenmekteydi⁶³⁸.

Gédoy'nun ve yolculuk ettiği taifenin Belgrat şehrinin sınırına yaklaştıklarında Osmanlı uygulaması gereğince sınırdaki ikâmetleri devlet tarafından tahsis edilmiştir. Söz konusu uygulamaya geçmeden önce Gédoy'nun, Belgrat şehrinin sınırında Yunanlıların gelenekleri altında yaşayan Hristiyanların erzak ve yatak dolu küçük köylerine ulaştıklarını, ancak ev sahibi köylülerin kendilerine bir ikramda bulunma nezaketi göstermedikleri gibi, insanları ve atları ağırlayacak yerlerin bulunmadığına dair yeminler etmişlerdir. Konsolos, bu köylerde her ne isterlerse köylülerin kendi dillerinde “*nayma*” (yok) diyerek cevap verdiklerinin, yeniçerinin bu tür davranışları bildiğinden ev sahibi köylüyü değnek ve kırbaç cezasıyla korkutmasından dolayı “*nayma*” cevabının yerini “*ayma*” (var) cevabı ile değiştirdiğini aktarır. Böylece Gédoy'nun, yeniçerinin baskısıyla atlarının güvenli bir yere konulduğu, kendilerine de bolca ikram ve de oldukça lezzetli bir şarap sunulduğundan bahseder⁶³⁹.

⁶³⁵ Bahsi geçen duruma örnek olarak, 1587 yılında Habsburg'un İstanbul'a tayin ettiği elçi Bartholomeus Petz ve maiyetinin gemileri Budin'e varır varmaz Budin Paşası'nın kâhyası tarafından karşılanmış ve ertesi gün paşa altın, gümüş ve sırmalı örtülülerle süslü atlar göndererek elçi ve maiyetini konutuna davet etmiştir. *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, c. I, s. 105-106.

⁶³⁶ O. Zirogeviç, “Yabancı Elçilerin Osmanlı Memleketlerinde Seyahatleri ve Huzura Kabulleri”, s. 45.

⁶³⁷ Gédoy'nun Osmanlı Devleti'ne geliş sebebi, Tripoli meselesini halletmek olarak gösterildiğinden ve konsolos görevi şimdilik saklandığından dolayı, Gédoy'nun bahsedilen süreçteki konumu geçici elçi statüsündeydi.

⁶³⁸ E. S. Gürkan, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, s. 238-239.

⁶³⁹ Yolculuk boyunca elçi ve maiyetinin yiyecek, ikâmet ve hayvan yemi gibi zaruri masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılanmaktaydı. Elçi ve maiyetleri yolculukları boyunca kervansaray, kendilerine tahsis edilmiş hususi bir ev ya da mecbur kaldıkları zamanlarda fakir köy kulübelinde ikâmet ederlerdi. Elçi ve maiyetinin, Osmanlı tebaası olan yerli halkın evinde kalmaları durumunda halk tarafından

Gédoyn ve kafilesi, onlara yol gösteren yeniçerinin aracılığı ile Belgrat'a gidene kadar aynı kişinin evinde konaklamışlardır. Konsolos gerek ikametlerinin kendince bir karşılığı olarak, gerekse de yeniçerinin ev sahibine uyguladığı şiddeti tasvip etmediği için gizlice ev sahibine bir miktar para verdiğinden bahseder⁶⁴⁰. Belgrat'a geldiklerinde ise Gédoyn, hareket ve davranışlarından usandığını söylediği Etienne Hatvany ile aynı yerde kalmak istememiş ve Hatvany'den ayrı olarak Mathieu Sturanni isimli bir Ragusalı'nın evinde kalmıştır. Zarif, kibar ve yabancılara karşı iyi davranışlarıyla tanınan Ragusalı'nın evinde, 2 yardımcısı ve 3 atı ile 17 gün boyunca tek bir kuruş bile harcamadan kalan Gédoyn, elbise satıcılığı yapan bu insanı hiçbir vakit unutmayacağını yazar⁶⁴¹.

Uzun süredir yollarda olan Gédoyn, kış şartlarının daha da ağırlaştırdığı yolculuğu süresince Puysieux'ye, arkadaşlarına ve Fransa'daki çevresine sıklıkla mektup yazmıştır. Mektuplarında yaşadığı türlü sıkıntıların yanı sıra hala İstanbul'a ulaşamamış olmasından bahsetmiştir. Dahası, içinde bulunduğu mevcut koşullar altında bir insanın yapabileceği her şeyin fazlasını yaptığını, yolları kapatan kar ve buz engeli olmasa soğuk havanın asla kendisini durduramayacağına dikkat çekmiştir. Diğer taraftan geçtiği Dalmaçya, Hırvatistan, Bosna ve Sırbistan sakinlerinin yüz yıldır böyle bir soğuk görmediklerinden söz eden konsolos, kendi şanssızlığından dem vurmıştır⁶⁴². Bilhassa 4 aydır yollarda

kendilerine konaklama tahsisinin yanı sıra yiyecek ve hayvanlarına da yem sunulur, karşılığı ise ahalinin tekâlifine mahsup sayılırdı. Olga Zirogeviç, "Yabancı Elçilerin Osmanlı Memleketlerinde Seyahatleri ve Huzura Kabulleri", s. 47-48; Ö. Düzbakar, "XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İşlerinin Karşılanmasına Bursa'nın Yeri", s. 184; İ. Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, s. 36-37.

⁶⁴⁰ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 43.

⁶⁴¹ Belgrat şehrinin tüm ticari trafiği, orada özgürce yaşayan Ragusalı tüccarların elindedir; Belgrat'a kumaşları getiren bu kişiler İtalya'nın her yerinde dağıtmak için oradan aldıkları deri, yün ve balmumu satın alarak Ancona'ya taşıyorlardı. Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 43-44. Reinhold, Belgrat şehrindeki Ragusalılar'ın dükkânlarında en iyi kalitede malları sattıklarından, Tükler tarafından onlara bazı özgürlükler tanındığından ve de Ragusalılar'ın Belgrat, Sofya ve Türkler'in önemli şehirlerinde ticaret yaptıklarından söz eder. *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, c. I, s. 123.

⁶⁴² Balkan yolları, yolcuları üzerinde pek de güzel hatıralar bırakmamıştır. Dik dağlar, sert geçen mevsimler, yolların dar olması ve toprak kayması gibi nedenlerden dolayı, yolcular bu güzergâhlarda tehlikeli bir yolculuk geçirmişlerdir. Balkanlar'da askeri konvoylar, kervansarayların kullanılmadığı ve şehir merkezinden uzakta olan bir rotayı takip etmişlerdir. Öyle ki posta ya da malların taşınmasında, at ya da vagonlar kullanıldığı için toprak yollar daha elverişli olmaktadır. Ancak elçiler ya da gezginler Balkan yollarında at arabalarıyla seyahat ettikleri için taş ya da toprak yola ihtiyaç duymaktaydılar. Ne var ki bozuk Balkan yolları onların eşyalarına zarar vermekte ve yolculuklarını sıkıntılı bir hale getirmekteydi.

Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, Romalılar zamanında yapılmış olan Anadolu ve Balkan yolları, Osmanlı Devleti tarafından sadece onarım ve ekleme görmüştür. Bir diğer ifadeyle Osmanlı Devleti, Bizans ve Selçuklulardan devralınan ulaşım teknolojisinin üzerine pek fazla çıkamamışlardır. Netice itibariyle Osmanlı Devleti'nin yollarının büyük çoğunluğu kendilerinden önceki devletler tarafından oluşturulmuş ve de üzerinden geçen insan, hayvan ve arabaların geçişinin bıraktığı izlerden meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti ihtiyacı doğrultusunda, özellikle de sefer zamanı yolların onarım ve eklemesi ile meşgul olmasına karşın, yollar hususunda önemli gelişmeler takip edememiştir. Bu doğrultuda XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla

olduğunu ve yolculuk boyunca türlü bilinmezliklerle karşılaşarak, ölümden döndüğünden söz etmiştir. Sıkıntılarını sıklıkla dile getiren Gédoy, söylemlerinin yanlış anlaşılmasından, özellikle de Puyssieux tarafından şikâyet olarak algılanmasından endişe duymuştur. Bu gerekçeyle de konsolos, soğuk ve karlı havanın, karantina sürecinin ve de Belgrat'a gelene kadar açık alanlarda geceyi geçirmek zorunda olmasının düşüncelerini sersemlettiği iddiasında bulunmuştur. Netice itibariye, Gédoy yaşadığı zorlu koşulların göz önüne alınması ricasında bulunarak durumunu mazur göstermeye çalışmıştır.

Konsolos ulaştığı Belgrat⁶⁴³ şehrini büyük ve zengin tüccarların yer aldığı kalabalık bir kent olarak tarif etmektedir. Her şeyin fazlasıyla bulunduğunu⁶⁴⁴ belirttiği Belgrat şehrinde Fransa'da altın ile alınabilecek erzakların burada kuruşla alınabildiğini; dahası bu şehirde günlük sadece 10 sols⁶⁴⁵ harçayarak kendisini, bir uşağını ve de iki atını geçindirebildiğini aktarmaktadır⁶⁴⁶. Belgrat'tan ayrılmadan evvel şehri gezebilme fırsatı bulan Gédoy, kalenin dışında yaşayan Türklerin orada sanki yeni ve büyük bir şehir inşa ettikleri yorumunda bulunmuştur. Şehirde 30.000⁶⁴⁷ kişinin yaşadığı bilgisini paylaşan konsolos, bu yerde her türden insanın⁶⁴⁸ bulunduğunu da eklemiştir. Dahası, Belgrat'ın

kadar Osmanlı ülkesini ziyaret eden gezgin, elçi ya da konsoloslar yollarda yaşadıkları sıkıntılardan sıklıkla söz etmişlerdir. Özellikle de Balkan yolları, şikâyetlerinin ortak noktasını oluşturmuştur. F. Brizay, "Le Voyage de Paris à Constantinople de l'Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)", s. 36-37; Ümit Ekin, "Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Karayolu Ulaşımını ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)", *Belleten*, 81/291, 2017, s. 388-389, 411.

⁶⁴³ 1587 yılında şehri gezen Reinhold, Belgrad'ın Türkler'in fethi sonrası işgal altında kaldığı ve şehrin her yerinin harabe haline geldiğini söylemektedir. *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, c. I, s. 122. Evliya Çelebi ise Belgrad şehrinin cami, mescid, medrese, kervansaray, hân, dükkân, pazaryeri, bedesten ve sebilhanelerinden detaylı olarak bahsetmektedir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, haz. Yüce Dağlı; Seyit Ali Kahraman; İbrahim Sezgin, V. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 187-199.

⁶⁴⁴ Salomon Schweigger, İstanbul'a giderken görme fırsatı bulduğu Belgrad şehrini yeryüzü nimetleriyle donatılmış, güneşin altındaki ülkelerin hiçbirinin onun zenginliklerine sahip olmadığı şeklinde tarif ederek bölgenin üretim ve zenginliklerine dair detaylar aktarmaktadır. S. Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, s. 47.

⁶⁴⁵ 1 livre 20 soldür, bu da 240 deniere karşılık gelmektedir. Bahsedilen ölçü İngiliz formu altında günümüze kadar ulaşmıştır. Bu doğrultuda 2 sterlin, 20 shilling 240 pence eşittir.

⁶⁴⁶ 26 Ocak 1624 tarihli Mesmes Başkanına yazılan mektup. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 48.

⁶⁴⁷ Belgrat şehrinin 1585 yılında tahmini nüfusu, 16.929 olarak verilmiştir. İlhan Türkmen, *XVI. Yüzyılda Belgrad Kazası*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyoloji Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s. 89. Evliya Çelebi ise 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başlarında önemli bir gelişme geçiren Belgrat şehrinin nüfusunu 98.000 olarak vermiştir. Ne var ki Çelebinin verisine karşın, şehrin nüfusunun bu rakama yaklaşması, ancak 1914 yılında 90.000 nüfus ile olmuştur. Dıvna Djuric-Zamolo, "Belgrad", *TDVİA*, c. V, 1992, s. 408.

⁶⁴⁸ Reinhold, 1587'de Belgrat şehrinde Türkler, Yahudiler, Rumlar, Ragusalılar, Dalmaçyalılar, Hırvatlar, İtalyanlar ve daha birçok milletten insanın yaşadığından bahsetmektedir. *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, c. I, s. 123.

Almanya ve Macaristan sınırına yakın olması nedeniyle, şehirde Hristiyanlar, Lutherçiler, Kalvinistler ve Yunanlılar gibi Avrupalıların varlığından da söz etmiştir⁶⁴⁹.

Osmanlı Devleti, merkezden uzak eyaletlerde devlet hâkimiyetini güçlü bir şekilde tesis etmeye çalışsa da bu her zaman mümkün olmamıştır. Özellikle ticari anlamda etkin olan yerlerin gelir ve zenginliği, bölgenin ileri gelenlerine ya da valilerine dikkate değer bir güç kazandırmıştır. Öyle ki bu güç, bölgede etkin olan kişilerin merkezden bağımsız ve kendilerine ait askeri bir kuvvet, bir diğer deyişle kapı halkını oluşturmasına müsait bir ortam hazırlamıştır⁶⁵⁰. Dahası, Osmanlı ilhakından önce bahsi geçen eyaletlerin belirli bir ticari ve diplomasi geçmişinin olması, bölgenin geliri ve hâkimiyeti mevzusunda Osmanlı Devleti ile taşra yerel güçleri arasında nüfuz mücadelesine yol açmıştı. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin uğraşmak durumunda kaldığı iç ve dış meseleler, söz konusu güçlerin isyan, bağımsızlık ve itaatsizliklerini tetikleyen dinamikleri oluşturmuştu. Buna karşın Osmanlı Devleti, bölgeye merkezden valiler atamakla birlikte bölgedeki yerel yöneticilerin iş birliğini de faydalı görmekteydi. Ne var ki her daim bunu sağlayamıyor ve kimi zaman gereğinden fazla güçlenen valilerle de benzer sorunları yaşıyordu. Söz gelimi II. Osman'ın katli sonrası, paralı askerlerinden oluşan kuvvetleriyle isyan eden taşra valileri, Osmanlı Devleti'nin önemli bir iç sorunu haline gelmiş ve merkezi yönetimi uzun müddet uğraştırmıştır. Konsolos Gédoyne, bu olayları yakından takip etmekle birlikte, yolculuğu süresince öğrendiği son gelişmeleri Puysieux ve Mesmes'ye⁶⁵¹ etraflı bir şekilde bildirmeyi ihmal etmemiştir.

Gédoyne'nin, Dalmaçya, Hırvatistan, Bosna ve Sırbistan'da duyduğu söylentilere göre, Osmanlı Devleti, baş düşmanı olan Erzurum paşasına karşı savaşmak amacıyla teyakkuza geçmiştir. Bu doğrultuda savaş çağrısı yapan devlet, büyük bir ordu toplama hazırlığına girmiştir. Konsolosun aktarımına göre, ülkede sakat, yaralı, azat edilmiş veya artık savaşma yükümlülüğü kalmayan 60 yaş üstü erkekler de dâhil mevcut bütün askerlerin Mart ayında İstanbul'da olmaları emri verilmiştir. Bunun yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok büyük karışıklık içinde olduğunu belirten Gédoyne, Erzurum

⁶⁴⁹ Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 50.

⁶⁵⁰ Alessandro Olsaretti, *Trade, Diplomacy and State Formation in the Early Modern Mediterranean: Fakhr al-Din II, the Sublime Porte and the Court of Tuscany*, *Institute of Islamic Studies Masters of Arts*, McGill University, Montreal 2005, s. 75.

⁶⁵¹ Paris Parlamento Başkanıdır.

paşasının isyanının büyüyerek devam ettiğini, Trablusşam paşasının ayaklandığını⁶⁵², Sayda Emiri⁶⁵³ Maanoğlu Fahreddin'in⁶⁵⁴ ve Bağdat subaşının isyanını⁶⁵⁵ ve nihayetinde bahsi geçen isyanlara İran'ın verdiği destekten söz etmiştir⁶⁵⁶.

Osmanlı Devleti'ndeki genel isyanlardan⁶⁵⁷ bahseden Gédoy, Abaza Paşa'ya dair daha detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre konsolos, Abaza Paşa'nın hiçbir

⁶⁵² Trablusşam valisi Seyfoğlu Yusuf Paşa, Sultan Osman'ın katlini ve ülkedeki karışıklığı fırsat olarak görmüş ve bölgedeki yeniçerileri kovarak, bölgede oluşturduğu sekbanlarıyla özgür ve bağımsız eylemlerde bulunmuştur. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/I, s. 150.

⁶⁵³ 1621-1628 yıllarında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde elçiliğini yapmış olan Thomas Roe, Sayda Emiri'nin isyanının mevcut koşullarda sıkıntılı durumda olan Osmanlı Devleti'ni daha da sıkıntıya soktuğundan bahseder. Elçi, söz konusu isyanın Suriye ve Lübnan'da karışıklıklara neden olduğundan ve Sayda emiri'nin Şam'ı aldığından bahseder. Üstelik Osmanlı padişahı II. Osman'ın doğrudan emir üzerine gitmeyi düşündüğünü, ancak devlet adamları tarafından bu görüşün kabul görmediğini yazmaktadır. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 14.

⁶⁵⁴ Lübnan'ın güçlü Dürzi ailelerinden olan Maanoğulları, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiştir. Ailenin başında olan Fahreddin'e Safed sancakbeyliği verilmekle birlikte oğluna da Sayda ve Beyrut sancak beyliği verilmiştir. Fahreddin, Osmanlı'nın Avusturya ve İran savaşları ile meşgul olmasından faydalanarak nüfuz bölgesini genişletmiştir. Ne var ki asi hareketleri başlarda affedilse de sekban toplaması, bölgedeki sancakları kendisine bağlamaya çalışması ve Osmanlı Devletine vermekle yükümlü olduğu vergileri aksatması, Osmanlı Devleti tarafından üzerine askeri birlik göndermesine yol açmıştır. Buna karşılık 1613 yılında İtalya'ya kaçan Maanoğlu, 1618 yılında affedilerek geri dönmüştür. Maanoğlu, merkezden uzak olması ve de merkezi yönetimin iç karışıklıklarla uğraşıyor olmasından faydalanarak benzer eylemlerine yine devam etmiş ve hâkimiyeti altındaki yerleri Anadolu'ya doğru uzatmıştır. Dahası, 1623 yılında Şam beylerbeyini esir alarak onu bölgesel hâkimiyetini tanımaya zorlamıştır. Nihayetinde 1635 yılında idam edilmiştir. Feridun Emecen, "Fahreddin, Ma'anoğlu", *TDVİA*, c. XII, s. 80-82; A. Olsaretti, *Trade, Diplomacy and State Formation in the Early Modern Mediterranean: Fakhr al-Din II, the Sublime Porte and the Court of Tuscany*, s. 120-121.

⁶⁵⁵ Bağdat, Kanuni Süleyman zamanında 1534 yılında Osmanlı'nın doğuya yaptığı en uzun ve en büyük sefer olan İrakeyn seferleri ile Osmanlı hâkimiyetine geçmiş ve ertesi yıl Bağdat beylerbeyliği kurulmuştur. Bölgede I. Ahmed devrine kadar bazı aşiret ayaklanmaları dışında önemli hareketlilik görülmesi de, I. Ahmed devriyle isyan hareketleri baş göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritenin sarsılması ile birlikte, Bekir Subaşı ile Azebler ağası Mehmed Kanber ve Şah Abbas'ın da dâhil olduğu isyan, devleti uzun süre uğraştırmıştır. Bağdat valiliğini isteyen Bekir Subaşı, isteğinin Osmanlı devleti nazarında kabul görmemesi üzerine Şah Abbas'a müracaat ederek Bağdat'ı ona vermeyi vadedmiştir. Fakat Bağdat valiliği Osmanlı yönetimi tarafından kendisine verilmesiyle, Bekir Subaşı İran'a olan sözünden caymış ve yardıma gelen İran askerlerini geri göndermiştir. Bunun üzerine Şah Abbas 1623 yılında ordusunu Bağdat üzerine sevk etmiş ve şehri kuşatmıştır. Bağdat şehrinin Osmanlılara yeniden dâhil olması ise 1638 yılında gerçekleşmiştir. Yusuf Hallaçoğlu, "Bağdat", *TDVİA*, 1991, c. IV, s. 434; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/I, s. 156-160; C. Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı (1587-1629)*, s. 168-170.

1639 yılında İstanbul'a elçi Jean de la Haye ile gelen Du Loir, İstanbul'a gelişinin Osmanlı Devleti tarafından Bağdat'ın tekrar ele geçirilerek IV. Murad'ın İstanbul'a muzaffer biçimde girmesi ile aynı zamana denk geldiğini söyleyerek, saray ve Osmanlı yönetiminin büyük sevinç içinde olduğundan bahseder. C. Loir, *Du Loir Seyahatnameesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahının Maceraları*, s. 87-88.

⁶⁵⁶ 26 Ocak 1624 tarihli Puyssieux'ye hitaben yazılan mektup. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 45-46.

⁶⁵⁷ İngiliz elçi Thomas Roe, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu isyanlar nedeniyle padişahın, vezirlerin ve bütün devlet görevlilerinin hayatlarını ve mevkilerini bu isyanlara bağlı kıldıklarını, ülkede akıllı kimselerin devlet yönetiminden çekildiğini yerlerine yetersiz kimselerin geldiğini ve bu değişimlerin her gün yaşandığını yazmaktadır. Diğer taraftan Roe, ülkedeki hukukçu ve din adamlarının biraraya gelerek değişiklik yapmaya çalıştıklarını haber verir. Buna göre bu kişiler, devletin temelini bozulduğu, hukuk kurallarına uyulmadığı, yöneticilerin dalalet içinde oldukları gibi hususları dile getirmekten

barış şartına rıza göstermediğini ve paşanın hala Osmanlı İmparatorluğunun kölesi olduğunu kabul etmekle birlikte isyanını sürdürmekte kararlı olduğuna dikkat çeker. Diğer taraftan Gédoy, Abaza'nın Hz. Muhammed'i sıklıkla rüyasında gördüğü ve peygamber tarafından kendisine Sultan Osman'ın intikamını almasını söylediği iddiasından bahseder. Abaza hakkında bilgi vermeye devam eden konsolos, peygamberin ona bir kılıç vererek 60.000 insanı öldürmesini ve kan akıtmasını istediğini; hiçbir yeniçeriyi sağ bırakmamasını ve kimisinin boğazını keserek kimisini de yakarak ama her birini işkence ile öldürmesinin söylendiği iddiasında bulunan Abaza'nın bu yalanlarıyla cahilleri kandırdığından bahseder. Bütün bunlara istinaden Gédoy, imparatorluktaki ayaklanmaların çok fazla olduğu ve yakında Osmanlı Devleti'nin yok oluşunun kaçınılmaz son olacağı yorumunda bulunmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı iç ve dış sıkıntılar nedeniyle çöküşünün kaçınılmaz ve çok yakında olacağına dair inanç Gédoy'ya özgü bir görüş değildir⁶⁵⁸. Gédoy'nun İstanbul'da bulunduğu vakitlerde İngiliz elçiliğini yapan Thomas Roe de benzer düşüncelere sahiptir. Buna göre Roe, her gün devlet ileri gelenleri olan bu yaratıkların katledildiğini, devletin düzelemeyecek kadar bir hastalık içerisinde bulunduğunu, devletin yönetilemediğini ve yakında yıkılacağını dile getirerek bir kehanette bulunduğundan söz eder. Üstelik elçi, böylesi bir vaziyette daha güvenli bir yerde olmayı ve ülkede görülen hastalıklı yapıdan uzak olmayı tercih ettiğinden bahsetmektedir. Roe, her fırsatta Osmanlı Devleti'nin yıkılacağından söz etse de bazı zamanlar bu görüşünün aksini söylemiştir. Yaşanan bunca karışıklık ve isyan sonucunda kehanetinin gerçekleşmediğini gören Roe, Osmanlı Devleti'nin yıkılmayacağını ancak tekrar yükselemeyeceğini düşünmeye başlamıştır⁶⁵⁹.

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde yaşanan ekonomik çalkantılar, toplumsal huzursuzluk ve dış mücadeleleri takiben XVII. yüzyılın başlarında görülen kanlı isyanlar dönemin bir gerçekliğidir. Siyasi rekabetler, hizip ayaklanmaları ve özellikle de uzun süre devam eden Abaza İsyanı, mevcut dönemin yabancı ve yerli

sakınmadıklarından söz eder. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 75.

⁶⁵⁸ Fransız seyyah Tournefort, imparatorlukta zalim ve sert olarak yorumladığı Türk yönetiminin çöküşünün kaçınılmaz olduğunun oldukça normal olduğu yorumunda bulunmuştur. Buna göre seyyah ülkede likayata bakılmadığı, en kıymetli hediye verene görevlerin dağıtıldığı ve bu durumun Osmanlı İmparatorluğu'nda yozlaşmaya yol açtığı görüşündedir. Joseph Pitton de Tournefort, *Relation d'un Voyage du Levant fait par ordre du Roy: Contenant l'Histoire Ancienne et Moderne de Plusieurs Isles de l'Archipel, de Constantinople, de côtes de la Mer Noire, de l'Arménie d'ela Georgie, des frontieres de Perse et de l'Asie Mineure*, c. II, Bruyset, Lyon 1827, s. 267, 271-272.

⁶⁵⁹ T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 125, 809.

gözlemcileri tarafından yakında devletin çökeceği ve yok olacağı gibi algılara neden olmuştur. Ne var ki, iç ve dış problemlerin yaşanması ve kanlı isyan olayları, Osmanlı Devleti'ne has bir durum değildir. Hiç şüphesiz bu tarz düşüncelerin ortaya çıkışında Avrupalıların Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına dair arzularının da büyük bir payı vardır⁶⁶⁰. Bu kapsamda, Gédoy'nun öne sürdüğü gerekçelere istinaden Osmanlı Devleti'nin yıkılacağına dair iddiası abartılı olmakla birlikte, konsolosun bizzat içinde bulunduğu koşullar ve de Osmanlı topraklarında görüp işittikleri, bu tarz düşünmesini oldukça makul göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan isyanlara dair bilgi vermeye devam eden Gédoy'nun, bahsettiği dört ayaklanmada her bir isyancının 30.000 adamı olduğunu ve bu ordunun ilkbaharda yola çıkmak için Asya'da kışlayacağını söyler. Dahası konsolos, Bethlen'in İstanbul'dan dönen bir elçisinden duyduklarına göre, Abaza'nın ayaklanma için bahane aradığını ve Osmanlı ülkesinin nerdeyse tamamının ayaklanmış bir vaziyette olduğunu öğrenir⁶⁶¹. Konsolosun öğrendikleri bununla da sınırlı değildir, Abaza'nın her gün büyüyen ordusunun kesin olarak İstanbul'u kuşatma altına aldığını ve padişahın da baharda savaşa hazırlandığını yazmaktadır. Gédoy'nun bütün bunların dışında, Mere Hüseyin Paşa'nın II. Osman'ın öldürülmesindeki⁶⁶² rolünden dolayı vezirlikle ödüllendirildiğini⁶⁶³ ve şu an kendisinin bahardaki savaş hazırlıkları için Arnavutluk'ta ordu topladığı bilgisini de paylaşmaktadır⁶⁶⁴.

⁶⁶⁰ Anadolu ve merkezde sürekli devleti meşgul eden şiddetli isyanlar devam etmekle birlikte XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti hala dünyanın büyük devletlerinden birisidir. Ancak idari, askeri, siyasi ve birçok alanda değişimin/dönüşümün yaşandığı bu süreç kriz dönemi olarak vasıflandırılmıştır. C. Kafadar, "Osmanlı Tarihinde Gerileme Meselesi", s. 130-135.

⁶⁶¹ 26 Ocak 1624 tarihli Mesmes başkanına yazılan mektup. Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 49-50.

⁶⁶² Gédoy'nun tersini ifade etse de Mere Hüseyin Paşa'nın II. Osman'ın katlinde herhangi bir şekilde yer aldığına dair kaynaklarda bir bilgi yoktur. Sadece sadrazam olabilmek için askeri ayaklanmayı teşvik ettiği yönünde bilgiler mevcuttur. Fikret Yılmaz, "İstanbul'da Siyasal Olaylar Kronolojisi (1453-1826)", Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, c. II, 2015, s. 76.

⁶⁶³ Arnavut asıllı olan Mere Hüseyin Paşa, 1620 yılında II. Osman tarafından Mısır beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Hakkında yapılan şikâyetler üzerine azledilip İstanbul'a gelmiştir. Bu nedenle II. Osman'ın tahttan indirilip katli edilmeden önce İstanbul'a ulaştığı tahmin edilmektedir. Mere Hüseyin Paşa'nın 7 Ocak 1622'den önce Mısır beylerbeyliği görevinden alındığı bilinmektedir, çünkü bu tarihte yerine Mustafa Paşa tayin edilmiştir. Mere Hüseyin Paşa, İstanbul'a geldiğinde askerlerin kontrolünü temin vaadi ile sadrazamlığa getirilmiş, ancak birkaç ay sonra azledilmekle birlikte 1623 yılında tekrardan bu göreve getirilmiştir. H. Tugi, *Musibetnâme*, s. 130-131, 205-207. Mere Hüseyin Paşa, IV. Murad'ın cülüsüyla birlikte entrikalarından çekinildiği için veziriazam Kemankuş Ali Paşa tarafından 24 Temmuz 1624 tarihinde yakalanarak öldürülmüştür. Fikret Sarıcaoğlu, "Hüseyin Paşa, Mere", *TDVİA*, c. XIX, s. 8-9.

⁶⁶⁴ 26 Şubat 1624 Puysieux'ye yazılan mektup. Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 53.

Balkanlarda yolculuğuna devam eden Gédoyın, Osmanlı ülkesine yaklaştıkça gelen haberler doğrultusunda Bağdat'ın⁶⁶⁵ İran tarafından ele geçirilmesinin her an gerçekleşebileceğini kesin bilgi olarak vermektedir. Konsolos, isyan halinde olan Sayda emiri Maanoğlu'nun, üç dört sene İspanya ve Floransa'da kalarak kendisine güçlü bir ordu kurduğundan da bahseder. Dahası Maanoğlu'nun bu ordu ile Kudüs'e ve oradan da Mısır'a geçerek, eskiden Kudüs'ü ele geçiren Godefroy de Bouillon'un soyundan geldiğini ve hatta kendisini bu isimle adlandırmak istediğini aktarmaktadır⁶⁶⁶.

Bütün bunların dışında Gédoyın, konsolosluk görevinin zarar göreceği düşüncesiyle ülkedeki isyandan kendi adına endişe duymuştur. Konsolos isyanın büyümesi durumunda görev yerine gidmeden Fransa'ya geri dönebileceğinin korkusunu yaşamaktaydı. Öyle ki mevcut şartlar altında, Türklerin vaziyetinin daha da kötüleşmesi halinde, Halep'e gitmeyi can güvenliği açısından uygun bulmamaktaydı. Fakat şimdiye kadar yaptığı yolculuğun fayda sağlayabileceği noktalarının da bulunduğunu ileri sürerek bir nevi kendisini garanti altına almaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Gédoyın, yolculuk boyunca Türk'ün ülkesini iyi tanıdığını ve gittiği her yerde ileride işlerine yarayabilecek insanlarla iletişim kurduğunu belirtmektedir. Böylece işlerin kötü gitmesi durumunda konsolosluk görevini yerine getiremez ise, seyahati boyunca edindiği bilgi ve deneyimleri, Fransa adına faydalı işler yapacağı başka bir göreve gelmesini sağlayabilirdi. En azından konsolosun temennisi bu şekildeydi. Dahası Gédoyın, görevini yapamadan Fransa'ya dönse bile Osmanlı ülkesinin tamamen yıkıldığını görmenin hepsine bedel olacağını ve bu durumdan memnuniyet duyacağını açık bir şekilde ifade etmiştir⁶⁶⁷.

Bütün bunların dışında konsolos, Osmanlı Devleti iç ve dış meselelerle uğraşırken, ilkbahar mevsiminde Belgrat'tan Osmanlı Devleti üzerine gitmeyi tasarlayan Hristiyan birliğinin varlığından haberdar olduğunu bildirmektedir. Gédoyın, Belgrat'ta evinde kaldığı Ragusalı Mathieu Sturanni'nin masasındaki şifreli mektupları görmüştür. Bu mektuplardan Papanın, İmparatorun, İspanya kralının, Polonyalıların, Bay de Nevers'in, isyancı Sayda Paşası Fahreddin ile birlik kuracaklarını ve bu birliğin Sırbistan ve Bosna'da ayaklanma çıkaracağını öğrenmiştir. Bunun yanı sıra Gédoyın, Osmanlı

⁶⁶⁵ Bağdat, İran tarafından 1623 Temmuz'unda kuşatılarak aynı yılın Kasım ayında ele geçirilmiştir. Buna karşın İran tarafından alındığı haberi 26 Şubat 1624 tarihli evraktan anlaşıldığı üzere henüz Gédoyın'a ulaşmamıştır.

⁶⁶⁶ 26 Şubat 1624 Puysieux'ye yazılan mektup. Gédoyın, *Journal et Correspondance de Gédoyın*, s. 53.

⁶⁶⁷ 26 Şubat 1624 Puysieux'ye yazılan mektup. Gédoyın, *Journal et Correspondance de Gédoyın*, s. 54.

topraklarında büyük fedakârlıklarla halka vaaz veren ve onları teselli eden, kılık değiştirmiş çok sayıda rahibin varlığından söz eder. Nitekim şu an Belgrat'ta kaldığı eve altı ay önce gelmiş zeki ve cana yakın bir misyoner Cizvit'in bulunduğu bahsetmektedir. Kurulması planlanan Hristiyan birliğinin kendisinden saklanmaya çalışıldığını belirten konsolos, buna rağmen kendisinin şu an bu bilgileri verecek kadar çoğu şeyi öğrendiğini söylemektedir. Bu duruma istinaden Gédoy'nun bilmediği ancak merak ettiği şey, tasarlanan bu kadar büyük bir ordunun nereden ve ne zaman geleceği ve nerede barındırılacağıdır. Öğrendiği durum karşısında konsolosun en büyük temennisi, bu ilk deneme planı ile uykuda⁶⁶⁸ olan Hristiyanların⁶⁶⁹ bir an evvel uyanmasıdır⁶⁷⁰.

Gédoy'nun, Osmanlı ülkesindeki Hristiyanların her yerde uyandığını ve Avrupa'daki prenslerin kuracak oldukları birliklerin kendi yardımlarına gelecekleri umuduyla beklediklerini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra ülkenin neredeyse tamamının karışıklık ve ayaklanma içerisinde olduğu ve padişahın özellikle Suriye bölgesinde hiçbir gücü kalmadığı için her an yıkılacağını yinelemektedir. Öyle ki Gédoy'nun, iyi bir komutan tarafından yönetilen yaklaşık 10.000 kişilik bir ordunun, Bosna ve Sırbistan tarafına gittiği takdirde Osmanlıları sarsabileceklerine; üstelik söz konusu bölgelerdeki yaklaşık 100.000 Hristiyan'ın can ve mallarını bu uğurda feda etmeye hazır bulduklarına inanmaktadır⁶⁷¹. Takdir etmek gerekir ki, Osmanlı ülkesinin her bir yanında farklı dinlere mensup insanların huzur ve güven içinde birarada yaşıyor olması o devirlerdeki bir Avrupalının nazarında imkânı mümkün olmayan bir olguydu. Bu olayı kavrayamamalarından dolayı birçok Avrupalı, Osmanlı topraklarında ikâmet eden Hristiyanların yaşanacak bir çatışma durumunda Osmanlılar aleyhine Avrupalılar ile müttefik olacaklarına kesin gözüyle bakmaktaydılar⁶⁷².

⁶⁶⁸ Gédoy'nun, Avrupalıların ve kendi prenslerinin uykuda olduklarını ve zaman kaybettiklerini, çok nadiren uyandıklarını onun da zengin ve geniş arazilerinden geçen yolcuları korkutarak vergi almak için olduğu görüşündedir. Prenslerin arazilerinin zenginliklerini kullanmayı bilmediklerini, oysaki bunun farkında olmaları durumunda buldukları arazilerin onların unvanlarını donatacak kadar verimli olduğunu belirtir. Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 49.

⁶⁶⁹ Thomas Roe, Türkleri ayakta tutan ve savaşlarda güçlü kılan şeyin, komşularının ihtilaf halinde olmaları ve Hristiyan prensler arasındaki ihtilaf ve muhalefet olduğu görüşündedir. Bahsedilen durumlardan dolayı Osmanlı padişahları sınırlarını genişleterek en uzağa kadar gitmişlerdir.

T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 2

⁶⁷⁰ 26 Ocak 1624 tarihli Puyssieux'ye hitaben yazılan mektup. Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 47.

⁶⁷¹ 26 Şubat 1624 Puyssieux'ye yazılan mektup. Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 54.

⁶⁷² Oysaki bu yüzyıl yaklaşık yüz elli yıl sonra Fransız ihtilaliyle yayılacak milliyetçi düşüncelerin kök salmadığı, Osmanlı'ya sadakat duygularının henüz kökten sarsılmadığı bir dönemdi. Dolayısıyla konsolosun tasavvur ettiği örgütlü-ulusal bir eylemin "tabandan" gelmesi beklenemezdi. Elbette hükümet

Belgrat'tan yola çıkmaya hazırlanan Gédoy'n ve kafilesi, yoğun kar nedeniyle iki çıkış denemesinde de başarısız olmuştur. 10 Şubat'ta yaptıkları üçüncü ayrılıştta ise zor ve tehlikeli diye tanımladıkları bir yolculuğa başlamışlardır. Gédoy'n, kendisine yapılan uyarılara rağmen buz tutan Tuna nehrinin üzerinde yürüyüşünü gerçekleştirmiş ve nehirdeki buzların kırılması nedeniyle boğulma tehlikesi geçirmiştir. Belgrat'tan ayrılışlarının ardından yaklaşık iki haftalık bir yolculuk sonrasında Niş şehrine ulaşabilmişlerdir. Gédoy'n, Niş şehrinde Jagodina⁶⁷³, Charca, Couricheman ve Dragoman gibi büyük kasabaları görmüş ve ilk iki kasabanın cami, kervansaray ve yapılarını çok beğendiğini ifade etmiştir. Konsolos, bununla birlikte bahsi geçen yapılarda her gün çok fazla yardımlar yapıldığından, özellikle de yolculara devamlı olarak pirinç ile etten yapılan bir çorba⁶⁷⁴ ve ekmek ikram edildiğinden bahsetmiştir. Niş şehrinin ardından Sofya şehrine ulaşan Gédoy'n, Belgrat'tan Sofya'ya tam olarak 16 günde ulaşmıştır. Yolculuk süresince hayatını kaybetme riski yaşadığı ve canını elinden geldiği kadar koruduğunu ifade eden Gédoy'n, yolların askerlerle dolu olduğunu haber vermekle birlikte, yaşanabilecek herhangi bir tehdit ya da tehlike durumuna karşın da dikkatli olması gerektiğinin farkındadır⁶⁷⁵.

Gédoy'n, büyük ve kalabalık olarak tarif ettiği Sofya şehrini beğenmemiştir⁶⁷⁶. Uzun bir ova üzerinde kurulan şehrin, su kemeri sayesinde önemli su getirisi olduğunu söylemekle birlikte şehirde bulunan küçük bir kiliseden bahseder. Konsolos, eski ismi Sardica dolayısıyla Sardiense diye adlandırılan kilisede ünlü konsillerin (consil) olduğundan, ayrıca Ragusa'dan kovulmuş ve astroloji bilgileriyle tanınan Jacoben din adamlarının kilisede bulunduğundan söz etmektedir. Gédoy'n din adamlarının Ragusa'dan kovulma nedenlerini, onların II. Osman'ın, Papa XIV. Gregoire'ın, İspanya kralı

otoritesine yönelik huzursuzluğun göstergesi olarak zaman zaman isyanlar baş göstermekteydi. Bununla birlikte Osmanlı hükümetine yönelik muhalefet, tüzel bir kişilik olarak devletin kendisinden ziyade devlet memurlarının şahsında yahut uygulamalarında tezahür ediyordu.

⁶⁷³ Jagodina kasabasının ismi Osmanlı döneminde "Yagodina" şeklinde kullanılmaktaydı. Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 168.

⁶⁷⁴ Reinhold, Niş şehrinde bir parça koyun eti, yuvarak somun ekmek ve bir tas dolusu koyun eti suyunda pişirilmiş çorba ikram edildiğinden, atlarına yem verildiğinden ve de hiçbir ücret ödemediğinden bahsetmektedir. *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, c. I, s. 133.

⁶⁷⁵ 26 Şubat 1624 Puyieux'ye yazılan mektup. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 53.

⁶⁷⁶ Evliya Çelebi, Sofya şehrinden, Sofya sahrasının güneyinde, Vitoşa dağının eteğinde ve Korubağları denilen İrem bağının aşağısında düz bir alanda kurulmuş büyük bir yerleşim yeri olarak bahsetmektedir. Buna ek olarak Çelebi, şehrin batı ve kuzey tarafının verimli bir ova üzerinde güllük gülistanlık bir mevkide bulunduğunu ve Sofya'nın birbirine yakın köylerden meydana geldiğini yazmaktadır. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, haz. Yüce Dağlı, Seyit Ali Kahraman, III. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 218.

Philippe'in ve daha birçok prensin ölümlerini öncesinden haber vermeleri şeklinde açıklamaktadır. Din adamlarının geleceği tahmin etme güçlerinden yararlanmak isteyen Gédoy'n, kendisi hakkında da birtakım sorular yöneltmek yoluyla yolculuğunun nasıl geçeceğini sormuştur. Konsolos henüz bahsi geçen kilisedeki din adamları tarafından tanınmıyor olmasına karşın kral tarafından görevlendirildiği, Levant için önemli belgeler taşıdığı, kralın kardeşi Anjou düküne bağlı olduğu, yolculuğunun iyi geçmeyeceği ve Fransa'dan yola çıkmak için bu kadar çabuk hareket etmiş olmasının onun hayrına olmadığı tarzında yanıtlar almıştır. Duyduğu cevaptan rahatsız olan Gédoy'n, içinde bulunduğu durumu soru sorduğuna pişman bir vaziyette merakının karşılığını aldığı şeklinde tarif etmiştir⁶⁷⁷.

Gédoy'n evinde konakladığı Ragusalı'nın tavsiyesi üzerine, Hyeronimo Grassi adlı bir yeniçeriye 20 écus ödeyerek Sofya şehrinden ayrılmış ve ardından 28 Şubat'ta Philippopoli (Filibe) şehrine ulaşmıştır. Konsolos, büyük, kalabalık ve ticaret merkezi olarak tarif ettiği Filibe⁶⁷⁸ şehrinin, Türklerin idaresi altındaki diğer pek çok şehir gibi kalesiz olduğunu vurgulamakla birlikte hala orada yer alan ve Büyük İskender'in babası Makedonyalı Philippe tarafından yaptırılmış eski tarihi binaların varlığından bahsetmektedir. Maritza (Meriç) nehrini 5 günlük bir yolculuğun ardından geçen ve devamında büyük köy ve kasabalardan ilerleyen Gédoy'n, Split'ten beri kullandığı Slav dilinin artık bu bölgelerde kullanılmadığından söz etmektedir. Buna karşın Gédoy'n, Slav dilinin birçok krallıkta, Istria, Dalmaçya, Croatie (Hırvatistan), Bosna, Bulgaristan, Sırbistan, Makedonya, Polonya, Albania (Arnavutluk), Bohème (Bohemya), Muscovie (Moskova) ve hatta Osmanlı padişahının kapısı olan İstanbul'a değin birçok yerde konuşulduğunu söylemekle birlikte, İstanbul'daki sarayda da görevliler tarafından gönüllü olarak kullanıldığı bilgisini vermiştir⁶⁷⁹.

4 Mart Pazartesi sabahı 2 aydan beri ilk defa karsız bir toprak gördüğünü ifade eden Gédoy'n, beraber yolculuk ettiği yeniçeri sayesinde Türklerin gelenekleri hakkında bir takım bilgiler edinmiştir. Edirne'de rastlantı sonucu önlerinden bir tavşanın geçişi, yeniçeri tarafından kötü bir şeyin habercisi olarak yorumlanmıştır⁶⁸⁰. Gédoy'n, atından

⁶⁷⁷ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 51-52.

⁶⁷⁸ Evliya Çelebi, Filibe şehrini kara ve deniz tüccarlarının işlek ticaret merkezi olarak tarif etmekle birlikte, şehrin gündün güne imar edildiği bilgisini de eklemektedir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, III. Kitap, s. 211.

⁶⁷⁹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 54-55.

⁶⁸⁰ Tavşan Türk kültürünün sembolü haline gelen hayvanlardan birisidir. Tarih boyunca tavşana olan bakış açısı, ona atfedilen değer ve inanışlar değişmiştir. Türkler'in çok eski dönemlerden beri tavşan avlayıp yedikleri bilinmektedir. Ancak Alevi-Bektaşî geleneğinde birinin önünden tavşanın geçmesi uğursuzluk olarak sayılmaktadır. Hatta tavşanın geçtiği tarlaları, dokunduğu nesnelere uğursuz kıldığına

inen yeniçerinin değneğiyle tavşanın geçtiği yerlere küçük çizgiler çizerek dua ettiğinden ve bu sayede, kötülüğü kendilerinden uzaklaştırdığını düşündüğünden bahseder. Yeniçerinin eylemini inanç zayıflığı olarak yorumlayan konsolos, ona durumu açıklamak istediğini buna karşın yeniçerinin inatlaşarak sinirlendiğini söylemektedir. Üstelik konsolos, yeniçerinin tavşanla kötü karşılaşma olayını Sofya şehrinden Pazar günü çıkmış olmalarına bağladığını bildirir. Bu inanışa göre Gédoy, Türkler'in Pazar ve Salı günleri⁶⁸¹ yolculuk yapmadıklarını, bunun haricinde yeniçerilerin içtikleri günlerde de sıcaklığın baş ağrısına yol açması nedeniyle yola çıkmadıklarını aktarmaktadır. Dahası Pazar günü atı yaralanan yeniçeri olayı Pazar günün uğursuzluğuna bağlarken, Gédoy'nun işin aslını atın yükünün fazla olması şeklinde açıklamaktadır. Bu bilgilerin haricinde konsolos, Türkler'in atlarına⁶⁸² çok değer verdiğini anlatmasına karşın, Türkler'in bu huyu dışında başka hiçbir şeylerini sevmediğinden bahsetmektedir. Bu bilgi doğrultusunda aktarımına devam eden Gédoy, Türkler'in hiçbir vakit ya da en azından çok nadir olarak, dağa çıkış ve dağdan inişlerinde atı yormamak adına atlarına binmediklerini; böylesi tarz yerlerde atından en son inen kişinin utanç yaşadığını söylemektedir. Bu anlayış doğrultusunda konsolos, kervansarayaya gelen Türklerin ilk işlerinin en az bir saat boyunca atlarını gezdirerek onların normal nefeslenmesini sağlamak olduğunu bildirir. Dahası atlarının her vakit yeterince samanı olduğundan emin olmak kaydıyla, onları akşama kadar dört veya beş saat semersiz bıraktıklarını, hatta atları üşümesin diye üstlerini örttüklerinden bahsetmektedir. Bütün bunlara ek olarak konsolos,

inanılmaktadır. Ermeni, Süryani ve Yahudiler de tavşana mesafeli yaklaşmış ve eti haram olarak görmüştür. Detay için bkz, Çağrı Çağlar Sinmez, Gökhan Aslın, "İç Anadolu Bölgesindeki Hayvanlarla ilgili İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilig*, 2017, 81, s. 205-232; Pervin Ergun, "Alevilik-Bektaşilikteki Tavşan İnançının Mitolojik Kökleri Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 70, 2014, s. 97-119; Ünsal Yılmaz, "Alevi-Bektaşî Geleneğinde Tavşanla İlgili İnanç ve Uygulamalar", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 79 2020, s. 169-181.

⁶⁸¹ Türk geleneklerinde Salı günleri yola çıkmak ya da bir işe başlamak uğursuzluk olarak addedilir. İlyas Çelebi, "Uğursuzluk", *TDVİA*, c. XLII, 2012, s. 52.

⁶⁸² Türkler at sevgileri haricinde başka hayvanlara karşı da merhametli olmuşlardır. Seyyah Thévenot, Türklerin hayvan sevgilerinin kuşlara kadar uzandığından bahsetmektedir. Pazarlardan pek çok kişinin kuş satın alıp onları azat ettiklerini, kuşların ruhlarının mahşer gününde sevaplarına şahitlik edeceklerini ve bu nedenle bir hayvana eziyet edilmesine katlanamadıklarını kaydetmektedir. Türklerin tavukları dahi tek vuruşta kafalarını keserek eziyet vermeden öldürdüklerine değinen seyyah, Fransız usulünde tavukların öldürüldüğünü Türkler görse Fransızlara değnek darbesi indireceklerini belirtir. Bunların dışında Türklerin bitleri ya da pireleri tırnaklarının üzerinden kırmayı gaddarlık olarak addettiklerini ve birçok insanın ölümü sonrası için belirli süre zarfında belirli miktardaki kedi ve köpeğin beslenmesi adına mal ve mülk bıraktıklarından bahseder. Bütün bunlara ek olarak seyyah, Türklerin hayvan sevgisine dair yüz örnek verebileceğini ifade eder. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 97. Busbecq, Türklerin bütün hayvanlara bilhassa da kuşlara oldukça merhametli olduklarından bahseder. Bununla birlikte diplomat, Türklerin atlarının sahiplerine alışkın olduklarına, Türk atlarının özelliklerine ve Türklerin atlarına nasıl davrandıklarına dair detaylı bilgiler vermektedir. O. G. Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 6-113, 117-118, 124-126.

Türklerin atlarına aynı anda su ve yem verdiklerini; keçi kılından yapılmış küçük bir torbayı onların kulaklarına takarak⁶⁸³ yemlediklerini ve atın yemini bir saat ya da daha az bir sürede yemesine rağmen torbanın sabaha kadar takılı olduğunu; bunun dışında başka bir şey verilmediğini eklemektedir. Gédoy'n son olarak, güneş doğmadan iki saat önce bütün atlara aynı anda kaşağı yapan Türklerin, az bir yem verilmesi sonrasında atlara binerek yola çıktıklarını yazmaktadır⁶⁸⁴.

Tanıştığı yeniçeri üzerinden bilgi vermeye devam eden Gédoy'n, onların işlerini öğle vaktinden önce ya da hemen sonrasında tamamladığını ve iş bitiminde tekrar atlarıyla ilgilendikleri söylemektedir. Öyle ki atlarıyla yeterince ilgilenmeleri sonrasında ancak kendileriyle meşgul olabildiklerini, buna rağmen yatacak yer ya da yiyecek şeyler gibi günlük ihtiyaçlarını pek önemsemediklerini bildirir. Gédoy'n, atlarına muameleleri nedeniyle saygınlık duyduğunu söylediği yeniçerilerin tütün (Fransızların deyimiyle *pétun*) meraklısı olduklarından da bahseder. Yeniçerilerin beslenme alışkanlıkları hususunda ise, bir ekmek, soğan çorbası veya turp ya da en fazla pirinç yedikleri şeklinde bilgi vermekle beraber, Türklerin ükesinde çok fazla su kaynağı olması nedeniyle gün boyunca temiz su içtiklerini de eklemiştir. Bu bilgiden hareketle Gédoy'n, yolcularına merhametli olan Türkler'in ülkelerinin her yerinde çeşme inşa ettikleri ve hatta suyun⁶⁸⁵ yollara ve evlere kadar indiği bilgisini de paylaşır. Üstelik Türk atlarının semerinin Fransızların semeri kadar kalın olmadığını da belirten konsolos, birisi kendi üzerlerinde diğeri ise atın semerinin üzerinde olmak üzere toplamda iki yorgan taşıdıklarını aktarır. Yeniçerilere ilişkin olarak, üzerlerine mevsime göre iki ya da üç elbise giyindiklerini ve arkalarında iki cepli çanta taşıdıklarını; kimi zaman yanlarında bulundurdukları bakırdan bir kap ya da küçük bir tencere aracılığı ile yolda buldukları pirinç ya da yeşillikleri pişirdiklerinden bahseder. Gédoy'n, son olarak Türklerin temiz, işlerinde inanılmaz

⁶⁸³ Atlar insanların duyamadıkları sesleri duyduklarından, beslendikleri vakit dikkatlerini başka bir şey dağıtmaması için söz konusu torbalar kulaklarına takılmaktadır.

⁶⁸⁴ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 56.

⁶⁸⁵ Tavernier, Afyonkarahisar'dan Tokat'a giderken akarsulardan uzak kalan yerlere Türkler'in sarnıçlar yaptığından, yolcular için yakın köylere su taşındığından bahsetmekte ve bu eylemi Türkler'in hayırseverliği olarak yorumlamaktadır. J. B. Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, s. 126.

derecede sabırlı, az yemekle yetinen⁶⁸⁶ ve akşamları içki⁶⁸⁷ gündüzleri ise su içen büyük içiciler olduklarını ekler⁶⁸⁸.

Dinlenmek maksadıyla Edirne’de iki gün konaklayan konsolos, kendisinin de istifade ettiği şehrin güzel yemeklerine, hamamlarına⁶⁸⁹ ve camilerine dikkat çeker. Şehrin yüksek, geniş ve güçlü kalelerinin kiremitten olduğunu bildiren Gédoyne, kale içerisini beğenmemekle birlikte kalenin içerisinde çok az Türk’ün bulunduğu ve birçoğunun kalenin dışında yaşadığını ifade eder⁶⁹⁰. Bunun dışında şehirde çok fazla cami ve saray bulunduğundan bahseden konsolos diğer taraftan şehrin, İstanbul’un fethi öncesi Osmanlı Devleti’nin eski başkenti olması gibi birtakım özelliklerine de yer verir. Son olarak Edirne’deki sarayın kimsesiz kalması nedeniyle gün geçtikçe bakımsızlaştığı ve çöktüğü yorumunda bulunur. 6 Mart Çarşamba günü Edirne’den yola çıkan Gédoyne, İstanbul’a kendisini götürmesi için aynı yeniçeri ile yeni bir anlaşma yapmıştır. Fransa’dan yola çıkışından beri aylarca süren yolculuğun ardından İstanbul’a yaklaştıklarında heyecanlandığını belirten Gédoyne, nihayetinde 12 Mart 1624 Salı günü İstanbul’a⁶⁹¹ ulaşır⁶⁹².

⁶⁸⁶ Thévenot, Türkler’in görkemli ziyafet vermeyen, aza kanaat eden ve ülkedeki herkesin yemek pişirmeyi bildiğinden dolayı, iyi bir aşçının bu memlekette iş yapamayacak olmasından bahsetmektedir. Türklerin en çok yedikleri yemeğin pilav olduğunu aktaran seyyah bu yemeği nasıl pişirdiklerine ve servis ettiklerine dair detaylar vermektedir. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 68.

⁶⁸⁷ Thévenot, Türkler’in çoğunun şarap içtiğini, Kuran tarafından yasaklandığı söylense de keyif ehlinin bunun sadece bir tavsiye olduğunu ve bir buyruk olmadığını ifade ettiklerini bildirir. Bunun haricinde yeniçeriler ve kimseden korkusu olmayan diğer kararlı kişilerin, herkesin önünde şarap içmediğini, ancak içmeye başladıklarında ise gereğinden fazla içtiklerinden bahseder. Dahası Thévenot, içkinin bedava olması durumunda da Türklerin sızana kadar içtiklerini söylemektedir. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 69.

⁶⁸⁸ Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 57.

⁶⁸⁹ Thévenot, Türklerin sağlık açısından olduğu kadar beden temizliği ve zinde kalmak amacıyla sıklıkla hamamlara gittiklerini kaydetmektedir. Bu nedenle Türklerin şehirlerinde birçok hamam bulunduğunu ve en kötü köylerinde bile en az bir hamamın bulunduğunu eklemektedir. Üstelik ister fakir ister zengin olsun kadın ya da erkeklerin haftada en az bir defa hamama gittiklerinin üzerinde durur. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 65-67.

⁶⁹⁰ D’Aramon, 1547 yılında ulaştığı Edirne’de Kanuni Sultan Süleyman ile karşılaştığını ve padişahın genelde her sene kışı Edirne’de geçirdiğini söyler. Bununla birlikte d’Aramon, Edirne’nin güzel saray ve bahçelerinin yanı sıra bu şehirde her renkten deri ve özellikle Kurtuba işi derilerin dikildiğini eklemektedir. J. Chesneau, *D’Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, s. 17; Reinhold, Edirne’de Türkler’in surlar içinde oturmayı sevmedikleri için kalenin dışında yaşadıklarını belirtmesinden başka kentin dışında Türkler’in Bedesten adını verdikleri iki büyük ve önemli alışveriş binasından da söz eder. *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, c. I, s. 152.

⁶⁹¹ 23 Eylül 1623 tarihinde Paris’ten yola çıkan Gédoyne, 30 Ekim 1623’te Venedik’e gelmiş ve 12 Mart 1624 tarihinde İstanbul’a ulaşmıştır. Bu kapsamda konsolosun Paris’ten İstanbul’a gelişi, yaklaşık olarak altı ay sürmüştür.

⁶⁹² Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 57-58.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LOUIS GÉDOYN'NİN İSTANBUL GÜNLERİ

3.1. Gédoy'nın İstanbul'a Gelişi ve Elçilik Konutuna Yerleşmesi

Louis Gédoy'nun, aylar süren yolculuğunun sonunda nihayet 12 Mart 1624 tarihinde İstanbul'a ulaşabilmiştir. Gédoy'nun, çok uzun ve harika diye tarif ettiği Büyük ve Küçük Çekmece köprülerini geçerek vardığı İstanbul'da ilk işi, Galata'da bulunan Cizvit⁶⁹³ evini ziyaret etmek olmuştur. Konsolosun ilk ziyaretini Cizvit evine gerçekleştirmesinin en önemli nedeni, Fransa'nın eski İstanbul elçisi olan Salignac'ın küllerinin, Cizvit evinin bodrumunda bulunuyor olmasıdır. Elçi Salignac ile beraber ilk defa İstanbul'a gelen Gédoy'nun, kendisine verilen bir görev nedeniyle 1609 yılında Fransa'ya gitmiş; Fransa'da bulunduğu sürenin uzaması ve ardından 1610 yılında elçi Salignac'ın ölüm haberini alması ile İstanbul'a uzun müddet dönememiştir. Bu nedenle Gédoy'nun, İstanbul'a ilk seyahatinin ardından 1624 yılında yaptığı ikinci seyahatinde, eski elçi Salignac'ın küllerini ziyaret ederek ona karşı son vazifesini yerine getirmek istemiştir.

Gédoy'nun Cizvit evini ziyareti sırasında İstanbul'a gelişinin haberi, Fransa'nın İstanbul elçisi ve aynı zamanda Gédoy'nun amiri pozisyonundaki elçi Césy'ye ulaşmıştır. Bir devleti başka bir devlet nezdinde temsil eden elçiler⁶⁹⁴ muhtelif hak ve sorumluluklara sahip kimselerdi⁶⁹⁵. İstanbul'da görev yapan bu temsilciler, Osmanlı Devleti'nde bulunan tebaalarının ve dolayısıyla da konsolosların⁶⁹⁶ başı⁶⁹⁷

⁶⁹³ Cizvit tarikatı (İsa Cemiyeti) Katolik Kilisesi bünyesinde, Protestanlık mezhebinin ortaya çıkmasına karşılık, Katolik mezhebinde doğan reform ihtiyacı sonucu gelişen yeni bir anlayıştır. Cizvit anlayışında, geleneksel Hristiyanlık çerçevesi korunmakla birlikte Katoliklik görüşü günün şartlarına uyarlanmıştır. Günay Tümer, "Cizvitler", *TDVİA*, 1993, c. VIII, s. 40. Fransız temsilciler, gerek kendi inançları gereği gerekse de Fransız yetkililerinin istekleri doğrultusunda Cizvit mensuplarını korumuşlardır. Zaman zaman bu konuda Osmanlı Devleti ile sıkıntılar yaşansa ve hatta birtakım yaptırımlara maruz kalsalar da onları korumaya ve faaliyetlerini desteklemeye devam etmişlerdir. Bu hususa ilişkin Jonah Brewer, Fransızların Cizvitleri desteklemek yerine onları kendi haline bırakmış olsalardı, meselenin Fransızlar açısından daha iyi olacağı yorumunda bulunmuştur. M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 119.

⁶⁹⁴ Mehmet İpşirli, "Elçi", *TDVİA*, c. XI, 1995, s. 3.

⁶⁹⁵ Ayrıca elçilerin Osmanlı Devleti'ndeki yasal yetki ve sınırları kapitülasyonlarla belirlenmişti. Elçilerin görevlerine dair sahip oldukları hak ve sorumlulukların yanı sıra görevlerinin detayı için bakınız: İ. Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, s. 27-45.

⁶⁹⁶ Konsoloslar, elçinin vekili ve yardımcısı olarak tam bir diplomatik dokunulmazlığa sahip görevlilerdi. H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. I, s. 239.

⁶⁹⁷ Bu noktada elçi ve konsolos farkı daha net olarak anlaşılmaktadır. Buna göre konsolosluk bir elçilik değil, yalnızca tüccarların temsilcileridir. Dahası konsolosların hapse atılmaları, haklarındaki kanuni tatbikatın merkezden sorularak yapılması, ülkeden çıkarılmaları ya da değiştirilmeleri elçinin izni

konumundaydı⁶⁹⁸. Bu bağlamda Fransa'nın İstanbul elçisi olan Césy, gerek Osmanlı yönetimi gerekse de Fransa yönetimi nezdinde hiyerarşik olarak Gédoy'nın üstü vaziyetindeydi.

Gédoy'nın geliş haberini alan elçi Césy, konsolosu konutuna davet etmek için başyardımcısı ve iki hizmetçisini ona göndermiştir. Yapılan davet üzerine konsolos, elçi Césy'nin konutunda beklediğinden daha hoş ve güzel bir karşılaşma görmenin şaşkınlığı içerisinde olduğunu özellikle belirtmektedir. Böylelikle Gédoy'n, Halep'e gidene kadar kalmak maksadıyla yardımcı ile birlikte⁶⁹⁹ elçinin konutuna yerleşir. Elçi ile yüz yüze gelen Gédoy'n, elçi adına kendisine verilen evrakları⁷⁰⁰ teslim etmekle onu Fransa'dan ve Fransız sarayından haberdar etmiş diğer taraftan yolda iken kendisi adına elçinin konutuna gelen evrakları teslim almıştır⁷⁰¹.

Gédoy'nın yolculuk esnasında yazdığı birçok mektubun cevapları, ancak İstanbul'a geldiğinde eline ulaşmıştı. Cevabi evraklarda Puysieux, çözülmesi gereken Trablusşam meselesinden bahsetmekle birlikte, Gédoy'nın Gabor elçisi ile olan yakınlık ve yolculuğunu faydalı görerek onayladığını bildirir. Valençay yöneticisi ise Gédoy'n'a cevaben yazdığı mektupta, yazmakta çoğu zaman üşengeçlik etse de Gédoy'n'a yapacağı hizmetlerde üşengeç olmayacağına bilhassa değinmektedir. Dahası Valençay yöneticisi, Puysieux'nün bizzat Gédoy'n'dan gelen mektuplardan duyduğu memnuniyetin altını çizerek, Gédoy'n'a bazı konularda kendisine yazmaktan ziyade doğrudan Puysieux'ye⁷⁰² ve de kralın müşaviri Foureau'ya yazması tavsiyesinde bulunur. Son olarak Valençay yöneticisi kendisinin Gédoy'nın çok fazla işine yaramayacağını, ancak yeri ve zamanı geldiği vakit onu ne kadar önemseyeceğini, tüm bağlılığı ile ispat edeceği sözünü verir⁷⁰³.

doğrultusunda gerçekleştirilmekteydi. H. İnalçık, "İmtiyazat", c. XXII, s. 246; A. İ. Savaş, "Konsolos", s. 178-179.

⁶⁹⁸ D. Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, s. 246. Ayrıca limanlara konsolos ve tercümanların tayini elçilerin aracılığıyla gerçekleşmekteydi. H. İnalçık "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", s. 61.

⁶⁹⁹ Söz konusu tarihte, Gédoy'nın İtalya'dayken gemi ile önden gönderdiği maiyetinin henüz İstanbul'a ulaşmamış olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁰⁰ Bu evraklar içerisinde Fransa kralı ve Césy'nin arkadaşları tarafından yazılmış mektuplar bulunmaktadır.

⁷⁰¹ Gelen evraklar arasında; Kasımın son günü 1623 ve 13 Aralık 1623 tarihli 2 adet Puysieux'den, 3 adet Bay Barat'dan, 16 Aralık 1623 tarihli 1 adet Marsilya konsoloslarından ve 13 Aralık 1623 tarihli 1 adet de Valençay yöneticisinden mektuplar vardır.

⁷⁰² Valençay yöneticisi, kendi sözünün Puysieux nezdinde geçerli olacağını belirtmekle birlikte, Puysieux'nün Gédoy'n'a verdiği koruma sözünü tutacağını ve zaten Puysieux'nün bu uğurda uğraştığını ifade etmektedir.

⁷⁰³ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 59-60.

Valençay yöneticisinin yazdıklarından, konsolosun doğrudan kendisini ve görevini alakadar eden kişilerin yanı sıra, görevinde kendisine faydası dokunabilecek ya da Fransa'daki muhataplarıyla samimiyeti bulunan kimselerle yazışmayı sürdürme çabası dikkat çekmektedir⁷⁰⁴. Bu amaç doğrultusunda Gédoy, İstanbul seyahatini, Osmanlı İmparatorluğu'na ait iç ve dış gelişmeleri ve Halep'te yaşanan durumları devamlı olarak yazma ihtiyacı hissetmiştir.

Gédoy, İstanbul'a ulaşması sonrasında Halep ticaretinde yaşanan karışıklıkları ve Halep tüccarları ile elçi Césy arasındaki anlaşmazlıkları detaylı bir şekilde öğrenme fırsatı bulmuştur. Bizzat elçi Césy, Halep tüccarlarından istediği meblağın ödenmediğini söylemekte ve durumun, Puysieux'ye bildirilmesini Gédoy'dan talep etmekteydi. Olayları etraflıca araştıran konsolos, Halep tüccarları ile yaşanan sıkıntının ve de söz konusu tüccarları zor durumda bırakan esas meselenin, elçi Césy'nin borçlarından kaynaklı olduğu düşüncesini taşımaya başlamıştır. Nitekim öğrendiği bilgiler karşısında yaşananları kendi inancına ters bulduğunu ifade eden Gédoy, elçi Césy'nin çıkarlarını desteklememe kararı almıştır.

3.2. Fransız Elçisi Césy'nin Borçları Meselesi

Césy kontu Philippe de Harlay, kesintiye uğramakla birlikte 1619-1640 yılları arasında Fransa'nın İstanbul elçiliği görevini sürdürmüştür. Kendisi gerek elçilik dönemi faaliyetleri gerekse de yaptığı yüklü borçlar nedeniyle, adından sıklıkla söz ettiren ve tanınan bir Fransız elçisidir. Öncelikli olarak Césy'nin borçlarından söz etmeden evvel, onu borçlanmaya sevk ettiği düşünülen dönemin koşullarından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

XV. yüzyılın ortalarında kurulan Osmanlı-Fransa dostluk ilişkileri, XVII. yüzyılın başlarına doğru köklü bir değişim geçirmiştir. Osmanlı Devleti, Fransa'nın yanı sıra İngiltere ve Hollanda'ya da ahidnameler tanıyarak, Avrupa'da Fransa dışında kendisine yeni müttefikler bulurken; Fransa ise Habsburg gücüne karşı artık Osmanlı Devleti'nin fiili desteğine ihtiyacı kalmadığını görmüştü. Özetle denilebilir ki, Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki yakın ilişki ortak askeri eylemlerin terkedildiği, ticari ve ekonomik hüviyet taşıyan bir ittifaka dönüşmüştür. İki devlet arasında oluşan yeni düzende Fransa, her daim kapitülasyonların yenilenmesi ve diğer Avrupa devletlerine nazaran kendisinin

⁷⁰⁴ Gédoy'nın Paris'ten yola çıkışından konsolosluk görevinin sona erinceye kadarki sürede yazıştığı kişilerin listesi için, ekte 3 numaralı belgeye bakınız.

en ayrıcalıklı millet olması uğruna gayret göstermiştir. Diğer taraftan ortaya çıkan bazı siyasi gelişmelerin dışında, Osmanlı Devleti'nde görev yapan Fransız elçilerinin yol açtığı birtakım krizler de yaşanmakta ve bu durum iki ülke ilişkilerine önemli ölçüde zarar vermektedir. Nitekim verilen zarardan en fazla Fransa'nın aldığı ya da almak istediği kapitülasyonlar ve Osmanlı Devleti'nde bulunan ya da görev yapan Fransız tebaası zarar görmüştür. Bu noktada Césy, Türkler ve Fransızlar arasında yaşanan gerginlikten Fransızların en fazla etkileniyor olmasını, Türkler ile aynı koşullara sahip olamamalarına dayandırmaktadır. Dahası Türkler'in Fransa kıyılarında⁷⁰⁵ elçi ve tebaası, gemileri, paraları ya da malları bulunmadığı için onlara karşı misilleme⁷⁰⁶ yapamadıklarını belirtir⁷⁰⁷. Bu hususa ilişkin Césy, Osmanlı Devleti ile yaşanan sıkıntılarda, durumu yumuşatmak adına yükün Osmanlı topraklarında bulunan Fransız elçisinin hünerli ve hassas davranışlarına bağlı olduğu kanaatini taşımaktaydı⁷⁰⁸.

1591-1606 yılları arasında İstanbul'da elçilik yapan Savary de Brèves, 1604 yılında kapitülasyonların yenilenmesini sağlamıştır. 1606-1611 yıllarında elçilik yapan Salignac ise Cizvitler lehine büyük faydalar elde etmeyi başarmıştır. 1611 yılında Saligac'ın yerine elçi tayin edilen ve 1618 yılına kadar bu görevi devam ettiren Sancy için benzer başarılarından söz edilse de elçilik görevi olaylı bir şekilde sona ermiştir. Her ne kadar Sancy, 1614 yılında Fransızlar adına kapitülasyonlarda önemli kazanımlar elde etse de 1616 yılında yaşanan bir olay elçinin görevinin sonunu getirmiştir. Buna göre elçi

⁷⁰⁵ Osmanlı topraklarında bulunan Avrupalıların sayısı kadar olmasa da, Avrupa topraklarında da Osmanlı tüccarlarının olduğu bilinmektedir. Ancak bunların sayısı Avrupalılara nazaran az olduğundan, bu durum Osmanlı Devleti'nin ticareti umursamadığı şeklinde yorumlanmasına neden olmuştur.

⁷⁰⁶ Seyyah Thévenot, Türklerin dürüst ve başka kimselere saygı duyan insanlar oldukları ve bir Türkü olduğu gibi bir Hristiyan'ı da aldatmanın ve soymanın caiz olmadığını anlattığı kısımda avania meselesine değinir. Madem bu kadar dürüst insanlardır, o halde Frenklere neden bunca avania uygulamışlardır sorusunu kendisine yöneltir. Böylesi durumlarda Hristiyanların ve Yahudilerin parmakları olduğunu ve Türkleri onların avania uygulamak durumunda bıraktıklarını düşünür. Dahası Frenklerin birbirlerini mahvetmek için bu durumu araç olarak kullandıklarına da değinir. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 110.

⁷⁰⁷ Kapitülasyonların Türkler tarafından bir lütf olarak verildiği ve bu nedenle de iki ülke arasında karşılıklı eşitliğe dayanmadığı görüşü hâkimdir. Osmanlı padişahları kendilerini bütün hükümdarlardan üstün gördüğü için bu durum diplomatik ilişkilere de yansımış ve meseleyi daha da zorlaştırmıştır. Pierre Duparc, *Recueil des Instructions aux Ambassadeurs et Ministres de France Depuis les Traités de Westphalie Jusqu'à la Révolution Française: Turquie*, Centre National de la Recherche Scientifique, vol. XXIX, Paris 1969, s. XXXIII-XXXIV.

⁷⁰⁸ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman Durant la Première Moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 8.

Sancy'nin kâtiplerinden biri⁷⁰⁹, Yedikule'de tutuklu bulunan Polonyalı bir asilzadenin⁷¹⁰ kaçmasına yardım etmesi sonucu hapsedilir. Kâtibin hapsedilmesiyle de yetinilmez ve elçinin binasında yapılan arama sonucu elçi de gözaltına alınır. Ne var ki elçi Sancy, 15.000 altın karşılığı serbest bırakılsa da⁷¹¹ yaşanan hakaret ve görülen muamele karşısında, Fransa yönetimi tepki göstermiş ve elçisini İstanbul'dan geri çağırmıştır. Ayrıca Fransa yönetimi, olayın Osmanlı Devleti tarafından tazmin edilmesi için M. de Nans'ı İstanbul'a gönderme kararı almıştır. Yaşanan bu olayın akabinde Fransa krallığı üç yıl boyunca Osmanlı Devleti'ne yeni bir elçi göndermemiş ve bu süre zarfında Sancy'e yapılan hakaretlerin telafi edilmesi talebinde bulunmuştur. Mevcut süreçte İstanbul'da Fransa'nın daimi elçisi bulunmamakla birlikte M. de Nans ve elçilik sekreteri Angusse, geçici olarak elçilik işlerini takip etmişlerdir. M. de Nans ve Angusse elçilik işlerine ek olarak bahsi geçen mesele ile de ilgilenmiş ve nihayetinde II. Osman'ın, Sancy'e yapılanların onaylanmadığını ve kendi döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerin sürdürülmesine önem verdiğini bildiren iki yetkiliyi Fransa'ya göndermesini sağlamışlardır⁷¹².

1619 yılında Césy⁷¹³, Fransa'nın İstanbul elçisi olarak tayin edildiğinde iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik vaziyet aşağı yukarı bu şekildeydi. Césy, İstanbul'a giriş yaptığında (10 Aralık 1619) limanda kendisi onuruna yapılan coşkulu töreni ve gittiği her yerde büyük onurla karşılaşmasını, Fransa kralının Osmanlı ülkesinde hala iyi bir prestije sahip olduğu şeklinde yorumlamıştır. Elçi Césy, İstanbul'a gelişinde her ne kadar iyi bir şekilde karşılanmış olsa da kendisinin Osmanlı Devleti nezdinde düzeltilmesi gereken bir elçilik itibarı vardı. Bunun dışında Césy'nin elçi olarak diğer Avrupa devletleri lehine

⁷⁰⁹ Uzunçarşılı, Polonyalı tutuklunun kaçışında kâtibin rol oynadığını söylemekle birlikte, General Miranda hatıratında, kaçış eyleminden doğrudan elçi Sancy'nin rolü olduğunu ve elçinin tutukluyu kaçırttığını yazmaktadır. Üstelik Polonyalı tutuklu olan Korezki'nin, 1614 yılında kalabalık bir kuvvetle Boğdan'a saldırması sonucu, Korezki ve beraberindeki Kazaklar'ın yakalanarak İstanbul'a gönderildiğinden bahsetmektedir. Francois de Miranda, *Venezuela'lı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hâtratu: Yazar ve Seyyah Jean Chardin'in Anlattığı Kalp Para Ticareti*, çev. Fuad Carım, Berksoy Matbaası, İstanbul 1965, s. 101.

⁷¹⁰ Polonyalı komutan Prens Korezki.

⁷¹¹ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/II, s. 207.

⁷¹² G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 10-12.

⁷¹³ Césy ailesi, uzun yıllardan beri Fransa tarihinde önemli rol oynamıştır. Ailenin kökenine ait en eski kayıtlar 1458 yılına kadar uzanmaktadır. Önemli diplomatlar, askerler ve yargıçların mensubu olduğu bu ailenin şeceresi ve tüm kollarının detayı için bakınız: <http://racineshistoire.free.fr> Famille de Harlay.

kapitülasyonların yenilemesini sağlamak gibi bir görevi de bulunmaktaydı⁷¹⁴. Césy'nin, gerek kendisine verilen görevleri yerine getirmek gerekse de Fransız elçilerine olan bakış açılarını düzeltmek maksadıyla büyük çaba sarf etmesi ve en önemlisi de Osmanlı padişahı başta olmak üzere, Osmanlı ileri gelenlerini memnun etmesi gerekmektedir. Sonuç itibariyle meşhur Césy borçlarının bu şekilde başladığı yönünde görüşler bulunmakla birlikte bahsi geçen hususa ilişkin muhtelif düşüncelerin bulunduğunu belirtmek, esasında meselenin ne kadar karışık olduğunu başından söylememizi gerekli kılmıştır.

Césy'nin borçları meselesine ilişkin Reşat Ekrem Koçu, elçinin Melleby Badiey adlı bir Museviye kefil olmasıyla Badiey'nin Halep gümrüğünü iltizam ettiğini, ancak onun iflas etmesi sonucunda Osmanlı Devleti'nin alacağını Badiey'nin kefil olan Césy'den talep ettiğini yazmaktadır⁷¹⁵. Uzunçarşılı, Césy'nin Osmanlı Devleti'nde isteklerini yerine getirebilmek için saray kadınlarına yakın olması gerektiği düşüncesinden söz etmektedir. Çünkü Uzunçarşılı, Césy'nin Osmanlı Devleti'nin saray kadınları aracılığıyla yönetildiğine inandığı ve bu uğurda çok para sarf etmesi sonucu yüklü bir borcun altına girdiği görüşündedir. Dahası yazar, elçinin borcunu ödemek maksadıyla Halep gümrüğünü iltizam ettiğini ancak başarılı olamayınca borçlarının daha da katlandığını aktarmaktadır⁷¹⁶. Fransa'nın İstanbul elçisi olan Marquis de Bonnac⁷¹⁷ da bu hususta Uzunçarşılı ile benzer bir görüşe sahiptir. Buna göre Bonnac, Césy'nin heves ya da siyaset uğruna seleflerinin daha önce ulaşamadığı bir elçilik şöhreti kazanma arzusunda olduğundan söz etmektedir. Césy'nin dikkate değer bir iş yapmadığından, ancak arzusu uğruna türlü yollara başvurduğundan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetmek maksadıyla saray kadınlarıyla bağlantı kurma gayretinden bilhassa söz eder. Bonnac, Césy'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun saray hanımları tarafından idare edildiği yönündeki düşüncesinden dolayı bu yola girdiğini, ancak saray kadınlarının ona faydadan ziyade zarar getirdiğini gerekçe olarak göstermektedir. Diğer taraftan Osmanlı saray kadınları ile temas kurabilmek için saray kadınlarına, onların açgözlülük ve ihtişamlarına denk hediyelerin sürekli verilmesi gerektiğine değinen Bonnac, bu eylemler neticesinde

⁷¹⁴ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 16-18.

⁷¹⁵ R. E. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, s. 425-426.

⁷¹⁶ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/II, s. 207.

⁷¹⁷ Jean-Louis d'Usson, Marquis de Bonnac, 1716-1722 yıllarında arasında Fransa'nın İstanbul elçiliği görevini sürdürmüştür.

Césy'nin yüklü borçlar altına girdiği sonucuna işaret etmektedir. Dahası Césy borçlarına ilişkin elçinin Halep gümrük gelirlerini iltizam etmesiyle borçlarını daha da artırdığı hususuna yer vermektedir. Bonnac'a göre ya Halep gümrüğünün iyi idare edilememiş olması ya da Césy'nin Halep gümrüğü nedeniyle Osmanlı devlet hazinesine ödemesi gereken parayı denk getirememiş olmasından dolayı, elçi yüklü bir şekilde borçlanmak durumunda kalmıştır. Nihayetinde faizleriyle birlikte Césy'nin toplamda 242.000 kuruşluk bir borcun altına girdiğinden bahsedilmektedir⁷¹⁸.

Césy'nin Halep gümrüğünü⁷¹⁹ iltizam etmesi noktasındaki görüşlerin büyük bir çoğunluğu hemfikir iken, neden buna ihtiyaç duyduğuna dair düşünceler oldukça çeşitlidir⁷²⁰. Fransız elçilerinin kendi devletlerinden masraf ve giderlerini karşılamak için aldıkları ödemenin, Césy'ye ilk görev yılında peşinen 16.000 lira olarak ödendiği, ancak sonraki yıllarda hiçbir ödeme yapılmadığı için parasız kalan elçinin Halep gümrüğünü iltizam ettiği tarzında görüşler de bulunmaktadır⁷²¹. Paul Masson da bu hususa ilişkin benzer bir düşünceye sahiptir. Buna göre, elçinin olağanüstü harcamalarda kullanması adına kendisine vaat edilen para gönderilmemiş ve Césy de ilk olarak limanlara gelen gemilerden borç almaya başlamıştır. Üstelik Masson, elçi Césy'nin Marsilya'ya yazarak kendi durumuna açıklık getirdiği bir evrakı da paylaşmaktadır. Bu evraka göre Césy, Fransa'da devam eden savaşlar nedeniyle kendisine ödeme yapılmadığı için oldukça sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. Bilhassa Genç Osman'ın vefatı sonrasında altı sadrazamın değişmesi ve âdet gereği Osmanlı Devleti ile müzakere edebilmek adına sadrazamların

⁷¹⁸ Marquis de Bonnac, *Mémoire Historique sur l'Ambassade de France à Constantinople*, ed. M. Charles Schefer, Ernest Leroux, Paris 1894, s. 11-12; *İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri*, s. 66; Henri Fouqueray, *Histoire de la Compagnie de Jésus en France des Origines à la Suppression (1528-1762)*, vol. IV, Bureaux des Études, Paris 1925, s. 341.

⁷¹⁹ Chardin seyahatnamesinde, Césy'nin İstanbul ve İzmir'in gümrüklerinin mültezimi olduğu söylemektedir. J. Chardin, *Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran (1671-1673)*, s. 36.

⁷²⁰ Bu görüşten farklı olarak Fransız seyyah Jean Chardin, Césy'nin borcunu elçinin İzmir ve İstanbul gümrüklerini iltizam etmesi sonrası başarılı olamayarak borçlanmasına bağlamaktadır. Diğer taraftan Jean Chardin'in seyahatinin yayına hazırlanması ve çevrilmesi sonucu verdiği bu bilgiye yayıncı tarafından dipnot düşülerek seyyahın görüşünün aksi yönünde bir bilgi herhangi bir kaynak belirtilmeden verilmiştir. Dipnota göre; Césy'nin Osmanlı siyasetini etkilemek amacıyla saraydaki hanımlara verdiği hediyeler yüzünden borçlandığı ve elçinin borcunun bununla da sınırlı kalmayarak Marsilyalıların gözüne girmek amacıyla da bir takım eylemlerde bulunduğu bahsedilir. Buna göre Césy'nin, Halep'te ipek üzerindeki vergileri kaldırmak istediğini ve bu uğurda saraya pek çok hediye yanı sıra sadrazama da 142.000 kuruş borç verdiği belirtilir. Üstelik elçinin sadrazama borç vermesi neticesinde, Halep iltizamının beşte birlik gelirini aldığı ve bu işi kefil olduğu Ermenilerle yürüttüğünü, ancak başarısız olmaları sonucunda elçinin saray hazinesine 240.000 altın kuruş borçlu çıktığının bilgisi verilmektedir. J. Chardin, *Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran (1671-1673)*, s. 36-37, 20.

⁷²¹ M. Türker Acaroğlu, *Dünyada Basılan İlk Türkçe Kitap*, TTK Yayınları, Ankara 1986, s. 521.

her birine hediye takdim etmek zorunda kalması, elçiyi maddi anlamda müşkül bir duruma sokmuştur. Bu uğurda kendi gümüş kaplarını ve değerli taşlarını dahi harcamak zorunda kaldığını belirten Césy, Fransa yönetimi tarafından zararının karşılanmadığını özellikle belirtmektedir. Diğer taraftan kimseyi zarara sokmak istemediği ve gerekirse ölmeyi tercih ettiği hususuna değinen Césy, bu ülkeye kral adına hizmet etmeye geldiğini ve kendisini mahvetmek için gelmediğini belirtmekten de geri durmamıştır⁷²².

Elçi Césy'nin borçları meselesinde⁷²³ Gédoy'nın da edindiği birtakım bilgiler bulunmaktadır. Gédoy'nun, Césy'nin bazı isteklerinin yapılması uğruna Osmanlı sadrazamına para verdiği iddiasındadır. Buna göre, Halep gümrüğünün mültezimi⁷²⁴ olan Bedic/ Bedik⁷²⁵ adlı bir Ermeni, Fransız⁷²⁶ tüccarlarına zorluk yaşatmasının yanı sıra

⁷²² P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 53.

⁷²³ Zinkeisen, elçi Césy'nin borçlarının detayına dair bilgiler vermemekle birlikte, Fransız elçilerinin kendilerinin ve devletlerinin itibarını koruyacak kişilikte olmadıklarını, düşüncesizce borç yapan ve bu nedenle de kötü şöhrete sahip insanlar olmaları nedeniyle kendi konumlarını mahvettiklerini belirtir. Bilhassa elçilerden Brèves'in, Sancy'nin ve Césy'nin ölçüsüzce borç yapmaya zaafı olduğundan bahsetmektedir. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. IV, çev. Nilüfer Epceli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 150.

⁷²⁴ Gelirleri doğrudan Osmanlı Devleti'nin hazinesine aktarılan mukataaların vergileri eminler ya da mültezimler tarafından toplanmaktaydı. Eminler maaşlı görevliler iken, mültezimler vergilerin toplanması için devlet ile yıllık bir anlaşma yaparlardı. Diğer bir deyişle vergilerin toplanması iltizama verilmiş olunurdu. Belirtmek gerekir ki, mültezim olan gümrük görevlileri belgelerde kimi zaman emin olarak da geçebilmektedir. Geniş haklara sahip olan mültezimlik görevi, gerek siyasi bir güç gerekse de maddi kazanç elde etmenin bir yoluydu. Söz konusu görev Türklerin yanı sıra Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler tarafından yapılmaktaydı. Bilhassa Levant bölgelerinde bulunan ve gümrük vergilerini toplamakla yükümlü olan mültezimler, hem Avrupalılar hem de ticaret açısından oldukça önem taşımaktaydı. İskele ve liman kentlerine getirilen ve götürülen mallar üzerinden daha öncesinde belirlenmiş bir orana göre vergi alırlardı. Her ne kadar merkezden gönderilen emirler doğrultusunda hareket etmeleri gerekiyorsa da her zaman buna riayet etmedikleri ve rüşvet aldıkları bilinmektedir. Diğer taraftan görev ve yetkilerini yeri geldiğinde kaçak malların taşınmasına izin vermekte kullanan mültezimler, bu yetkiyi kendi maddi kazançları için de kullanmışlardır. Söz gelimi, gümrük mültezimleri, ahidnamelere sahip olmayan tüccarlardan aldıkları vergiyi ahidnamelere tabi olan tüccarlardan aldıkları düşük vergilerle telafi ediyorlardı. Dahası mültezimlerin, kapitülasyonlarda belirlenmiş vergi oranlarından daha fazlasını aldıkları da bilinen bir durumdur. M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, s. 53-54; Nelly Hanna, *Osmanlı Kahire'sinde Tüccar Olmak*, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s. 148.

⁷²⁵ Bedic / Bedik, 1603 yılında Halep defterdarlığı görevine tayin olmuş ve 5,5 ay bu görevi sürdürmüştür. 1611 yılında Halep gümrük nazırı olan Bedic'in, Halep hazinesine ödemesi gereken bir muhasebede meblağın tamamını ödemediği ve zimmetinde 4.180 altın para kaldığı bilinmektedir. Mehmet Ali Ünal, "Mukataa Defterlerine Göre XVII. Yüzyıl Başlarında Halep'in İktisadi Vaziyeti", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 2018, s. 16, 19-20.

⁷²⁶ Halep'in ileri gelen ailelerinden birine mensup olan Bedic'in, sadece Fransızlara değil Venedik tüccarlarına da kötü davrandığı bilinmektedir. Bedic, Venedik konsolos vekilinden aldığı kumaş ve değerli madenlerin ücretini ödememiş ve dahası gümrük emini (mültezim) olduğunu belirterek kimsenin kendisini hapsedemeyeceğini ileri sürmüştür (1611). Bu olayın ardından geçen birkaç yıl sonrasında benzer eylemlerine devam eden Bedic, Venedikli tüccarlardan borç para ve kumaş almış ve bunları ödemediği kaçınmıştır. Yapılan şikâyet üzerinde görevden alınan Bedic, borçlarını ödemediği takdirde Halep kadısı tarafından hapse atılmakla tehdit edilmiştir. Bu süreçte Bedic'e karşı merkezden de bir karşı tavır sergilenmiş, ancak 1620 yılında Bedic tekrar mültezimlik görevine dönmeyi başarabilmiştir. Ne var ki göreve yeniden dönmesi ile Avrupalılarla olan mücadelesi de yeniden başlamıştır. Bu bağlamda yapılan şikâyetler arasında Bedic'in yasal olmayan oranlarda gümrük aldığı iddiası vardır. 1624 yılından sonrasına dair Bedic hakkında bilgi bulunmamakla beraber artık mültezim olmadığı net olarak bilinmektedir. Çünkü

Osmanlı yönetimini de Fransızlara karşı kışkırtmaktaydı. Bu nedenle Fransız tüccarları, gümrük mültezimi⁷²⁷ olan Bedic'in⁷²⁸ görevden azledilmesinin sağlanması adına elçileri Césy'ye başvurmuşlardır⁷²⁹. Üstelik Gédoy'n, böylesi bir zamanda dönemin padişahının askerlerine para ödemek zorunda olduğu için sadrazamın para sıkıntısı yaşadığı bir süreçten söz ederek, Osmanlı yönetiminin içinde bulunduğu koşullara yer vermiştir. Dolayısıyla elçi Césy'nin söz konusu para sıkıntısını giderdiği takdirde, sadece Bedic'in⁷³⁰ görevden alınması ile yetinilmeyeceğinin aynı zamanda Fransızların Halep ipekleri üzerinden ödediği %2,5'luk verginin kaldırılacağı sözünün sadrazam tarafından verildiğinden bahsedilmektedir⁷³¹.

Gérard Tongas, Marsilya Ticaret Odası arşivinde yer alan bir hatıratte Césy borçlarından nasıl bahsedildiğine yer vermekle beraber kayıta yer alan bu görüşe katılmadığını eklemektedir. Hatıratte bahsedildiğine göre, yeni elçi Césy Osmanlı İmparatorluğu'nun saray kadınları aracılığıyla yönetilebileceğine kendisini inandırmıştır.

bu tarihlerde başka bir gümrük mülteziminin ismi geçmektedir. Ancak ilerleyen süreçte Bedic'in tekrar mültezim olduğu ve bu kez Avrupalı tüccarlar tarafından yapılan şikâyetler üzerine görevden alınarak 1627 yılında öldürüldüğü bilgisi yer almaktadır. M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, s. 56-57.

⁷²⁷ Bedic görevden alınsa da ondan sonra göreve gelen Kavahim isimli Yahudi bir gümrük mülteziminin de Bedic'ten çok farklı olmadığı ve tüccarlara sıkıntı yaşattığından bahsedilmektedir. M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, s. 155.

⁷²⁸ Ermeni Bedic, 1611 yılında Halep vergi mültezimliği görevine başlamış ve çeşitli aralıklarla, muhtemelen idam edildiği 1627 yılında kadar, bu görevde kalmaya devam etmiştir. Ermeni mültezim yabancı tüccarlarla yaşadığı sayısız kavgalarla tanınmaktadır. Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 62, ç.n. Daniel Goffman, Bedic'in ölüm tarihini 1627 olarak vermekle birlikte, aynı metnin dipnotunda 1636 tarihli bir belgede Halep'teki gümrük mültezimi olan Bedic'ten bahsedildiğinden söz etmektedir. Bu evrak için bkz. COA, ED, 26/1, s. 8, h. 14.

⁷²⁹ General Miranda seyahatnamesinde, Fransız tüccarlarının elçi Césy'den bir mültezimin görevden alınmasını istemeleri olayını –yani Césy'nin borçlarının başlangıcını- 1628 yılı olarak tarihlendirmektedir. Miranda, Musevi olduğunu söylediği mültezimin, Fransız tüccarlarından yasa dışı resimler aldığını ve onları soyduğunu, bu nedenle de mültezimin şikâyete konu olduğundan bahsetmektedir. Dahası şikâyet üzerine sadrazam Halil Paşa'nın mültezimi idam ettirdiğini ve ölen mültezimin yerine Fransız elçisi ve tüccarlarının tavsiyesi üzerine bir Ermeni'ye bu görevi verdiğini anlatmaktadır. Sonuç olarak Ermeni'nin büyük bir açığın ortaya çıkmasıyla borcunun ona kefil olan Fransız tüccarlara ve elçi Césy'ye kaldığını ve borcun bu şekilde ortaya çıktığını yazmaktadır. F. Miranda, *Venezuela'lı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hâtıratı: Yazar ve Seyyah Jean Chardin'in Anlattığı Kalp Para Ticareti*, s. 106.

Miranda'nın verdiği bilgiler, Césy borcunun başlangıç tarihini 1628 yılı olarak vermesi nedeniyle hatalıdır. Ayrıca anlattığı mültezim olayı Fransız tüccarları ve mültezim Bedic arasında yaşandığı için Miranda'nın verdiği tarih yine yanlıştır, çünkü Bedic'in 1627 yılında öldüğü bilinmektedir. Buna karşın General Miranda'nın Bedic'in tüccarlar tarafından yapılan şikâyetler sonucu idam edildiği bilgisi dikkate değerdir. Bedic'in idam edilerek öldüğü ve görev süresi boyunca tüccarlara türlü zorbalık ve sıkıntılar yaşattığının bilinmesi nedeniyle bu tarz şikâyetler sonrası idam edilmesi kuvvetle muhtemeldir. Fakat Césy borçlarının 1628 yılına tarihlendirilmesi yanlış bir bilgidir. Nihayetinde elçinin borçlarının göreve başlandığı yıl olan 1620'nin hemen akabi yıllarda olduğu düşünülmektedir.

⁷³⁰ Philip Mansel, Halep gümrüğünün başı Bedic'e ilişkin Ermeni bir seyyahın, yeniçeriler ve sipahiler eşliğinde paşalar gibi seyahat eden biri olarak söz ettiğinden bahseder. P. Mansel, *Halep Suriye'nin Muhteşem Tüccar Şehrinin Yükselişi ve Düşüşü*, s. 31.

⁷³¹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 63.

Saray kadınları ile sürdürdüğü yakınlık elçinin verdiği devamlı ve kıymetli hediyelerin ötesine gitmemiş ve elçi büyük faizler karşılığı yüklü borçların altına girmiştir. Borçları ödemek maksadıyla Halep gümrüğünü iltizam eden elçi, borçlarını ödemek bir yana gümrük mültezimliği için vadettiği parayı dahi ödeyememiştir. Nihayetinde elçi, kendisini 240.000 piastres⁷³² borcun içinde bulmuştur. Meseleyi bu şekilde aktaran Gérard Tongas, bu görüşe katılmadığını ve başka kayıtlardan öğrendiği bilgiler doğrultusunda işin aslının daha farklı olduğunu bildirmektedir. Tongas'a göre elçi Césy, tüccarların talebi üzerine Halep gümrüğünde görevli Bedic'in görevden alınması ve de Fransızların Halep gümrüğüne ödedikleri ipek vergisinin kaldırılması için uğraşmıştır. Söz konusu isteklerin yerine getirilmesi için elçi Césy, Osmanlı görevlilerine birtakım hediyeler ve de Sadrazam Ali Paşa'ya askerlerin maaşlarının ödenmesi için 142.000 piastres borç vermiştir. Césy, söz konusu hediyeleri karşılamak ve sadrazama verdiği parayı tedarik etmek için Fransa, Türk, İran, Hollanda, Venedik, İngiltere ve Yahudi tüccarlarından borç almıştır. Üstelik Tongas, elçi Césy'nin bahsi geçen kişilerden bu borçları alırken ve Fransız tüccarlarının isteklerini yerine getirirken, Fransız tüccarlarının da kendisine borçları azar azar ödeyeceklerine dair söz⁷³³ vermiş olduklarından bahsetmektedir⁷³⁴.

Bu noktada "Césy borçları" olarak bilinen meselenin nasıl geliştiğine dair devam eden sürece geçmeden evvel, Césy'nin hangi sadrazama borç verdiği hususuna değinmekte fayda vardır. Tongas, elçi Césy'nin sadrazam Ali Paşa'ya borç verdiği bilgisini paylaşmaktadır. Farklı kaynaklarda bu bilgiyi doğrulayan ya da aksini söyleyen veriler pek fazla bulunmamakla beraber meseleye farklı açılardan bakmak da mümkündür. Buna göre Césy borçları, konsolos Gédoy'nın İstanbul'a gelişinden⁷³⁵ bir müddet öncesine dayandığından, Gédoy'nın bahsettiği sadrazamın Kara Davut Paşa⁷³⁶ olma ihtimali de bulunmaktadır. Bu ihtimal, birkaç gerekçeye dayandırılabilir. Öncelikli olarak Kara Davut Paşa'nın II. Osman'ın katledilmesindeki rolünü bilen zorbaları

⁷³² XVI. yüzyılda Venedik Cumhuriyeti'nin para birimi olan piastre, farklı para birimlerinin ortak ismidir. Bu para birimi Levantlar aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı Devleti tarafından kabul edilen söz konusu para birimi, burada kuruş adı altında kullanılmıştır.

⁷³³ Bu hususa ilişkin Niels Steensgaard, elçi Césy'nin yeni gümrük vergilerinin kaldırılması çabasına bağlı olarak, verdiği hediyeler için önemli miktarda borçlandığından bahsetmektedir. Buna ilişkin olarak da Fransız tüccarlarının bilinmeyen nedenlerden dolayı yapılan masrafları ödemeyi reddettiklerinden söz eder. N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 39.

⁷³⁴ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade à Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 172-173.

⁷³⁵ 12 Mart 1624.

⁷³⁶ Kara Davut Paşa, 20 Mayıs 1622-13 Haziran 1622 tarihleri arasında sadrazamlık görevinde bulunmuştur.

susturmak amacıyla çok fazla masraf yapıldığı bilinmektedir. Gédoy'nun iddiasına göre elçi Césy'nin 80.000 écuylü borç verdiği sadrazamın, parayı padişahın cülus bahşişi için mi kullandığı ya da zorbaları bastırmak adına mı harcadığı da belirsizdir. Gédoy'n, padişahın askere para ödemesi ihtiyacı nedeniyle para sıkıntısı yaşandığından söz ettiği için bahsi geçen paranın I. Mustafa'nın 22 Mayıs 1622 tarihindeki cülusu için harcanmış olması da ihtimal dahilindedir. Ayrıca Gédoy'n, elçi Césy'nin sadrazama borç verdikten bir müddet sonra sadrazamın ölümünden söz etmesi gerekçesiyle de bahsettiği sadrazamın Kara Davut Paşa olma ihtimali kuvvetlenmektedir.

Diğer taraftan Césy'nin borç verdiği sadrazamın Mere Hüseyin Paşa⁷³⁷ ve paraya ihtiyacı olduğu düşünülen padişahın da IV. Murad olma olasılığı vardır. Nitekim IV. Murad'ın tahta geçmesiyle cülus bahşişi almayacaklarına söz veren kapıkulları daha sonra bu sözlerinden dönerek bahşiş talep etmişlerdi. Devlet hazinesinin bunu ödeyecek güçte olmadığı⁷³⁸ ve Enderun'daki altın malzemelerin eritilerek sikke bastırıldığı bilinmektedir. Üstelik Zinkeisen, Osmanlı Devleti'nin ilk defa bu dönemde Venedik, Fransa, İngiltere ve Hollanda elçilerinden 30.000 Venedik altını tutarında borç para talep ettiğinden bahsetmektedir. Dahası Zinkeisen, Osmanlı yönetiminin yabancı elçilerden ilk defa borç⁷³⁹ istemiş olsa da beklendiğinin tersine bu taleplerine elçiler tarafından olumsuz cevap verildiği detayını da eklemektedir⁷⁴⁰. Özetle belirtmek gerekir ki, Césy'nin 1624 Mart'ı öncesi⁷⁴¹ Osmanlı sadrazamına borç verdiği hesaba katılırsa, bu borcun sadrazam Kara Davut Paşa'ya verilmesi ihtimali daha kuvvetlidir. Ancak Gédoy'n evraklarında yer alan bir bilgiye göre, Césy borçlarının başlangıç tarihi Césy'nin elçiliğe atandığı (1619 sonu) ilk zamanlara dayanmaktadır. 1624 tarihli evrakta yer alan bilgiye göre, Halep'teki Fransız tüccarları dört yıldır ipek üzerindeki %2,5'luk vergi muafiyetinden yararlanmaktadırlar. Yani Césy'nin gayretleri neticesinde Fransız tüccarlarının vergi muafiyetinin sadrazam tarafından kabul edilmesi, 1619 yılının sonu ya da 1620 yılının

⁷³⁷ Mere Hüseyin Paşa, 13 Haziran 1622- 8 Ağustos 1622 ve 5 Şubat 1623-30 Ağustos 1623 tarihleri arasında iki defa sadrazamlık yapmıştır.

⁷³⁸ Osmanlı İmparatorluğu, 1617 yılından sonra yani I. Ahmed'in ölümü sonrası, sırasıyla I. Mustafa, birkaç ay sonra II. Osman, 4 yıl sonra tekrardan I. Mustafa ve onun ardından henüz 4 ay bile geçmeden IV. Murad'ın tahta geçmesiyle, 5 yılda 4 defa bahşiş vermek durumunda kalmıştır. Cülusun hazineye vereceği yük hesaba katıldığında, IV. Murad döneminde cülus ödemesi için zorlanıldığı meselesi daha net anlaşılacaktır.

⁷³⁹ Osmanlı yönetiminin bahsi geçen tarihte yabancılardan borç istediği kesin olmamakla birlikte, IV. Murad'ın cülus bahşişinin ödenmesinde saraydaki altın ve gümüşlerin eritilerek ödendiği noktada kaynaklar hemfikirdir.

⁷⁴⁰ J. W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. IV, s. 24.

⁷⁴¹ Gédoy'nun İstanbul'a varış tarihidir.

başlangıcında gerçekleşmiştir⁷⁴². Bu nedenle de söz konusu bilgi Tonga'nın bahsettiği ve elçinin borç verdiği sadrazam olan Güzelce Ali Paşa ve onun görev süresi ile örtüşmektedir.

Diğer taraftan elçi Césy'nin hovarda ve eli açık bir insan olduğundan dolayı kendisine para dayanmadığı için Halep gümrüğünün mültezimliğine başvurduğu tarzında düşünceler de bulunmaktadır⁷⁴³. Ayrıca elçinin mültezimliği kendisinin mi yaptığı yoksa güvendiği başka birine mi emanet ettiği hususu da net değildir⁷⁴⁴. Bu noktada bilhassa belirtmek gerekir ki, elçinin borçları meselesinde birçok nokta belirsizliğini korumakla beraber bahsi geçen mevzu, bir büyükelçinin Osmanlı topraklarında karşılaştığı zorlukları ve devlet görevlileri nezdinde nüfuz edinme mücadelesini anlamak adına detaylı bir şekilde araştırılmaya muhtaç bir meseledir. Diğer yandan bu mesele, Fransız büyükelçilerinin profiline ve gündelik yaşamlarına dair önemli ipuçları dahi verecektir.

Césy'nin borçları meselesine ilişkin Gédoy'nın söylemi üzerinden devam edecek olursak, -hangi sadrazam olduğu net olmamakla beraber- sadrazamın acil para ihtiyacının Césy tarafından 80.000 écu ile giderilmesi karşılığında, elçinin bütün şartlarını kabul etmek durumunda kalmıştır. Verilen borç karşılığında Halep mültezimi Bedic⁷⁴⁵ görevden alınacağı⁷⁴⁶ gibi, ipek üzerinden ödenen %2,5'luk vergi kalkacak ve borç ödenene kadar da Halep gümrüğünden alınan verginin beşte birlik kısmı borcun ödenmesi için ayrılacaktır. Kısacası Osmanlı Devleti'nin hazinesine aktarılan Halep gümrük vergilerinin beşte biri hazineye aktarılmak yerine, Césy'den alınan borçların

⁷⁴² Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 64.

⁷⁴³ F. Miranda, *Venezuela'lı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hâtıratı: Yazar ve Seyyah Jean Chardin'in Anlattığı Kalp Para Ticareti*, s. 106.

⁷⁴⁴ Henri Fouqueray, Césy'nin Halep gümrüğünü Marsilya'dan birkaç tüccar ile anlaşarak garanti altına aldığı, ancak Halep gümrük memurluğunu başka birini yaptığını ve onun iflası ile Césy'nin aşırı miktarda borçlandığını yazmaktadır. H. Fouqueray, *Histoire de la Compagnie de Jésus en France des Origines à la Suppression (1528-1762)*, s. 341.

⁷⁴⁵ Elçi Césy'nin sadrazama borç vermesi sonrası, Bedic'in görevden alınıp alınmadığı net olmamakla beraber Bedic'in uzun yıllar Halep gümrük mültezimliği yaptığı bilinmektedir. Yani Bedic'in bahsi geçen dönemde görevden alınsa da bir şekilde görevine tekrar döndüğü tahmin edilmektedir. Çünkü benzer olay Bedic ve Venedikliler arasında da yaşanmıştır. Buna göre 1611 yılında Halep'teki Venedik balyosunun bir temsilcinin Bedic'e sattığı mal ve değerli taşların ücreti Bedic tarafından ödenmemiştir. Yapılan şikâyet üzerine kadı huzuruna çıkan Bedic, "Ben bunların eminiyim, beni kimse hapse atamaz" diye cevap vermiştir. 1613 yılında Venedik konsolosu ile Halep beylerbeyinin huzuruna çıkan Bedic, benzer söylemlerde bulunmuştur. Sonunda İstanbul'a başvurulması ile Bedic görevden alınmış ve hatta hapsedilmiştir, ancak üç yıl sonra görevine tekrar dönmeyi başarmıştır. D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 62.

⁷⁴⁶ Metin Ziya Köse, Bedic'in konsoloslara karşı uyguladığı politikaların sonucunda şikâyet edilmesini ve bunu hayatiyle ödemesini, İstanbul'un tavrının anlaşılması açısından dikkate değer bulmakta ve bu durumun yönetimin yabancılara karşı yaklaşımını gösterdiğini ifade etmektedir. M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, s. 16.

ödenmesinde kullanılacaktır. Üstelik bu işlemin takibi için de bir konsey tayin edilmiş ve böylelikle süreç güvence altına alınmaya çalışılmıştır.

Gédoyn, elçi Césy tarafından sadrazama borç verilen 80.000 écünün, elçi tarafından Türk, Fransız, İngiliz, Hollandalı ve Yahudilerden alınarak elçinin onlara borçlandığının bilgisini vermektedir. Üstelik Césy'den parayı alan sadrazamın, borcun ödenmesinden sorumlu kişiyi padişah olacak şekilde bir makbuz hazırladığını aktaran Gédoyn, makbuzun borçlu kişiyi parayı son kuruşuna kadar ödemek durumunda bırakacak bir tarzda hazırlandığının altını çizmektedir. Bu bağlamda Gédoyn bahse konu durumu, anlaşmanın doğrudan Halep gümrük mülteziminin de bulunduğu bir konseyde imzalanmasıyla, Halep gümrük vergisinin beşte birlik kısmının borcun ödenmesine aktarılacağı garantisini ile açıklamaktadır. Gédoyn, başlangıçta meselenin Halep tüccarlarının zararına olmadığı ve tüccarların ipek vergisini ödemeyecek olmaları nedeniyle bu işten kârlı çıktıkları düşüncesindedir. Ancak borcun verilmesinden bir ay sonrasında sadrazamın ölümü işleri karıştırmıştır. Gédoyn, sadrazamın ölümü sonrası Césy'den alacaklı olan kişilerin teyakkuza geçerek elçiyi sıkıştırmaya başladıklarını ve kendisinin İstanbul'a geldiği tarihe kadar da bu eylemlerine devam ettiklerini bildirmektedir. Gédoyn'ya göre, elçi zor durumda kalmamak ve saygınlığı yitirmemek adına kendi borcunu Halep tüccarlarına yükleyerek onlara ödettirmek niyetindedir. Sonuç itibarıyla Halep'teki Fransız tüccarları ile elçi Césy'nin mücadelesi, bir diğer deyişle kavgaları bu olayla birlikte başlamıştır⁷⁴⁷.

Diğer yazarlardan farklı olarak Tongas, Césy'nin yaptığı borçlanmada ona Fransız tüccarlarının söz konusu borcu ödeme sözü verdiklerinden, ancak sözlerinde durmadıklarından bahsetmektedir. Yazar, tüccarların sözlerinde durmamaları üzerine borç içinde kalan Césy'nin kendisini kritik ve alacaklılarına vaktinde ödeme yapamaz bir halde bulduğunu eklemektedir. Bu kapsamda Tongas, Fransız ticareti ve tüccarları uğruna girilen borçların yanlış bir şekilde Césy borçları olarak adlandırıldığını ve bu borçların Césy'nin elçiliğini mahvettiğini ileri sürmektedir. Diğer taraftan Tongas, Marsilyalıların Césy'ye harcamalarında kullanması için başından beri söz verdikleri ücretin yanı sıra onlar için borç aldığı bu paraları geri ödemeyi reddettiğini ve elçiyi küçümsediklerini eklemektedir⁷⁴⁸.

⁷⁴⁷ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 63-64.

⁷⁴⁸ G.Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 172-173.

Ne var ki Césy, limanlardan aldığı borçları artırmaya devam etmiştir. Kimi limanlardaki konsoloslar, elçinin borç talebine karşı gelemeyen, İzmir konsolosu Dupuy elçiye direnç gösterebilmiştir. Böylelikle elçinin İzmir limanına gelen gemilerden para almak için gönderdiği tercüman eli boş bir şekilde dönmüştür. Konsoloslar ne kadar dirense de hiç şüphesiz verdikleri bu mücadele ticaretin zararına işlemekteydi. Çünkü elçi Césy, Osmanlı yönetimini devreye sokarak onların desteği sonucu bir görevliyi (tchaouch⁷⁴⁹) ticaret bölgelerine gönderebiliyor ve bu görevli parayı almanın yanı sıra kendisinin geliş ve gidiş masraflarının da tüccarlar tarafından karşılanmasını sağlıyordu. Benzer durum İzmir'in yanı sıra Halep şehrinde de yaşanmıştır. Césy'nin artan borçları, sadrazama borç vermesi, Halep gümrüğünde başarısız olması gibi nedenlerden dolayı ihtiyaç duyduğu parayı yeniden borçlanmak yerine Halep'ten almak istemiş ve Halep tüccarlarını zorla ödeme yapmak durumunda bırakmıştır. Üstelik Fransız tüccarlarının buna direnmeleri üzerine tüccarlar hapsedilmiş ve Halep konsolosu da evinde hapis bir şekilde tutulmuştur. Yapılan bu eylemin düzeltilmesi için tek yol olarak Halep'te bulunan Fransız tüccarlarının 50.000 piastres ödemesi ve Halep paşasına da bağışta bulunmaları gerekmiştir. Olayı Marsilya'ya bildiren Fransızlar, Osmanlı paşasının, kendilerini savunması gereken elçi ile aralarının bozuk olması durumunu fırsata çevirdiğini ve meselenin çözülmemesi halinde bütün Fransızların tamamıyla sömürüleceğini iletmışlerdir. Haberin Marsilya'ya ulaşması üzerine şehir konseyi, Césy'nin kendi borçları adına Halep ticaretini zora soktuğunu ileri sürerek durum düzeline kadar Halep ticaretinin durdurulması kararını almıştır⁷⁵⁰.

Masson, meseleyi bu şekilde anlatırken Gédoy'n konuyu biraz daha farklı biçimde ele almaktadır. Buna göre, padişahın da onayı ile elçi Césy'nin isteği doğrultusunda Halep'e emirler gönderilmiş ve Halep tüccarlarından 100.000 écu⁷⁵¹ alınması gerektiği bildirilmiştir. Söz konusu duruma karşı Gédoy'n, elçi Césy'nin isteği doğrultusunda talep edilen meblağın Halep ticaretini bitireceğinden ve hatta ticaretin çöküşüne neden olabileceğinden endişe duymaktadır. Dahası olayın üzerine Marsilya'da konseyin toplandığını haber veren Gédoy'n, alınan karar doğrultusunda Halep'te Türklerle yapılan

⁷⁴⁹ Osmanlı ordusunda çavuş unvanı bulunan atlı askerdir.

⁷⁵⁰ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 54.

⁷⁵¹ Gédoy'n Brèves'e yazdığı mektupta istenen meblağdan 200.000 piastres olarak bahsederken; Orleans dükünün kaptanı ve aynı zamanda Lande senyörü olan Louis de Lubert ise, elçi Césy'nin 1.000 éculük bir vergiden kendini kurtarmak adına bu vergiyi Halep tüccarlarına yüklemek istediğini yazmaktadır. 15 Nisan 1624 Brèves'e yazılan mektup, s. 83 ve 15 Nisan 1624 Lubert'e hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 87.

ticaretin askıya alındığını yazmaktadır. Hiç şüphesiz Gédoy'n, bu karardan hoşnut olmamıştır. Alınan kararın kendisini tayin edildiği görevde faydasız bırakacağından endişe duymaktadır. Gédoy'n, söz konusu karara karşı gelmek için hiçbir arkadaşının kalmadığını söylerken bir taraftan Puysieux'den yardım dilemiş, diğer taraftan da aynı mevzuu ikinci defa dile getirecek olmasının zor olacağından bahsetmiştir⁷⁵².

Gédoy'n, elçi Césy'nin önünde sonunda parayı ödettirecek olması ve Marsilya'nın yasak koyması nedeniyle artık Halep'te ticaretin yapılmadığından tekrar söz açar. İstediklerini elde edemeyen elçinin işi biraz daha ileriye taşıdığı ve Üsküdar çadırlarında bulunan sadrazamı ziyaret ettiği bilgisini vermektedir. Gédoy'n'un aktarımına göre, elçi Césy, sadrazam ile görüşmesinde ondan Fransızları desteklememesi ve hatta sadrazam kendisini memnun edinceye değin Fransızları zorlaması⁷⁵³ talebinde bulunmuştur⁷⁵⁴. Elçi Césy'nin Halep'te istediklerini elde etmek adına sadrazama çok büyük armağanlar verdiğini aktaran Gédoy'n, sadrazamın durumu soğuk karşıladığını ve meseleye dair detaylı bilgi edinmek suretiyle adaletle karar vereceğini öğrenmiştir. Bununla birlikte Gédoy'n, aksi durumun yaşanması halinde ortaya çıkacak senaryoya dair fikirlerini ileri sürmekten geri kalmamıştır. Eğer sadrazam, elçi Césy'nin armağanlarına aldanarak onun işlerini kolaylaştırmış olsaydı, elçinin tüccarlar üzerinden istediği şeyleri rahatlıkla elde edeceğini ve Fransızların büyük sıkıntı yaşayacağını kaçınılmaz bir son olarak vermektedir⁷⁵⁵. Diğer taraftan Gédoy'n, mevcut süreçte Halep'e gidememe gerekçesini Halep ticaretinin yasaklanması şeklinde açıklamaktadır. Yaşananlar neticesinde Halep'teki tüccarların durumuna üzülen Gédoy'n, yazdığı mektuplarda Halep'teki ticaretin çok kötü durumda olduğundan, elçinin ya Halep ticaretini ya da kendisini bitireceğinden sıklıkla söz etmeye başlamıştır.

Alacaklıları tarafından sıkıştırılan elçi Césy, borcun ödenmesi işinin Halep tüccarları tarafından kabul edilmesi durumunda, onlara Halep gümrüğünün beşte birlik gelirinden faydalanacakları vaadinde bulunur. Gédoy'n, ölen sadrazamın yerine geçen yeni sadrazamın ve Osmanlı padişahının, Césy ile aynı görüşte olduğunu bildirmekte ve

⁷⁵² 15 Nisan 1624 tarihli Puysieux'ye hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 82.

⁷⁵³ Colbert de benzer bir görüş ileri sürerek Fransız konsolosları üzerinden bir açıklamada bulunmuştur. Buna göre, paşaların bazen konsolosların kıskırtmasıyla Fransız tüccarlarına zulm ettiklerini ve onlara karşı kötü muamelede bulduklarını aktarmaktadır. P. Duparc, *Recueil des Instructions aux Ambassadeurs et Ministres de France Depuis les Traités de Westphalie Jusqu'a la Révolution Française: Turquie*, s. 71.

⁷⁵⁴ 11 Haziran 1624 tarihli Brèves'e hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s.109.

⁷⁵⁵ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 118.

sorunun çözümü adına, borcun, Halep'teki Fransız tüccarları tarafından ödenmesinin desteklendiğini belirtmektedir. Ne var ki Halep tüccarları, Césy ile aynı görüşte değillerdi. Halep Paşası ile anlaşma yoluna giden Fransız tüccarları, borçların kendilerine yüklenmesine karşı çıkmışlardır. Gédoy'n, her halükârda işin sonunda elçinin dediğinin olacağı kanaatini taşıdığından tüccarların bu eylemlerini, işleri kolaylaştırmak yerine zoru seçtikleri şeklinde yorumlar. Nitekim alacaklıların kendisini çok fazla sıkıştırmasına dayanamayan Césy, Halep tüccarlarının kasasını açarak 45.000 kuruş almak ve borcunun bir kısmını ödemek zorunda kalmıştır. İşin sonunun bu şekilde neticelendiğini aktaran Gédoy'n, Ocak ayında İstanbul'a Halep tüccarlarının vekilinin geldiğinden bahsetmekte ve yakın bir zamanda Césy ve tüccarların anlaşmaya varacaklarını düşünerek bu sonucu daha akla yatkın bulmaktadır. Tüccarların vekili ve Césy arasında geçen görüşmenin detaylarına da yer veren Gédoy'n, Halep tüccarlarının Césy sayesinde ipek vergisinden muafiyet hakkı kazanmış olduklarının farkında olmalarını dikkate değer bulmaktadır. Buna ilişkin Gédoy'n, Césy'nin desteği olmasaydı, tüccarların söz konusu muafiyeti sağlamaları için Osmanlı yetkilileri ile uzun bir pazarlığa girmeleri gerekeceğini düşünmektedir⁷⁵⁶.

Césy, paranın tüccarların cebinden ödendiğini, ancak vergi muafiyetinin sağlayacağı kazanç neticesinde borcun nasıl olsa kendisini telafi edeceğini hesap ediyordu. Gédoy'n, Puysieux'ye yazdığı mektupta, elçi ile tanışmasının bu sıkıntılı durum zemininde gerçekleştiğini, ancak kendisine en başından verilen talimatlar gereği mecburen elçiyi desteklemek ve onun sözünden çıkmamak durumunda kaldığını yazar. Gédoy'n, aslında yaptığı eylemler nedeniyle elçiyi tasvip etmemektedir. Buna karşın, bulunduğu konum gereği elçi ve tüccarlar arasındaki kavgada tarafsız kalmak zorundadır. Üstelik bu hususu Halep'teki Fransız tüccarlarına da açıklama gereği duyan Gédoy'n, şuan bu olaya taraf olmak istemediğini fakat Halep'e ulaşmış ve konsolosları olarak göreve başlamış olsaydı mutlaka tüccarların yanında olacağını söyleme gereğinde bulunmuştur. Dahası konsolos, Fransız tüccarlarının ve de ticaretinin iyiliği için onları savunması gerektiğinin farkında olduğunu, fakat Fransa kralının isteği doğrultusunda elçiye itaat

⁷⁵⁶ Gédoy'n, Halep'teki Fransız tüccarlarının Césy sayesinde 4 yıldır ipek üzerinden alınan %2,5'luk vergiden muaf olarak faydalı bir şekilde yararlandıklarını söylemekte ve durumu kendi görüşüne göre açıklamaktadır. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 64. Ancak 4 yıllık zamanın abartı olduğu düşünülmekte ve tüccarların 2 yıl civarında bu muafiyetten yararlandıkları tahmin edilmektedir.

edeceğinden dolayı, şimdilik ellerinin ve kollarının bağlı bulunduğunu belirterek kendisini riske atmak istememiştir⁷⁵⁷.

Gédoyn, açıkçası Césy'e karşı çıkması durumunda yapacağı işlerde elçinin kendisine destek vermeyeceğinden ve hatta engel olacağından çekinmektedir. Ayrıca ardında elçinin desteği olmaz ise Halep'e gittiği vakit, Halep paşası ve emirlerinin kendisine karşı olacağı ve kendisini ezeceklerini düşünmektedir. Bu etkenlerden dolayı alenen elçi Césy'e karşı tavır almaktan imtina eden Gédoyn, şimdilik mevcut şartların gerektirdiği doğrultuda hareket etmeyi daha akla yatkın bulmuştur.

Konsolos, Halep tüccarlarının elçi ile yaşadıkları para meselesinde kendi takındığı tavır açıklamasının ardından, tüccarlara da birkaç nasihatte bulunur. Elçi Césy'nin borcunu Halep'teki Fransız tüccarlarına ödetmek istediğinden ve elçinin tüccarlara sunduğu öneriden haberdar olan Gédoyn, tüccarlara elçiyi bu meselede yalnız bırakmamaları tavsiyesinde bulunur. Gédoyn, tüccarların borçları ödemeleri karşılığında Halep gümrüğünün gelirlerinden yararlanacak olmalarını, onların zararlarına telafi olarak işaret ederken elçi sayesinde ipek üzerindeki vergi muafiyetinden faydalandıklarını da hatırlatma gereği duyar. Halep'teki Fransız ticaretinin devam etmesi adına elçi ile tüccarların birlik olmalarının en mantıklı karar olacağına ısrarcıdır. Gédoyn son olarak umursamaz ve bilgisiz yabancılar olarak tanımladığı Türklere karşı, Fransa kralının büyük ve güçlü bir donanma kurmuş olduğunun haberlerini aldıklarını ve yakında Türklere kimin büyük olduğunu göstereceklerini söyleyerek onlara cesaret vermek ister⁷⁵⁸. Konsolos, elçi Césy ve Halep tüccarları meselesinde tarafsız kaldığını göstermesinin yanı sıra, aralarındaki sorunun bir an önce halledilmesi ve bu sayede, Halep'e sıkıntısız bir şekilde gitmeyi tasarlamaktadır. Elçi ile tüccarlar arasındaki meselesinin tek çözümünün, aralarında anlaşma yaparak tüccarların borcu üstlenmesi gerektiğinin farkındadır. Aksi takdire hem kendisi hem de tüccarlar, elçi Césy'yi karşılarına almaları halinde sıkıntı yaşayacaklarının ve bu durumun ticareti olumsuz yönde etkileyeceğinin farkındadırlar.

Gédoyn, Halep'e gitmek için gerek Trablusşam paşası Emir Yusuf meselesinin gerekse de elçi ile tüccarlar arasındaki anlaşmazlığın çözüme kavuşmasını beklemektedir. Henüz yoldayken Trablusşam olayının halledilmesi meselesi zaten kendisine verilmişti. Fakat konsolosun, elçi ve tüccar arasındaki anlaşmazlığın çözüme kavuşmasını

⁷⁵⁷ 30 Mart 1624 tarihli Halep Tüccarlarına hitaben yazılan mektup, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 71.

⁷⁵⁸ 30 Mart 1624 tarihli Halep Tüccarlarına hitaben yazılan mektup, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 71-72.

beklemesinin esas nedeni, Halep ticaretinin çökmekte ve Fransız tüccarlarının da eskisi gibi kazanç sağlayamadıklarını düşüncesidir. Sonuç olarak Gédoy, Halep konsolosluğu görevini almak uğruna yaptığı harcama ve bu uğurda sarfettiği enerjinin karşılığını görmeyi peşinde olmuştur. Bu vaziyette Gédoy'nun, elçinin borcunu yüklenen tüccarlardan ne kadar kazanç sağlayacağı belirsizdir. Ayrıca yakın bir zamanda İran'ın Halep sınırına kadar dayanacağını düşündüğünden mevcut şartlar altında Halep'e gitmeyi akıllıca bulmamaktadır⁷⁵⁹. Gédoy bütün bu karmaşa ve belirsizlikler içinde, Halep tüccarlarının elçi ile anlaşmaya varıp varmayacağı durumunun yanı sıra, elçinin kendisini ne zaman Osmanlı yetkililerine takdim edip Trablusşam meselesini halletmek adına Fransa'dan geldiğinin söyleneceğini de beklemektedir. Nihayet Gédoy, elçi Césy'nin gösterdiği ilginin devamı olarak yorumladığı görüşme talebinin, sadrazam tarafından kabul edildiği haberini alır.

3.3. Gédoy'nun Sadrazamın Huzuruna Çıkışı

Gédoy elçi Césy ile birlikte sadrazam Kemankiş Ali Paşa'nın huzurunda, görevinin gerektirdiği saygınlık altında kabul edildiğinden ve huzurda elçinin hemen yanında oturduğundan bahsetmektedir. Osmanlı yönetimine, Trablusşam paşası meselesini halletmek adına Gédoy'nun Fransa krallığı tarafından gönderildiği söylendiği için, Gédoy sadrazamın huzurunda konsolos yerine geçici elçi konumunda bulunmuştur. Bu nedenle kendisine İstanbul'a gelişi, sadrazamın huzuruna çıkışı ya da daha sonra padişahın huzuruna kabulü gibi daimi elçilere yapılan teşrifat uygulama ve törenleri yapılmamıştır⁷⁶⁰.

Sadrazamla gerçekleştirilen görüşmede, elçi Césy ve bir Fransız tercüman⁷⁶¹, Emir Yusuf'un yaptıklarının tazmini adına Gédoy'nun Fransa kralı tarafından

⁷⁵⁹ Gédoy, Suriye bölgesinin İran'ın egemenliğine girme ihtimalini hesaba katmakla birlikte, eğer olur da aksilikler yaşanmazsa belki gönderildiğim bu görevin meyvesini yemeye başlarım diyerek, bu husustaki düşüncelerini özetlemiştir. 16 Mart 1624 tarihli Valençay Yöneticisine hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 65.

⁷⁶⁰ Geçici elçiler önemli bir meselenin halli ya da bildirilmesi gibi durumlarla gelmedikleri sürece padişahın huzuruna genelde kabul edilmezlerdi. Gédoy'nun Tripoli'de yaşanan bir sıkıntının çözümü için geldiğinin söylenmesi nedeniyle padişahın huzuruna çıkmamış ve durumu sadrazama arz ederek işini halletmeye ve görevini yapmaya çalışmıştır.

⁷⁶¹ Fransız tercümanı, Fransa'dan Tripoli Paşası meselesinin halledilmesi için gönderilmiştir. Bunun dışında Césy'nin Türkçe konuştuğu bilinmekle beraber, tercümanın Gédoy adına konuştuğu düşünülmektedir. Türk diline ilişkin seyyah Thévenot, dilin, Doğu ve Batı dilinden türemeyen, hoş ve öğrenmesi kolay, ancak yeterince geniş çaplı olmayan ve birçok kelimesinin eksik olduğu için Arapça ve Farsçadan alındığı şeklinde tarif etmektedir. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 73.

gönderildiğini belirterek söze başlamışlardır. Ardından Trablusşam paşası hakkında Fransa kralı tarafından Gédoy'n'a verilen evraklar da sadrazama teslim edilmiştir. Görüşmede, Fransızların limanlarda güven içinde olabilmeleri, Fransız tüccarlarına yapılan zorbalığın tekrardan yaşanmaması, deniz ve limanlarda bulunan kişilerin Osmanlı padişahının dostu ya da düşmanı olup olmadığı bilinmeden kimseye zarar verilmemesi gerektiği anlatılmıştır. Öyle ki, Osmanlı Devleti tarafından Fransa'ya tanınan ahidnameler adına Emir Yusuf'un yaptığı haksızlık ve katliamların telafi edilmesi gerektiği üzerinde de durulmuştur. Üstelik Fransız tüccarlarını bunca zarara uğratan Emir Yusuf meselesi telafi edilmez ve bu işe bir çare bulunmaz ise, meselenin Osmanlı Devleti ve Fransa arasında yaşanacak aksiliklere yol açacağı tarzında tehditvari bir takım sözler de kullanılmıştır. Gédoy'nın kaba ve düşüncesiz⁷⁶² olarak tarif ettiği sadrazam, kendisine anlatılan meseleler üzerine, duruma üzüldüğünü ve araştırıp geri dönüş yapacağını söylemekle yetinmiştir. Gédoy'n, Sadrazam Kemankeş Ali Paşa'nın elini öptürdüğünü ve hemen akabinde kendisine hediye getirip getirmediğini sorması nedeniyle sadrazama öfkelenildiğinden bahsetmektedir. Konsolos içinde bulunduğu öfke haliyle, hediyelerin Emir Yusuf'un elinde olduğunu söylediğini, ancak bu cevabının sadrazamı hiç etkilemediği gibi karşılık olarak, hediyesiz ve eli boş gelmelerinin kötü olduğunu işittiklerini kaydetmektedir. Sadrazam Kemankeş Ali Paşa'nın hediye yakınması üzerine, Césy'nin sözü alarak elçi değişimlerinde hediye verilme⁷⁶³ âdetini hatırlatması üzerine, sadrazamın elçinin ne zaman değişeceğini sorması, konsolosu hayal

⁷⁶² Gédoy'n, sadrazam Kemankeş Ali Paşa'yı kaba, hantal, az zekâlı ve anlayışsız sıfatlarının yanı sıra et parçası olarak da tarif etmektedir.

⁷⁶³ İstanbul'a Avrupa devletlerinin elçilerinin tayin edildiği vakit, elçinin padişaha, sadrazama, kubbealtı vezirlerine ve diğer önemli devlet erkânına hediye getirmesi bir Osmanlı devlet geleneği ve aynı zamanda diplomatik bir âdetti. Hediye geleneği, iki devlet arasındaki ilişkilere fayda sağladığı gibi özellikle de ahidnamelerin yenilenmesi ve barış anlaşmalarının uzatılmasında yararlı olmaktadır. Ayrıca elçiler sadrazam değişikliğinde de hediye takdiminde bulunurlardı. Örneğin, Avusturya elçisi David Ungnad'ın elçiliğinde yer alan Stephan Gerlach, elçinin Sokullu Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa tayini ile ona beş büyük gümüş kupa, bir sürahi, iki meyve çanağı, altın kaplamalı bir saat ve 9.000 taler hediye etmiştir. Ayrıca diğer vezirlerin her birine 2.000-3.000 taler ve konumlarına uygun olarak gümüş takımlar, saatler verildiğini; yeniçeri ağasına hediye dışında 300 taler; Rumeli beylerbeyine 300 taler; dönemin nüfuzlu şahsiyeti olan Salomon Aşknazi'ye 300 taler; sadrazam kethüdasına 100 taler; elçi Ham'nda nöbet tutan yeniçerilere bir takım hediyeler; divan tercümanına 1800 taler ve Divân-ı Hümâyün'daki önemli şahıslara 1.500 taler verildiğini söyler. Son olarak Sultana ise altın ve gümüş sofrta takımları, saatler ve pusula verildiğini ekleyen Gerlach, hediye ve para dağıtımının Türk sınırlarına adım atılması ile başladığını Budin Beylerbeyine, Estergon Sancakbeyine çeşitli kıymetli hediyeler verildiğinin altını çizer. S. Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, c. I, s. 25. Habsburg elçisi Busbecq, sadrazam Rüstem Paşa'nın yerine geçen ve akıllı ve anlayışlı bir Türk olarak tanımladığı Ali Paşa'ya tebriklerini iletmek amacıyla ipeklî kaftan göndermiştir. O. G. Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 198-199.

kırıklığına uğratmıştır. Hem Césy hem de Gédoy'n sadrazamla⁷⁶⁴ geçen görüşmeyi, çaresizce sorunlarını anlattıkları bir zaman kaybı olarak görmüşlerdir⁷⁶⁵.

Sadrazamla yapılan görüşmede Trablusşam paşası Emir Yusuf meselesi dışında, korsanlar hakkında birtakım şikâyetler de ele alınmıştır. Korsanların limanlarda yükleme yapan Avrupalıları ayırt etmeden onlardan para aldıklarının söylenmesi üzerine sadrazam, paranın nerede alındığının detayını öğrenerek kendilerine bildirilmesini istemiştir. Hatta sadrazamın, bazı yerlerde Fransızlardan para alanların İspanyollar olduğunu söylemesi, Gédoy'n'yı umutsuzluğa sevk etmiştir⁷⁶⁶. Netice itibariyle sadrazamın huzurundan ayrılmadan önce Kemankeş Ali Paşa, yazışmaları reisülkütaba⁷⁶⁷ göndereceğini ve meselenin Divan'da görüşüleceğini söyleyerek Césy ve Gédoy'n'ya adalet sözü vermiştir⁷⁶⁸.

Gédoy'n, sadrazamın huzurundan çıktıktan sonra Türkler'in papazı olarak tanımladığı Şeyhülislam Hocazade Esad Efendi ile karşılaştıkları bilgisini verir. Konsolos, devlet yönetiminde ağırlığı olduğunu düşündüğü şeyhülislamın, daha öncesinde Trablusşam paşası meselesi ile alakalı verdikleri evrakları okuyarak bilgi sahibi olduğunu eklemektedir. Dahası şeyhülislamın Osmanlı yönetimindeki âdetler gereğince bu tarz meselelerle ilgilendiğini de ifade etmektedir⁷⁶⁹. Bunun dışında Gédoy'n, Esad Efendi'nin kendilerine hak verdiğini ve Esad Efendi tarafından devletin bu tarz sadrazamlarca idare edildiği sürece sorunlarının çözülemeyeceğinin söylendiğini aktarmaktadır. Şeyhülislamın korsan meselesine ilişkin ise, Fransa'nın korsanlara savaş açtığı takdirde bunun Osmanlı padişahına savaş ilan edilmeden yapılmayacağını dile getirdiğini; elçi Césy'nin ise cevaben, eskiden Osmanlı şeyhülislamı ve aynı zamanda

⁷⁶⁴ Fransız elçisi Nointel, 1673 yılında sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa ile görüşmesinde kapitülasyonların yenilenmiş olmasına karşın gerçekleştirilen görüşmede sadrazamı samimiyetsiz, sonsuz azametli ve kendisine karşı bir tavır takınmış şeklinde tarif etmektedir. Buna karşın elçi, söz konusu hareketlerin Türklere özgü bir davranış olduğunu ve haysiyeti ihlal etmediği sürece bu durumun kabul edilebilir olması gerektiğine işaret etmektedir. Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtrâtlar (1672-1673)*, çev. Nahid Sırrı Örik, c. II, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 117-118.

⁷⁶⁵ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 67.

⁷⁶⁶ Gédoy'n Puysieux'ye yazdığı evrakta sadrazamın verdiği cevaplara çok sinirlendiğini söyleyerek, sadrazamı büyük şişman at ve şişko adam, hem bilgisiz hem de saçmalıyor şeklinde tarif etmiştir. Gédoy'n ayrıca, Ali Paşa'nın sadrazamlık görevini yapacağına sabanını çekmesinin daha uygun olacağını yazmıştır. 30 Mart 1624 Puysieux'ye yazılan mektup. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 69.

⁷⁶⁷ Reisülkütabın başı olduğu divan kâtipleri, gelen evrak ve dilekçeleri özetleyerek divana sunmak üzere reisülkütaba teslim ederlerdi. Muhtemelen Gédoy'n'nın Tripoli paşası hakkında sadrazama sunduğu şikâyet evrakı, sadrazam tarafından reisülkütaba verilecek, ardından tezkereci denilen görevli tarafından özetlenerek divana sunulmak üzere reisülkütaba teslim edilecektir.

⁷⁶⁸ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 68.

⁷⁶⁹ Bilindiği üzere şeyhülislamın XVI. yüzyılın ortalarından itibaren idari görevlerinin artmasının yanı sıra, şeyhülislamın yüzyılın sonuna doğru siyasi kararların alınmasında da yer almaya başlamışlardır.

Esad Efendi'nin babası olan Hoca Saâdeddin Efendi döneminde de bu tarz meselelerde verilen fetvalar ile sorunların giderildiğini söylediğini eklemektedir. Öte yandan Esad Efendi'nin verilen cevap karşısında hala ikna olmayarak, Fransızların korsanlarla sulh yolunu bulmaları gerektiğini, hatta sulh sağlanması için kendisinin Osmanlı padişahı ile görüşeceğini ve Césy'nin de Fransa kralıyla görüşmesi gerektiğini söylediğini bildirmektedir⁷⁷⁰. Esad Efendi ile ayaküstü yapılan konuşmadan kısmen hoşnut olan Gédoy, onun yanından ayrıldıktan sonra en azından biraz da olsa memnuniyet duyduklarını belirtmektedir. Son olarak konsolos, divan toplanmadan önce kararın kendi lehlerine çıkması adına elçi Césy ile 9-10 gün boyunca devletin bütün ileri gelenlerini ziyaret ettikleri bilgisini detay vermeden aktarmaktadır⁷⁷¹.

Gédoy, sadrazam ile yapılan ilk görüşmeyi Puysieux'ye yazarak ona detaylı bir şekilde anlatmıştır. Zalim olarak tanımladığı sadrazama Trablusşam meselesinin anlatılmasının ardından, onun ilk sözünün hediyeleri sormak olduğunu ve görüşmenin boş laflarla geçen zaman kaybından başka bir şey olmadığını Puysieux'ye aktarmıştır. Dahası sadrazamın yanından ayrıldıktan sonra aklı başında ve sorunları çözmeye meyilli biri olarak tarif ettiği şeyhülislamı gördüklerine de değinir. Gédoy üstelik Şeyhülislam Esad Efendi ile ayaküstü yaptıkları görüşmede, değindikleri meselelere ilişkin şeyhülislamın Osmanlı yönetiminden ve devlet yöneticilerinden utandığı yorumunda bulunmuş ve bu görüşünü mektuplarına yazmayı ihmal etmemiştir. Konsolos, olayları anlatırken Puysieux'ye önemli bir hatırlatmada bulunarak, bu tarz meselelerin halledilmesi için para ve hediyelerin çözümleyici olacağını, aksi takdirde Türklerle sorunların başka türlü halledilme yolunun bulunmadığının altını çizmektedir. Dahası Osmanlı padişahının henüz yeni değişmesi nedeniyle kendisini kutlama adına hediye takdim etmenin gereğini daha öncesinde Puysieux'nün kendisine yazdığını, ancak ne Marsilya konsoloslarının⁷⁷² ne de Puysieux'nün para vermek istememeleri nedeniyle çaresiz kaldığını belirtmektedir⁷⁷³. Gédoy, isteğinin desteklenmesi halinde, Trablusşam

⁷⁷⁰ Gédoy, Türklerin korsanlara bakış açısını şu cümlelerle anlatmaktadır; Türkler korsanları Osmanlı İmparatorluğunu Hristiyanların zulmünden kurtarmak için gerekli ve aynı zamanda Tanrının birer yardımcıları olarak görürler. Eğer korsanlar olmasa Hristiyanların İstanbul kapılarına kadar geleceğini ve Türklerin karılarına ve mallarına saldıracakları düşüncesinde olduklarını yazar. Dahası Gédoy, korsanların Hristiyanlara yaptıkları saldırı sonucu kaptan-ı deryanın payını almak adına korsanların yanına gittiğini anlatmaktadır. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 70.

⁷⁷¹ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 67.

⁷⁷² 1599 yılında kurulan ve Levant ve Berberi ticaretinin işlerinden sorumlu olan Marsilya Ticaret Bürosu'nun temsilcileridir. Büro, 1650 yılında kurulan Ticaret Odası'nın temelini oluşturmuştur.

⁷⁷³ Gédoy, burada yeni Osmanlı padişahı IV. Murad'ın tahtını tebrik etme görevini üstlenmek istediğinden, ancak görevin kendisine verilmemesinden dolayı yakınmaktadır. Padişah değişiminin ardından Osmanlı

paşasıyla olan sorunların rahatlıkla çözüme kavuşacağından emindir. Ancak şu vaziyette para desteği olmadan elinden bir şey gelmediğini ve her ne kadar çaba gösterse de bir çözüm bulunamayacağını açık bir şekilde dile getirmektedir⁷⁷⁴. Netice olarak konsolos, Osmanlı Devleti ile söz konusu meselelerin halledilmesine kadar Fransa ile Osmanlı Devleti arasında daha birçok mektubun gelip gideceği ve bunun kendilerine pahalıya mal olacağı yorumunda bulunmuştur.

Bahse konu olan meselelerin haricinde Gédoy, yapılan görüşmeler sonrası imparatorluktaki devlet görevlilerinin bilinçsizliğinden, yüzüstülüğünden ve onlarla iş yapmanın zorluğundan şikâyet etmektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı görevlilerinin yabancı devlet elçilerini hiçbir şekilde dikkate almamalarından ve krallara saygı göstermemelerinden ciddi ölçüde hayıflanmaktadır. Gédoy, Osmanlı yöneticilerinin tek amaçlarının görevlerinde fazla kalamayacak olmalarını bilmeleri nedeniyle, bir an önce zenginleşmek olduğuna vurgu yapar. İmparatorluğun her biriminde çalışan görevlilerin aynı düşünceyi taşıdığını, söz gelimi gümrük görevlilerinin sürekli yeni vergiler üreterek ve bunları zorla toplayarak zenginleşmeye çalıştıkları örneği üzerinden vermektedir. Gédoy, yabani, küstah ve saygısız olarak tanımladığı Türklerin, gurur ve kibirlerinin⁷⁷⁵ haddinden fazla olduğunu⁷⁷⁶, ilk fırsatta onlara Fransa ya da Avrupa Hristiyan gücü tanıtılmaz ise kendilerinin küçük düşeceği hususuna dikkat çeker. Konsolos, Türklerin⁷⁷⁷

Devleti'ne gitmesi ve Osmanlı yetkilileri ile birtakım meseleleri halletmesi gerektiğinden, hediye vermenin meselelerin çözümünde kolaylık sağlayacağını düşünmektedir. Ancak her ne kadar talep etse de yeni padişahı tebrik ve hediye takdim görevi kendisine verilmemiştir.

⁷⁷⁴ 30 Mart 1624 Bay Puyseux'ye yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 68.

⁷⁷⁵ Türklerin savaşıllıkları ve özellikle sahip oldukları İslam inancının onların gurur kaynağı olduğu görüşü bulunmaktadır. Özellikle yabancıların Türkleri kandırma çabalarının Türkler nezdinde aşağılama ve öfkeye neden olduğu ve bu nedenle de yabancıların gelişlerine ve ülkedeki varlıklarına şüpheyle bakıldığından bahsedilir. Osmanlı Devleti'ndeki yabancıların yalnızca tolere edildiği ve her an kötü bir muamelenin kurbanı olma riskiyle karşı karşıya buldukları görüşünün yanı sıra Osmanlı padişahlarının orantısız ölçüde bir gurura sahip oldukları ve hatta bu gururun XIV. Louis'yi bile geride bıraktığı düşünülmektedir. P. Duparc, *Recueil des Instructions aux Ambassadeurs et Ministres de France Depuis les Traités de Westphalie Jusqu'a la Révolution Française: Turquie*, s. XXXII-XXXIII.

⁷⁷⁶ İngiliz elçisi Thomas Roe de Türklerin gururlu ve kibirli olduklarından bahseder. Ayrıca elçi Osmanlı Devleti'nde Hristiyan prenslerin onurlarının ayaklar altına alındığını yazar. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 30.

⁷⁷⁷ Avrupalıların Türklere karşı olumsuz düşünceleri, Haçlı Seferleri dönemine kadar dayandırılmaktadır. Buna göre Batı dünyasının Haçlıları, Türklerden olumsuz bir biçimde söz etmeye başlamıştır. Bahsi geçen tarihler Türklerin Anadolu'ya yerleşme ve bölgede hâkimiyet kurma zamanına denk geldiği için Haçlılar, Türklerin bu eylemlerini istila olarak yorumlamışlardır. Kısacası Batı dünyasının Türklere karşı olumsuz düşüncelerinin kaynağı bu dönemde atılmış ve geçen zamanla beraber daha da artış göstermiştir. Böylelikle Türkler Avrupalı seyyahların eserlerinde vahşi, kaba, zalim ve akılsız olarak tanımlanmışlardır. Söz konusu gezginlerin eserlerini okuyan sonraki nesiller de onların bu düşüncelerinden etkilenecek Türklere karşı belirli bir anlayış ve bakış açısı geliştirmişlerdir. Serpil Güler, *XVII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, s. 38-39.

zaten Hristiyanları bir hiç olarak gördükleri için bütün Hristiyanların ve elçilerin benzer düşünceleri taşıdıklarından, Osmanlı Devleti'ne ilişkin aynı şikâyetleri dile getireceklerinden emindir. Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların her gün tehdit altında olduğunu, elçilere ve onların efendisi olan krallara⁷⁷⁸ artık saygının kalmadığını söyleyerek, bir an evvel harekete geçilmesi gerektiğine dikkat çeker. Öyle ki Osmanlı Devleti'nde emniyette olmadığını düşünen Gédoy'n, Osmanlı görevlileri tarafından şimdilik kendilerine herhangi bir şiddet ya da zorbalık uygulanmadığı için dua ettiklerini, ancak bunun yaşanmasının da yakın bir zamanda gerçekleşeceği tahmininde bulunmaktadır⁷⁷⁹.

Gédoy'n, Osmanlı yöneticilerinin yaptıkları eylemlere karşı cevaben verilecek birkaç çözüm önerisi sunmaktadır. Buna göre ilk yol, Türklerle tüm ilişkileri keserek, arkalarından hiç bir şey bırakmadan bu ülkeden ayrılmalarıdır. İkinci yol, ilişkileri kesmeden, bir sene boyunca Osmanlı Devleti'nde yaptıkları bütün ticareti durdurmaktır. Bu sayede Osmanlı limanlarının iflas edeceğini ve ticaretten yararlanan Osmanlı halkının ayaklanacağını hesap etmektedir. Gédoy'n, Türkler'in vazgeçilmez bulduğunu düşündüğü Fransız kumaşlarının gelmemesi sonucunda, onların zor durumda kalacakları iddiasındadır. Ayrıca Fransız ticaretinin kesilmesiyle, artık Fransız parasının Osmanlı Devleti'ne aktarılmayacağını da muhakeme ederek Türklerin yine zor durumda kalacağını belirtmektedir. Konsolos, bu durumun Osmanlı gümrük fiyatlarını da etkileyerek gelirleri düşüreceği kanaatini taşır. Gédoy'n'ın tasarladığı üçüncü yol ise, Hristiyanların en saygın ve kıymetli prensine yakışacak bir hareket olan güç gösterisidir. Yani buna göre Fransa kralı, 30 ya da 40 gemiyi teçhiz edip Akdeniz'e indirerek Osmanlıya, onun topraklarını her an tehdit edebilecek güçte olduğu mesajını verecektir. Bu noktada Gédoy'n, önerdiği üç yoldan herhangi birinin uygulanması neticesinde, Osmanlı Devleti'nin verilen mesajı alacağı ve Fransızların bütün isteklerini kabul ederek kapitülasyonları yenileyeceği söyleminde bulunmaktadır⁷⁸⁰.

Gédoy'n'ın önerdiği ilk yol olan Osmanlılarla tüm ilişkilerin kesilerek ülkeden ayrılmaları görüşü gerçeklikle bağdaşmamaktadır. Çünkü Fransa açısından Levant bölgesi ve ticareti uzun yıllar önemini korumuştur. Nitekim Colbert'in Levant ticaretini,

⁷⁷⁸ Gédoy'n, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışık durum nedeniyle, Tanrının Hristiyan prenslerin kalbine dokunarak onlara bu fırsattan yararlanma düşüncesini bahşetmesi için dua ettiğini sıklıkla dile getirir.

⁷⁷⁹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 64, 69.

⁷⁸⁰ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 69.

Fransa krallığının en önemli ticareti olduğu yönünde görüşleri olduğu bilinmektedir⁷⁸¹. Gédoy'nun ikinci önerisi olan bir sene boyunca Osmanlı Devleti'ndeki ticareti durdurmak düşüncesinin, Osmanlı Devleti'nden ziyade Fransız ticaretine zarar verecek bir eylem olacağı muhakkaktır. Diğer taraftan Gédoy'nun böylesi bir durumda gümrük vergilerinin düşeceğini, Osmanlı limanların iflas edeceğini ve Fransız kumaşlarının Levant'a gelmemesi sonucu Türklerin zor durumda kalacağını hesap etmektedir. Ancak bu görüşü de gerçeklik dışıdır, çünkü Fransa dışında Levant limanlarında birbirleriyle rekabet halinde ticaret yapan birçok Avrupalı devlet temsilcileri ve tüccarları bulunmaktadır. Fransa'nın bölgeden çekiliyor olması diğer Avrupalı tüccarların işine gelmesinin yanı sıra, Avrupalı tüccarların Fransa'nın bırakacağı ticari alandaki boşluğu vakit geçirmeden dolduracakları tartışmasız bir gerçekliktir.

Kısacası bu şartlar altında Osmanlı Devleti'nde ticari işler kaldığı yerden devam etmekle birlikte, gümrüklerin zarara uğraması gibi bir durum Gédoy'nun bahsettiği ölçüde yaşanmaz. Elbette ki Fransa'nın ticari sahadan çekilmesi Osmanlı gümrüklerini etkileyecektir, ancak böylesi bir vaziyette en çok zararlı çıkan kendisini ticaret dışı bırakmış olan Fransa olacaktır. Ayrıca söz konusu dönemde Fransız kumaşlarının Osmanlı Devleti'nde Gédoy'nun bahsettiği kadar önemli bir yer teşkil etmediği de açık bir şekilde bilinmektedir. Bilhassa İngiliz⁷⁸² ve Hollanda kumaşları ile karşılaştırıldığında Fransızların kötü kalitede⁷⁸³, boyalı ve eninden çalınmış kumaşları Fransız kumaşlarını⁷⁸⁴ gözden düşürmüştür⁷⁸⁵.

Son olarak Gédoy'nun üçüncü seçeneği olan ve kendisinin de her zaman içten içe desteklediği tehditvari güç gösterisinin, iki ülke arasındaki ilişkileri derinden sarsacağı aşikârdır. Dahası Fransa'nın böyle bir güç gösterisi yapması, gerek Fransa'nın gerekse de

⁷⁸¹ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. II.

⁷⁸² XVII. yüzyıl başlarında İngiltere, Halep'e her yıl "Londra" adıyla tanınan 12.000 top kumaş satmıştır. P. Mansel, *Halep Suriye'nin Muhteşem Tüccar Şehrinin Yükselişi ve Düşüşü*, s. 29.

⁷⁸³ Colbert de benzer düşünceye sahiptir. Ancak yapılan reformlar sayesinde Fransız kumaşlarının artık İngiliz ve Hollanda kumaşlarından daha kaliteli olduğunu, yapılan düzenlemeler ile kumaşın kalite ve boyasına belirli standart getirildiğinden söz etmektedir. P. Duparc, *Recueil des Instructions aux Ambassadeurs et Ministres de France Depuis les Traités de Westphalie Jusqu'à la Révolution Française: Turquie*, s. 77.

⁷⁸⁴ Kumaş ticaretinin Fransızların ana ticaret emtialarından birini oluşturduğu bilinmektedir. Ancak kumaşın ilk topunun kaliteli geri kalanının ise kalitesiz toplardan yapılması, Fransız kumaş ticaretine zarar vermiştir. P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 17. Fransızlar XVII. yüzyılın sonuna doğru, Levant'ta çok fazla rağbet gören İngiliz kumaşları ile rekabet etmek için Languedoc'taki dokuma sanayiini geliştirmeye ve kumaşlarını İngiliz kumaşları fiyatının altında satmaya gayret göstermişlerdir. E. Eldem, "Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti", s. 369.

⁷⁸⁵ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 72.

Avrupa'nın içinde bulunduğu koşullar nedeniyle yine imkânsızdır. Bahsi geçen süreç Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne askeri anlamda ihtiyacının olmadığı bir zaman olsa da, Avrupa ve Levant ticaret politikası gereği Fransa'nın henüz Osmanlı Devleti'ni doğrudan karşısına almayı göze alacağı bir zaman değildir. Gédoy'nun bütün önerileri göz önüne alındığında ve sonuçları hesap edildiğinde, yapılması tasarlanan eylemlerin Fransızlara faydadan çok zarar vereceği açıktır. Gédoy'nun gibi tecrübeli bir kişinin söz konusu önerilerin sonuçlarını aşağı yukarı tahmin ediyor olması gerektiğinden, bütün bu söylemleri o anki öfke ve çaresizlik durumuna bağlanabilir.

Gédoy'nun aylarca yollarda zaman harcamasının ardından İstanbul'a ulaşmış olmasına karşın, Halep'e ne zaman gideceğinin belirsizliğini yaşamaktadır. Her fırsatta dile getirdiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun çok yakında çökeceğini ve ülkenin her yerinde bitmek bilmeyen ayaklanmaların İran'ın işine yaradığını belirtmektedir. Gédoy'nun, Halep'e gitmesi durumunda Bağdat'ı alan İran ordusuna komşu olacağı endişesini taşımaktadır. Çünkü İran ordusunun yarattığı korkunun Halep'e kadar hissedildiğinden ve ordunun çok fazla ganimet topladığından bahsetmektedir. Dahası Gédoy'nun, İran'ın ilerlemeye devam ederek yaz sonuna kadar Halep'e gelme ihtimalini de hesaba katmakta ve kendisinin tehlike altında kalacağından kaygılanmaktadır⁷⁸⁶. Konsolos, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan ayaklanmalar ve İran'ın oluşturduğu tehlike sonucunda, ülkenin her bir yanından saldırıya uğrayacağını ve imparatorluklarını kaybedecekleri gecede olduklarını, ancak Türklerin bütün bunlara kör olduğunu şaşkınlıkla izlediğinden bahseder. Kendi durumunu her ne kadar tehlikeli gördüğünü her fırsatta dile getirirse de gerek içinde bulunduğu koşullar gerekse de yapacağı görevin zorluğunu ispat etmek amacıyla İran'ın her an Halep'e kadar gelme ihtimalinden sıklıkla söz eder. Öte yandan Gédoy'nun bahsettiği zorluklara rağmen ilk fırsatta Halep'e gitmek istediğini belirtmekten de geri kalmamıştır. Bu şartlar altında Halep'e giderse kendisinden istenildiği takdirde oradaki gelişmeler hakkında bilgiler vereceğini, ancak kendi nazarında Fırat, Nil, Arabistan, Mezopotamya ve Hindistan'ın hiçbir değeri olmadığını ifade etmiştir⁷⁸⁷.

Gédoy'nun ülkedeki karışıklıklara rağmen Halep'e gitmeden önce Trablusşam meselesini halletmesi gerektiğinin farkındadır. Ancak bu mesele halledildikten sonra

⁷⁸⁶ Gédoy'nun, evraklarında her ne kadar tehlike ya da olumsuz durumlardan bahsetse de devamında, düşündüğü şeyin yalnızca Fransız ticareti ve görevi olduğunu, kendi güveni ve mutluluğunu önemsemediğini belirtme gereği duymuştur.

⁷⁸⁷ Kralın kardeşi olan Anjou dükünün birinci rahibi olan Bay Roches-Habert'e hitaben yazılan mektup, Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 75.

kendisini Halep konsolosu olarak Osmanlı yetkililerine tanıtacak ve ardından padişahın onayı ile Halep'e gidebilecektir. Üstelik Split'te önden gemi ile gönderdiği eşya ve maiyeti de henüz İstanbul'a gelmemiştir. Gédoy'n kaybolduğunu düşünmeye başladığı eşyalarının ve maiyetinin gelmeden de İstanbul'dan ayrılamayacağını farkındadır.

Bekleyiş içerisinde olan Gédoy'n, atandığı Halep konsolosluğuna kendisi gidene kadar vekâleten bakan ve artık eski Halep konsolosu olan Viguiet'ye hem kendisini tanıtan hem de yakında geleceği haberini veren bir mektup kaleme almıştır. Gédoy'n, Viguiet'den bilhassa konsolos atamasında Fransa kralının verdiği karara saygı duyması ve kendisi Halep'e ulaştığı vakit bir sorun çıkarmaması ricasında bulunur. Konsolosluk görevini Viguiet'nin elinden almayı kendisinin istemediğini⁷⁸⁸ ve görevin kendisine konsey ve kral tarafından verildiğini açıklama gereği duyar. Dahası Viguiet'nin arzu etmesi durumunda Halep'te beraber kalabileceklerini ve iyi anlaşacaklarını düşündüğünü dahi belirten Gédoy'n⁷⁸⁹, kendisine muhalif olma ihtimali bulunan eski Halep konsolosu ile arasını iyi tutmak niyetindedir.

Gédoy'n, Trablusşam meselesinin çözülmesini beklerken, sadrazam Kemankeş Ali Paşa'nın birkaç kişiyi öldürdüğü⁷⁹⁰ bilgisinin yanı sıra sadrazamın görevini yerine getirmediği gerekçesiyle idam edildiği haberini alır. Gédoy'n, sadrazamın öldürülme gerekçesini, Kemankeş Ali Paşa'nın Bağdat'ın İran tarafından ele geçirilme haberini padişahın saklaması ve bu mesele ile ilgili mektupları gizlemesi⁷⁹¹ olduğundan

⁷⁸⁸ Gédoy'n, her ne kadar Viguiet'ye görevi kendisinin istemediğini beyan etse de, kralın terzisi Bay Chalais'e yazdığı mektupta tam tersini söylemektedir. Zorlu ve uzun geçen yolculuğu ve ardından İstanbul'da yaşadıkları Gédoy'n'ı hep bir bekleyiş içerisinde bırakmıştır. Halep'e gidişinin türlü sebeplerle uzaması, görevin elinden alınacağı endişesine yol açar. Ayrıca İstanbul'da beklediği muameleyi görememesi ve Osmanlı yetkilileri ile sorunların çözümünün uzaması onda pişmanlığa yol açmıştır. Bu nedenle kralın terzisi Chalais'e, "karşılaşacağım şeyleri bilseydim bu görevi elde etmem için uğraşanlara bu kadar ısrarcı olmazdım" diye yazmıştır. 30 Mart 1624, Bay Chalais'e hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 74.

⁷⁸⁹ 30 Mart 1624 tarihli Bay Viguiet'e hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 72.

⁷⁹⁰ Kemankeş Ali Paşa, şeyhülislam Yahya Efendi ile Mere Hüseyin Paşa'nın gizlice iş birliği yaparak Sultan Mustafa'yı tahta çıkarmaya çalıştıklarını söyleyerek padişah IV. Murad'a şikâyetinde bulunmuştur. Ayrıca Kemankeş Ali Paşa kendisine rakip olarak gördüğü Gürcü Mehmed Paşa ve Kayserili Halil Paşa'yı, Abaza Paşa'yı kıskırttıkları iddiasında bulunarak hapsedirmiştir ve Mere Hüseyin Paşa'yı da katletirmiştir. M. Naima, *Tarih-i Na'imâ*, c. II, s. 515; M. Münir Aktepe, "Kemankeş Ali Paşa", *TDVİA*, c. XXV, 2002, s. 248; *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, III. Kitap, haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yüce Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 105.

⁷⁹¹ Kemankeş Ali Paşa, İstanbul'da bazı vezirleri hapsedirmesi, bazılarını merkezden uzaklaştırması ve de katletirmesi ile kendisine muhalefet edinmişti. Bağdat'ın İran tarafından ele geçirilmesi hadisesi aleyhinde bir algıya neden olmuş ve bu durum Bağdat meselesiyle ilgilenmediği ve Bağdat'ın elden çıkmasına sebep olduğu yolunda söylentilerin çıkmasına ve padişaha şikâyet edilmesine yol açmıştır. Naima, padişahın Bağdat meselesini Kemankeş Ali Paşa'ya sorması ve sadrazamın "Gayr-i vâki'dir" şeklinde cevap vermesi

bahsetmektedir. Bu olayın büyük sarsıntı yarattığını, çünkü padişah IV. Murad'ın Bağdat'a gitmek için hazır olduğunu söylemektedir. Diğer taraftan Gédoy'n, sadrazamın katl edilmesi ve mallarına Osmanlı Devleti tarafından el konulmasının hazineye 900.000 sequins⁷⁹² (Venedik altını) getirdiğini⁷⁹³ belirtir⁷⁹⁴. Dahası bu bilgiyi detaylandırarak sadrazamın paralarının güzel kokan keçi derilerinin içinden çıktığını ve paraların yanı sıra değerli mobilya ve güzel atlarının da hazineye aktarıldığını anlatmaktadır. Bu hususa ilişkin Gédoy'n, maktul sadrazam Kemankeş'in sadrazamlık görevine geldikten sonra inancını ve imparatorluğunu hiçe sayarak titizlikle cebini doldurduğunu ve zengin mal varlığını görevde kaldığı sadece 5 ay⁷⁹⁵ içerisinde yaptığını yazmaktadır⁷⁹⁶.

Gédoy'n, sabık sadrazam Kemankeş Ali Paşa'dan her ne kadar hoşlanmasa da ve işlerin onunla zor yürütüleceğini düşünmüş olsa da, onun katl edilmesine üzülmüş ve olayı kendi talihsizliğine yormuştur. Çünkü yeni şartların Trablusşam olayının halledilmesini uzatacağını ve onları görüşmelere yeniden başlamak zorunda bırakacağını bilmektedir. Ayrıca Gédoy'n Osmanlı yönetimine ilişkin, katl edilen sadrazamın ardından kimsenin bu göreve gelmek istemediğini belirtmekte ve bu gerekçeyle yeni sadrazam tayinin⁷⁹⁷ uzun bir zaman alacağı öngörüsünde bulunmaktadır⁷⁹⁸.

Yeni sadrazam tayinine ilişkin öngörüsünde yanılan Gédoy'n, Çerkez Mehmed Ali Paşa'nın sadrazamlığa zorla tayin edildiğini⁷⁹⁹ haber vermekle birlikte, yeni sadrazamı

üzerine katl edildiğini yazmaktadır. M. Naima, *Tarih-i Na'imâ* c. II, s. 538. Hammer de benzer şekilde, Kemankeş Ali Paşa'nın nüfuzunun son raddelerinde olduğunu ve Bağdat'ın düşüş haberini padişahın ihtimamla gizlediği bilgisinin verir. Olayın padişah tarafından öğrenilmesiyle sadrazam Kemankeş'in saraya davet edildiği ve başı kesilerek, mallarına el konulduğunu yazmaktadır. B. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. IX, İstanbul 1986, s. 28. Nicolae Jorga ise Kemankeş Ali Paşa'nın askerler ile birlikte komplolarla suçlandığı için idam edildiğinden bahsetmektedir. N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1538-1640)*, c. III, s. 372.

⁷⁹² Sequin: değeri 11-12 Frank olan ve İtalya'da geçerli olan altın para birimidir. XIII. ve XVIII yüzyıllarda ticarete yaygın olarak kullanılmıştır.

⁷⁹³ Gédoy'n başka bir mektubunda, öldürülen sadrazamdan geriye bir milyon gümüş altın kaldığını yazmaktadır. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 86.

⁷⁹⁴ Sadrazam Kemankeş Ali Paşa'nın adının rüşvete karıştığı bilinmektedir. M. Aktepe, "Kemankeş Ali Paşa", s. 248.

⁷⁹⁵ Gédoy'n bir mektupta sadrazam Kemankeş'in 5 ay sadrazamlık görevi yaptığının bahsederken, başka bir mektupta da 5-6 ay görev yaptığını yazmıştır. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 86. Ancak bu bilgiler hatalıdır. Kemankeş Ali Paşa 30 Ağustos 1623 ve 3 Nisan 1624 tarihleri arasında yaklaşık 8 ay sadrazamlık görevini sürdürmüştür.

⁷⁹⁶ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 77, 86.

⁷⁹⁷ Gédoy'n'ın aktardığı bu bilgiye karşın, Kemankeş Ali Paşa'nın katledildiği 3 Nisan 1624 günü Çerkes Mehmed Ali Paşa yeni sadrazam olarak tayin edilmiştir. Ayrıca Çerkes Mehmed Ali Paşa, 28 Ocak 1625 tarihine kadar da bu görevi sürdürmüştür.

⁷⁹⁸ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 77.

⁷⁹⁹ Hammer, ihtiyar Şam valisi olarak tanımladığı Çerkes Mehmed Paşa'nın sadrazamlık görevini isteyerek kabul ettiğini yazmaktadır. B. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, s. 28. Ancak Nicolae Jorga, Çerkes

eskisine göre utangaç, daha hantal ve daha bilgisiz olarak tarif etmektedir. Öyle ki konsolos, eski sadrazama göre parasının da daha az olduğunu belirttiği Çerkez Mehmed Ali Paşa'nın tüm bu şartlar altında görevinde 2 ay bile kalamayacağı düşüncesindedir⁸⁰⁰. Ayrıca Gédoy'n görevin ilk olarak yaşlı diye tanımladığı Halil Paşa'ya⁸⁰¹ teklif edildiğini, ancak paşanın özürlerini ileterek reddettiğini ve nihayetinde Çerkez Mehmed'in kellesini kurtarmak için bu görevi kabul ettiğini aktarmaktadır⁸⁰².

Gédoy'n, elçi Césy'nin henüz yeni sadrazamı ziyaret etmediği meselesine bilhassa değinir. Bu ziyaretin gerçekleşmeme nedenini ise yeni sadrazamın tayini sonrası, tanışma bedeli olarak Çerkes Mehmed Ali Paşa'ya verilecek olan 2.000 franka bağlamaktadır. Üstelik sadrazamın kısa sürede değişme ihtimalini hesaba kattıkları için de ziyareti ertelediklerini belirtmektedir⁸⁰³. Böylece sadrazam değişikliği ve yeni sadrazamın görevinde kalıcı olacağını anlaşılabileceği bir vakte kadar beklemek durumunda kalmaları, Emir Yusuf olayını şimdilik askıya almalarına neden olmuştur.

3.4. Trablusşam Paşası Emir Yusuf Meselesinin Çözülmesi

Trablusşam, 1579 yılında Şam ve Halep eyaletlerinin idari olarak düzenlenmesinin ardından Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet haline gelmiştir. Yusuf Paşa'nın mensubu olduğu Seyifoğulları, bölgenin tanınan ailelerindedir ve Yusuf Paşa da eyalette uzun yıllar valilik yapmıştır. Yusuf Paşa bölgedeki Fransız tebaasından fazladan vergi almasının yanı sıra onlara kötü muamelede bulunduğu ve üstelik 1623 yılında Trablus limanında bulunan üç Fransız gemisinin kaptanlarını öldürüp, mallarına el koyduğu gerekçelerinden dolayı şikâyet edilmiştir. Bu haberin Fransa'ya ulaşmasının ardından meselenin çözümü ve Osmanlı makamlarına ulaştırılması görevi bahsedildiği üzere Venedik'teyken Gédoy'n'a verilmiştir. Kendisinden İstanbul'a ulaştığında söz konusu meseleyi halletmesi ve halledene kadar da konsolos olarak tayin edildiğini gizlemesi istenmiştir.

Mehmed Paşa'nın hiç istememesine rağmen sadrazamlığa getirildiğini söylemektedir. N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1538-1640)*, c. III, s. 372.

⁸⁰⁰ Çerkez Mehmed Ali Paşa, yaklaşık olarak 10 ay sadrazamlık görevini yapmıştır.

⁸⁰¹ Gédoy'n'un bahsettiği Halil Paşa'nın Damat Halil Paşa olduğu düşünülmektedir. Ancak Halil Paşayı yaşlı olarak tanımlaması ve sadrazamlık görevini reddettiğini söylemesi hatalı bir bilgidir. Çünkü Halil Paşa o tarihlerde henüz 54 yaşındadır ve 1 Aralık 1626 tarihinde zaten sadrazamlık görevine getirileceği için, Gédoy'n'un bahsettiği zaman diliminde sadrazamlığı reddetmiş olması ihtimali düşüktür.

⁸⁰² 15 Nisan 1624 tarihli Brèves'e yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 82.

⁸⁰³ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 81.

Gédoyn'nın yanı sıra İzmir konsolosu olarak tayin edilen Samson Napollon da Yusuf paşa meselesinin halledilmesiyle görevlendirilmişti. Bu minvalde Samson Napollon, Osmanlı topraklarına Gédoyn'dan önce ulaşması durumunda görevi kendisinin yapması, ama Gédoyn'dan sonra giderse Yusuf paşa meselesinde, Gédoyn'a yardımcı olması koşuluyla yetkilendirilmiştir. Yetkisinin bu çerçevede sınırlı kalmasına karşın Gédoyn'dan bir müddet sonra İstanbul'a gelen Samson'un, Trablusşam meselesiyle meşgul olacağını belirtmesi Gédoyn'ı kızdırmıştır. Gédoyn bahsi geçen meseleyle kendisinin ilgileneceği durumunu, Samson'un bir türlü kabul etmediğini, ancak elçi Césy'nin telkinleri sonrası Samson'un bir nebze de olsa anladığından söz etmektedir⁸⁰⁴. Gédoyn, Samson'un bu tavrı karşısında huzursuzluk yaşamakla birlikte, Yusuf paşa tarafından el konulan Fransız gemileri mevzusunda yaşanan birtakım meseleler onun Samson'a olan öfkesini daha da artırmıştır.

Emir Yusuf tarafından Fransız gemilerine el konulduğu vakitlerde bir Türk kaptanı Trablusşam limanına bu üç gemiyle gelerek, limana uzak bir yerde Hristiyan korsanlarla karşılaştığından ve onlarla büyük bir mücadele yaşadığından söz etmiştir. Türk kaptan yaşanan mücadelenin ardından üç gemiyi korsanlardan aldığı, gemilerde mücadele esnasında birtakım hasarlar meydana geldiği ve ayrıca gemide ele geçirilen mal ve paraları padişaha gönderdiği hikâyesini anlatır. Türk kaptanın beyanı sonrası üç Fransız gemisi incelenmiş, ancak mücadele ya da kavga yaşandığına dair gemilerde hiçbir emarenin bulunmaması, kaptanın yalan söylediğini açığa çıkarmıştır. Meseleyi bu şekilde aktaran Gédoyn, yaşanan olay üzerinden bir genelleme yaparak Fransız halkına zulüm edildiğinden ve paralarına el konulduğundan yakınmıştır⁸⁰⁵.

Gédoyn, yeni sadrazamın göreve gelmesinin ardından işlerin başa sardığı Trablusşam meselesinin çözümüyle uğraşırken, Samson Napollon olaya müdahil olmuş ve Gédoyn'dan habersiz birtakım faaliyetlere girişmiştir. Samson Napollon'un İzmir konsolosu olarak İstanbul'dan ayrılıp İzmir'e gitmesi sonrasında, tesadüf üzere Emir Yusuf, İzmir limanına gitmiş; Emir Yusuf'un geliş haberi Gédoyn'ya verilmeden yalnızca Samson Napollon'a bildirilmiştir. İzmir konsolosu Napollon'un da bu haberi elçi Césy'e ulaştırması sonucunda ikisi birlik olup Yusuf paşanın el koyduğu Fransız gemilerini farklı yollardan almaya uğraşmışlardır⁸⁰⁶. Gédoyn, Césy'nin gemileri almak

⁸⁰⁴ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 66.

⁸⁰⁵ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 82.

⁸⁰⁶ Gédoyn, elçi Césy'nin İzmir konsolosu Samson ile birlik olmasını, Samson tarafından elçiye bahşedilen hediyelere bağlar.

için yasal yolları kullanmak yerine kaptan-ı deryaya ve birkaç görevliye rüşvet verdiğiinden bahsederek bu durumu eleştirmekte; yapılan eylemi kendisine karşı bir hareket olarak yorumlamaktadır. Olayın akabinde elçi Césy, meseleye Gédoy'nı hiçbir şekilde dâhil etmediği gibi yaptığı işlerde yasal yollara da başvurmamıştır. Söz konusu meselede sessiz bir şekilde hareket eden Césy, Napollon'un yüklü miktarda para vermesi sonucu gemiyi satın almasını sağlamıştır⁸⁰⁷.

Olayı etraflı bir şekilde öğrenen Gédoy'n, doğrudan elçi Césy ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmede kendisine yapılanlar karşısında elçiye olan sitemlerini dile getirmiştir. Buna göre Gédoy'n, elçinin meseleye bu şekilde dâhil olmasının işleri daha karmaşık bir hale getirdiğini ve kendisine ait olan görevin elinden alınmasıyla elçinin kendisini terkettiğini söyleme gereği duymuştur. Üstelik meseleyi çözüme yollarının örnek ve ders verici bir tarzda olmadığını ve de tazminat istemek yerine çalıntı gemiyi böyle bir yolla almalarının kralın adını lekelediğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Gédoy'n, yaptığı sitem ve itirazlar sonrasında, kendi hatasının elçiye güvenmek ve ondan habersiz iş yapmamak olduğunu söyleyerek, tek isteğinin söz konusu meseleyi Fransa kralının adına yakışır bir yöntemle çözmek olduğunu bildirmiştir. Son olarak Gédoy'n, elçi Césy'e, bütün yaptıklarını krala yazarak meselenin kendisi tarafından neden uzun zamandır çözülemediğini anlatacağı uyarısında bulunur. Diğer taraftan Gédoy'n, Césy'e borçları nedeniyle Marsilyalıların kendisine olan kızgınlığını göz önünde bulundurmasını söyleyerek, onu ufak çaplı tehdit de etmiştir. Bütün bu yaşananlara karşın Gédoy'n, İzmir konsolosu Samson'un olaylara müdahil olmasa, Césy'nin meseleyi asla tek başına çözemeyeceği ve işin bu noktaya gelemeyeceği çıkarımında bulunmuştur⁸⁰⁸.

Gédoy'n, inandırıcılığı şüpheli olmakla beraber Césy ile yaptığı görüşmenin elçiyi uygulandırdığından bahsetmekte; elçinin meselenin utanç verici bir şekilde çözüldüğünü ve işlerin iyi gitmediğini kabul ettiğini eklemektedir. Üstelik yapılan görüşme üzerine Gédoy'n, elçiden olayın yeni bir yolla çözüleceğinin sözünü almıştır. Tesadüftür ki Gédoy'n, elçiyle yapılan görüşme ve elçinin verdiği sözün üstüne fırsatın ayaklarına geldiğini; aynı gün gemiyi Samson'a satan Türk kaptanın satış meblağını az bularak, geminin fiyatını artırmak istediğini kaydeder. Türk kaptan, yanında kendisini

⁸⁰⁷ Gédoy'n, Césy'nin bu eylemini elçinin kendisine muhalefeti şeklinde yorumlamaktadır. Buna göre elçi Césy, Gédoy'nın olayı çözümesine ve ardından onun önem ve itibar kazanmasına engel olmak istemiştir. Diğer taraftan Gédoy'n, Samson'un yaptığı hareketi de onun kendisini kısıktığı ve olayı çözen kişinin kendisi olmak istediği şeklinde yorumlar. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 89.

⁸⁰⁸ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 90.

desteklemeleri için birçok denizci ile birlikte gelmiş, geminin çalıntı olmadığını ve gemiyi kötü yollardan almadığını beyan etmiştir. Üstelik kaptan, gemiyi almaya çalışan Fransızların kendisini şikâyet ederek gemiyi satmaya zorladıklarını, aksi durumda kendisinin her şeyini kaybedeceği endişesi ile gemiyi Fransızlara satmak durumunda kaldığını iddia etmiştir. Netice itibariyle Türk kaptan, Fransızların buyruklarına saygı duymadığını ve kendi yoluna gitmek istediğini öne sürerek anlaşmanın iptali ve geminin de kendisine geri verilmesi talebinde bulunmuştur. Olayı öğrenince telaşa kapılan Samson, elçi Césy'ye gelerek onu yaşanan gelişmelerden haberdar etmiştir. Gédoy'nun aktarımına göre, Samson ile görüşen Césy, Samson'a yüz vermediği gibi artık gemi meselesine Samson'un müdahil olmasını da yasaklamıştır⁸⁰⁹.

Gemi meselesinin bu şekilde gelişmesi üzerine olayı devralan Gédoy'nun aynı günün akşamı kaymakamı⁸¹⁰ ziyaret ettiğini bildirir. Kaymakam Gürcü Mehmed Paşa ile yaklaşık bir saat görüşükten sonra, Gédoy'nun, oradan memnun bir şekilde ayrılmıştır. Çünkü Gédoy'nun, Gürcü Mehmed Paşa'dan ertesi sabah yapılacak Divan'da geminin tekrardan Fransızlara verilmesi için gayret edeceğini ve kendisinin de Divan'da bulunması gerektiğini işitmiştir. Yaşanan gelişmeler sonrasında Gédoy'nun, Trablusşam paşasının Fransızlardan haksız yere aldığı üç gemiden en azından birini bu şekilde alabilirlerse, kalan diğer iki gemi için de güzel bir sonucun yaşanacağı tahmininde bulunmuştur. Söz konu meseleye ilişkin Divan'da yapılan görüşmenin detaylarına yer veren Gédoy'nun, Türk kaptanın şahitleriyle birlikte geldiğinden bahseder. Divan'daki görüşmede Gédoy'nun, tercümanı aracılığıyla Fransızlar ile Türkler arasındaki eski dostluktan ve bu dostluğun Fransızlardan yana hiçbir vakit bozulmadığı yönünde bir konuşma yapmıştır. Üstelik konsolos konuşma boyunca gemi meselesini ön planda tutarak, bu meselenin çok önemli olduğunu ve iki ülke arasındaki dostluğu ayakta tutabilmek amacıyla örnek bir adaletle çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Fransızların ellerinden gemilerinin alınması esnasında, gemilerin kaptanlarının öldürüldüğünü ve gemilerden 100.000 écünün çalındığını vurgulayan Gédoy'nun, Fransa kralının bu olaya göz

⁸⁰⁹ Gédoy'nun, elçinin Samson'a olan soğuk davranışından memnun olmakla birlikte, Samson'un hakettiği değersizliği bulduğunu düşünmektedir. Ayrıca Gédoy'nun, Samson'un gemi olayına karışması durumunda Césy tarafından görevden alınmakla tehdit edilmiş olduğunu da eklemektedir. Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 90.

⁸¹⁰ O tarihlerde, henüz yeni tayin edilen sadrazam Çerkes Mehmed Paşa, hem Abaza İsyanı hem de İran seferiyle meşgul olduğu için İstanbul'da bulunmamaktaydı. Böylelikle onun yerine Gürcü Mehmed Paşa, sadaret kaymakamı olarak İstanbul'da kalmıştır. Bu nedenle Gédoy'nun görüştüğü kişi Gürcü Mehmed Paşa'dır. Mahmut Ak, "Gürcü Mehmed Paşa", *TDVİA*, c. XXVIII, s. 510.

yummayarak, intikam almak isteyeceğini de dile getirmiştir. Gédoy'n, yaptığı konuşmanın ardından söylediklerini yalanlamak isteyen Türk kaptanın Divan'da artık dinlenmek istenmediğini ve nihayetinde Türk kaptana para yerine yüz değnek cezasının uygun görüldüğünü eklemektedir. Divan'da yapılan görüşme sonucunda, geminin itirazsız ve hiçbir kuruş ödenmeden Fransızlara iade edilmesine karar verildiğinden gururla söz eden Gédoy'n, geminin önce İzmir kadısına gönderileceği ve oradan da Fransızlara teslim edileceği haberini verir⁸¹¹.

Gédoy'n, Divan'da alınan kararlardan memnun olmakla birlikte, elçi Césy'nin benzer duygularda olmadığını ve kendisinin kolay bir şekilde kazanmış olduğu bu başarıya engel olmaya çalıştığını düşünmektedir. Elçi Césy'nin muhalif tavırları, Gédoy'n'n endişesini daha da artırmıştır. Nitekim yaşadığı endişelerde haklı olduğunu belirten Gédoy'n, Divan'a gitmek istemesine rağmen elçinin bahaneler bularak kendisine tercüman vermek istemediğini bildirir. Elçi her ne kadar meselenin sonuçlandırılmasına engel olmaya çalışsa da Türklerin olayı hızlandırarak, elçiden hem tercümanını hem de eski Sadrazam Kemankeş Ali Paşa'nın ölümüyle kaybolan evrakların kopyasını talep etmesi, bu durumu değiştirmiştir⁸¹². Césy, evrakları vererek tercümanını görevlendirmek zorunda kalmış olsa da Gédoy'n, elçinin muhalif hareketleri nedeniyle çözüm aşamasına gelmiş olayın uzamasından endişe duymaya devam etmiştir. Üstelik meseleye kendisini adadığını ifade eden konsolos, bu fırsatı kaçırmamaları için elçiye yalvardığını, ancak elçiden aşağılayıcı ve küçümseyici nitelikte cevaplar aldığını aktarır. Dahası elçi Césy, artık meseleyi Gédoy'n'n yardımına gerek kalmadan tek başına halledeceğini ve kendisine bu şekilde yalvarmasının gereksiz olduğunu doğrudan söylemiştir. Gemi meselesinin çözümünü bu şekilde kabullenmek zorunda kalan Gédoy'n, elçinin olaya engel olmasının üzüntüsünü yaşadığı bir vakitte duyabileceği en kötü haberlerden birini almıştır. Paris'ten gelen haberlere göre dışişleri sekreteri ve aynı zamanda Gédoy'n'n hamisi konumunda bulunan Puysieux⁸¹³, Fransa kralı tarafından görevinden alınmış ve saraydan uzaklaştırılmıştır⁸¹⁴.

⁸¹¹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 91.

⁸¹² Bahsi geçen evraklar, Trablusşam paşası emir Yusuf meselesi hakkında Fransızların şikâyetlerini bildiren ve eski sadrazam Kemankeş Ali Paşa'ya teslim edilen evraklardır. Nitekim bu evraklar Fransa kralı tarafından yazılmış ve Gédoy'n tarafından İstanbul'a getirilmiştir.

⁸¹³ Puysieux, 4 Şubat 1624 tarihinde görevden alınmış ve bu haber İstanbul'a Nisan ayının son günlerinde ulaşmıştır. Yani Fransa'dan bu haberin İstanbul'a ulaşması yaklaşık olarak üç aya tekabül etmiştir.

⁸¹⁴ Gédoy'n haberi aldığı andaki ilk duygusunu, itibarının bittiği çok kötü bir haber, şeklinde dile getirmiştir. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 92.

Dışişleri görevlisi Puysieux'nun görevden alınması, Gédoy'n'yı her açıdan olumsuz etkilemiştir. Bilhassa bu husus başta Trablusşam meselesinin çözümünde kendini tam anlamıyla hissettirmiştir. Hamisinin görevden alınmasının Samson Napollon ve Césy'ye cesaret verdiğini düşünen Gédoy'n, aralarındaki soğukluğun daha da arttığına işaret etmektedir. Césy ile Samson'un yeniden birlik olduğunu ve kendisine karşı hiçbir saygı göstermediklerini anlatan Gédoy'n, bu ülkede desteksiz ve hamisiz, zor bir durumda kalmıştır. Üstelik gemi meselesine Samson'un tekrar müdahil olduğunu ve bu hususta elçiyi de ikna ettiğini bildiren Gédoy'n, meselenin artık bambaşka bir şekil aldığına haberini verir. Buna göre Césy ve Samson, geminin kaptanının divanda değnek cezasına çarptırılması ile kötü muamele gördüğü gerekçesine dayanarak kaptana tazminat ödemişlerdir. Kaptan ise Divan'da geminin Fransızlara teslimi için kendisine tazminat ödenmemesi kararı alınmış olduğundan, elçi ve Samson ile yapılan yeni anlaşmayı hemen kabul etme yolunu seçmiştir. Böylelikle elçinin ikinci defa gizli bir anlaşma yaptığının haberini veren Gédoy'n, kaptana ödenen paranın ardından geminin Samson'a verildiğini bildirir. Olayı öğrenen Gédoy'n, elçi ile tekrar bir araya gelse de meselenin kalan kısmının elçiye bırakılarak acele ettirilmemesi cevabını almakla yetinmiştir⁸¹⁵.

Aradan geçen süre zarfında gemi meselesini tekrardan elçiye açan Gédoy'n, olaya dair birçok gelişmenin detayını öğrenir. Öyle ki elçi Césy, bahsi geçen meselede en iyi çözümün kaptan ile anlaşmak olduğunu, aksi takdirde olayın başka türlü halledilemeyeceğini ifade etmiştir. Elçi, ödeme yapmadan Türklerin ülkesinde hiçbir meselenin çözüme kavuşamayacağını, ama Gédoy'n'n istemesi halinde gemiyi Samson Napollon'dan satın alabileceğini söylemiştir. Gédoy'n, elçinin bu sözünün ardındaki asıl maksadı anladığından bahseder. Yani Gédoy'n, kendisinin gemiyi satın alacak parasının olmadığına elçi tarafından bilinmesine rağmen, elçinin bu teklifi yapmakla esasında kendisini küçük düşürme gayretinde olduğunu düşünmektedir. Kısacası elçinin asıl amacı, geminin parasını ödeyen Samson Napollon'da kalmasıdır. Gédoy'n, öğrendikleri karşısında elçinin ve Samson'un yaptığı işin utanç verici ve aynı zamanda Fransa kralının adını lekeleyen bir yol olduğu cevabını vermiştir. Ayrıca Gédoy'n, kendisinin İstanbul'a gemileri almak için gönderilmediğine zaten Fransa limanlarının gemilerle dolu olduğuna değinir. Buradaki esas meselenin, hakkında sürekli şikâyetler yapılan Emir Yusuf'un eylemlerini tazmin ederek Fransızlar açısından örnek bir adalet tesis etmek olduğunu

⁸¹⁵ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 97.

söyler. Ne var ki konsolos kendisi bunları düşünürken elçinin yaptığı kötü anlaşmanın Emir Yusuf'un eylemlerini tazmin etmediğini, tam tersine Fransızların Osmanlı ülkesindeki ağırlıklarını düşürerek, Fransız tebaasına yapılan kötü muameleleri artıracak mahiyette bir eylem olduğunu söylemiştir⁸¹⁶.

Gemi meselesinde elçi ve Gédoy'n arasındaki diyalog devam etmiş ve elçi, Gédoy'n'a gemiyi alması durumunda onunla ne yapmak istediğini sormuştur⁸¹⁷. Gédoy'n, Fransızlardan çalınan gemiyi kaptandan bizzat kendisi alması halinde, böylesi bir durumda Türklerin utanç duyacağı bir harekette bulunacağından bahseder. Buna göre konsolos, Fransızların gemilerini Türklerden tekrar nasıl aldıklarının iyice anlaşılması için gemiyi onların sarayının dibine kadar koymak istediğini söylemiştir. Netice itibariyle yapılan görüşmede Gédoy'n, elçinin gemi meselesi ile ilgili daha fazla detay vermediğini ve durumu mecburen kabullenmek zorunda kaldığını belirtmektedir⁸¹⁸.

Meseleyi özetlemek gerekirse, Trablusşam paşasının el koyduğu gemilerin alınması ve yaptığı bütün eylemlerin tazmin edilmesi görevi, Gédoy'n henüz Venedik'te iken kendisine verilmişti. İstanbul'a geldikten sonra bu mesele onu uzun müddet bu şehirde tutmuş ve meseleyi halletmeden Halep'e gidememiştir. Üstelik meselenin çözülmesiyle uğraşırken elçi ile ihtilafa düşmüş; elçinin engellemeleri sonucu gemi meselesini çözme çabası, Gédoy'n'un başarı hanesine yazılmadığı gibi olay da Fransızlar adına utanç verici bir şekilde kapanmıştır⁸¹⁹.

3. 5. Gédoy'n'un İstanbul'da Bekleyiş Süreci

Emir Yusuf meselesinin bir şekilde kapanmasının ardından artık Gédoy'n'yı İstanbul'da tutacak bir gerekçe kalmamıştı. Osmanlı padişahından konsolosluk görevini onaylayan beratı almasıyla görev yeri olan Halep'e gidebilirdi. Ancak diğer tüm hususlarda olduğu gibi, Gédoy'n'un Halep'e gitmesi ve konsolosluk görevine başlaması

⁸¹⁶ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 100.

⁸¹⁷ Elçi Césy ve Gédoy'n arasında geçen konuşmada, Gédoy'n gemiyi satın almak istediğini söyleyerek elçiyi şaşırttığından bahsetmektedir. Ancak Gédoy'n'un bu görüşünde samimi olmadığı düşünülmektedir. Çünkü Puyssieux'nün görevden alınması sonrası kendisi de Halep konsolosluğu görevini kaybedeceğini tahmin etmektedir. Dahası Gédoy'n, elçinin kendisine muhalif olduğunu bilmekte ve işlerinin bu nedenle düzelmeyeceğini hesap etmektedir. Nihayetinde Gédoy'n, bahsedilen nedenlerden dolayı gemiyi alarak parasını boş yere harcama niyetinde olmamıştır.

⁸¹⁸ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 100-101.

⁸¹⁹ Gédoy'n gemi meselesinde pes ettiğini ve bundan sonra artık kendisini mutlu edecek şeylerle uğraşmaya karar verdiğini belirtmektedir. Ayrıca, "şimdiye kadar yaptığım hiçbir şeyde alçaklık ya da ihanet içinde olmadım" diyerek hem kendi duruşunu sergilemekte hem de elçi Césy'nin davranışlarını ihanet olarak göstermektedir. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 101.

için İstanbul'da beklemesini gerektiren koşullar hâsıl olmuştur. Mevcut vaziyette Gédoy'nın görev yerine gitmesinin önündeki en büyük engel, Puysieux'nun dışişleri⁸²⁰ görevinden alınması olayıdır⁸²¹.

Gédoy'nun Fransa'dan gelen haberleri öğrenmesinin ardından Puysieux'ye ve onun önemli görevlileri arasında yer alan Barat'a mektup yazarak duyduğu haber karşısında ne kadar üzüldüğünü dile getirmiştir⁸²². Aldığı haberlere bir anlam veremediğini ve Fransa yönetiminin oldukça yanlış karar verdiğini ifade eden konsolos, Puysieux'nün işlerden uzak tutulması ile onun hizmetlerinin kıymetinin anlaşılacağı yorumunda bulunmuştur. Gédoy'nun Fransa yönetimine sitemlerini dile getirmesinin ardından zamanın bu haksızlığa çare olacağına ve Puysieux'nün elinden alınan onurun ona tekrar bahşedileceğine inandığını belirtir. Üzüntü ve sitemlerini bu şekilde dile getiren konsolos, kendisini oldukça üzen bu durumun belki de Puysieux'yü o kadar etkilemediği ve yaşanan olayın üzerinde durmasının yanlış olabileceğini⁸²³ söyleyerek, meselenin kendisini alakadar eden tarafına dikkat çekmiştir⁸²⁴. Yaşanan gelişmelerin ardından Gédoy'nun, kendisine bunca zahmet ve sıkıntıya yol açan konsolosluk görevini kaybedeceği korkusu daha da artmıştır⁸²⁵.

Konsolos aldığı haberin ardından kendisinin de her an görevden alınacağına ciddi ölçüde kaygısını yaşamaya başlamıştır. Mevcut şartlar altında, görevden alınma ihtimalini görevin bir parçası gibi görerek alınacak olan karara saygı duyması gerektiğini kabullenen bir ruh hali içerisine girmiştir. Konsolosluk görevinden alınacağına dair duyduğu endişenin esas nedeni, Fransa kralı tarafından Halep konsolosluk görevi ellerinden alınan Marsilyalıların kendisi aleyhine faaliyette bulunacakları düşüncesidir. Esasında bu endişesinde de haklıdır, çünkü Gédoy'nun Halep konsolosluğuna kral tarafından

⁸²⁰ Puysieux'nün görevden alınmasının ardından dışişlerine Philippeaux, Potier ve Ville Clercs getirilmiş ve bahsi geçen üç kişi görevi paylaşmıştır. Ancak 1626 yılında dışişleri sekreterliğine Herbault tek başına getirilmiştir. Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 93.

⁸²¹ Puysieux ile birlikte dışişlerinde onun kâtabi görevinde olan Bay Barat da görevden alınmıştır.

⁸²² Aldığı habere Gédoy'nun o kadar üzülmiştir ki, haberi arkadaşları yerine elçi Césy'den duymayı dilediğini ve bu sayede haberi yalanlama ihtimalinin bulunduğunu söylemiştir.

⁸²³ Dahası Gédoy'nun mektuba başlarken, mahcubiyet içerisinde yazıp yazmamaktaki kararsızlığını dile getirmiştir.

⁸²⁴ Gédoy'nun, Puysieux'ye siz akli başındasınız, iyi ve kötü olaylar sizi etkilemiyor demesinin ardından, bu olayın neticesinde kendimi daha çok düşünüyorum demekle yaşadığı endişeyi açık bir şekilde dile getirmiştir.

⁸²⁵ İçinde bulunduğu vaziyeti her fırsatta dile getiren Gédoy'nun, "*her şey yolunda gitseydi bu duruma şaşardım*", diyerek yaşadığı bütün aksilikler karşısında içinde bulunduğu durumu özetlemiştir. 30 Nisan 1624 tarihli Puysieux'ye ve aynı tarihli Barat'a hitaben yazılan mektuplar, Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 94.

tayin edilerek konsolosluk atamalarında yeni bir sürecin dönüm noktasını oluşturmaktaydı. Kralın ataması, konsolosluk satışlarına son verme yönünde bir eylem olmakla birlikte konsolosluğun mülkiyet sahiplerinin tepkisine yol açmıştı. Gédoy'n bu nedenle Marsilyalıların kendisi aleyhinde faaliyetlerde bulunarak, tekrardan Halep konsolosluğunu ele geçireceklerden neredeyse emindi. Bahsedilen gerekçelerden dolayı mevcut koşulların kendisine ne getireceğini bilemediğinden, birkaç ay daha İstanbul'da kalarak olayların nasıl şekilleneceğini beklemekte karar kılmıştır.

Gédoy'n, Halep konsolosluk görevinde bir değişiklik olup olmayacağını beklerken Fransa kralı XIII. Louis'ye, Halep tüccarlarına ve de yeni dışişleri sekreteri Ville aux Clercs'e⁸²⁶ mektup yazmıştır. Öncelikli olarak krala konsolosluk görevini kabul etmesi nedeniyle yaşadığı pişmanlıktan bahseden konsolos, bu görevin kendisine Puysieux'nün önerisi doğrultusunda verildiğinden söz açar. Ardından Trablusşam meselesinde elçi ile olan mücadelesine değinmiş ve hiçbir vakit kralın sözünden çıkmayarak onun emri doğrultusunda elçinin dediklerini yaptığı açıklamasında bulunmuştur. İstanbul'a giderken karadan uzun bir yolculuk seyahati yaptığı mevzusuna da değinen Gédoy'n, Bosna, Dalmaçya, Hırvatistan, Sırbistan ve Bulgaristan gibi önemli bölgeleri titizlikle incelediğini söylemesinin yanı sıra yaptığı incelemeyi ileride kullanılabileceğini de önermiştir. Son olarak Gédoy'n, atandığı Halep konsolosluğu görevine başlaması halinde, yakında Halep'e komşu olacağını düşündüğü İran hakkında da krala yeni bilgi ve malumatlar sunabileceğini eklemiştir⁸²⁷.

Gédoy'n, yeni dışişleri sekreteri Clercs'e Halep'e gitmesini geciktiren ve İstanbul'da kendisini tutan görevden bahsetmesinin ardından, Puysieux'nün görevden alınmasıyla kendi durumu için yaşadığı endişeden söz açmıştır. Marsilyalıların bu süreci kendisi aleyhine kullanarak Halep'e gitmesine engel olacaklarını düşündüğünü belirten Gédoy'n, Halep'te işlerin ve ticari vaziyetin çok kötü durumda olduğundan bahseder. Bu noktadan hareketle Halep ticaretinin içinde bulunduğu kötü vaziyetin çözümü, o bölgeye cesaretli ve bu iş için uygun birisinin gitmesinin hayati önemde olduğunun altını

⁸²⁶ Ville aux Clercs, dışişleri sekreteri olması nedeniyle, kendisi aynı zamanda Fransa'nın levant işleri sorumlusudur.

⁸²⁷ 30 Nisan 1624 Fransa kralına hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 95.

çizmektedir. Aksi takdirde zaten yaklaşmakta olan İran tehdidi nedeniyle, Halep ticaretinin kaçınılmaz çöküşünün çok yakın olacağı görüşünü yineler⁸²⁸.

Konsolos Gédoy, görevini kaybetme korkusu içerisinde gerek Fransa kralına gerekse de Clercs'e yazdıkları mektuplarda bulunduğu ruh halini açık bir şekilde sergilemektedir. Seyahati boyunca edindiği bilgi ve tecrübelerin haberini veren konsolos, görevini kaybetmesi durumunda alternatif bir görev arayışı içerisinde olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Diğer taraftan Halep ticaretinin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu haber veren Gédoy, Halep'e cesur ve iş bilen birinin gitmesi gerekliliğine sürekli vurgu yapmaktadır. Aksi takdirde Halep ticaretinin çökeceği iddiasında ısrarcıdır⁸²⁹. Gédoy, açık bir şekilde Halep'e gitmesi gereken ve ticareti batmaktan kurtaracak olan cesur ve iş bilirkişinin kendisi olduğu mesajını vermeye çalışmıştır. Diğer taraftan Halep'e henüz gidemediği ve görevine başlayamadığı için kendisini ispat edemediğini düşünen konsolos, işe koyulması ve başarılı olabilmesi için kendisine zaman tanınması gerektiğinden, ancak bu sayede işin üstesinden gelebileceğinden emindir. Özetle Gédoy, kendisini Halep konsolosluğu ve ticaretinin kurtuluşu için vazgeçilmez bir görevli olarak gösterme gayretinde bulunmuştur.

Gédoy, Halep tüccarlarına yazdığı mektupta ise, normal şartlarda Mayıs ayının sonunda Halep'te olacağını tahmin ettiğini, ancak Fransa'dan gelen tatsız haberler üzerine kendi geleceğinin ve görevinin ne olacağını bilemediğinden, Fransa'dan gelecek yeni talimatlara bağlı olduğunu bildirmiştir. Kaderinin Fransa'dan gelecek emirlere bağlı olduğunu bildiren Gédoy, görevden alınması halinde bu duruma üzülmeyeceğini, elinde olsa konsolosluk mevzusunda geri adım atacağını ifade etmektedir. Konsolos bu düşüncesinin nedenini birkaç gerekçeye dayandırır. Buna göre Gédoy, İskenderiye limanının harap bir halde ve Halep ticaretinin de çökmek üzere olduğu iddiasındadır. Dahası elçi Césy'nin zulmünü artırmış olması nedeniyle Halep'te tüccarlar ile elçi

⁸²⁸ 30 Nisan 1634 Bay la Ville de Clercs'e hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 96.

⁸²⁹ Halep ticaretinin çökeceğine dair söylemler İngiliz ticaretinde de yer almaktadır. Buna göre XVI. yüzyılın sonunda Levant şirketinin ortağı olan Staper, Halep'te masrafların çok ağır ve satışların ise çok az olmasından dolayı İngiliz tüccarlarının ticaretten yıldıgını söylemektedir. Bunun yanı sıra şirketin bir başka ortağı olan Nicholas Salter ise, Halep ticaretinin uğraşmaya değmeyecek olduğundan söz etmektedir. Ancak Alfred Wood bu tarz yakınmaların ve söylemlerin Levant Kumpanyası süresince her daim var olduğunu ve bu nedenle de söz konusu yakınmaları inandırıcı bulmadığını yazmaktadır. Dahası yazar, bu söylem sonrasında İngilizlerin Halep'te iş hanı kurmaya çalıştıkları ve paralarını bu ticarete yatırdıkları gibi gerekçelere dayanarak, ticaretin aslında yolunda olduğu düşüncesini desteklemiştir. Son olarak yazar İngiltere'de Kumpanya'nın tekelciliğine karşı gerçekleştirilen protestoların yapılmasını da ticaretin kazançlı olduğu şeklinde yorumlamıştır. A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 48.

arasındaki anlaşmazlıkların devam ettiğine işaret etmektedir⁸³⁰. Mevcut şartlar altında Halep'te göreve başlamayı keyifsiz bulan Gédoy'n, yapacağı işten bir kazanç ya da onur elde edemeyeceğini hesap etmektedir. Yani en azından başkalarına bu şekilde düşündüğünü göstererek görevden alınması durumunda üzülmeceğinin mesajını vermek istemiştir. Diğer taraftan bütün olumsuz durumlara karşın, kendisini ispat edemediği ve Halep tüccarlarına yardımcı olmadığı için üzüntü duyacağını, ancak yine de Halep'e gitme emri gelir ise hiç vakit kaybetmeden yola koyulacağı haberini vermiştir⁸³¹.

Bunun dışında Gédoy'n, hem Fransa'dan yola çıkmasından İstanbul'a varışına değin geçen sürede ve hem de İstanbul'da geçirdiği zaman boyunca, arkadaşlarına ve Fransız sarayına yakın gördüğü kimselere mektup yazmayı ihmal etmemiştir. Öyle ki seyahati ve İstanbul günlerine dair her bir detayı kaleme alan Gédoy'n, mektup yazdığı kimselerden de Fransa'ya ve saraya dair haberlerin kendisine iletilmesi beklentisinde olmuştur. Paris'ten ayrılmasının ardından 8 ay geçmesine rağmen, bu sürecin kendisine 8 bin yıl gibi geldiğini, iletişimi koparmamak ve de kendisine cevap yazdırmak gayreti içerisinde sürekli birilerini yazmaya zorladığını, ancak şimdiye kadar pek fazla kimsenin kendisine cevap yazmadığını üzüntüyle dile getirmektedir⁸³². Gédoy'n sıklıkla ve uzun bir şekilde yazdığı mektuplarına cevap verilmemesini, kendisine karşı bir küçümseme olarak nitelendirmekte ve neden kendisine cevap verilmediğine bir anlam veremediğini ve bu durumu şaşkınlıkla karşıladığını belirtmektedir. Konsolos, yazdığı mektupların muhataplarını rahatsız edebileceği düşüncesine kapılmakla birlikte yaşadığı belirsizlik durumunun kendisini ziyadesiyle üzdüğünü itiraf etmiştir. Özellikle Puysieux ve Barat'ın görevden alınmalarının ardından arkadaşlarından ya da saraydan hiçbir haber alamaması, Gédoy'n'yı daha fazla yazmaya meylettirmiştir. İki satır dahi yazılsa kendisine yardımcı olacaklarını ifade eden konsolos, böyle devam ederse Fransa'ya dönerek durumun nedenlerini öğrenmeye mecbur kalacağını dahi söylemiştir. Bütün bunlara karşın

⁸³⁰ 23 Temmuz 1624 tarihli, M. de Brèves'e hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 144.

⁸³¹ 19 Mayıs 1624 Halep tüccarlarına hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 99.

⁸³² Gédoy'n, özellikle Fransa kralının erkek kardeşi Anjou dükünün evinin bir üyesi olan Villeneuve, Gédoy'n'nin arkadaşı Courbouzon, Normandiya Beyfendisi Bardouville, Lalande senyörü ve Orleans dükünün kaptanı Louis de Lubert, Bragelogne şövalyesi, Tournelles senyörü, olağanüstü savaşların veznedarı, devlet kensey üyesi Jérôme Bragelogne, Kralın Hazinedarı olan Hérouard gibi kimselere ve daha pek çok kimseye devamlı yazdığını ancak bir cevap alamadığını belirtmiştir. İçlerinden sadece ünlü bir doktorun oğlu olan Marescot'un cevap yazdığını, ancak onun da net olmayan ve kendi hislerini pek fazla ifade etmeyen tarzda yazdığını dile getirmiştir. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 103.

kendisinin, arkadaşlarını unutmadığını göstermek adına yazmaya devam edeceği haberini veren Gédoy'n, belirsizlik içerisinde İstanbul'da kalmaya devam etmiştir.⁸³³

Gédoy'n, yazdığı mektupların beklediği sıklıkta cevaplanmamasına ve bazı kimselerden hiçbir surette geri dönüş alamamasına üzülmelerinin yanı sıra mektupların postacılığını yapan Venediklilere dair de şikâyetlerine yer vermiştir. Bir Fransız konsolosu olan ve Osmanlı Devleti'nde görev yapan Gédoy'n'un, Venedik posta sisteminden şikâyet etmesi dikkat çekicidir. Bu durum, bahsedilen süreçte Fransızların kendi postaları yerine Venedik postalarını kullandığını göstermektedir. Bahsedilen dönemde Fransızların ya da diğer Avrupalıların kendi posta teşkilatlarının olup olmadığı bilinmemekle beraber öncelikli olarak, Osmanlı Devleti'nin posta sistemine yer verilecektir. Osmanlı Devleti, dâhili haberleşmeyi sağlayan posta teşkilatına sahip olmasının yanı sıra hem Doğu'ya hem de Batı'ya kadar uzanan bir posta hizmeti gerçekleştiriyordu. Buna karşın öncelikli olarak, Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıla kadar organize bir posta sistemine sahip olmadığı detayına yer vermek gerekmektedir.⁸³⁴

Osmanlı dâhili posta sistemi, çok az oranda vapur seferleri dışında yaya veya atlı Tatarlar tarafından sürdürülmekteydi. Tatarlara padişah fermanıyla verilen posta görevlerinde güvenlik gerekçesiyle yeniçeriler eşlik ediyorlardı. Postanın ücreti ise yolun uzunluk ve kısalığına göre değişiklik göstermekteydi.⁸³⁵ Nitekim Osmanlı Devleti'nin dâhili haberleşmesinde istifade edilen en önemli araç ulaklardı. Haberleşmeyi sağlayan bu görevliler dinlenmek, atlarını değiştirmek ve sonrasında tekrardan yola çıkmak için menzilhaneleri⁸³⁶ kullanırlardı. Ulakların ihtiyaçlarını karşılayan menzilhaneler, posta teşkilatının önemli birimlerindendi. Ulakların yanı sıra tatarlar, peykler, müjdeciler ve karakulaklar tarafından da haberleşme hizmeti verilmekteydi. Bahsi geçen bu kişiler padişah fermanları ve Osmanlı yöneticilerinin emirlerinin dışında halkın mektuplarını da taşımaktaydılar. Bu noktada yer vermek gerekir ki Osmanlı Devleti'ne Avrupa'dan gelen

⁸³³ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 112.

⁸³⁴ E. S. Gürkan, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, s. 199

⁸³⁵ Kamuran Günseli, "Levant Şark Postaları", *Türk Pulculuğu*, 3/13, 1977, s. 11.

⁸³⁶ Geniş sınırlar üzerinde bulunan Osmanlı Devleti, ticari ve ekonomik faaliyetler, haberleşme, nakil ve askeri gereksinimlerden kaynaklı düzenli bir yol sistemine ihtiyaç duymuştur. Bu açıdan imparatorluk içerisinde Anadolu'da ve Rumeli'de ana yollar ve bu yollara bağlı tâli yollar tesis edilmiştir. Bahsi geçen yollar üzerinde emirlerin ulaştırılması ve bir takım haberleşmelerin hızlı ve güvenilir bir şekilde sağlanması için menzilhane adı verilen konak yerleri inşa edilmiştir. Menzilhanelerden, ordunun iâşesinin yanı sıra ticari nakliyat ve özel haberleşmeler gibi hususlarda istifade edilmiştir. Yusuf Hallaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, c. II, İstanbul 1981, s. 123.

ve karayolu ile gönderilen mektuplar, özel yönetim tarafından yeniçeriler eşliğindeki kuryeler tarafından taşınırdı⁸³⁷.

Osmanlı Devleti posta teşkilatına sahip olmakla beraber ülkede yabancı postaneler de bulunmaktaydı. Bu postaneler, XVI. yüzyılın sonunda başlayan ve XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden *Şark Postaları* ya da *Levant Postaları*'dır. Levant postaları Avrupalılara tanınan kapitülasyonlarda hiçbir surette yer almamakla beraber⁸³⁸ Avrupalıların zamanla söz konusu hakları elde ettikleri görülmektedir. Buna göre Avusturya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Polonya, Romanya ve Yunanistan bilhassa elçilik haberleşmelerinde kullanılmak üzere söz konusu imtiyazlardan faydalanarak postaneler açmışlardır⁸³⁹. Büyük bir çoğunluğu sefaret postaları şeklinde olan yabancı postaneler, elçilerin kendi postacıları vasıtasıyla elçilik işlerine ait mektupları naklettirme hakkına sahiplerdi. Diğer taraftan İstanbul ile yabancıların çoğunlukta buldukları önemli ticaret merkezlerinde kurulan yabancı postalar, önem arz etmekle beraber bahse konu postaların kurulmasında ve artmasında etkili olmuşlardır. Bu hususa ilişkin bir diğer mesele, yabancıların Osmanlı posta sistemini⁸⁴⁰ güvensiz ve ilkel bulmaları iddiasıyla elçiliklerinin haberleşmesini sağlamak için postane açma imtiyazı elde etmeleridir. Bir diğer deyişle yabancı postalarının yaygınlaşmasında bir yandan onlara bu hakkın tanınmış olması, diğer yandan Osmanlı Devleti'nin posta hususunda yetersiz kalması etkili olmuştur. Üstelik başlarda elçilik için kurulan posta hizmetleri, zamanla İstanbul'daki ve diğer başka şehirlerdeki tebaa ve tüccarlarının da posta hizmetini görmeye başlamıştır⁸⁴¹.

XV. ve XVI. yüzyıllarda deniz ticaretinde etkin olan Venedik ve Ceneviz devletleri, Osmanlı Devleti'nden muhtelif imtiyazların yanı sıra posta taşımacılığı ayrıcalığını da almışlardır. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nde yabancı postaların varlığı,

⁸³⁷ Taner Aslan, *Osmanlı'da Levant Postaları*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 42-45, 112.

⁸³⁸ Kapitülasyonlarda yer alan ayrıcalık ve haklar arasında posta tesisine dair bir madde bulunmamaktadır. Mehdî Fraşerli, *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbikât-ı Hâzırası)*, haz. Fahrettin Tızlak, Fakülte Kitapevi, Isparta 2008, s. 191.

⁸³⁹ Pasarofça Antlaşması (1718) sonrasında başta Avusturya olmak üzere zamanla birçok Avrupa devletinin Osmanlı Devleti'nde postane açma hakkı kazandığı bilinmektedir. Fransa, 1812 yılında postane açma girişiminde bulunmuştur. Yabancı posta örgütleri, başlarda Osmanlı Devleti'nde bulunan Avrupalıların haberleşmesini sağlarken zamanla başka yabancıların ve Osmanlıların da mektup ve kargolarını taşı hale gelmiştir. Belkıs Konan, *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2006, s. 87, 89.

⁸⁴⁰ Osmanlı posta hizmetleri yetersiz olarak görülmektedir. Bunun gerekçesi olarak, ülkede başta yollar olmak üzere ulaşım olanaklarının yetersiz olması, sokak ve evlerin numaralandırılmamış olması gibi gerekçeler gösterilir. T. Aslan, *Osmanlı'da Levant Postaları*, s. 111.

⁸⁴¹ T. Aslan, *Osmanlı'da Levant Postaları*, s. 109-111.

XV. yüzyılın ortalarına kadar gitmekle beraber, en eski ve ilk yabancı posta teşkilatının Venediklilere ait olduğu bilinmektedir. Nitekim 1580 yılından önce mektuplar, Venediklilerin kurduğu İskenderiye-Halep-İzmir-İstanbul hattı boyunca posta kuryeleri aracılığıyla gönderilirdi. Diğer taraftan söz konusu tarihlerde Venedik ticareti, Levant bölgesinde en yaygın hacme sahip olduğundan, Venedik gemileri uğradıkları limanlarda mektup alışverişinde bulunarak karayolu kuryeliğinden başka deniz yoluyla haberleşmeyi de sağlamaktaydılar. Başlarda gizli olarak sürdürülen Venedik postası, zamanla çalışma alanlarını genişletmiş ve faaliyetlerini yasal olarak sürdürmeye devam etmiştir. Taner Aslan, *Osmanlı'da Levant Postaları* adlı çalışmasında, Fransa postasının da Venedik postası kadar eski olduğundan bahsetmektedir. Çalışmada, 1535 ahidnamesi ile Fransız vatandaşlarına özel hakların tanınmış olduğu, söz konusu haklar ile Fransa'nın kendi elçilik görevlileri ve özel kuryeler aracılığıyla haberleşme hakkını elde ettiğinden bahsedilmektedir⁸⁴². Ancak Aslan'ın verdiği bu bilgilere, ne ahidname hükümlerinde ne de başka bir çalışmada rastlanılmıştır.

Alanyazın kaynaklarında en eski posta teşkilatının Venediklilere ait olduğu ve sonrasında diğer Avrupa devletlerinin de kendi posta örgütlerini kurdukları bilgisi yer almaktadır. Bu konuda Emrah Safa Gürkan da XVI. yüzyılın sonlarına doğru bahsettiği bir meseleye ilişkin, Avrupa ve İstanbul arasındaki tek düzenli posta servisinin Venediklilere ait olduğunu kaydetmektedir. Üstelik Gürkan, Avrupa'ya birinin gönderilmediği durumlarda tüccarların, esirlerin, diplomatların ve Osmanlı paşalarının mektuplarını Venedikliler aracılığıyla göndermekten başka çareleri kalmadığından da bahseder⁸⁴³. Dolayısıyla Fransa'nın XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren kendilerine ait postalarının bulunduğu şeklindeki malumat Gédoy'nın verdiği bilgilerle de çelişmektedir. Buna göre Gédoy'n, Hristiyan ülkelere ayda iki defa gönderilmek üzere Osmanlı Devleti'ndeki yabancı posta yollarının Venedik'in yükümlülüğünde olduğunu kaydetmektedir. Venedik'ten her 15 günde bir gönderilen posta işi onların tekelinde olduğu için Gédoy'n, Venediklilerin çoğu zaman kasıtlı olarak Fransızların postasını yavaşlattıklarından da bahseder. Bu hususa ilişkin konsolos, Fransa'dan görev evraklarını⁸⁴⁴ beklediği sırada istediği evrakların hızlı posta ile gönderilmesi talebinde

⁸⁴² T. Aslan, *Osmanlı'da Levant Postaları*, s. 113, 119.

⁸⁴³ E. S. Gürkan, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, s. 171, 202.

⁸⁴⁴ Buna göre Osmanlı Devleti'ndeki taht değişikliği haberini alan ve Torino'da bulunan Gédoy'n, 16 Ekim 1623 tarihinde yeni evrakları istemiştir. Mektup Fransa'ya ne zaman ulaştı bilinmez, ama 30 Ekim 1623 tarihinde Fransa'da yazılan yeni evraklar 20 Kasım 1623'te Venedik'te iken Gédoy'n'ya ulaşmıştır. Bir

bulunmuştur. Çünkü Gédoy'n, Venedik postalarının 15 günde bir gittiği için Paris'ten gelecek evrakın Venedik⁸⁴⁵ üzerinden İstanbul'a ulaşmasının 2 ayı bulabileceğini söylemekteydi⁸⁴⁶. Gédoy'n postaların geç ulaşıyor olmasına karşın, kendisi henüz yolda (Belgrad) iken, Ragusa'da bulunan kralın memuru Bay Bourdin⁸⁴⁷ sayesinde bir süreliğine postalarının daha hızlı gittiğinden de bahsetmektedir⁸⁴⁸. Konsolos, postaların gecikmesi meselesine ilişkin, Venediklilerin postanelerinde Fransa'dan gelen postaları en alt sıraya koymaları yüzünden kaynaklandığı görüşündedir. Gédoy'n, Venediklilerin ilk olarak kendi mektuplarının ulaşılmasını sağlayarak gelen haberlerden öncelikle kendilerinin haberdar olma gayretlerinden bahseder. Bu sebeple Gédoy'n, Venediklilerin öğrenecekleri haberleri kendi lehlerine avantaja çevirecekleri iddiasındadır. Bunun dışında, Venediklilerin başkalarının sırlarına meraklı olmaları nedeniyle taşıdıkları mektupları gizlice açıp okudukları ve daha sonra mektubu tekrar mühürleyip sahibine gönderdikleri bilinmektedir⁸⁴⁹.

Gédoy'n, Venediklilerin posta mevzusunda yaptıkları eyleme dair hiçbir Levant elçisinin çözüm bulamamasını, onların posta konusunda Venedik'e muhtaç oldukları gerekçesiyle açıklamaktadır. Netice itibariyle söz konusu durum, Avrupalıların posta hususunda Venedik'e olan bağımlılığına açık bir şekilde işaret etmektedir⁸⁵⁰. Gédoy'n'ın verdiği bu bilgi XVII. yüzyılın ilk yarısında Fransızların yanı sıra diğer Avrupa devletlerinin de henüz kendi posta kurumlarının bulunmadığı yorumunu yapmamıza izin vermektedir.

Diğer taraftan Gédoy'n, ülke içindeki postalara dair hızlı postadan da söz etmektedir. Buna göre konsolos, Halep'e gittiği vakit İstanbul'da bulunan elçi Césy'e

diğer deyişle, Gédoy'n'ın gönderdiği evrakın cevabı 15 gün sonra Fransa'da yazılmıştır. Söz konusu 30 Ekim 1623 tarihli evrak 20 gün sonra Fransa'dan Venedik'te olan Gédoy'n'ya ulaşmıştır. Kısacası Venedik'ten Fransa'ya giden ya da oradan gelen bir evrak aşağı yukarı 2 haftayı bulmaktadır.

⁸⁴⁵ Emrah Safa Gürkan, haberlerin ulaşma zamanına ilişkin bir takım veriler aktarmaktadır. Buna göre Gürkan, İstanbul'dan Venedik'e bir haberin ulaşmasının ortalama olarak 37 günde olduğunu belirtmektedir. Bunun dışında Fransız tarihçi Pierre Sardella'nın haberin ulaşma süresini Venedik-Paris arasında 12 günde; Venedik ile İspanya'da bir bölge olan Valladolid arasında ortalama 29 gün sürdüğü şeklindeki bilgileri çok yanlış bulmadığını ifade etmektedir. E. S. Gürkan, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, s. 206.

⁸⁴⁶ 19 Ekim 1623, Bay Barat'a yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 11.

⁸⁴⁷ Bourdin: Ragusa kralının memuru.

⁸⁴⁸ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 44.

⁸⁴⁹ E. S. Gürkan, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, s. 222.

⁸⁵⁰ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 61-62.

ulaştırması gereken bir evraktan bahsetmektedir. Evrakın elçiye bir an önce ulaşması için hızlı posta yolu ile gönderildiği kaydedilmektedir⁸⁵¹.

Gédoyn, Fransa'da yaşanan değişimler sonrası göreviyle alakalı kendisine verilecek nihai emirlerin yanı sıra yeni sadrazamı ne vakit ziyaret edeceklerini de beklemekteydi. Sadrazamı ziyaret ederek hem onun görevini tebrik etmek hem de Gédoyn'nın Halep konsoloslugu görevini bildirerek berat talep etmeleri gerekiyordu. Ancak elçi Césy'nin sadrazamın tekrardan değişeceğini düşünmesi nedeniyle, yeni sadrazamı ziyaretleri ve dolayısıyla da Gédoyn'nın Halep'e gidişi ertelenmek durumunda kalıyordu. Öyle ki elçinin rızası olmadan da Gédoyn'nın bu hususta bir şey yapma yetkisi yoktu. Mevcut şartlar altında Gédoyn, bunca vakit bekleme süresince geçirdiği zamanı ve harcadığı enerjiyi, Halep işlerini düzeltmek ve ticaretini iyileştirmekte kullanabilecek olmasına hayıflanmaktaydı⁸⁵².

Trablusşam meselesi Gédoyn açısından sona ermiş, Samson Napollon ise bu işe hâkim olarak meseleyi kendi dilediği şekilde sonuçlandırmıştı. İzmir konsolosu olan Samson, işin nihayete ermesi sonrasında görev yeri İzmir'e dönmeye karar verdiği vakit Gédoyn ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Samson, gemi meselesinin Gédoyn'nın konsolosluk sınırları dâhilinde başladığı için meselenin çözümünün aslında Gédoyn'ya ait olduğunu, ancak bu meseleye önem vermesi nedeniyle kendisinin de dâhil olduğu itirafında bulunmuştur. Ayrıca Samson, meseleye müdahil olmasını, işin başarısını ve onurunu elçi Césy'ye bırakmamak adına gemiyi kendisinin almak istediği şeklinde açıklamıştır. Samson ile yaptığı görüşme üzerine Gédoyn, gemi olayında Samson'un yaptıklarından dolayı kendisinden özür dilediğini ve arayışını düzeltmeye çalıştığını anlatır. Ayrıca bahsi geçen olayda Samson'un elçi Césy'den cesaret bulduğunu, ama artık bu meseleye dair kimseye karşı bir öfkesi kalmadığını dile getiren Gédoyn, durumu ispat adına Samson'a çıkacağı yolculukta Gelibolu'ya kadar ona eşlik etmiştir⁸⁵³.

Gédoyn İstanbul'da kaldığı süre zarfında vaktini, şehri gezmek, Osmanlı ülkesindeki yazma eserleri toplamak ve şehirdeki farklı hayvan ve bitkileri incelemekle geçirmiştir. Bahsi geçen eylemler dışında yaptığı bir diğer uğraş ise eski İstanbul elçisi olan Salignac'ın İstanbul'da bulunan küllerine bir anıt inşa ettirmesi olmuştur. Gédoyn,

⁸⁵¹ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 174.

⁸⁵² Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 102.

⁸⁵³ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 101.

eski elçinin anısına yaptırdığı anıtı büyük çaplı bir törenle taçlandırmış ve mektuplarında bu eyleminden ve törenin ayrıntılarından detaylı bir şekilde söz etmiştir.

3.5.1. Gédoy'n Salignac Anısına Yaptırdığı Anıt ve Tören

Hiç şüphesiz Salignac, Gédoy'nın hayatında yer almış önemli kişiler arasındaydı. Gédoy'nun onun sayesinde Osmanlı topraklarını görerek bilgi edinebilmiş ve yine Salignac sayesinde kendisine saraya yakın küçük bir çevre kurabilmiştir. Salignac'ın sadakatle bağlı olduğu kral IV. Henri'nin ölüm haberini alması üzerine, takip eden aylar içinde kendisinin de ateşlenerek rahatsızlandığı ve beyin kanamasından öldüğü⁸⁵⁴ kaydedilmektedir⁸⁵⁵. Eski elçi Salignac, Saint Benoit Kilisesi'nin⁸⁵⁶ bodrumuna gömülmeyi vasiyet ettiği için, ölümünün ardından orada yapılan cenaze töreni sonrasında külleri kilisenin bodrumuna gömülmüştür⁸⁵⁷.

Saint Benoit Kilisesi'nin bodrumunda, başka kimselerin küllerinin bulunması ve Salignac'ın cenazesinin onlarla karışması nedeniyle, Salignac'ın gömüldüğü yer tam olarak bilinmemektedir. Gédoy'nun bu karışıklığı kilisedeki görevlilerin ve hizmetlilerin ihmaline bağlamakla birlikte eski elçiye olan vefa borcu nedeniyle onun adına bir anıt mezar yaptırmak istemiştir. Gédoy'nun yapılan töreni Salignac'ın oğluna⁸⁵⁸ yazdığı bir mektupta bütün detaylarıyla aktarmaktadır⁸⁵⁹. Hiçbir masraftan kaçınmadan en ince detaylarına kadar hazırlandığını ifade ettiği tören, 14 Mayıs 1624 tarihinde yapılmıştır. Gédoy'nun aslında töreni biraz daha erken tarihlerde planladığını, ancak Salignac'a olan

⁸⁵⁴ Salignac 12 Ekim 1610 tarihinde İstanbul'da ölmüştür.

⁸⁵⁵ Cizvit rahip olan Canillac, elçi Salignac'ın İstanbul'da iken kralının ölümünü telepati yoluyla hissettiğini ve Fransa'daki herkesin yas içinde olduğunu gördüğünü kaydetmiştir. Üstelik Canillac, Kralın ölüm haberinin İstanbul'a ulaşmasının ardından Pera'daki büyük Katolik kiliselerinde ayinler ve yas törenleri düzenlendiğinden, törenlerin 3 gün sürdüğünden bahsetmektedir. Régis Delbeuf, *Ambassadeurs de France Morts à Constantinople*, Les Éditions Isis, İstanbul 2011, s. 13-14.

⁸⁵⁶ Du Loir, Cizvitlere ait olduğunu belirttiği Saint Benoit Kilisesi'ni oldukça güzel, mozaik resimleriyle süslü ve iyi yapılmış bir yer olarak tarif etmektedir. Clausier du Loir, *Du Loir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahının Maceraları*, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s. 59.

⁸⁵⁷ Salignac'ın cenazesinde kilisenin her yerinin siyahlarla kaplandığı, 40 gün boyunca mumların yakıldığı ve önde çocuklar, ardından din adamları ve onların arkasında da diğer insanların yer aldığı bir ayin düzenlenmiştir. Üstelik Salignac'ın cenaze törenine Venedik ve İngiliz elçileri de katılmıştır. R. Delbeuf, *Ambassadeurs de France Morts à Constantinople*, s. 15-16.

⁸⁵⁸ Gédoy'nun mektubu Salignac'ın eşine doğrudan yazmak yerine oğluna yazmasını birkaç gerekçeyle açıklama gereği duymuştur. Buna göre, Salignac'ın eşinin kendisini hatırlayacağından emin olmamakla birlikte ayrıca onun için bu durumun acı ve hassasiyet taşıyacağından endişelenmiştir. Bu nedenle de Salignac'ın oğluna, tören hakkındaki bilgilerin annesine kendisinin anlatmasını daha doğru bulduğunu söylemiştir. 11 Haziran 1624 tarihli, Baron de Salignac'ın oğluna hitaben yazılan mektup, Gédoy'nun *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 115.

⁸⁵⁹ Salignac'ın büyük oğlu 1624 Şubat'ında ölmüştür. Ancak Gédoy'nun töreni gerçekleştirdiği ve mektubu yazdığı Haziran ayında bu bilgiden habersizdi. Çünkü uzun süredir (1623'ün sonundan beri) Fransa'dan ve oradaki gelişmelerden haber alamamıştı. Gédoy'nun *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 113.

bağlılığını kıskanan ve kendisini çekemeyenlerin muhalefeti nedeniyle ayın on dördünde yapmak durumunda kaldığından bahseder. Görünüşe göre Gédoy'n, yaşanan gecikmeye karşın bu durumun zaman almasına sevinmiştir. Çünkü törenin yapıldığı tarih IV. Henri'nin⁸⁶⁰ ölümünün yıl dönümüne denk gelmesi neticesinde, Gédoy'n törenin daha da anlam kazandığını ifade ederek bu tesadüfü kadere yormuştur. Törende Galata'daki Cizvit evinin başrahibi Aurillac, Salignac ve kral IV. Henri'nin aynı yıl doğduklarını ifade ederek söz başlamıştır. Özellikle şu an yapılan törenin kralın ölüm yıl dönümüne denk gelmesinin üzerinde duran Aurillac, konuşmasını bu minvalde devam ettirmiştir. Salignac'ın krala olan bağlılığı ve hayatı boyunca kralın yanında yer alarak onu hiçbir vakit terk etmediğini dile getiren Aurillac, tören boyunca kral ve Salignac arasındaki bağlardan ve tesadüflerden söz eder. Böylelikle Aurillac, törende kutsal bir hava oluşturmaya çalışarak bütün dinleyicileri törenin havasına uygun bir duygu içerisine sokmayı başarmıştır⁸⁶¹.

Gédoy'n, İstanbul'da bulunan çoğu Avrupalının yer aldığı törenin çok güzel yapıldığını vurgularken törene kimlerin katıldığına dair detaylı bilgilere de yer vermiştir. Elçi Césy'nin törene teşrif ettiğini, Habsburg elçisinin hastalık nedeniyle katılmadığını ancak 15 tane Alman ve Macar ileri gelenini gönderdiğini; İngiliz ve Hollanda elçilerinin mezhep farklılığını öne sürerek kendilerinin katılmadıklarını ancak ailelerini ve baş hizmetçilerini gönderdiklerini ve son olarak Venedik elçisinin⁸⁶² de kendisi yerine ailesini ve hizmetçilerini gönderdiğini kaydetmektedir. İstanbul'da bulunan Katolik ve Protestan Fransızların da törende yer aldıkları haberini veren Gédoy'n, bunların dışında Galata ve Pera'da bulunan çoğu Avrupalının⁸⁶³, limandaki Marsilya gemisinin kaptanının ve 50 adamın; bir Fransız doktor ve tercümanın ve nihayetinde çok sayıda Yunanlının törene katıldığını söylemektedir. Bunların dışında Saint-François, Saint Pierre, Saint Anne, Saint Marie, Saint Jean ve Saint Georges cemaatlerinin de davet üzere törende yer aldıkları bilgisini verir. Konsolos törene çok fazla katılım olması nedeniyle, gelenlerin birçoğunun dışarıda kaldığından da bahsetmektedir. Gédoy'n, bütün bunların haricinde törene

⁸⁶⁰ IV. Henri 16 Mayıs 1610 yılında, 56 yaşında ölmüştür. Gédoy'n bu günü Fransa'ya uğursuz ve üzüntülü haberin verildiği bir gün olarak tanımlar.

⁸⁶¹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 114.

⁸⁶² Venedik Cumhuriyeti ülkesinden Cizvitleri kovması nedeniyle, Venedik elçisi törene katılmayacağı için özürlerini iletmiştir.

⁸⁶³ Gédoy'n, Galatalıların bu törene çok sevindiklerini, çünkü elçi Salignac'ın zamanında bu ahaliyle arasının iyi olduğu detayını verir.

kilisenin dışında bulunan Türk kadınlarının, İtalyan, Ceneviz ve Floransalı tüccarlarının da kulak ve gözleriyle misafir olduklarını eklemektedir⁸⁶⁴.

Törenin yapılması için kilisenin avlusu ve her bir yanı, siyah saten kumaşlar, dini semboller ve de mumlarla donatılmıştır⁸⁶⁵. Gédoy'n hiçbir harcamadan kaçınmadığını özellikle vurgulayarak, arkadaşlarının yardımı ile düzenlediği töreni yapmaktan duyduğu memnuniyete bilhassa değinmektedir. Her şeyden evvel konsolos, yaptığı tören ve anıt sayesinde Salignac'a olan sevgisini ispat ettiğini düşünmektedir, öyle ki İstanbul'a kadar gelerek bu işleri yapmasına Tanrının da yardımcı olduğunu bir işaret olarak yorumlamıştır⁸⁶⁶.

Salignac anısına yapılan töreninin çok ses getirdiği iddiasında olan Gédoy'n, törende Aurillac tarafından yapılan duanın ardından mezarın etrafını beyaz bir mermerle çevirdiğinden bahsetmektedir. Salignac'ın küllerinin bulunduğu alanın bilinmesi amacıyla bu mermerin koydurulduğunu belirten Gédoy'n, üzerine⁸⁶⁷ Latince birtakım kelimeler yazdırıldığından da bahsetmektedir⁸⁶⁸. Diğer taraftan Gédoy'n anıtın tamamlanması adına oraya bakırdan ya da mermerden bir masa yaptırmak istediğini, fakat öncesinde Salignac'ın büyük oğluna danışarak onun fikirlerini beklediğini mektubunda belirtmiştir⁸⁶⁹. Ayrıca Gédoy'n'ın Salignac'ın oğlundan bir istediği daha vardır; buna göre eski elçinin oğlunun İstanbul'a gelememe durumu olursa, en azından babasının mezarının bulunduğu kiliseye 100 lira değerinde bir bağışta bulunmasının faydalı olacağı tavsiyesinde bulunur. Bunun gerekçesini, kilisede bulunan din adamlarının sadaka ile geçinmeleri dolayısıyla paraya ihtiyaç duymalarına ve ayrıca yapacağı bağış ile din adamlarının bağlılıklarının pekiştireceği düşüncesine dayandırmaktadır⁸⁷⁰.

⁸⁶⁴ 11 Haziran 1624 tarihli, Baron de Salignac'ın oğluna hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 114-115.

⁸⁶⁵ Yapılan hazırlığa göre, küllerin üzerinde ağaçtan yapılmış, siyah boyalı ve gökyüzünü temsil eden ve üzerinde ağlayan kuru kafaların olduğu bir kapak vardır. Kapağın üzerinde de sürekli yanan mumlar bulunmaktaydı. Kapağın etrafında üzerleri siyah kumaşlara örtülü 4 adet bank ve bankların üzerinde her biri 10 lira değerinde 6 adet küçük siyah şamdan bulunmaktadır. Ayrıca Gédoy'n ülkede eğer daha fazla çeşitlilik bulsaydım, daha fazla yenilikler yapardım diye yazmıştır.

⁸⁶⁶ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 115.

⁸⁶⁷ Salignac'ın mezar taşı olan bu mermer üzerindeki yazılar bir süre sonra silinmiştir. Ancak Fransız elçisi Priest tarafından 1773 yılında mezar taşı yenilenmiştir. R. Delbeuf, *Ambassadeurs de France Morts à Constantinople*, s. 17.

⁸⁶⁸ Gédoy'n ayrıca mermerin üzerine, Salignac ailesini temsil eden armaları da eklettirmiştir.

⁸⁶⁹ Salignac'ın büyük oğlu öldüğü için anıt hiçbir zaman tamamlanamamıştır.

⁸⁷⁰ 11 Haziran 1624 tarihli, Baron de Salignac'ın oğluna hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 115-116

Gédoyn tören sonrası, Cizvit tarikatının önemli rahibi ve aynı zamanda Salignac'ın ölümü üzerine onun küllerini gömen kişi olan Canillac'dan⁸⁷¹ bir mektup almıştır. Canillac, mektupta rahatsızlığı nedeniyle İstanbul'a gelemediği için Gédoyn ile tanışma mutluluğuna erememenin üzüntüsü içerisinde olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle Gédoyn'yı onurlandırmak maksadıyla mektup yoluna başvurduğunu belirten Canillac, Salignac adına yapılan anıt ve tören için duyduğu memnuniyet ve teşekkürlerini iletmiştir⁸⁷².

Gédoyn, düzenlemiş olduğu törenden ve dikmiş olduğu anıttan oldukça memnundur. Söz konusu bu tören, İstanbul'da hoşça bir vakit geçirmesini sağlamasının yanı sıra isminin duyulmasına da neden olmuştur. Üstelik törende bulunsun ya da bulumasın, en iyi ihtimalle İstanbul'da yaşayan çoğu Avrupalı, törenden haberdar olmuştur. Gédoyn bu sayede, kendi üzerinde emeği olanlara karşı ahde vefasını ispat etme ve bunu da insanlara açık bir şekilde ilan edebilme fırsatını bulabilmiştir. Ayrıca eski Fransa kralına sadakatiyle tanınan ve aynı zamanda Cizvit tarikatının önemli mensuplarından olan Salignac'ın hatırasına saygı duyduğunu göstermesi de önemli mesajlar barındırmaktadır.

3.5.2. Gédoyn'nın İstanbul'daki Diğer Faaliyetleri

Gédoyn mektuplarında birçok hususta bilgiler vermektedir. Söz gelimi, Halep konsolosluk görevi, Osmanlının siyasi ve askeri faaliyetleri hakkında gelişmeler, seyahat ettiği yerlere dair notlar bunlardan sadece birkaçıdır. Fakat konsolos, yazdığı mektuplarda sadece bu bilgilerle yetinmemiş ve bunların haricinde, yazılarını biraz renklendirmek maksadıyla, bilim ve edebiyat hususunda da bazı bilgiler paylaşmıştır.

XV. ve XVI. yüzyıllarda gerek Rönesans çağının bir getirisi olan bilim, sanat ve düşünceye duyulan ilgi gerekse de XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'ne gelen Avrupalıların gözlem ve araştırmaları, Osmanlı Devleti'ne ve Doğu'ya dair bilgi, ilgi ve merakın artmasına neden olmuştur. Avrupa devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu arasında gelişen ekonomik ve siyasi ilişkilerin artışı, diplomatların yanı sıra birçok tüccar, gezgin,

⁸⁷¹ Canillac, İstanbul'da 1609 yılında Cizvit evini kuran kişidir. Sağlığının bozulması nedeniyle İstanbul'dan ayrılmak durumunda kalmıştır ve 1629 yılında Fransa'da ölmüştür. Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 105.

⁸⁷² 16 Nisan 1624 tarihli Bay Canillac tarafından Gédoyn'ya hitaben yazılan mektup, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 105.

din adamı ve bilginin Osmanlı Devleti'ne gelmesine vesile olmuştur. Bunlardan başka bilhassa şehirleri ve insanları tanımaya gelen meraklılar da bulunmaktadır⁸⁷³.

Belirtmek gerekir ki Avrupa ekonomik, askeri ve siyasi gerekçelerden dolayı Osmanlı Devleti'ne merak duymaktaydı. Bu merakın oluşmasında Rönesans'ın sağladığı entelektüel havanın yanı sıra Hristiyanlığın en büyük düşmanını tanıma ve sırlarına vakıf olmaz arzusu yatmaktadır⁸⁷⁴. Doğu'ya karşı duyulan bu ilgi, Avrupalıları Osmanlı Devleti'ne yönelik araştırma yapmaya sevk etmiştir. Dahası mevcut dönemin yanı sıra bilhassa eskiye ve eski eserlere karşı ilgi duyulduğundan Avrupalılar, Osmanlı Devleti'nde madalyon, para, heykel, el yazmaları gibi antikaları araştırma ve kendi ülkelerine götürme politikası izlemişlerdir. Bu hususa ilişkin Fransa krallığı, antikacılarını madalya ve de eski el yazmalarını toplamaları için özellikle görevlendirerek Osmanlı Devleti'ne göndermişlerdir. Diğer taraftan birçok Avrupalı da antik eserlere ulaşabilmek amacıyla bilhassa İzmir ve çevresine gelerek buralarda araştırma yapmışlardır. Bahsedilen meseleye ilişkin İngilizlerin, Yunan heykellerinin meraklıları ve koleksiyoncuları olarak tanındıkları bilinmektedir⁸⁷⁵.

Özel görevlilerin yanı sıra konsoloslar⁸⁷⁶ da kraliyet koleksiyonlarını⁸⁷⁷ zenginleştirmek amacıyla gittikleri yerlerde el yazmaları, heykeller, yazıtlar, madeni paralar, silahlar, mücevherler ve antikçaya dair eserler aramakla meşgul olmuşlardır⁸⁷⁸. Dahası bu meşgalelerine değişik hayvan ve bitki türlerini keşfetmek ve mümkünse ülkelerine götürmeyi de eklemek gerekir. Diğer taraftan konsolosların haricinde Fransız

⁸⁷³ G. Ü. Aybet, *Avrupalı Seyyahları Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, s. 9-10.

⁸⁷⁴ Jean-François Solnon, *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, çev. Ali Berkay, İstanbul 2019, s. 279.

⁸⁷⁵ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 224.

⁸⁷⁶ Kraliyet, Osmanlı topraklarındaki nadide eserlerin toplanması için özel temsilciler göndermekle birlikte, zamanla bu görev Doğu'da bulunan bütün Fransız görevlileri, elçileri ve konsoloslarına da yüklenmiştir. Buna göre bahsi geçen kişilere, Paris'e gönderilmek üzere nadir bulunan ve merak edilen çeşitli yazmalar ve emtiaların bulunması emri verilmiştir. Benzer uygulamanın birçok Avrupa ülkesi tarafından da yapıldığı bilinmektedir. M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 122, 224.

⁸⁷⁷ XIV. Louis ve Colbert tarafından kraliyet için, el yazmaları, mücevherler ve nadide eserler bulmak ve satın almak amacıyla İstanbul'a özel temsilciler gönderilmiştir. Bay Vaillant, Fransa kralı XIV. Louis tarafından özel olarak kralın Doğu'daki kişisel alış-verişçisi olarak atanmış uzman bir antikacıdır. Michèle Longino, "Constantinople: The Telling and the Taking", *L'Esprit Créateur*, vol 53, no. 4, 2013, s. 125.

⁸⁷⁸ Bütün bunların haricinde konsolosların arkeolojik kazılara katıldıkları hatta bu kazıları organize ettikleri de bilinmektedir. J. Ulbert, "Introduction: La Fonction Consulaire à l'Époque Moderne: Définition, état des Connaissances et Perspectives de Recherche", s. 20.

elçileri ve diğer Fransız görevlilerinden de Paris'e gönderilmek üzere nadir eserler, merak edilenler ve el yazmaları bulmaları Fransız yönetimi tarafından istenilmiştir⁸⁷⁹.

Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu'ya dair Avrupa'da oluşan merak duygusu seyyahları, tüccarları, diplomatları ya da farklı gerekçelerle bu ülkeye gelen Avrupalıları bilgi toplamaya ve topladıkları bilgileri yazmaya sevk etmiştir. Bahsi geçen kişiler Osmanlı ülkesine geldikleri vakit el yazmaları satın almalarının yanı sıra buldukları eserleri tercüme etme yoluna gitmişlerdir. Böylelikle ülkelerine döndükleri vakit gördükleri, duydukları ve okudukları bütün verileri derleyip yayınlayan Avrupalıların zihninde, Doğu ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'na dair belirli bir kanaatin oluşmasına neden olmuşlardır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden birçok Avrupalı, daha öncesinde bu yerleri ziyaret eden ya da bölge hakkında yazarların eserlerini okuma gereği duyuyor ve ziyaretleri öncesi Osmanlı Devleti ve insanları hakkında doğru veya yanlış birtakım bilgiler ediniyorlardı. Bu durum Avrupalılara Osmanlı Devleti hakkında birçok fikir ve bilgi sağlamanın yanı sıra, onların zihinlerine henüz görmedikleri ülke ve insanlarına dair birtakım önyargıların yerleşmesine de neden olmuştur⁸⁸⁰. Benzer duruma Gédoy'nın evraklarında da açık bir şekilde rastlamaktayız. Genel itibariyle konsolos, mevcut dönem Avrupa'sının zihin ve fikir yapısıyla oldukça örtüşen birtakım görüşlere sahiptir. Öyle ki Gédoy'n, Osmanlı Devleti'nin yakında çöküşünün kaçınılmaz olduğu, bu ülkedeki Hristiyanlara iyi muamele edilmediği, Türklerin oldukça kibirli ve kendilerini beğenmiş insanlar olduklarını ve de Osmanlı tebaasının bilim⁸⁸¹ ve kitaplara merakı olmadığı düşüncesindedir⁸⁸².

⁸⁷⁹ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 122.

⁸⁸⁰ Avrupalıların Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturduğu kanaat ve düşünceler, eserlerine metin olarak kaydedilmesinin yanı sıra resim ve gravürlerinde de yer almıştır. Dahası Türklere karşı olan bakış açılarında zamanla değişiklik yaşanmış ve bu değişikliğin izleri gravür ve resimlerine de yansımıştır. Bu hususa ilişkin detay için bakınız: Günsel Renda, "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa: Değişen İmgeler", *17. Yüzyıl Avrupa'sında Değişen Türk İmajı*, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul 2005, s. 44-55.

⁸⁸¹ Seyyah Thévenot, Türkler'in ilimle pek meşgul olmadığını, ulemaları ve yasayı her yönden öğrenerek ulema olmaya yönelenlerin bulunduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan Türklerin münecimlikle uğraşanlarının yanı sıra şiirle meşgul olan birçok kişinin olduğunu ve bu hususta hiçte fena olmadıklarını aktarmaktadır. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 74. Fransız seyyah Olivier, Türklerin şiire, Arapça ve Farsçaya, astronomiye meraklı olduklarından, ancak çok az kişinin matematiğe ilgi duyduğundan bahsetmektedir. Hekimlikte bilgi ve usullerin babadan oğula geçtiğini; doğal bilimler, fizik, coğrafya, denizcilik ve askeri taktik hususunda neredeyse hiçbir yeni bilgiye sahip olmadıklarını; tarihte kendilerini ilgilendiren kısımlar hariç başka bilgilere vâkıf olmadıklarını ve boya imalatçılığı, cins kumaşlar, kılıç, kalkan ve bıçak imalatı dışında neredeyse bütün diğer sanatlarda ya çok ilkel ya da tamamen bilgisiz oldukları görüşündedir. A. Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, s. 38-39.

⁸⁸² Thomas Roe, Türklerin sanat ve bilimi küçümseyerek ihmal ettiklerini yazmaktadır. Roe'ya göre doğaları savaş, kan ve fetih olan Türklerin, sanatı doğalarını yumuşatacağına inandıkları yorumunda

Diğer taraftan Gédoy'n İstanbul'a ulaştığı Mart ayında, mevsimin güzelliğinden ve çiçeklerin açmaya başladığı hoş bir zamana denk gelmesinden memnundur. Öyle ki İstanbul'un çiçek bahçelerini gezme fırsatı bulan konsolos, Fransa'nın dışişleri sekreteri Puyssieux'nün eşine⁸⁸³ çiçeklerin kök ve soğanlarını zamanı geldiğinde göndermeyi tasarlamaktadır⁸⁸⁴. Nihayetinde Gédoy'n, Paris'e Temmuz ayında bir kasa çiçek soğanı gönderme fırsatını bulmuş ve bu soğanların kuzeni tarafından kendisinin belirttiği kimselere dağıtılmasını talep etmiştir⁸⁸⁵.

Gédoy'n, çiçeklerin dışında İstanbul'da gördüğü fil⁸⁸⁶ ve zürafalara⁸⁸⁷ merak duymuştur. Bugüne kadar gördüğü en değerli hayvan olarak tanımladığı zürafayı, padişahın elinden alarak Fransa'ya götürmek niyetindedir. Ancak padişahın zürafayı kesinlikle vermek istemediğini ve hatta birçok adamını zürafayı koruması ve ilgilenmesi için görevlendirdiğini aktaran Gédoy'n, zürafayı alarak Fransa'ya gönderebilmek adına bir yol bulamadığına hayıflanmaktadır. Zürafa dışında İstanbul'da gördüğü diğer hayvanlar arasında 3 tane filin dikkatini çektiğinden ve onların isimlerini dahi hatırladığından söz eder. Hatta İstanbul'da gördüğü birçok hayvan türünü, Avrupa'da hiç görülmediğini ekleyen Gédoy'n, gördüğü hayvanlar arasında zürafanın en soylusu olduğunu düşünmektedir⁸⁸⁸.

Gédoy'n'ın mektuplarında bahsettiği çiçek ve hayvan merakının dışında en çok ilgilendiği mevzu kitaplar olmuştur. Gédoy'n, henüz Fransa'dan ayrılmadan Paris parlamentosu başkanı Mesmes, kendisine birtakım kitaplar sipariş etmiştir. Kitaplar mevzusuyla erkenden ilgilenmeye başlayan Gédoy'n, Paris'te Doğu Dilleri tercümanı olan

bulunur. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 16.

⁸⁸³ Bayan Puyssieux, 1613 yılında Madeleine de Villeroy tarafından dul kalmış ve 1615 yılında Charlotte d'Estampes-Valençay'da yeniden evlenmiştir. 8 Eylül 1677 tarihinde seksen yaşında ölmüştür. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 48.

⁸⁸⁴ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 65.

⁸⁸⁵ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 144.

⁸⁸⁶ D'Aramon, İstanbul'un birçok vahşi hayvanın korunup bakıldığı ve sergilendiği bir yer olduğundan bahsetmektedir. Bu hususta aslan, kurt, yaban kedisi, leopar, pars, yabani eşek ve deve kuşunu örnek olarak verir. Aynı yerde gördüğü olağanüstü büyüklükte iki filden söz eden d'Aramon fillere dair detaylı bilgiler aktarmaktadır. J. Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, s. 29-30. Salomon, İstanbul'da At Meydanı'na yakın bir yerde aslan kafesi olduğunu, aslan dışında leopar, yabani eşek, misk kedisi ve de filin bulunduğunu yazmaktadır. S. Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, s. 157.

⁸⁸⁷ Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun diplomatı olan Busbecq de İstanbul'daki çeşitli hayvanların arasında bir zürafadan söz etmektedir. Buna göre söz konusu zürafa Busbecq İstanbul'a gitmeden önce ölmüş ve bunu merak eden diplomat zürafanın gömüldüğü yeri kazdırarak hayvanın kemiklerini incelemiştir. O. G. Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 42.

⁸⁸⁸ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 75, 119.

Gabriel Sionita'yı⁸⁸⁹ çok aradığından bahseder. Sonunda Venedik'te bulunduğunu söylediği Gabriel Sionita'dan, Arapların ve Türklerin en iyi ve ünlü kitaplarının hangileri olduğuna dair bilgiler edindiğini ve ondan çok yararlandığını belirtir. Ayrıca konsolos, Gabriel Sionita'nın Arap, Türk, Suriye ve Keldani dilleri hakkındaki bilgisine hayran kaldığını da ekler⁸⁹⁰.

Mesmes'in isteği doğrultusunda İstanbul'da kitap arayışına giren Gédoyne, daha çok Türk tarihçilerinin eseriyle karşılaştığından ve bu eserlerin büyük çoğunluğunun kanunlar ve gelenekler hakkında yazıldığından bahsetmektedir. Gédoyne, tarihçilere nazaran sadece sınırlı sayıda saygıdeğer birkaç şair gördüğünü özellikle belirtir. Bahsettiği eserler içerisinde en iyi olan ve en düzgün yazılanları seçtiğini söyleyen konsolos, kitapları 15 gün içerisinde yola çıkacak olan Marsilya gemisine vereceğini de yazmıştır. Konsolos, İstanbul'da kitap araştırması yaparken Yunan harfleriyle yazılmış, Saint Peres, Basile, Grégoire de Naziance, Grégoire de Nice, Chrysostome ve Cyrille tarafından yorumlanarak üzerine notlar tutulmuş bir İncil'i gördüğünden bahseder. Oldukça pahalı olması nedeniyle satın alamadığı İncil'in, zamanında İstanbul elçisi Sancy'e de gösterildiğini, ancak onun da fiyatı nedeniyle alamadığı bilgisini paylaşır. Bu hususa ilişkin konsolos, Mesmes'e olan saygı ve muhabbeti nedeniyle İncili onun adına almayı çok istediğine değinir. Ancak yaptığı pazarlık sonucu İncil'in fiyatının en fazla 500 écuye düştüğünü ve mali anlamda, kendisine destek olunmadan, maddi durumunun buna el vermeyeceği açıklamasında bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nde kitapların elle yazıldığı için zor bulunduğu ve çok pahalı olduğuna bilhassa yer veren Gédoyne, Paris'e kıyasla orada 1 écuye alınan kitabın Osmanlı Devleti'nde 10 écuye alınabileceği bilgisini aktarır⁸⁹¹. Kitap arayışı sonrası konsolosta Türklere dair belirli bir kanaatin oluşması dikkate değerdir. Bu doğrultuda konsolos, Hıristiyanların kendilerini bilime adarken,

⁸⁸⁹ Gabriel Sionita, 1576/7 yılında Lübnan'da doğmuştur. Roma'da Süryanice, İbranice ve teoloji okumuştur. İstanbul'un Fransız elçisi olan ve aynı zamanda Doğu araştırmalarıyla ilgilenen Savary de Brèves tarafından Paris'e götürülen Gabriel, burada çok dilli İncil çalışmasına yardımcı olmuştur. Detay için bakınız: Joseph Moukarzel, "Gabriel Sionita", *In Christian-Muslim Relation. A Bibliographical History*, ed. David Thomas and John Chesworth, vol. IX, Brill, Leiden 2017, s. 727-742.

⁸⁹⁰ 25 Kasım 1623 tarihli Bay Mesmes'e hitaben yazılan mektup, Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 25.

⁸⁹¹ 30 Mart 1624 tarihli Mesmes'e hitaben yazılan mektup, Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 76.

Türkler’de durumun tam tersi olduğunu ve Türklerin bilime pek önem vermemeleri⁸⁹² nedeniyle çok az okudukları kanaatinde bulunmuştur⁸⁹³.

Mesmes dışında Fransa kralının danışmanı olan Machaud adına da kitap araştırmasına devam eden Gédoy, İstanbul’daki kitapların en iyilerini gördüğünü, ancak bunların hiçbirinin kendisinden kitap isteyenlerin beklentisini karşılayamayacağını vurgulamıştır. Koskoca İstanbul şehrinde ünlü İskenderiyeli matematikçi Euclide (Öklid)⁸⁹⁴ adının sadece yaşlı bir kişi tarafından bilindiği, ancak o kişinin bilgisinin de Avrupalılara nazaran bir hiç olduğunu şaşkınlıkla ifade eder. Bilgin ve meraklı olarak tarif ettiği bu yaşlının kütüphanesini inceleyen Gédoy, bir tane bile matematik kitabı bulamamasına hayret etmiştir. Kitaplar hakkında kadı ve bilgin Türklerle görüşüğünü dile getiren Gédoy, onlardan işe yarar bilgiler edinemediğini; üstelik rahip ve Yahudi doktorlara dahi danıştığını ancak hiç birisinin kendisine yardımcı olamadığını yazmaktadır. Bu arada içinde yaşadığı dönemin Greklerini bilgisizlik içinde, noksan ve yanlış düşüncelere sahip kimseler olarak tanımlayan Gédoy, onları insan sıfatına bile layık görmediğinden bahseder. Araplara ilişkin ise onların yalnızca ilk buluşlarına dair birkaç bilgi kalıntısına sahip oldukları yorumunda bulunur. Netice itibariyle İstanbul’da umduğunu bulamayan Gédoy, Halep ve Mısır’da Mesmes’in talep ettiği kitapların en iyilerini bulacağını umut etmiştir⁸⁹⁵.

30 Mart tarihinde Mesmes’e yazdığı mektupta, onun için satın aldığı kitapları gemiyle göndereceğini haber veren konsolosun, Halep’e gitmek için İstanbul’dan ayrıldığı 7 Temmuz tarihine kadar henüz kitapları göndermediği anlaşılmaktadır. Çünkü Gédoy İstanbul’dan Halep’e gitmek için ayrıldığı vakit, satın aldığı kitapları Fransa’ya göndermesi için elçi Césy’nin sekreteri Angusse’ye bırakmıştır. Mesmes için aldığı

⁸⁹² Thomas Roe, kendisinden istenildiği üzere Osmanlı Devleti’nde sütun, heykel, kitap, eski para ve madalyon arayışına girmiştir. Yaptığı araştırmalar sırasında Türklerin barbarlıkla birçok sanat eserlerine ve anıtlara zarar verdiklerini yazmaktadır. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 343.

23 Haziran 1624 Machaud’a hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 125.

⁸⁹⁴ Seyyah Du Loir, Osmanlı Devleti’ndeki âlimlerin ve bilimsel çalışmaların sayısının oldukça az olduğundan ve Türkler’in bilgilerinin birazcık mantık ve birkaç matematik konusundan ibaret bulunduğu bahsetmektedir. Felsefe kitabı olarak bulabildiği çalışmanın Euclide’in Elementler kitabının Arapçası ve İbn Sina’nın birkaç risalesinin olduğunu kaydetmektedir. C. Loir, *Du Loir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahının Maceraları*, s. 129.

⁸⁹⁵ 23 Haziran 1624 tarihli Machaud’a hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 122-123.

kitaplar⁸⁹⁶ hakkında detay veren Gédoy, sonrasında kendisinden istenildiği takdirde yeniden kitap alacağı sözünde bulunur. Bu bağlamda Gédoy'nın aldığı kitaplar arasında en önemlileri olarak gördüğü İncil ve Kur'an-ı Kerim bulunmaktadır. Din kitapları haricinde, kanunlar, asayiş, yargı ve Türklerin gelenek ve göreneklerinden bahseden bir kitap; mavi kapaklı ve bir öncekiyle benzer konuları içeren, ancak ağırlıklı olarak kanunların ve din kurallarının yer aldığı bir diğer kitap bulunmaktadır. Konsolosun satın aldığı öteki iki kitap, şiirlerin yer aldığı eserlerdir. Altıncı kitap ise Arapça altın harflerle İslam dininin peygamberine ait 40 adet sözün (Hadis) yer aldığı ve aynı zamanda peygamberin damadı Hz. Ali'nin Farsça yazılı yorumunu taşıyan bir eserdir. Son olarak konsolosun satın aldığı kitaplar arasında, filozofların ruhlar üzerine bazı şüphe, soru ve cevaplarının yer aldığı bir başka kitap bulunmaktadır⁸⁹⁷.

3.5.3. İstanbul'a Dair Notlar

“İstanbul’u gören herkes bu kentin dünyanın en güzel konumuna sahip olduğu konusunda hemfikirdir”⁸⁹⁸

Göreviyle ilgili haberleri bekleyen Gédoy, kaldığı süre içerisinde İstanbul’u gezme fırsatı bulmuştur. İstanbul’u, limanı ve yemekleri açısından dünyanın en güzel şehri olarak tanımlayan Gédoy, birçok seyyahın⁸⁹⁹ detaylı bir şekilde bahsettiği bu şehir hakkında çok fazla açıklama yapmayacağını bildirir. İstanbul, Osmanlı Devleti’nin şüphesiz en ilgi çeken şehridir. Şehrin yer aldığı coğrafi konumun ve egemenliği altında bulunduğu zengin kültürlerin yanı sıra Hristiyanlar açısından da tarihsel bir anlam taşımaktadır. Bütün bu gerekçelerden dolayı İstanbul, seyyahların yanı sıra Osmanlı Devleti’ne gelen Avrupalıların da en çok ilgisine mazhar olan bir şehir olmuştur.

Gédoy, İstanbul’daki yönetim ve asayiş hakkında bilinmeyen ve seyyahların da daha öncesinde bahsetmediğini düşündüğü hususlar hakkında yeni şeyler söyleme

⁸⁹⁶ Thomas Roe, bu ülkede çok fazla Rumca ve Arapça kitap olduğunu, ancak bu kitaplara ülkede çok rağbet olması nedeniyle kitapların kötü olduğunu düşünmeye başladığından bahseder. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 344.

⁸⁹⁷ 7 Temmuz 1624 tarihli Mesmes’e hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 136.

⁸⁹⁸ J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 45.

⁸⁹⁹ Seyyahların İstanbul’a dair görüşleri hakkında bakınız: J. Ebersolt, *Bizans İstanbul’u ve Doğu Seyyahları*.

iddiasındadır. İstanbul limanının⁹⁰⁰ kapasitesiyle ünlü olduğunu dile getiren Gédoy, limanın 500 büyük ve 500 normal boyuttaki gemileri aynı anda barındırabilecek bir hacme sahip olduğunu düşünmektedir. Diğer taraftan limanın derinliğinin her yerinde eşit olduğunu, bu sayede limanın yakınına gelen gemilerin rahatlıkla yanaşabildiğini ekleyen konsolos, limana yanaşan gemilerin limandaki evlere kadar sokulabildiğini de bildirmektedir. Gédoy, son olarak limana dair zaman zaman ortaya çıkan şiddetli rüzgârların neden olduğu fırtınalar haricinde oldukça korunaklı bir yer olduğu yorumunda bulunmuştur⁹⁰¹.

İstanbul şehrinin coğrafi konumuna dair birtakım detaylar veren Gédoy, şehrin bir kısmının dağ olmadan denize uzandığını, diğer iki tarafının ise beyaz deniz (Marmara Denizi) ve Karadeniz tarafından sulandığını aktarır. Şehrin güneye doğru uzanan kısmında padişahın sarayının yer aldığı ve o bölgedeki akıntının şiddetli olması nedeniyle gemilerin oraya zorlukla ulaştığını söylemektedir. Konsolos, Osmanlı padişahlarının ikâmet ettikleri saraya iyi malzemelerden yapılmış güzel yapıların⁹⁰² eklenmiş olduğunu bildirmekle beraber sarayın karşısında yer alan, Asya kısmında, Kadıköy şehrinin yer aldığından bahseder. Dahası eskiden ünlü olan Kadıköy konseyini temsil eden küçük bir kilise haricinde Kadıköy'ün pek kullanılmadığı bilgisini de vermektedir. İstanbul'u Paris şehriyle kıyas eden Gédoy, göz kararınca İstanbul'un daha büyük olduğunu, buna karşın İstanbul şehrinde sandığından daha az kişinin yaşadığını ileri sürmektedir⁹⁰³. Diğer taraftan şehirde yaşayan kölelerin, kadınların ve çocukların sayısına dayanarak çoğu kişinin bunun aksini söylediği yönündeki görüşleri de aktarmaktadır. İstanbul şehrinde kadın, köle ve çocukların nadiren dışarı çıkmaları nedeniyle Gédoy, bu şehri tatsız ve çirkin bulmaktadır. Şehirdeki evleri ise birçoğunun ahşaptan ve az bir kısmının da

⁹⁰⁰ D'Aramon, İstanbul limanını dünyadaki en kullanışlı liman olarak tarif etmektedir. J. Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, s. 25. Salomon, İstanbul limanının gemilere sağladığı olanaklar ve güvence bakımından dünya üzerindeki bütün diğer limanlara üstün olduğu şeklinde tarif etmektedir. S. Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, s. 19.

⁹⁰¹ 23 Haziran 1624 Machaud'a hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 123.

⁹⁰² Seyyah Thévenot, Osmanlı padişahının sarayını, mimarisinde hiçbir ihtişam olmayan ve böylesine güçlü bir hükümdarın sarayından beklenilmeyecek bir basitlikte olduğunu yazmıştır. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 52. Du Loir ise, sarayın dıştan görünümünü, mimarisi düzenli olmadığı için çok da güzel olmayan bir yer olarak tarif etmektedir. C. Loir, *Du Loir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahının Maceraları*, s. 42.

⁹⁰³ Seyyah Thévenot, bazı kimselerin İstanbul'un Kahire ve Paris'ten daha küçük olduğunu hayal ettiğini, ancak bunun doğru olmadığını yazmaktadır. Seyyaha göre İstanbul kesinlikle Kahire ve Paris'ten daha küçüktür. Görüşünü desteklemek için İstanbul'un bir kısmının çevresini dolaşan seyyah, yaptığı hesaba göre İstanbul'un çevresinin sur dışından dolaşıldığında 10-12 mil olduğu ve bu dolaşma için üç saatin yeterli geleceğini yazmaktadır. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 47-48.

topraktan kötü bir biçimde inşa edilmiş yüksek evler olarak tarif etmektedir⁹⁰⁴. Evlere dair anlatımına devam eden konsolos, İstanbul şehrinde sadece paşaların ve önemli kimselerin evlerinde süslemeler olduğuna değinir. Paşaların evlerinin haricinde şehrin genelindeki evlerde hiç süsleme bulunmadığını, evlerin dışarıdan küçük görünmelerine karşın içlerinin geniş, kullanışlı ve mülk sahiplerinin isteklerine göre donatıldığı gibi detayları da aktarmaktadır.

Şehirdeki camilerin büyük taşlar, mermerler ve zengin malzemelerden yapıldığından bahseden konsolos, İstanbul'daki camileri pek beğenmemiştir. Bununla birlikte padişahların çocukları ve kardeşlerinin türbelerini oldukça beğenen Gédoy, bu yapıların onu yaptıran kişilerin isimlerini taşıdığını ve en büyüklerinin; Sultan Mehmed, Sultan Süleyman⁹⁰⁵, Sultan Selim, Sultan Murad olduğunu yazar. Dahası konsolos bahsi geçen yapılardan Sultan Ahmed'in inşa ettirdiği caminin yerinin, eskiden Yunan İmparatorlarının hipodromu olan At Meydanı'nda⁹⁰⁶ olduğu bilgisini de eklemektedir. Sultan Ahmed Camii ile meydanın zenginleştiğini söyleyen Gédoy, caminin altı minaresinin bulunduğunu aktarmakla birlikte şehirdeki camilerinin değişik sayıdaki minarelerini şaşkınlıkla karşılamıştır. Genellikle bir ya da iki arasında değişen minare

⁹⁰⁴ Seyyah Pietro della Valle, 1614 ve 1615 yıllarında gezdiği İstanbul'daki evlerin çürük çarık malzemelerle yapıldığını, sokakların pis ve bozuk olduğunu ve şehrin içinin dışarıdan bakıldığına nazaran görülen o güzel görünüşüne uymadığını yazmaktadır. Diğer taraftan Kutsal Roma İmparatoru'nun elçisinin yanında bulunan ve 1616-1618 yılları arasında İstanbul'da kalan tarihçi Adam Wenner de benzer şekilde İstanbul'daki evleri perişan ve virane şeklinde tarif etmektedir. J. Ebersolt, *Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları*, s. 109-111. Thévenot, İstanbul'da şahıslara ait birçok sarayın bulunduğunu ve birçoğunun dışarıdan bakıldığında güzelliklerinin olmadığını, aksine çirkin göründüklerini yazmıştır. Dahası seyyah, bahsi geçen sarayların padişah kıskanmasın diye dış görünüşlerinin gösterişsiz yapıldığını iddia etmektedir. Saraylar dışında İstanbul'daki evlerin çok sıradan ve neredeyse tamamının ahşaptan yapıldığını ve bu nedenle de sık sık yangınların çıktığını belirtmektedir. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 56-57. 1587-1589 yılları arasında Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Reinhold, paşaların sarayları ve konakları dışında halkın yaşadığı evleri çok küçük, alçak, taştan ve kerpiçten inşa edildiklerinden bahsederek evlerin yapılarına ve kullanıma dair detaylar aktarmaktadır. *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, c. I, s. 178. D'Aramon, Türklerin taş evlerde oturanlara kötü gözle baktıklarını, kiliselerde ve padişahın sarayı hariç yapılarda taş kullanılmadığı bilgisini vermektedir. Bunun yanı sıra halkın evlerinin toprak yahut ahşaptan yapıldığını ve oldukça alçak olduklarını belirtmektedir. J. Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, s. 24. Salomon, İstanbul içindeki binaların derme çatma ve bakımsız olduklarını, birçoğunda kireç dahi kullanılmadan sadece çamur ve kille yapıldığını, evlerin alçak ve az ışık alan konumda olduklarını aktarır. Diğer taraftan Salomon, paşaların ve itibarlı beylerin evleri büyük ve geniş olsa dahi bu evleri oldukça gösterişsiz olarak tarif etmektedir. S. Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, s. 131-132. Fransız seyyah Antonie Olivier, İstanbul şehrine dair ilk intibasını olağanüstü şeklinde tanımlasa da şehrin içine girip dolaşmaya başlayınca ilk görüşünün tersine döndüğünden bahseder. Buna göre seyyah şehri pis, kötü inşa edilmiş, daracık sokaklara ve kötü kaldırımlara sahip ve çirkin evleri barındıran bir yer olarak tarif ederek yaşadığı hayal kırıklığını aktarmaktadır. Şehirdeki evlerden, neredeyse tamamen ahşap ve kötü inşa edilmiş, pencereleri çok olan ve zor kapanan bir yapı olarak bahsetmektedir. A. Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, s. 30, 179.

⁹⁰⁵ Gédoy Sultan Süleyman'ı, Rodos şövalyelerini kovalayan kişi olarak tanımlamaktadır.

⁹⁰⁶ Du Loir, At Meydanı'na dair detaylı bilgiler vermektedir. Bakınız C. Loir, *Du Loir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahının Maceraları*, s. 49-51.

sayısının, bazı büyük padişahların camilerinde 4 adet olduğunu, ancak Sultan Ahmed Cami'nin 6 adet minaresinin olduğunu kaydetmektedir. İstanbul'daki camileri beğenmediğini söylese de Sultan Ahmed Cami'ne hayran kaldığını⁹⁰⁷ belirten konsolos, yapının muhteşemliği ve inşa sürecinde harcanan paranın diğer camileri geride bıraktığı detayını aktarmaktadır⁹⁰⁸.

Gédoyn, İstanbul şehrinin fiziki ve coğrafi özelliğinden bahsetmesinin ardından, şehri yönetenlere dair birtakım notlar eklemiştir. Şehri yöneten en önemli kişi olarak tarif ettiği sadrazamın olmadığı vakitler, yerine kaymakamın baktığını bildirerek şehrin diğer önemli yöneticilerini sayar. Konsolosun ifadesine göre şehrin diğer önemli kimseleri: Türklerin papası ve aynı zamanda Kuran'ın tek tercümanı olan şeyhülislam⁹⁰⁹; Fransa'daki mahkemenin başı konumundaki kişiye benzer kadı ve mali kayıtları tutan defterdardır. Gédoyn, bahsi geçen görevlilerin Divan'da⁹¹⁰ yer almakla beraber orada önemli meselelerin çözümünü uğraştıklarını, öyle ki Divan'ın geçenlerde 4 gün boyunca sabahları toplandığının bilgisini paylaşır. Divan'ın ne işe yaradığına dair de detaylar veren konsolos, orada imparatorluğun emniyeti, huzurun sağlanması, ölüm cezaları ve daha bunlar gibi pek çok meselenin görüşüldüğünü; ihanet ya da isyan eden paşaların idam kararının alındığını ifade etmektedir. Divan'a dair aktarımına devam eden konsolos, padişahın zaman zaman demir bir pencerenin ardından kendisi görünmeden Divan toplantılarını izlediğini, bazı zamanlar pencerenin ardından konuştuğunu ve böylelikle kendisi görünmediği için orada bulunanların sürekli korku içinde olduklarını yazmaktadır. Konsolos Gédoyn, dönemin Avrupa düşüncesiyle örtüşen bir şekilde padişahın keyfi davranarak kararlar aldığı düşüncesine sahiptir. Padişahın istek ya da keyfine göre devlet görevlilerini öldürdüğünü, yerlerini değiştirdiğini ve de görevden

⁹⁰⁷ Seyyah Thévenot da Sultan Ahmed Camii'ni oldukça beğenmiş ve bu camiinin İstanbul'daki en güzel ve en muhteşem camilerden biri olduğunu yazmıştır. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 50.

⁹⁰⁸ 23 Haziran 1624 Machaud'a hitaben yazılan mektup, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 124-125.

⁹⁰⁹ Seyyah Thévenot, kendileri papaya nasıl hürmet ediyorlarsa Türklerin de padişah tarafından seçilen müftüye (şeyhülislama) o şekilde saygı gösterdiklerini söyler. Diğer bütün Türklerin evlenebildiği gibi müftülerin de evlendiğini aktaran seyyah onlara çok hürmet edildiğini, müftü padişahı görmeye gittiğinde padişahın onu görür görmez ayağa kalktığı ve saygıyla selamladığı görüşünde bulunur. J. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 101.

⁹¹⁰ Gédoyn, bahsettiği görevlilerin hepsinin Divan üyesi olduğunu söyleyerek yanlış bir bilgi vermektedir. Bilindiği üzere Dîvân-ı Hümâyün'un asli üyeleri: sadrazam; kubbealtı vezirleri (sayıları genellikle 3-7 arasında değişmektedir); Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, Rumeli ve Anadolu defterdarları ve nişancıdır. (Ayrıca İstanbul'da buldukları sırada Rumeli beylerbeyi de divan üyeleri arasında yer alırdı. Vezirlik rütbesine yükseldikten sorna kaptan-ı derya ve yeniçeri ağası da divanın asli üyesi olurlardı. Reisülküttab ise divan üyesi olmamasına karşın, toplatınları yönlendirirdi).

aldığını yazmaktaydı⁹¹¹. Bu düşüncesine istinaden de Osmanlı devlet yetkililerinin görevleri ellerinden geldiği kadar istemedikleri ve görevin başka birine verilmesine gayret gösterdikleri yorumunda bulunmuştur⁹¹².

Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli görevlileri olarak gördüğü kişilerden söz eden Gédoy, bu mevzu hakkında biraz daha detay vermektedir. Fransa'daki yönetim sistemine göre sarayda kraldan sonra gelen kişinin, Osmanlı Devleti'nde sadrazam olduğunu söyleyen Gédoy, sadrazamın ölüm ya da yaşam olaylarında ve daha pek çok önemli mevzuda karar verme yetkisi olduğunu ekler. Nitekim sadrazamın padişahтан sadece önemli hususlarda emir aldığını, fakat seferde olduğu vakitlerde sadrazamın her mevzuda söz sahibi olduğuna işaret etmektedir. Gédoy, bununla birlikte sadrazam karada nasıl hâkim ise, çok fazla saygınlığı olan kaptan-ı deryanın da denizlerde aynı şekilde söz sahibi olduğunu belirterek iki görevli arasında kıyaslamada bulunur. Son olarak bir diğer Osmanlı ileri geleni olan şeyhülislama ilişkin, onun karar ya da görüşlerini yazıyla bildirdiği için düşünmeye vakti olduğu ve bu sayede sakin bir görev anlayışının bulunduğu yorumunu yapar⁹¹³.

Gédoy'nın, Osmanlı yöneticileri arasında en sıkıntılı ve Tanrı, Hristiyanları onun eline düşürmesin şeklinde tarif ettiği kişi subaşılardır⁹¹⁴. Subaşılardan eylemlerine ilişkin, Hristiyanları gözetleyerek genellikle onları mahrem olmayan evlerde bastıklarını ve ardından Hristiyanları bu evlerde yakalayıp bütün paralarına el koydukları anlatımında bulunmaktadır. Öyle ki konsolos, Avrupalı tüccarların bu tarz evlerde çoğu zaman subaşına yakalandıkları ve bütün paralarını onlara vermek zorunda kaldıkları için Avrupalıların geçici evlilik⁹¹⁵ yoluna başvurduklarına değinir. Gédoy geçici evliliği⁹¹⁶,

⁹¹¹ Salomon, bu hususa ilişkin benzer görüşe sahiptir. Buna göre yüksek konumda olanların canlarının ve mallarının her an tehlikede olduğunu belirtir. Dahası, önemli mevkide olan kimselerin padişahın gözünden düşmesi, azledilmesi, mallarının elinden alınması ve hayati tehlike içinde olduklarını söyler. Salomon bu durumu, ülkeyi zorbalıkla yöneten bütün hükümdarların çevrelerine karşı kuşku ve tahtlarını kaybetme korkusu içerisinde olmalarına bağlamaktadır. S. Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, s. 195.

⁹¹² Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 127.

⁹¹³ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 127-128.

⁹¹⁴ Salomon, subaşılardan çok fazla gelirleri olmayan ve durmaksızın kentin içinde gezerek oraya buraya koşturan ve cezalandırılacak bir suçlu bulmaya gayret gösteren görevli şeklinde tanımlamaktadır. S. Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, s. 207.

⁹¹⁵ Avrupalılar tarafından Kabin ya da Kambin olarak ifade edilen bu geçici evlilik, Şii Müslümanları arasında yaygın olmakla birlikte onlar tarafından Mut'a evliliği olarak adlandırılır. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 130.

⁹¹⁶ Kaynaklarda mut'a evliliğinin dışında başka bir geçici evlilikten daha bahsedilmektedir. Bahsi geçen bir diğer evlilik türü "kebin" uygulamasıdır. Bu uygulamaya göre bir kadını huzurunda adamın alacağı kadın için vaat edilen miktar söylenir. Sonrasında kadını durumu kayda geçirir ve kadını alan adam kendi canı ne kadar isterse o müddet boyunca kadını yanında tutar. Sıkıldığı vakit ise söz verdiği miktarı ödeyerek kadını geri gönderme hakkına sahiptir. Fakat kadından eğer çocuğu olur ise o çocukları besler. J. Thévenot,

kadınları alıp daha sonrasında istedikleri gibi değiştirebilen Türklerin usulü olan bir evlilik şeklinde tarif etmektedir. Diğer taraftan konsolos, eşine sadık kalacağı hususunda söz verdiğini ve İstanbul'da çok yalnız kalmasına rağmen hiçbir şekilde bu subaşılardan eline düşmediğini ve asla düşmeyeceğini belirtse de İstanbul'daki günlerinin son aylarına doğru geçici bir evlilik yapmıştır. Buna göre Gédoyne, güzel ve genç olarak tarif ettiği Thédora Cocona adlı Yunanlı bir kadınla geçici evlilik yapmıştır. Thédora Cocona ile gerçekleştirdiği evliliğin anlaşmasını başka bir kadınla yaptığını söyleyen konsolos, hiçbir hâkim karşısına çıkmadığını ve Thédora'ya sözler vererek kendisini hiçbir şeye mecbur bırakmadığını anlatmaktadır. Bir diğer deyişle yasal olarak onu zorlayacak bir evlilik ya da anlaşma olmadığını vurgulamaktadır. Üstelik Gédoyne, gerçek adını söylemeyerek kendisini Nicolo Gaduno olarak tanıttığından bahsederek kendisinin ne kadar akıllı ve uyanık biri olduğuna vurgu yapmak istemiştir. Kendisine bulunduğu takma isimle anlaşmaya imza atan Gédoyne, anlaşmayı sağlayan kadına nikâh masrafları adına yalnızca 2 écu verdiğini anlatır. Son olarak Gédoyne, geçici surette yapılan evlilik anlaşmasının, akşamına subaşına ve de kadına onaylatıldığı; üstelik kadı ve subaşının geçici evlilik yapan çiftleri görmeden bu onayı verdiklerini ve akabinde Thédora'nın anlaşmanın bir nüshası ile kendisine teslim edildiğini yazarak geçici evliliğini nasıl yaptığını dair detaylar vermiştir⁹¹⁷.

Konsolos, geçici evliliğin detaylarının ardından, ne için böyle bir eylemde bulunduğunu açıklama gereği duyar. Nitekim Gédoyne, bu evliliği bir oyun olarak gördüğünü ve İstanbul'dan ayrıldığı güne kadar da sürdürdüğünü ekleyerek sırf merak duyduğu için bu tarz bir evlilik yaptığını söyler. Her ne kadar evlilik akdi yapılırsa da kendisini bu anlaşmada eskisi gibi özgür ve yükümsüz olarak gören konsolos, evlilik şartlarından oldukça memnundur. Taraflar istedikleri vakit ayrılacakları için birbirlerine iyi muamelede bulunmuşlar ve evlilik süresince aralarında hiçbir kavga yaşanmamıştır. Buna rağmen Gédoyne, bahsi geçen anlaşmada erkeğin daha avantajlı olduğunu belirtir. Çünkü yapılan anlaşma doğrultusunda erkek parayı ödediği vakit evliliği sonlandırabilme hakkına sahipken, kadın birtakım gerekçeler olmadan evliliğe son veremezdi. Aksi

Thévenot Seyahatnamesi, s. 104; A. Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, s. 126-127. Seyyah Tournefort, Türklerde evlenmenin kolaylıkla bozulacak bir sözleşme olduğundan bahseder. Buna göre seyyah evlilikten sıkılacakları olabileceğinden ve sık sık yaşanan boşanmaların getirdiği külfetlerden dolayı bazı Türklerin evlilik hususunda akılcı çarelere başvurduğundan bahseder. Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, c. II, çev. Ali Bertay, Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 67.

⁹¹⁷ Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 132.

takdirde kadın belirli gerekçeler olmadan evliliği bitirdiği için parasını alma hakkını kaybederdi. Nitekim kadının parayı alabilmesi için, kötü muamele görmesi ya da gereksiz yere dövülmesi gibi şartların oluşması gerekmektedir. Yaptığı evlilik hakkında bu tarz detaylar veren Gédoy, Fransa'daki arkadaşlarına ve meraklılara göstermek için anlaşma metnini Fransızca'ya çevirerek kendisine sakladığı notunu düşmektedir⁹¹⁸.

Avrupalıların ve bilhassa gezginlerin Doğu'dan döndükleri vakit ülkelerinde kendisini merakla bekleyen dinleyicilerine ya da okuyucularına anlatacakları hikâyelerinin olması gerekmektedir. Söz konusu hikâyeler bilhassa Avrupalıların ilgi odağı olan harem ve Türk kadınları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda XIX. yüzyılda İstanbul'u gezme ve tanıma fırsatı bulan Fransız yazar Théophile Gautier, şehre ilişkin verdiği bilgilerin yanı sıra Türk kadınına dair de birtakım detaylar aktarmaktadır. Gautier, gezginlerden Türk kadınlarıyla yaşadıkları aşk serüvenlerinin beklendiğini, böylesi konuları içeren hikâyelerin her daim ilgi uyandırdığını belirtmektedir. Esasında yazar, söz konusu beklentinin yaşanmasının gerçekten zor ve çok nadir rastlanıyor olmasına rağmen gezginlerin beklentilere cevap vermek amacıyla hayali aşk hikâyeleri uydurduklarını da ekler. Üstelik Gautier, bu tarz bir serüvenin kendi gururunu okşamadığını ifade etmekle beraber gezi notlarına ekleyecek hiçbir aşk serüveninin olmadığını gönülsüz bir şekilde açıkladığını ifade etmiştir. Diğer taraftan yazısında böyle bir hikâyenin yer almasının gerektiğini vurgulamaktan da geri kalmamıştır⁹¹⁹. Fransız yazar Gautier'in Türk kadınları ile yaşanan aşk hikâyelerine ilişkin bahsettiği ilgi çekme ve kendini beğenmişlik duygusunun Gédoy'da da görüldüğü ve konsolosun gerek anlatacak bir hikâyesinin olması gerekse de kendini beğenmişlik duygusu ile geçici evlilik yaptığı düşünülmektedir.

Türk kadınlarıyla yaşanan ya da yaşandığı ileri sürülen aşk hikâyeleri, birçok gezgin tarafından anlatılsa da bu hususa ilişkin iki Fransız seyyah Michaud ve Poujoulat, harem yapılarını ve işleyişini öğrenmeleri üzerine anlatın aşk hikâyelerinin neredeyse yarısından fazlasının inandırıcı olmadığını dile getirmişlerdir. Çoğu seyahat notlarında yer alan romantik bölümlerin ve Türk kadınlarıyla yaşanıldığı öne sürülen cesur maceraların, anlatıcı tarafından inandırıcı olması maksadıyla hikâyeye birtakım gerçekliklerin eklendiğinin altı çizilir. Bununla beraber yazarların, söz konusu aşk hikâyelerinin birçoğunun doğruluğuna inanmamakla birlikte gerek haremdeki kadınların

⁹¹⁸ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 132.

⁹¹⁹ T. Gautier, *İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri*, s. 186-187.

gerekse de Türk evlerindeki hanımların aşk kaçamaklarını⁹²⁰ nerede ve nasıl yaptıklarına dair bilgiler vermesi dikkat çekicidir. Her ne kadar Türk kadınları evlerinden nadiren çıkıyor olsalar da Michaud ve Poujoulat bu gerçeğin bir şey değiştirmediyini yazarak onların aşklarına engel olunmasını, rüzgâra demir atmaya benzetmektedirler. Dahası bu durumun saraya hapsedilmiş kadınlar için de geçerli olduğundan söz ederler. Buna göre, Frenkler ve Yunanlıların doktor, eczacı, mücevher ve kumaş tüccarları olarak hareme girdiklerini ve Türk hanımlarının birden fazla takipçilerinin olduğu detayı verilmektedir. Buluşma yeri olarak ise Frenklerin, Yunanlıların ve Yahudilerin mahallelerinin yanı sıra mezarlıkların barındırdığı yüksek selvileriyle yasa dışı aşkları korumak için uygun yerler oldukları ileri sürülmüştür. Üstelik kimi zaman ekilmemiş, ıssız yerlerin ve Boğaziçi kıyılarının subaşlarına karşı sığınak görevi gördüğü bilgisi de eklenmektedir. Buluşma vakitleri içinse gece boyunca tüm evler kapalı olduğundan ve evlere kimsenin girip çıkamayacağından dolayı gündüz namaz vakitlerinde görüşmelerin ayarlandığından bahsedilir. Bu noktada Türk kadınlarının namaz vakitlerini âşıklarıyla buluşmaları için seçmelerinin bir adet olduğu ve müezzinin sevgilileri randevularına çağırdığı detayı düşünülmektedir⁹²¹.

Konsolosun ya da diğer Avrupalıların, subaşların eylemlerinden sakınmak amacıyla Osmanlı tebaası olan gayrimüslim kadınlarla yakınlık kurmak için mut'a evliliğine başvurmalarının bir diğer nedeni daha vardır. Bu hususta Avrupalıların zımmî kadınlar ile evlenmeyerek söz konusu geçici evliliği tercih ettikleri bilinmektedir. Bunun nedeni kapitülasyondan faydalanan konsolos ya da tüccarın zımmî bir kadınla

⁹²⁰ Fransız seyyah Olivier, Türklerin haremde kadınların kapalı ve kilit altında muhafaza edilmiş olmalarından ve erkeklerin kendilerine reva gördükleri bu muameleden dolayı hayattan intikam aldıklarından söz eder. Türk kadınlarının yaşadıkları aşk maceralarına değinen seyyah bunu nerede, ne zaman ve nasıl yaptıklarına dair detaylar vermektedir. Bkz. A. Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, s. 119, 127, 132-133

⁹²¹ Joseph-François Michaud; Jean-Joseph-François Poujoulat, *Correspondance d'Orient (1830-1831)*, Meline, vol. III, Libraire-Éditeur, Bruxelles 1835, s. 129, 131-133.

evlenmelerinin, söz konusu Avrupalıların da zımmî⁹²² statüsüne⁹²³ geçmelerine ve de kapitülasyonlardan yararlanma hakkını kaybetmelerine yol açabilmesi⁹²⁴ durumuydu. Gerek bu nedenden gerekse de farklı gerekçelerden dolayı Fransız yönetimi Osmanlı Devleti'nde bulunan ya da bir görev amacıyla oraya giden tebaasının yerli kadınlarla evlenmelerini yasaklamıştır. Çünkü bu şekilde yapılacak bir evlilik sonucu dünyaya gelecek çocuklar, Osmanlı *reayası* sayılmaktaydı. Üstelik Avrupalı olan koca Osmanlı tebaası olan eşini Fransa'ya dönmeye zorlayamadığı gibi, kendisi de Osmanlı Devleti'nde kalarak ömrünü orada geçirmek durumunda kalabilmekteydi⁹²⁵.

Bu noktada Osmanlı makamları hiç şüphesiz, yerli halkla evli olan zengin Avrupalı tüccarları, gayrimüslim tebaa olarak vergilendirmekle ilgileniyordu. Bu nedenle de Avrupalılar böylesi sıkıntılardan kaçınmak maksadıyla mut'a evliliğine başvurmuşlardır. Söz konusu geçici evlilik sayesinde kadına istediği ödeme yapılıyor ve böylelikle uzun vadeli sorumluluklardan da kaçınılmış olunuyordu. Diğer taraftan geçici evlilik subaşı tarafından onaylanırken, Levant'taki Avrupalı din adamları, bilhassa

⁹²² İslami kurallara göre müstemenler, Osmanlı Devleti'nde bir yıldan fazla kalmaları durumunda, müstemen olmaktan çıkıp Osmanlı tebaası gayrimüslim statüsünde görülmeleri ve cizye ödemeleri gerekmektedir. Amanın/Emanın süresi bir yıl olduğundan, bu süreyi dolduran müstemenlerin haraç ve cizye vererek zımmî olmaları gerekmektedir. Ancak sürecin işleyişine bakıldığında bu kurala uyulmadığı ve müstemenlerin emanlı statüsünde görülmeye devam edildiği bilinmektedir. Y. Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, s. 7. 1536 tarihli kapitülasyona göre Osmanlı Devleti'nde ikâmet eden bir müstemin 10 yıl ikâmet etmesinin ardından cizye mükellefi olan zımmî statüsüne geçiyordu. Hanefî hukukuna göre bu süre 1 yıldır. Bu hususta birtakım teşebbüsler olsa da Osmanlı Devleti, pratikte müstemin tüccarların 1 yıldan fazla devamlı gidip gelmelerine dair bir kural belirlememiştir. H. İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", s. 63; H. İnalçık, "İmtiyazat", s. 246. Suraiya Faroqhi bu meseleye ilişkin, bir yıldan fazla bir zaman süresinde İslam topraklarında yaşayan bir gayri müslimin, Müslüman devletin himayesindeki bir uyruk (zımmî) olması kuralının geçerlilikten kaldırıldığından bahsetmektedir. S. Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, s. 37.

⁹²³ Emanlı statüsünde olan Avrupalılar, Osmanlı toplumunun içine girmekten sakınmışlardır. Çünkü kendileri her ne kadar zımmî konumunda olmasalar ve kapitülasyonlar neticesinde emanlı olsalar da Osmanlı görevlileri tarafından bu konuları ihlal edilebilmekteydi. Kendilerine sanki Osmanlı tebaasıymış gibi muamelede bulunuluyor ve cizye talep ediliyordu. Avrupalılar, birçok liman kentinde uzun zamandan beri buldukları için Osmanlı toplumu ile bütünleşmiş ve neredeyse toplumun bir parçası haline gelmişlerdi. M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, s. 164. Örneğin 1646 ve 1651 yıllarında Galata'da yaşayan Fransızlardan Osmanlı görevlileri tarafından cizye toplanmaya çalışılmıştır. COA, ED, h. 107, 145, 388, s. 43, 54, 144.

⁹²⁴ Bu durumun örneği XVII. yüzyılda İzmir'de yaşanmıştır. İzmir'de bulunan İngiliz tüccar Samuel Pentlow, 1670 yılında Osmanlı tebaası olan Yunanlı bir kadınla evlenmiştir. Bahçeli bir ev satın alan tüccar, orada eşi ve çocukları ile birlikte yaşamaya başlamıştır. 1678 yılında konsolosun ölmesi üzerine ardından bıraktığı vasiyeti gereği mallarının ve ailesinin İngiltere'ye gönderilmesine çalışılmıştır. Emanlı statüsünde olan İngiliz tüccarın kapitülasyonlar gereği vasiyet ve mülklerine dokunulamazdı. Ancak Osmanlı yönetimi duruma karşı çıkmış ve kendilerinden habersiz bu malların İngiltere'ye gönderilemeyeceği ve Osmanlı tebaası olan Pentlow'un eşinin habersiz gidemeyeceği ileri sürülmüştür. Olayın detayı için bakınız: M. Olnon, "Towards Classifying Avnias: A Study of Two Cases Involving the English and Dutch Nations in Seventeenth-Century İzmir", s. 159-186.

⁹²⁵ A. Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, s. 272.

Cizvitler, Capuchinler ve Fransiskanlar tarafından onaylanmamakta ve tasvip edilmemektedir⁹²⁶.

Son olarak, Osmanlı Devleti'nde bulunan elçi, konsolos ya da tüccarlara kimi zaman ailelerinin eşlik ettiği meselesine değinmek gerekir. Ancak bazı zamanlar aileleri eşlik etmediği gibi Osmanlı Devleti'nde emanlı statüsünde bulunan Avrupalıların, özellikle de tüccarların çoğunlukla bekâr oldukları bilinmektedir. Ayrıca bu tüccarların büyük bir kısmı henüz genç çırak statüsünde oldukları için birçoğu evlenmemiş ya da henüz çocuk sahibi olmamış kimselerdi⁹²⁷. Bu hususta İngiltere ve Hollanda ticaret şirketlerinin tüccarlara eşleri ile birlikte gitmelerini tavsiye etmedikleri de kaydedilmektedir⁹²⁸. Dolayısıyla bahsedilen bütün bu gerekçelerden dolayı Avrupalıların geçici evliliği ideal evlilik olarak bulmaları, akla yatkın bir seçenek olarak görülmektedir. Böylelikle Avrupalılar subaşılardan eylemlerine maruz kalmaktan, zmmî statüsüne geçmekten ve de sahip oldukları bütün hakları kaybetmekten sakınmış olacaktırlar.

Gédoyn'nın yaptığı geçici evlilikten ve Avrupalıların bu tarz evliliklere karşı tutumlarından bahsedilmesinin ardından, Gédoyn'ın Fransa'dan yola çıkışından İstanbul'a gidene kadar ve İstanbul'da geçirdiği süre zarfında üzerinde önemle durduğu bazı hususlara yer verilecektir. Sözelimi konsolos, Osmanlı Devleti'nde bizzat yaşadığı, gördüğü ya da işittiği kimi olay ve durumlara dair şikâyetlerine sıklıkla yer vermektedir. Ancak Gédoyn'nın sözünü ettiği sıkıntılar yalnızca Osmanlı Devleti ve devletin yapısal meseleleriyle sınırlı kalmamıştır. Gédoyn, Fransa'nın Levant ticaret düzenine ve Levant sahasında yer alan Fransızlara ilişkin, bazı serzenişlerde ve kimi zaman siteme varan yakınmalarda bulunmuştur. Bilhassa Fransızların Osmanlı Devleti'nde temsilcileri konumunda olan elçiye, Fransız konsolosluk işleriyle meşgul olan Marsilya'ya ve Marsilya görevlilerine dair bazı sıkıntılardan söz etmektedir. Bu bağlamda Gédoyn, kendisini hiçbir vakit desteklemeyen ve aksine işlerine engel olan elçi Césy'e; her an Halep konsolosluk görevini elinden alacaklarını düşündüğü Marsilya görevlilerine; Gédoyn'nın kendi işlerine müdahil olmaya çalışan İzmir konsolosu Samson Napollon'a; Fransa'nın dışişleri sekteri ve aynı zamanda Gédoyn'nın hamisi konumundaki

⁹²⁶ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 219-220.

⁹²⁷ Avrupalıların Osmanlı tebaası kadınlarla evlilikleri zamanla artmış ve XIX. ve XX. yüzyıllarda yaygınlaşmıştır. Bu durum ise Levanten ailelerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. M. T. Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 174.

⁹²⁸ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 219.

Puysieux'yü görevden alan Fransa yönetimine dair şikâyet ve eleştirilerini açık bir şekilde ifade etmektedir. Gédoy'n, sözünü ettiği bu tarz sıkıntılara tamamıyla kendi yaşadığı meseleler üzerinden değinmektedir. Ayrıca Fransa'nın Levant ticareti ve bu ticaret düzeninde yaşanan sorunların dile getirilmesinin Gédoy'n'ya has bir durum olmadığından söz etmek gerekir. Gerek bu döneme işaret eden kaynaklar ve gerekse de bu dönemde görev yapan konsolos ve elçilerden bahseden kayıtlar, XVII. yüzyılın ilk yarısı boyunca Fransız Levant ticaretine ilişkin aşağı yukarı benzer görüşlerde bulunmuşlardır. Böylelikle hem Gédoy'n'ın sözünü ettiği sıkıntıları detaylandırmak hem de XVII. yüzyılın ilk yarısına dair bahsedilen ortak söylemleri anlamak maksadıyla söz konusu meseleye yer verilmesi gerekli görülmüştür.

3. 6. Elçi Césy ile Yaşanan Sorunlar ve Gédoy'n'ın Elçilik Konutunu Terketmesi

Gédoy'n ile Césy arasındaki ihtilafın kaynağı eski zamanlara kadar dayanmaktadır. Öyle ki Césy elçi olarak tayin edildiği vakit, kendisi İstanbul'a gidene kadar yerine Gédoy'n'ın bakmasına karar verilmişti. Ancak Césy bu tayine engel olmuş ve vekâleten elçilik görevi için, Nans senyörü Étienne de Mayran ile elçilik sekreteri Angusse'un İstanbul'a gitmelerini sağlamıştı⁹²⁹. Césy'nin vekâleten de olsa kendisi yerine Gédoy'n'ın atanmasına engel olması, Gédoy'n'ın görevde kalıcı olacağından ve kendisinin elçilik görevinden alınacağından duyduğu endişe ile açıklanabilir. Diğer taraftan bahsi geçen olay Césy ile Gédoy'n arasında unutulmayan bir hadise olarak kalmakla birlikte, süreç boyunca ikili arasındaki ilişkileri de olumsuz yönde etkilemiştir. Gédoy'n'ın Halep konsolosu olarak tayin edilmesiyle elçi Césy, onun amiri konumuna gelmiş ve Gédoy'n da bu duruma istinaden elçiyle arasını hoş tutma gayretinde olmuştur. Bu bağlamda gerek elçi gerekse de konsolos birbirlerinden hoşlanmadıklarının farkında olmakla birlikte, aralarında aşılmaz bir şekilde güven sorunun bulunduğu da net bir şekilde bilincindedir. Ancak her ikisi de gerek görev nedeniyle gerekse de çıkarları gereğince, bu durumu bir diğerine mümkün olduğu kadar yansıtmamaya çalışmaktaydı.

Gédoy'n, İstanbul'a geldiği vakit elçi tarafından dostça karşılandığından ve kendisine şaşırtıcı bir şekilde beklenilenden daha iyi muamelede bulunduğundan bahsetmişti. Ancak elçi Césy'nin Gédoy'n'ya olan tavır ve davranışı hep bu şekilde

⁹²⁹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. IX- X.

sürmemiştir. Özellikle Gédoy'nın hamisi konumundaki dışişleri sekreteri Puysieux'nun görevden alınması sonrasında, Césy'nin Gédoy'ya olan davranışlarında alenen farklılıklar görülmeye başlanmıştır. Nitekim Gédoy, mevcut şartlar altında Halep bölgesine gidene kadar elçiyi hoş tutma politikası izleyerek işlerini bir an evvel hızlandırmaya çalışmıştır. Ancak Gédoy her ne kadar elçiye karşı ılımlı davranmaya çalışsa da, gemi örneğinde yaşandığı gibi Césy'nin aleyhte faaliyetlerine şahit olmaya başlamıştır. Öyle ki söz konusu meselede elçi Césy, görevin başarısının Gédoy'nın hanesine yazılmaması adına İzmir konsolosu Samson ile birlik olmuş ve meseleyi kendi aralarında halletmeye çalışarak Gédoy'yı devre dışı bırakmıştır.

Gédoy, elçinin değişen bu tavrının nedenini, elçilik sekreteri Angusse'dan öğrendiğinden bahsetmektedir. Buna göre Césy, Fransa sarayından kendisine sıklıkla gelen emirlerden Gédoy'yı sorumlu tutmaktaydı. Elçi Césy, Gédoy'nın Trablusşam olayına ilişkin kendisi hakkında şikâyetle bulunduğunu ve Fransa'ya olayları yazdığını tahmin etmekteydi. Bu doğrultuda Fransa'dan gelen emirler Césy'nin⁹³⁰ onurunu kırmakla birlikte elçinin, Gédoy'ya karşı öfke ve güvensizliğinin artmasına neden olmuştur. Durumu bu şekilde Angusse'dan öğrenen Gédoy, emir Yusuf olayının herhangi bir talebi olmadan kendisine verildiği ve her daim sadece krala hizmet etmek istediği tarzında bir açıklama yapmakla yetinmiştir⁹³¹.

Césy ile Gédoy arasındaki bir diğer mesele, Gédoy'nın eski elçi Brèves ile olan yakınlığıdır. Césy, Gédoy'nın Brèves'e hizmet ettiğini ve kendisi aleyhine faaliyetlerde bulduklarını düşünmekte ve dahası Fransa'daki dostlarından bu yönde haberler almaktaydı. Borçlar meselesi nedeniyle sıkıntı içerisinde olan Césy, Gédoy ve Brèves'in bu durumu aleyhinde kullanarak kendisini görevden aldırılmaya ve yerine eski elçi Brèves'in yeniden elçi olmasına uğraştıkları duyumunu da almıştı. Dahası, Fransa'dan gelen haberlere göre Fransa kralı, Brèves'i yeniden İstanbul'a göndermeyi düşünüyordu. Aldığı haberler uyarınca elçi Césy, Gédoy'nın, İstanbul'daki elçiliği kontrol etmek ve de Brèves'in dönüşü için uygun koşulları hazırlamak amacıyla geldiğine emin olmuştu. Puysieux'nün görevden alınmasına kadar bu husustaki düşüncelerini gizleyen Césy, annesine yazdığı bir mektupta Gédoy'nın tasarılarını bildirmekte ve her şeye rağmen

⁹³⁰ Gédoy, Césy'nin öfkesini sadece kendisine değil, kendisi henüz İstanbul'a gelmeden önce, Louis Deshayes Courmenin İstanbul'a gelişine bağlar. Buna göre Deshayes, kral tarafından konsolosluk ve elçiliklerdeki meseleleri gözetlemek amacıyla görevlendirilmiştir. Gédoy'ya göre bu durum Césy'nin öfkesine ve bıkınlığına neden olmuştur. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 108.

⁹³¹ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 92.

kendisinin işinin başında olduğunun vurgusunu yapmaktaydı. Ayrıca elçi annesine yazdığı mektupta, kendisinin Fransız tüccarları için uğraştığını ve bu mevzuya dair evrakları elçinin masasında gören Gédoy'nun da tüccarların yaptıkları kazançlardan haberdar olduğundan söz etmiştir. Diğer bir ifadeyle elçi Césy, Levant ticaretinin yolunda gittiğini ve Gédoy'nun da bu durumu elçinin masasında gördüğü evraklarla öğrendiği anlatmaktadır. Bütün bunlara karşın Césy, Gédoy'nun Brèves'e bağlı olmasından dolayı mevcut durumu konsolosun Fransa'ya nasıl aktaracağından ve gerçekleri söyleyip söylemeyeceğinden şüphe duymaktaydı⁹³². Çünkü elçi, kendisine yakın olmadığı ve üstelik aleyhine faaliyetlerde bulunduğundan emin olduğu Gédoy'nun, kendisi lehine Fransa'ya bilgi ve raporlar vereceğinden emin değildir.

Değişen koşullara bağlı olarak Césy, Puysieux'nün görevden alınması itibariyle artık Gédoy'nun hakkındaki düşüncelerini gizleme gereği duymamaktaydı. Öyle ki elçi, yeni dışişleri sekreteri Clercs'e, Brèves'in Gédoy'ya yazdığı bir mektubu gördüğünden bahsetmektedir. Mektupta Brèves'in kendisi hakkındaki niyet ve tasarılarını açıkça gördüğünü haber veren Césy, Brèves'in entrikaları hakkında şikâyetinde bulunmuştur. Dahası elçi, Gédoy'nun Brèves'in adamı olduğunu sıklıkla dile getirerek, zamanında Gédoy'nun geçici elçilik görevine mani olduğu için ne kadar doğru bir karar vermiş olduğu tarzında bir açıklama yapmıştır⁹³³.

Gédoy'nun, Césy'nin kendisine karşı takındığı tavır ve niyetin yanı sıra bunun gerekçelerini açık bir şekilde bilmekle beraber, bu meselede kendisini haklı göstermeye çalışmıştır. Öyle ki Gédoy'nun, kralın hazinesinin sorumlusuna yazdığı bir mektupta, kral tarafından kendisine verilen görev nedeniyle Césy'nin kendisini kışkırdığı iddiasında bulunmaktadır. Bu duruma açıklama getirmek için de esas meseleyi, Césy'nin Brèves'e karşı olan uzlaşmaz nefretine dayandırmaktadır. Gédoy'nun, kendisinin Brèves'i onurlandırdığını söylemekle birlikte, elçi Césy tarafından hiçbir zaman sevilmediği ve elçinin her daim kendisine karşı olduğunu yazarak ikisi arasında bir kıyaslama yapmıştır. Elçinin hareketlerinden şikâyet eder bir tarzda yazan Gédoy'nun, elçinin değiştirilme tasarılarından ya da böyle bir düşüncenin olup olmadığından hiçbir şekilde söz etmemektedir⁹³⁴. Bu nedenle de elçinin değiştirilmesi gibi bir amaçlarının olup

⁹³² Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. XIX.

⁹³³ Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. XIX-XX.

⁹³⁴ 23 Haziran 1624 tarihli kralın hazine sorumlusu Héronard'a hitaben yazılan mektup, Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 121.

olmadığına dair kesin bir kanıt olmamakla birlikte bu hususa ilişkin yalnızca birtakım şüpheler bulunmaktadır.

Her şeyden evvel Gédoy'nun Fransa'dan yola çıkışından beri Brèves ile düzenli bir şekilde yazıştığı ve ona pek çok şey hakkında bilgi verdiği bilinmektedir. Evrakları arasında Brèves' e gönderdiği ya da ondan gelen birkaç mektup bulunmakla birlikte, Brèves'e dair bütün evrakların yer almadığı aşikârdır. Çünkü aralarında geçen konuşmalarda bahsedilen kimi mektuplar ve konuların adı geçse de bu notlara dair evraklar bulunmamakta ve söz konusu mevzu Gédoy'nun evraklarında önemli bir boşluk olarak kalmaktadır. Dahası şifreli mektup yazmak yasak olduğu için, Gédoy'nun ya da Brèves'in yazışmalarında görüşlerini açıkça belirtmemeleri söz edilmeye değerdir. Ancak yazılan mektuplarda ikilinin tasarılarına ya da planlarına dair küçük, fakat açık emareler yakalamak mümkündür.

Evraklar arasında bu hususa ilişkin örnekleri ele aldığımızda, bunların içinden en kayda değer olanı, Brèves tarafından Gédoy'ya yazılan 1 Kasım 1623 tarihli mektuptur. Brèves bu mektupta, zamanı geldiğinde Gédoy'dan faydalanacağını ve Gédoy'nun İstanbul'a ulaşmasının ardından ondan gelecek haberleri sabırsızlıkla beklediğini belirtmektedir. Gédoy ile konuştuğu mesele hakkında elçinin sekreteri Olivier'e yazacağını söyleyen Brèves, bu hususta gelecek haberleri beklediğinden bahsetmektedir. Brèves, bahsi geçen mevzuya dair net bilgiler vermemekle birlikte, diğerlerinin mahvettiği şeyi düzeltmenin kendisinden istendiğini ve bunu yapmaya pek gönüllü olmasa da Gédoy'dan gelecek haberlere göre karar vereceğini yazmıştır⁹³⁵. Başka bir mektupta ise Brèves'in, Gédoy'ya olan bağlılığını vurgulamak için, onun istekleri doğrultusunda gitmeye hazır olduğu minvalinde konuşması dikkat çekicidir. Devamında Brèves, elçi sekreteri Oliver ve Gédoy'nun alacağı kararları beklediğini, bu doğrultuda görevi alıp almamakta emin olacağını ve de fikirlerini Puyieux'ye bildireceğini yazması üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Son olarak Brèves'in aynı mektupta Gédoy'nun bir an önce konsolosluk görevine başlamasının hem Puyieux hem de Gédoy adına çok faydalı olacağı yorumunda bulunması, Césy'nin şüphelerinde haklılık payı bulunduğu işaret eder⁹³⁶.

⁹³⁵ 1 Kasım 1623 tarihli Brèves tarafından Gédoy'ya hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 78.

⁹³⁶ 30 Kasım 1623 tarihli Brèves tarafından Gédoy'ya hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 78-79.

Değınmek gerekir ki Gédoyın, Brèves'e yazdığı mektuplarda İstanbul'daki gelişmeleri detaylı bir şekilde anlatırken, elçi Césy'nin şüphe duyduğu meselelere ilişkin Brèves'e nazaran daha kapalı bir dil kullanmıştır. Brèves'e kendisinden istediğı şeyleri unutmadan yaptığını aktaran Gédoyın, elçi Césy'nin şüphelendiğı mevzuya hiçbir şekilde değınmemekle beraber, her neyden bahsediyor ise o işi, Brèves gibi güçlü biri dışında kimsenin yapamayacağına dair bir ifade kullandığı gözden kaçmamaktadır⁹³⁷.

Gédoyın, Brèves'e yazdığı bir başka mektupta, onun isteğı doğrultusunda sürekli yazdığından bahsetmekte ve kendisine ait bazı mektupların elçilikte açılarak okunduğı tahmininde bulunmaktadır. Elçi Césy'nin ikametgâhında çok fazla sorun yaşadığını belirten Gédoyın, bu sorunların büyük bir çoğunluğunun Brèves nedeniyle kaynaklandığını doğrudan kendisine yazmıştır. Dahası konsolos, Césy'nin arkadaşları tarafından, Brèves'in elçinin düşmanı olduğı ve de Brèves tarafından Fransa kralına sürekli olarak, Césy hakkında türlü şikâyetler yapıldığı tarzındaki bilgilerin elçiye iletildiğı haberini vermektedir. Hatta elçinin kimi arkadaşlarının durumu çok fazla ciddiye aldıkları ve elçiyi destekleyerek, daima onun arkasında oldukları minvalinde şeyler yazdıklarından bahseder. Gédoyın, Brèves ile olan yakınlığının bilinmesi sonucu kendisine de kötü gözle bakıldığını aktararak, Trablusşam meselesinde elçinin kendisine muhalefetini bahsettiğı gerekçelere bağlamıştır⁹³⁸.

Gédoyın, elçinin konutunda sıkıntı yaşadığını bildirmekle beraber, kendisini ve görevini ilgilendiren meselelerde haberdar edilmediğinden, üstelik elçilikteki en küçük hizmetçinin dahi her şeyden haberi olduğundan yakınmaktadır. Césy nezdinde hiçbir değeri kalmadığını ve gün geçtikçe kendisine olan nefretin arttığını belirten Gédoyın, elçi Césy'nin kendisine haber vermeden İran üzerine gitmekte olan sadrazamı, çadırında ziyaret ettiği haberini paylaşır. Öyle ki konsolos, kendisinin haberi olmasın diye elçinin sabah olmadan iki saat öncesinde sadrazamın yanına gittiğine işaret etmektedir⁹³⁹.

Başından beri elçiyle iyi bir ilişkisi olmayan Gédoyın, bir an evvel İstanbul'dan ayrılarak Halep'e gitmeyi istemekteydi. Halep'e gitmesinin yaklaştığı günlerde elçinin konutunda yaşanan tatsız bir olay, elçi ve Gédoyın arasındaki iplerin daha da gerilmesine

⁹³⁷ 15 Nisan 1624 tarihli Brèves'e hitaben yazılan mektup, Gédoyın, *Journal et Correspondance de Gédoyın*, s. 83.

⁹³⁸ 11 Haziran 1624 tarihli Brèves'e hitaben yazılan mektup, Gédoyın, *Journal et Correspondance de Gédoyın*, s. 108.

⁹³⁹ Gédoyın, elçinin bu eylemini, elçinin kendisine olan nefretini göstermek amacıyla yaptığı şeklinde yorumlamaktadır. Gédoyın, *Journal et Correspondance de Gédoyın*, s. 118.

yol açmıştır. Gédoy'nın uşaklarından birinin elçinin hizmetçisiyle yaşadığı bir tartışma sonucunda hizmetçiden dayak yemesine şahit olan Gédoy'n, ilk olarak kendini tutmuş ancak daha sonraya kavgaya müdahil olmak durumunda kalmıştır. Hizmetçi ve uşak arasındaki kavganın adil olmadığını ifade eden Gédoy'n, kendisinin karışmaması durumunda hizmetçisinin boğulacağını söylemektedir. Hizmetçisinin ölmek üzere olduğunu düşünen Gédoy'n, olayın rehavetiyle uşağı dövmeğe başlamış ve uşak ayaklarının altında olduğu bir sırada elçi Césy gelerek bu manzaraya şahit olmuştur. Manzarayı gören Césy, uşağı dışında kimseyi dinlememiş ve Gédoy'nın konuşmasına dahi izin vermemiştir. Olayın cezası olarak ise elçi Césy, Gédoy'nın hizmetçisini sakat bırakmış ve uşağın kendisinin ekmeğini yediği için buna hakkı olduğunu ileri sürmüştür. Durumun bu şekilde adil sonuçlandığını düşünen Césy'nin eylemi, Gédoy'n tarafından bir hakaret olarak görülmekle birlikte, Gédoy'n aslında kendisine yapılması istenen hareketin uşağına yapıldığını iddia etmiştir⁹⁴⁰.

Gédoy'n, durumu bu şekilde kabullenmek zorunda kalırken elçi Césy, gün boyu yaşananları dile getirmiş ve kralın evinde tebaasını bu şekilde dövmenin saygısızlık olduğunu söyleyerek Gédoy'n'ı yargılamıştır. Konsolos her ne kadar hizmetçisinin hayatını kurtarmak adına bu eylemi yaptığını ifade etse de elçi, olayın telafi edilmesi talebinde bulunmuştur. Dahası Gédoy'n meseleyi unutmaya başladığını belirtse de, akşam yemeği vaktinde elçinin bir hizmetçisinin yanına gelerek konsolosun elçiyi küçük düşürdüğünü ve bu davranışını özür dileyerek telafi etmesi gerektiğini bildirmiştir. Gédoy'n, yaşananlar karşısında kendisinden istenilenleri yapmak yerine, yanına sadece çok önemli gördüğü eşyalarını alarak kimseye haber vermeden elçinin konutunu terk etmiştir⁹⁴¹. Elçinin konutunda birtakım eşyalarını ve maiyetini bırakan konsolos, Cizvitlerin evine sığınmıştır⁹⁴².

Cizvit evine gelen Gédoy'n, kendisini ve yaptığı eylemi açıklamak maksadıyla elçi Césy'ye mektup yazmaya karar verir. Şimdiye kadar elçi hakkında herkese iyi bir şekilde bahsettiğini öne süren Gédoy'n, bu sayede elçinin evinde kalışının hakkını teslim ettiğini ve hiçbir vakit ona karşı nankörlük etmediğini dile getirmektedir. Bununla birlikte

⁹⁴⁰ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 133-134.

⁹⁴¹ Gédoy'n, önemli eşyalarını yanına almasını, elçiye ve onun çalışanlarına olan güvensizliği ile açıklar.

⁹⁴² Gédoy'n, eşya ve maiyetini ardında bırakmasını, daha fazla tatsızlık yaşanmaması gerekçesiyle yaptığını dile getirmektedir. Özür dilemek yerine elçinin konutunu terk etmesini ise, onurunu kaybetmek ve ümitsizlik içinde yaşamak yerine her şeyi göze aldığı şeklinde açıklamaktadır. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 134.

elçilikte yaşanan son olaydan dolayı kendisinin dinlenilmemesine ve elçinin her şeye rağmen özür bekliyor olmasına olan kızgınlığını açıkça ifade etmiştir. Yaşananlara karşın olanları unutmak ve Halep görevine sorunsuz gitmek istediğini özellikle bildiren Gédoy, elçiden özür dileyerek kendisini küçük düşürmediği sürece durumun düzelmeyeceğinin farkındadır. Ancak her ne olursa olsun suçsuz olduğunu düşündüğü bu olayda cesaretli davranmakta ve görevinin dışına çıkarak elçinin isteğini yerine getirmemekte kararlıdır. Gerek elçi gerekse de elçilikte çalışanların kendisine karşı iyi düşünce ve saygısı kalmadığını açıkça belirten konsolos, yaşanan son olayın ardından Brèves hakkında oluşan kanaat nedeniyle kendisine bu tarz muamelelerin yapıldığına dair artık hiçbir şüphesi kalmamıştır. Elçiye yazdığı mektubun sonunda, elçilik konutunu izinsiz ve habersiz terk ettiği için özürlerini ileten konsolos, son olarak elçilikteki maiyet ve eşyalarının kendisine verilmesi ricasında bulunur⁹⁴³.

Yazdığı mektubun ardından, Césy'nin durumu düzeltmek amacıyla acilen sekreterini gönderdiğini haber veren Gédoy, elçinin çok sert konuşmadığı iddiasından bahseder. Buna rağmen elçinin konutuna 3 gün gitmemeye kararlı olan konsolos, elçinin kendi aleyhinde tekrar faaliyetlere giriştiğini aktarmaktadır. Gédoy, kendisinin bir an evvel Halep'e gideceğini bilen elçinin, sadrazama giderek Halep yolculuğunda kendisine verilecek yardımcının iptal edilmesi için uğraştığından bahseder. Nihayetinde elçi ile soğuk da olsa bir barış görüşmesi gerçekleştiren konsolos, Cizvitlerin ve birkaç arkadaşının yardımıyla elçinin konutuna giderek⁹⁴⁴ orada kalan eşya ve maiyetini almıştır. Yeni bir sorun yaşanmaması için elçilik konutuna tekrar dönmek arzusunda olmayan Gédoy, daha fazla vakit de kaybetmek istemeyerek, 6 Temmuz günü elçiden Halep'e gidiş iznini elde eder. 6 Temmuz akşamı elçinin yanından ayrılan konsolos, akşam saati olmasına rağmen yanına yeniçeri, uşak ya da yolda kullanacağı bir aydınlatma vermeyen elçi Césy'nin yaptığı son muhalif eylemin bilgisini de aktararak İstanbul seyahatini sona erdirir⁹⁴⁵.

⁹⁴³ 1 Temmuz 1624 tarihli elçi Césy'ye hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 134-135.

⁹⁴⁴ 23 Temmuz 1624 tarihli, M. de Brèves'e hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 144.

⁹⁴⁵ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 135-136.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FRANSIZ TİCARETİNDEKİ BUNALIM VE ANARŞİ SÖYLEMLERİ

4. 1. GÉDOYN'NIN FRANSIZ TİCARETİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Gédoyn, Paris'ten yola çıkmasından itibaren günlüğünü tutmaya başlamış ve Halep görevi sona erene kadar da yazma eylemine devam etmiştir. Konsolos, gerek günlüğünde gerekse de yazdığı mektuplarda Fransız ticaretindeki ve konsolosluk sistemindeki birtakım sıkıntılardan söz etmektedir. Bahsi geçen bu sıkıntıları doğrudan tanımlamayan ve sorunların esas kaynağına ilişkin de net bir şeyler söylemeyen konsolos, devamlı olarak Halep ticaretinin yakında biteceği uyarısında bulunmuştur. Gédoyn, bu tarz uyarılarına ve adını koyamadığı sıkıntılara, ekseriyetle yaşanan bir olayın ya da gerçekleşmemiş beklentilerinin ardından yer vermiştir. Sözelimi, Puysieux'nün dışişleri görevinden alınması; Gédoyn'ya konsolosluk görevi için henüz bir nakit sağlanmamış olması; elçi Césy'nin borçlarını Halep tüccarlarına ödettirmek için Osmanlı yetkileriyle işbirliği yapması, bu uğurda elçinin Fransız tüccarlarını ve ticaretini düşünmemesi; Césy'nin ve İzmir konsolosu Samson'un Gédoyn aleyhine faaliyetleri; Halep konsolosluğunun eski mülk sahiplerinin ve de Halep'in eski konsolosu Viguiet'nin yeniden konsolosluğu almak istemeleri, bu tarz durumlara örnek gösterilebilir. Bahsedilen bu hususlar, esasında Fransa yönetimi kaynaklıdır ve Fransa'nın ticaret ve konsolosluk sistemindeki birtakım sıkıntılara işaret etmektedir. Öte yandan Gédoyn'nın sözünü ettiği diğer sıkıntılar, Osmanlı görevlilerine verilen hediye ya da ödemeler; Osmanlı Devleti'nde iç ve dış meselelerden kaynaklı ortaya çıkan sorunlar; İngiltere ve Hollanda'nın Levant ticaretinde yer almaları sonucu Fransız ticaretinin yaşadığı kayıplardır.

Gédoyn, sözü edilen bu durumlara ilişkin Fransa'nın Halep ticaretinin zayıfladığı ve yakında çöküşünün kaçınılmaz olduğu tarzında yorumlarda bulunmuştur. Konsolos, sıkıntılara dair bir genelleme yapmamakla birlikte bu sıkıntıları belirli bir kavramla da açıklamamıştır. Burada esas amacımız, sıkıntılarının neler olduğuna ve neyden kaynaklandığına dair bir görüş belirtmekten ziyade, Gédoyn'nın XVII. yüzyılın ilk yarısında sözünü ettiği hususların, XX. yüzyılda adının konulmuş olmasıdır.

Buna göre XVII. yüzyılın ilk yarısında, Fransa'nın Levant ticareti bunalım ve anarşi gibi isimlerle adlandırılmıştır. Bu hususa ilişkin Gérard Tongas, IV. Henri döneminden Colbert'e kadar olan süreci ticarete anarşinin hâkim olduğu ve birçok kötülüğün yaşandığı bir dönem olarak tarif etmektedir. Tongas, söz konusu dönemde Fransız ticaretinde görülen anarşinin, ticaretin neredeyse bütün işleyişinde yer aldığı ve hatta anarşinin Levant ticaretinin ruhu olduğu görüşündedir⁹⁴⁶. Bununla birlikte Tongas, XVII. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu sıkıntıların yanı sıra hem ticaretin hem de ticaret yönetiminin düzene girmesi için takriben 50 yıldan fazla bir süre uğraşıldığını belirtmektedir⁹⁴⁷.

Diğer taraftan Daniel Goffman, ticarete yaşanan sıkıntılar nedeniyle 1635-1650 yılları arasını bunalım dönemi olarak adlandırmaktadır. Yazar, Fransızların XVII. yüzyılın ilk yarısında Levant ticaretini beceriksizce yönetmelerinden dolayı bu sıkıntıyı yaşadıkları görüşündedir. Dahası Fransız ticaretinde sorunun yapısal olmadığını belirten Goffman, yaşanan sıkıntıların bir müddet sonra düzeldiğinden bahsetmektedir⁹⁴⁸. Alfred Wood ise Fransız ticaretinde yaşanan sorunların üç sebepten kaynaklandığı düşüncesindedir. Bahsi geçen nedenlerden ilki, IV. Henri'nin ölümünden Colbert dönemine kadar geçen sürede yaşanan iç ve dış sorunlardan⁹⁴⁹ dolayı ticaretin ihmal edilmiş olmasıdır. İkinci neden, Levant bölgesinde Fransız ticaretine karşı İngiliz ve Hollandalıların rekabetinin ortaya çıkması iken son sebep ise Fransızların ticarete yanlış örgütlenmeleri nedeniyle rakipleri karşısında yaşadığı kayıplardır⁹⁵⁰.

Son olarak bahsedilen hususa ilişkin Paul Masson, XVII. yüzyılın ilk yarısındaki Levant ticaretini uzun bir çöküntü dönemi olarak tanımlamaktadır. Yazarın bu düşüncedeki dayanağı ise bahsi geçen dönemde ticarete birçok sıkıntının yaşanmış olmasıdır. Bu doğrultuda Masson, ticarete yaşanan ve aynı zamanda en fazla şikâyete mazhar olan mesele olarak *avaniaya* ve korsan saldırılarına işaret eder⁹⁵¹.

Birçok yazar tarafından XVII. yüzyılın ilk yarısındaki Fransız ticaretine dair iddia edilen söylemler, genel itibarıyla birkaç gerekçeye dayandırılmaktadır. Öncelikli olarak

⁹⁴⁶ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 191-192.

⁹⁴⁷ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s.186, 189.

⁹⁴⁸ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 108.

⁹⁴⁹ Fronde Ayaklanması, İspanyollarla yapılan savaşlar.

⁹⁵⁰ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 73-74.

⁹⁵¹ P. Mason, *Histoire du Commerce Français Dans Le Levant au XVIIe Siècle*, s. 1.

bu gerekçeler arasında 1650 yılında Marsilya Ticaret Odası'nın resmen ortaya çıkışı ve ticaretin ancak bu tarihten sonra düzene girmeye başladığı görüşü bulunmaktadır. Böylelikle Fransa krallığı her ne kadar ticarete söz hakkına sahip olsa da ticaretin idaresi ve denetimi, aynı zamanda Marsilya şehrini de idare eden Marsilya ticaret seçkinlerinin yönetimine bırakılmıştır. Böylelikle kraliyet destekli yapılan reformlar sayesinde ticarete görülen çekişmeler azalmış ve daha istikrarlı bir ticaret düzeni ortaya çıkmıştır.

Esasında Fransız ticaretinde anlaşmazlıkların yaşanması ve ticaretin belirli bir düzene konulamamasından Fransa krallığı sorumlu tutulmaktaydı. Çünkü krallık ticaretin iki başlı yönetilmesinden ve Marsilya'yı ticaret hususunda rahat ve özgür bırakmamasından dolayı sürekli suçlanıyordu. Bu gerekçeden ötürü, Marsilya Ticaret Odası'nın 1650 yılında kurulması ve ticaretin idaresinin Marsilya şehrine bırakılması, anarşinin nihayete ermesi olarak görülmüştür. Bir diğer deyişle yapılan reformlar sonucu Fransız ticaretinde yaşanan anarşi ve çöküntü meselesi sona ermiş ve artık bu tarihten sonra Fransa'nın Levant ticareti yeni bir ivme kazanmıştır. Hiç şüphesiz diğer Avrupalı devletlerinin ticaretinde olduğu gibi Fransız ticaretinde de birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Ancak burada önemli olan nokta yaşanan sorunların ticareti ve ticareti kontrol eden mekanizmayı ne kadar etkilediğidir. Söz konusu anlayış doğrultusunda Jonah Brewer, diğer yazarlardan farklı bir düşünceye sahiptir. Yazarların büyük bir çoğunluğu ticaretin mahvolduğunu ve hatta yıkılmak üzere olduğunu düşünürken, Brewer, meseleyi o kadar da ciddi boyutlarda görmemek gerektiğini vurgular. Üstelik yazar ticarete yaşanan sıkıntıların abartıldığını düşünmesinin yanı sıra meseleye farklı bir bakış açısı da getirmiştir. Buna göre Brewer, Fransız ticaretinde yaşanan sıkıntıların varlığını abartmamak kaydıyla kabul etmesinin yanı sıra Fransızlar arasındaki anlaşmazlıkların XVII. yüzyılın ilk yarısında bir sorun teşkil edebileceğini, ancak XVII. yüzyılın ikinci yarısında kraliyet tarafından desteklenen reformlar sayesinde sorun oluşturmayacağını eklemiştir. Yazar, yapılan reformlar sayesinde zaten öncesinde büyük ölçüde olmayan çekişmelerin azaldığını ve ticaret yönetimin daha istikrarlı bir hale geldiğini belirtmektedir⁹⁵².

XVII. yüzyılın ilk yarısında Fransız ticaretinin anarşi ve bunalım dönemi olarak adlandırılmasının tek nedeni, elbette ki ticaretin çift başlı ve düzensiz yönetilmesi iddialarından kaynaklanmıyordu. Söz konusu iddiaların yanı sıra birkaç mesele daha

⁹⁵² M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 208.

anarşinin gerekçesi olarak görülmekteydi. Bu gerekçeler avaniaya maruz kalınması, korsan saldırıları, Fransız ticaret düzenindeki sıkıntılar ve söz konusu tarihte Fransa'nın yaşadığı iç ve dış meselelerdir. Fransa XVII. yüzyılda Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) ve Fronde İsyanları (1648-1653) ile uzun müddet meşgul olmuş ve ancak 1659 yılında İspanya ile yaptığı barış antlaşması neticesinde rahatlamıştır. XVII. yüzyılın ikinci yarısına girmesiyle başlayan süreçte gerek savaşların sona ermesi gerekse de iç isyanların bitmesinin Levant ticaretini olumlu yönde etkilediği düşünülmüştür. Esasında gerek Fransa gerekse de diğer Avrupa devletleri açısından, Avrupa'da yaşanan savaşların levant ticaretini tamamiyle etkilemediğini belirtmekte fayda vardır. Savaşların ticaret üzerindeki olumsuz etkisi bilinmekle beraber bu etkinin yalnızca Levant mallarına olan talebi azalttığı bilinmektedir. Özetlemek gerekirse Fransa'da XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaşanan iç ve dış meselelerin Levant ticaretini etkilediği ve bu durumun ticarete yaşanan anarşi ve çöküş sürecine olumsuz manada tesir ettiği düşünülmüştür.

XVII. yüzyılda Fransa'nın yaşadığı iç ve dış meselelerin ticareti olumsuz yönde etkilediği yönündeki görüşlerin yanı sıra ele alınması gereken diğer meseleler avania dayatması, korsan saldırıları ve Fransız ticaret düzenindeki yapısal sıkıntılara ilişkindir. Bahsi geçen sıkıntıların neden ve nasıl ortaya çıktığına dair detayların yanı sıra bu durumların Fransız ticaretini etkileyip etkilemediği, etkilediyse de ne ölçüde etkilediği ve meselenin ticareti anarşiye sürükleyecek ölçüde olup olmadığı gibi durumlar tahlil edilmeye çalışılacaktır.

4.2. Avania/Avani

“ ...eğer onlara istedikleri her şeyi vermek istersek,
onlar ve tebaası Franklar pahasına
tüm yıl boyunca beslenip bakılacaktı... ”⁹⁵³.

Avrupa'nın XVII. ve XVIII. yüzyıl elçilik ve konsolosluk yazışmalarında ve de seyahatnamelerinde sıklıkla bahsedilen *avania* kelimesinin tam karşılığı henüz bulunmamaktadır. Ancak gerek kelimenin etimolojisi gerekse de içerdiği anlamlara dair oldukça fazla ve farklı görüşler yer almaktadır. Bu bağlamda Halil İnalçık, “*zorla ve keyfi olarak el konulan şey*” olarak tanımladığı *avania* kelimesinin Arapça 'awân sözcüğünden

⁹⁵³ L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. IV, s. 299.

türediğini⁹⁵⁴ ileri sürerken; Alfred Wood “*anlamsız bahaneler öne sürerek yasadışı yoldan zorla alınan para*” olarak tarif etmektedir⁹⁵⁵. Paul Masson ise, paşaların limanlarda bulunan tüccarlardan çeşitli bahaneler altında, çoğu zaman haksız, kimi zaman ise oldukça tuhaf gerekçeler ile talep ettiği paraların toplamı olarak yorumlamaktadır⁹⁵⁶. Diğer taraftan Gaston Rambert, *avania* kelimesinin manasını Türk idaresinin olağan kusurları şeklinde açıklamakla beraber Levant ve Berberi limanlarında bulunanların XVII. yüzyılda avanidan oldukça muzdarip oldukları bilgisini eklemektedir⁹⁵⁷. Nihayetinde bahsi geçen görüşlerin yanı sıra muhtelif literatürlerde *avania* kelimesine dair birçok tanım ve yorumun yer aldığından söz etmek gerekmektedir⁹⁵⁸.

Özetle belirtmek gerekirse Batı kaynaklarının büyük bir çoğunluğunda kelimeye yüklenen mana, Osmanlı Devleti limanlarında bulunan Avrupalı tüccarlardan çeşitli bahanelerle keyfi olarak talep edilen ve çoğu zaman hatırı sayılı ölçüde yapılan aynı ve nakdi isteklerdir⁹⁵⁹. *Avania* kelimesinin, kabul edilmiş ortak bir tanımının bulunmamasının nedeni Osmanlıca belgelerde doğrudan bu kelimeye rastlanılmamasıdır. Bir diğer ifadeyle Avrupalılar nazarında *avania* kelimesinin taşıdığı manayı içeren bir

⁹⁵⁴ “اواني”, H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. I, s. 240.

⁹⁵⁵ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 37.

⁹⁵⁶ P. Mason, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 1.

⁹⁵⁷ L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 47.

⁹⁵⁸ *Avania* kelimesinin tanımına ilişkin Fransız seyyah Jean Chardin, “bulduğu her şeyi ala” manasına gelen ve İran’da özel saray ulaklarına verilen isimden gelen *avany* adından türediğinin iddia edildiğini öne sürmektedir. Çünkü söz konusu ulaklar ihtiyaç duydukları vakitlerde veya bindikleri atlardan daha iyi olduğu için sahibinin kim olduğuna bakmaksızın karşılaştıkları insanların atlarını almaktaydılar. Diğer taraftan Chardin, bu nahoş âdetin gerekçesini de bu ülkenin hiçbir yerinde kendi ülkelerinde olduğu gibi kurulmuş menzillerin olmayışına dayandırmaktadır. Belirtmek gerekir ki Chardin’in *avania* kelimesinin etimolojik kökenine ilişkin açıklaması gerçeği yansıtmamaktadır. J. Chardin, *Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran (1671-1673)*, s. 36; Alexander Russell, *Levant’ ta sıklıkla kullanılan bu kelimenin İtalyancadan geldiğini ve hak edilmemiş bir yararlanma anlamını taşıdığını* yazmaktadır. A. Russell, *The Natural History of Aleppo: Containing a Description of the city, and the Principal Natural Productions in its Neighbourhood: together with an Account of the Climate, inhabitants, and Diseases, particularly of the Plague*, s. 316; Abraham Marcus, memurların bütçelerini artırmak amacıyla sudan bahanelerle haraca bağlama eyleminin genellikle Avrupalıların deyişiyle *avania* olarak bilindiğini belirtmektedir. A. Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, s. 129; Daniel Goffman, *avaniadan Osmanlı tacizlerinden biri olarak ve aynı zamanda olağandışı bir para şeklinde söz etmektedir. Daniel Goffman, “İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine”, Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, çev. Sermet Yalçın, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 116; D. Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler 1642-1660*, s. 125.

⁹⁵⁹ 1680-1685 yıllarında Halep konsolosluğu yapmış olan Arvieux, açgözlü ve parayı seven kimseler olarak tarif ettiği Türklerin *avania* talep etmek için iyi bir nedenleri olmadığı zamanlarda bir Türk’ün Hristiyanlar tarafından dövüldüğünü ileri sürdüklerinden bahseder. Bunun yanı sıra kimi zaman da telaş içinde buldukları birisinin şapkasını alarak bu şapkayı kadınların yanında buldukları iddiasında olmalarından söz eder. L. d’Arvieux, *Mémoires du Chevalier d’Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d’Alep, d’Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 344.

ifadenin Osmanlı belgelerinde bulunmaması, avania sözcüğünün Avrupalıların söylemine has bir kelime olduğunu düşündürmektedir.

Batılı kaynaklarda haksız ve yasal olmayan yollardan alınan şey manasına gelen avania eyleminin kimler tarafından yapıldığına dair de net bilgiler bulunmamaktadır. Öyle ki birçok metinde *avaniacı* (avaniste) olarak Osmanlı görevlilerine ve özellikle de eyalet yönetiminde idareden sorumlu paşalara işaret edilmektedir⁹⁶⁰. Bu noktada taşra idarecilerinin paraya ihtiyaç duyuyor olmalarına ve de merkezi yönetimden uzakta bulunmalarına vurgu yapılmaktadır. XVII. yüzyıldan itibaren değişen Osmanlı ekonomisi, taşradaki yöneticilerin maiyetlerinde barındırdığı askerler, görevliler ve de yöneticilerin kendi ailelerinin bakım ve masraflarını karşılamaları için farklı yollara başvurdukları kaydedilir⁹⁶¹. Paşaların yanı sıra avania olarak işaret edilen kimi olaylardan yapılan çıkarımlar doğrultusunda da sadrazam, gümrük görevlisi, kadı ve subaşı gibi kimseler de avanianın uygulayıcıları olarak bahsi geçenler arasında yer almaktadırlar. Bununla birlikte 1656 yılında Trablusşam'da konsolos yardımcısının Fransızlar üzerinde avania uyguladığına dair Marsilya'ya yapılan şikâyetler⁹⁶², sadece Osmanlı görevlilerinin avaniacı olmadığını düşünmemize yol açmıştır. Yapılan çıkarımlar doğrultusunda haksız ve keyfi uygulama sonucu, özellikle de para cezası uygulayan Osmanlı görevlileri baş avaniacı olarak nitelendirilmekle birlikte benzer eylemleri yapan kişilere de zamanla avaniacı denildiği ve yaptıkları eylemin de avania olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır.

Diğer tarafından belirtmek gerekir ki bir olayın avania olarak değerlendirilmesinin net sınırları bulunmamaktadır. Bu bağlamda Avrupa belgelerinde ya da kaynaklarında yer alan avania örnekleri üzerinden çıkarım yapmak meseleye belirli bir çerçeve çizmemizi sağlayacaktır.

Avrupa kaynaklarında ağırlıklı bir şekilde avaniacı olarak tanımlanan kimseler Osmanlı paşaları⁹⁶³ olurken sıklıkla bahsedilen avania türü de Osmanlı yetkilileri

⁹⁶⁰ Avaniacı olarak paşaların işaret edildiği kaynaklar; A. Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, s. 129; Edhem Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, ed. Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, çev. Sermet Yalçın, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.194; A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 37; P. Mason, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 1-2; L. Bergasse, G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 47. Bunların yanı sıra Gérard Tongas avaniacı olarak Türk ileri gelenleri ve paşaları göstermektedir. G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 144.

⁹⁶¹ M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, s. 149.

⁹⁶² L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 60.

⁹⁶³ Osmanlı Devleti'nde askeri ve mülki unvan olarak kullanımı görülen paşa kelimesi, hanedandan olmayan yüksek rütbeli şahsiyetler için sarf edilmiştir. Bu kapsamda XV. yüzyılın sonlarından itibaren

tarafından talep edilen hediyeler olmuştur. Osmanlı Devleti'nde hediye geleneği eski Türk devlet âdetlerine kadar dayanan ve siyasi kültürün vazgeçilmez bir parçası olan uygulamadır. Hediyeler dostluk, tebrik, barış ve yakınlığın sembolü olduğu gibi itaat ve hâkimiyetin de bir göstergesi olarak kabul edilmekteydi. Hediyelerin türü, hediye verenin konumu ve de hediye verilme sıklığı gibi hususlar dönemin şartlarına ve hediye alışverişinde bulunanların durumuna göre değişiklik göstermekteydi. Diğer taraftan hediye geleneği Osmanlı Devleti'nin meşruiyetine işaret eden ve aynı zamanda bunu destekleyen araçlardan biri olarak kullanılmıştır. Bilhassa devlet otoritesinin zayıfladığı zamanlarda bu araçlara daha fazla ihtiyaç duyulur bir hale gelmiştir⁹⁶⁴.

Hediye türünün bir çeşidi olan *pişkeş* kendinden üst mevkide bulunan ve aynı zamanda hürmet ve sadakatin bir sembolü olarak verilen hediyeler için kullanılan bir tabirdir⁹⁶⁵. Kulluk kavramıyla yakından ilişkilendirilen *pişkeş*, bilhassa hükümdara takdim edilen hediyeler ile sadakatin arz edilmesi manasını taşımaktaydı. Kulluk sistemi ile devlet yönetiminde görev alan kişiler diğer eylemlerinin yanı sıra kendilerine bu lütfu bahşeden padişaha hediye takdim ederek kulluğun gerekliliğini yerine getirmiş olurlardı. Ancak bu hediye padişah ile kulu arasında karşılıklı yapılan bir eylemdi. Kul, padişaha hediyesini vermekle ona bağlılığını ifade ederken, padişah ise kuluna verdiği ihsan ile bunun kabulüne işaret ederdi. Böylelikle kul ve efendisi arasında bağlılık ilişkisi teminat altına alınmış olunurdu⁹⁶⁶. Tayin, bayram, nevruz, cülûs, ziyafet ve ziyaret gibi türlü törenlerde verilen *pişkeşler* XVII. yüzyılın sonuna doğru miktarlarının belirli bir standarda getirilmesi ile zorunlu bir hale gelmiş ve hediye anlayışının dışına çıkılarak rüşvet ile de ifade edilir olmuştur⁹⁶⁷.

Osmanlı Devleti tarafından bir tür gelir olarak da görülen *pişkeşler* devlet ricalinin yanı sıra Avrupalılar tarafından da takdim edilmekteydi. Diplomatik hediye olarak ifade edilen bu armağanların devletlerarası ilişkilerde önemli rol oynadıkları bilinmektedir.

eyalet yöneticileri olan valiler paşa olarak anılırken, erken dönemde başta sadrazam olmak üzere defterdar, nişancı ve kaptan-ı derya gibi yüksek rütbeli devlet görevlilerini de kapsar hale gelmiştir. Ancak söz konusu kelimenin zamanla askeri ricali karşılar hale geldiği görülmektedir. Abdülkadir Özcan, "Paşa", *TDVİA*, c. XXXIV, 2007, s. 182-183. Burada belirtmek gerekir ki Avrupalılar tarafından avaniacı olarak bahsi geçen paşalar eyalet yöneticileri olan kimselerdir.

⁹⁶⁴ H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. I, s. 114-115.

⁹⁶⁵ Bu hususta Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin, efendileri adına Osmanlı padişahına takdim ettiği *pişkeşlerin* yanı sıra Osmanlı valileri tarafından padişaha takdim edilen *pişkeş örnekleri* için bkz. Ersin Kırcı; İlhan Gök, *Teşrifat Defteri (1616-1620)*, Libra Yayınları, İstanbul 2021, s. 36-38.

⁹⁶⁶ Fatma Ünyay Açıkgöz, "Osmanlı Devleti'nde *Pişkeş* (XVII. Yüzyıl)", *Turkish Studies*, 13/24, 2018, s. 294-295.

⁹⁶⁷ Filiz Karaca, "*Pişkeş*", *TDVİA*, c. XXXIV, 2007, s. 294.

Bilhassa Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nde elçiliklerini açmalarından itibaren elçileri aracılığıyla isteklerini kabul ettirmek ya da öncelikli olmak maksadıyla hediye yarışına girdikleri gözlemlenmektedir. Diğer bir deyişle hediye aracılığıyla Osmanlı diplomasisinde yer almak, Avrupalılar açısından Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurulması ve geliştirilmesi yolunda önemli bir adım olmuştur. Osmanlı yönetimi ise verilen hediyeleri kendilerine duyulan saygınlığın yanı sıra kazanılmak istenilen dostluk ve yakınlık uğruna ödenen bir tür sembolik haraç olarak görmüşlerdir⁹⁶⁸. Ne var ki Avrupalıların nazarında toplumsal işleyişin kaçınılmaz parçalarından biri olan hediyein sadrazam, paşalar, kadılar ve gümrük memurları tarafından sıklıkla beklenildiği ve bu durumun tüccarların kaynaklarını kuruttuğu görüşü hâkimdir⁹⁶⁹. Burada ele alacağımız hediye türü makam vergisi olarak bilinen caize ve Osmanlı yöneticilerine ecnebler tarafından verilen çeşitli hediyeler olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri ile ilişkileri siyasi müdahale ve pazarlık süreci sonucunda şekillenmekteydi. Pazarlığın yolu ise gelenekselleşmiş ve artık bir zorunluluk haline gelmiş olan hediye den geçmekteydi. Avrupalılar böylelikle aralıklı olarak yüksek düzeydeki bürokratlara ya da doğrudan padişaha hediye sunarak ahidnamelerin imzalanması, ahidnamelere yeni maddelerin eklenmesi ya da birçok diplomatik ve siyasi meselelerin halledilmesi gibi isteklerini kabul ettirebiliyorlardı. Üstelik söz konusu durum, Osmanlı Devleti'nde yürütülen Fransız ticareti ve diplomasisinin seyrine dair de bilgiler vermektedir. Bilindiği üzere Levant bölgesinde sürdürülen ticari işleyişte konsolosların eylemleri ve mevcudiyetleri hayati önem taşımaktadır. Öyle ki Fransız ticareti adına konsoloslar ve yerel yönetimler arasında kurulacak olan yakınlık ve iyi ilişkiler, İstanbul'da görev yapan Fransız elçinin diplomatik gayretlerinden bile daha fazla önem taşıyabilmekteydi. Her ne kadar kapitülasyonlarda birçok hak, özgürlük ve güvenlik gibi hukuki maddeler yer alsa da uygulamada bunlara çoğu zaman riayet edilmiyordu. Üstelik kapitülasyonlarla güvence altına alındıkları belirtilse de Levant'taki Fransız tebaası hoşgörülen ancak sevilmeyen yabancılar olarak kendilerini güvencesiz bir konumda hissetmekteydiler. Nitekim Osmanlı Devleti'ndeki statüleri ne ziyaretçi ne de misafir düzeyindeydi. Bu gerekçeyle de onlar kapitülasyonların ayrıcalıklarından yararlanmak için Osmanlı toplumunun bir

⁹⁶⁸ Fatma Ünyay Açıkgöz, *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme (Padişahlara Sunulan ve Padişahların Verdiği Hediyeler Üzerine Bir Araştırma)*, (Basılmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 186.

⁹⁶⁹ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 40.

üyeyi olmayı ya da o şekilde konumlandırılmayı istemediler. Bu vaziyet Fransızların Osmanlılar karşısında hem maddi hem de fiziki bir tehditle karşı karşıya olduklarını hissetmelerine ya da en azından kendilerini o şekilde göstermek istemelerine yol açıyordu⁹⁷⁰.

Diğer taraftan kapitülasyonların muntazam olmasa da en azından belirli düzeyde işleyebilmesinin, gerek Osmanlı yöneticilerine gerekse de Fransız tebaasına bağlı olması kabul edilen bir gerçekliktir. Bu hususta özellikle kadı, paşa ve gümrük görevlilerinin görüş, düşünce ve niyetleri, bölgede bulunan Fransızların ticaretine engel olabilmekte ya da bu ticarete ciddi ölçüde zarar verebilmekteydi. Böylesi durumlarda meselenin halledilmesi ve düzgün bir ticari işleyiş rutinin sağlanabilmesi için konsolosun diplomatik becerilerini kullanması gerekmektedir. Bunun yolu da masrafları Fransız tüccarları tarafından ödenen hediyelerin takdiminden geçmekteydi. Nitekim Fransızlar, bazı Osmanlı yetkililerine düzenli olarak para⁹⁷¹, kıyafet ve reçel gibi hediyeler vererek diplomasi ilişkilerini yumuşatma yoluna gidiyorlardı. Bu hediyeler dini bayramlardan yeniçeri ağasının oğlunun doğum kutlamasına kadar çeşitli vesilelerle verilmekteydi⁹⁷². Belirtmek gerekir ki söz konusu hediyelerin temini, Fransızların giderlerinin önemli bir yüzdesini oluşturmaktaydı. Her ne kadar Fransız tebaasının yararına⁹⁷³ kullanılmış olsa da bu durum onları zorlamış ve Fransızlar tarafından büyük bir külfet ve haksız bir ödeme olarak görülmüştür⁹⁷⁴. Bu hususa ilişkin Steensgaard, kapitülasyonların Avrupalılar ile Osmanlı yerel makamları arasındaki ilişkilerin sadece küçük bir kısmını oluşturduğundan

⁹⁷⁰ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 210.

⁹⁷¹ Para hususuna ilişkin elçi Busbecq, Türklerin arasında yaşamak isteyen birinin sınırı geçer geçmez para kesesinin ağzını açması ve ülkeyi terk edene kadar da hiç kapatmaması gerektiğini belirtir. Dahası elçi, Osmanlı Devleti'nde bulunduğu sürece etrafa para saçması gerektiği ve bu harcamanın boşa gitmemesi için de dua edilmesi gereğine işaret eder. Nitekim yapılan harcama bir işe yaramasa da en azından Türklerin katı yüreklerini yumuşatmanın yolu olduğunun üzerinde durur. O. G. Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 26.

⁹⁷² M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 210, 291-292.

⁹⁷³ Fransızların hediyeleri kendi çıkarları için kullanmak istemesine dair 1650 yılı civarında Kahire'de yaşanan iki konsolos mücadelesinden bahsetmek gerekmektedir. Söz konusu zamanda Kahire konsolosluğuna gelmek isteyen iki konsolos aralarında mücadele etmeye başlamışlardır. Kahire'deki Fransızlar da kendi aralarında ikiye bölünmüşler ve kendi istedikleri kişinin konsolos olması için Kahire paşasına çeşitli hediye takdiminde bulunmuşlardır. Üstelik yaşanan karmaşanın 10 yıl boyunca sürmesi, Mısır ticaretini tehdit eder hale gelmiştir. Diğer taraftan karmaşanın sebep olduğu sürekli avanialar da gemileri İskenderiye'ye gitmeye cesaret edemez bir hale getirmiştir. P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 19.

⁹⁷⁴ E. Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", s. 228-229.

ve kapitülasyonların sanıldığı gibi aksine öneminin oldukça abartıldığından bahsetmektedir⁹⁷⁵.

Esas meseleye değinecek olursak, anlaşmalara dahi konu olan hediye mevzusunun yerine getirilmediği durumlarda Avrupalıların ciddi avania ile karşılaştıkları ve bu durumu sık yaşamakla beraber sürekli şikâyetlerine neden olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin 1617 yılında Fransız konsolosu Antoine Fouquier, bir Osmanlı paşasının şehre geldiğini ve geleneksel şekilde şehirlerinden geçen paşalara verilen hediye kendisine de verilmesi talebinde bulunduğunu tüccarlara bildirmiştir. Başlangıçta bu talebi reddeden konsolos Fouquier, benzer şekilde İngiliz konsolosunun da kendisiyle aynı davranışı sergilemeye davet etmiştir. Ancak İngiliz konsolosu paşanın ısrar ve zorlamasına direnememiş, hediyesini vermek durumunda kalmıştır. Bunun üzerine başka çaresi olmadığını anlayan Fransızlar, paşaya 318 piastres değerinde nakit para ve yelek hediye etmişlerdir. Üstelik Avrupalıların görev icabı yolculuk eden ve İzmir’de ya da başka limanlarda duran daha küçük görevdeki Osmanlı yetkililerine de hediye verdikleri bilinmektedir⁹⁷⁶.

Bu hususa ilişkin, yeni bir sadrazam göreve geldiğinde kendisine devletin ileri gelenlerinin yanı sıra İstanbul’da bulunan büyükelçilerin de hediye sunması geleneği üzerinden bir diğer örnek verilecektir. Buna göre Fransız elçisi Jean de la Haye (1639-1665) İstanbul’da görev yaptığı süre boyunca Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa (1656-1661) ile birtakım sıkıntılar yaşanmıştı. Ardından Köprülü’nün oğlu Fazıl Ahmet Paşa’nın sadrazamlığı döneminde de (1661-1676) devam eden sıkıntılar ve Fransız elçilerine⁹⁷⁷ karşı uygulanan avaniaların gerekçesi birçok kaynakta, Fransız elçisi Jean de la Haye’nin yeni sadrazama hediye takdim etmekteki gecikmesi olarak geçmektedir. Buna göre, elçi Jean de la Haye sıklıkla değişen Osmanlı sadrazamlarının durumunu göz önüne alarak yeni sadrazam Köprülü Mehmet Paşa’ya hediye vermekte gecikmiştir. Çünkü elçi, yeni sadrazamın akıbetinin de selefleri gibi olacağını düşünmekte ve görevinde uzun süre kalmayacağını hesap etmektedir. Ancak durum elçinin beklediği gibi olmamış ve Köprülü Mehmet Paşa’nın görevinde kalıcı olduğunu anlayan elçi gecikmeli olarak hediye takdiminde bulunmuştur. Ne var ki elçinin gecikmeli hareketi durumu

⁹⁷⁵ N. Steensgaard, “Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650”, s. 54.

⁹⁷⁶ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 210-211.

⁹⁷⁷ Bahsi geçen süre zarfında İstanbul’da görev yapan Fransız elçileri; Jean de la Haye (1639-1665), Denis de la Haye (1665-1670) ve Nointel (16780-1685)’dir.

kurtarmaya yetmemiştir. Çünkü Osmanlı yönetiminde hediyein verilememesi ya da gecikmesi durumları itaatsizlik anlamına geldiği için, olayın yankılarının sadrazamın ve halefi olan oğlunun döneminde de devam ettiği kaydedilmektedir⁹⁷⁸.

Olayın akabinde kendisine karşı yapılan bu eylemin karşılığını vermek için fırsat kolladığı ileri sürülen Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın, Kandiye Kuşatması döneminde (1648-1666) elçinin gizlice Venediklilere yardım etmesi durumunu kullandığı iddia edilmiştir. Nitekim ele geçirilen şifreli mektuplar sonucunda yargılanan elçi ve oğlu hapse atılmıştır. Dahası elçi ve oğlu hapisten bir süre sonra çıkmalarının ardından padişahın eşyalarını taşıyan ve Mısır'dan gelen Fransız gemisine Malta şövalyeleri tarafından el konulması ile tekrardan hapsedilmişlerdir. Netice itibariyle paşanın bu davranışını Hammer⁹⁷⁹ ve Chardin⁹⁸⁰ hediye mevzusuna bağlarken, Uzunçarşılı⁹⁸¹ casusluk eylemleri nedeniyle bu şekilde muamele gördüklerini yazmaktadır.

Genel olarak ifade edecek olursak, elçilerin ya da konsolosların⁹⁸² görevlerinde başarılı olmalarının yanı sıra kendi devletlerinin çıkarına iş yapabilmeleri için hediye geleneğine uymaları bir nevi zorunluluktur. Çünkü sadrazam açısından gerek kendisinin gerekse de Osmanlı Devleti'nin Avrupalılar nazarında hâkimiyetlerinin kabulünün bir nevi sembolü olarak addedilen bu geleneğe karşı çıkılması, itaatsizlik olarak yorumlanmaktaydı. Üstelik Fransızlar nazarında avania olarak ifade edilen bu hediye ya da ödemeler, her ne kadar ekonomik dayatma olarak görülse de aslında bu durum sistemin izin verdiği esnekliğin ve yönetim anlayışının bir sonucuydu. Bu durum Osmanlı yöneticilerine sağladığı faydaların yanı sıra kimi zaman Fransızların da yararına işleyebilmekteydi. Bir diğer deyişle Fransızlar kapitülasyonların ya da belirli kuralların dışına çıkma ihtiyacı hissettiklerinde benzer şartlar onlar için de geçerli olabiliyor ve Fransızların kendilerine sıkıntı yaratacak bir meseleyi kapatmalarına⁹⁸³ imkân

⁹⁷⁸ L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. IV, s. 112.

⁹⁷⁹ B. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. XI, s. 38-39.

⁹⁸⁰ Ayrıca meselenin detayı için bakınız, J. Chardin, *Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran (1671-1673)*, s. 42-53.

⁹⁸¹ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/II, s. 208-209.

⁹⁸² Arvieux, 14 Aralık 1679 tarihinde zamana ayak uydurmak adına yeni Halep müteselliminin yanına gittiğinden ve hediyesini takdim ettiğinden bahseder. Ancak mütesellim kendisi gibi bir adama yakışmayacağını ileri sürerek hediyei beğenmemiş ve reddetmiştir. Fakat aradan geçen 4 günün sonunda yeni hediyein gelmemesi üzerine ilk hediyei almak istemiştir. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 544.

⁹⁸³ Örneğin, 1663 yılında İzmir'de birkaç Türk, Fransız kabare ya da salonunda bir dönme bulmuşlardır. Olaya öfkelenen Türkler, Fransızların dönmei Avrupa'ya geri götürmeyi planladığı iddiasında bulunurlar.

tanıyabiliyordu. Söz gelimi, 1783 yılında Fransızların yaptığı 5.000 kuruşluk bir harcama onların kahvedeki gümrük ödemelerini yarı yarıya indirmelerini sağlamıştır⁹⁸⁴.

Diğer taraftan sistemde bahsedilen esneklik çoğu zaman şikâyetlere ve kapitülasyonların tam olarak uygulanmadığı yönündeki itirazlara neden olsa da işin aslı tam olarak bu şekilde değildi. Kapitülasyonların dışına çıkılması ve bilhassa uygulama sırasında ihtiyaç duyulan esneklik, Fransızlar tarafından kimi zaman talep edilen bir durum olmaktaydı. Örneğin, kapitülasyonlar gereğince konsoloslar sadece kendi tebaası arasındaki davalarda yetkili olmaktaydılar. Ancak uygulamalarda buna tamamen riayet edilmiyor ve 1630 yılında Mısır’da olduğu gibi, konsolosların karışık davalarda görüş sundukları gibi durumların yaşandığı gözlemleniyordu⁹⁸⁵.

Avrupalılar tarafından avanianın en çok uygulayıcılarından biri olan paşaların bu şekilde davranmalarının altında, yozlaşan hükümdarlık ve bu yozlaşmaya yol açan rüşvet ve hediye geleneğinin yattığı düşünülmekteydi. Buna ilişkin, soylu bir aileden gelmeyen, servet ve özel yetenekleri bulunmayan Osmanlı paşaları, yolsuzluk ve de rüşvetin egemen olduğu XVII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda, Frenklerin ticaretini daha da zora sokan kişiler olarak işaret edilmişlerdir. Avrupalılar, paşaların eyaletlerdeki görevlerine padişah, sadrazam ya da devletin ileri gelen kimseleri tarafından getirildikleri ya da bu tarz kişiler tarafından desteklendikleri için, kendilerine görevi sağlayanlara karşı devamlı hatırı sayılır ölçüde hediyeler vermeleri gerektiği görüşündedirler. Esasında burada kastedilen, Osmanlı Devleti’nde makamların tevcih edilmesi sonrasında makamı sağlayan kişiye verilen *caize* hediyesiydi. Bir nevi görevin elde edilmesi karşılığında

Böylelikle Türklerin olayı Fransızların bir Müslümanı ülkeden gönderme girişimi olarak algılaması Fransızların aleyhine bir durum teşkil etmiştir. Bunun üzerine İzmir’deki Fransız tüccarlarının temsilcileri, Fransız konsolos ve yardımcıları hediye ve rüşvet aracılığıyla meseleyi çözme gayretine girmişlerdir. Olayın boyutu kapsamlı ve sıkıntılı olduğu için Fransızlar İzmir’deki neredeyse bütün Osmanlı yetkililerine ziyarette bulunularak meselenin kapatılması için uğraşmışlardır. Üstelik yapılan ziyaretlerde nakit ya da hediye takdiminde bulunulması Fransızlar’ın olayı kapatmalarına büyük oranda yardımcı olmuştur. Ayrıca yer vermek gerekir ki, meselenin halledilmesi adına ziyaret esnasında kadıya 250 piastres değerinde para kesesi, kadının kâtibine 10 piastres, yeniçeri ağasına 100 piastres ve 15 piastres değerinde kıyafet verilmiştir. M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 290-291.

⁹⁸⁴ J. Chardin, *Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran (1671-1673)*, s. 42-43.

⁹⁸⁵ N. Steensgaard, “Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650”, s. 22.

verilen ve hediyesi en yüksek olanın tercih edildiği bu hediye⁹⁸⁶ ya da ödeme Avrupalılar tarafından eleştirildiği gibi Osmanlı kroniklerinde de tenkit edilmektedir⁹⁸⁷.

Diğer taraftan Avrupalılar, paşaların normal görev sürelerine karşılık gelen 3 yılı çoğu zaman tamamlayamadıkları ve paşaların her an görevden alınma endişesi içerisinde buldukları için görevlerine devam ettikleri müddetçe zenginleşmekle meşgul olduklarından söz ederler. Bu durum rüşvet diye nitelendirilen ve görev tevcihlerinde alınan hediyelerin tekrardan elde edilmesi adına bir göreve, yılda 3 ya da 4 defa tayin yapıldığı ve kimi zaman tayin edilen kişinin göreve başlamadan yerine bir başkasının görevlendirildiği gerçeğiyle örtüşmektedir⁹⁸⁸. Diğer taraftan paşaların geldikleri görevin gelirlerinden alacakları kâr bir yana göreve gelmek adına yaptıkları önemli harcamaların karşılığını dahi kısa sürede alamadıkları düşünülmekteydi. Bu maksatla gelirlerini artırmak ve yaptıklarının karşılığını alabilmek amacıyla olan paşalar, buldukları konumu kullanma yoluna gitmişlerdir. Gerek bu durum gerekse de yerel idarecilerin güçlerinin fazlaşması ya da merkezi idarinin zayıflığı gibi hususlar, paşanın halk üzerindeki taleplerini artırır nitelikte bir rol oynamıştır⁹⁸⁹. Ayrıca söz konusu kişilerin görevleri sona erse dahi yeni bir görev elde edebilmek maksadıyla girdikleri borçlanma, paşaları her daim paraya ihtiyaç duyar bir hale getirmiştir. Ortaya çıkan bu durum sonucunda paşaların, Levant limanlarında ticaretle meşgul olan Avrupalılardan devamlı olarak avania talebinde bulunmaları, Frenkler tarafından en çok şikâyet edilen avania kaynaklarından biri olarak görülmüştür⁹⁹⁰. Bilhassa bazı avaniaların bir nevi gelenek gibi düzenli bir ödeme haline gelmesi, Avrupalıları zor durumda bırakmaktaydı. Düzenli olarak verilen bu aynı hediyelerin maliyetli olmamasına karşın devamlı istenmesi ve de sayılarının fazla olması, Avrupalılar açısından sıkıntı yaratan hediyeler olarak görülmelerine neden olmuştur⁹⁹¹.

⁹⁸⁶ F. Ü. Açıkgöz, *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme (Padişahlara Sunulan ve Padişahların Verdiği Hediyeler Üzerine Bir Araştırma)*, s. 291-292.

⁹⁸⁷ Bu hususa ilişkin Selânikî, görevlerin bu tarz rüşvet ile verilmesini doğru bulmamakta ve bu şekilde pişkeşi üstün gelene verilmesi ile görevlerin ehil olmayan kimselere verildiğinden yakınmaktadır. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, c. II, haz. Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 504.

⁹⁸⁸ F. Karaca, "Pişkeş", s. 294.

⁹⁸⁹ A. Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, s. 129-132.

⁹⁹⁰ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 146-147; P. Mason, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 8.

⁹⁹¹ Örneğin içecekler, likörler, reçeller, kâğıtlar, İspanyol balmumu, seramik karolalar ve cam gibi daha birçok muhtelif gereçler bu hediyeler arasındadır. G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 147.

Nitekim bahsi geçen şekilde paraya gereksinim duyan paşaların kişisel kazanç sağlamak adına ihtiyaç duydukları geliri Frenklere vergi olarak dayatması, Frenklerin nazarında avaniayı ortaya çıkaran etkidir. Esasında paşalar Avrupalılardan gelir elde edebilmek maksadıyla onlara kabul edemeyecekleri türden kurallar ya da engeller koymuş ve sonrasında bunların kaldırılması için önemli miktarlarda para ya da hediye talep etmişlerdir. Özetle, hukuksuz ve dayanıksız bir biçimde konulan kuralların ya da engellerin aşılabilmesi adına ödenen parayı Avrupalılar avania olarak adlandırmışlardır. İşte bu nedenle Avrupalılar, Osmanlı Devleti'nde buldukları süre zarfında gümrük vergisi dışında vermek ya da ödemek zorunda kaldıkları her şey için avania tabirini kullanmışlardır. Bahsedilen anlayış doğrultusunda avania bir sebep ya da bir suçlama değil, suçlamanın ya da bir engelin ortadan kaldırılması adına gereken para ya da hediyein verilmek zorunda bırakılmasıdır. Söz konusu bu parayı ortaya çıkan bir eylem neticesinde ödenmesi gereken meblağa yol açan etken ya da gerekçe olarak açıklamak da mümkündür.

Osmanlı paşalarının bu şekilde rahat davranmalarına dair birçok görüş bulunmaktadır. Akla hayale gelmeyecek avania taleplerinde bulunduğu ileri sürülen paşaların bir çekincelerinin kalmaması görüşü, Osmanlı Devlet düzeninde görülen bozukluk ve yolsuzluğa dayandırılmıştır. Ülkedeki düzensizliğin paşalara kadar sirayet ettiği ve mevcut ortamda paşaların avaniaları keyfi birer araç olarak kullandıkları düşüncesi hâkimdir⁹⁹². Fransız seyyah Tournefort, III. Murad'ın görev verdiği kişilerden hediye alma uygulamasını başlattığını düşündüğü (geleneğini getirdiği) için Osmanlı Devleti'nde görülen bütün rahatsızlıkların kökenini, onun dönemine dayandırmaktadır. Sultanı açgözlülükle itham eden seyyah, bu tarihten sonra ülkede en yüksek teklifi verene görevlerin verildiğini, imparatorluğu mahveden kötülüğün bu şekilde başladığını ve imparatorluğun çöküş içinde olmasının şaşırtıcı olmadığını düşünmektedir⁹⁹³. Diğer taraftan Osmanlı devlet düzeninde iddia edilen bozukluğun yanı sıra, XVII. yüzyıldan itibaren tahta geçen padişahların Hristiyan düşmanı ve onlara nefret dolu bir bakış açısına sahip barbar kimseler olduğu düşüncesi de bulunmaktadır. Dahası mevcut dönemde

⁹⁹² L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 48.

⁹⁹³ J. Tournefort, *Relation d'un Voyage du Levant fait par ordre du Roy: Contenant l'Histoire Ancienne et Moderne de Plusieurs Isles de l'Archipel, de Constantinople, de côtes de la Mer Noire, de l'Arménie et de la Georgie, des frontieres de Perse et de l'Asie Mineure*, c. II. s. 283.

Türklerin, Avrupalılar karşısında artan yenilgisi ile bu düşmanlığın bir fanatiklik haline geldiği ileri sürülmüştür⁹⁹⁴.

Avrupalılar nazarında durum öyle bir hal almıştır ki Gaston Rambert, bahsedilen meselelere ilişkin Ticaret Odası'nda karşılaştığı belgelerden birtakım görüşleri aktarma ihtiyacı duymuştur. Buna göre yazar, Osmanlı kapısında bulunan elçilere itibar edilmediği ve onlara karşı asla saygı duyulmadığı; Osmanlı yönetimi tarafından Fransızlara kibirle kötü muamelelerde bulunulduğu ve dahası durumun insanlık dışı bir noktaya geldiğini aktarmaktadır. Nihayetinde Rambert, avaniaların açgözlü Osmanlı ileri gelenleri tarafından Fransız tebaasını sinirlendirmek ve onları ezmek maksadıyla kasıtlı yapıldığını ve bu avaniaların Fransız ticaretinde önemli meblağlara mâl olduğunu eklemektedir⁹⁹⁵.

Üstelik bu hususa ilişkim Fransa ile Osmanlı Devleti arasında zaman zaman bozulan ilişkiler neticesinde artık Fransa'ya karşı dostane bakılmadığı, Fransız elçi ve konsoloslarına itibar edilmediği ve onların istek ya da şikâyetlerinin dikkate alınmadığı gibi görüşler de bulunmaktadır. Kısacası mevcut şartlar ve görüşler altında, XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyıl başlarında Fransız tebaasının, Osmanlı kaynaklı her türlü keyfi uygulama ve zorlamayla sık sık karşı karşıya kaldığı ileri sürülmüştür⁹⁹⁶.

Diğer taraftan, paşaların en ufak bahaneleri yüklü avaniaya dönüştürmesi görülmüşse de bu durumun çok sık yaşanmadığı yolunda görüşler de bulunmaktadır. Paşanın İstanbul'a çağırılma ve orada yaptığı haksızlıkların karşılığı olarak aldığından daha fazlasını ödeme endişesinin ya da idam edilme korkusunun onları bir ölçüye kadar kısıtladığı düşünülmektedir⁹⁹⁷. Bununla birlikte mevcut durumun XVI. yüzyıl için geçerli olduğu, ancak sonraki yüzyıllarda imparatorluk hızla çökmeye başladığı için padişah fermanlarının sınır bölgelerinde etkisiz olduğu ifade edilmiştir⁹⁹⁸.

Öte yandan hediyelerin rüşvetle ilişkilendirilmesi ya da rüşvete dönüşmesi noktasındaki ince çizgiye dikkat etmekte yarar vardır. Her ne kadar hediye meselesi

⁹⁹⁴ P. Mason, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 2.

⁹⁹⁵ Gaston Rambert, meseleyi detaylandırarak yapılan muamelelerin insanlık dışı olduğunu, Fransız tebaasının katledildiğini, kuyulara atıldığını, sık sık gemilerinin yağmalandığını ve elçilerle anlaşma sağlanamadığı için de gemideki mürettebatın zincire vurulduğu şeklinde açıklamaktadır. L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 47-48.

⁹⁹⁶ E. Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", s. 226.

⁹⁹⁷ A. Russell, *The Natural History of Aleppo: Containing a Description of the city, and the Principal Natural Productions in its Neighbourhood: together with an Account of the Climate, inhabitants, and Diseases, particularly of the Plague*, s. 316.

⁹⁹⁸ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 38.

Frenkler tarafından tam olarak anlaşılmasa da ya da hediyeler doğrudan rüşvet olarak telakki edilse de, netice itibariyle bu husus, eski Türk geleneğine dayanan ve kuruluşundan itibaren de geçerli addedilen bir Osmanlı devlet geleneğiydi. Olaya, kuralları, zamanı ve de çerçevesi belirlenmiş, bir nevi Osmanlı yönetiminin işleyiş sisteminin bir parçası şeklinde bakmak, meselenin daha anlaşılır ya da daha kabul edilir görülmesini sağlayacaktır. Avrupalıların meseleye kendi kültürel değerleri ve Osmanlı Devleti'ne olan ön yargıları ile yaklaşımları onların olaylara bakışlarını ve eylemlerini de etkilemiştir. Bu kapsamda Levant bölgesindeki Fransızlar'a avania yolunu açan etkenlerden biri, onların şer'î ve örfî kanunlara Türklerin dinlerine, gelenek ve göreneklerine vâkıf olmamaları ya da yeterince dikkate almamalarıdır. Söz konusu durum, iki ülke arasındaki ilişkileri yakından etkileyen ve kimi zaman çıkmaza sokan gelişmelerin yaşanmasına da tesir etmiştir. Üstelik konsolosluk ve ticari işlemlerde genç yaştaki bireylerin bu tarz geleneklere daha az hâkim olmaları nedeniyle hataya düşmeleri ve neticesinde avania yolunu açmaları daha olası görülmekteydi⁹⁹⁹. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde henüz bir deneyime sahip olmamış ve Levant limanlarında nasıl çalışacağını bilmeyen konsolosların göreve gelmesi sakıncalı bulunmaktaydı. Bir diğer ifadeyle yeterli öngörü ve bilgiye sahip olmayan ya da bulunduğu ülkedeki kuralları yeterince ciddiye almayan bir konsolos ya da tüccar kendisine ya da bölgede bulunan Fransızlara sayısız avaniaya yol açabilirdi¹⁰⁰⁰. Örneğin 1675 yılında Halep'te düzenlenen bir karnaval kutlamaları esnasında kadın kılığına girerek gece geç saatlerde sokaklarda eğlenen ve birtakım yaramazlıklar yapan Marsilyalı tüccarların eylemleri nedeniyle, Fransızlar para cezasına çarptırılmışlardır¹⁰⁰¹. Bu ve bunun gibi daha birçok eylem nedeniyle, yüzyılın ilerleyen dönemlerinde yapılan şikâyetler ve istekler doğrultusunda kraliyet tarafından

⁹⁹⁹Arvieux, Osmanlı Devleti'nde birçok yerde daha akıllı ve ılımlı davranması gereken gençlerin aceleci davrandıklarını söyler. Onların yaptıkları hataların kendilerine ve uluslarına çok pahalıya mâl olmasından dolayı gençlerin ticaretteki varlıklarından rahatsızdır. Diğer taraftan bilge, akıllı karar veren ve bu ülkeyi tanıyan belirli bir yaş ve olgunluğa ulaşmış kimselerin bu tarz sıkıntılara yol açmamaları nedeniyle bütün gençlerin Fransa'ya geri çağırılması gerektiği düşüncesindedir. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 348.

¹⁰⁰⁰M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 100.

¹⁰⁰¹Doğrudan olmasa da Efrencilerin aşırıya kaçan eylemlerine ve bu tarz eylemlerinin yasaklanmasına dair 1765 yılında bir örnek verilebilir. Buna göre Büyükkada'da havai fişek patlatan ve tüfenk atan, av bahanesiyle bağ ve bahçeleri çiğneyen ve ahaliyi rahatsız eden ve türlü zarar veren Efrenciler bu tarz eylemlerde bulunmaktan men edilmişlerdir. *İstanbul Kadı Sicilleri Adalar Mahkemesi, 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184/M. 1764-1771)*, ed. Coşkun Yılmaz, *İSAM*, c. 75, İstanbul 2010, s. 81-82.

Levant'a gidecek olan gençlerin sayılarına ve karakterlerine ilişkin birtakım düzenleme ve sınırlamalar getirilmiştir¹⁰⁰².

Diğer taraftan hediye hususuna dair yer alan bahisler, sınırlarını ve haddini aşan pişkeş taleplerini mazur göstermek anlamına gelmemelidir. Geleneğin birtakım devlet ileri gelenleri tarafından suiistimal edilmesi ve de XVII. yüzyıl sonralarına doğru ortaya çıkan mali sıkıntılar gerekçesiyle hediye bir külfete dönüşmesi, şüphesiz hediye geleneğini amacından saptırmıştır. Diğer taraftan Avrupalılar nazarında Osmanlı görevlerinin hediyeler karşılığı satılması yönündeki eleştiriler nesnel bir bakış açısını yansıtmamaktadır. Avrupa'da ve özellikle de Fransa'da neredeyse bütün devlet kurumlarının *vénalité* uygulaması doğrultusunda satıldığı bilinmektedir. Ancak Frenklerin Osmanlı kurumlarının satışı ve de ehliyetsiz kimselerin göreve gelmesi ile yozlaşan ve de sistemdeki boşluklardan faydalanan paşaların kendilerine avaniayı hak görmelerinden şikâyet etmeleri onların gerçek serzenişlerini yansıtır niteliktedir. Diğer bir deyişle Avrupalıların serzenişleri Osmanlı sistemine değil bu sistemin kendilerine ne ölçüde yansıdığı ya da kendilerini ne derece etkilediği hususundadır.

Avrupalılar paşaların avania talep etmek adına türlü bahaneler¹⁰⁰³ bulmakta olduklarını düşünmekteydi¹⁰⁰⁴. Bu gerekçelerden ilki paşanın avania talep etmek maksadıyla limana gelen Fransız gemilerinin korsan olduklarını ileri sürmesi, farklı gerekçelerle gemiye el koyması ya da geminin gidişine izin vermemesi olmuştur. Dahası böyle bir durum ile itham edilen geminin mallarına el konulurken mürettebatının da tutuklanması gibi olaylar yaşanmıştır. Bu hususa ilişkin Düvel-i Ecnebiye Defterleri'nde gemilerden fazla akçe talep edilmemesi, gümrük ve ücretlerini ödeyen gemilerin yollarından alıkonulmaması, yasak eşya taşımayan gemilerin engellenmemesi¹⁰⁰⁵, Fransız mallarına ve paralarına el konulmaması¹⁰⁰⁶ gibi kayıtlar yer almaktadır. Yaşanan bu tarz olayların haberleri başkente ulaştığı gibi kimi olayların da kendi aralarında halledilip kapatıldığı tahmin edilmektedir. Böylesi durumlarda Avrupalılar yapılacak en

¹⁰⁰² L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. VI, s. 49.

¹⁰⁰³ Arvieux Araplara bağlı olan yerlerde yaşayan Hristiyanlara büyük nezaketle davranıldığı, bir bütün içinde yaşadıklarını, dini görevlerini rahatlıkla yerine getirebildiklerini yazar. Ancak Türklerin bu şekilde davranmadığını ve Hz. Muhammed'e ve onun yasalarına kötü konuştukları bahanesi ile Hristiyanların sıklıkla avanialara maruz kaldıklarından bahseder. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. III, s. 177.

¹⁰⁰⁴ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 99.

¹⁰⁰⁵ COA, 26/1 h. 277, 278, s. 79.

¹⁰⁰⁶ COA, 26/1, h. 20, 28, 156, 190, 239, 240, s.11, 14, 57, 67, 83.

kestirme yolun ödenecek yüklü bir meblağa, yani avaniaya bağlı olduğunu düşünmekteydiler¹⁰⁰⁷.

Diğer bir avania yolu Frenklerin Müslüman kadınlarla yakınlık kurması, onlara bakması, onlarla konuşması ya da bunların yapıldığı şeklindeki iddialardır. Müslüman kadınların¹⁰⁰⁸ hane üyeleri dışında hiçbir erkek tarafından görülmemesi şer'î bir kuraldı¹⁰⁰⁹. Bilindiği üzere bu tarz suçlamalar Frenkler tarafından bilhassa sakınılması ve dikkat edilmesi gereken hususlardı. Buna karşın Osmanlı kadınları, Osmanlı Devleti'ne gelen Frenklerin ilgi ve merakını oldukça cezbetmekteydi¹⁰¹⁰. Sonuçları ciddi ölçüde ağır

¹⁰⁰⁷ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 148.

¹⁰⁰⁸ Fransız seyyah Poujoulat ve Michaud, Türk hanımlarının günlerini sürme çekerek, göz kapaklarını, tırnaklarını ve avuç içlerini boyayarak geçirdiklerini aktarmaktadır. Bunun dışında bazı zamanlar Türk hanımlarının birbirlerini ziyaret ettikleri ve hamamlara gittikleri kaydedilir. Seyyahlara göre, bir Türk kadının en mutlu anının Hindistan'ın zengin kumaşlarını denedikleri, en güzel kürkleri giyindikleri ve göz kamaştırıcı mücevherlerle süslandıkları vakittir. Kahve ve çubuk, harem kadınlarının önemli lezzetleri olurken, orada aynı zamanda dans, müzik ve kuklalar ile eğlendiklerinden bahsedilir. Gıybet eğlencesine yabancı olmadıkları ve falcı, tılsımlar veya sihirli iksirlere başvurdıklarından söz edilir. Araştırmalar hususunda okuma gibi dertlerinin olmadığı ve haremde de kütüphanenin bulunmadığı tahmin edilmektedir. Toplumun, kadınları yalnızca erkeklerin zevki için yetiştirdikleri görüşündedirler. Evlerinde ya da haremlerinde izole edilmiş Türk kadınlarını sokakta selamlamanın, onların pırlantalarını soymaktan daha tehlikeli olduğu yorumunda bulunmuştur. Fransız seyyah Poujoulat ve Michaud, Türklerin kadınlara duyduğu saygının kendilerinin eşyaya duydukları ile denk oldukları yorumunda bulunmuşlardır. Türk kadınlarının çalışma hayatında yer almadıkları ve dışarı hayatında da yer almadıkları için hayır işlerinden de uzakta bulduklarını üzülen bildirdiklerini aktarmaktadırlar. Öyle ki Fransa'da kadınlar kilisede çoğunluğu oluştururken Osmanlı Devleti'ndeki camilerde tam tersi olduğu kıyaslamasında bulunmuşlardır. Bütün bu durumlara rağmen seyyahlar, meseleye kendi alışkanlıkları çerçevesinden bakmanın onları yanıltacağı, belki Türk kadınlarının Hristiyan kadınlara acıdıkları ve hallerinden memnun ve mutlu oldukları yorumunda bulunmuşlardır. Dahası mutlak bir mutluluk olmadığı için toplumların gelenek ve göreneklerine dair hüküm vermenin yanlışlığı üzerinde durarak bu tarz hükümler vermeye dikkat edilmesi gerektiğini belirtirler. J. F. Michaud; J. J. F. Poujoulat, *Correspondance d'Orient (1830-1831)*, s. 125-127, 132, 137-138.

¹⁰⁰⁹ Fransız konsolos Arvieux, erkeklerin çok kıskanç oldukları için Türklerin evlerinde erkek çocuklarının 7 yaşına geldikleri vakit kadınların evlerine girmediklerini söyler. Bu bilginin yanı sıra konsolos Türk kadınlarının yaşamına ilişkin birtakım aktarımlarda bulunur. Buna göre, evlerde arama yapılması durumlarında kapı çaldıktan sonra arama yapmak için bir süre içeri girmeden beklemeleri gerekir. Aranan kişi devlet suçlarından aranmadığı sürece eve girmek yerine onun dışarı çıkması beklenir. Ancak acil durumlarda eve girmek için paşadan emir alınması gerekmektedir. Böylesi zamanlarda görevliler kadınlara oldukça saygılı davranırlar ve evi arayacakları vakit kadınları örtünmeme ihtimaline karşılık yüksek sesle onları uyarırlar. Konsolosun düşüncesine göre, kadınlar aynı rahibelerin manastırlarda olduğu gibi tutulup hapsedilmişlerdir. En yakın akrabaları ve arkadaşları dahi bu durumdan muaf değildir. Bu nedenle bir eve kabul edilen kişinin boş yere şüphe uyandırmamak için dikkatli olunması gerektiği ve asla bir erkekle kadınlara dair konuşulmaması gerektiği uyarısında bulunur. Dolayısıyla Arvieux, yerliler için böylesine zor olan evlere girişin yabancılar için nasıl olduğunun düşünülmesini ister. Buna karşın konsolos kadınların Avrupalıları görmeye meraklı olduklarını ve görme yolunu buldukları zaman kocalarının kendilerini görmesinden korkmadıkları uygunsuz davranışlar sergilediklerini belirtir. Bilhassa Arap kadınlarının bu hususlarda pek utanmadıklarını, belki de kocalarının onlara Türklerin eşlerine güvendiklerinden daha fazla güveniyor olmaları şeklinde açıklar. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alép, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. VI, s. 423-424.

¹⁰¹⁰ S. Güler, *XVII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*, s. 159.

olan böylesi suçlamadan sakınmak maksadıyla, Frenklere bilhassa akşamları kendilerine ayrılan yerlerden çıkmamaları, kadınların bulunduğu yerlerden uzak durmaları¹⁰¹¹, pervasızca hareket etmemeleri ve özellikle de evin efendisi olmadığı vakitlerde onların evlerine girmemeleri tavsiye edilmiştir. Söz gelimi, Halep konsolosu Arvieux, ipek hazırlamak için Sayda şehrindeki kadınların gece gündüz bahçelerde çalıştıklarından bahsetmektedir. Bu gerekçeyle ki konsolos, Frenklerin bahçeye yaklaşmaya cesaret edemediklerini çünkü paşanın onlara avania uygulamasından korktuklarını aktarmaktadır¹⁰¹². Bununla beraber Frenkler, her ne kadar dikkat ederlerse etsinler herhangi bir paşanın avania talep etmek adına yeterince kanıt ihtiyacı duymadan bu tarz bir suçlamada rahatlıkla bulunacağını düşünmekteydiler. Bu noktada gezgin Jean Coppin'in iki Fransız'ın zina¹⁰¹³ suçlaması üzerinden yargılanmasına dair aktardığı anekdot, kaynaklarda sıklıkla bahsedilmektedir¹⁰¹⁴. Avrupalılar benzer şekilde böylesi bir durumda suçlamadan kaçınmanın en kestirme yolunun hatırı sayılır miktarda ödeme yapmaktan geçtiğini düşünmekteydiler¹⁰¹⁵. Bu noktada belirtmek gerekir ki söz konusu mevzuda Avrupalılar, karşılaştıkları avania talebini zina yapmaları gerçekliğine değil zina yaptıkları iftirasına maruz kalmaları durumuna dayandırmaktadırlar. Bir diğer deyişle Avrupalılar, avaniayı yaptıkları suçların karşılığı yerine ortada bir gerekçe yokken haksız yere maruz kalabilecekleri durumlardan korunma olarak tarif etmişlerdir.

¹⁰¹¹ Tournefort, İstanbul'a gittiğinde Türkler'in geleneklerini bilmedikleri yolunda endişe taşıyan paşa kâhyasının kendilerini uyardığını ve birtakım hususlara ilişkin bilgi verdiğini aktarmaktadır. Buna göre paşanın kâhyası tarafından kendilerine, "Siz çok uzaktan geldiğinizden, aramızda yaşarken mutlaka bilmeniz gereken bazı konularda sizi uyaracağım. Elden geldiğince kadınların bulunduğu yerden uzak durun; onların çadırlarının görülebileceği tepelerde gezmemeyin; bitki ararken ekili topraklara hiçbir zarar vermeyin; özellikle de paşanın adamlarına şarap ikram etmeyin" denilmiştir. J. Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, s. 108.

¹⁰¹² L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. I, s. 333-334.

¹⁰¹³ Tournefort, seyahatnamesinde Türk kadınlarının çapkınlık yaptıklarından söz etmektedir. Seyyah aşırı baskı altında yetişen Türk kadınlarının genellikle Hıristiyan erkekleri seçtikleri görüşündedir. Detay için bakınız: J. Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, s. 71.

¹⁰¹⁴ Jean Coppin'in aktarımına göre, "...Biri gemi cerrahı olan iki Fransız, İskenderiye surları ile Mağrip kulübelerinin bulunduğu liman arasında top oynamaktaydılar. Cerrah yuvarlanan topu almak için bu kulübelere girince eski kalede burada yürüten iki asker, iki Fransız'ı hemen yakalayıp hapse attı. Kısa bir süre sonra, oyunun sadece bir bahane olduğu zina yapmakla suçlandıkları kadınların önüne getirildiklerinde anlaşıldı ve lehlerine yapılan tüm taleplere rağmen, sadece şüpheden başka hiçbir kanıt veya tanıklık olmaksızın, ikisi de daimi kadırga cezasına çarptırıldı. Kesinlikle büyük adaletsizlik, ama Fransızlara usta olmadıkları yerlerde ihtiyatla davranmayı öğretmek için güzel bir ders". J. Coppin, *Le Bouclier de l'Europe ou la Guerre Sainte, Contenant des Avis Politiques et Chrétiens, qui peuvent Servir de Lumière aux Rois et aux souverains de la Chétlenté, pour garantir leurs Etats des incursions des Trucs, et reprendre ceux qu'ils ont usurpé sur eux, avec une Relation des Voyages Faits dans la Turquie, la Thébaïde et le Barbarie*, s. 355.

¹⁰¹⁵ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 148.

Halep konsolosu Arvieux'nün İskenderiye'nin surlarla çevrili antik kentini gezmek istemesi ve bu hususa ilişkin yaptığı açıklamalar, farklı bir avania türüne işaret etmektedir. Yanına bir yeniçeri ve bölgede tanınmış antikacı bir Yahudi'yi rehber olarak alan Arvieux, antik kent gezisine çıkmıştır. Geziyi yapış gerekçesini duyduğu merakla bağlayan Arvieux, gezisi sırasında eğer yanında yeniçeri olmasaydı birçok defa aşağılanacağını belirtmektedir. Bu görüşünü, bölge insanlarının Frenklerin hazine bulmak maksadıyla antik yerlerde gezdiği ve buldukları şeyleri gizlice ülkelerine götürmeleri yolundaki düşüncelerine dayandırmaktadır. Arvieux böylesi bir suçlamanın avaniaya gerekçe sağladığını ve yanında yeniçeri olmasa kendisinin de benzer şekilde suçlanacağını zikretmektedir¹⁰¹⁶. Konsolos Arvieux'nün notlarından öğrendiğimiz bu bilgiye karşın, gezgin ya da başka maksatlarla olsun Osmanlı Devleti'ne gelen Avrupalıların antik eser arayışında oldukları net bir şekilde bilinmektedir. Dahası Osmanlı Devleti'nde bulunan eski eserlerin¹⁰¹⁷ Türkler tarafından yeterince korunmadığını dile getiren Avrupalılar, burada bulunan eserleri, paraları, yazıtları ve antikaları araştırarak kendi ülkelerine götürme gayretinde olmuş ve dahası bu eylemlerinde kendilerini haklı görmüşlerdir¹⁰¹⁸. Bu nedenle konsolos Arvieux'nün bahsettiği hususun ve maruz kalacağı avania gerekçesinin, kendisi tarafından oldukça masumane bir şekilde açıklandığı aşikârdır.

Avaniaya yol açan bir diğer mesele, Osmanlı padişahına ya da İstanbul'a gönderilecek olan emtiaların taşınmasında Levant limanlarında bulunan Fransız gemilerinin kullanılması ve akabinde gelişen olaylar olmuştur. Kaynaklarda, el konularak Fransız gemilerinin kullanıldığı şeklinde anlatılan olayda, gemilerin ve dolayısıyla taşıdığı yükün başına herhangi bir şey gelmesi durumunda Fransız tebaasından önemli miktarlarda avania talep edildiğinden bahsedilmektedir. Söz konusu meseleye ilişkin bir olay XVII yüzyılda yaşanmıştır. 1666 yılında Mısır valisi Ömer Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen zahire dolu Fransız gemisi, yolda Malta korsanları tarafından ele geçirilmiştir. Haberin Mısır'da duyulması üzerine Ömer Paşa geminin yazıcısı ile birkaç

¹⁰¹⁶ L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. I, s. 183-184.

¹⁰¹⁷ Bu hususa ilişkin, İngiliz seyyah Charles Fellows (1799-1860), antik kalıntıları keşfetmesi ve özellikle de birçok arkeolojik eseri kendi ülkesine götürmesiyle bilinmektedir. Hasan Serkan Kırca, *İngiliz Seyyah Sır Charles Fellows'un Eserlerinde Türkiye ve Türk İmajı*, (Basılmış Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2010, s. 6.

¹⁰¹⁸ Gürsoy Şahin, "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/42, 2007, s. 108.

neferi hapsedmiştir¹⁰¹⁹. Muhtemeldir ki Ömer Paşa, avania karşılığında tutukluları serbest bırakmıştır. Esasında Osmanlı valisi, gemiye ve içindeki mallara korsanlar tarafından el konulmasını doğrudan ya da dolaylı olarak Fransızlara atfetmektedir. Üstelik Ömer Paşa, somut bir delili olmamasına karşın Fransız gemilerinin kullanıldığı ve dolayısıyla da haberlerinin olduğu böylesi bir sevkiyatta Fransızların korsanlarla¹⁰²⁰ işbirliği içinde olduklarını düşünmekteydi. Bu nedenle de paşa, Fransızlardan zararın tazmin edilmesini istemiştir.

Diğer taraftan Fransızlar, korsanların eylemlerinde kendi suçları olmadığı halde alıkonulduklarından ve avaniaya tabi tutulduklarından şikâyet etmektedirler. Nitekim Osmanlı mallarının dışında Fransız gemileriyle taşınan Osmanlı tebaasının, özellikle de devlet görevlilerinin taşınmasının büyük sorumluluğu bulunmaktaydı. Taşıma esnasında bir korsan saldırısının ya da aksi bir durumun yaşanması, Fransız tebaasına ağır bir avania olarak yansımaktaydı. Bu gerekçeyle İzmir konsolosu Chambon, bu duruma yasak getirmiş ve Osmanlıların Fransız gemilerinde taşınmalarını yasaklamıştır¹⁰²¹.

Osmanlı Devleti'nde Avrupalı elçi, tüccar ve konsolosun yanı sıra din adamlarına da avania uygulandığı yönünde görüşler yer almaktadır. Buna göre din adamları, izinsiz bir biçimde kiliselerini tamir ettirdiklerinde ya da şapel inşa ettirdiklerinde suçlanmakta ve avaniaya tabi tutulmaktaydılar¹⁰²². Nitekim böylesi bir suçlamada bulunmak için Türklerin, Frenklerin konutları yakınında birtakım yapı malzemeleri görmelerinin yeterli olduğu kaydedilmektedir. Masson, 1654 yılında Halep'teki Capuchinlerin (Kapusen)¹⁰²³ izinsiz¹⁰²⁴ kilise yaptıkları gerekçesiyle suçlandıklarını ve ardından paşanın para almak

¹⁰¹⁹ COA, 27/2, h. 31,32.

¹⁰²⁰ İzmir'in Fransız konsolosu Dupuy'nin 1678 yılında Fransız ticaret gemisi kılığında girmiş bir korsan gemisinin faaliyetleri nedeniyle Osmanlı Devlet'i tarafından kendilerine büyük miktarda avania dayatılması endişesini yaşadığından bahsedilir. Çünkü bu korsan gemisinin iki Türk balıkçıyı esir aldığı ve balıkçıların ailelerinin de Fransız konsolosluğundan balıkçıların özgürlüğünü istedikleri kaydedilir. M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 125.

¹⁰²¹ Fransız konsolos Chambon'un yasaklamasına rağmen, Fransız bir kaptan konsolostan habersiz bir şekilde Osmanlı çavuşunu taşımıştır. Olayı öğrenen konsolos ise Fransız kaptan hakkında şikâyette bulunmuştur. M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 139.

¹⁰²² G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 149.

¹⁰²³ Hristiyanlıkta Katolik kilisesine bağlı Fransisken tarikatının bir koludur.

¹⁰²⁴ Arvieux Şam'daki bir manastıra ekleme odalar yapıldığı için Osmanlı yönetimi tarafından kale yapmakla suçlandıklarından ve karşılığında yüklü avania ödediklerinden bahseder. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. II, s. 110-111.

adına onları 1 ay hapiste tuttuğunu aktarmaktadır¹⁰²⁵. Bu hususta Düvel-i Ecnebiye Defterleri'nde Fransız rahiplerden kanun dışı vergi alınmaması¹⁰²⁶, kiliselerini tamir etmelerine izin verilmesi¹⁰²⁷, sebepsiz yere rahiplere ve de kiliselerine müdahalede bulunulmaması¹⁰²⁸ yönünde birçok hükmün yer aldığından bahsetmek gerekir.

Osmanlı yöneticilerinin kiliselerin inşa edilmesine, ekleme yapılmasına veya onarılmasına izin verme konusunda isteksiz oldukları düşünülmektedir. Kiliseler, Müslüman üstünlüğüne karşın bir meydan okuma olarak görüldüğünden, kiliselerin genişletilmesi ve onarılması kısıtlıydı. Bilhassa Fransızlar, özellikle de Fransız konsolosları dini tarikatlar karşı yakın durduklarından, Cizvitlerin ibadet yerleri için zaman zaman Osmanlı yönetiminden izin almak durumunda kalıyorlardı. Bahsi geçen bu izin taleplerinin yanı sıra Fransız konsolosları, Cizvitlerin ve diğer tarikatların özgürlüklerini korumak için büyük bir enerji harcamışlardır. Ancak bu durum kimi zaman onlara avania olarak geri dönmüştür¹⁰²⁹.

Şimdiye kadar bahsi geçen meselelere ilişkin hususlarda olayların bütün yönleri ve sorumlusu net olarak bilinmemekle beraber meselelerin her biri Fransızlar tarafından avania olarak telakki edilmiştir. Burada Fransızlar tarafından avaniaya yüklenen mana, ahidnamelerin Osmanlı yöneticileri tarafından ihlal edilmesi durumudur. Yani en azından Fransızlar olayı bu şekilde yorumlamışlardır. Fransızlar kendileri tarafından herhangi bir ihlal ya da kanuna karşı gelme durumu olmadığını, aksine ihlal ve kanunsuzluğun Osmanlı yöneticileri tarafından yapıldığını ileri sürmektedirler. Netice itibariyle Fransızlar, haksız yere kendilerinin suçlandığı ve bu haksız suçlama karşısında ödedikleri paraları ya da verdikleri hediyeleri avania olarak tanımlamışlardır. Buna ilişkin Wood, maruz kalınan asılsız suçlamalar, aşırı gümrük resmi ve vergi talepleri, müsadere, haciz ve hapis gibi durumların yeterli bahşiş verilmesi ile hallolduğunu belirtir. Dahası yazar, söz konusu durumların Levant yaşamının klasik ve günlük bir rutini olduğunu belirterek durumu özetlemiştir¹⁰³⁰.

Avania gerekçesine ilişkin bir diğer örnek, iflas eden Fransız tüccarların borçlarının ahidnamelere (1604) aykırı bir şekilde Fransız ulusuna yüklenmesi ve onların

¹⁰²⁵ P. Mason, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 11.

¹⁰²⁶ COA, 26/1, h. 72, 78, s. 28, 31; 27/2, h. 282, s. 69.

¹⁰²⁷ COA, 26/1, h. 139, s. 53; 27/2, h. 168, 177, 210, s. 47, 48, 53.

¹⁰²⁸ COA, 26/1, h. 96, 181, 251, s. 39, 65, 87; 27/2, h. 210, 289, s.53, 70.

¹⁰²⁹ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 119.

¹⁰³⁰ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 37.

avaniaya tabi tutulması olmuştur. Kaynaklarda, paşaların bu şekilde eşsiz bir avania fırsatı yakaladıkları şeklinde bahsedilmektedir. Örneğin, 1650 yılında Halep konsolosu olan Bonin, 29.000 piastres borç bırakarak iflas etmiştir. Bonin, Fransa-İspanya savaşı nedeniyle konsolosluk masraflarını ödemek maksadıyla borçlandığını ileri sürerken, Fransız tüccarlar da konsolosun kendisi adına ticaret yapmak için borçlandığı iddiasında bulunmuşlardır. Netice itibariyle konsolosun bütün borçları adına Fransız ulusu, kadının huzura çıkarılmış ve konsolosun bu borcu tebaası için yaptığına hüküm verilerek borçlar tüccarların üzerine yüklenmiştir¹⁰³¹.

Avania meselesinin başka bir boyutu da bulunmaktaydı. Bu husus, kapitülasyonların Osmanlı yöneticileri tarafından ihlali ya da kanuna aykırı bir durum olarak yorumlanmasıydı. Böylesi avanialar Fransızlar tarafından işlenen bir suç, yapılan bir hile¹⁰³² ya da ihlal neticesinde ortaya çıkmıştır. Dahası kaynaklarda misilleme olarak geçmekte ve yapılan hataların karşılığı¹⁰³³ olarak ortaya çıkan avanialar şeklinde tarif edilmektedir. Bu tarz durumların ortaya çıkışına Fransızların, gümrük ödemelerinde hileye başvurmaları, Türklere sahte paralarla ödeme yapmaları ve kalitesiz mallar satmaları gibi eylemlerin yol açtığı düşünülmektedir. Diğer bir deyişle misilleme avanianın gerekçesi olarak Fransızların kazanç hırslarına ve kötü niyetlerine işaret edilmiştir¹⁰³⁴.

Misilleme avania mevzusunda gümrük meselesinden söz etmeden evvel öncelikle, kapitülasyonların bir getirisi olarak emanlı statüsündeki Avrupalıların Osmanlılara düşük gümrük vergisi ödediklerini belirtmek gerekmektedir. 1673 ahidnamesine kadar İngiliz ve Felemenk tüccarları %3 gümrük vergisi öderken, Fransız tüccarları %5 oranında vergi ödemekteydi. Vergi indirimini almak için uğraşan Fransa, nihayetinde 1673 ahidnamesi¹⁰³⁵ ile birlikte indirim hakkını elde ederek %3 gümrük vergisi ödemeye başlamıştır.

¹⁰³¹ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 31.

¹⁰³² Alfred Wood, Fransızların ticarete hileci oldukları görüşündedir. Buna göre Fransızlar sahte iflaslar, ticarete anlaşma koşullarının yerine getirilmemesi gibi gerekçelerle güven kaybı yaşamışlardır. A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 73

¹⁰³³ Bahsetmek gerekir ki misilleme avania İngiliz tebaasına da uygulanmıştır.

¹⁰³⁴ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 152.

¹⁰³⁵ Colbert, elçi Nointel'e verdiği talimatta, kapitülasyonların 1604 yılından beri yenilenmediğini ve Fransız tüccarları Osmanlı Devleti'ne %5 oranında gümrük vergisi öderken, buna karşın İngiliz ve Hollandalı tüccarların %3 oranında vergi ödediklerini söylemektedir. Bu nedenle elçiye verdiği talimatta Fransa kralının bu vergileri düşürmek istediğini belirten Colbert, elçinin Osmanlı padişahını nasıl ve hangi yollarla ikna edeceğine dair detaylı bilgiler aktarmaktadır. Colbert verdiği bilgi ve öneriler sonucunda, elçiden mutlak surette bu kapitülasyonun yenilenmesini sağlamasını ve Fransa kralına bu zevki tattırmasını

Ticaret yapmak maksadıyla Osmanlı Devleti'ne gelen Fransızlar, sadece gümrük vergisi ödemedikleri için yaptıkları her ödeme onlar için bir külfet oluşturmaktaydı. Tüccarlar gümrük vergisinin yanı sıra, buldukları ve ticaret yaptıkları limandaki temsilciye elçi ya da konsolos hakkı denilen sabit bir ücret ödemekteydiler. Bu gerekçeyle Fransız tüccarları, fırsatını buldukları zaman gümrük ödemelerini yapmadan mallarını Osmanlı Devleti'ne getirmeye ve burada kaçak bir şekilde boşaltmaya çalışmışlardır¹⁰³⁶. Masson, Fransız tüccarlarının ve kaptanlarının Osmanlı gümrüklerini dolandırdıklarından ve bu hususta aralarında anlaşmalarından bahsetmektedir. Bunu yapmanın yolu ise tüccarların limana yakın olan evlerine kıyı boyunca yaklaşmak ve bu sayede gümrük denetiminden uzak bir halde mallarını evlerine ya da doğrudan dükkânlarına küçük tekneler aracılığıyla taşımak şeklinde olmuştur. Ayrıca kaptanların gümrük vergilerini ödemediği limanları terk ettikleri gibi durumlara da rastlanılmıştır¹⁰³⁷. Üstelik tüccarların kimi zaman bu işi gümrük görevlileriyle anlaşarak yaptıkları da bilinmektedir. Buna göre tüccarlar, Osmanlı görevlileriyle para karşılığı ya da onlara borç vererek sağladıkları bir anlaşma sayesinde kaçak malları taşımışlardır¹⁰³⁸.

Fransızların avaniaya maruz kalmaları, onların Levant'ta iyi niyetle ve akıllıca bir ticaret sürdürmemelerine dayandırılmaktadır. Kazanma arzuları Fransızları aldatmaya ve hileye başvurmaya meylettirmiştir. Gezgin Du Loir, dürüst ve kibar olarak tarif ettiği Türklerin birçok kimsenin düşündüğü gibi kaba ve saldırgan insanlar şeklinde nitelendirmenin yanlışlığına değinmektedir. Böylelikle gezgin, Türklerin Avrupalılardan aşağı kalır insanlar olmadıkları yorumunda bulunmuştur. Bunun haricinde Türklerin dükkânlarında sattıkları ürünün diğer dükkânlarda daha ucuza bulunma imkânı olmadığını belirten Du Loir, 2 écu değerinde bir malın başka bir yerde kesinlikle 5 écuye satılmayacağı örneğini vererek Türklerin ticaretteki dürüstlüğünü vurgulamak istemiştir¹⁰³⁹.

Benzer bir düşüncede olan Chardin de Türklerin bu özellikleri nedeniyle Avrupalılar tarafından devamlı kandırılarak türlü hilelere maruz kalmalarından söz

istemiştir. P. Duparc, *Recueil des Instructions aux Ambassadeurs et Ministres de France depuis les Traités de Westphalie jusqu'à la Révolution Française: Turquie*, s. 68-73

¹⁰³⁶ G.Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 152.

¹⁰³⁷ P. Mason, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 17-18.

¹⁰³⁸ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 100.

¹⁰³⁹ C. Loir, *Du Loir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahının Maceraları*, s. 129-130.

etmektedir. Buna göre Fransızlar, Levant'a büyük miktarda para taşımakta ve bu durumundan önemli ölçüde kâr elde etmekteydiler¹⁰⁴⁰. Chardin'in anlatımına göre, Türkler tarafından *tümün* olarak adlandırılan Fransa'nın 5 sols sikkeleri Osmanlı Devleti'nde oldukça yaygınlaşmış ve kullanılır bir hale gelmiştir. Durum öyle bir hâl almıştır ki, Türkler bu sikke dışında başka sikke kabul etmez bir noktaya gelmişlerdir. Üstelik Fransızların Osmanlı Devleti'ndeki başka sikkeleri toplamaları, kendi sikkelerini piyasada daha yoğun bir duruma getirmiştir. Buna karşın kazanma hırsı, Fransızların zamanla sikkelerin ayarında oynama yapmalarına sebep olmuş¹⁰⁴¹ ve böylelikle sikkeleri satmak adına değerini bizzat kendi elleriyle düşürmüşlerdir. Bu durum uzun süre Türkler tarafından fark edilmemiştir. Chardin'in deyiimiyle uzun bir süre sonrasında işin farkına varan Türkler, duruma oldukça öfkelenmiş ve Fransızlara önemli oranlarda avania dayatmasında bulunmuşlardır. Diğer taraftan Chardin, bilgilerini az ve ayırt etme yetilerini oldukça zayıf olarak nitelendirdiği Türklerin, Hollandalılara ait düşük ayarlı ve sahtesi bol olan sikkeleri de zor fark ettiklerini eklemektedir. Netice itibariyle Chardin, kaba ve saba, yeryüzünde en kolay kandırılan insanlar olarak tanımladığı Türklerin Hristiyanlar tarafından sayısız kez dolandırıldığını, ancak Türklerin durumun farkına varmasıyla sert avania uygulayarak öçlerini aldıklarını yazar¹⁰⁴². Seyyah Chardin'e yakın bir görüşe sahip olan Colbert de, Fransızların Türklerin cehaletini bildiğini ve onların bu durumdan faydalandıklarını, ancak söz konusu durumun kaçınılmaz olarak avaniaya yol açtığını belirtmektedir¹⁰⁴³.

Fransızların hile yaptıkları bir diğer mesele Osmanlı Devleti'ne taşıdıkları malların kalitesi mevzusudur. Başlarda kaliteli ve hilesiz olan Fransız kumaşları, zamanla tersine dönmüş ve ilk parçaları güzel ancak geri kalanı kalitesiz olan top kumaşları haliyle Osmanlı Devleti'nde tutunamamıştır. Fransız kumaşlarının kalitesizliği, boyasından ve kumaşın eninden çalınması gibi kusurları nedeniyle gözden düşmüştür. İronik bir şekilde Fransızların Osmanlı Devleti'ne yönelik ana satış kalemini oluşturan kumaşlar, yapılan türlü hilelerin neticesinde yerini İngiliz ve Hollanda kumaşlarına bırakmıştır¹⁰⁴⁴.

¹⁰⁴⁰ P. Mason, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 17-18.

¹⁰⁴¹ XVII. yüzyıl öncesinde Venedik parası (düka) piyasalarda kullanılmış ve tutunmuştur. Piyasalarda tutulmasının en önemli nedeni parada oynama yapılmaması ve ağırlığının değişmemesidir. M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, s. 21.

¹⁰⁴² J. Chardin, *Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran (1671-1673)*, s. 32-36.

¹⁰⁴³ P. Duparc, *Recueil des Instructions aux Ambassadeurs et Ministres de France Depuis les Traités de Westphalie Jusqu'à la Révolution Française: Turquie*, s. 70.

¹⁰⁴⁴ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 73.

Fransızlar avania ile karşılaştıklarında ilk olarak konsolos tebaasını toplar ve meseleyi aralarında görüşürlerdi. Toplantıda öncelikli olarak düşünülen şey ise avanidan kaçınmanın yollarını aramak olurdu. Fakat toplantıda her ne kadar tartışılrsa da neticeyi çok fazla etkileyen bir gelişme yaşanmaz ve çoğu zaman Fransızlar avaniayı ödemek durumunda kalırlardı¹⁰⁴⁵. Çünkü avania isteğinde bulunan kişinin taleplerinin yerine getirilmediği ve birçok şikâyet ve protestoya yol açtığı gibi durumlar birçok kez yaşanmış olmasına rağmen, yapılan itirazın kendilerine zarar olarak geri döndüğü defalarca Fransızlar tarafından tecrübe edilmiştir. Avaniaya itiraz edildiğinde, iddiasında ısrarcı olan paşa, kapitülasyonları ihlal ettiği gerekçesiyle Osmanlı yönetimine şikâyet edilmekle tehdit edilirdi. Devamında işin büyümesi ve paşanın talebinde diretmesi halinde izlenilen yol, İstanbul'a bir heyet gönderip Divan'a başvurarak paşa hakkında şikâyette bulunmak olurdu. Netice itibariyle yapılan şikâyet kimi zaman avaniacının aleyhine sonuçlansa da Avrupalıların iddiasına göre çoğu zaman tam tersi bir durum yaşanmaktaydı. Üstelik avaniacının sadrazamın ya da padişahın dostu olması gibi ihtimaller işleri değiştirmekte ve durum Avrupalıların aleyhine dönerek onların daha büyük bir avania ile yüzleşmesine sebep olabilmekteydi. Fakat paşanın Divan'da desteğinin bulunmadığı, sadrazam ya da padişah ile herhangi bir yakınlığının olmadığı gibi durumlarda paşa ya taleplerinde birtakım iyileştirme yoluna gider ya da en iyi ihtimalle talebinden tamamıyla vazgeçerdi¹⁰⁴⁶.

İstanbul'a şikâyet etmenin yanı sıra aynı konuda Paris ya da Marsilya'ya başvurmak da çoğu zaman faydasız bir seçenektir. Bilhassa Levant bölgesinden Marsilya'ya bir mektubun gönderilmesi ve o mektubun yanıtının alınması, 6 aydan fazla bir zamana karşılık gelmekteydi. Dahası kimi zaman hava koşulları ya da farklı nedenlerden dolayı Marsilya'ya gönderilen ve cevabı beklenen bir mektubun Levant'a ulaşması, 1 seneyi bulabilmekteydi. Üstelik gelen karar da elçinin Osmanlı yönetimi ile meseleyi ele alması doğrultusunda bir görüşten ibaret olduğu için etkili olmamaktaydı. Diğer taraftan Paris ya da Marsilya yönetimi, meselenin çözümünde hediye vermeyi ticaretin maliyetinin gerekli bir parçası olarak kabul ettikleri için çoğu zaman bu tarz önerilerde bulunmakla yetinmekteydiler¹⁰⁴⁷.

¹⁰⁴⁵ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 99.

¹⁰⁴⁶ P. Mason, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 1-2.

¹⁰⁴⁷ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 126, 293-294.

Netice itibariyle her ne kadar adalet çerçevesinde yer almasa da avania taleplerinin karşılanmaması durumunun nadiren görüldüğü ve Avrupalıların çoğu zaman istenilen ödeme ya da hediye talebini mecburen yerine getirdikleri ileri sürülmektedir. Öte yandan sonuç her ne olursa olsun Avrupalıların Divan'a ya da kendi elçilerine başvurması ve başvurunun neticelenmesi gibi işlemler için geçen süreyi göze almaları gerekmektedir. Bu da bir nevi ticaretin aleyhine işleyen bir zaman dilimi anlamına gelmektedir. Üstelik böylesi durumlarda Avrupalıların davalarının çözülmesi ve işlerinin yoluna konulması adına büyük harcamalar yaparak hediye dağıtmaları gerektiği de hesap edilmelidir. Meselenin bir başka boyutu ise şikâyeti iletecek olan elçi ya da konsolosun kendi imaj ve nüfuzunu düşünerek olayı ele almakta gösterdikleri isteksizliktir¹⁰⁴⁸. Elçi ya da konsolos var olan ilişkilerin bozulmaması ya da mevcut durumun daha da zora girmemesi adına, böylesi meselelerde Osmanlı yetkililerine başvurmamayı tercih edebilmekteydiler. Diğer yandan Osmanlı hükümeti nezdinde itibarsızlaşan Fransız elçilerinin şikâyetlerinin zaten bir işe yaramadığı görüşü bulunmakla beraber¹⁰⁴⁹ kimi zaman durum fiiliyatta bahsedilenden farklı olmamıştır.

Avania uygulanmasında görülen bir başka husus, avanianın bir Fransız'a mı yoksa Osmanlı Devleti'nin belirli bir bölgesinde bulunan bütün Fransızlara mı uygulandığı meselesidir. Bu durum şahsi ve milli avania olarak adlandırılmaktadır. Şahsi avania bir Fransız'ın bireysel olarak işlediği bir suç ya da ihlal neticesinde kendisine kesilen ceza iken; milli avania belirli bir bölgedeki bütün Fransızlara yüklenen avaniadır. Bu ayrımı bir örnekle açıklamak meselenin daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Buna göre, Halep tüccarlarından olan Sieurs Guyen ve Laugier, konsolos Arvieux'nün yanına giderek ona tüccar Sieur Philibert hakkında birtakım şikâyetlerde bulunmuşlardır. Yapılan şikâyete göre, tüccar Philibert kaptan Bremond'un gemisinden taş döşeli fiçılara kendisi için saklanmış paraları almıştır. Paranın detayına dair bilgi verilmemekle beraber değeri düşük ya da Osmanlı Devleti'ne sokulması yasak olan para birimi olduğu tahmin edilmektedir. Konsolos Arvieux, bu tür parayla işlerinin sürdürülmesi durumunun İngilizler, Hollandalılar ya da Türkler tarafından bilinmesi halinde o kadar büyük avanianın ortaya çıkacağından endişe duymuştur ki bu avanianın bütün Fransızları mahvedeceğinden korkmuştur. Bu nedenle meseleyi bir an evvel halletmek isteyen

¹⁰⁴⁸ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 144-145.

¹⁰⁴⁹ P. Mason, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 2.

Arvieux, Halep'teki bütün Fransızları biraraya toplayarak konuyu ele almış ve görüşmeler sonucunda Philibert'in gemiden aldığı paraların incelenmesine karar verilmiştir. Üstelik yapılan görüşmelerde paraların yasaklı türden olmaları ve de herhangi bir avaniaya tabi tutulmaları halinde avanianın şahsi addedilerek bu duruma sebep olan kişi, yani tüccar Philibert tarafından ödenmesine karar verilmiştir. Netice olarak takip edilen araştırmalar sonucunda tüccar Philibert'in paralarının sıkıntılı olmadığı ve işin bu raddeye gelmesinde Philibert'i şikâyet eden tüccarların kıskançlığının yattığı anlaşılmıştır¹⁰⁵⁰.

Bahsi geçen mesele iki açıdan da önem taşımaktadır. İlk olarak, söz konusu örnek avaniaya kim sebep veriyse onun ödemesi ve ödemenin bütün topluma mâl edilmemesi gerektiğine ilişkin şahsi avania durumunu açıklamaktadır. İkinci olarak ise yaşanan olayın sonucu her ne olursa olsun Fransız tüccarlar arasında görülen kıskançlığa ve bu durumun nelere yol açabileceğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Avania meselesi bir otorite boşluğu sonucu ortaya çıkan ihlal olarak görüldüğü için merkezden uzak bölgelerde daha çok uygulandığı ve ona nazaran, merkeze yakın yerlerde daha az rastlanıldığı görüşü hâkimdir. Merkeze uzak bölgelerde İstanbul'a şikâyette bulunma durumu biraz daha zor olduğu için ve paşaların merkezden uzakta daha özgür olmalarından dolayı bu yerlerde avaniaya daha fazla maruz kalınmaktaydı. Dahası ticari olarak zengin olan limanlar arasında avania farklılıkları olduğu gibi bu farklılığın söz konusu bölgelerde görev yapan paşaların güç, otorite ve çevresiyle de doğru orantılı olarak değiştiği düşünülmektedir. Netice itibariyle Levant'ta bulunan Avrupalıların avaniadan eşit ölçüde etkilenmediği sonucu çıkmaktadır. Örneğin Kahire¹⁰⁵¹ ve özellikle de Mısır'da bulunan Avrupalılar, avanialardan muzdarip iken ona nazaran İzmir'de¹⁰⁵² bulunan Avrupalılar, avaniadan daha az etkilenmiştir. Diğer bir kıyas ise avaniaya maruz kalan Avrupalılar arasında yapılmaktadır. Bu kapsamda Venedikliler, İngilizler ve

¹⁰⁵⁰ L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 569-572.

¹⁰⁵¹ Kahire'de yaşananlara dair Fransa'nın Kahire konsolosu, 1630 yılında şu notları yazmaktadır; uzun yıllar konsolos olarak görev aldığını, görevden alınmasının ardından 3 yıl sonra tekrar Kahire'ye gönderildiğini ve bu durumun en büyük pişmanlığı olduğunu belirtmiştir. Kahire'de ilk kaldığı zamanlarda çok fazla sorunla karşılaşmış olmasına rağmen bir sonraki gelişinde ticareti ve işleyişini oldukça kötü bulduğunu, tüccarlara yapılan yanlışlık ve zulümleri kabullenemeyeceğini yazmıştır. P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 19.

¹⁰⁵² Arvieux İzmir'den, çoğu şeyin kolay olduğu ve daha az avaniaya maruz kalınan bir yer olarak bahsetmektedir. Bu düşüncesini, İzmir'in sadece bir kadı tarafından yönetilmesine ve İstanbul'a yakın olmasına bağlamaktadır. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. I, s. 44.

Hollandalılar, Osmanlı Devleti'ne daha iyi uyum sağlayabildikleri için avaniaya çok fazla maruz kalmazken, Fransızlar en yüksek oranda avania ödeyenler olarak görülmüşlerdir. Bu görüş, birkaç gerekçeyle açıklanmaktadır. Buna göre Venedikliler, İngilizler ve Hollandalılar, paşaların isteklerini protesto etmeden ve meseleyi uzatmadan hızla yerine getirmelerinden dolayı daha büyük meblağ ödemekten ya da farklı türden sıkıntı yaşamaktan kurtulabilmişlerdir. Buna karşın Fransızlar açısından benzer bir durumdan söz etmek mümkün olmamış ve onların avaniaya karşı çıkmaları ve şikâyetle bulunmaları avaniayı artırmalarına yol açmıştır¹⁰⁵³.

Meselenin bir başka boyutu avania ödemelerine karşı Avrupalıların bir fon ayırıp ayırmadığı hususudur. Fransızlar bu ödemeler için herhangi bir fon ayırmadıkları için ödemeleri tüccarları üzerinden sıklıkla talep ettikleri vergilerden sağlamışlardır. Diğer Avrupalı devletleri ise Levant'a ihraç edilen tüm mallar üzerinden %2 oranında bir fon kurmaları sayesinde avania ödemelerinde borçlanma ya da olağanüstü vergi koyma yoluna gitmemişlerdir. Diğer taraftan Fransızlar, avania durumunda giderleri karşılayacak bir fonları bulunmadığı için bazı zamanlar büyük meblağlarda borçlanmak durumunda kalmışlardır¹⁰⁵⁴. Dahası yüksek faizlerle borçlanmaları sonrasında bu borcu ödemek için toplanan paraların büyük bir kısmı kimi zaman başka yerlere harcanmıştır. Netice olarak Fransızlar açısından avania ödemeleri, onlara paşanın istediği değer üç katından fazlasına mâl olmuştur. Böylesine yanlış işleyen bir sistem sonucunda XVII. yüzyılın ilk yarısında Levant limanlarındaki Fransız ticareti borç altına girmiştir. Dahası söz konusu borçlu limanlara Fransız gemileri girmekten sakınmıştır. Diğer bir ifadeyle Fransızların var olan borcunu kapatmak amacıyla mallarına el konulması endişesi, gemilerin bu tarz limanlardan uzak durmasına yol açmıştır. Nihayetinde işin bu noktaya gelmesinde müsebbip olarak avanialara işaret edilmiştir¹⁰⁵⁵.

Fransızlar, her ne kadar avaniaya en çok muhatap olan ve maruz kalan kimseler olarak kendilerini gösterebilirler de Hollandalıların ve İngilizlerin de yaşadıkları birçok avania vakasının olduğu bilinmektedir¹⁰⁵⁶. Bu hususa ilişkin, Avrupalılar tarafından

¹⁰⁵³ Paul Masson, Halep konsolosu tarafından Marsilya'ya, avaniaya hiç alışmadıklarını, tavsiye ve sert derslere rağmen Fransızların avaniayı önlemeyi öğrenmediklerini yazdığını aktarmaktadır. P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 21.

¹⁰⁵⁴ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 152-153.

¹⁰⁵⁵ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 23.

¹⁰⁵⁶ Hollandalıların ve İngilizlerin karşılaştıkları ya da avania olarak tanımladıkları olayların örnekleri için bkz: M. H. Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve*

avania olarak tanımlanan ve belirli bir liman ya da bölgede bulunan bütün Avrupalılara yüklenilen bir külfetten söz edilecektir. Buna göre 1617 yılında İngiltere, Fransa, Hollanda ve Venedik konsolosları gümrük görevlilerine dair şikâyetlerini iletme amacıyla Halep'e gelmesi beklenen sadrazam Damat Halil Paşa ile görüşmeye niyetlenmişlerdir. Yapılacak olan görüşmenin ve isteklerini iletmenin bir maliyeti olacağı için görüşmenin masraflarını aralarında paylaşmışlardır. Bu kapsamda Fransa masraflarının 2/5'sini öderken diğer Avrupa devletleri geri kalanı ödemişlerdir¹⁰⁵⁷. Bahsi geçen mesele, kapitülasyonların ihlali şeklinde bir durum ya da misilleme avania türünde yer almamakla beraber Avrupalıların üzerlerine yüklenen ve onlara maddi külfet oluşturan avania sınıfına girmektedir.

Avrupalılar ve bilhassa Fransızlar, avaniaları genellikle kapitülasyonların Osmanlı yöneticileri tarafından bir ihlali şeklinde yorumlamayı tercih etmişlerdir. Bu bakış açısından hareketle, onların nazarında avanialar gayri hukuki bir eylem olarak görülmesinin yanı sıra Osmanlı yöneticilerinin zorla ve keyfi olarak para alma yöntemleri şeklinde tarif edilmiştir. Paraların zorla ve keyfi olarak alınmasını kolaylaştıran etken olarak ise Avrupalıların Osmanlı Devleti'nde buldukları emanlı statüsü ve de onlara karşı oluşan bakış açısının etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim Wood, Orta Çağ'da İngiltere Yahudilere nasıl bakıyorsa, Türklerin de Frenklere o şekilde baktığı görüşündedir¹⁰⁵⁸. Avrupalıların zihninde yer edinmiş bu tarz düşüncelerden dolayı Avrupalılar, Osmanlı Devleti'ne karşı bir önyargı içerisinde olmuşlardır. Öyle ki Avrupalılar yaşanan her durumda zaten kendilerine adaletle muamele edilmediği, kapitülasyonların ihlal edildiği ve her fırsatta haklarının çiğnendiği tarzındaki görüşlerini ileri sürmüşlerdir. Bu noktada Avrupalılar ile Osmanlı yetkilileri arasındaki ilişkilerin doğru yorumlanmasında fayda vardır. Buna göre kapitülasyonların nasıl değerlendirildiği ve ne ölçüde kimler tarafından esnetilebileceği ve bu durumdan kimlerin çıkarının olduğu hususu dikkate değerdir. Hiç şüphesiz kapitülasyonların, Avrupalıların Osmanlı Devleti'ndeki haklarını, yaşam koşullarını ve ticaretlerini kapsadığı düşüncesi hatalıdır. Kapitülasyonlarda eksik kalan ya da belirsiz olan durumlar, belirli anlaşma ya da esnetme yöntemleri ile koşullara uygun hale getirilmiştir. Böylesi durumlarda Avrupalılar, buldukları bölgedeki Osmanlı yöneticileri ile pazarlığa girerek mevcut durum ya da

Beratlılar, s. 113-152; M. Olon, "Towards Classifying Avantias: A Study of Two Cases Involving the English and Dutch Nations in Seventeenth-Century Izmir", s. 159-186.

¹⁰⁵⁷ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 22.

¹⁰⁵⁸ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 37.

şartları kendi lehlerine döndürmeye çalışmışlardır. Bu amaç uğruna yetkililerle girilen pazarlık ya da anlaşma yöntemi, Avrupalılara maddi bir yük oluştursa da başka bir şekilde kapitülasyon düzenlemelerinin esnetilmesinin yolu olarak görülmemekteydi. Ayrıca yetkililerle yapılan bu tarz bir anlaşma, meselenin daha hızlı ve istenildiği şekilde sonuçlanmasına izin vermemekteydi. Diğer taraftan kapitülasyonların esnetilmesi ya da eksikliklerinin bu şekilde giderilmesinin haricinde kapitülasyonlarda yer alan hükümlerin aksine hareket etmek için de benzer yönteme ve anlaşmaya ihtiyaç vardı. Böylelikle yetkililerle yazılı olmayan bir şekilde yapılan böylesi anlaşmalardan her iki taraf da kârlı çıkıyor ve ortada bir sorun kalmıyordu.

Netice itibariyle gerek bu tarz anlaşma yöntemleri gerekse de Osmanlı Devlet geleneğinde yer alan hediyeleşme durumları, Avrupalılar tarafından avania olarak görülmüştür. İşlerin sürdürülmesi ve kimi zaman sorunların bu tarz yollarla çözüme kavuşturulması faydalarına olsa da maddi yükün oluşturduğu ağırlık şikâyet etmelerine neden olmuştur.

4. 3. Korsanlar

Akdeniz’de hem Müslümanların hem de Hristiyanların korsanlık faaliyetleriyle uğraştıkları bilinmektedir. Her biri kendi kıyılarında meydana gelen yıkımlardan yakınmakla beraber korsanların limanlarına getirdikleri ganimetten memnuniyet duymaktaydılar. Bu noktada Levant bölgesi özelinde bilhassa İskenderiye limanı, korsanlar için önemli bir sığınak görevi görmekteydi. Gérard Tongas, Fransız ticaret gemilerine eşlik edecek olan savaş gemi konvoylarının ticaret gemilerini koruyabilecek durumda olduklarından, ancak Fransızların bunu yapmadıklarından bahsetmektedir. Konvoy uygulaması, İngiltere ve Hollanda tarafından başarılı bir şekilde sürdürülürken Fransa’nın korsanlara karşı örgütlenmemiş olmalarından söz edilmektedir. Nitekim küçük olsalar da Fransız gemilerinin silahsız ve konvoysuz bir şekilde seyahat etmelerinden dolayı kendilerini savunamamışlardır. Bazı zamanlar Fransız ticaret gemileri 10 ila 15 silahla donatılsa dahi etkili bir savunmaları olmamıştır¹⁰⁵⁹.

Konvoy meselesi, İngiltere ve Hollanda ticaretinde yer alan en önemli hususlardan biriydi. Buna göre Levant’a gidecek olan gemilerin savaş gemileri eşliğinde hareket etme zorunlulukları vardı. Üstelik söz konusu devletlerin gemilerinin tonajı, mürettebat sayısı

¹⁰⁵⁹ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l’Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l’Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 159.

ve ne kadar gereçle silahlanacaklarına dair sabit kuralları bulunmaktaydı. Genellikle her konvoya, ona eşlik etmesi için belirli miktarda top ve mürettebattan oluşan iki büyük eskort gemisi tahsis edilirdi. Bu sayede gemilerini korumaya alan İngiltere ve Hollanda ticareti, Fransızlara nazaran korsanlıktan daha az zarar görmüşlerdir¹⁰⁶⁰. Masson, ticaret gemilerinin kafile eşliğinde seyrü sefer etmeleri durumunun Fransa ve Venedik'te farklı olduğundan bahsetmektedir. Buna göre ticaret gemilerinin yavaşlığı, büyük masrafların yapılması ve gemilerin fazla mal getirdiği zaman fiyatlarının kırılması gibi nedenlerden dolayı kafile düzenini, söz konusu devletlerin tüccarlarının bireyselliğiyle bağdaşmadığından söz etmektedir¹⁰⁶¹.

Jonah Brewer, Marsilyalı tüccarların korsanlara karşı korunmak maksadıyla konvoylar ile yelken açmayı reddettiklerinden bahseder. Tüccarların bu şekilde kraliyet müdahalesini reddetmelerinde haklı olduklarından, çünkü konvoylar ile seyrederken onları korumakla görevli donanma kaptanlarının yetkilerini kötüye kullandıklarından, konsoloslara müdahale ettiklerini ve tüccarlar ile rekabete girerek ticaret yaptıklarından söz eder¹⁰⁶². Dahası Brewer, Fransız deniz kuvvetlerinin başka yerlerde yoğunlaşmaları ve donanmanın da gittikçe daha güvenli strateji benimsemesi nedeniyle Kuzey Afrika korsanlığının arttığı üzerinde durmuştur. Fransa'nın Levant ticaret sisteminin krallık ile kesin bağları olmadığı için Marsilyalıların çıkarları olmadığı sürece ne krallığın reformlarını desteklemiş, ne de krallık ile herhangi bir işbirliğinde bulunmuştur. Brewer'e göre, Levant ticaretinin esas idarecisi olan Marsilyalılar konvoy meselesinde Fransız donanmasının kullanılmasına dair krallık ile herhangi bir irtibat kurmaktan ya da denetim altına girmekten sakınmıştır¹⁰⁶³.

Bu görüşe karşı olarak Colbert, Fransızların deniz kuvvetlerindeki eksiklik nedeniyle ticaret gemilerine konvoyların eşlik edemediğini ama artık reformlar sayesinde güçlü deniz kuvvetleri olduğunu belirtmektedir. Colbert, bundan sonra Fransız gemilerine bir ya da iki savaş gemisinin eşlik edecek olmasını, ticaretlerinin güçlenmesine yol açacağı şeklinde yorumlamıştır¹⁰⁶⁴. Bu bağlamda Colbert dönemine kadar, Fransız

¹⁰⁶⁰ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 122- 124.

¹⁰⁶¹ R. Mantran, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Değişmesi", s. 162.

¹⁰⁶² M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 47.

¹⁰⁶³ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 47.

¹⁰⁶⁴ P. Duparc, *Recueil des Instructions aux Ambassadeurs et Ministres de France Depuis les Traités de Westphalie Jusqu'a la Révolution Française: Turquie*, s. 76, 78.

tüccarlarının özgürlüklerine düşkünlüklerinden ve konvoydakilerin ticaretlerine zarar veriyor olmalarından mı yoksa yeterli savaş gemilerinin bulunmamasından dolayı mı konvoysuz yola çıktıkları meselesi net değildir¹⁰⁶⁵. Meselenin detayı her ne olursa olsun korsanlardan dolayı yaşanan sıkıntılar Fransız ticaretine zarar veren başlıca gereçlerden biri olarak görülmüştür¹⁰⁶⁶. Nitekim Masson'un, Marsilya'nın Colbert dönemi öncesinde düzenli gemi yapımına karar verdiği, ancak bu karara uyulmadığı ve zamanın şartları gereği sigortacılığın yaygınlaştığı¹⁰⁶⁷ bilgisini vermesi, donanma konusunda yaşanan yetersizliğe işaret etmektedir. Öte yandan korsanlığın yalnızca Fransızlara özgü bir mesele olmadığı aşikârdır. Diğer Avrupa devletlerinin de muhtelif şekillerde korsanlıkla mücadele ettikleri bilinmektedir. Bu hususa ilişkin Masson, İngiliz kumpanyasının da korsanlıkla uğraştığını ve türlü kayıplara uğradığını belirtmekle beraber söz konusu kayıplarını ticaret kumpanyalarının kârı ile karşılayabildikleri yorumunda bulunmuştur¹⁰⁶⁸.

Colbert'in görüşünün aksine Brewer de Tongas ile benzer bir düşünceye sahiptir. Buna göre Brewer, İngiliz ve Hollanda Levant filolarının Atlantik ve Kuzey Afrika korsanlarını geçmek için deniz korumalarına güvenirken, Fransızların bu konuda olan isteksizliklerine değinir. Birçok Fransız gemisi Levant'a gelmek için sıklıkla Marsilya'dan ayrılırken, İngilizlerin ve Hollandalıların yılda sadece birkaç filo gönderdiklerini belirten yazar, Fransız donanmasının Akdeniz'de dolaşan küçük Fransız teknelerine etkili bir refakat sağlayamayacak olmalarına işaret etmektedir. Fransız ticaretinde durumun bu şekilde olduğu bilgisini veren yazar, diğer taraftan İngiliz sistemi üzerinden de örnek vererek görüşünü desteklemek istemektedir. Buna göre XVII. yüzyılın sonlarına doğru konvoy meselesinin İngilizler için de bir sorun haline geldiğini ve ticarete güç kullanımının işleri daha da zor durumda bırakma düşüncesinden dolayı İngilizlerin de konvoy istemediklerini belirtir.¹⁰⁶⁹ Wood, bir nevi bu görüşe karşı çıkarcasına İngilizlerin gemi yapımı ve denizcilikteki üstünlüklerine yer vermiştir. Çok fazla mürettebata ihtiyaç duymayan İngiliz gemilerinin Fransız gemilerine göre üç kat fazla yük taşıdıklarını, ayrıca İngilizlerin konvoy halinde yolculuk etme yöntemlerinin,

¹⁰⁶⁵ J. P. Adams, *One's Company, Three's a Crowd: Metropolitan State-Building and East Indies Merchant Companies in the Early Modern Netherlands, France and England, 1600-1800*, s. 92.

¹⁰⁶⁶ L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 21.

¹⁰⁶⁷ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 28.

¹⁰⁶⁸ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 39.

¹⁰⁶⁹ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 286.

Fransızların başlarına buyruk ve hızları sayesinde kolay kaçabilen küçük gemileri kullanma yöntemlerinden daha güvenilir olduğunu yazmaktadır¹⁰⁷⁰.

Fransızların sıkıntı yaşadıkları korsanlık mevzusuna değindiğimizde onları en çok uğraştıranların Cezayir korsanları olduğu bilinmektedir. Cezayir, korsanların uğrak yeri olmakla beraber korsanlık, şehirde meşgul olunan en büyük uğraştı. Şehirdeki korsanların ve reislerin büyük çoğunluğu dönme olmasının yanı sıra Akdeniz'in en iyi ve en cesur denizcileri unvanına sahip kimselerdi. Korsanların gerek kadırgalarının silah ve mürettebatlarının düzenli ve disiplini oluşu, onları Hıristiyan kadırgalarına kıyasla üstün bir konuma getiriyordu. Tongas, her ne kadar Cezayir, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olsa da şehir görece özgür olduğundan Avrupa devletlerinin elçileri vasıtasıyla korsanlara dair şikâyetle bulunmalarının pek faydası olmadığını düşünmektedir. Üstelik yazar, zaman zaman Cezayir ve Marsilya arasında anlaşmalar sağlansa da yapılan saldırılar nedeniyle kalıcı bir barış tesis edilememesinden bahseder. Netice olarak yaşanan saldırılarda Fransız ticaret filosu önemli kayıplar vermektedir. Bu bağlamda 1613 yılından 1621 yılına kadar, Berberi korsanlarının sadece Cezayir limanına 936 gemi getirdiklerinden bahsedilir¹⁰⁷¹. Bununla birlikte Emrah Safa Gürkan, Cezayir de dâhil olmak üzere korsan vilayetlerinin Avrupalılar ile ticari ve diplomatik ilişkiler sürdürdükleri hususuna dikkat çeker. Buna göre Cezayir, XIX. yüzyıla kadar sadece korsan yatağı olmamış aynı zamanda gemilerin ticaret yapmak maksadıyla sıklıkla uğradıkları bir liman görevi de görmüştür. Üstelik söz konusu ticaretin yapıldığına ilişkin en büyük dayanak, Cezayir'in de dâhil olduğu Mağrip limanlarında Avrupalı devlet temsilcilerinin bulunuyor olmasıdır. Diğer taraftan Gürkan, Cezayir ve Marsilya arasında yapılan anlaşmaların sıklıkla bozulmasını her iki tarafın da kuralları ve anlaşmaları ihlal etmeleriyle açıklamaktadır. Nitekim Cezayir ile sürekli savaşa sürükleyen olayların yaşanmasında Fransızların ihlallerine dair Fransız diplomat Samson Napollon'un yaptığı şikâyetlere yer verilir¹⁰⁷².

Diğer taraftan Tongas, Cezayirliilerin dışında, Tunuslular, Trabluslular ve Saletinler'i diğer korsanlar olarak açıklar. Ancak yazar söz konusu korsanların Cezayirliiler kadar ürkütücü olmadıkları gibi onlar kadar zarara da yol açmadığına değinir.

¹⁰⁷⁰ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 73-74.

¹⁰⁷¹ G.Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 161-162.

¹⁰⁷² Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Korsanları Osmanlı Akdeniz'inde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 433-435.

Bu görüşüne ilişkin kıyaslama yapan yazar, Tunus korsanlarının Cezayir korsanları kadar güçlü olmadıklarını ve genellikle Fransızlarla barış içerisinde yaşamış olduklarını belirtir. Nitekim bu hususta Fransızlar, Tunus korsanlarının bazı eylemlerine göz yumarak onların daha büyük çaptaki eylemlerinden sakınma yolunu izlemişlerdir¹⁰⁷³.

Fransızlar, Tunus korsanlarının saldırı eylemlerine misilleme ile karşılık vermedikleri gibi Fransızların ne zaman göndereceklerini iyi bildikleri hediyeler sayesinde Tunus ile barışı tesis edebilmişlerdir. Böylelikle Marsilyalılar gemilerinin ele geçirilmesine engel olamasalar da en azından alınanların büyük bir bölümünün iade edilmesini sağlamaktaydılar. Diğer taraftan Trablus korsanları ise başlarda daha az tehlikeli görünüyorlardı. Bunun nedeni coğrafi olarak İstanbul'a daha yakın olması ve kaptan paşanın sık ziyareti nedeniyle padişahın emirlerini ve temsilcisinin yetkisini daha fazla hesaba katmak durumunda kalmalarıydı. Fakat bu görüş yanıltıcı olmuş ve zamanla Trablus korsanları Levant limanlarına yakın olmalarının da etkisiyle sıkıntılı hale gelmişlerdir¹⁰⁷⁴.

Bu arada XVII. yüzyılın ilk yarısı korsanlık için iyi bir zaman dilimi olarak görülürken, ticaretle uğraşanlar için benzer şeyi söylemek mümkün değildir. Söz konusu süreçte korsan gemilerinin birçoğu küçük olmalarının yanı sıra en güçlü gemilerinde 35 ya da 40 silah bulunmaktaydı. Buna karşın Masson, Provençal gemilerinin korsan gemilerinden daha zayıf olduklarını, büyük korsan gemilerine karşı zorlanırlarken, küçük korsan gemilerine karşı kendilerini savunabildiklerini belirtmektedir. Fransa krallığı korsanlara karşı böylesi bir tavır sergilerken, Hollandalıların ve İngilizlerin Akdeniz'e yalnızca korsan saldırısına dayanabilecek büyük gemiler göndermek suretiyle ticaretlerini sürdürdüklerini yazmaktadır. Dahası yazar, Provençal gemilerinin tek avantajlarının hafif ve hızlı oldukları bilgisini aktarır¹⁰⁷⁵.

Berberi korsanları ferdi saldırıların yanı sıra Osmanlı Devleti'nin yanında Hristiyanlığa karşı da savaşmaktaydılar. Bu sayede korsanlar Osmanlı Devleti'nden destek gördükleri gibi Akdeniz'deki Hristiyan denizciliğini de baltalamaktaydılar. Üstelik Hristiyan denizcileri esir alıp köleleştiriyor ve Hristiyan adaletinden kaçan kanunsuzlara kucak açıyorlardı. Korsanların saldırıları Osmanlı Devleti'nin dış politikasına uygun düştüğünden Osmanlı yönetimi bütün bu yaşananlara ses

¹⁰⁷³ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 161-163.

¹⁰⁷⁴ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 41-43.

¹⁰⁷⁵ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 24- 27.

çıkarmamaktaydı. Diğer taraftan Hristiyanlar da yapılan saldırılara benzer şekilde cevap vermekteydiler. Dahası XVII. yüzyılın başlarından itibaren Hristiyanların birlik olarak korsanlara karşı durma ve işbirliğinde bulunma faaliyetleri gözlemlenmektedir¹⁰⁷⁶.

Her ne kadar ahidnamelerde konusu geçse ve Düvel-i Ecnebiye hükümlerinde yer alsada, Avrupalılar korsanlık eylemlerinden masun değillerdi. Bu hususta Avrupalılar, özellikle Türklerden çekinmekteydiler. Çünkü Osmanlı Devleti'nin ileri gelenleri dahi ahidnamelere rağmen Fransızlara avania uygularken kaptanların ya da korsanların eylemlerine güvenmemekteydiler. Dahası Cezayir ve Tunus korsanları gerek Fransızlarla yaptıkları anlaşmalar gerekse de Osmanlı Devleti'nin müdahalesinden dolayı yapacakları saldırılar için yalnızca bahane arar olmuşlardı¹⁰⁷⁷.

Bütün bu yaşananlara karşın Fransızlar, gerek yaşanan muhtelif sorunlarda gerekse de korsanlık meselesinde güç kullanımını ve yapılan eylemlere misilleme ile karşılık verilmesini doğru bulmamaktaydı. Nitekim korsanlara karşı yapılan Fransız deniz harekâtının genellikle Levant ve Kuzey Afrika'daki tüccarlar ve konsoloslar için daha kötü sonuçlar doğurduğu tecrübe edilmişti. Bunun yerine yapılan anlaşmalar doğrultusunda diplomasi yolunun kullanılması daha faydalı görülmekte ve ilişkilerde ağırlıklı olarak bu tarz bir yol tercih edilmekteydi.

Kurulacak olan diplomatik ilişkilerde ya da kimi zaman silahlanma durumlarında Fransa yönetimi, masrafların Levant ticaretinden sorumlu olan Marsilya ticaret vekilleri tarafından karşılanmasını istemekteydi. Aksi takdirde krallık hiçbir eylemde bulunma taraftarı değildi. Diğer bir deyişle ticaret gelirleri, korsanlara karşı sürdürülen mücadelelerden darbe aldığı gibi, diplomatik masrafların da hedefindeydi. Bu doğrultuda Marsilya, müzakere etmek maksadıyla Cezayir ve Tunus'a gönderilen heyetlerin ya da oradan gelen arabulucuların masraflarını ödemekteydi. Üstelik korsanların ellerinden Fransız kölelerin kurtulması ya da dostluğun devam ettirilmesinin istenmesi gibi durumlarda verilen hediye ya da ödemeler, maliyetli olmakla beraber yine ticaret gelirleriyle karşılanmaktaydı.

Korsanlarla müzakere uğruna yapılan masraflar, korsanlık meselesinde misilleme yapılmaması ya da savaşla karşılık verilmemesi, esasında daha fazla zararlı çıkmama kaygısını taşıyordu. Fransız donanmalarının eksikliği ya da donanmanın diğer Avrupa

¹⁰⁷⁶ Adrian Tinniswood, *17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık: Denizler, Fetihler, Korsanlar, Esaret, Politika, Yayılmacılık ve Bölünme*, çev. Dinç Tyanacı, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 24.

¹⁰⁷⁷ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 28-30, 44.

devletlerine nazaran daha fazla seyrü sefer eden küçük Fransız gemilerini koruyamayacağı gibi görüşlerin yanı sıra ticaretin özgürlük düşüncesini de hesaba katmak gerekmektedir. Bu doğrultuda her ne kadar yetkiler krallık üzerinde görülse de fiili olarak Marsilya şehri tarafından idare edilen Levant ticaretini, krallık müdahalesinden sakınmak amacıyla donanma desteği talebinde bulunmaması makul karşılanabilir.

4.4. Fransız Ticaret Düzeni

XVII. yüzyılın ilk yarısı boyunca Fransa'nın Levant ticaretinde yaşandığı ileri sürülen anarşinin kaynakları arasında bilhassa Fransız ticaret düzeninde görülen yapısal sıkıntılara işaret edilmektedir. Bir diğer deyişle ticaret düzeninden kaynaklı sorunlar, Levant ticaretindeki çöküşün ya da gerilemenin başlıca müsebbibi olarak görülmüştür. Bu hususta evvela Fransız ticaretinde anarşi yaşanması düşüncesinden ziyade ticari düzenin sıkıntılı ve karmaşık olduğu görüşü öne çıkmaktadır.

Fransız ticari yapısının neden sorunlu ve düzensiz olarak görüldüğü üzerinde durmak gerekirse, ilk olarak ticaretin ve tüccarların bağımsız olma isteğinin kendi başına buyruk ve inatçılık olarak yorumlanması akla gelmektedir. Öyle ki bu istek Marsilya'nın ticaretin çöküşüne yol açtığı görüşünün yanı sıra ticaretin zayıflığının da bir işareti olarak telakki edilmiştir. Ticaret bu şekilde bir kritere ve değerlendirmeye tabi tutulurken, aslında Levant ticaretinde yer almaya başlamasından beri özgür ve bağımsız bir yapının üzerine inşa edildiği ve ticari ilerleme ile zenginliğinin bu yapısına bağlı olduğu gerçeği gözden kaçmaktadır. Fransız ticaretinin neden İngiltere ve Hollanda ticaretinde olduğu gibi bir kumpanyaya bağlı bulunmadığı sorusu başta olmak üzere daha birçok hususta karşılaştırmalarda bulunulmuş ve netice olarak Fransa'nın Levant ticaretinin zayıf ve yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır. Aslında uzun yıllar Levant sahasında yer alan Fransız ticaretinin zenginlik ve tecrübesini devlet müdahalesine ihtiyaç duymaksızın ilerletmesi gerçeği ihmal edilmiştir¹⁰⁷⁸.

Hiç şüphesiz ki söz konusu sistemin kendine has esneklik ve suiistimal payı bulunmaktadır. Üstelik her oluşumda olduğu gibi görevini kendi çıkarları lehine kullanan ve görevinin getirdiği faydalardan sonuna kadar yararlananlar bulunmaktadır. Ancak bu durum Fransa ticari yapısına özgü bir şey olmadığı gibi, Fransız ticaretinde daha sık rastlanılması ticaretin yıkıldığı anlamına da gelmez. Diğer taraftan yapılan açıklamalar,

¹⁰⁷⁸ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 7-8.

Fransız ticaretinde yaşanan sorunları basit ölçüde gösterme gayreti taşımamaktadır. Çünkü yapılan birtakım eylemlerin ya da sistemde görülen bazı eksikliklerin kimi zaman Fransız ticaretinde ciddi zararlara yol açtığı ya da uzun yıllar telafi edilmesine uğraşıldığı gerçeği göz ardı edilemez. Netice itibariyle ticarete yaşanan sıkıntıları görmezden gelmek ne kadar yanlış ise bu sıkıntıların ticareti yok ettiği ya da yıkmak üzere olduğu tarzındaki düşünceler de bir o kadar hatalıdır. Bu bağlamda Fransız ticaret düzeninde sıkıntı olarak görülen meselelere ve bu sıkıntıların nasıl yorumlandığına dair görüşlere karşılaştırılmalı olarak yer verilecektir.

4.4.1. Görevi Kötüye Kullanım ve Vergi Dayatmaları

Fransızların Levant limanlarında yaşadıkları olağanüstü dayatmalara ve sıkıntılara, ticaretin koruyuculuğundan baskıcıları haline gelen temsilcilerin davranışlarının yol açtığı düşünülmektedir. Bir diğer ifadeyle Fransız ticaret temsilcilerinin ticareti korumadığı ve kötü bir şekilde yönettikleri görüşü hâkimdir. Bu nedenle zaten var olan sıkıntılara temsilcilerin eylemlerinin eklenmesi, Fransız ticaretinde anarşi olarak yorumlanmıştır¹⁰⁷⁹. Bu tarz düşünceler alana dair yapılan mevcut çalışmaların birçoğunda yer almakta ve muhtelif argümanlarla desteklenmekle birlikte, sonraki dönemde yapılan çalışmalarda aksi yönünde görüşler öne sürülmüştür.

Daniel Goffman, Fransa ve Marsilya'daki geçici idari ve siyasi huzursuzlukların Levant'a sirayet ettiğinden ve bu durumun Fransız temsilcileri ile tüccarlar arasında küçük çekişmeler şeklinde bölgeye yansıdığından bahseder. Yazar, Fransız elçileri ve konsoloslarının, açgözlü politikaları nedeniyle tüccarlar ile sıkıntı yaşadıklarına işaret ederek mevcut durumun ticarete huzursuzluk yarattığı görüşündedir. Dahası Goffman, Fransız elçilerini kötü görmekle beraber Fransız konsoloslarının daha beter olduğu düşüncesindedir. Nitekim konsolosların elçilere nazaran ticarete ve tüccarlara daha yakın olmaları ticareti doğrudan etkileyebilmekteydi. Bu gerekçeyle elçiden ziyade konsolosların ihmalleri ya da görevlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları, ticarete daha fazla zarar verme potansiyeline sahipti¹⁰⁸⁰. Bu görüşe karşın Brewer, birkaç istisna dışında Levant'taki Fransız konsoloslarını tüccarlarının çıkarlarını savunan;

¹⁰⁷⁹ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 184.

¹⁰⁸⁰ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 108.

kraliyete, yerel Osmanlı yetkililerine ve kendi şehirlerine karşı mükemmel ve tutarlı savunucular olarak tarif etmektedir¹⁰⁸¹.

Diğer taraftan Arvieux, Goffman, Masson, Rambert ve Tongas, konsolosların beceriksiz ve niteliksiz olmaları durumunu, Fransız konsoloslarının tüccarlar ya da Marsilya tarafından seçilmediği, açık artırmayla satın alana verildiği ve bu nedenle de göreve nadiren nitelikli kişilerin geldiği gerekçesine dayandırmışlardır. Dahası konsoloslukların satın alınması ile beraber yozlaşmış ve beceriksiz olan temsilcilerin çoğu kez kendi akraba ve yakınlarını kayırarak görevi onlara devretmeleri; krallığa hizmet edenleri ödüllendirmek adına konsoloslukların bahşedilmesi gibi durumların ticarete ölümcül bir darbe vurduğunu ileri sürerek sistemi ağır bir dille eleştirmişlerdir. Bahsi geçen kişiler, konsolosluk görevinin bir sorumluluktan ziyade sömürülecek ve kendisinden faydalanılacak bir gelir kapısı olarak görüldüğünü ileri sürerler. Üstelik sahiplerinin görev yerlerine gitmeyerek görevi işin ehli olmayan konsolos yardımcılarına bırakmaları hadisesini, ticaretin suiistimal edilmesi ve görevin kötüye kullanılması olarak yorumlamışlardır¹⁰⁸². Özetlemek gerekirse, Fransa'nın Levant ticaretinde var olduğu ileri sürülen bozukluk ya da çöküş, konsolosluk organizasyonuna dayandırılmıştır.

Goffman, mevcut durumu İzmir örneği üzerinden detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Buna göre 1626-1685 yılları arasında İzmir konsolosluğuna Jean Dupuy ve ardından ailesi gelmiştir. Konsolosluğun aile içerisinde kalması ve bu şekilde işleyişinin sürdürülmesi Goffman'a göre büyük hata olarak görülmekle beraber konsolosların beceriksizlik ve açgözlülüklerinin onlara karşı tüccar ve elçilerin muhalefetine yol açtığından söz etmektedir. XVII. yüzyılın ilk yarısında Levant cemaati içerisinde büyük kavgaların¹⁰⁸³ kaynağı olarak görülen bu bozukluğa, ticaretin çöküşünün

¹⁰⁸¹ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 40.

¹⁰⁸² L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 341; P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 77; G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade à Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 186-187; L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 57-58.

¹⁰⁸³ Kavgalara ilişkin önemli bir örnek Paul Masson tarafından Mısır üzerinden verilmiştir. Buna göre Marsilya ve Kahire'de nüfuz sahibi olan iki Marsilyalı aile olan Bermonde ve d'Anthoine'nın uzun yıllar Mısır konsolosluğu için kavga etmeleri, ticaretin önemli oranda zarar görmesine neden olmuştur. 1631 yılından beri konsolosluk görevini Bermond sürdürmekle beraber, Pierre d'Anthoine 1647 yılında devlet sekreteri olan Brienne ile anlaşmış ve konsolosluğu ele geçirmiştir. Bu olay üzerine Bermond, rakibi d'Anthoine'yı alt etmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bu uğurda devlet sekreteri Brienne ve Kahire paşasıyla işbirliğine dahi girmiştir. Netice itibarıyla, 1650 yılında Bermond çabalarında başarılı olmuş ve konsolosluğu tekrardan ele geçirmiştir. Buna karşılık d'Anthoine da boş durmaz ve devlet sekreteri

esas nedeni olarak işaret edilmiştir. Bir diğer örnek yine İzmir ve orada aile işletmesi şeklinde sürdürülen Dupuy'lerin konsolosluk yönetimine ilişkindir. Buna göre İzmir konsolosu Jean Dupuy (1626-1651), Fransız tüccarları ve konsolosu ile çok defa sıkıntı yaşayan biri olarak tarif edilmektedir. Sıkıntılarının kaynağı olarak, konsolosun tüccarlardan sürekli istediği ve bunu bir dayatma olarak sunduğu vergilere işaret edilmiştir¹⁰⁸⁴.

Levant bölgesinde Fransız konsolos ve tüccarları arasında çatışmalar görülmekle beraber bu çatışmaların kimi zaman Fransız ticaretine ciddi ölçüde zarar verdiği bilinmektedir. Bu hususta konsoloslar ve tüccarlar arasındaki anlaşmazlıkların çoğu bilhassa vergilendirme meselesinden dolayı ortaya çıkmıştır. Böylesi zamanlarda genellikle yaşanan durum, konsolosun yetkisini kullanarak koyduğu verginin tüccarlar tarafından onaylanarak kabul edilmesiyle sonuçlanıyordu. Esasında tüccarlar bu durumdan her ne kadar hoşnutsuz olsalar da talep edilen vergiye karşı çıkarak konsolosun öfkesini kendilerine çekmek istemiyorlardı. Diğer taraftan söz konusu mesele Marsilya'yı da doğrudan etkilemekteydi. Çünkü Levant'taki tüccarlar Marsilya'dakilerin küçük ortakları olduğu için ödenen vergiler onları da ilgilendirmekteydi¹⁰⁸⁵.

Brienne'nin araya girmesi ile d'Anthoine konsolosluğu elde etmek amacıyla yüklü miktarda konsolosluk kirası ve başka birtakım ödemeler yapmak durumunda kalır. Dahası d'Anthoine, paşaya ve diğer devlet görevlilerine de önemli ödemeler yapmayı göze alır. Fakat bütün bunlara rağmen d'Anthoine başarılı olmaz ve Bermond görevine devam eder. Diğer taraftan Bermond, gelmiş geçmiş en önemli hırsız ve ticareti zarara uğratan biri olarak tanımladığı d'Anthoine'yi Halep paşasına verdiği para sayesinde bir gemiye bindirerek Fransa'ya gönderilmesini kabul ettirir. d'Anthoine'nin gemiye bindirilmesi sonrasında ikiye bölünen Kahire ulusu, tefecilerden borç alarak kendi istedikleri kişinin konsolos olması uğruna mücadele ederler ve sonuç olarak yüksek meblağda borçlanırlar. d'Anthoine tarafını tutanlar, Bermond'a karşı daha sonra M. de Bègue'nun konsolos olması için bir gayret içerisine girerler. Böylelikle M. de Bègue paşaya verdiği 30.000 écus sayesinde şehre girer. Artık M. de Bègue ve Bermond mücadelesi başlar ve Bermond zaman kaybetmeden paşaya vadettiği büyük meblağlar karşılığında M. de Bègue'yi gemiye bindirmek ister. İsteği gerçekleşmek üzereyken M. de Bègue'nin arkadaşlarının araya girmesi ve paşaya para vadmeleri sonucunda, M. de Bègue gemiden alınarak büyük bir onurla şehre geri getirilir. Bermond için yeni bir mücadele süreci başlasa da nihayetinde konsolosluğu tekrardan alabilmiş ve ölümünden sonra (1669) konsolosluğu kuzenine bırakmıştır. Değirmek gerekir ki, bu tarz sıkıntılar sadece Mısır'da yaşanmamıştır. Halep'te de benzer durumlar meydana gelmiş ve konsolosluğun kiracısı olmak isteyenler, daha fazla kira talebinde bulunarak konsolosluk değişimlerinin yaşanmasına neden olmuşlardır. Paul Masson, bahsi geçen bütün kötü örneklerin yanı sıra emsalleri az da olsa iyi niyetli konsolosların da bulunduğu işaret etmektedir. Örneğin, 31 yıl Kahire konsolosluğu yapan Gabriel Fernoulx hakkında hiçbir şikâyet olmaksızın onun görevini tamamladığından bahseder. P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 81-84.

¹⁰⁸⁴ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 108-110.

¹⁰⁸⁵ Vergilerin dışında konsolosların tüccarlara yaptığı suiistimaller de şikâyetler arasında yer almaktaydı. Söz gelimi, 1687 yılında İzmir'deki Fransız tüccarlar birtakım şikâyetlerde bulunmuşlardır. Buna göre, konsolosun her yıl seçilmesi gereken ticaret vekillerinin seçilmediği; kraliyet emirlerinin aksi olarak ticaret vekili seçiminde istediği kişinin seçimine uğraşılması; konsolosun sorumluluğunda olan masrafları tüccarlara ödemeye çalışmak ve konsolosun yasak olmasına rağmen ticaretle uğraşması gibi eylemleri yer almaktaydı. M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 229-230.

Vergi meselesine ilişkin detaylardan söz etmek gerekirse, Fransız tüccarları ya da Fransız bayrağı ve koruması altında ticaret yapan tüccarlar, gerek Osmanlı Devleti'ne gerekse de kendi bağlı olduğu birimlere birtakım ödemeler yapmak durumundaydılar. Öncelikli olarak, yaptıkları ithalat ve ihracat üzerinden Osmanlı Devleti'ne gümrük resmi adı altında bir vergi ödemekteydiler. Osmanlı Devleti'nin gümrük sistemine ilişkin detaylarda bahsetmek meseleyi daha anlaşılır kılacaktır. Buna göre Osmanlı Devleti'nde gümrükler, malın menşei ve niteliğinden çok, tüccarın din ve tabiiyetine bağlı olarak alınmaktaydı. İç ve dış gümrüklerde geçerli olmak üzere tüccarlar arasında yapılan bu ayrımın ilki, Müslüman olanla olmayan arasındaydı. Ancak Müslümanlar açısından, Osmanlı tebaası olup olmamak durumlarını çok fazla etkilememekteydi. İkinci ayrım ise Müslüman olmayanlar arasında görülmektedir. Bu noktada Müslüman olmayanların Osmanlı tebaası olup olmamaları, şartları önemli ölçüde değiştirmekteydi. Buna göre XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin genelinde¹⁰⁸⁶ uygulanan gümrük oranı şu şekildedir; Müslümanlar % 3, zimmî statüsündeki gayrimüslimler % 4, harbi adı verilen gayrimüslimler ise % 5 oranında gümrük vergisi ödemekteydiler. Ancak oranlar, her daim bu şekilde devam etmemiş ve ortaya çıkan birtakım unsurlar sonucunda değişimler görülmeye başlanmıştır. XVI. yüzyılın sonunda yaşanan ve ağırlıklı olarak iç etkenlerden kaynaklanan gelişmeler neticesinde, vergi oranlarında bir artış yaşanmış ve nihayetinde Müslümanlar % 4, zimmîler % 5 ve yabancılar ise % 6 oranında vergi öder hale gelmişlerdir. Bahsi geçen değişimin yanı sıra batıdan kaynaklanan ticari baskı sonucu ortaya çıkan yeni bir etken neticesinde de yabancıların vergi oranlarında bir değişiklik yaşanmıştır. Buna göre İngiltere ve Hollanda, ticaret yollarını değiştirme gayretinde olan İspanya ve Portekiz ile aynı bölgede çatışma halinde bulunuyorlardı. Böylesi bir süreçte Osmanlı Devleti, İngiltere ve Hollanda'nın daha iyi koşullarda ve daha çok ticaret yapma isteklerine olumlu yanıt vermiştir. Osmanlı Devleti, İngiltere ve Hollanda'nın isteklerine olumlu cevap vermekle düşmanlarına karşı diplomatik ve askeri başarılarının yanı sıra, yolu değişmiş ticareti de tekrardan kendi bölgesine çekme fırsatı elde edecekti.

¹⁰⁸⁶ Osmanlı Devleti'nin tamamında uygulanan bir gümrük vergisinden söz etmek mümkün değildir. Her eyalette, sancakta ve hatta önemli liman ve ticaret şehirlerinde bulunan gümrük vergileri, muhtelif yönlerden farklılıklar göstermekteydi. Bahsi geçen farklılıklar, gümrük oranlarının yanı sıra vergilerin isimlerinde dahi görülmekteydi. Bu farklılıkların görülmesinin en önemli nedeni, Osmanlı Devleti bünyesine dâhil edilen topraklardaki mevcut gümrük ödemelerinde çok fazla değişikliğe gidilmeyerek bu vergilerin neredeyse aynı şekilde korunmasıydı. Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Gümrük Sistemi (1476-1620)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2020, s. 69.

Netice itibariyle Osmanlı Devleti, yabancıların % 6 olan gümrük oranlarını, 1601 yılında İngiltere ve 1612 yılında Hollanda tüccarları için % 3 oranında sabitleyerek, vergi indirimine gidilmesini kabul etmiştir. Bu sayede imparatorluk sınırları içerisinde yer alan emanlı statüsündeki gayrimüslimler en düşük vergiyi ödeyen zümre haline gelerek, dış ticaret ve gümrük bakımından Müslümanların¹⁰⁸⁷ da önüne geçmişlerdir¹⁰⁸⁸.

Diğer taraftan İngiltere ve Hollanda % 3 gümrük vergisi öderken, Fransa 1673 yılına kadar %5 oranında gümrük vergisi ödemeye devam etmiştir¹⁰⁸⁹. Fransızlar bu tarihe kadar %5 gümrük vergisi, %2,5 ya da %2 oranında konsolos ve elçilik ödemesi olan *beylaj* hakkı ve de uğradıkları limanlarda *selâmlık* veya *selâmetiye* akçesi adıyla önceleri 300 akçe, XVII. yüzyılda ise daha fazlasını ödüyorlardı. Fransız tüccarları söz konusu ödemelerin haricinde diğer bütün vergilerden muaf kılınmışlardı¹⁰⁹⁰. Ne var ki Fransız tüccarlarının ödeme yapacakları kalemler bu şekilde belirli ve sabit iken durum sadece bununla sınırlı kalmamıştır. Söz konusu ödemelerin yanı sıra tüccarlar, ticaretlerine elçileri ve konsolosları tarafından yüklenen muhtelif ödemeler ve vergi talepleriyle sıklıkla karşılaşmışlardır.

Avania ödemeleri ve korsanlık ile mücadelenin önemli harcamalara yol açması Fransa'nın Levant ticaretine ciddi ölçüde zarar vermekteydi. Avanalarda gün geçtikçe görülen artış ve korsanlıkla mücadelede tüccarların yapılan masraflara katılımı, ticareti zor duruma düşüren önemli etmenler arasında yer almaktaydı. Bu gerekçelerin yanı sıra ticaretten sürekli olarak talep edilen vergiler, işin boyutunu biraz daha büyültmeye yetmiştir. Diğer bir deyişle ticaret, değişen koşulların yanı sıra bir yandan da sıklıkla talep edilen ve bazı zamanlar önemli oranlarda olan vergilerle uğraşmak durumunda kalmıştır. İşin esas boyutu, yapılan bütün harcamalar için Marsilya ticaret vekillerinin herhangi bir

¹⁰⁸⁷ Dış gümrük vergisi hususunda, Müslümanların ve Osmanlı tebaası olan zımmîlerin önüne geçen gayrimüslimler, kimi zaman Müslüman tüccarların mallarını kendi malların arasında göstererek düşük vergi ödemelerini sağlamışlardır. Bu hususa ilişkin tüccarların aralarında nasıl anlaştıkları ve bu durumdan ne kadar kâr elde ettiklerine dair detaylardan yoksun olmamıza karşın, bu tarz hileler ile ödenen gümrük vergileri nedeniyle, gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse de gümrük emînlerinin önemli oranlarda gelir kaybı yaşadıkları bilinmektedir. K. İ. Bulunur, *Osmanlı Gümrük Sistemi (1476-1620)*, s. 77.

¹⁰⁸⁸ Dış ticarete emanlı statüsünde yer alan gayrimüslimler, düşük vergi bakımından en ayrıcalıklı sınıf olsa da, iç ticarete benzer bir durum söz konusu değildi. Buna göre yabancılar, iç ticarete yer almadıkları sürece iç gümrük bakımından en düşük vergiyi ödeyenler Müslümanlar olarak kalmıştı. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş yabancıların da iç ticarete görülmeye başlamasıyla Osmanlı Devleti, yabancıların dış ticaretteki gümrük oranlarını %3'te tutmalarına karşın iç gümrüklerini %5'e çıkararak yabancıların Müslümanların önüne geçmelerine engel olmaya çalışmıştır. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 197-200.

¹⁰⁸⁹ N. Ünal, *İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik*, s. 34-35.

¹⁰⁹⁰ H. İnalçık "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", s. 65.

düzenli gelire sahip bulunmamaları olmuştur. Bu nedenle de ödemelerin karşılanmasında yüksek faizli kredilere başvurma yolunu tercih etmişlerdir. Ancak kredi alınması, mevcut sorunu çözmek bir yana borçların ve kredi faizlerinin artışına yol açmış ve Marsilya, meseleyi çözmek adına krallığın izni ile ticaret vergileri düzenlemeye başlamıştır¹⁰⁹¹.

Söz konusu bu vergi, IV. Henri zamanında Marsilya'ya gelen her gemiden alınan % 2'lik giriş ve çıkış vergisi olan *cottimodur*. Bahsi geçen *cottimo* vergisi, 1600 yılında kaldırılmış olmasına karşın 1603 yılında tekrar toplanmaya başlanmıştı. Ardından yeniden kaldırılmakla beraber 1610 yılında yeniden konulmuş ve 1630 yılına kadar da toplanmaya devam edilmiştir. Diğer taraftan, ilerleyen yıllarda şehrin borçları gerekçesiyle ve ticaretin de artması sonucu yeni ödemeler uygulamaya konulmuştu. 1630 yılından sonra bir süre rahatlayan durum, İspanyollarla savaşların başlaması ile değişmiş ve vergilerin yeniden toplanmasına neden olmuştur. Sonuç itibariyle Marsilya, böylesi bir tablo ile karşımıza çıkarken; Levant limanları için durumun daha ağır olduğunu söylemek mümkündür¹⁰⁹².

Herhangi bir görevlinin maaş ya da ödeme gibi meselelerle kafasının meşgul olup olmaması onun esas işlerine konsantre olmasını ya da görevindeki önceliğini belirlemekteydi. Gerek konsolos¹⁰⁹³ gerekse de elçi maaşlarının ödenme sistemi ya da mercii, temsilci ile tüccarlar arasındaki ilişkide belirleyici bir faktör olmuştur. Bilindiği üzere Levant limanlarında Fransız konsoloslarının ve elçilerinin harcama ve giderleri, limanlarına gelen tüccarlar tarafından sabit bir oran üzerinden karşılamaktaydı¹⁰⁹⁴. Ancak alınan bu ödemeler ne İstanbul'daki elçinin ne de limanlardaki konsolosların görev yerlerindeki masrafları, ekstra ödemeleri ya da hediyeleri karşılamaya yetmemekteydi.

¹⁰⁹¹ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 48-50; G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 168-169.

¹⁰⁹² P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 51; G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 170; D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 108-109.

¹⁰⁹³ 1680-1685 yıllarında Halep konsolosu olan Arvieux, konsolosların düzenli bir gelirlerinin olmamasına değinmektedir. Arvieux, konsoloslara ödenecek maaşın iyi bir fikir olduğundan söz eder. İngiliz ve Venedik konsoloslarının Fransız konsolosu ile rekabet içinde olduğunu ve onların kârlarıyla orantılı harcama yapmalarının yanı sıra önemli haklara sahip olmalarının, Fransız konsolosunun önüne geçmeleriyle neticelendiğine yer verir. Dolayısıyla Arvieux, her kim tarafından olursa olsun, Fransız konsoloslarının hor görülmemesi isteniyorsa iyi bir gelirlerinin olmasının elzem olduğuna yer verir. Üstelik ticaret yapmaları haklı gerekçelerle konsoloslara yasaklanmışken, konsolosların geçimlerini sağlaması ve görevini layıkıyla yapmasının bu şartlar altında imkânsız olduğuna değinir. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 339-340.

¹⁰⁹⁴ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 25.

Bu nedenle de İstanbul'da bulunan Fransız elçisine krallık tarafından gider ve harcamaları karşılamak maksadıyla ekstra bir ödeme yapılmaktaydı. Ancak bu ödeme IV. Henri zamanında krallıkta yaşanan mali sıkıntılar nedeniyle kesintiye uğramış ve elçiye ödeme yapılmadığı için limanlara gelen mallar üzerinden %2'lik bir vergi alınmasına karar verilmiştir. Başlangıçta geçici olarak ortaya çıkan %2'lik vergi, kraliyet maliyesinde yaşanan durumun düzelmesi ile kaldırılmaya çalışılmıştır. Fakat başta elçi Savary de Brèves olmak üzere İstanbul'da görev yapan Fransız elçileri, verginin kaldırılması durumuna riayet göstermemeye ve vergiyi toplamaya devam etmişlerdir. Bir diğer Fransız elçisi olan Harlay de Sancy de İstanbul'a geldiğinde söz konusu vergiyi kaldıran evrakları krallıktan almasına ve yanında taşımasına karşın, verginin sürdürülmesini Levant konsoloslarına bildirmiş ve yapılan itirazlara rağmen vergiyi almaya devam etmiştir. Elçilerin bu eylemlerine karşılık Fransa yönetimi durumu düzeltmek maksadıyla, elçi Sancy'nin ardılı olan Césy ile İstanbul'a gitmeden evvel 25 Eylül 1619 tarihinde Lyon'da bir anlaşma yapmışlardır. Yapılan anlaşma doğrultusunda elçi Césy'e, ticari işlerle alakalı olarak ortaya çıkabilecek olağandışı harcamalarda kullanması için yıllık 16.000 lira ücret ödenmesi sözü verilmiştir. Elçinin de kendisine verilen söz ve ödeme karşılığında ticaretten herhangi bir vergi almaması yönünde anlaşma sağlanmıştır. Dahası elçi Césy'nin Marsilya üzerinden İstanbul'a gidişi de dâhil olmak üzere bütün seyahat masrafları Marsilya tarafından karşılanmıştır. Yapılan anlaşma hem elçi Césy hem de Fransız tüccarları açısından oldukça makuldü. Césy'ye verilen söz gereğince, elçiye ilk görev yılında masrafları karşılamak üzere kararlaştırılan ödeme yapılmıştır. Ancak devam eden üç yıl boyunca herhangi bir ödemenin yapılmaması sonucunda elçi Césy, masrafları karşılamak için limanlardan %2'lik vergiyi almaya ve borçlanmaya¹⁰⁹⁵ başlamıştır¹⁰⁹⁶.

¹⁰⁹⁵ Paul Masson, elçilerin olduğu gibi konsolosların da yüklü borçları artlarında bırakarak ülkelerine dönmediklerinden bahseder. Örneğin, Halep konsolosluğunda 1635 yılında ölen konsolos Delestrade, 14.294 piastres borç bırakırken; bir diğer Halep konsolosu olan Bonin, 1648 yılında 20.000 piastresden fazla bir borç bırakmıştır. Kahire'de ise konsolos Bermond görevden ayrıldığında ardında 20.000 piastres borç kalmıştı. Marsilya yönetimi bu duruma çare olarak konsoloslardan kefalet talep edilmesini düşünse de bunu uygulayamamışlardır. P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 89-90; G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 189.

¹⁰⁹⁶ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 53; G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 171; L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 39-40.

Yüklü miktarda borçlanan elçi, gümrükten yararlanmak şartıyla borçların ödenmesini düşünmekteydi, ancak gümrük işletmesi de başarısız olunca büyük borçlar altında kalmış ve borçların ticaret tarafından ödenmesini talep etmiştir. Tongas bu hususa ilişkin, borcun yapılmasının esas müsebbibi olarak işaret ettiği Marsilyalıların, borçları elçinin üzerine yükledikleri gibi elçinin tavsiye ettiği ödeme düzenlemesini de kabul etmediklerinden söz etmektedir. Borç meselesinin çözülmesi durumu uzamakla beraber elçi Césy, hem krala hem de yetkililere bu hususa ilişkin alınacak olan kararın hızlandırılması için ısrar ve ricalarda bulunmuştur. Yaşanan gecikmede Césy, alacaklılarını yatıştırmak adına gerekirse ceketlerini, halılarını ve yatağını satacağını belirtirken diğer taraftan da taktığı değerli taşları kiraladığından bahsederek¹⁰⁹⁷ kendine ait bir birikimin olmadığını ispat etme gayretinde olmuştur.

Böylesi bir süreçte Halep'e giden Gédoy, Césy'nin borçlarının ödenmesi ve ticaretin Halep'te tekrardan eskisi gibi yapılması için elçi adına bir kere daha yüksek bir miktarda ödeme yapılması gerektiği kanaatine varmıştır. Birkaç gün süren zorlu müzakereler sonrasında Gédoy, Fransız tüccarlarını % 4'lük bir vergi ödemeye ikna etmeyi başarmıştır. Alınan karar doğrultusunda borcun özel bir fonda toplanması ve ulusun iki üyesi tarafından idare edilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Ancak kısa bir müddet sonra Gédoy, görevden alındığı için kendisinin önerdiği bu ödeme şekli de uygulanmamıştır¹⁰⁹⁸.

Borçları meselesinde alacaklıları tarafından rahatsız edilen Césy, Halep'in yanı sıra İzmir şehriden de vergi toplanması talebinde bulunmuştur. Buna göre bahsi geçtiği üzere İzmir tüccarları tarafından vergi konusunda şikâyet edilen Dupuy, her ne kadar tüccarları vergi hususunda zorlasa da yeri geldiğinde elçiye ve elçinin isteklerine karşı onları koruma politikası izlemiştir. Buna göre elçi Césy, 1626 yılında vergi talebiyle bir görevlisini İzmir'e göndermiştir. Ancak İzmir konsolosu Dupuy önderliğinde tüccarlar bu duruma karşı çıkarak ödeme yapmamışlardır. 1638 yılında Césy'nin tekrar bir para talebi olmuş ve elçi İstanbul'da kendisini destekleyenleri harekete geçirmiştir. Venedik ve Hollanda elçileriyle beraber Divan'a çıkan Césy, İzmir'deki Fransız tüccarlarından 20.000 kuruşluk bir para talebinde bulunmuştur. Elçinin gerek para talebi gerekse de devamında tekrar eden istekleri Divan tarafından desteklenmiş¹⁰⁹⁹, ancak bu istekler

¹⁰⁹⁷ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 175-176.

¹⁰⁹⁸ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570 to 1650", s. 41.

¹⁰⁹⁹ COA, ED, 26/1, s. 12-13, h. 24.

konsolos ve tüccarlar tarafından reddedilmiştir. Goffman, konsolos ve tüccarların yerel Osmanlı görevlileri ile para karşılığında anlaştıkları için bu şekilde rahat davrandıklarını ileri sürmektedir¹¹⁰⁰. Gerek bu meselede gerekse de sonraki zamanlarda para almak adına Osmanlı yönetiminin devreye sokulması, liderlerin beceriksizliğine ve tüccarların disiplinsizliğine dayandırılır. Özetle, Fransız ticaret düzeninde anlaşma sağlanamayınca Osmanlı yönetimi devreye sokulmuştur. Bu durum, Fransız ticaretinin birlik ve bütünlüğünü bozduğu ve dahası ticarete zarar verdiği şeklinde yorumlanmıştır¹¹⁰¹. Diğer taraftan Fransızların yanı sıra İngiliz ticari temsilcilerinin de tebaalarına söz geçirmek amacıyla Osmanlı yetkilileri ile anlaştıkları bilinmektedir¹¹⁰².

Alacaklıları tarafından rahatsız edilmeye devam edilen elçi Césy, borçların tasfiyesi adına krallık tarafından gönderilen Picardière'ye meseleyi detaylı şekilde anlatan bir envanter vermiştir¹¹⁰³. Picardière, Fransa'ya gidişi ile krallık konseyine bu raporu sunmuş, ancak kararın verilmesi 4 yılı bulmuştur¹¹⁰⁴. Ardından meselenin araştırılması için Samson Napollon, kral tarafından görevlendirilmiş ve ondan sonra bu görev Picardière'ye verilmiştir. Marsilya şehir konseyi, nihayetinde 29 Mart 1627 kararnamesi ile borçların ticaret tarafından ödenmesi kararını almıştır. Bu doğrultuda 26 Temmuz 1628 tarihinde konsey kararı ile kral, Osmanlı Devleti'nden Fransa'ya gelen mallar üzerinden %3'lük bir vergi alınmasına karar vermiştir. Borçların ödenmesi adına alınacak olan vergiler, mültezimler aracılığıyla toplanmaktaydı. Karşılığında ise mültezim belirli bir süre içerisinde Césy'nin borçlarını ödeme taahhüdünde bulunuyordu. Ne var ki paraların toplanmasına karşın borçlar ödenmemiş ve 1634 yılında borç 142.000 kuruştan 310.000 kuruşa yükselmiştir. Toplanan paraların başka yerlerde harcanması ya da zimmete geçirilmesi gibi nedenlerden dolayı zaman zaman vergilerin kaldırıldığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte bazı dönemlerde mültezim değişikliğine gidilerek borçların ödenmesi için yeniden bir süreç başlatılmıştır. Böylesi bir zamanda elçi değişikliği yaşanmış ve İstanbul'a elçi Césy yerine yeni bir Fransız elçisi tayin edilmiştir.

¹¹⁰⁰ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 108-109, 111-113.

¹¹⁰¹ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 114.

¹¹⁰² D. Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660*, s. 25.

¹¹⁰³ Gédoy, elçinin borçlarını araştırmak için gelen Picardiere'nin Césy'nin arkadaşları tarafından hem İstanbul'dan gidişinin sağlandığını ve hem de Marsilya vekilleri tarafından sürdürülen davanın durdurulduğunu yazmaktadır. Césy'nin arkadaşlarının yaptıkları bu eylemleri büyük bir suç ve yanlışlık olarak gören Gédoy, onların zamanla Levant'takilerin gerçek şikâyetlerinin ne olduğunu anlayacakları yorumunda bulunarak şikâyetlerin ve sorunun esas kaynağı olarak Césy'yi göstermiştir. 23 Temmuz 1624 tarihli, M. de Brèves'e hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 144.

¹¹⁰⁴ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 172-174.

Yeni elçi Marcheville, aynı zamanda Césy borçlarının ödenmesinden sorumlu komisyon üyesi unvanını taşımaktaydı. Césy'e muhalif olan Marcheville'in, Césy'nin borçları meselesini bir bahane olarak kullanması, ikili arasında uzun soluklu kavgaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Henüz devam eden Césy borçlarına karşın Marsilya yönetimi, 17 Haziran 1633 tarihinde borçlar adına görevlendirdiği iki vekili İstanbul'a göndermiştir. Ne var ki sonuç yine değişmemiş, her ne kadar belirli ödemelerin yapılması kararı alınsa da Marsilya şehri tarafından herhangi bir ödeme yapılmamıştır¹¹⁰⁵. Bir öncekine benzer şekilde 1638 yılında borcun ödenmesi üçüncü bir mültezime devredilmiştir. Durum artık geleneksel bir hale gelmiş ve borçlar henüz ödenmezken üçüncü mültezimin 1.399.149 lira kâr elde ettiği kaydedilmiştir. Genel olarak değerlendirecek olursak borçların ödenmesi adına toplanan paraların doğru yere gitmemesi¹¹⁰⁶ ve Césy borçlarına dair henüz bir ödeme yapılmaması, borçların daha da artmasına neden olmuştur. Borçların ödenmesi adına görev alan her bir mültezim para toplama hususunda selefîyle benzer hevesi taşımakla beraber, iş, ödemelerin yapılmasına geldiğinde de aynı tavrı sergilemekten kaçınmamışlardır. Meselenin böylesine uzaması ve katlanarak devam etmesi açık bir şekilde Fransızlara zarar vermekteydi. Bu hususta tüccarları suçlu gören Césy'nin, alacaklılarından duyduğu endişe nedeniyle bir müddet evinden dahi çıkamadığından ve utanç duyulacak bir duruma düştüğünden söz edilir. Borç meselesi bu şekilde cereyan ederken Marsilya Ticaret Odası, uzun yıllar boyunca borçların tahsil edilmesi bahanesiyle bütün Levant limanlarına giden ya da oradan gelen gemiler üzerinden %3 ve kimi zaman %5 oranında vergilerin alındığını; borçların kapanması için yeterli miktara bakılmadan fahiş vergilerin toplandığını tespit etmiştir¹¹⁰⁷. Dahası Colbert zamanında %3'lük verginin yerine ticaretten daha fazla oranlarda para

¹¹⁰⁵ 1637'de Halep'teki konsolosluğun mültezimi olarak Bermond gönderilmişti. Ülkeyi derin bir borç içinde bulan konsolos, ithal edilen tüm mallar üzerinden %3'lük bir vergi ile finanse edilecek olan alacaklılarla anlaşma yapmayı başarmıştır. Konsolos, bu düzenlemeyi Marsilya'ya rapor etmiş, ancak bir yıldan daha uzun bir süre herhangi bir cevap alamamıştır. Nihayetinde gelen cevabın olumlu olmasına karşın Bermond, izinsiz vergi topladığı için görevden alınmıştır. Bermond'un halefi Fransız ulusunu 140.000 kuruşluk bir borç içinde bulmuş ve bu hususa ilişkin yeniden müzakereler başlatmak durumunda kalmıştır. N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570 to 1650", s. 41-42.

¹¹⁰⁶ Fransızların biriken borçlarının ödenmesi için oluşturulan vergileri toplayanlar, elçi ya da konsolosların kendileri değildi. Fransa yönetimi bir an evvel para elde etmek maksadıyla söz konusu vergilerin toplanması işini iltizama vermişti. Örneğin, Bagasar adlı bir tüccar vergiyi toplama işini almış ve bir müddet sonra önemli miktarda para toplamıştır. Tüccarın topladığı paraya gözünü diken Fransız elçisi, bu paralardan bir kısmını almak maksadıyla tüccara bir görevli göndermiş; ne var ki elçinin gönderdiği görevli, Bagasar'ın ve birkaç Fransız girişimcinin parayı başka yerlerde kullandıklarını tespit etmiştir. D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 113; COA, 26/1, h. 10, s. 6.

¹¹⁰⁷ L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 41-42.

talep edilmeye ve yeni vergilerin toplanmasına başlanılmıştır. Diğer taraftan elçi Marcheville döneminde devam eden borç krizine yeni elçinin masraflarının da eklendiği gözlemlenmektedir. Benzer şekilde masraflarını karşılama adına yeni elçiye taahhüt edilen paraların gönderilmesinde gecikme yaşanması, elçi Marcheville'in de %2 oranında vergi toplamasına neden olmuştur. Bir önceki dönemde yaşanan hadiselerden farksız olarak elçi Marcheville'in, Césy kadar olmasa da borçlanmaya başlaması, borç meselesini Fransa ticaretinde tekrar eden bir tema haline getirmiştir. Dahası yeni elçi Marcheville'in ticaret vekilleri tarafından kendisine verilen ilk ödeme parasını çarçur ettiği söylemleri, borçları içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Rambert, elçilerin mali durumlarının bu şekilde kötü olmasını mazeretsiz görmediğinden bahsetmektedir. Ona göre, elçilere düzenli maaşlarının ödenmemesi ve de yapılan masrafların her daim yasal miktarın üzerinde olması, elçileri bu duruma sürüklemiştir. Üstelik durum bununla da kalmamış ve elçi Marcheville'in ardılı olan M. de la Haye, yapılan şikâyetlere rağmen gemilerden sürekli vergi almaya devam etmiştir. Marsilya yönetimi tarafından M. de la Haye'ya masraflarını karşılama için para gönderilmesine rağmen onun para almayı sürdürmesi, elçinin tüccarlarla devamlı bir anlaşmazlık içinde olmasına yol açmıştır. Elçi Haye ise kendisini savunmak amacıyla, bu duruma ilişkin Césy borçlarının ödenmesi gerekçesiyle çok fazla masraf yaptığı açıklamasında bulunmuştur¹¹⁰⁸.

Esasında elçilik sürecinde işleyen ve kendine has özellikleri olan bir sistem bulunmaktaydı. Buna göre, tayin edilen her elçi bir önceki elçinin borçlarını üstüne alarak göreve başlıyordu. Bu doğrultuda elçi Haye'nin hem Césy'nin hem de Marcheville'in borçlarını yüklenmesi aslında sürecin olağan bir akışıydı. Elçi Haye'nin, gerek önceki elçilerin döneminden kalan borçları tazmin etmek gerekse de kendi masraflarını karşılamak amacıyla topladığı vergilere, Marsilya Ticaret Odası tarafından karşı çıkılmaktaydı. Dahası Marsilya Ticaret Odası, elçi Haye'nin uyguladığı vergileri kaldırması için ona sıklıkla emirler göndermekteydi. Artık Fransız elçiliğinde, borçların ödenmediği ancak vergilerin toplanmaya devam ettiği bir döngü hâkim olmaya başlamıştı. Artan borçlar ve harcamalar sonucunda 1641 yılında bütün limanlardan 15 yıl süreyle %2 oranında vergi alınmasına karar verilerek yeni bir sürece adım atılmıştır. Üstelik sürecin devamında, toplanan bu verginin oranında artış dahi yaşanmıştır. Söz konusu süreçte ödemelere bilhassa İskenderiye, Halep ve Sayda limanları maruz kalmış

¹¹⁰⁸ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570 to 1650", s. 40-41; L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 56-57.

ve bu limanlar kesintisiz bir şekilde vergi ödemeye tabi tutulmuştur¹¹⁰⁹. Büyükelçiliğin borçlarının ödenmesinin, muhtelif limanlara mali açıdan külfet yarattığı ortadadır. Diğer yandan borçların ödenmesi hususunda liman vergilerinin oranlarına varıncaya kadar düzenlemelere gidilmesi, büyükelçilik makamının nüfuzunu ve durumun vehametini gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu noktada değinilmesi gereken bir diğer husus, Fransızların mevcut süreçte birçok limanda ticaret yapmasına karşın, boçların ağırlıklı olarak belirli limanlar tarafından ödenmiş olmasıdır. Ödemeler mevzusunda kimi limanlara daha fazla yüklenilmesi üzerinde durulması gereken bir durumdur. Bu hususta limanların gelirleri ile ödeyecek oldukları meblağ arasında bir paralellik bulunmaktadır. Bir diğer ifadeyle ödenecek olan paralarda, limanların ticari değeri ve gelirleri esas alınmıştır.

Söz konusu mevzuyu XVII. yüzyılın sonuna doğru yaşanan bir örnek üzerinden değerlendirdiğimizde durum daha anlaşılır olacaktır. Buna göre Fransızlar, Kuzey Afrika korsanlarını takip ederek onların peşinden Chios (Sakız Adası) Adası'na kadar gitmiş ve oradaki Türk kalelerini bombalamışlardır. Yaptıkları bu eyleme karşılık Osmanlı Devleti, Fransızlardan yaklaşık olarak 250.000 lira ya da 84.000 piastres talep ederek meselenin tazmin edilmesini istemiştir. Talep edilen meblağ karşısında elçi, Fransız tüccarlarının bulunduğu birtakım limanlar arasında istenilen tutarı pay ederek ödemenin yapılmasını sağlamıştır. Buna göre İzmir 30.000 piastres, Halep 20.000, Sayda 12.000 ve Larnaca 6000 piastres ödemek durumunda kalmıştır. Kalan tutar içinse elçi İstanbul'dan ayrılan üç Fransız gemisinden 1.000 piastres ve son olarak Ticaret Odası'ndan 15.000 piastres olarak toplamda 84.000 piastres ödemeyi tamamlamıştır. Açıkçası mevcut dönemde Fransızlar, Halep, Sayda, Larnaca ve İzmir haricindeki başka limanlarda da bulunarak ticaret yapmaktaydılar. Ancak para talep edilen ticaret merkezlerinin gerek zengin ticari hacme sahip olmaları gerekse de başkente daha yakın bulunmaları nedeniyle söz konusu limanlara ödeme hususunda yüklenilmiştir¹¹¹⁰.

14 Mart 1651 tarihinde Ticaret Odası'nın, konsolosların halkın yararı için göreve gelmiş olmalarına rağmen onların kötü davranışları neticesinde kendilerini acıyacak

¹¹⁰⁹ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 55-62.

¹¹¹⁰ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 125.

duruma düşürdüklerini¹¹¹¹ yazması, meseleyi özetler bir mahiyettedir. Borç meselesi¹¹¹² devam etmekle beraber 27 Temmuz 1671 tarihinde borcun ödenmesine dair arka arkaya kararlar çıkarılmıştır. Bütün yaşananlara karşın, süreç boyunca toplanan vergiler, mültezime verilmeye devam etmiştir. Her şeye rağmen mültezimlerin kendileri için iyi kazanç sağlamaya devam etmeleri, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Nitekim Tongas, Levant ticaretinin en kötü zamanlarında bile mültezimler tarafından toplanan %3'lük verginin hiçbir vakit 95.000 liranın altında olmadığından bahsetmektedir¹¹¹³.

IV. Henri zamanından beri Fransız elçilerinin yaşadığı para sıkıntısı, onların kural ve yasaklara riayet etmemelerine ve kimi zaman ticaret aleyhine eylemlerde bulunmalarına yol açmıştı. Yazarlar, elçilerin nakit sıkıntısı yaşamaları ve özellikle de önemli meblağlarda borçlanmaları durumunu, ihtiyaç duydukları paranın Fransa tarafından temin edilmemesinden mi yoksa elçilerin savurganlıkları ya da cahilliklerinden mi kaynaklandığının cevabının arayışında olmuşlardır. Bu soruya kesin cevap verememekle beraber sıkıntının en azından Fransa'nın ticaretteki mali işleyişinden kaynaklı olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Dahası bahsi geçen işleyiş nedeniyle, Fransız elçi ve konsoloslarının XVII. yüzyılın başından beri Marsilya ile para meseleleri nedeniyle sürekli anlaşmazlık içinde oldukları belirtilmiştir. Söz konusu durum Fransız ticaretine verilen zararın yanı sıra diğer Avrupa devletlerinin de yer aldığı ticari rekabet ortamında, etkin ve saygın temsilcilere olan ihtiyacı daha fazla hissettirir hale gelmiştir¹¹¹⁴.

Niels Steensgaard, Fransız konsoloslarının sabit maaşları olabilseydi konsolosluk satışının etkilerinin yine bir dereceye kadar anlaşılabilir olacağından söz etmektedir. Ancak Fransızlarda konsolosluk ücreti ile konsolosluğun geliri arasında herhangi bir ayırım yapılmadığı için bu sıkıntıların yaşandığından bahseder. Başlarda Fransız

¹¹¹¹ L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 67.

¹¹¹² XVII. yüzyılın ilk yarısında, limanların avania ve diğer ödemeler nedeniyle her daim borçlu oldukları ve dahası bu borçların kimi zaman önemli miktarlara ulaştığı bilinmektedir. Örneğin, 1651 yılında Halep'te Fransızların borcu 30.000 piastresden daha fazlaydı. 1654 yılında ise Sayda limanının borcu 80.000 piastres iken 1661 yılında İskenderiye'nin 250.000 piastreslik bir borcu bulunmaktaydı. L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 62.

¹¹¹³ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade à Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 175-183.

¹¹¹⁴ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 77; G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade à Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 186-187; L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 57-58.

konsolosluk ücretleri ½ iken XVI. yüzyılda % 2'ye çıkmıştır. Bu ücretin yarısı konsolosun kendisine kalırken kalan yarısı da konsolosluk görevlilerine, konsolosluk binasına ve hediye gibi masraflara harcanmak için tahsis edilmiştir. Bu nedenle de mevcut durum, konsolos ile tebaası arasında anlaşmazlık yaşanmasına yol açmıştır. Öyle ki, artık konsolosluğu yöneten kişi hem hane halkının giderlerini karşılamayı hem de satın aldığı konsolosluğun kirasını ödemeyi zor bulur bir hale gelmiştir. Bu gerekçeyle de konsoloslar, çıkış noktası olarak ticarete yer almak ve farklı yollardan para toplamak gibi yöntemlere başvurmuşlardır¹¹¹⁵. Konsoloslar, tüccarlardan alacakları vergiler nedeniyle; tüccarlar da konsolosa tabi olduklarından, esasında aralarında anlaşmaları ve işbirliği kurmaları iki tarafın da çıkarınaydı. Buna karşın tüccar ve konsolos arasında yapılan iş birliği her daim devam etmemiştir. Bu hususta Brewer, birçok konsolosun tüccarlar ile sıkıntı yaşadığını; ama bunların önemli ölçüde olmadıklarını; konsolosların genellikle geçmiş ve gelecekteki refahlarının bağlı olduğu tüccarların yanında yer aldıklarını yazmaktadır. Dahası yazar, tüccarların bir konsolosa karşı çıkmak ve bir fermana direnmek için kendi aralarında işbirliği yaptıklarını, ancak durumun nadiren konsolosluk otoritesine karşı ciddi ya da uzun vadeli herhangi bir isyanla sonuçlandığı bilgisini eklemiştir¹¹¹⁶.

Konsolosların birçok resepsiyonları ve gider kalemleri bulunduğu için gelirlerinin kendilerine yetmemesi normaldi. Diğer konsolosları, tüccarları ya da kendi tüccarlarını davet etmeler; geleneksel festivaller; limana yeni bir paşa, büyükelçi ya da görevlinin gelişi gibi durumlarda ziyafet verirlerdi. Dahası Fransız konsolosluğu, kendini Osmanlı Devleti'ndeki en ayrıcalıklı ve üstün bir konumda gördüğü için diğer Avrupa devletlerine nazaran daha şaşaalı, masraflı ve daha fazla sayıda davette bulunma ihtiyacı hissetmekteydi. Üstelik konsoloslar, davetlerin yanı sıra bölgeye gelen ziyaretçilerini de ağırlamak durumundalardı. Bilhassa Halep şehri bu noktada önemli bir ziyaret yeriydi ve Halep konsolosluğu sıklıkla ziyaretçileri ya da gezginleri ağırlamaktaydı¹¹¹⁷. Böylesi bir vaziyette konsolosun görevi satın almak için yaptığı masrafı telafi etmek bir yana, geçinmesi dahi zordu. Dahası her an başka birinin dışişlerine ödeyeceği yüksek bir meblağ sonucu görevinden olabilir ve yerine bir halef tayin edilebilirdi. Bu nedenle

¹¹¹⁵ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 30-31.

¹¹¹⁶ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 144, 168.

¹¹¹⁷ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 102.

konsolosların içinde buldukları koşullar gereği, görevin kendisine getirisinden ve sağladığı olanaklardan bir an evvel faydalanmayı tasarlamaları normaldi.

Konsolosların geçinemedikleri ya da daha fazla kazanma hırsıyla yaptıkları şey, Fransız tebaası adına borç almak ve daha sonrasında da bu borçları ödemek için ticari vergiler koymak olmuştur. Konsolosların vergi çıkararak toplaması, ulus adına borçlanması yasaklanmış ya da belirli bir sınırlamaya tabi tutulmuş olsa da söz konusu temsilcilerin bu duruma pek de riayet etmediği anlaşılmaktadır. Bu hususa ilişkin Marsilya ticaret vekilleri, her ne kadar Levant limanlarından mali hesapların kayıtlarını istemiş olsalar da Colbert zamanına kadar limanlar tarafından mali raporlar gönderilmemiştir. Esasında konsolosların buldukları bölgenin tüccarları üzerine vergi koyabilmeleri için iki ticari vekilin temsilciğinde toplanan kuruldan onay alabilmeleri gerekmektedir. Ancak konsolosların sürekli vergi koymaları ve bu vergileri diledikleri gibi toplamalarından, tüccar meclislerinden istedikleri kararları alabilmekte sıkıntı yaşamadıkları anlaşılmaktadır. Bu husus tüccarların konsolosun tepkisinden çekinmiş olmalarının yanı sıra konsolosun ticaret vekilleri ile anlaşmış olması ihtimalini de düşündürmektedir. Öte yandan konsolosun sorumluluğu altında ticaret yapan tüccarlar, her ne kadar konsolos ile uzlaşma yolunu tercih etseler de kimi zaman konsolosun eylemleri nedeniyle Marsilya'ya şikâyetle bulunmaktaydılar. Ancak Marsilya'ya yapılan bu tarz bir şikâyet ya da konsolosun keyfi vergi uyguladığına dair haberlerin ulaşmasına kadar geçen sürede konsolos, zaten vergiyi toplamaya başlamış oluyordu. Dahası Marsilya ticaret vekillerinin durumu ele alıp karar vermeleri ve de neticeyi Levant limanlarına ulaştırmaları aylarca sürebileceğinden, konsolos bu süre zarfında da vergisini toplamaya devam etmekteydi. Tahmini olarak 6 ay süren ve bazı zamanlar daha da uzayabilen bu sürecin sonunda, konsolosun Marsilya'dan gelen karara riayet etmeme durumunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Nitekim ticarete bu zararı verenin konsolosluğun mülk sahipleri değil, onun yerine göreve bakan ve aynı zamanda doğrudan konsolos olarak adlandırılan konsolos yardımcıları olduğundan söz edilmektedir. Bu nedenle Marsilya yönetimi, yapılan şikâyetleri konsolosluğun mülk sahiplerine kadar iletmiştir. Ancak konsolosluğun mülklerini elinde tutan bu nüfuzlu ya da güçlü kimseler, böylesi durumlarda herhangi bir yaptırımla daha öncesinde çok fazla karşılaşmadıkları için rahat davranarak meseleyi kulak ardı etme yolunu izlemişlerdir¹¹¹⁸. Söz konusu

¹¹¹⁸ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 87-89.

meseleye ilişkin nadiren rastlanılan yaptırım örneği, 20 Mayıs 1650 tarihinde Sayda limanına gelen mallar üzerinden belirli ücret talep eden Sayda konsolosunun görevden alınması olayında gözlemlenebilir¹¹¹⁹.

Bütün bunların dışında konsolosların, kimi zaman gelir elde etmek amacıyla Fransız ticaretinin zararına başka toplumların ticari sorumluluğunu üstlendikleri de bilinmektedir. Bu toplumlarla belirli bir ücret üzerine anlaşan konsolos, onların da temsilcisi konumuna gelerek ticaretlerini korumakta ve bu sayede kendi kazancını daha da artırmaktaydı¹¹²⁰.

Tüccarların, konsolosun eyleminden sakınmak maksadıyla başvuracakları bir diğer yol, elçilerine müracaat etmektir. Ancak elçinin de benzer vergileri yüklemesi durumunda başvurup güvenebilecekleri kişi, yine konsolosun kendisiydi¹¹²¹. Üstelik kimi zaman elçi ve konsolosun aralarında anlaşarak birlik oldukları ve tüccarlara karşı birbirlerini destekledikleri gibi olaylar da yaşanmaktaydı. Elçi ve konsolosların ticarete zarar verme hallerinin yanı sıra Osmanlı yetkilileri ile anlaşarak ticaret aleyhine faaliyette bulunmaları, ticareti bozan bir başka faktördür. Söz konusu durumların yanı sıra tüccarların da konsolosluk otoritesine karşı birlik oldukları bilinmektedir. Öyle ki ticareti azaltan ve zora sokan bu tarz meselelerin ortaya çıkış gerekçesi olarak, Levant ticaretinin idari zayıflığı ve Fransa krallığının ihmali gösterilir. Konsolosların, ihtilafli olduğu tüccarlar ya da diğer muhaliflerinin çabaları sonucu görevden alınma endişeleri yaşamaları, sistemlerinin bir getirisiydi. Bu minvalde konsolosların tüccarlar üzerinde istedikleri vergiyi uygulayabilmek ve de yerlerine başka kişilerin gönderilmesi gibi tehlikelere karşı diğer adaylara nazaran güçlü kalabilmeleri için, Osmanlı paşalarının

¹¹¹⁹ L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 42.

¹¹²⁰ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 231.

¹¹²¹ Fransa'nın İstanbul elçisi olan Charles Nointel, 1673 yılında kapitülasyonların yenilenmesini sağlamak için yaptığı masrafların kısmi geri ödemesi olarak İzmir'deki Fransız tüccarlarından para talebinde bulunmuştur. Dahası elçi Nointel, kapitülasyon masraflarının yanı sıra kısa bir süre önce İzmir tüccarlarından 4.000 piastres almıştı. Bununla da kalmamış, İzmir tüccarları elçiye birkaç ödeme daha yapmışlar ve sonuç olarak toplamda Nointel'e 7.500 piastres ödemişlerdir. Yapılan ödemelere karşılık İzmir konsolosu Chambon ve tüccarlar, masrafların ödenmesini Ticaret Odası'nın karşılaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Üstelik elçinin masrafları bununla da kalmamış ve Nointel, kutsal topraklara yaptığı yolculuğun masraflarının desteklenmesini istemiş, ancak bu talep konsolos Chambon ve tüccarlar tarafından oldukça ağır bulunmuştur. Diğer taraftan elçi, yolda İzmir konsolosluğuna bağlı olan Sakız Adası'na uğramış ve orada geçirdiği bir aylık (10 Ocak-11Şubat 1674) ziyaretin masrafları Fransız tüccarları tarafından üstlenilmiştir. Nitekim bu ziyaret ticarete 2.453 piastreslik bir tutara mâl olmuş ve yaşanan durumlar neticesinde konsolos ve tüccar birlik olarak elçiyi Ticaret Odası'na şikâyet etmişlerdir. M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 136-138.

desteğine ihtiyaç duymaktaydılar. Böylesi durumlarda konsolosun esas düşüncesi, Fransız ticaretinden ziyade kendi gelecek kaygılarıydı. Bu noktadan hareketle konsolosların ticareti ve tüccarı korumaktan ziyade onlarla rekabet içinde olmaları şaşırtıcı değildir¹¹²². Nitekim konsoloslar buldukları konum gereği, ülkenin önemli yetkilileri ile yakınlık kurabilir, birtakım muafiyet, hak ve ayrıcalıklardan yararlanabilir ve önemli ticaret kollarını ele geçirerek kendi tekeline kurabilirdi. Bunu sağlaması için başta paşalar olmak üzere, bölgedeki Osmanlı görevlileri ile yakınlık kurması ve düzenli olarak verdiği hediyelerle de bu yakınlığı sürdürmesi gerekmekteydi¹¹²³.

Masson, ticarete zarar veren bir diğer etken olarak Marsilyalı ailelerin çocuklarını küçük yaşta ticareti öğrenmeleri amacıyla Levant bölgesine göndermelerini, ihtiyatsızlık olarak değerlendirmektedir. 20 yaşından itibaren Levant bölgesine gelen bu gençlerin kötü alışkanlık edindiklerinden; savurgan, sefahat düşkünü, tecrübesiz ve her an avaniaya yol açacak davranışlarda bulduklarından bahseder¹¹²⁴. Benzer durum İngiliz ticaretinde de görülmektedir. Ticaret şirketinin bünyesinde yer alan genç ve tecrübesiz üyelere, Halep'in İngiliz konsolosu John Wandesford olumlu bakmamaktadır. Gençleri dışlayan konsolos, onların sorumsuzluğuna karşı daha güvenilir bir konsey oluşturmak istemiştir¹¹²⁵. Bütün bunlara karşın Goffman, rahat ve kazançlı ticaret yapabilmek ve kapitülasyonlarla tanınan haklarını sürdürebilmek için, Avrupalıların Osmanlı tebaası ile iyi geçinmek durumunda olduklarına işaret eder. Böylelikle Goffman, İngiliz ticareti üzerinden bir değerlendirme yaparak, gençlerin koşullara daha iyi uyum sağladıkları için Osmanlı Devleti'nde başarılı olduğunu ve onların ticarete oldukça mühim bir yerinin bulunduğunu söylemektedir¹¹²⁶.

Masson, bahsi geçen hususlara ilişkin, limanlarda dürüst ve deneyimli, kendi işine bakan tüccarların varlığına işaret etmiş ve ticareti ayakta tutanın bu kişiler olduğunu vurgulamıştır. Ancak söz konusu kişilerin tüccarlar arasındaki ihtilaf ve kıskançlığı

¹¹²² Örneğin, 1648 yılında İzmir konsolosu olan Jean Dupuy, dericilik yapımında kullanılan oldukça kıymetli valansiya palamudu satın almıştır. Konsolos, palamudu tüccarlardan önce alırdırmasının yanı sıra ilk olarak kendi palamudunun gemilere yüklenmesini istemiştir. Bu durum tüccarların öfkesine neden olsa da yaşanan gelişmelere Osmanlı yönetimi tarafından da onay verilmiştir. COA, ED, 26/1, h. 105, s. 42.

¹¹²³ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 89-90; G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade à Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 189.

¹¹²⁴ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 92.

¹¹²⁵ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 44.

¹¹²⁶ D. Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660*, s. 22.

çözmeye çoğu zaman yetemediklerini ve bu vaziyetin onları Türkler ve diğer Avrupalılar karşısında zayıf bıraktığını belirtmiştir¹¹²⁷.

4.4.2. Yönetimsel Sıkıntılar

Fransa'nın Levant ticaretinde yaşanıldığı ileri sürülen bunalım ve çöküşün muhtelif etkenleri arasında sistemsal kaynaklı gerekçelere işaret edilmektedir. Sistemsal sıkıntılardan kasıt, Fransa'nın Levant ticaretinin bağlı bulunduğu Marsilya ve Paris arasında gidip gelen iki başlı yönetim anlayışıdır. Buna göre 1481 yılına kadar Levant'taki Fransız ticaretinin yönetim ve idaresinden doğrudan sorumlu olan Marsilya şehri, söz konusu bu yetki ve gücünü görünüşte krallığa devretmişti. Görünürde durumun bu şekilde sonuçlandırılmasına karşın Levant ticaretinin denetim ve yönetim mevzusu, uzun yıllar Paris ve Marsilya arasında önemli bir sorun olarak kalmış ve aynı zamanda ticaretin önünde büyük bir engel olarak yorumlanmıştır. Süreç boyunca Paris yönetimi her ne kadar son sözü söyleyen mercii olsa da ticaret ağırlıklı olarak Marsilya tarafından sürdürülmüş, Marsilya konsolos ve tüccarları ticarete daha hâkim bir mevzide yer almaya devam etmiştir¹¹²⁸.

Levant ticaretinin yönetim ve idaresinden sorumlu olan Marsilya sakinleri, 1599 yılında bu görevi şehrin önemli tüccarları ve aileleri arasından seçilen dört ticaret vekilinin başkanlığında Ticaret Bürosu'na bırakmıştı. Mevcut şartlar altında şekillenen yeni duruma göre, ticari işler Marsilya şehri tarafından sürdürülmekle beraber yapılacak işlerde krallığın onayını alması gerekmektedir. Açıkçası bahsedilen vekiller tek başlarına karar verici konumunda olmamalarının yanı sıra alınacak kararlarda ya da çözülecek davalarda Paris'e başvurmak zorundalardı. Diğer bir deyişle Ticaret Bürosu, krallığın onayını almadığı sürece herhangi bir adım atamazdı. Bu nedenle de Marsilya, her defasında Paris'e bir heyet göndererek yapılacak işleri krallığa sunmak durumunda kalmıştır. Ne var ki söz konusu işleyiş ticaret bürosunun hem zaman kaybına hem de masraf yapmasına yol açmıştır. Üstelik postaların seyrek ve uzun bir zaman diliminde ulaşması işleri daha zor ve çekilmez bir hale getirmiştir. Bununla birlikte Paris ile Marsilya arasında haftada bir defa işleyen postanın masrafları Marsilya tarafından karşılanmış ve krallık herhangi bir ödeme yükümlülüğüne tabi tutulmamıştır. Diğer taraftan mevcut şartların kimi zaman postayı götüren heyetin Paris'te birkaç ay kalmasını

¹¹²⁷ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 93-95.

¹¹²⁸ R. Paris, *Histoire du Commerce de Marseille de 1660 à 1789: Le Levant*, vol. V, s. 206.

gerektirdiğine de değinmekte fayda vardır. Böylesi durumlarda yaşanan gecikme, dava ya da meselelerin hızlı bir çözüme kavuşmasına engel olduğu gibi Marsilya'nın da yaptığı masrafların artmasına sebebiyet vermiştir. Söz konusu duruma ilişkin örnek vermek gerekirse, Levant'ta karşılaşılabilecek bir avania ya da bir dava meselesi, böylesi şartlar altında önemli gecikmelerin ve de ticaret kaybının yaşanmasına yol açabilirdi. Netice itibariyle Paris ve Marsilya arasında süregelen bu işleyiş, her türlü ticaretin aleyhine olmuştur¹¹²⁹.

Wood, Fransa'nın Levant ticaretini sarayın yetkisi altında Marsilya tarafından idare edildiği şeklinde tarif eder ve Fransız sarayının hem uzak mesafede bulunmasını hem de bütün dikkatini iç politika ve dış savaşlar üzerine yoğunlaştırmasını bir zafiyet olarak yorumlar. Dahası örgüt ve disiplinden yoksun olarak tarif ettiği Ticaret Bürosu'nun Levant trafiği üzerindeki denetim eksikliğini, Fransız ticaretinin batma gerekçelerinden biri olarak görmektedir¹¹³⁰.

Diğer taraftan söz konusu büronun korsanlık, ticari borç ve türlü davalarla meşgul olmasının yanı sıra limanların idaresi ile çok az ilgilendiklerine dair görüşler bulunmaktadır. Buna göre Fransız ticaret düzenindeki yönetim zayıflığına değinilerek bu durum, Levant'taki Fransız ticaretinin bozukluğu ve aksaklığının bir diğer nedeni olarak gösterilmiştir. Ticaret Bürosu'nun başlarda haftada bir gün toplanma kararı almasına karşın ilerleyen zamanlarda buna uyulmayarak yılda birkaç defa toplanmaları, büronun ticaretle olan zayıf ilişkisine dair önemli bir nokta teşkil etmektedir. Tongas, Ticaret Bürosu'nun faydalı işler yapmasına karşın Levant işlerini denetlemeyi ihmal ettikleri düşüncesindedir. Bu düşüncesine dair görüşlerini detaylandıran yazar, konsolosların hesaplarının incelenerek borçların önüne geçebileceklerinden, ancak büronun bunu yapmadığından söz eder. Yazar buna karşılık büronun, görevin zorluğu ve de önlerinde aşılması engellerin bulunduğu şeklinde gerekçeler öne sürdüklerini bildirerek esas sorumluluğun ve ihmalin Ticaret Bürosu'nun eylemlerinden kaynaklandığı görüşündedir. Ancak bahsi geçen sorumluluk ve ihmalin yaşanması durumunda gerekli yetki ve desteğin krallık tarafından sağlanmadığı için nihai olarak Levant ticaretinin kötü yönetimini Fransız krallığının hatası olarak açıklar¹¹³¹.

¹¹²⁹ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade à Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 191-196.

¹¹³⁰ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 74.

¹¹³¹ G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade à Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 191-192.

Colbert reformları sayesinde 1650 yılında örgütlü ve disiplinli bir çerçevede kurulan Ticaret Odası'nın ortaya çıkışına kadar Fransız ticaretinin vaziyetinin bu şekilde devam ettiği düşünülmektedir. Böylelikle 1650 yılı itibariyle Fransa'ya ait gerçek bir ticaret ofisi tesis edilmiştir. Bu yeni oluşumla beraber ticaret yeniden canlanmış ve yeni düzendeki işleyiş ticaretteki aşırı vergilendirmelere karşı çıkmıştır. Bununla birlikte Ticaret Odası, konsolosları elçiye itaate yönlendirirken, kralın izni olmaksızın ya da konsey kararlarına aykırı bir şekilde vergilerin artırılmasını yasaklamıştır. Dahası ticaretin kayıt tutma ve raporlama sistemi daha düzenli bir hale gelmiştir. Çünkü daha öncesinde kayıt tutma ve raporlama yaygın olmadığı için Fransa'nın Levant ticaretinin toplam değeri hesap edilemiyor ve bu nedenle de ticaretin gerçek değeri bilinmiyordu. Esasında bahsedilen durum konsolos ve tüccarların işine gelmekteydi. Nitekim tüccarlar detaylı rapor verdikleri takdirde gelirlerinin tam olarak öğrenilmesi sonucu yüksek oranda vergilerle muhatap olmaktan çekiniyorlardı¹¹³².

Fransa'nın Levant ticaretinin zayıflığı olarak görülen yönetsel sıkıntılar, ticaretin tek merci tarafından idare edilmediği ve dolayısıyla bu duruma krallığın yol açtığı düşünülmekteydi. Bir diğer ifadeyle ticaret sorunlarının esas kaynağı olarak krallık anlayışı hedef gösterilmekteydi. Mevcut anlayış doğrultusunda krallığın ticari meselelerde yetki ve sorumluluğu tek bir kalem olarak Marsilya'ya vermemesi, 1650 yılına kadar ticaret bürolarının etkin olmamasına ve zayıf bir yönetim anlayışının sürdürmesine yol açmıştır. Bu nedendir ki 1650 yılına kadar ticaret büroları kaldırılarak yeniden kurulmuş ve bürolarda istikrar sağlanamadığı gibi azami ölçüde fayda da elde edilememiştir.

4.4.3. Ticari Rekabet

XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Levant bölgesinde dört Avrupa devletinin ticari varlığına şahit olmaktadır. Bu devletlerden ilki, daha sonrasında diğer Avrupa devletlerine model teşkil edecek olan ve aynı zamanda İtalyan şehir devletlerinin geleneğini sürdüren Venedik'tir. Daha sonrasında sırayı, Marsilya ticaret sistemi üzerine kendi varlığını inşa eden Fransa almaktadır. Ardından Levant ticaret sahasında henüz yeni ve deneyimsiz olan İngiltere ve Hollanda devletleri gelmektedir¹¹³³. Dört ticari varlık Levant bölgesinde eş zamanlı bulunmalarından dolayı kısmi ölçüde anlaşma

¹¹³² L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 83, 90.

¹¹³³ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 14.

sağlamalarına ya da bazı zamanlar birlik olmalarına karşın çoğu vakit rekabet içerisinde olmuşlardır¹¹³⁴. XVII. yüzyılda Avrupa devletleri arasında rekabeti artıran unsurlar arasında kapitülasyonlar ön sırada gelmekteydi. Bu doğrultuda kapitülasyona daha önce mazhar olan devlet bir diğer devletin aynı ayrıcalığı edinmesinden hoşnut olmamakta ve buna engel olmaya çalışmaktaydı. Çünkü kapitülasyonun bir getirisi olarak bu ayrıcalığa sahip olmayan tüccarları koruması altına alabilmekte ve onlardan konsolosluk hakkı temin etmekteydi. Dahası Avrupa devletleri, Levant sahasında ticaretin kendilerine özgü ve kendi tekellerinde olmasını arzu ederek böylesi durumu daha kârlı görmekteydiler.

XVII. yüzyılın başlarından itibaren bahsi geçen meselelerin yanı sıra gerek korsanlıkla mücadelede gerekse de diğer Avrupa devletlerinin Levant bölgesinde sahneye çıktığı bir vakitte Fransız ticareti gerilerken, İngiltere ve Hollanda ticaretinde ilerlemeler kaydedildi. Bir başka deyişle ticarete önde başlayan Fransa, XVII. yüzyılın büyük bir çoğunluğunda geri çekilme evresine girerken söz konusu dönemde İngiltere ve Hollanda ticaretlerini en yüksek seviyesine çıkarmayı başarmışlardır¹¹³⁵. Üstelik bu devletler Fransa'dan evvel ticarete %3 oranında gümrük indirimine sahip olmuşlardı. Bir taraftan Fransız elçileri ve de konsolosları Osmanlı Devleti nezdinde itibarlarını kaybederken diğer taraftan da Fransız kumaşlarının ticaretteki yerini, İngiltere ve Hollanda mallarına bıraktığı gözlemlenmiştir. Bütün bunların dışında Fransa ticaret düzenine nazaran İngiltere ve Hollanda ticaret örgütlerinin düzenli ve sistemli yapısı, Fransa ticaretinin gerilemesinin önemli gerekçelerinden biri olarak açıklanmaktadır. Çünkü İngiltere ve Hollanda'nın sahip oldukları ticaret ve konsolosluk sistemleri sayesinde ticarete önemli yol kat ettikleri ve Fransa'yı geride bırakarak ona ticari kayıp yaşattıklarından bahsedilir.

Levant'ta varlık gösteren Avrupalı devletlerin kendi idari ve örgütsel sistemleriyle doğru orantılı olarak bir ticaret ve konsolosluk teşkilatları bulunmaktaydı. Avrupa devletlerinin konsolosluk sistemlerinin kendine özgü taraflarının bulunmasının yanı sıra birçok ortak yönleri de mevcuttu. Ancak bu durum birçok yazar tarafından bu şekilde

¹¹³⁴Rakip devletlerin varlığı ticari yönden bir diğerini olumsuz yönde etkilediği için birbirlerini istememekteydiler. Venedikliler XVII. yüzyıldan itibaren önemli bir rakip olarak görülmekteydi. Ancak Fransızlar, İngilizlerin Levant ticaretinde yer almalarına karşı olmuş ve buna direnç göstermişlerdi. Fransız ve İngilizlere bir müddet sonra katılacak olan Hollandalılar, bu süre zarfında bağımsızlık savaşları ile meşgul olmuşlar ve daha sonrasında Levant ticaretinde yer alabilmişlerdir. Bu duruma İngiltere, Fransa ve Venedik temsilcileri engel olmaya çalışsalar da başarılı olamamışlardır. A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 75.

¹¹³⁵ Fransız ticareti XVII. yüzyılda geri çekilme yaşasa da XVII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren toparlanmaya başlamıştır. R. Mantran, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Değişmesi", s. 162.

görülmemekte ve Fransa ile diğer Avrupa devletlerinin konsolosluk modelinin farklılığına işaret edilerek Fransa ticaretinin geri kalmışlığına vurgu yapılmaktaydı. Bu hususa ilişkin Brewer, Fransa, Hollanda ve İngiltere ticaretlerinin ortak özelliklerinin daha çok olduğunu yazmaktadır¹¹³⁶.

Örgütsel ve disiplinli bir konsolosluk teşkilatından yoksun olarak görülen Fransa modelinin, bilhassa XVII. yüzyılın ilk yarısı boyunca iç sorunlardan kaynaklı sıkıntı yaşadığı ileri sürülmüştür. Diğer Avrupa devletleri dış kaynaklı meseleler yüzünden sorun yaşarken, Fransızların, konsolos ile tüccar, elçi ile konsolos ve tüccarların kendi aralarında sıklıkla sorun yaşadıkları kaydedilmiştir. Yaşanan iç sorunların en büyük nedeni Fransızların düzenli bir teşkilata sahip olmamaları ve de Levant ticaretinin beceriksizce yönetilmesi şeklinde ifade edilir¹¹³⁷. Bu hususa ilişkin söz etmek gerekir ki, iç meselelerde yaşanan sıkıntı ve kavgalar dış meselelere nazaran daha yıkıcı ve yıpratıcı bir etkiye sahiptir.

Bu doğrultuda hem İngilizlerin ve hem de Hollandalıların ticareti, başından beri iyi kurulmuş şirketler aracılığıyla sürdürülmekteydi. 1581 yılında kraliçe Elizabeth tarafından kurulan İngiliz Levant Şirketi, düzenli bir örgüt sistemine sahipti. Şirket Fransa, İspanya ve İtalya dışındaki bütün Akdeniz limanlarında ticaret tekeline sahip bir konumdaydı. Kısacası şirket, her biri kendi hesabına ticaret yapan, ancak düzenlemelere riayet eden ve ortak giderlere katkıda bulunan bir tüccarlar derneğiydi. Levant Şirketi'nin bünyesinde yer alan tüccarların sayısı sabit olmamakla beraber üye sayısı 300 civarındaydı. Şirkete dâhil olmak içinse belirli koşulların sağlanması gerekiyordu. Öncelikle iyi bir aileden geliyor olmak ya da 7 yıl boyunca çıraklık eğitimini tamamlamak gibi şartlar aranmaktaydı. Levant Şirketi'ne giriş için 25 yaşın üzerinde olanlardan 25 sterlin alınırken, daha genç olan üyelerden 50 sterlin talep edilmekteydi. Diğer taraftan Levant'ta bulunan İngiliz konsolosları, İngiliz tahtının değil Levant şirketinin temsilcileri oldukları için, İngiliz konsolosları şirket tarafından birçok limanda genç yaştan itibaren tecrübe edinmiş gençler arasından seçilmekteydi. Bu duruma dair kimi zaman itirazlar olsa da şirket, konsolos seçme hakkını elinde tutmuştur¹¹³⁸. Bahsedilen durumlardan

¹¹³⁶ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 287.

¹¹³⁷ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 108.

¹¹³⁸ Örneğin, 1630 yılında İzmir'de İngiliz konsolosunun ölmesi üzerine orada bulunan İngilizler tarafından yeni bir konsolos seçilmiştir. Bu seçim, İngiliz elçisi tarafından da onaylanmasına karşın, konsolosların sadece şirket tarafından tayin edileceğinden dolayı Londra'da reddedilmiştir. N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 35.

dolayı konsoloslar, İstanbul'daki elçilerine karşı da sorumlu değillerdi. Özetle Levant Şirketi, krallıktan bağımsız bir şekilde her şeyin çok sayıda oyla kararlaştırıldığı ve periyodik olarak toplanan meclisleri aracılığıyla kendisini yönetiyordu. 12 üyeden oluşan bir kurul aracılığıyla sürekli olarak denetim ve kontrol edilen bu yapıdan şirket bünyesinde yer almayan tüccarlar yararlanamazlardı. Böylelikle İngiltere, Levant ticaretinde hem merkezileşmiş hem de kendine özgü sistemiyle önceliğini ticareti ve üyelerini korumaya vermiştir. Şirket üyesi olan tüccarlar arasında herhangi bir kıskançlık ya da rekabete mahal vermemek için de Levant'ta satılan ya da oradan satın alınan kumaş ve malların fiyatları şirket tarafından belirlenmiştir. Mevcut koşullar gereği İngiliz tüccarları birbirlerinin pazarına girmeyeceği gibi limanlara gidecek olan gemilerin sayısı da öncesinden şirket tarafından ayarlanmıştır¹¹³⁹.

İngiliz Levant Şirketi'nin Fransa konsolosluk ve ticaret sistemine kıyasla en önemli özelliği, elçi ve konsoloslarının düzenli maaşlarının olmasıdır. Üstelik maaşların yanı sıra konsolosluk binasının ve görevlilerinin ödemeleri; avaniaların, hediyelerin ya da olağanüstü masrafların karşılanması amacıyla ayrı bir fon oluşturulmuştu. Bu fon, limana gelen gemilerden alınan %2 oranındaki vergiden karşılanmaktaydı. Böylelikle İngiliz temsilcilerine düzenli ödemeler yapılması ve de diğer masraflar için her daim hazır bir fonun oluşturulması oldukça önemlidir. Bu sayede İngiliz temsilcilerinin çeşitli gerekçelerle vergi talebinde bulunmaları, Fransız ve Venedik rakiplerine göre daha az yaşanmıştır. Bahsi geçen bu özelliği ile İngiliz ticareti Fransız ticaret modelinden farklılık göstermektedir¹¹⁴⁰.

Bununla birlikte İngiliz ticaretinde, olağanüstü ödeme talep durumlarında tüccarların kararına bağlı kalınmış ve paralar konsolos tarafından değil, mali işlerden sorumlu bir görevli tarafından toplanmıştır. En önemli husus ise, İngiliz ticaretinde konsolosun taleplerine karşı yapılan muhalefetin asgari düzeyde olduğu iddiasıdır. Bahsedildiğine göre ticarete zaman zaman çatışma ve kavgalar yaşansa dahi bu durum konsolosluğun işleyişine engel teşkil edecek ölçüde ya da Fransız ticaretinde görüldüğü gibi yüklü borçların birikmesine yol açmayacak boyutlarda olmuştur¹¹⁴¹.

¹¹³⁹ D. Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660*, s. 13; N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 34-36.

¹¹⁴⁰ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 118-121; G. Tongas, *Les Relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l'Ambassade à Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, s. 205-206.

¹¹⁴¹ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 44-45.

İngiliz Levant Şirketi'nin sahip olduğu düzene ve krallık müdahalesinden uzak olmasına karşın, İngilizlerin kendi aralarında hiç sorun yaşamadıkları iddiasında bulunmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. İngiliz tüccarları arasında sert rekabetlerin yaşandığı bilinmekle beraber, bilhassa 1639 yılında İzmir'deki iki İngiliz tüccar arasında şiddetli anlaşmazlıkların yaşandığı ve elçi ile konsolosun bu durumu çözmek için oldukça uğraşmaları buna örnektir¹¹⁴².

I. Elizabeth zamanında İngiliz ticareti her türlü yetkiyle donatılması ve ödemelerinin düzenli yapılmasına rağmen I. Elizabeth'in varisleri zamanında sistem aynı şekilde işlememiştir. I. Elizabeth sonrasında krallık, şirketin kârına göz dikmiş ve temsilcilerin de kendileri tarafından tayin edilmesini istemiştir. Öte yandan İngiliz gemilerinin taşıdığı yabancı mallardan alınan ve "yabancılar ücreti" olarak tanımlanan ayrı bir vergiden de söz etmek gerekir. Söz konusu ücret, normal olarak ticaret şirketi tarafından alınmasına karşın hem bu ücret hem de toplanan konsolosluk geliri şirket ile kral arasında bir sorun haline gelmiştir. Krallığın, geliri şirketin elinden almak istemesi ve bu sorunun uzun süre devam etmesi hem yabancı tüccarların hem de İngiliz tüccarlarının tepkisine neden olmuştur. Öyle ki söz konusu tüccarlar mallarını Hollanda ya da Fransız gemileriyle taşımaya, mallarını yasak iskelelerde boşaltmaya ve dahası ek vergi ödememek için İngiliz yetkililere açıkça karşı koymaya başlamıştır. Geliri azalan Levant Şirketi borçlanmaya başlamış ve durum ticaretin aleyhine işler hale gelmiştir. Nihayetinde İngiliz krallığı ticaretin yok olmasını önlemek amacıyla yetkilerin eskisi gibi Levant Şirketi'nde kalmasına karar vermiştir¹¹⁴³.

Krallıkla ticaret şirketi arasında yaşanan ihtilafın yanı sıra İngiltere'de yaşanan kargaşa ve iç savaşın da ticaret üzerinde yol açtığı olumsuz etkiden söz etmek gerekmektedir. Yaşanan sıkıntılar sonucu, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Levant Şirketi'nin temsilcileri üzerindeki kontrolünün zayıflaması, elçi ve konsoloslar arasında anlaşmazlıkların baş göstermesine neden olmuştur. Üstelik İngiliz ticaretinde şirket çalışanlarının suç ortaklığı ile komisyoncu ve veznedarların şirket adına düzmece giderler göstermesi, kendi borçlarını şirket maliyetine dâhil etmeleri ve de zimmete para geçirmeleri gibi durumlar yaşanmıştır. Özetlemek gerekirse XVII. yüzyılın ikinci

¹¹⁴² D. Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660*, s. 41.

¹¹⁴³ D. Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660*, s. 14, 94-95.

yarısında yaşanan bu olayların İngiliz ticaretini durma noktasına getirdiği ileri sürülmüştür¹¹⁴⁴.

Böylelikle İngiliz Levant Şirketi'nin, düzenli bir ticari modele sahip olmakla beraber sorunsuz ilerlediği ya da iç sorunlar yaşamadığı iddiasında bulunmak yanıltıcı olacaktır. Ancak Fransız sistemi ile kıyas edildiğinde daha düzenli ve merkezi bir yapıya ve ödeme sistemine sahip olduğu ortadadır. Hollanda¹¹⁴⁵ modeli ise İngiliz sistemi kadar olmasa da aşağı yukarı benzer koşullar altında sürdürülmüştür. XVII. yüzyılın ilk yarısında Amsterdam'da kurulan Hollanda ticaret evi, Akdeniz'de yapılan denizcilik ve ticaretle alakadar olan bütün tüccarlar, 16 vekil ve de bir kâtipten meydana gelmekteydi. Amsterdam'da kurulan ve Osmanlı Devleti ile yapılacak ticareti kontrol etmekte olan bu kumpanyanın örgütlenmesini Wood, ustaca olarak yorumlamaktadır. Dahası yazar Hollandalıları ticari açıdan son derece hünereli olarak tarif etmiştir. Bununla birlikte Hollandalıların Hindistan'dan ithal ettikleri mallar ve Hamburg'dan ucuza sağladıkları madeni ürünler sayesinde Levant'ta en çok aranan emtialarını düzenli olarak temin ettiklerinden söz etmektedir. Diğer taraftan Hollanda sistemi, ticaret yapmak isteyen bütün tüccarlara serbest olma anlayışını benimsemekteydi. İngiltere sistemindeki gibi, satılan ya da alınan malların sabit bir fiyatı olmadığı için, kişisel üstünlüğe ve tüccarlar arası rekabete daha fazla rastlanılmaktaydı¹¹⁴⁶. Hollandalılar, İngiliz örneğine benzer konsolos atama ve kontrol etme sistemlerine sahip olmakla birlikte, Fransız modelinde olduğu gibi konsoloslarına sabit bir ödeme yapmamaktaydılar. Düzenli bir ödeme anlayışının oluşturulmasına yönelik öneriler, ticaret yöneticilerine iletirse de bu istekler yönetim tarafından kabul görmemiş ve konsolosların gelirlerini artırmak maksadıyla yalnızca birtakım iyileştirmeler sağlanmıştır. Konsoloslarının harcamalarında ve onlara yapılan ödemelerde yetersiz kalan Hollanda sistemi, 1632 yılında kendisini 6-7.000 piastres borçlu olarak bulmuştur. Fransa ticaretinde olduğu gibi Hollanda ticareti de geçen

¹¹⁴⁴ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 85-87.

¹¹⁴⁵ Orta Çağ kadar erken tarihlerde Hollandalılar tüccar, haçlı ve gezgin olarak Levant'ta aktif bir şekilde yer almışlardır. Bu bölgeden pamuk, baharat, ipek, yün, halı, parfüm, fildişi ve mücevherat satın alırken; kumaş, kereste, silah, cam eşya, şeker ve köle ihraç etmişlerdir. Bu süre zarfında Levant ticaretinde aktif olan İtalyan tüccarlarla işbirliği içerisinde olmuşlardır. Hollandalıların başından beri Levant bölgesine odaklanması, onu çeşitli Avrupa devletleri ile rekabet ve düşmanlık gibi durumlarla karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı Devleti'nden kapitülasyon almadan önce İngiltere ve Fransa'nın yasal koruması altında ticari faaliyetlerini sürdüren Hollandalı tüccarların, ahidnamelere sahip olduktan sonra sayılarında ve ticaret hacimlerinde önemli artışlar yaşanmıştır. H. Umunç, "Türkiye'de Hollandalı Bir Seyyah: Cornelis De Bruyn ve Gözlemleri", s. 148.

¹¹⁴⁶ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 122-13; A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 75.

zamanla beraber artan bir borcun içinde kalmıştır. Diğer taraftan Hollanda ticareti, yüksek faizli kredilere başvurmak durumunda kalsa da sonu Fransa örneğindeki gibi olmamıştır. Buna göre ticaretin borcu, Amsterdam'daki Levant ticaretinin yöneticileri tarafından yüklenilmiş ve karşılığında ticaret yöneticileri Hollanda'ya ihraç edilen Levant malları üzerinden alınan %2'lik ithalat vergisini devralmışlardır. Netice itibariyle Hollanda ticaretindeki borç meselesinin süreci Césy olayındaki gibi seyretmediği gibi sonuçları da aynı olmamıştır¹¹⁴⁷.

Hem Hollanda'nın hem de İngiltere'nin ticaretleri daha çok İzmir üzerinde yoğunlaşmıştı. Bilhassa XVII. yüzyılın başında İzmir şehri, onların en önemli ve neredeyse tek limanları durumundaydı. Hollandalı tüccarlar İzmir'e kıyasla Halep ticaretine girmeyi ve orada bulunmayı kayda değer olarak görmemekteydiler. Çünkü Halep'e uzun süre önce yerleşmiş ve ticari tecrübe kazanmış olan Fransızlar ile mücadele etmeleri zordu. Dahası Halep'te ticaret yapmak onlara pahalıya mal olabilirdi. Bu nedenle Hollanda uzun süre Halep'e konsolos dahi göndermemiştir. Yalnızca 1613-1621 ve 1626-1627 yılları arasında kısa bir müddet Halep'te konsolos bulundurmakla yetinmişlerdir. Dolayısıyla Hollandalılara ve İngilizlere kıyasla Fransızlar, ağırlıklı olarak Halep üzerinde ticaretlerini sürdürmüşlerdir. Bu noktada, Fransızların diğer Avrupa devletlerinden farkı neredeyse bütün Levant limanlarında ve takımadalarda bulunmuş olmalarıdır. Diğer taraftan Hollandalıların Levant ticaretine katılımları yalnızca birkaç yıl boyunca önemli boyutlara ulaşmış, bunun haricinde İzmir dışındaki limanlarda çok fazla varlık göstermemişlerdir. İngiliz tüccarlarının ise Levant limanındaki varlıklarının sadece birkaç limanla sınırlı kaldığından bahsedilir. Netice itibariyle Fransızlar, Levant limanlarında bulunma ve ticareti sürdürme açısından geniş ölçekte bir alan çizerken Hollanda ve İngiltere daha çok İstanbul, İzmir ve Halep üzerinde yoğunlaşmışlardır¹¹⁴⁸.

Venedik ticaret düzeni, diğer Avrupalı devletlere nazaran daha eski bir sisteme sahipti ve iyi tanımlanmış yetki sınırları içerisinde hareket ediyordu. Merkezi bir işleyişe sahip olan sistemde¹¹⁴⁹ konsoloslar, soylular arasından seçilmekte ve üç yıllığına görev yapmaktaydılar. Aynı zamanda konsoloslarının ticari bağlantılarının olmaması gerekmektedir. Steensgaard, Venedik senato kayıtlarına dayanarak İngiliz, Fransız ve

¹¹⁴⁷ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 31-33, 43.

¹¹⁴⁸ P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 125; M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 287; N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 31.

¹¹⁴⁹ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 85.

Hollandalı meslektaşlarına bilhassa da Fransız ve Hollandalı konsoloslara nazaran Venedik konsoloslarının daha işin ehli kimseler olduklarını yazmaktadır. Düzenli maaş alan ve ekstra gelirleri olmayan Venedik konsoloslarının ülke temsilcilerinin onayı olmadan para toplamalarına izin verilmezdi. Steensgaard, kaynakların bu hususta sessiz kalmaları nedeniyle Venedik konsoloslarının yasa dışı kâr elde etmeye çalışmadıkları yorumunda bulunmuştur. Dahası yazar, Fransa ve Hollanda'ya nazaran Venedik yazışmalarında konsolos ve tebaası arasındaki çatışmalara atıfta bulunulmadığından bahsetmekte ve anlaşmazlıklar yaşansa da kayda değer ölçüde olmadığını eklemektedir¹¹⁵⁰.

Venedik ticari yapısı, iç sorunlardan ziyade Osmanlı yöneticileri ile sıkıntı yaşamıştır. Bilhassa İzmir ve Batı Anadolu limanlarındaki Osmanlı gümrük memurlarıyla sorun yaşadıkları bilinmektedir. Gümrük görevlileri ispat edilmemiş kaçakçılık iddiaları ile bütün bir kargoya el koymaktaydılar. Dahası fazladan para talebinin yanı sıra sürekli gümrük vergilerini artırıyor, rastgele Venedik kaptanlarının gemilerini denetim bahanesiyle boşaltmaya mecbur ediyor ve Venedikli kaptan ve tüccarlardan büyük miktarlarda zorla borç alıyorlardı¹¹⁵¹. Goffman, bu tarz suiistimallerin nedenini hem Osmanlı Devleti'ni hem de Venedik'i sarsan mali ve toplumsal krize yorar. Diğer taraftan yazar, suiistimallerin artması ve bilhassa Venedik üzerinde yoğunlaştırılmasının gerekçesinden, Venediklilerin değişen ticaret koşullarına ayak uydurmaktaki beceriksizlikleri olarak bahseder¹¹⁵². Metin Ziya Köse ise, durumu biraz daha detaylandırarak Venedik'in yeni koşullara uyum sağlayamama problemlerine değinir¹¹⁵³. Buna göre XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın başlarında İstanbul ile taşra arasındaki bağın zayıflamaya başladığından söz eden yazar, Avrupa'da gerçekleşen fiyat devriminin etkileri ile Celali İsyanları'nın sonuçlarının aynı dönemde görüldüğüne işaret eder. Bilhassa taşra görevlileri değişen şartlara kendilerini uydurmaya çalışırken, yabancı tüccarların farklılaşan yapıyı anlamaya ve kullanmaya başladıklarının üzerinde durmaktadır. Bu noktadan hareketle İngiliz ve Hollandalıların merkez ile anlaşma

¹¹⁵⁰ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 25-26, 50.

¹¹⁵¹ Gümrük mültezimleri yabancı tüccarlardan sıklıkla borç para alır ve karşılığında borcu ödemek yerine vergi indirimleri yoluna giderlerdi. D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 10.

¹¹⁵² D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, s. 99.

¹¹⁵³ Robert Mantran da benzer görüşe sahiptir. Buna göre yazar, Venedik'in kendi başına iş yaptığını, bireyci bir tavır içerisinde bulduklarını ve ticaretin yeni koşullarına uymaya çalışıyor gibi görünmediklerinden bahsetmektedir. R. Mantran, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Değişmesi", s. 165.

yapmalarının yeterli olamayacağını anladıkları, ancak Venediklilerin benzer farkındalığı göstermeyerek duruma ayak uyduramadıkları kıyas edilir. Dolayısıyla Venedik ticaretinin geri kalmasının en önemli sebeplerinden biri olarak tam da bu duruma işaret edilmektedir. Venediklilerin, işlerin yalnızca merkezden çıkacak emirlerle yürütebileceklerini düşünmelerinden dolayı taşraya atanan görevlilerle yakın ilişki kurmamaları, bu anlayışlarına dayandırılır. Ek olarak Venediklilerin savaş zamanları Osmanlı Devleti'ne rakip cephelerde yer almalarının taşra yöneticileri ve halkının tepkisine neden olduğunun altını çizmektedir. Bütün bu yaşananlara karşın XVII. yüzyılın başlarında Doğu Akdeniz'de hala birinci sırada olan Venedik'in¹¹⁵⁴ gerilemesinin XVII. yüzyılda meydana geldiğinden bahsedilir. Dahası İngiliz ve Hollanda gemilerinin değişen Akdeniz koşullarında teknolojik üstünlüğe yönelirken, Venedik'in gemi teknolojisindeki gelişmeleri takip edememesi, onun korsanlar karşısında da zor durumda kalmasına neden olmuştur. Nihayetinde, Venedik ticareti ilerleme sağlayamadığı gibi yünlü kumaşları da İngiliz yünlüleri karşısında tutunamamıştır¹¹⁵⁵.

Venedik, Girit savaşı sonrası Doğu Akdeniz'deki temel üssünü yitirmiş ve muhtelif gerekçelerden dolayı ticaretteki yerini, diğer Avrupalı devletlere bırakmıştı. Buna karşın Venedik'in Akdeniz ticaretini sürdürmediğini düşünmek yanıltıcı olacaktır. Ticaretlerini diğer Avrupa devletlerinin koruması ve gemisi altında yapmaya devam eden Venedik tüccarları, korsan tehlikesine karşı eşyalarını Osmanlı limanlarında bulunan Yahudi, İngiliz ya da Fransız tüccarları adına göndermişlerdir. Üstelik diğer Avrupa devletleri %3 gümrük vergisi öderken Venedik'in %5 oranındaki vergiye tabi tutulması, kimi zaman Venedik tüccarlarının kendilerini İngiliz ya da Fransız tüccarı olarak göstermelerine yol açmıştır¹¹⁵⁶.

Netice itibariyle bahsi geçen dört ülkenin de ticaret düzenlemesinde temsilcilerinin sabit gelirlerinin olup olmadığı durumu farklılık arz etmektedir. Öte taraftan söz konusu ticari yapıların her birinde izin ya da onay alınmadan tüccarlar üzerinden vergi toplanmaması kuralı mevcuttu. Ancak bu noktada kimin kurallara ne kadar riayet ettiği ya da kuralların ne kadar işler olduğu meselesi önemlidir. Üstelik Avrupa devletlerinin ticaretlerinde görülen sorunlar neredeyse aynı olsa da, sorunların

¹¹⁵⁴ XVII. yüzyılın başında, Venedik, Osmanlı Devleti'nin genelinde hâlâ kayda değer bir sayıda konsolosluklara sahiptir. Bu konsolosluklar arasında en önemlilerinden birisi Halep konsolosluğudur. S. Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, s. 56.

¹¹⁵⁵ M. Z. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, s. 20, 23.

¹¹⁵⁶ R. Mantran, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Değişmesi", s. 160-161.

çözümlerinde ve meselenin uzamasında farklılıklar görülmektedir. Bu kapsamda yaşanan sıkıntıların ticaretlerini ne kadar etkilediği hususu önemlidir.

Avrupa devletlerinin ticaret sistemleri Fransa ile kıyas edildiğinde görülen farklılıklar, Fransa'nın ticari çöküşü olarak telakki edilmiştir. Levant sahasında Fransızların girişi ile yükselen ticaretlerinin XVII. yüzyılın ilk yarısında duraksaması ve ancak XVIII. yüzyılda yeniden yükselişe geçmesinin nedeni olarak görülmüştür. Bir diğer ifadeyle, XVIII. yüzyılda Levant'ta görülen Fransız ticaret üstünlüğünün, Fransız konsolosları ve tüccarlarının beceriksizlik ve zayıflıkları nedeniyle boş yere geciktirildiği ve gelişiminin engellendiği yorumunda bulunulmuştur¹¹⁵⁷. Bu görüşe karşı olarak Brewer, XVII. yüzyılda yaşanan savaşlar (30 Yıl Savaşları¹¹⁵⁸, korsan saldırıları), nedeniyle azalan talepler ve çevresel faktörlerin etkisi yerine, tüccarlar ve konsolosların suçlanmasını ve sorumlu tutulmasını eleştirmektedir. Yazar, Akdeniz Avrupası'nı etkileyen savaşlardan, iklim değişikliklerinden ve bölgesel ölçeklerde yaşanan ekonomik gerilemelerden dolayı Fransız Levant ticaretinin zarar gördüğünden bahsetmektedir. Bilhassa Akdeniz'deki ticaret savaşları nedeniyle, 1630 ve 1640 yıllarında ticaretin söz konusu etkenlerden kaynaklı zarar gördüğünü ve ani şekilde düştüğünü eklemektedir. Bahsi geçen şartlara uygun bir şekilde Jonah, XIV. Louis (1643-1715) döneminden önceki iç savaş, kıtlık, din savaşları, entrikalar, salgınlar, kötü hasat, yüksek gıda fiyatları, ekmek isyanları, azalan nüfus, vergiler ve komplolar olarak tanımlanan geleneksel tarih yorumu ile örtüştüğünden söz etmektedir¹¹⁵⁹. Bu hususa ilişkin Wood, XVI. yüzyılın sonunda din savaşlarının Fransa'yı yıprattığı ve iyi başlayan ticaretinin çabuk söndüğünü belirtir. Yazar bilhassa Normandiya, Languedoc ve Provence'in kumaş endüstrisinin bu kavgalardan zarar gördüğünün üzerinde durmaktadır. Buna karşın Wood, Jonah'tan biraz farklı olarak IV. Henri'nin ticareti tekrar iyi duruma getirdiğini, ancak IV. Henri sonrasında ticaretin 60 yılı kapsayan uzun bir çöküşe tanıklık ettiğini düşünmektedir¹¹⁶⁰.

Brewer, meselelere merkezi devlet bakışı penceresinden bakıldığını ve Paris'teki devlet görevlilerinin ticaret hakkında yaptıkları şikâyetlerin şaşmaz bir şekilde doğru kabul edildiğini belirterek yanlış düşüncenin kaynağına işaret etmiştir. Öne sürülen

¹¹⁵⁷ L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 34.

¹¹⁵⁸ 30 Yıl Savaşları sürecinde savaşın etkileri aralıklı olmakla birlikte zarar vericiydi. Marsilya tüccarları savaş zamanında Fransız krallığına borç para vermek durumunda kalmışlardır.

¹¹⁵⁹ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 35.

¹¹⁶⁰ A. C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 73.

görüşün yanlışlığına değinen yazar, meseleyi farklı bir boyutta ele almaktadır. Buna göre Fransız konsolos ve tüccarlarının hedef gösterilmesinin esas nedeni, onların krallığın yönetim ve denetiminden uzakta ticaretlerini sürdürmek istemeleri ve Paris'in müdahalelerine karşı eylemlerde bulunmalarının ticareti zayıflattıkları ve yıktıkları şeklinde düşünülmesidir. Bütün bunlara karşın Brewer, birçok yazarın XVII. yüzyılın ilk yarısında görülen Fransa'nın ekonomik gerilemesinin derinliğini ve süresini abarttıkları görüşündedir¹¹⁶¹.

Bahsi geçen abartılar Fransız ticaretinin rakamlarına ilişkin de geçerlidir. Buna göre Masson, Levant ticaretinin 30 milyon lira iken, 1660 yılında yaklaşık olarak 4 milyon liraya düştüğünü; gemilerin ise 1.000 adetten 30'a indiğini yazmaktadır¹¹⁶². Gemi sayılarına ilişkin bir diğer görüş Bergasse tarafından ileri sürülmüştür. Buna göre yazar, 1614 yılında 67 gemi Levant'a giderken, 1647'de 40 gemi, 1648'de 25 gemi ve 1649'da 21 gemiye düştüğünden söz etmektedir¹¹⁶³. Ticari gücün bir göstergesi olarak bu rakamların verilmesi Brewer tarafından doğru bulunmamıştır. Yazar ticarete dair net veriler bulunmadığı için rakamların kesin olmadığını belirtmektedir. XVI. yüzyıl boyunca Marsilya'nın Levant'a yalnızca 5 ya da 6 gemi gönderdiğini ve Levant bölgesi ile ticaretin hiçbir zaman birkaç yüz bin écuve ulaşmadığının üzerinde durmaktadır. Diğer taraftan yazar, daha öncesinde ticaret durumunun vaziyeti her ne olursa olsun XVII. yüzyılın ilk yarısında ticarete belirgin bir düşüşün yaşandığını da kabul etmektedir¹¹⁶⁴.

Masson, Paris¹¹⁶⁵ ve Steensgaard, Fransız ticaretinde yeteneksiz, tecrübesiz ve yeterli sermayeden yoksun olan kimselerin aynı zamanda var olan enerjilerini kavgalara ve mali hile girişimlerine harcadıkları hususunda hemfikirlidir. Fransa ticareti bu şekilde yürütülürken İngiliz ve Hollanda ticaretinin zenginleştiğini ifade etmişlerdir. Üstelik Colbert, elçi tayin edilen Nointel'e verilen talimatlarda benzer şikâyet ve görüşlerde bulunmaktadır. Colbert, Osmanlı Devlet görevlilerinin kapitülasyonlara riayet etmemelerinin, sergiledikleri davranışların ve açgözlülüklerinin Marsilyalıları zaten meyilli olduğu kötü niyetli eylemlere yönlendirdiği düşüncesindedir. Kısacası Colbert de Fransız ticaretinde sıkıntı yaşanmasının nedenini, Fransızların kötü davranışları ve

¹¹⁶¹ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 34.

¹¹⁶² P. Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, s. 134.

¹¹⁶³ L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 95-97.

¹¹⁶⁴ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 37.

¹¹⁶⁵ R. Paris, *Histoire du Commerce de Marseille de 1660 à 1789: Le Levant*, vol. V, s. 44-47.

Marsilyalıların kötü niyetlerine yormaktadır. Dahası Colbert, detaylı bir kıyaslama da yaparak Fransız ticareti ile İngiltere ve Hollanda ticaret sistemini karşılaştırmış ve Fransızların neden ticari çöküş ve kayıp yaşadıklarını kendince yorumlamıştır¹¹⁶⁶.

Brewer, konsolosların yerel Osmanlı yetkilileri, Fransız krallığı ve Marsilya Ticaret Odası nezdinde tüccarların çıkarlarını koruma konusunda oldukça iyi olduklarını ve Fransız ticaret kurumunun çok iyi çalıştığını düşünmektedir. Yazar, Masson'un uzun yıllar Marsilya Ticaret Odası'nın arşivinde çalıştığından ve önemli eserler kaleme aldığından bahsetmektedir. Buna rağmen Masson'un meseleye güçlü ve merkezi devlet ilkesi çerçevesinden baktığını, bu nedenle de söz konusu bakış açısının onun analiz perspektifini zayıflattığını düşünmektedir. Brewer, Masson'un, krallığın merkantilist politikalarını uygulama isteğine karşılık Fransız tüccarlarının gösterdiği itiraz ve özgür ticaret taleplerini ticaretinin çürümesi, gerilemesi ve düzensizliğinin kanıtı olarak görme açısını eleştirmiştir. Diğer taraftan Masson'un, Colbert döneminden önceki zamanı anarşi olarak tanımlamasına ve Colbert dönemi ile beraber refah döneminin başlamış olduğu yönündeki düşüncesine katılmamaktadır. Brewer, Masson'un -ve onunla benzer görüşe sahip Robert Paris'in- bu bakış açısını, onun Fransız ticaretinin iç mantığını anlamamış olmasına ve Colbert dönemi öncesinde ticari yapının zaten iyi kurulmuş olduğu gerçeğini gözden kaçırmaya dayandırır¹¹⁶⁷.

Fransız ticaretinin iç mantığı, İngiltere ve Hollanda sistemlerinden farklıdır. Bu devletlerin ticareti hisse senetlerinin ortaklığına dayalı bir şirketin tekelinde sürdürülürken, Fransız ticaret modeli, herhangi bir şirketin tekelinde olmadığı gibi krallığın baskı ve müdahalesini de reddeden bir anlayışa sahiptir. Marsilya temelli Fransız ticaret modeli, başından beri kendi içerisinde özgür ve müdahale istemeyen bir

¹¹⁶⁶ Colbert'in Avrupa Devletleri arasındaki ileri sürdüğü ticari farklılıklar birçok kaynakta yer alan görüşlerle benzerlik göstermektedir. Buna göre Fransızlar diğer devletlerin kapitülasyon sahip olması, Fransızların iç savaşlarla çalkalanması, Fransız deniz kuvvetinin yok edilmesi, uzun süredir İstanbul'da Fransız elçisinin bulunmaması, %5 gümrük vergisi ödemeleri, Fransız konsoloslarının kötü davranışları, avaniaya neden olan eylemler, Marsilya'nın kötü niyeti, tüccarların fazladan ödedikleri vergiler ve ancak nakit para ile ticaretlerini sürdürmeleri gibi gerekçeleri ileri sürmüştür. Fransız ticaret düzenini ve Fransızların neden ticari kayıp yaşadıklarını bu şekilde tarif eden ardından İngiliz ve Hollanda ticaret sisteminden bahsederek kıyas yapmıştır. Buna göre İngiliz ve Hollandalılar avantajlı kapitülasyonlara sahip olmuşlardır, barış ve düzen içerisinde ticaretlerini idame ettirmişlerdir, deniz kuvvetleri güçlüdür, İstanbul'da her daim devamlı elçileri bulunmaktadır, Osmanlı Devleti'ne sadece %3 gümrük vergisi ödemişlerdir, tüccarları ve konsolosları görevlerinde iyi niyeti ön planda tutmuşlardır, fazladan vergi ödememişlerdir ve nakit yerine malları ile ticaret yapmışlardır. P. Duparc, *Recueil des Instructions aux Ambassadeurs et Ministres de France depuis les Traités de Westphalie jusqu'à la Révolution Française: Turquie*, s. 74.

¹¹⁶⁷ M. J. Brewer, *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, s. 267.

anlayış doğrultusunda şekillendiği için daha sonrasında krallığın müdahalesini kabullenmeleri kolay olmamıştır. Bu yüzden ki her daim bir ihtilaf ve çatışma içerisinde olmuşlardır. Steensgaard, devlet kontrolü eksikliğinin ve belirsiz otorite durumunun Levant'taki Fransız ticaretinin çökmesi, çürümesi ve de yararsız olmasıyla sonuçlandığını düşünmektedir. Dahası yazar, Fransız ticari sisteminde belirli bir otorite olmadığı için bütün otoritenin konsolos ve tüccarlar arasında pay edilmesini karışık bir sistem olarak yorumlamaktadır. Buna göre Fransız ticaretindeki otorite meselesinin, konsolosların kime karşı sorumlu olduklarını belirsiz bırakmakla beraber konsolosların sorumluluklarını da azalttığı düşünülmektedir¹¹⁶⁸.

Goffman, Masson'a benzer düşünceye sahip olmakla birlikte bu görüşünü esas olarak şikâyet literatürüne dayandırmıştır. Şikâyet kayıtlarının yer aldığı *Ecnebi Defterleri*, genellikle yabancı tüccarların şikâyet ya da itirazlarını içeren kayıtlar olduğundan, defterlere ilk bakıldığında tamamen olumsuz durumlar yaşanıyor gibi algılanmasına yol açabilmekteydi. Dahası defterlerin yalnız başına incelenmesi ile sanki kapitülasyonlara hiçbir şekilde Osmanlı yönetimi tarafından riayet edilmediği ve Avrupalı tüccarların, elçilerin ve de konsolosların haklarının her daim gasp edildiği gibi bir düşünce ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada söz konusu kayıtların ne için tutulduğunu göz önüne almakla beraber Avrupalıların hangi durumlarda Osmanlı yönetimine başvurdukları da hesap edilmelidir. Goffman, Fransız ticaret düzeninde büyük sıkıntıların olduğu ve bu durumun elçilere, tüccarlara ve konsoloslara kadar sirayet ettiği anlayışını, ecnebi defterlerindeki kayıtlarla destekleyerek Fransız ticaretinin anarşi ve bunalım dönemi yaşadığı iddiasında bulunmuştur. Dahası Goffman, Fransız ticaretinin bir diğer yozlaşma ve çökme gerekçesi olarak ailesel yapısı üzerinde durmuş ve durumu kayırmacı bir anlayış olarak yorumlamıştır¹¹⁶⁹. Goffman bu yorumda bulunmakla, diğer Avrupalı devletlerin ticaretinde de görüldüğü üzere Fransız ticaretinde aile geleneğinin bulunduğunu ve bunun oldukça yaygın olduğunu gözden kaçırmıştır. Nitekim Avrupalı tüccarlar gerek sermayenin gerekse de tecrübe ve bilgilerin aktarılmasını aile ticareti içerisinde sürdürüyor ve bu sayede ticari ilerleme kaydediyorlardı.

Son olarak, salgın hastalıklar da ticareti azaltan bir başka etken olarak görülmüştür. Buna göre 1622, 1630, 1649 ve 1650 yıllarında yaşanan veba nedeniyle

¹¹⁶⁸ N. Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570-1650", s. 15.

¹¹⁶⁹ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünyası (1550-1650)*, s. 108-137.

Marsilya limanına gelen gemilerde büyük oranda azalma olmuş ve bu durum ticareti önemli ölçüde etkilemiştir¹¹⁷⁰.

Fransız ticaretinde bunalım, anarşi ya da çöküş olarak adlandırılan meseleler, farklı farklı yorumlanmaktaydı. Bazılarına göre Fransız ticaret düzenindeki yapı, meselenin ya da sorunların kaynağı olarak gösterilirken bazıları da bu durumların abartıldığını ve diğer Avrupa ticaret oluşumlarında da benzer durumların yaşandığını ifade etmiştir. Farklı görüşlerin ortaya çıkışındaki esas gerekçe, Ticaret Odası'nın kuruluşuna kadarki geçen sürede, Fransa'nın Levant ticaretine dair kayıt ve raporların bulunmuyor olmasıdır. Önceki döneme ait kayıt ve raporların bulunmaması Fransa'nın Levant ticaretindeki tam hacmini ve değerini net olarak bilmemize engel olmakla beraber sonraki dönemlere dair yapılan değerlendirmelerin de yanlış olmasına yol açmıştır. Bu nedenle de yaşanan iç ya da dış meseleler sonucu, XVII. yüzyılda görülen aksaklıkların ticarete ne kadar tesir ettiğine dair net bilgilere sahip değiliz. Nitekim bu durum, 1650 yılına kadarki sürecin bozulma, anarşi ve çöküş olarak yorumlanması meselesinin de gerçekliği ne kadar yansıttığına dair şüphe duymamıza yol açmıştır.

Şüphesiz Fransız ticaret düzeninde yapısal birtakım sıkıntılar bulunmaktaydı. Diğer Avrupa devletleriyle arasında olan bazı ticari ve yapısal farklılıklar, Fransız ticaretinde sorunların yaşanmasına yol açsa da bu sıkıntıların ticareti yıkacak ya da çökmesine neden olacak ölçüde olmadığı düşünülmektedir. Değindiği üzere benzer sıkıntılar diğer Avrupa ticaretlerinde de yaşandığı ve her bir ticari yapının kendine has sorunlarının olduğu kaydedilmiştir. Diğer taraftan, anlaşmazlıkların yaşandığı bilinen bir gerçek olmakla beraber tüccarların ya da konsolosların bu kadar çok şikâyet ettiği Osmanlı topraklarına neden gitmekte ısrarcı oldukları ya da kalmaya devam ettikleri meselesi düşündürücüdür. Bu durum onların ticari kârlarının yanı sıra buldukları görevde ve yaptıkları işlerde edindikleri birtakım kazançlarla açıklanabilmektedir. Nitekim Avrupalıların Osmanlı Devleti'nde sorun yaşamadıkları gibi bir iddiada bulunulmamakla beraber onların yaşadıkları ve de şikâyet ettikleri meselelere göz yumarak işlerine ve kazançlarına daha fazla odaklandıkları düşünülmektedir. Dahası Avrupalıların çoğu zaman sıklıkla dile getirdikleri ve yakındıkları birçok meselede abartıya kaçma durumları da hesap edilmelidir. Öte yandan konsolosların, Osmanlı topraklarında yalnızca kendi ülkelerinin ticari çıkarlarını temsil etmek maksadıyla

¹¹⁷⁰ L. Bergasse; G. Rambert, *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, s. 37-38.

bulunmadıklarını; önemli siyasi ve sosyal gelişmeleri bağlı buldukları ülkelere ileten bilgi edinme kaynakları olduklarını hatırlamakta fayda vardır. Dahası, arşiv kaynakları incelendiğinde Osmanlı tüccarlarının da benzer sıkıntıları yaşayabildiğini ifade etmek gerekir. Bu anlamda Avrupalıların çoğunlukla dile getirdikleri ve yakındıkları birçok meselede abartıya kaçmış olabilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Düvel-i Ecnebiye defterlerinde yer alan ecnebi tüccarların şikâyetlerini, yıllara ve konularına göre inceleyecek bir çalışma, bu hususun aydınlatılmasına vesile olabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÉDOYN'NIN HALEP KONSOLOSLUĞU

*“Halep, Konstantiniyye
ve diğer Levant
şehirlerinden çok daha
tüccardır”*

Jacques Gassot¹¹⁷¹

5. 1. Bir Levant Şehri Olarak Halep

M.Ö. XIX. yüzyılda tarih sahnesinde yer alan Halep, sırasıyla Hitit, Arami, Asur, Pers ve Roma hâkimiyetine girmiştir. Roma döneminde gelişen şehir, Bizans egemenliği altında ekonomik bir refaha kavuşmuş, ancak Pers istilalarından önemli ölçüde zarar görmüştür. Uzun süre refah ve güvenlikten yoksun kalan Halep şehri, Selçuklu hâkimiyetinde rahat bir nefes alabilmiş ve bu durum, şehrin ticaretini de doğrudan etkilemiştir. Ne var ki refah dönemi çok uzun soluklu olmamış ve Selçuklularda yaşanan iç karışıklık ve müteakibinde ortaya çıkan Haçlı Seferleri, Halep için yeni bir dönemin başlangıcına sebebiyet vermiştir. Söz konusu süreçte türlü mücadelelere sahne olan şehrin, ekonomik anlamda oldukça yıpranması kaçınılmaz bir neticedir. Devam eden yıllarda Zengiler ve Eyyubiler egemenliği altında birtakım iyileşmeler yaşansa dahi Moğol ve Timur'un yağması şehrin kalkınmasına izin vermemiştir. Nihayetinde Halep için yeni bir devir baş göstermiş ve 1375'ten sonra Memluk idaresi altındaki şehrin ticaretinde ciddi oranda iyileşmeler görülmeye başlanmıştır¹¹⁷².

1375 yılında Kilikya Ermeni Krallığı'na son verilmesi, Halep şehrinin ticareti açısından önemli bir gelişmedir. Çünkü bu durum krallığın liman kenti Ayas'ın tahrip olması sebebiyle, Asya mallarını Akdeniz'e taşıyan tüccarların rotalarını Halep'e çevirmelerine yol açmıştır. Bir diğer deyişle İran ticaret güzergâhı, Musul ve Halep üzerinden geçen yola yönelmiştir. İpeğe olan talebin arttığı böylesi bir zamanda İran

¹¹⁷¹ XVI. yüzyılda bir Fransız diplomat.

¹¹⁷² Tâlib Yazıcı, “Halep”, *TDVİA*, c. XV, 1997, s. 239-244.

ipeğinin Halep'e yönelişi güzel bir rastlantı olmuş ve ipek ticareti Halep şehrinin ayırt edici bir özelliği haline gelmiştir¹¹⁷³.

Memluk döneminde yapılan mimari eserler ve kurulan güven ortamı, Halep'in ticari geleceği açısından oldukça yararlıydı. Bu doğrultuda şehrin pazarları genişletilerek ıslah edilmiş, var olan bünyeye yeni oluşumlar eklenmiştir. Memluklerin Halep'i imar ve ıslah çalışmalarının ardında, bilinçli bir politikadan ziyade diğer kara yolu rotalarının giderek daha güvensiz bir hale gelmesi yatmaktadır. Bu temelden hareketle Halep şehri, yavaş yavaş ticari potansiyelini ve bunu sağlayacak yeterli donanıma sahip olduğunu fark ettirmeye başlamıştır. Memluk hâkimiyeti altında şehrin sahip olduğu ticari konumun farkına varılması, söz konusu dönemin dikkat çekici bir yanıdır. Bu bağlamda şehrin ticaret ağı açısından önemini fark eden ve bu ticari sahada yer almak isteyen Venedik'in faaliyetlerini görmekteyiz. Nitekim Venedik, XIV. yüzyıl sonlarında Halep'e konsolos vekili atama fırsatını kaçırmamıştır. Üstelik bu görevin daha sonrasında tam konsolosluk konumuna yükselmesi, Venedik ticaretinin devamlılığının bir göstergesidir¹¹⁷⁴. Memlukler zamanında yaşanan gelişmelerin ticarete sağladığı katkılara karşın Memluk hâkimiyetinin son dönemlerinde ortaya çıkan sıkıntılar, Halep şehrinin ve ticaretini olumsuz etkilemiştir. XIV. yüzyılda ortaya çıkan veba, XV. yüzyılda Timur yağması ve Memluklerin yaşadığı ekonomik bunalım gibi gerekçelerden dolayı Suriye, Osmanlı idaresine geçtiği sırada neredeyse harap bir haldeydi¹¹⁷⁵. Bilhassa Memluk yönetimi tarafından talep edilen ağır vergiler, ülkenin harap olmasına ve halkın yoksullaşmasına neden olmuştur¹¹⁷⁶.

1516 yılında Suriye bölgesinin fethi ile Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren Halep şehrinin, bu dönemden itibaren tarihinin altın çağını yaşadığı bilinmektedir. Buna göre şehir, gerek imar faaliyetleri gerekse de ticari alt yapı açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Şehrin Osmanlı topraklarına katılması ile Memluk dönemindeki ticari yapısını katlanarak devam ettirdiği değinilmesi gereken bir husustur¹¹⁷⁷. Diğer taraftan

¹¹⁷³ B. Masters, *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East Mercantilism and the Islamic Economy in Aleppo 1600-1750*, s. 12.

¹¹⁷⁴ B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 23.

¹¹⁷⁵ Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktaş, Alfa Yayınları, İstanbul 2018, s. 40; B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 24.

¹¹⁷⁶ Ülkedeki sıkıntılar ve düzensizlik ticareti doğrudan etkilemiştir. Örneğin, ticari araçların ve şehrin naibinin zulümlerinden dolayı harap olan İskenderiye şehrine, ne Müslüman ne de Avrupalı bir tüccarın artık gelmediğinden, şehirde ekmek bile bulmanın zorluğundan bahsedilir. İbn İyas, *Memluk Devleti'nin Son Yılları Kansu Gavri ve Osmanlılar (1501-1516)*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s. 398, 411.

¹¹⁷⁷ L. Blin; M. Poirier, *Alexandrie et la Méditerranée: Entre Histoire et Mémoire*, s. 130-131.

uzun yıllar Suriye bölgesinde ön plana çıkmayan, Antakya ve Şam gibi şehirlerin gölgesinde kalan Halep, Memluklerin son dönemlerinde ve Osmanlı hâkimiyeti dönemlerinde uluslararası ticaret merkezi haline gelmiştir¹¹⁷⁸.

Halep şehrinin bir yandan Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan yol üzerinde yer alması diğer yandan da Baharat yolu üzerinde bulunuyor olması, sahip olduğu coğrafi bir avantajı¹¹⁷⁹. Söz konusu avantajdan dolayı şehrin zaten ticaret merkezi olmaya aday bir konumda olduğu, ancak fark edilmeyi ve geliştirilmeyi beklediği anlamı çıkmaktadır. Bu potansiyeli Memlukler¹¹⁸⁰ ve ardından Osmanlı Devleti fark etmiştir.

Halep şehri, Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile doğu ve batı ticaretinde önemli bir merkez olma yolunda gelişme göstermiştir. Üstelik Osmanlı hâkimiyetiyle beraber şehrin geçmişinde görülmeyen bir ilerleme yaşadığı ve birçok hususta en parlak dönemini geçirdiği belirtilmektedir¹¹⁸¹. Bu görüşler şehrin Osmanlı öncesinde ticari bir varlık olmadığı ya da ticaretinin Osmanlı yönetimince keşfedildiği anlamına gelmemelidir. Şüphesiz Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden önce Halep'te süregelen bir ticaret vardı ve bu şehir Osmanlı idaresine ticari varlığı ile katılmıştı. Bütün bunların yanı sıra Osmanlı Devleti'nin birtakım eylemleri ve dönemin koşulları neticesinde Halep vazgeçilmez bir ticari depo haline gelmiştir.

Tarihi ve ticareti oldukça eskilere dayanan Halep şehri, Osmanlı Devleti ile bütünleşmesi sonucunda seçkin bir pazar haline gelmiştir. Osmanlı Devleti, şehrin ekonomik dinamizmine katkı sağlasa da şehrin alt yapısı ve geleneksel faaliyetleri bu gelişmede mühim bir rol oynamıştır. Osmanlı idaresinin katkısı, şehrin kuzey ve doğusundaki kenar mahallelerin kentleşmesi, pazarının genişletilmesi ve şehre yakın bölgelerden gelen zanaatkârların varlığı bunun en somut örneklerinden biridir. Diğer taraftan şehirde Avrupalıların gittikçe artan varlığı Halep'teki Hristiyanları uluslararası ticarete bir nevi zorunlu araçlar haline getirmiştir¹¹⁸².

¹¹⁷⁸ S. Havuz, *Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Mora'nın Haleb'e Dair Gözlemleri*, s. 24.

¹¹⁷⁹ Kemal Hakan Tekin, "Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/8, 2013, s. 683.

¹¹⁸⁰ Memluklerin son dönemleri her ne kadar sıkıntılı olsa da ülke topraklarında ticaret yapan Fransız ve Venedik elçilerinin bu tarihlerde Memluk devletini ziyaretleri dikkati çekmektedir. İbn İyas, *Memluk Devleti'nin Son Yılları Kansu Gavri ve Osmanlılar (1501-1516)*, s. 264, 273.

¹¹⁸¹ B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 30; P. Mansel, *Halep Suriye'nin Muhteşem Tüccar Şehrinin Yükselişi ve Düşüşü*, s. 23-24.

¹¹⁸² A. Ferguene; R. Banat, "La Production et le Commerce du Textile à Alep sous l'Empire Ottoman: Une Forte Contribution à l'Essor Économique de la Ville", s. 9-11, 16.

Osmanlı Devleti'nin Suriye, Mısır ve Akdeniz'in doğu kıyılarını fethi, onu Akdeniz'deki tek büyük Müslüman güç konumuna taşımıştı. Üstelik Irak ve Kızıldeniz'in her iki kıyısının hâkimiyet altına alınması ile egemenlik alanı daha da genişlemişti. Osmanlı fetihleri sonucu, genişleyen bir devletin sınırları içinde kalan Halep şehri, bu durumdan oldukça yararlanmıştı. Dahası yapılan fetihler sonucu Halep'in yanı sıra Şam ve Kahire gibi önemli ticari merkezlerin Osmanlı egemenliği altına girmesi, Halep için önemli bir kazanımdı. Şam, Akdeniz bölgesinin Arap yarımadasıyla bağlantısında mühim bir rol oynarken; Kahire, Hindistan ve Hint Okyanusu'ndaki ülkelerden yapılan transit ticaretle ilgileniyordu. Halep bu ticari şehirlerin de yer aldığı bir devlet bünyesine dâhil olmanın faydalarından en iyi şekilde yararlanmıştı¹¹⁸³. Böylesine büyük bir gücün sınırları içinde yer alması onun Mağrip, Orta Afrika, Balkanlar, Yakındoğu ve Anadolu'dan gelen bol ürün çeşitliliğinin yanı sıra bu malların kolaylıkla geçişlerinin sağlandığı bir güzergâh haline gelmesine yol açmıştır. Hiç şüphesiz söz konusu geçişler, Halep'e ekonomik bir hareketlilik kazandırmıştır¹¹⁸⁴. Dahası Osmanlı yönetimi tarafından, fetihler sonrası gümrük vergilerinin %20'den %5'e indirilmesi ve Kudüs'e giden hacıların vergilerinin azaltılması, Halep'in Osmanlı yönetiminde edindiği ticari kazanımlar olmuştur¹¹⁸⁵.

Halep'in ticari öneminin farkında olan Osmanlı Devleti, şehrin ticaretine yatırım yapmayı kazançlı görmüştür. Bu uğurda kentin alt yapısının yanı sıra birtakım imar faaliyetlerinde bulunulmuş; şehrin en büyük ticari yapısı olan Hanü'l-Gümrük kervansarayını ve bazı yapılar için vakıflar tesis edilmiştir. Şehirde yapılan imar faaliyetleri arasında en önemlilerinden birisi de 56 çarşı ve 53 kervansarayın barındığı yapıdır. Söz konusu yapının içerisinde Memluk zamanına ait olanlarla birlikte, Osmanlı yapıları da yer almaktaydı. Nitekim kenti ziyaret eden hemen hemen herkes, Halep çarşısına hayran olmuştur¹¹⁸⁶.

Evliya Çelebi de bu ziyaretçilerden biridir. Çelebi, Halep şehrinin her tarafında çarşı olduğundan ve Sultanî çarşısında 5.700 dükkân bulunduğundan söz eder. 41 yılda

¹¹⁸³ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s. 88.

¹¹⁸⁴ A. Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 47.

¹¹⁸⁵ P. Mansel, *Halep Suriye'nin Muhteşem Tüccar Şehrinin Yükselişi ve Düşüşü*, s. 43.

¹¹⁸⁶ B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 30.

18 padişahlık yer gezdiğini belirten Çelebi, Halep'in havasının letafetini hiçbir diyarda görmediğini söyleyerek Halep'e duyduğu hayranlığı dile getirmiştir¹¹⁸⁷.

Osmanlı yönetimi tarafından yapılan imar faaliyetlerinin yanı sıra kervanları koruyan karakol sisteminin iyileştirilmesi ve gerekli su noktalarının sağlanması çabaları dikkate değerdir. Kervan güvenliğinin temini, hacıların geçiş güzergâhında yer alan Halep şehrini menfi anlamda etkilemişti. Bu minvalde Mısır ve Suriye şehirleri, Mekke'ye yapılan haccın başlangıç noktasını teşkil ettiklerinden, hac kervanı giderken ve gelirken bahsi geçen şehirlerden geçmekteydi. Hacıların yaklaşık olarak 3 ay süren yolculuklarında ihtiyaç duydukları erzak ve gereçleri geçtikleri şehirlerden temin etmeleri, bu şehirlerin yararına olmuştur¹¹⁸⁸. Ancak hacıların Halep şehrine sundukları katkı bununla sınırlı değildi. Hindistan ve Yemen'den gelen malları Halep'e taşıyan hac kervanları, on binlerce kişiyi hareket ettirerek ticarete hatırı sayılır ölçüde katkı sağlıyorlardı¹¹⁸⁹.

Geniş ülke sınırları içerisinde kalan Halep, istikrarlı bir devlet hâkimiyetinin altında olmasının haricinde dışarıdan gelebilecek tehlikeye karşı da güvenli bir ortama kavuşmuştu. Güven ve istikrar sayesinde canlanan ticari ortama karşı kayıtsız kalmayan Avrupalılar, bu yapının birer parçası haline gelmişlerdir. Genel ve/ya bölgesel çapta görülen, siyasi, sosyal ya da finansal gelişmelerin yanı sıra yönetimin istikrarsızlığı, hastalıklar ve güvensiz bir ticari ortam gibi çevresel faktörler, ticaretin nabzını tutmaktaydı. Bu bağlamda Osmanlı fethi öncesi istikrarsız bir bölgede sınır şehri olarak yer alan Halep, fethin ardından kendini barış ve güvenin hâkim olduğu, genişleyen bir pazar alanının tam merkezinde bulmuştur. Venedik'in Suriye konsolosunu 1545 yılında Şam'dan Trablusşam'a ve ardından 1548 yılında Halep'e taşınması¹¹⁹⁰, şehrin ticari öneminin bir göstergesidir. Diğer taraftan Fransa'nın 1557 yılında ve İngiltere'nin 1586 yılında Halep'te konsolosluklarını açmaları, Halep ticaretinin Osmanlı dönemindeki vaziyetinin göstergesidir¹¹⁹¹.

¹¹⁸⁷ Evliya Çelebi, c. IX, İstanbul 2005, s. 56-57.

¹¹⁸⁸ K. H. Tekin, "Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma", s. 685.

¹¹⁸⁹ A. Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 46-47; M. T. Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 30-31.

¹¹⁹⁰ 1795-1797 yılları arasında Halep'in Venedik konsolosu Gio. Antonio Maria, Avrupalıların Trablusşam ya da Şam'da ikâmet etmeyi istememe nedenlerinden biri olarak, bahsi geçen yerlerde şehir halkının yabancılara karşı rahatsız edici davranışlarının olduğunu söyler. Bu nedenle konsolos, Avrupalıların bu kötü muameleden kaçınmak istediklerinden bahseder. S. Havuz, *Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Mora'nın Halep'e Dair Gözlemleri*, s. 17.

¹¹⁹¹ B. Masters, *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East Mercantilism and the Islamic Economy in Aleppo 1600-1750*, s. 12-15.

Suriye ticaretinin başlarda Halep yerine Şam üzerinden sürdürülmesi ve uzun yıllar bu şehrin bölgeye başşehirlik yapması, önemli ölçüde şehrin jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Öncelikli olarak Şam, Halep şehrine nazaran Mısır, Arap Yarımadası ve Doğu'ya giden Kızıldeniz yollarına daha yakın bir konumdaydı. Hicaz'a yapılan hac kervanının başlangıç noktası olması ise bu şehrin bir diğer avantajıdır. Ancak XV. yüzyılın sonunda Venedik ve İtalyan şehirlerinin Halep'te farklı türden birçok emtiaya rastlamaları, ticaretlerini bu şehre yöneltmelerine neden olmuştur. Bilhassa başta ipek kumaşı olmak üzere Halep'e gelen halı, cam ve çelik gibi ürünler, Avrupa'nın zanaat üretiminin artması ile büyük rağbet görür hale gelmiştir. Tüketim alanında yaşanan bu değişim, muhtelif ürünlerin merkezi olan Halep için bir fırsattı. Dolayısıyla Şam'da Avrupalıların ilgisini çeken ürünlerin bulunmaması ve Halep'in ipek ve pamuk bölgelerine olan yakınlığı Halep şehrini ön plana çıkarmıştır. Esasında Şam'ın Akdeniz'e daha yakın bir konumda olmasına karşın yüklerin taşınmasında kullanılan kara ulaşımının Halep'e göre daha sıkıntılı olması Halep şehrinin yararına bir durumdu¹¹⁹². Halep'in kervanlar için uygun bir yer olmasının yanı sıra yolculuk eden tüccarlara bakımlı kervansaraylar, hamamlar ve koruma imkânı sunması şehrin bir diğer kazancıydı¹¹⁹³.

Hem kara hem de deniz yolu aracılığıyla Arap, İran ve Hint mallarının toplandığı bir merkez konumunda olan Halep'in, ipek ve baharat pazarları şehrin ticaretinin esas unsurlarıdır. Her bir yandan gelen malların yeniden dağıtılmak üzere toplanması ve vadettiği ticari kazanç, Avrupalı tüccarların Doğu ticaretinin bir durağı olarak seçtikleri Halep'te kalıcı yerleşimler kurmalarıyla neticelenmiştir¹¹⁹⁴.

Hiç şüphesiz Halep, ekonomik ivmesini Avrupa ile sürdürülen ticaretinden kazanmaktaydı. İngiltere ve Fransa, Venedik'in Doğu Akdeniz'deki ticari tekeline kırmak ve ticaretin kârından faydalanmak amacıyla bu sahada yer almakta acele etmişlerdir. Memluk zamanında başlayan bu süreç, Osmanlı döneminde gelişerek devam etmiştir. En anlaşılır biçimde Osmanlı döneminde Halep'te nüfusun artması sonucu tabakhanelerin şehrin dışına taşınması kaydedilen ilerlemeyi göstermektedir¹¹⁹⁵. Diğer taraftan ipek ve

¹¹⁹²Birçok çeşitte emtianın toplandığı yer olan Halep, denize kıyısı olmadığı için limanlara gelen mallar Halep'e kervanlar aracılığıyla taşınıyordu. B. Masters, *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East Mercantilism and the Islamic Economy in Aleppo 1600-1750*, s. 10-11.

¹¹⁹³ B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 30-32.

¹¹⁹⁴ L. Blin; M. Poirier, *Alexandrie et la Méditerranée: Entre Histoire et Mémoire*, s. 130-131.

¹¹⁹⁵ A. Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 204.

baharat ticaretinde ön plana çıkan Halep'e karşı XVII. yüzyılda İzmir¹¹⁹⁶ önemli bir rakip olarak¹¹⁹⁷ ortaya çıkmıştır¹¹⁹⁸. Ancak XVI. ve XVII. yüzyılda Kuzeybatı Avrupa'da tekstil üretiminin artışı sonucu yoğunlaşan ipek talebi, Halep ipek pazarını daha çekici hale getirmiştir¹¹⁹⁹.

Bahsedildiği üzere Halep'in denize kıyısının bulunmamasına rağmen şehir, liman ticaretinden büyük kazanımlar sağlamıştır. Avrupalılar, ilk olarak Trablusşam limanını¹²⁰⁰ kullanmakla beraber buranın Halep'e uzak olması, yönetsel sıkıntılar ve uygunsuz yol koşulları gibi durumlar söz konusuydu. İskenderun limanı ise sivrisineklerle dolu bataklık olmasına karşın Halep'e yakın olması bir avantajdı. Dahası İskenderun limanı, Halep valilerinin yönetim bölgesinde yer aldığı için merkezden farklı uygulama ve kararlara gidilebiliyordu. Ne var ki bu durum zaman zaman suiistimallere de yol açabilmekteydi. En basitinden, yasalara aykırı bir şekilde limana gelen emtiadan hem İskenderun hem de Halep'te olmak üzere 2 kez gümrük vergisi¹²⁰¹ talep edilmesi gibi durumlar sıklıkla yaşanmaktaydı¹²⁰².

¹¹⁹⁶ Halep şehrinin eskisi gibi hala büyük bir ticaret şehri olduğu belirten Arvieux, Halep'in Asya, Afrika ve Avrupa ile ticaretini sürdürdüğünden söz eder. Arvieux'ye göre şehirde her toplumdaki insan bulunmakla beraber Venedikliler bu şehirde ticarete başlayan ilk kişilerdi. Fransızlar uzun zamandır bulunmakla beraber bu ticareten oldukça faydalanmışlar; İngilizler ise hala Halep'te varlık göstermekte ve büyük iş yapmaktaydılar. Fakat Türklerin açgözlülüğü ve doyumsuzluğu, talep ettikleri fahiş gümrükler, bu ticaret zengini şehirde ticareti bozmuş ve kervanların birçoğunun İzmir'e gitmesine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle Arvieux, Halep şehri gibi paşaların olduğu konsolosluklardan her zaman utanıldığını, konsolosların sıklıkla hatırı sayılır hediyeler vermek durumunda kaldıkları şeklinde açıklar. Paşaların olmadığı, yalnızca bir kadı ve yargıç tarafından yönetilen İzmir'de hediyelerin çok da önemli olmadığını, ticaretin her zaman iyi olduğu gerekçesine dayandıran Arvieux nazarında İzmir, bir konsolosun tüm avantajları bulabileceği tek limandır. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, VI, s. 332; 418-419.

¹¹⁹⁷ İzmir, hızla gelişen bir ticaret kenti olmasına karşın; Avrupa devletlerinin ve Osmanlı yetkililerinin esas olarak ilgilendikleri yer, Halep şehri ve onun limanı konumundaki İskenderun Limanı olmuştur. S. Faroqi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, s. 62.

¹¹⁹⁸ XVII. yüzyılın ortalarında, İran kervanlarının Halep yerine İzmir'e giden ticaret yolunu seçmeleri üzerine Halep'in ticari önemi 30 yıl kadar sarsılmış, ancak 1683'lerde ipek kozası endüstri merkezi haline gelerek ticari öneminin yeniden kazanmıştır. G. Ü. Aybet, *Avrupalı Seyyahları Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, s. 589-590.

¹¹⁹⁹ B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 30-31.

¹²⁰⁰ XVI. yüzyılın sonlarında Trablusşam vilayetinin teşkili sonucu Trablusşam iskelesi önemli bir konuma gelmiş ve Halep ticaretinde önemli bir yer edinmiştir. Üstelik bu limanın Halep'in yanı sıra Osmanlı'nın diğer bölgeleriyle ticari bağları bulunmaktaydı. Örneğin, Mısır'dan getirilen bakliyatın dağıtımı burada yapılırdı. Diğer taraftan İranlı, Ermeni ve Türk tüccarlar, Halep ve Hindistan arasındaki bu ticareti Hürmüz üzerinden yaparken; Fransız, İngiliz ve Venedik tüccarları genellikle Trablusşam limanını tercih etmekteydiler. Osmanlı Belgelerinde Halep, ed. M. Taner Koltuk, Türk Dünyası Belediyeler Birliği, İstanbul 2018, s. 22; L. Blin; M. Poirier, *Alexandrie et la Méditerranée: Entre Histoire et Mémoire*, s. 142; G. Ü. Aybet, *Avrupalı Seyyahları Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, s. 589.

¹²⁰¹ 1593 yılında İskenderun'da gümrük merkezi kurulmuştur.

¹²⁰² B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 33-34.

1612 yılında Halep limanı olan İskenderun, Trablusşam'ın yerini almış ve Trablusşam yabancı tüccarlar tarafından terk edilmeye başlanmıştır. Buna göre, limana gelen mallar yük hayvanları ile Halep'e götürülmekte ya da Halep'ten limana bu şekilde taşınmaktaydı. Bir liman şehri yerine limanı olmayan Halep'in ikâmet ve ticaret merkezi olarak seçimi bir hata olarak görülebilir. Ancak gerek korsan tehdidi gerekse de bölgedeki isyanların ortaya çıkardığı güvensiz ortam, Halep'in¹²⁰³ konsolosluk ve ticaret merkezi olarak seçilmesinde etkili olmuştur¹²⁰⁴. Üstelik bu liman, Halep'e 100 km uzaklıkta olmasının yanı sıra aradaki mesafe, at sırtında 3-4 güne tekabül etmekteydi. Suriye'nin kuzeyindeki en güvenli körfezin dibinde, dağların ve Fırat havzasının kenarında yer alan İskenderun limanı, ayrıca teknelerin kolayca demirleyebileceği güvenli ve derin bir limandı¹²⁰⁵. Sahip olduğu birtakım özellikler nedeniyle Halep'in Akdeniz'e ve Avrupa'ya açılan bir kapısı haline gelen İskenderun limanı, giderek büyümeye başlamıştır. Nitekim Suriye bölgesindeki diğer limanlara nazaran İskenderun'un bölgedeki en önemli liman haline geldiği gözlemlenir¹²⁰⁶.

Halep şehri, Avrupalı tüccarlara oldukça kazançlı bir ticaret sağlamıştı. Ancak zaman zaman bu konuda farklı görüşlerin bulunduğu bilinmektedir. Örneğin, 1615 yılında Venedik konsolosu buradaki ticaretin zenginliğinden söz ederken; aynı yılın sonuna doğru değişen bir başka Venedik konsolosu, ticaretin yok oluşundan bahsederek şikâyetle bulunur¹²⁰⁷. Şüphesiz Osmanlı-İran savaşları ipek tedarikini kesintiye uğratmıştı¹²⁰⁸, ancak bir döneme bakarak Halep ticaretinin genellemesini yapmak yanlış bir yorum olacaktır¹²⁰⁹. Diğer taraftan XVII. yüzyılda benzer sıkıntılar yaşamış olsa da

¹²⁰³ XVIII. yüzyılda Halep'teki Fransız ticareti gerileme yaşasa da ticaret tükenme noktasına gelmemiştir. Bu hususa ilişkin, 1671 yılında 1.650.000 lira olan Halep'in Fransız ticaret hacmi, yüzyıl sorununda 400.000 liraya düşse de ticaretleri nihayete ermemiştir. M. T. Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 37.

¹²⁰⁴ M. T. Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 35-36.

¹²⁰⁵ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 64.

¹²⁰⁶ Metin Tuncel, "İskenderun", *TDVİA*, 2000, c. XXII, s. 581.

¹²⁰⁷ P. Mansel, *Halep Suriye'nin Muhteşem Tüccar Şehrinin Yükselişi ve Düşüşü*, s. 31.

¹²⁰⁸ İran ipeğinin Osmanlı Devleti'ne girişini yasaklayan Şah Abbas, İngilizlerle de anlaşarak ipeğin Basra Körfezi aracılığıyla Hint Okyanusu'na taşınmasını istemiştir. Bununla da kalmayan Şah Abbas, ipek taşıyıcısı Culfa Ermenileri'nin ticaret merkezini yıkarak bu tüccarları İsfahan yakınındaki Yeni Culfa'ya yerleştirmesini sağlamıştır. Üstelik Şah Abbas, bu tüccarlara birtakım imtiyazlar da tanımıştır. C. Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamani (1587-1629)*, s. 242; B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 38; S. Havuz, *Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Mora'nın Halep'e Dair Gözlemleri*, s. 18.

¹²⁰⁹ 1619 yılından Şah Abbas'ın ölüm tarihi 1629'a kadar ipek krizi devam etmiştir. Bu tarihlerde Halep'e çok az ipeğin gelmesi sebebiyle, Avrupalılar Halep'teki faaliyetlerine son vermek istemişlerdir. 10 yıl boyunca yaşanan ticari kaybın ardından 1629 yılında Şah Abbas'ın ölümüyle, Halep yeniden İran ipeğinin pazarı haline gelmiştir. B. Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", s. 38.

söz konusu yüzyılın başlarında Halep’te her türlü malın bulunduğu 335 han, çok sayıda dükkân ve bedesten olması, ticaretin yalnızca sekteye uğradığını düşündürür¹²¹⁰. Üstelik XVII. yüzyılın başlarında görülen isyanlara rağmen, Halep limanı olan İskenderun’a gemilerin gelmeye devam ettiği kaydedilmektedir¹²¹¹.

Diğer taraftan Halep’in Avrupalılara şehirden kopuk bir yaşam olanağı sunduğu ve şehirde bulunanların türlü zorluklara katlandıkları bilinmektedir. Ancak ticari yönden zengin¹²¹² bu şehir, sağladığı refah ve kazanç dolayısıyla çoğu Avrupalının mevcut şartları göze almasına neden olmuştur¹²¹³. Bununla birlikte, birçok Avrupalının kısa süreli de olsa ikâmet ettiği Halep şehri, gündelik hayatın sürdürülmesi ve inançların rahat bir şekilde yaşanması hususunda büyük kolaylıklar sağlıyordu. Bu nedenledir ki Avrupalılar, yaşanan bazı olumsuz durumlara rağmen isyan etmeyi ya da şehri terk etmeyi düşünmemektedirler¹²¹⁴. Nitekim yaşanan sıkıntılara karşın, sahip oldukları hakların yanı sıra elde ettikleri çıkar ve kazançlar, çoğu zaman daha cazip ve baskın gelmekteydi.

Özetlemek gerekirse Osmanlı Devleti’nin Memluklerden ticari mirasıyla beraber aldığı Halep şehri, Osmanlı idaresi altında yeni bir ivme kaydetmiştir. Artan ve gelişerek ilerleyen ticaret, Halep’i bir *Levant* şehri haline getirmiştir. Yaşanan birtakım sıkıntılar bu ticareti kısa süreliğine aksatsa da ticaretin kaldığı yerden tekrar devam etmesini engelleyecek bir durum teşkil etmemiştir. Osmanlı fethi sonrası yeni egemen güce karşı çıkan isyan ve veba nedeniyle yaşanan nüfus kayıpları, şehrin ticari durumunu yansıtır nitelikte değildir. Çünkü aynı dönemde Hristiyan nüfusun artması Avrupalıların varlıklarıyla, bir diğer ifadeyle konsolosluk kurmalarıyla açıklanabilir. Bu noktada en önemli soru bir ticaret şehri olmakla *Levant* şehri olmak arasındaki farktır.

Levant terimi eski zamanlardan beri bilinmekle beraber kelimenin anlamına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Latince “meydana çıkma, yükselme” anlamındaki *levare* eyleminden türetilen kelime, güneşin doğduğu yönü işaret eden bir anlam

¹²¹⁰ K. H. Tekin, “Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma”, s. 688.

¹²¹¹ L. Blin; M. Poirier, *Alexandrie et la Méditerranée: Entre Histoire et Mémoire*, s. 142.

¹²¹² Bahsedilen hususa ilişkin en açıklayıcı örnek, Halep konsolosluk görevinin hala arzu ediliyor olması üzerinden verilebilir. Buna göre Halep konsolosu Bonin’in ölmesi üzerine bu haberin Fransa krallığında duyulduğu ve insanların bu onurlu ve kazançlı görevi almak için acele ettikleri kaydedilmektedir. Çünkü Halep ticari malların deposudur ve Osmanlı Devleti’nin en büyük ticari alanlarından biri olan bu büyük ticaret şehrinde konsolos olmak oldukça önemlidir. C. L. Anthelmy, *La Vie de Messire François Picquet, Consul de France et de Hollande à Alep*, s. 11.

¹²¹³ L. Blin; M. Poirier, *Alexandrie et la Méditerranée: Entre Histoire et Mémoire*, s. 134.

¹²¹⁴ Halep şehrinde mezhepler arası gerilimin alevlendiği XIX. yüzyıla kadar, Avrupalı seyyahlar ve yerleşimciler, genellikle Halep Müslümanlarının hem Avrupalı ziyaretçilere hem de gayrimüslim komşularına karşı sergiledikleri genel hoşgörüden söz ederler. B. Masters, “Halep: Osmanlı İmparatorluğu’nun Kervan Kenti”, s. 55.

taşımaktadır. Bu kelime İtalyanca'ya *levante*¹²¹⁵; Fransızca'ya ve İngilizce'ye ise *levant* şeklinde girmiştir¹²¹⁶. Kelimeye dair dikkat edilmesi gereken husus, coğrafi bir yöne işaret eden ve Batı merkezli bir dünya görüşünün ürünü olan Levant teriminin kullanımının çok doğru olmadığıdır¹²¹⁷. Çalışmamızda, Batı'nın Doğu'su manası yerine, Akdeniz'in Doğu bölgesi ve Asya'nın tamamı anlamında düşünülen coğrafi bölgeye işaret edilecek olmasından dolayı, kelimenin anlamına dair bu tartışmaların üzerinde durulmayacaktır.

Levant kavramının kapsadığı coğrafi sınırlara dair farklı görüşlerin bulunması, kelimeyi karmaşık bir hale getirmektedir. Üzerinde uzlaşmaya varılmış bir tarifi ve çerçevesi olmayan bu kelime Batı literatüründe Doğu anlamına gelmekle beraber, Osmanlı öncesi Doğu Akdeniz bölgesini ve limanlarını kapsamaktaydı. Kelimenin bahsi geçen şekilde adlandırılmasında, Bizans devletinden serbest ticaret izni alma girişiminde bulunan İtalyan şehir devletlerinin önemli rolü bulunmaktadır¹²¹⁸. Bu doğrultuda, Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışı ve sınırlarının genişlemeye başlamasıyla beraber kelimenin kapsamı da genişlemiştir. Böylelikle Levant sahası Anadolu'nun tamamının yanı sıra Doğu Akdeniz bölgesini ve limanlarını da kapsar bir hale gelmiştir. Mevcut şartlar altında çıkarılacak olan mana, Levant açısından ticari aktörlerin hangi zamanda ve hangi bölgede ticaret yaptıklarına göre değiştiği gerçeğidir. Hiç şüphesiz İtalyan Cumhuriyetlerinin Levant tanımı ile Avrupa Devletlerinin Levant tanımı farklılık gösterecektir¹²¹⁹.

Dolayısıyla Levant bölgesinin en geniş manası, Mısır'ın da dâhil olduğu Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarını kapsamakta¹²²⁰ hatta Orta Doğu ve Yakın Doğu tabirleriyle örtüşen ve Akdeniz'in doğu kısmını tanımlayan bir coğrafi alanı ifade etmektedir¹²²¹. Bununla birlikte kelimenin coğrafi manasının yanı sıra siyasi ve kültürel yönlerinin olduğundan da söz etmek gerekir. Ne var ki bu kavram eski zamanlarda görülmemekle

¹²¹⁵ Bu terim İtalyan lisanında şark manasına gelmektedir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, c. II, s. 359.

¹²¹⁶ Şerafettin Turan, "Levant", *TDVİA*, 2003, c. XXVIII, s. 145.

¹²¹⁷ Edhem Eldem, "Levanten Kelimesi Üzerine", *Avrupalı Mı Levanten Mi?*, haz. Arus Yumul, Fahri Dikkaya, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 13.

¹²¹⁸ Levant kelimesi, başlangıçta Ege Adaları ile Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyıları için kullanılmıştır. Haçlı Seferleri sırasında Suriye, Filistin, Kıbrıs ve Mısır'ı; XIII. yüzyılda Kırım'a kadar uzanan Karadeniz bölgesini kapsadığı görülmektedir. I. Dünya Savaşı'nın ardından ise Levant adı yalnızca Suriye ve Lübnan için kullanılmıştır. Ş. Turan, "Levant", s. 145.

¹²¹⁹ Fikret Yılmaz, "Ârafda Kalanlar", *Geçmişten Günümüze Levantenler*, İzmir Ticaret Odası Kültür, Sanat ve Tarih Yayınları, İzmir 2011, s. 49.

¹²²⁰ F. Yılmaz, "Ârafda Kalanlar", s. 49.

¹²²¹ E. Eldem, "Levanten Kelimesi Üzerine", s. 14.

beraber kullanımı XIX. yüzyılı bulmuştur. Ayrıca bahsetmek gerekir ki, Levant kavramı ortaya çıkmadan evvel bu bölgedeki Avrupalılar ülke, şehir adı veya mezhepleriyle adlandırılmışlardır¹²²².

Netice itibarıyla Levant bölgesi denildiğinde, Doğu Akdeniz kıyıları ve Asya'nın tamamı manası anlaşılmaktadır. Kelimenin anlamı ve kapsadığı coğrafi alanın yanı sıra levant şehrinin genel özelliklerinden söz etmek daha anlaşılır olacaktır. Buna göre bir levant şehrinin özelliği, coğrafi olarak Doğu Akdeniz'de ya da yakınında yer alması; uluslararası ticaretin yapıyor olması; yabancı tüccar ve konsolosların bulunduğu¹²²³; basitleştirilmiş İtalyanca olan ve *lingua franca* olarak adlandırılan karma bir dilin konuşulduğu ve değişik sayılarda farklı toplumların yer aldığı bir şehir ya da bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın Halep, Müslümanların çoğunlukta olduğu ve Arapça konuşulan bir şehir olsa da Osmanlı Devleti yönetiminde bir Levant şehri haline gelmiştir¹²²⁴.

Levant terimi, birtakım farklılıklar göstermekle beraber en azından kavramın karşılık geldiği ortalama bir mana bulunmaktadır. Ancak benzer durumu Levanten kelimesi için söylemek güçtür. Levanten tabirinin taşıdığı manalar çok farklılık göstermesinin yanı sıra kelimenin içerdiği anlamlar birbirlerinden bir hayli farklı olabilmekteydi. Genel olarak Avrupalı bir aileden gelerek, Doğu Akdeniz ülkesi olan Türkiye'de İzmir ve İstanbul şehirlerine yerleşenler anlamına karşılık gelmektedir. İlber Ortaylı, yabancı pasaportu olan; önceleri İtalyanca'yı sonra ise Fransızca'yı özgün şiveleriyle konuşup benimseyen Hristiyanları ve bu sosyal gruba girenleri Levanten olarak tanımlamaktadır¹²²⁵.

Konumuz çerçevesi dâhilinde ele alındığında, Levanten teriminden daha az karışık olan Levant kelimesi, Halep şehri için de kullanılmış ve birçok yerli ve yabancı kaynakta da bu şekilde ifade edilmiştir. Fransız, İngiliz, Venedikli ve Hollandalı gibi

¹²²² İlhan Pınar, "Levant, Levanten ve Levantenlik Ya Da Öteki'ni Tanımlama Bağlamında Kavramların Yeniden Üretimi", *Avrupalı Mı Levanten Mi?*, haz. Arus Yumul, Fahri Dikkaya, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 34.

¹²²³ 1653-1661 yıllarında Halep konsolosluğu yapmış olan Picquet, çeşitli ulusların bulunduğu ve paşanın ikametgâhı olan Halep şehrini, Lyon büyüklüğünde olarak tarif eder ve bu şehirde çeşitli dinden insanların bulunduğunu belirtir. C. L. Anthelmy, *La Vie de Messire François Picquet, Consul de France et de Hollande à Alep*, s. 14.

¹²²⁴ P. Mansel, *Halep Suriye'nin Muhteşem Tüccar Şehrini Yükselişi ve Düşüşü*, s. 34.

¹²²⁵ Nitekim başlarda, *lingua franca* denilen bu konuşma dilinde, İtalyanca zamanla yerini anonim kamu dili olarak veya Osmanlı Levantenlerinin "lingua franca" sı olarak Fransızca'ya bırakmıştır. İlber Ortaylı, "Levantenler", *Avrupalı Mı Levanten Mi?*, haz. Arus Yumul, Fahri Dikkaya, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 23, 27.

Avrupalı tüccarların yanı sıra onların temsilcilerini barındıran Halep şehri, uluslararası ticaret özelliğinin yanı sıra Avrupalıların kendi aralarında *lingua franca* dilini konuştuğu bir şehir olması nedeniyle, Levant şehri olarak adlandırılmaktadır.

5. 1. 1. Halep'te Fransız Konsolosunun Temasta Bulunduğu Kimseler

Osmanlı egemenliği altındayken de Memluk idari teşkilatı yapısını devam ettiren Halep şehri, ilk olarak Şam beylerbeyi idari bölgesinde yer almış, ancak Canberdi Gazali isyanı (1520-1521) sonrasında ayrı ayrı Halep ve Şam beylerbeylikleri¹²²⁶ teşkil edilmiştir. XVIII. yüzyıla kadar devam eden bu sistemde Halep eyaleti, beylerbeyi tarafından idare edilmekteydi. Eyalette asayiş, yeniçerilerin yanı sıra paşanın kapı halkı tarafından sağlanırken adli meseleler kadı tarafından yürütülmekteydi. Beylerbeyi, kadı ve onlara tabi memurlar yerel halktan seçilmemesinden başka Halep beylerbeyi ve kadısı, İstanbul¹²²⁷ tarafından tayin edilmekteydi¹²²⁸.

İdari ve yönetim tarzı bu şekilde teşkil edilen Halep şehrinde, yerel halkın yanı sıra Avrupalı tüccarlar ve onların temsilcisi konumdaki konsololar da ikâmet etmekteydi. Gerek görev gereği gerekse de gündelik yaşam sürecinde konsololar, kendi tebaası dışında başka kimselerle de irtibat halinde olmuşlardır. Bahsi geçen kimseler, şehirde bulunan Avrupalıların yanı sıra Halep yönetiminin muhataplarıydı. Bu minvalde XVII. yüzyılın ilk yarısında Halep şehrinde bulunan bir Fransız konsolosu, beylerbeyi¹²²⁹, kadı, subaşı, mütesellim ve gümrük görevlisi gibi kimselerle iletişim kurmuştur. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren beylerbeylik/vilayet yerine eyalet¹²³⁰; beylerbeyi yerine ise vali unvanı kullanılır olmuş ve zamanla bu kullanımı daha yaygın bir hale gelmiştir. Bu nedenle çalışmamızda Halep eyaleti ibaresi kullanılacaktır. Diğer taraftan valiler içinse, onların paşa unvanı¹²³¹ taşımalarının yanı sıra çalışmamızda başvurduğumuz Fransızca

¹²²⁶ Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı eyalet (beylerbeylik, vilayet), sancak (livâ), nahiye, köy ve mezralardan müteşekkildir. Orhan Kılıç, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması" *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, c. VI, s.89.

¹²²⁷ Taşrada görev yapan beylerbeyi, sancakbeyi ve subaşı gibi üst düzey idarecilerin büyük çoğunluğu sarayda yetişmiş kullardır. Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, c. VI, s. 111.

¹²²⁸ B. Masters, "Halep", s. 245.

¹²²⁹ Osmanlı Devleti'nde eyalet yöneticileri olan beylerbeyine vali unvanının yanı sıra Farsça kökenli paşa da denilmekteydi

¹²³⁰ Halil İnalçık, "Eyalet", *TDVİA*, c. XI, 1995, s. 549.

¹²³¹ Eyalet yetkilisi olan beylerbeyi, paşa sancağı olarak adlandırılan merkez sancağında oturmaktaydılar. M. A. Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı", s. 113.

metinlerde paşa kelimesinin kullanılmasından dolayı, Halep beylerbeyi ya da valisi yerine paşa unvanı tercih edilmiştir.

Konsoloslar, bahsi geçen görevlilerle ticari ve gündelik hayata ilişkin görüşmelerin yanı sıra onlara tayin ve bayram gibi özel günlerde ziyaretlerde bulunarak hediye takdim etmekteydiler. Resmi ilişkilerin dışında kurulan bu yakınlık, gündelik ve ticari hayata dair işleri kolaylaştırmasından başka yaşanacak herhangi bir sıkıntıda olayı en kısa yoldan çözüme kavuşturma amacını da taşıyordu. Hiç şüphesiz devlet ileri gelenlerine yapılan ziyaretlerin bir gelenek haline gelişi, konsolosları buna riayet etmeye zorlamıştır. Aksi halde gerçekleştirilmeyen ziyaretler ve verilmeyen hediyeler, bir nevi muhalif eylem olarak algılanmakla birlikte konsolosun günlük rutinlerinden diğer faaliyetlerine kadar her alanda sıkıntı yaşamalarına neden olabilmıştır. Söz gelimi, ticaret üzerinde paşa ya da bölgenin güçlü birisi tarafından oluşturulacak tekel ya da ambargo, tüccarları, dolayısıyla da konsolosu zor durumda bırakabilmekteydi. Nitekim taşra idarecilerinin, özellikle ticari potansiyele sahip yerlerde ticarete yönelmeleri bilinen bir durumdur. Bilhassa Halep gibi zengin ve güçlü bir ticari hacmi olan bölgede ticaretten uzak kalmaları beklenemezdi. Ticaretini ve tüccarlarını korumak isteyen her konsolosun yerel yönetimle ilişkileri iyi tutması ve birtakım gelenekleri yerine getirmesi, kendi faydalarına olmuştur. Bu doğrultuda konsoloslar tarafından gerçekleştirilen rutinlere ilişkin, Gédoy'n örneğinden hareketle kimlere ne tarz ve değerde hediyeler verildiğinin saptanması belirleyici olacaktır.¹²³²

Konsolosun Halep'te görüştüğü kişilerin başında, eyaletin başı ve şehrin en yetkilisi konumundaki paşa gelmektedir. Göreve tayin edilmeleri için gidecekleri eyaletin zenginliğiyle doğru orantılı olarak hediye veren ve para bağışında bulunan paşalar, bir nevi görev yerlerinin mültezimi gibiydiler¹²³³. Göreve gelmek için yaptıkları masrafların karşılığını görev süresince alma gayretinde olan bu kişiler, çoğunlukla bir yıllığına atanırlardı. Başlarda üç yıl gibi bir görev süreleri olmakla beraber zamanla bu süre bir

¹²³² Dahası, ilerleyen süreçte değişen siyasi, sosyal, ekonomik düzen ve güç dengeleri doğrultusunda yerel eşraf, ayan ve aşiret reislerine de hediyelerin verilmesi geleneği ortaya çıkacaktır.

¹²³³ Bu hususa ilişkin Arvieux, birtakım görüşlerde bulunur. Göreve gitmeden önce karşılığı ödenen bu görevlerin hesabını iyi yapanlar ve görevinde en çok kazananlar, becerikli olarak görülür. Sayda paşası Mehmed Paşa'yı ele alan Arvieux, onun görevi yıllık 200.000 kuruş ödeyerek aldığına yer verir. Osmanlı padişahının bu ücrete ihtiyacı olduğunu ileri süren Arvieux, paşanın içte ve dışta ülkenin yarısından fazlasının harap olduğunu bilmesine rağmen halka uyguladığı baskı ve taleplere değinir. Son olarak Arvieux, yaşanan duruma karşın Mehmed paşanın evini ve birliklerini geçindirmek için yaptığı masrafları dile getirdiğini ve istediklerini almak için kimi zaman şiddete başvurduğunu kaydeder. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. I, s. 455-456.

yıla düşürülmüştür. Nitekim paşaların sıklıkla değişmesinin nedeni, belirli bir güç ve iktidar odakları oluşturmalarına engel olma amacını taşıyordu. Ancak görev sürelerinin bir yıla inmesi, onların halkı baskı altında tutmaları durumunu da beraberinde getirmiştir¹²³⁴. Çünkü artan nüfuz ve otorite sonucu gelirleri de buna paralel bir şekilde artış gösteren birçok paşa, bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Diğer taraftan paşaların halk üzerindeki baskıları, ortalama bir yıllık gibi kısa bir görev sürecinde görevin getirilerinden sonuna kadar yararlanmak istemeleriyle açıklanır.

Eyalet paşaları bir yıllık görev süresince, hem göreve gelmek için yaptıkları ödemeleri hem de görev boyunca yaptıkları masrafları vergilerle karşılayamamaktaydılar. Bu nedenle gelirlerini artırmak için konumlarını kullanan paşalar, gerek şehir halkından gerekse de Avrupalılardan bazı taleplerde bulunmuşlardır. Nitekim paşaların birtakım işler için vergi toplama hakları bulunduğundan bunu yapmakta bir mahzur görmemişlerdir. Dahası merkezden uzak olmalarının, servet sahibi olma ihtiraslarını artırdığını da dikkate almak gerekir. Bu mevzuya ilişkin bir diğer mesele, paşaların taleplerinin buldukları bölgenin zenginliğine göre değiştiği, yönetim ve sarayla olan ilişkisinin de bu hususta oldukça belirleyici olduğudur. Çünkü paşa hakkında yapılacak herhangi bir şikâyette yönetimin vereceği karar ve takınacağı tavır hayati bir rol oynamaktaydı. Diğer taraftan bu hususta yapılan şikâyetler, en fazla paşanın başka bir yerde göreve başlamasıyla neticelendiğinden¹²³⁵ halkın ya da Avrupalıların tepkisi genelde uzlaşma yönünde olurdu. Üstelik böylesi zamanlarda uzlaşma sağlanması için ahidnameler, çoğunlukla fayda etmeyebiliyordu. Bundan ötürü Avrupalıların anlaşma uğruna farklı araçları kullanması gerekiyordu ki, bu araçlar hediye verilmesi ve belirli bir meblağın ödenmesi anlamına gelmekteydi. Esasında bu durum paşa ve diğer görevlilerin kişisel kazanç edinmelerinin bir yoluydu. Para ya da hediye talebi yalnızca paşalardan gelmediği gibi valilerin yanı sıra diğer görevlilerin de benzer istekleri olmuştur¹²³⁶. Özetlemek gerekirse, yağma sanatının mükemmel birer ustaları olarak görülen bu kişiler,

¹²³⁴ Nejat Göyünç, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, c. VI, s. 80.

¹²³⁵ Valilerin kanun dışı uygulamaları, kimi zaman onların görevden uzaklaştırılmalarına neden olabilmekteydi. Örneğin, 1613 yılında Halep beylerbeyi Hüseyin paşanın Venediklilere karşı baskıcı ve yıldırıcı tutumu ve bunda ısrarcı olması, görevden alınmasıyla sonuçlanmıştı. L. Blin; M. Poirier, *Alexandrie et la Méditerranée: Entre Histoire et Mémoire*, s. 1367.

¹²³⁶ L. Blin; M. Poirier, *Alexandrie et la Méditerranée: Entre Histoire et Mémoire*, s. 136-137; A. Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, s. 129-130.

görev yaptıkları kısa zamanda kendilerine daha iyi bir görev sağlamak, bir diğer ifadeyle bu görevi satın almak için zenginleşme ve para biriktirme gayretinde olmuşlardır¹²³⁷.

Genellikle bir yıllığına görev yapan paşalar görevleri sona ermesi durumunda başka bir bölgeye atanırlardı¹²³⁸. Ancak görev sürelerini uzatmak istediklerinde ek bağış yapmaları yeterli olabilmekteydi. Geniş yetkilere sahip olan paşaların bu gücü, Osmanlı yönetimi tarafından tayin edilmiş diğer yüksek rütbeli görevliler¹²³⁹ arasında görev paylaşımı yapılarak dengelenmeye çalışılmıştır¹²⁴⁰.

Başlangıçta eyaletin askeri işlerinden sorumlu olan paşalar, zamanla hem askeri hem de mülki amir konumuna gelmiştir. Mali ve adli hususlarda yetkileri sınırlı olan bu görevliler, bahsedilen yetkiyi kadı ve eyalet defterdarı ile paylaşmaktaydı¹²⁴¹. Ayrıca eyaletteki düzenin sağlanmasından sorumlu olarak vergilerin toplanmasına nezaret ederlerdi. İstanbul ile devamlı irtibat halinde olan paşalar, hapse atma, ceza verme, sokağa çıkma yasağı uygulama, yiyecek fiyatlarını belirleme, pazarları denetleme ve hatta vergi koyma gibi yetkilere de sahiptiler. Ayrıca verdikleri cezaların gelirleri de paşa ve tabilerine gitmekteydi. Divan-ı Hümayun benzeri divana sahip olan paşalar, kapı halkını¹²⁴² ihtiyaç ve ekonomik duruma göre belirlerlerdi¹²⁴³. Paşa değişimlerinde ya da görev nedeniyle paşanın başka bir yerde olmaları durumunda ise yerlerine muhassıllar bakmaktaydı. Dolayısıyla konsoloslar, paşaların yokluğunda, onun yerine bakan muhassıllar ile muhatap olmuşlardır.

¹²³⁷ L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. VI, s. 429.

¹²³⁸ Beylerbeyi, eyaletlerde görev yaptıktan sonra kubbe veziri ve zamanla sadrazam dahi olabilmekteydiler. M. A. Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı", s. 113.

¹²³⁹ Bahsi geçen görevliler vali muavini, bölük komutanı, birtakım idareciler, muhasebeciler ve kâtiplerden oluşmaktadır. A. Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, s. 112.

¹²⁴⁰ A. Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 25-26.

¹²⁴¹ M. A. Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı", s. 112.

¹²⁴² Kapı halkı tabiri, bütün saray halkı anlamına geldiği gibi küçük bir ordu ya da paşanın hizmetindeki kimseler manasında da kullanılmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapı halkının sayılarında artış yaşanmakla beraber, merkez ve taşra ümerası tarafından da güç ve ihtişamın göstergesi olarak görülmekteydi. Mehmet İpşirli, "Kapı Halkı", *TDVİA*, c. XXIV, 1997, s. 343. Arvieux, sabit garnizonlarda kalmayan, çoğu zaman kırsal kesimde ve masrafları paşalar tarafından ödenen kapı halkını gerekli görmektedir. Çünkü ona göre merkezden uzakta, insanların boyunduruk altında bulunduğu ve her an isyan etme potansiyeli bulunan bu yerlerde kapı halkı elzemdir. Paşa tarafından kapı halkına genellikle günlük ücrete ek olarak ekmek, tereyağı, et ve arpa verilmiştir. Dahası her bölüğün kaptanın askerlerine kahveyi şekersiz verdiği ve şeker koymak isteyenlerin bu masrafı kendilerinin karşılamak durumunda olduklarını yazar. Diğer taraftan Arvieux, kapı halkının Halep valisi Asi Hasan Ağa'ya cesaret ve sadakatle hizmet ettiklerini gören sadrazamın bu duruma engel olmaya çalıştığından, ancak daha sonra bunun gerekli olduğuna inanarak bundan vazgeçtiğinden bahseder. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. I, s. 438-439.

¹²⁴³ A. Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, s. 112. H. İnalçık, "Eyalet", s. 550.

Şehirde büyük saygınlığı olan bir diğer görevli de kadıdır. Şehre girişlerinde ihtiyaçlarını belli eden bu görevliler, beraberlerinde geniş bir yardımcı ve hizmetli kadrosuna sahipti. Kadılar, davaların yanı sıra nikâh akitleri, satış hüccetlerini düzenleme, noter hizmeti sunma ve vakıfların faaliyetlerini denetleme gibi görevleri de bulunmaktaydı. Dahası periyodik olarak vergi oranlarını denetledikleri ve vilayetle ilgili karar alma aşamasında yer aldıkları bilinmektedir¹²⁴⁴. Herhangi bir konsolosun tebaasının bir Osmanlı tebaası ile yaşadığı sıkıntı, kadı huzurunda görüldüğü gibi konsoloslar, bazı durumlarda Osmanlı yetkilileriyle yaşadıkları sorunları da kadı huzuruna taşımak istemekteydiler. Böylesi bir vaziyette, kadı huzurunda görülecek davada kadının tavrı kadar adil davranması da önemliydi.

Bulunduğu yerdeki ihtisab işlerine bakan ve kadının emrinde yer alan subaşı, taşrada mahkeme kararlarını yerine getirmekle yükümlüydü. Gündüzleri pazar ve mahallelerin asayiş, düzen ve tertibinden sorumluyken; geceleri ise uygunsuz takımın teftiş ve araştırılması ile meşgul olurlardı¹²⁴⁵. Ufak tefek kabahatler dışında, subaşılardan mahkemenin kararı olmadan ceza verme yetkisi bulunmamaktaydı. Diğer taraftan subaşı, Avrupa tebaasından biri ile Osmanlı tebaası arasında Osmanlı mahkemesinde görülen davalarda da yer alırdı. Bunların haricinde subaşının Avrupalı tüccara müdahalede bulunması ya da konsolosun evine izinsiz girmesi yasaktı. Söz gelimi, 1662 yılında Kıbrıs'ta ikâmet eden Abdi subaşı Fransız tüccarlarını taciz etmesi ve Fransız konsoloslarının evini basması nedeniyle İstanbul'a şikâyet edilmiştir¹²⁴⁶. Konsolosların subaşı ile doğrudan bir teması olmamasına karşın, subaşının görev kapsamı gereği bazı zamanlar aynı ortamda yer alabilmekteydiler. Bunun haricinde Gédoy'nun evraklarından öğrendiğimiz kadarıyla, konsoloslar çözülmesi gereken birtakım sıkıntılarında, ücretini vermek karşılığında subaşının gücünü kendi lehlerine kullanabilmekteydiler.

5.2. Gédoy'nun İstanbul-Halep Yolculuğu

7 Temmuz 1624 tarihinde İstanbul'dan gemiye binen Gédoy'nun görev yeri Halep'e doğru yola koyulmuştur. Konsolos ve 4 hizmetçisine yolculukları süresince Süleyman Ağa ve masrafları Gédoy'nun tarafından ödenen Süleyman Ağa'nın 20 adamı eşlik

¹²⁴⁴ A. Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, s. 113.

¹²⁴⁵ M. A. Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı", s. 121.

¹²⁴⁶ COA, ED, 26/1, h. 333, s. 116.

etmektedir. Gédoyın, Süleyman Ağa ile tanışmasa Halep'e gitmesine yardımcı olacak ve yolculuğunda ona eşlik edecek tercümanlar, kapıcılar, yeniçeriler ve askerlerin daha maliyetli tutacağını hesap etmiştir. Bu nedenle de Süleyman Ağa ile gidişini daha avantajlı bulmanın sevincini yaşamaktadır. Ne var ki İstanbul'dan ayrılımlarıyla beraber makûs talih, Gédoyın'nın peşini bırakmamış ve henüz yola çıkmalarından bir müddet sonrasında ters rüzgârlarla karşılaşmışlardır. Rüzgârın geçişlerine izin vermemesi üzerine tekrar geri dönmek zorunda kalan kabile, şehir merkezinden ziyade İstanbul'da bir köyde 3 gün boyunca kalmış ve rüzgârın dinmesini beklemişlerdir. Gédoyın, saygılı ve düşünerek konuşan bir adam olarak tarif ettiği Süleyman Ağa ile köyde kaldıkları süre zarfında, hoş ve keyifli bir zaman geçirdiklerini belirtmekle beraber Süleyman Ağa'ya dair birtakım detaylar aktarmaktadır. Buna göre konsolos, aslen Fransız ama düşünce bakımından Türk olduğunu söylediği Süleyman Ağa'nın Troyes Champagne'de doğduğu bilgisini Süleyman Ağa'nın hizmetçisinden öğrenmiştir. Gédoyın'nın anlatımına göre Süleyman Ağa, bu bilgiyi kimsenin öğrenmesini istememektedir. Çünkü ya Osmanlı padişahının hizmetinde görevinin gerektirdiği karşılığı alamayacağından ya da artık Türkler'den yana olmasından dolayı yaşadığı zayıflık ve utanç duygusundan ötürü bu bilgiyi saklamakta ve söz konusu meseleye dair konuşmamaktadır. Dolayısıyla Gédoyın, Süleyman Ağa'nın seçtiği tarafa gösterdiği bağlılık ve görevinin sağladığı iyi kazançtan dolayı onun bu tavrını haklı bulmaktadır¹²⁴⁷.

Yolculuk süresince Gédoyın, Arapça, Farsça ve Türkçe konuşmakta ve yazmakta mahir olan Süleyman Ağa'dan Türklerin dinsel törenleri, kanunları ve geleneklerine dair çok şey öğrenmiştir. Öğrendiği bu bilgilere ilişkin detay vermeyen konsolos, rutin sohbetlerden ziyade Süleyman Ağa'nın ruh haline göre muhabbet ettiklerinin detayını aktarır. Başlarda Süleyman Ağa'nın Fransız ruh haline göre saygılı bir kişilik olduğunu, ancak Türklerden söz açıldığı vakit onun Türk gibi kaba davrandığını belirten Gédoyın, kendi görüşü ve zihniyeti doğrultusunda Türklere ve Fransızlara dair bir kıyaslamada bulunmuştur¹²⁴⁸.

10 Temmuz 1624 tarihinde Rodosto (Rodosçuk) Limanı'na varan kabile, ardından Gelibolu Limanı'na ulaşır. İstanbul'dan ayrılalı henüz 20 gün geçmiştir ki kabile Gédoyın'nın isteği doğrultusunda birkaç gün kalmak maksadıyla İzmir'e uğrar. Gédoyın, İzmir'e uğrama gerekçesine dair detay vermemekle beraber İzmir konsolosu Samson

¹²⁴⁷ Gédoyın, *Journal et Correspondance de Gédoyın*, s. 136-137.

¹²⁴⁸ Gédoyın, *Journal et Correspondance de Gédoyın*, s. 100.

Napollon ile bitirmesi gereken bazı işler olduğu şeklinde açıklamada bulunur. İzmir’de kaldığı birkaç güne dair de bilgi aktarmayan Gédoy, yalnızca oradaki son gününde İzmir’in bahçelerini gezdiğini, bahçelerde çok fazla limon ve portakal gördüğünü paylaşmaktadır. Scio (Chio/Sakız) Adası’na gitmek üzere İzmir’den ayrılan konsolos, Scio kanalına giden yolda tehlikeli bir olayla karşılaşır. Buna göre kanalda yaşayan herkesin hırsız olduğunu belirten Gédoy, hırsızların uzun süre kendisini takip ettiğini ancak Tanrının kendisini koruması sayesinde onları atlattığından bahseder. 24 Temmuz’da Scio’ya ulaşmasına müteakip İstanbul’dan gelen haberleri işiten konsolos, öğrendiği bilgileri doğrudan yeni dışişleri sekreteri Ville aux Clercs’e ve daha birkaç kişiye aktarma gereği duymuştur¹²⁴⁹.

İstanbul’dan gelen haberlere göre, 19 Temmuz 1624¹²⁵⁰ Cuma günü¹²⁵¹ Ruslara ve Lehlere bağlı olan Kazaklar¹²⁵², 70 gemi (saicques)¹²⁵³ ile Karadeniz kanalından girerek padişahın sarayını görece kadar ilerlemişlerdir¹²⁵⁴. 1624 yılındaki eylem, Kazakların İstanbul’a ya da Osmanlı Devleti sınırlarına yaptığı ilk saldırı değildir¹²⁵⁵.

¹²⁴⁹ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 145-146.

¹²⁵⁰ Esasında bu saldırı, 20 Temmuz 1624 tarihinde gerçekleşmiştir.

¹²⁵¹ Dönemin şahidi olan ve bu süreçte İstanbul’da bulunan Thoma Roe, saldırının tarihini 9 Temmuz 1624 olarak vermektedir. Bunun dışında elçi, Kazakların 9 saat boyunca yağma yaptıklarını, bu olayın Türkleri küçük düşürdüğünden bahsetmektedir. Üstelik şimdiye kadar böyle bir korku ve kafa karışıklığı olmadığını belirten elçi, Osmanlı Devleti’nin ne kadar zayıf ve hazırlıksız olduğunu ortaya çıktığını yazmaktadır. Üstelik elçi Kazakların saldırılarının bununla son bulmadığını ve bu tarz eylemlerini devam ettirdiklerini de eklemektedir. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 257- 258, 265, 294.

¹²⁵² Kazaklar, eski zamanlardan beri Orta Asya’nın geniş bozkırlarında yaşayan çeşitli Türk boylarının birleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Tarihi çok eskilere dayanan Kazaklar, Altınordu ve Timur devletlerinin parçalanmasından sonra ortaya çıkan bir Türk Hanlığıdır. Don, Dinyester ve Dinyeper nehirleri civarında yerleşmiş olan topluluk, kısa süreliğine de olsa bağımsız bir devlet kurmuştur. Birden fazla kolu bulunan Kazaklardan Zaporojya Kazakları, XVI., XVII. ve XVIII. yüzyılın neredeyse tamamında Lehistan-Litvanya Birliği, Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı’na karşı gelmiştir. Kimi zaman da bu devletlerden biriyle müşterek hareket ederek bir diğerine karşı hareket etmiştir. Uzunçarşılı, Kazakların temel geçimlerinin yağma ve çapul olduğu için onların genellikle menfaatleri doğrultusunda hareket ettiklerinden bahseder. Diğer taraftan Ruslar da, Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki bölgede üstünlük kurmak adına Kazakları kullanmışlardır. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III, , s. 111; Mustafa Daş, Akmaral Ospanova, “Osmanlı Devleti ile Kazak Hanlığı Arasındaki Siyasi İlişkiler (XVIII. Yüzyıl)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, s. 381, 383; Halil İnalçık, “Karadeniz’de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede”, *Çanakkale Savaşları Tarihi*, ed. Mustafa Demir, c. I, İstanbul 2008, s. 59.

¹²⁵³ Gédoy bu gemilerin en küçüğünün 50 kişiyi taşıdığı bilgisini vermektedir.

¹²⁵⁴ Gédoy, Osmanlı padişahının bulunduğu saray ile Kazak ve Rus gemilerinin yaklaştıkları mesafenin Paris-Saint Denis uzaklığı kadar olduğu notunu düşmektedir.

¹²⁵⁵ Bu bölgenin Osmanlı Devleti açısından taşıdığı öneme değinmek gerekmektedir. Karadeniz’in doğal ve beşeri zenginlikleri İstanbul’a yönlendirilmekteydi ve bu durum bir Osmanlı politikası haline gelmişti. Karadeniz’e hâkim olmak Osmanlı Devleti’nin güç ve zenginliğinin temel taşlarından biriydi. Üstelik bu bölge kıyı ve deniz yollarının güvenliğini sağlamanın yanı sıra dış güçler karşısında da güçlü bir strateji tesis etmekteydi. Bu nedenledir ki Kazakların, İstanbul Boğazı ve Karadeniz kıyılarına yaptıkları yağma ve talanlar Osmanlı Devleti’ni siyasi, demografik ve ekonomik olarak oldukça olumsuz bir yönde etkilemiştir.

Nitekim Kazakların İstanbul ve çevresine ilk¹²⁵⁶ saldırısı 1615¹²⁵⁷ tarihidir. Üstelik bu vakte kadar Samsun, Trabzon, Kefe ve Sinop'a¹²⁵⁸ akınlarda bulunan Kazaklar için böylesi eylemler, ganimet toplamanın bir yoluydu. 1616 yılında Samsun, Trabzon ve diğer şehirlere akınlar yaparak boğaz kıyılarındaki toprakları harap eden Kazaklar'ın 1617 tarihli İstanbul yağmaları büyük yankı uyandırmıştır. Yaklaşık 100 adet gemi ile İstanbul boğazına gelip etrafı yıkan Kazaklar üzerine padişah tarafından kuvvet gönderilmesi neticesinde bir antlaşma imzalanmıştır. Ne var ki antlaşma sadece kâğıt üzerinde kalmış ve saldırıların şiddeti artarak devam etmiştir¹²⁵⁹.

Kazakların 1624 yılındaki Yeniköy saldırısı, yine yağma ve talan tarzındaki istilalarından biridir ve bu hareket büyük ses getirmiştir. Söz konusu istilada Sarıyer, Tarabya, İstinye, Büyükdere ve Yeniköy yağmalanmış, her yer yakılıp yıkılmıştır¹²⁶⁰. Gédoy'nın anlatımına göre, Yeniköy'de karaya çıkan bu kişiler kendilerine muhalefet eden herkesi Türk ve Yunan demeden öldürmüş, soygunlar yapmış ve Yeniköy'ü¹²⁶¹ yakarak yerle bir etmiştir. Üstelik sonrasında yanlarına aldıkları bir milyondan fazla altın ile geri dönerek yollarına gitmişlerdir. Konsolos, yapılan saldırının padişahın gözünün önünde olduğunu, ancak onun hiçbir şey yapamadığını¹²⁶² kaydetmektedir. Buna göre,

Nitekim halk, yapılan saldırılar nedeniyle kıyılardan kaçarak iç bölgelere sığınmıştır. Victor Ostapchuk, "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids", *Oriente Moderno*, 81/1, s. 28, 30; H. İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", s. 59.
¹²⁵⁶ İstanbul'a saldırı gerçekleştirilmeden önceki yıllarda, Kazak eşkiyaları sınır tecavüzlerinde bulunmuşlardır. Bilhassa XVI. yüzyılın sonuna doğru bu akınlarda artış yaşanmıştır. Osmanlı Devleti 1589-1590 yıllarında, Kazak saldırılarına karşı Lehistan'ı uyarmasının yanı sıra bu saldırılara engel olmak amacıyla İsmail Geçidi'nde bir kale inşa edilmesine karar vermiştir. Bu hususlara ilişkin verilen hükümlere dair bkz. Reyhan Ayaç, *66 Numaralı (H. 997-998/M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, h. 14, 72, 102, 125, 130, 184, 550, s. 84-85, 122-123, 142-143, 155-156, 159, 393-394.

¹²⁵⁷ Kazaklar, 1615 yılında 80 kadar gemiyle İstanbul, Mizevna ve Arhioka limanlarının arasında baskın yapıp etrafı talan etmişlerdir. Osmanlı Devleti tarafından karşılığı verilse de bu durum Kazakların saldırılarını devam ettirmelerine engel olmamıştır. Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", *İlmi Araştırmalar*, 6, İstanbul 1998, s. 765.

¹²⁵⁸ Halil İnalçık, Kazakların Karadeniz kıyılarına saldırıları nedeniyle Karadeniz'in bir "Osmanlı Gölü" olduğu yönündeki efsanenin tarihe karıştığı yorumunda bulunmaktadır. H. İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", s. 60.

¹²⁵⁹ P. Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", s. 767.

¹²⁶⁰ H. İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", s. 61.

¹²⁶¹ Yeniköy/Yenişehir'e ilişkin Gédoy'n, paşaların ve Osmanlı Devleti'nin ileri gelen yöneticilerinin orada yaptırdıkları çok güzel abideler nedeniyle bu isimle anıldığından bahseder.

¹²⁶² Victor Ostapchuk, 1624 tarihli Kazak istilasına dair Fransız elçisi Césy'nin de benzer ifadelerde bulunduğundan söz eder. Buna göre Césy, Kazak istilası nedeniyle Sultan Murad'ın (1623-1640) saraydan saldırıyı kaygı içinde seyrettiğini, bu cüretli akınlar nedeniyle İstanbul halkının heyecan ve korku içinde olduğundan bahsetmektedir. Üstelik elçi Césy'nin, Karadeniz'de Kazak filosu görüldüğü zaman İstanbul halkını kaygı ve heyecanın sardığı, bu durumun onları vebadan daha fazla etkilediğinden bahseder. Söz gelimi, 1621 yılında Boğaz'ın girişinde görülen az sayıdaki şaykanın (küçük bir savaş gemisi) panik havası yarattığına yer verir. V. Ostapchuk, "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids", s. 77, 80.

yalnızca 400-500 civarında kayık silahlandırılarak Rusların ve Kazakların peşinden gitse de Gédoy'n, bu durumun hiç bir işe yaramadığını¹²⁶³ yazmaktadır¹²⁶⁴. Yaşananlar karşısında konsolos, Türklerin böylesine güçsüz olduklarına inanmanın imkânsız olduğundan ve neredeyse herkesin bu duruma şaşırıldığından bahseder. Türklerin işlerinde ve akıllarında karışıklık yaratan söz konusu meselenin onları ne derece kötü duruma düşürmüş olduğu üzerinde duran Gédoy'n, iyi derece silahlandırılmış en fazla 40 geminin İstanbul'u ele geçirebileceği kanaatindedir. Dahası konsolos, kendi emrinde yeterince silahlandırılmış 4 adet geminin bulunması halinde İstanbul'u Türklerden alabileceğini¹²⁶⁵ dahi yazmaktadır¹²⁶⁶. Bu noktada Gédoy'n, Türklerin eski vaziyetleri düşünüldüğünde

¹²⁶³ Gédoy'n, kazakların üzerine gönderilen Osmanlı kuvvetlerinin bir işe yaramadığından bahsetmesine karşın, Naima, Osmanlıları gören Kazakların hemen kaçtığından söz eder. M. Naima, *Tarih-i Na'imâ*, c. II, s. 566. Boğaziçi'ne kadar giren ve yağma yapan Kazaklar kısa sürede bertaraf edilmiş, ancak bu eylem İstanbul'da büyük panik yaşanmasına yol açmıştır. Ertesi sene Karaharman'da yapılan mücadelede sonucunda Kazaklar'a bu eylemlerinin hesabı sorulmuştur. Z. Yılmaz, "Murad IV", s. 181. Bir başka kaynakta da Kazakların İstanbul Boğazı'na saldırıp Yeniköy'e kadar yaluların yağma edildiği, ancak Karadeniz'deki Osmanlı filosunun ve nehir ağızlarını tutan kale komutanlarının dikkati sayesinde bu saldırının önlediği şeklinde bir bilgi yer almaktadır. Üstelik Osmanlı donanmasının bir sene önceki başarılı İstanbul Boğaz akınının verdiği cesaretle, 1625 yılında Karadeniz'e açılan kalabalık bir Kazak grubunun yok edildiği kaydedilir. Buna göre, Osmanlı filosu yapılan saldırılara karşı acil önlemler almışlardır. 1625 yılında Receb Paşa donanmasıyla Karaharman'da Kazak filosu ile savaşmış ve savaşın sonucunda Kazaklar yenilgiye uğratılmıştır. Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1789)", *Türkiye Tarihi*, ed. Sina Akşin, c. III, İstanbul 2002, s. 25; H. İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", s. 61. Diğer taraftan söz konusu mücadelede Kazaklar her ne kadar yenilgiye uğratılmış olsalar da Osmanlı dışı kaynaklarda aslında büyük bir zafer olmadığı ve abartıldığı ileri sürülmüştür. V. Ostapchuk, "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids", s. 87.

¹²⁶⁴ Yeniköy saldırısı, İstanbul'da önemli ölçüde zararlı sonuçlanmasının yanı sıra halk arasında büyük bir korku yayılmasına yol açmıştır. Kefe ve diğer Kırım limanlarından İstanbul'a buğday, un, yağ ve daha birçok erzak getirmekte olan Rum navluncular, Yeniköy'de Kazaklar tarafından yağma edilmiştir. Üstelik yapılan saldırıların Karadeniz kıyılarında oturan reaya üzerindeki olumsuz etkisi, Osmanlı Devleti'nin avarız vergilerinde bir düşüş yaşamasına neden olmuştur. V. Ostapchuk, "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids", s. 64; H. İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", Çanakkale Savaşları Tarihi, s. 62; Mehmet Ali Ünal, "17. Yüzyılda Karadeniz'de Kazak Saldırıları ve Karadeniz Ticareti", *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik*, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2013, s. 855. Naima, Osmanlı donanmasının Kefe'de meşgul olması nedeniyle Karadeniz'i boş bulan Kazakların 20 Temmuz 1624 tarihinde 150 tane şayka ile Boğaz Hisarı'na gelerek Yeniköy'ü yağmaladıklarını ve birkaç dükkânı da yaktıklarından bahseder. Olayın duyulması üzerine İstanbul'dan gemilere bindirilen bostancı ve yeniçeriler, olay yerine gönderilmiştir ve bunu gören Kazaklar hemen kaçmışlardır. Naima olayı "melâ'inin bu merteye ikdâm ile Boğaz'a hücumu bir târihte mesmû'û olmamıştır" cümleleriyle yorumlar. M. Naima, *Tarih-i Na'imâ*, c. II, s. 566.

¹²⁶⁵ Benzer bir düşünce Thomas Roe tarafından da yapılmıştır. Roe, bu kadar küçük bir kuvvetin İstanbul'a bu tarz bir saldırıda bulunmasını, devletin zayıflığına yormuştur. Elçi burada hatanın gözleri kör olan Hristiyanlarda olduğunu ve bu durumun Türklerin yararına neticelendiğini kaydetmektedir. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 258.

¹²⁶⁶ Gédoy'n'ın Türklerin bu derece zayıf bir vaziyette olduğunu düşünmesinin gerekçelerinden biri Kazakların yaptığı eylemlerdir. Ancak, Kazakların bu tarz rahat hareket etme ve Osmanlı Devleti'ni zarara uğratma eylemlerini kolaylaştıran etkenlerden en önemlisi, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklıklardan yararlanmış olmaları ve uygun zamanını kollamaları olmuştur. II. Osman'ın katledilmesi ve ardından yaşanan siyasi sıkıntı ve isyanlar; Kırım'da mevcut tarihlerde taht kavgalarının yaşanması ve Kırım şehzadelerinin Kazaklarla ittifaklık kurmaları; IV. Murad'ın Revan seferinde (1638) olması

mevcut durumun Hristiyanlara inanılmaz gelebileceğini söyler. Bu hususta konsolos, Türklerin artık gücünün bittiği, tekrardan eski vaziyetlerine döneceklerine dair hiçbir emarenin bulunmadığı ve yaratıcının eli olmadan tekrar ayağa kalkamayacakları görüşündedir. Çünkü ülkenin her bir yanında ayaklanmalar baş göstermiş, içte ve dışta devam eden sıkıntılar, imparatorluğun yönetimine de sirayet etmeye başlamıştır. Gédoy'nun aktarımına göre, devlet yönetimi yeniçerilerin elinde kalmış bir vaziyettedir¹²⁶⁷ ve hem yeniçeriler hem de Osmanlı görevlileri için her şeyin ederi yalnızca kan ya da paradır. Devlet, artık bahsi geçen kimselerin işlerine geldiği gibi yönetilmekle beraber adalet de ona paralel bir şekilde uygulanmaktaydı. Bu ülkede yalnızca en zenginler ve en güçlü insanlar hak sahibi olabiliyordu. Netice itibariyle konsolos, söz konusu meseleler ve artan vergiler sonucunda halkın isyan halinde olduğunu söylemektedir. Mevcut duruma karşın Gédoy'nun, 15 yaşındaki¹²⁶⁸ zavallı, zeki ama güçsüz Osmanlı sultanının etrafının çıkarıcı devlet görevlileriyle çevrili olduğundan ve bu görevlilerin kendi menfaatleri uğruna istedikleri kişiyi öldürüp istedikleri kişiye de görev verdiklerinden bahseder. Üstelik dahili isyanlara padişahın sağ kolu olan Tatar kralı da katılmış ve Tatarlar Karadeniz'in en önemli şehirlerinden olan Caffa'yı (Kefe) kuşatmışlardır¹²⁶⁹. Osmanlı Devleti, Kefe'ye 35 gemi gönderse de bu gemilerden şimdiye kadar bir haber alınamamıştır. Esasında Gédoy'nun, Kazakların son istilasını Kefe kuşatmasına dayandırır. Buna göre, Osmanlı Devleti tarafından Kefe'ye gönderilen ve bu

Kazakların saldırımları için en uygun zamanlar olmuştur. M. A. Ünal, "17. Yüzyılda Karadeniz'de Kazak Saldırıları ve Karadeniz Ticareti", s. 854.

¹²⁶⁷ Thomas Roe bu hususta, II. Osman'ın öldürülmesinden sonra ülkede her an değişikliklerin yaşanabileceğini; askerlerin yönetimi ellerine almaya başladıklarını, paşaları ve devlet ileri gelenlerini katlettiklerini ve bu nedenle de ülkenin yönetilemediğini yazmaktadır. T. Roe, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, s. 69.

¹²⁶⁸ IV. Murad 27 Temmuz 1612 tarihinde doğmuştur. Dolayısıyla Gédoy'nun sözünü ettiği zamanda Osmanlı padişahı henüz 12 yaşındadır. Z. Yılmaz, "Murad IV", s. 177.

¹²⁶⁹ 1475 yılında Osmanlı Devleti'nin tabiliğine giren Kırım, Osmanlı Devleti nezdinde ayrıcalıklı ve önemli bir konuma sahipti. Osmanlı hâkimiyeti altında sadakatle hizmette bulunsa da zaman zaman muhalif hareketler de sergilemekteydi. 1624 yılındaki Kefe saldırı, bu duruma bir örnektir. Buna göre, Canıbek Geray lehine tahttan feragat etmek istemeyen Mehmed Geray ve Şahin Geray kardeşler Kefe kalesini kuşatmışlardır. Üstelik Osmanlı Devleti bu meseleyi ancak 4 sene sonra halledebilmiştir. Alp Atakan Eryılmaz, "Kırım Hanlığı'nda Muhalefet: Mehmed Giray ve Şahin Geray Kardeşlerin İsyanı", *Journal of International Eastern European Studies*, 2/2, s. 478-479.

nedenle de İstanbul'da gemi olmadığını haber alan Kazaklar¹²⁷⁰ İstanbul saldırısını gerçekleştirmişlerdir¹²⁷¹.

Osmanlı Devleti'nin geneline ilişkin bu tarz detaylar veren Gédoy, özellikle Halep'te her şeyin bitmiş, İskenderun limanının da Mağrib korsanları tarafından yakılmış bir vaziyette olduğundan söz etmektedir. Gédoy, halkın söylentilerine göre İskenderun limanının yakılma emrinin aslında Hristiyanların bir komplosu olduğu ve Fransızların çöküşünden avantaj sağlayacak kimseler tarafından yapıldığı detayına yer vermektedir. Korsanlar, İskenderun Limanı'na gelerek çok sayıda gemiye el koymuş, insanları tutsak etmiş ve de önemli meblağlarda da para çalmışlardır. Nihayetinde Gédoy, yaşananlar karşısında artık hiçbir geminin bu limana yanaşmak istemediğini bildirmektedir¹²⁷².

Gédoy, 1624 yılında Mağrib korsanları tarafından İskenderun limanının yakılması hadisesine dair önemli detaylar aktarsa da bu bilgilerde birtakım abartı ve eksiklikler bulunmaktadır. Bahsedilen olaya ilişkin öncelikli olarak yer verilmesi gereken şey, limanın yakılmasının Halep ticaretine ciddi ölçüde zarar verdiği'dir. 1624 yılının Mart ayı boyunca devam eden korsanların bu eylemleri, İskenderun iskelesinin yakışalık olarak 7-8 ay boyunca işlememesine neden olmuştur¹²⁷³. Üstelik 1624 senesinin sonuna doğru limana birkaç gemi gelse de bu gemiler kayda değer emtia getirmemiş ve dolayısıyla bu durum bölgenin başta gümrük vergisi olmak üzere damga, nukûd ve duhan vergilerinde neredeyse yarı yarıya oranda bir kaybın yaşanmasına neden olmuştur¹²⁷⁴. Nitekim İskenderun voyvodası olan Mehmed Ağa, 1624 yılındaki korsan saldırısı sonucunda yaşanan vergi gelirlerinde önemli bir düşüşle karşılaşmıştır¹²⁷⁵. Buna göre voyvoda Mehmed Ağa toplamda 40.000 kuruş taahhüt ettiği gümrük, nukûd, damga, duhan, liman hakkı ve iskele mahsulünden yalnızca 24.080,5 kuruş tahsil edebilmiştir¹²⁷⁶. Netice

¹²⁷⁰ 1624 Yeniköy saldırısı, Kazakların Osmanlı Devleti'ne karşı yaptıkları son eylem de olmamıştır. 1637 yılında Kırım hanlığında birtakım karışıklıkların yaşanmasını fırsat bilen Kazaklar, Rusların yardımı ile Azak kalesini muhasara etmiş ve buradaki Müslüman halkın birçoğunu katl etmişlerdir. Kazaklar, Onikidivan, Gölbararı, Zerzene, Yedidivan ve Hisarönü kadılıklarına yakın olan karyelere saldırmışlardır. Kazaklara karşı bahsedilen bölgelerin savunulmasına dair bahsi geçen bölgeye hükümler gönderilmiştir. Hükümler için bkz. Fatma Kaytaç, *88 No'lu Mühimme Defteri (Transkripsiyon ve Özet)*, h. 10, 47, 328, s. 6-7, 29-30, 180-181.

¹²⁷¹ 24 Temmuz 1624 tarihli, M. de Ville'e hitaben yazılan mektup; 9 Ağustos 1624 tarihli Marescot'ya hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 147, 152-153.

¹²⁷² Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 154.

¹²⁷³ C.O.A. TSMA.d.1306/1/3.

¹²⁷⁴ C.O.A. TSMA.d.1306/1/4.

¹²⁷⁵ C.O.A. TSMA.d.1306/1/5

¹²⁷⁶ C.O.A. TSMA.d.1306/1/6.

itibariyle, gelirlerdeki bu düşüş korsan saldırılarından İskenderun limanının, dolayısıyla da Halep ticaretinin yaşadığı kayba işaret etmektedir.

Halep ticaretindeki düşüş 1624 yılı sonuna kadar devam etmekle birlikte, voyvoda Mehmed Ağa ve voyvoda Ramazan Ağa ticaretin tekrardan kurulması ve vergi gelirlerinin artması maksadıyla iskeleyi tamir ettirmişlerdir. Ancak gümrükte para kalmadığından iskelenin tamiri için yapılan masrafin muhasebe defterine kaydedilmiş olması, ticaretin azalması neticesindeki gümrük kayıplarına işaret etmektedir¹²⁷⁷. Üstelik iskelenin tamiri dışında korsan saldırısı sonucunda harap olan gümrükhane de voyvoda Mehmed Ağa tarafından mal-ı miriden 450 gurûş alınması sonucu tamir ettirilmiştir¹²⁷⁸. Bütün bu gelişmeler Halep ticaretindeki düşüşün geçici olduğunu ve ticaretin tekrardan eski düzenine kavuşacağını gösterse de Gédoyne ticaretin tamamen bittiği ve son noktasına geldiği iddiasındadır.

Diğer taraftan Gédoyne, korsan eylemleri sonucunda limanda yaşanan sıkıntıların Fransızlara özgüymüş gibi Fransızların ticaretini mahvetmek adına Hristiyanlar tarafından planladığını yazmaktadır. Şüphesiz limanın zarar görmesi ve bir müddet gemilerin gelmemesi durumu, Halep'te ticaret yapan herkesi etkilemiştir. Üstelik bahsi geçen dönemde Halep ticaretinin düşüşü korsan eylemleri dışında Fransa ve İngiltere'de görülen taundan da etkilenmiştir. Buna göre, Fransa'dan ve İngiltere'den gemilerin gelmediği ve daha önceki yıllarda birçok para kazanılırken taun ve korsan etkisi nedeniyle hiç tahsilat yapılmadığı bilinmektedir.¹²⁷⁹

Bütün bunların dışında Gédoyne, mevcut şartlar altında elçi Césy'nin Halep'in yaşadığı ticari kayıptan kaçmaya çalıştığını ve Halep tüccarlarından aldığı 4.000 ya da 5.000 lirayı ödemek istemediğine yer verir. Elçinin eylem ve düşüncelerine karşı olan Gédoyne, elçiye katılmadığı için onun tarafından sevilmediğini ve elçi Césy görevde olduğu sürece kendi işlerinin başarısız olacağını yazarak, elçi ve kendisi arasındaki duruma açık bir şekilde işaret etmektedir. Bu noktada Gédoyne'nin tek temennisi kendisinin Halep'te olduğu gibi elçinin de İstanbul'da oyalanacak işlerinin olmasıdır¹²⁸⁰. Bir diğer ifadeyle Gédoyne, elçinin yoğun meşgale içerisinde kendisini ve Halep ticaretini rahat bırakması temennisindedir.

¹²⁷⁷ C.O.A. TSMA.d.1341/5

¹²⁷⁸ C.O.A. TSMA.d.1306/1/2.

¹²⁷⁹ C.O.A. TSMA.d.1341/3; C.O.A. TSMA.d/1341/4. C.O.A. TSMA.d.1341/6.

¹²⁸⁰ Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 185.

Yaklaşık olarak 6 aydır ne Paris'ten ne de Fransa'dan mektup almayan konsolos mektuplarının durdurulduğunu düşünmeye başlar. Gédoy'n'a göre böylesi bir süreçte ticaret limanlarının esas koruyucusu olan elçi, ticaretin yaşadığı sıkıntılardan kendisine avantaj sağlamakla beraber bu durumdan zevk bile almaktadır. Konsolos, Marsilya'dan son gelen gemilerden birkaç duyum almıştır. Bu söylentilerden ilki, Sanson Le Page isimli birisinin Halep konsolosluk görevini Gédoy'n'dan alacağıdır. Bir diğer söylenti ise yeni dışişleri Clercs'in, belirli bir ücret karşılığında Halep konsolosluğunu Montanegre adlı birine vereceğidir. Gédoy'n, Puysieux tarafından terkedildiğini ve içinde bulunduğu karışıklık nedeniyle kendisini savunamayacağını belirtmekle beraber Halep konsolosluğu görevinden bir an evvel kurtulmayı beklediğini bilhassa ifade eder. Bu isteğinin gerekçesini ise, kendisi ne yaparsa yapsın nasıl olsa elçi Césy'ye yaranamayacağını ve elçinin yaptığı eylemleri de kendisinin kabul edemeyeceği şeklinde açıklar¹²⁸¹.

Gédoy'n ve Süleyman Ağa, Sakız Adası'ndayken orada Rodos'a gitmeye hazırlanan 17 tane Türk gemisi görür ve her ikisi de aldıkları ortak kararlar bu gemileri ziyaret ederler. 17 geminin kaptanı da onları gemilerine davet etmek için birbirleriyle yarışmış ve sonuç olarak 27 Temmuz'da gözlerine daha iyi görünen Şaban isimli reisin gemisine binmişlerdir. Gédoy'n, 20 sene öncesinde geldiği Sakız Adası'nda delice sevdiği Maretou isimli bir kadını yeniden gördüğünden bahseder. Karşılaştıklarında aralarında yaşananlardan dolayı kadının utanç ve pişmanlık duyduğunu bildiren Gédoy'n, kadının eski güzelliğinin yerine kırışık ve çökmüş bir yüz görmüştür. Diğer taraftan ise konsolos, Maretou'nun karşısında hala dinç bir adam gördüğü kıyasını yaparak kendisini övme fırsatını kaçırmaz. Son olarak, uzun bir süre kadının peşinden koştuğundan ancak kadının soylu ailesi adına utanç getirmek istemediği için hislerine direndiği şeklinde maziye dair detaylar aktaran konsolos, kısa da olsa evrakları arasında yeni bir aşk hikâyesine daha yer vermiştir¹²⁸².

27 Temmuz'da Sakız Adası'ndan ayrılan kabile, geçtikleri birkaç limanın ardından Kuşadası'na ulaşmıştır. Bu noktada Gédoy'n, 5 yıldır Kuşadası'nda yeni bir limanın yapıldığı ve yeterince verimli ve güzel bir ticaret alanı oluştuğu bilgisini verir. Provence gemilerinin limana girerek ticaret yaptıklarını ekleyen konsolos, Kuşadası limanında, Mısır'dan gelen haracı¹²⁸³ Osmanlı padişahına götüren 4 gemi görmüştür. Söz konusu

¹²⁸¹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 145.

¹²⁸² Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 148.

¹²⁸³ Osmanlı Devlet'i'nde eyaletler salyaneli, salyanesiz ve imtiyazlı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Salyanesiz eyaletlerde tımar sistemi uygulanırken salyaneli eyaletlerde uygulanmamaktaydı. Ayrıca

durum, Gédoy'n ve Süleyman Ağa'nın bindiği geminin kaptanının 12 gemi ile beraber Mısır'dan gelen gemilere eşlik etmesini gerektirir. Böylelikle Gédoy'n ve Süleyman ağa Sakız'dan ayrılan ve Rodos'a giden diğer gemilerle beraber 8 Ağustos 1624 tarihinde Rodos'a ulaşmışlardır. Birkaç gün boyunca Rodos'ta kalan konsolos, orada kısa bir gezinti yaptığından bahsetmekle yetinerek gezisine dair detay vermez¹²⁸⁴.

Gédoy'n, Kıbrıs'a geçmeden evvel Fransa'dan tanıdığı ünlü bir doktorun oğlu olan Marescot'ya mektup yazmıştır. Mektubunda söze sitemle başlayan konsolos, Marescot tarafından unutulup unutulmadığını sorgulamaktadır. Eğer unutulmadıysa mutlaka birilerinin Marescot'yu kendisine mektup yazmaması için sürekli tehdit ettiği açıklamasında bulunur. Aksi takdirde Gédoy'n, başka türlü neden kendisine mektup yazılmıyor olmasına anlam verememektedir. Sitemlerinin ardından bir başka ihtimali daha gündeme getiren konsolos, mektupların başkaları tarafından tutularak iletilmediğini de hesaba katar. Çünkü İstanbul'dan aldığı habere göre üç adet mektubun kendisine doğrudan iletilmeyip İstanbul'da açılmış olduğunu öğrenmiştir. Bu mektuplardan ikisi Fransa'dan gelen ve biri de Gédoy'n tarafından Fransa'ya gönderilen evraklardır. Gédoy'n'ya göre mektupların okunmasının nedeni, Osmanlı yönetiminin Hristiyanların işlerine dair bilgi almak istemesidir. Çünkü Osmanlı yönetimi, içine düştüğü zayıflık nedeniyle sebepsiz yere Avrupalı devletlerden şüphelenmekte ve onların silahlanarak kendi üzerlerine gelip gelmeyecekleri endişesini taşımaktadırlar. Mektupların bu şekilde açılmasından ve Avrupalılardan sürekli şüphe duyulmasından dolayı elçilerin rahatsız olduğunu belirten konsolos, söz konusu duruma çözüm bulunmazsa elçilerin her şeyi bırakarak gitmekte kararlı olduklarını yazmaktadır. Diğer taraftan Gédoy'n, kendi çektiği sıkıntı ve acıların elçiler tarafından da bu şekilde deneyimleniyor olmasının kendi acısını dindirdiğini dile getirerek, bu ülkede sıkıntı yaşayan kişinin bir tek kendisi olmamasına

salyaneli eyaletlerde yıllık vergi gelirleri tımar olarak dağıtılmaz ve doğrudan hazine adına toplanırdı. Toplanan vergilerden, mahalli harcamalar için gerekli tutarın ayrılmasının ardından kalan paranın merkezin bütçesine aktarıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde 9 adet salyaneli eyalet bulunmaktadır. Bunlar, Mısır, Bağdat, Basra, Habeş, Yemen, Lahsa, Cezayir-i garp, Tunus ve Trablusgarp'tır. Salyaneli eyaletlerin merkeze düzenli olarak gönderdikleri bu gelir fazlasına "irsaliye hazinesi" denilmektedir. Halil İncılık, "Eyalet", s. 549; İdris Bostan, "Sâlyâne", *TDVİA*, c. XXXVI, 2009, s. 59. Ayrıca irsaliye hazinesinin detayı için bkz. Engin Aslan, *Mısır'dan Osmanlı Sarayı'na Zahire Sevkiyatı (1650-1700)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2017. Gédoy'n'ın Mısır'dan merkeze gönderildiğini söylediği haracın "irsaliye hazinesi" olduğu düşünülmiştir. Ancak irsaliye hazinesinin kara yoluyla merkeze gönderilme âdeti olduğundan, Gédoy'n'ın burada sözünü ettiği ve haraç olarak tanımladığı gönderinin hububat olduğu tahmin edilmektedir.

¹²⁸⁴ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 151.

sevindir¹²⁸⁵. Mektupların İstanbul'da açılıyor olması meselesine ilişkin ise, görevinde kalıcı olması halinde doğrudan gemi yoluyla iletişim kuracağından söz ederek içindeki umuda dair birtakım emareleri yansıtır¹²⁸⁶.

10 Ağustos günü Famagoust'a (Kıbrıs) geçen Gédoy'n, Mısır haracına eşlik eden 12 gemiye ve bu gemide bulunan köleler meselesine yer verir. Buna göre, Kıbrıs limanına varan ve Mısır haracını taşıyan gemiye güvenlik gerekçesiyle eşlik eden 12 adet koruma gemisi Kıbrıs'a girdikten hemen sonra bütün silahlarını indirmiş ve ardından gemiden köleler de dâhil herkes inmiştir. Gédoy'n, Kıbrıs'ın sahip olduğu yapı nedeniyle kölelerin hiçbir yere kaçamayacağı, bu nedenle de kendisi etrafında birçok kölenin dolaştığı detayını ekler. Sefil bir vaziyette olan kölelerin kurtuluş amacıyla gökyüzüne, toprağa, arkadaşlarına, anne ve babalarına dua ettiklerinden bahseden konsolos, onlar arasında en az 150 Fransız köleyi görmüştür. Köleler için elinden pek fazla bir şey gelmediğini söyleyen konsolos, en azından Hristiyanlara iletmek amacıyla her birinin ismini alarak kaydeder. Üstelik konsolos, ilerleyen süreçte görevden alınma evrakları kendisine ulaştığı zaman bile, bu köleler için Fransa'ya mektuplar yazdığına işaret eder. Gédoy'n, henüz seyahatinin başındayken Venedik gemilerinde gördüğü iki Fransız esirine¹²⁸⁷ yaptığı gibi şimdi de burada gördüğü ve haline çok acıdığı bir Fransız esirine Fransa'ya yazdığı mektubun cevabı gelene kadar satın alma sözü verir. Gédoy'n'ın aktarımına göre, Fransız esir yaklaşık 10-12 yıldır düşünilemeyecek kadar berbat ve sefil bir halde Türk'ün değneği altında kalmıştır. Neredeyse aynı durumda olan yaklaşık 100 esir arasında en fazla onun haline acıyan konsolos, esiri kurtaracağına dair umutlandırmıştır. Bahsi geçen köle 35 yaşında ve Maillebois şehrindeki Comblisky vikontunun tebaası olan Nikola Vicques'dir. Kölenin efendisi olan vikontun oldukça güçlü olduğunu bilhassa vurgulayan konsolos, bu durumun vikonta iletilmesi halinde vikonttan yardım alacaklarından emindir. Yaklaşık olarak 700-800 lira karşılığında esirin özgür olacağını bildiren Gédoy'n, esir için Türklerle bir anlaşma yapmıştır. Anlaşmaya göre konsolos ya 1.000 lira

¹²⁸⁵ Buna ilişkin Gédoy'n, Mısır konsolosuna yazdığı mektupta, orada da sorun yaşandığına değinerek bu duruma şaşırmadığını çünkü imparatorluktaki karışıklığın Mısır'ı da etkilediğini yazmıştır. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 182.

¹²⁸⁶ 9 Ağustos 1624 tarihli Marescot'ya hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 152.

¹²⁸⁷ Esir hususunda bilinmesi gereken bir şey de esirlerin yalnızca kendi dindaşları ya da kendi taifeleri tarafından kurtarılmadığıdır. 1663 yılında görüldüğü üzere, Maltalılar'ın elinde esir olan bazı Müslümanlar, Fransız tüccarı Gaspar'ın ortağı olan Marçilo tarafından kurtarılarak İstanbul'a ulaştırılmışlardır. *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi, 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M. 1663)*, ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, c. 40, İstanbul 2012, s. 255-256.

ödeyecek ya da 6 ay içinde köleyi tekrar Türklere teslim edecektir. Çok fazla vakit geçmeden Fransız esirin esas efendisi tarafından alınmasını isteyen Gédoy, bu yükümlülüğün kendisinden alınması temennisindedir. Aksi bir cevabı beklemeyen konsolos, eğer isteği onaylanmazsa kendisi 1.000 lirayı ödeyemeyeceği için 6 ay içerisinde esiri vermek durumunda kalacaktır¹²⁸⁸.

Gédoy, Kıbrıs'ın daha öncesinde çok kişi tarafından tanınmış ve anlatılmış olmasından dolayı Kıbrıs'a ilişkin detay vermeyeceğini en başından belirtir. Aslında yaptıkları antlaşma doğrultusunda Kıbrıs'a ulaştıklarında Süleyman Ağa ile yolları ayrılacaktır. Ancak konsolos, burada Süleyman Ağa'nın asıl amacının kendisini endişelendirmek ve kendisinden daha fazla para koparmak olduğunun farkındadır. Çünkü konsolosun yolun kalanına tek başına devam edemeyeceğini çok iyi bilen ağanın, kendisinden kalmasının istenileceğini ve yolun devamı için yeni bir para ödeneceğini bilmektedir. Böylelikle konsolosun ağaya 400 lira ödeme yapması sonrasında, yollarına yine beraber devam etmişler ve nihayetinde 18 Ağustos 1624 tarihinde İskenderun Limanı'na ulaşmışlardır. Gédoy, ilk olarak son gemi yolculuğunun çok güzel geçtiğinden ve şimdiye kadar hiç bu kadar iyi bir yolculuk yaptığını hatırlamadığından bahseder. İskenderun limanına gelir gelmez bu bölgede bulunan ve aslında Halep konsolosuna tâbi olan konsolos yardımcısı, görevinin gerektirdiği şekilde Gédoy'yu karşılamaya gelmiştir. Karşılama sonrası konsolos yardımcısı, İskenderun limanındaki Fransızların evine kadar Gédoy'ya eşlik ederek ona karşı olan görev ve sorumluluğunu yerine getirmiştir¹²⁸⁹.

Gédoy, İskenderun limanına gelir gelmez eski Halep konsolosu ve hâlihazırda Halep'te bulunan Viguiet'ye mektup yazarak gelişinin haberini vermek ister. Buna göre Gédoy, limana geldiğini ve konsolos olarak görevlendirildiği bu işte artık kralın emirlerini yerine getirmeye hazır olduğunu bildiren uyarı niteliğinde bir girişle söze başlar. Gédoy, eski Halep konsolosunun kendisine engel olma ihtimalini göz önünde bulundurmaktaydı. Bu doğrultuda Viguiet'nin görevi bırakma konusundaki açıklamasına değinerek onun bu sözünü yerine getireceğini ve kralın emirlerine karşı gelmeyeceğini hatırlatarak, Viguiet'nin 5 Mayıs'ta yazdığı mektuba atıfta bulunur. Artık konsolosluk işlerini yapmak için burada olduğunu ve başından beri görevi almak için kendisinin bir müdahalesi olmadığını defalarca söyleyen Gédoy, elinde olsa şuan Halep'e yakın

¹²⁸⁸ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 155-156.

¹²⁸⁹ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 158, 188.

olduğu kadar uzak kalmayı tercih etmiş olacağını ısrarla yineler. Bunu, Halep'e gelene kadar başına gelen pek çok sıkıntıya ve yaşadığı zorluklara istinaden söylemektedir. Son olarak Gédoy, kendisine karşı şimdiye kadar hep nazik ve saygılı davrandığının Viguiet tarafından göz önünde bulundurulması ricasıyla mektubunu sonlandırır¹²⁹⁰. Bu ricanın nedeni, selefinin kendisi aleyhine bir faaliyette bulunmaması ve şimdiye kadar yaşadığı sıkıntılara bir yenisinin daha eklenmemesidir.

Bahse konu meseleye ilişkin bir örnek, 1679 yılında Halep konsolosu tayin edilen Arvieux tarafından yaşanmıştır. Buna göre Arvieux, selefi Dupont'nun eylemlerinden muzdariptir. Selefi onu iyi karşılamamış olmasının yanı sıra kendisi aleyhine Avrupalılarla görüşmelerde bulunmuştur. Nitekim Arvieux, görevini ilan etmesinin ardından şansölye tarafından tutulan kayıt ve göreviyle alakalı evrakları göstermiş, fakat Dupont hiçbir cevap vermemiştir. Üstelik bu toplantıda neler olduğunu bildirmek ve tavsiyelerini almak maksadıyla İngiliz konsolosu ile biraraya gelen Dupont, bununla da kalmayarak Arvieux aleyhine Halep kadısıyla da bir görüşme gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmede Dupont, kadıdan yeni Halep konsolosunun ziyaretini kabul etmemesi ve onu konsolos olarak tanımaması isteğinde bulunur. Bu görüşmeleri öğrenen yeni konsolos Arvieux, selefinin Türklere kendisini güldürdüğü yorumunda bulunarak olayın neticesinden bizleri haberdar etmektedir. Nihayetinde selefinin kötü niyetinden ve eylemlerinden kaçınmak maksadıyla durumu elçisine haber veren Arvieux, elçiden Dupont'nun eylemlerinin karşılığını göreceğine dair bir cevap alır¹²⁹¹.

Halep'in yeni konsolosundan eski konsolosuna yazılan mektup bir kurye güvercini¹²⁹² aracılığıyla İskenderun Limanı'ndan Halep'e gönderilmiştir. Güvercini

¹²⁹⁰ 18 Ağustos 1624 tarihli Viguiet'ye hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 158.

¹²⁹¹ L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 520.

¹²⁹² Haberleşme, insanoğlunun var olduğu günden beri en önemli ihtiyaçlarından biridir ve insanoğlu birçok araç kullanarak haberleşmeyi sağlamıştır. Başlarda ateş, duman, davul ve ok gibi metaların yanı sıra at, deve ve güvercin gibi hayvanlar da kullanılmıştır. Ancak güvercin, sahip olduğu hız, kolay eğitilmeleri ve her yere rahat bir şekilde girebilmelerinden dolayı hayvanlar arasında en çok tercih edilen haberleşme aracı olmuştur. Güvercinin posta hizmetinde kullanımı M. Ö. 1200 yıllarına kadar dayanır. Abbasilerin ilk dönemlerinden itibaren özel olarak posta güvercini yetiştirdikleri bilinmekle beraber Türkler arasında kullanımı Büyük Selçuklular dönemine kadar uzanmaktadır. Bunun yanı sıra Mısırlıların, Perslerin, Çinlilerin ve Yunanlıların güvercini savaş, ticaret ve siyaset için kullandıkları bilgisi dikkate değerdir. Diğer taraftan güvercinin posta için kullanılmasının hayli maliyetli bir iş olduğuna değinmek gerekmektedir. Örneğin kaynaklarda İstanbul'dan Basra'ya gönderilen bir güvercinin maliyeti 1.000 dinar olarak yer alır. İbrahim Harekât, "Berîd", *TDVİA*, 1992, c. V, s. 500; Süleyman Özbek, "Güvercin Kanadında Gelen Haber: Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Posta Güvercinleri", *Gazi Türkiyat*, 2018, s. 20-21, 23, 27.

gören Gédoyın, büyük bir sevinç yaşadığından bahseder. Geniş gagalı ve beyaz bir tarla güvercini olduğu belirten konsolos, güvercinin Babilin özel bir neslinden geldiği ve posta işi için yetiştirildiği bilgisini vermektedir. Diğer taraftan güvercinin yaptığı işte oldukça mahir olduğu hususuna yer veren konsolos, güvercinin kanatları arasına iki adet mektubun bağlandığını¹²⁹³ ve ardından etraftaki en büyük dağa doğru süzülerek doğrudan Halep yönüne doğru uçmaya başladığı söyler. Güvercin, Gédoyın'ın Viguiet'ye yazdığı mektuptan başka Halep'teki Fransızlara yeni konsoloslarının gelişini ve kendisini karşılamak için İskenderun limanına gelmelerini bildiren bir başka mektubta taşımaktaydı. Posta güvercini iki saat içinde Gédoyın'ın mektubunu Halep'e ilemiştir. Gédoyın, Paris ile d'Orleans arası kadar bir mesafe olmasına rağmen iki saat içinde mektupların ulaşmış olmasının şaşkınlığı içerisindeydi. Güvercin kuryeliğine¹²⁹⁴ hayran kalan konsolos daha öncesinde bu tarz olağanüstü şeyleri duyup inanmadığını, fakat Halep'te bulunduğu süre boyunca yüzlerce kez benzerine tanık olduğunu aktarmaktadır¹²⁹⁵.

Güvercin, Halep ve liman arasındaki ilişkilerin vazgeçilmez ve en önemli bir haberleşme aracıydı. Ayrıca Halep'ten Bağdat'a da bilgi iletme maksatlı posta görevi görmekteydi. Dahası, Halep'teki tüccarlar İskenderun limanına gemilerin gelişinden güvercinlerin kanatları altına yerleştirilen mesaj yoluyla haberdar oluyorlardı. François Cloarec, İskenderun'a gemi geldiği vakit bir güvercinin serbest bırakıldığını ve haberin takriben birkaç saat içinde Halep'e ulaştığını bildirmektedir. Philip Mansel ise bu mesafenin at sırtında 3-4 gün süren bir yolculukla kat edildiğinden iyi eğitilmiş güvercinlerin 6 saatte şehre ulaştıklarından bahsederek hem Gédoyın hem de François Cloarec'den daha uzun bir zaman dilimine işaret eder¹²⁹⁶. Öte yandan Halep ve liman arasındaki mesafenin tüccarları yağmacıların eylemlerine maruz bırakmaları, başka bir meseleyi gündeme taşımaktadır. Bu bağlamda kervanları takip eden soyguncular, yaptıkları soygunları sonrası dağlarda gizlenmekte ve gemilerin geliş haberinin Halep'e

¹²⁹³Güvercinlerin götüreceği haberin yazılı olduğu kâğıtlar güvercinin bir ayağına geçirilen halkaya bağlanmaktaydı. İ. Harekât, "Berîd", s. 500.

¹²⁹⁴Güvercinlerin istihbari bilgileri ulaştırmada yaygın bir şekilde kullanılmış olmalarının yanı sıra ticari maksatla kullanılmaları da oldukça faydalı bir iş olmuştur. Avrupalı bir tüccar Halep'teki ortağına güvercin ile haber göndererek Avrupa'da ceviz fiyatlarının arttığı ve bu nedenle de Avrupa'ya yüklü miktarda ceviz göndermesi talebinde bulunması, güvercinin ticari yararına dair bir örnek teşkil eder. S. Özbek, "Güvercin Kanadında Gelen Haber: Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Posta Güvercinleri", s. 30.

¹²⁹⁵Gédoyın, *Journal et Correspondance de Gédoyın*, s. 158-159.

¹²⁹⁶P. Mansel, *Halep Suriye'nin Muhteşem Tüccar Şehrinin Yükselişi ve Düşüşü*, s. 28.

iletilmemesi için de güvercinleri vurmaktaydılar. Nitekim ilerleyen yıllarda güvercinler posta görevini yapamaz bir hale gelmiştir¹²⁹⁷.

Kuryenin, Halep'e Gédoy'nun geliş haberini iletmesinin ardından bir an evvel İskenderun'dan ayrılmak isteyen konsolos, bölgenin şiddetli sıcağından ve limanın kötü kokusundan şikâyetçidir¹²⁹⁸. Bölgede yaşayanlar açısından çok fazla hastalık¹²⁹⁹ tehlikesi bulunduğuna işaret eden konsolos, dağlık ve karanlık olmasına karşın Halep yolu üzerinde bulunan Bailan adlı büyük bir kasabada kalmıştır. Sıcaklar nedeniyle baş ağrısı çeken ve üç gün boyunca Bailan kasabasında ikâmet etmek durumunda kalan konsolos, Halep tüccarlarından gelişine dair bir mektup alır¹³⁰⁰.

Gédoy'nun Halep'e yaklaşmış olmasına sevindiklerini dile getiren tüccarlar, konsolosun yaşadığı sıkıntılara istinaden zorluk olmadan kolaylığa ulaşmamaya alışkın olduklarını ifade ederler. Ticaretin iyiliği için Gédoy'nun gelmiş olmasından mutluluk duyan tüccarlar, konsolosun makamına ve de kendisine itaat edecekleri sözünü vererek saygılarını iletirler¹³⁰¹.

21 Ağustos gecesini İskenderun'dan ayrılmak üzere ata binmek isteyen Gédoy'nun, kendisini oldukça şaşırtan ve kızdıran bir durumla karşılaşır. Buna göre İskenderun ağası tarafından daha önceki konsoloslara yapılan ve Gédoy'nun tarafından alçakça bir gelenek olarak tanımlanan muameleye uğramıştır. Bahsi geçen gelenek doğrultusunda, Gédoy'nun maiyetini ve eşyalarını taşıyan her bir at ve eşek için 6 écu ödenmesi gerekmiştir. Bu durum için çok para harcadığını dile getiren konsolos, Süleyman Ağa ile yapılan anlaşma doğrultusunda 20 tane atları bulunduğu için işin bir hayli maliyetli

¹²⁹⁷ F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 66-67.

¹²⁹⁸ 1653-1661 yılları arasında Halep konsolosluğu yapmış olan Picquet, İskenderun limanında sıkıntı yaşamıştır. Konsolos Halep limanı olan bu bölgeyi fakir ve yaklaşık 20 evin yer aldığı, etrafı saran bataklık nedeniyle sağlıksız bir kasaba olarak tarif eder. Havanın etkisi nedeniyle insanların esmerleştiği bu yerde yabancıları çılgına çevirecek ve hatta ölümlerine neden olacak hastalığa yakalandıklarını ekler. C. L. Anthelmy, *La Vie de Messire François Picquet, Consul de France et de Hollande à Alep*, s. 14; F. Cloarec, *Le Temps des Consuls: l'Échelle d'Alep sous les Ottomans*, s. 64.

¹²⁹⁹ 1680-1685 yılları arasında Halep konsolosluğu yapmış olan Arvieux, bu ülkede yabancılar için en yaygın ve de en çok korkulacak şeyin bulaşıcı hastalık olduğunu belirtir. Diğer taraftan Türkler'in düzenlenmiş yaşamları ve beslenmeleri nedeniyle başka hastalıklara yatkın olmadıklarından da söz eden Arvieux, Türklerin beslenme ve yemek alışkanlıklarına dair de oldukça detaylı bilgiler verir. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. I, s. 70.

¹³⁰⁰ Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 188.

¹³⁰¹ Halep tüccarlarından Gédoy'nun yazılan 21 Ağustos 1624 tarihli mektup, Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 160. Evrakın altında Halep'te bulunan ve aynı zamanda mektubu yazan Fransız tüccarlarının isimleri yer almaktadır. Buna göre tüccarların isimleri şu şekildedir; B. Crozet, Lenoir, de Rastin, C. De Bermond, Mongin, George de Cippriani, Vidal, Chaillan, Lion, André Guigonys, P. Gratian, Virelle, Doussaigne, J. Estelle ve Moutier.

olduğuna öfkeyle değinir. Konsolos, Halep'e kadar geçtiği yerleri tarımın olmadığı, ancak çok fazla küçük köylerin bulunduğu verimsiz yerler olarak tarif eder. Yalnızca Frain adlı küçük bir nehrin kıyısında bulunan toprak haricindeki bölge, dağlık ve taşlarla doludur. Nehrin kıyısında akşam yemek yerken yaşlı bir bedevi ile konuşan konsolos, yapılan muhabbetten oldukça keyif almıştır. Bedevinin 6 tane karısı olduğunu işiten Gédoy'n, kendilerinin yatacak yerlerinin ve yemeklerinin bu kadınlar tarafından titizlikle hazırlandığından bahseder. Duyduğu merak karşısında daha fazla dayanamayan konsolos, bu kadar kadınla nasıl başa çıkabildiğini ve bu işin mümkün olup olmayacağını bedeviye sormuştur. Açıkçası Gédoy'n, bu işin bir sırrı varsa öğrenmek niyetindedir, çünkü yaşının bahsi geçen duruma müsait olduğunu ve aynısını Fransa'da uygulayıp uygulamayacağını bilmek istemektedir. Ne var ki bedeviden beklemediği bir cevap alan konsolos, sorduğu soru karşısında utanç duyduğundan bahseder. Çünkü yaşlı bedevinin eşlerin her birine yettiğini söylemesi konsolosun doğanın kendisine verdiklerini dişlerini sıkarak mecburen kabullendiği şeklinde bir yorumunda bulunmasına neden olur¹³⁰².

Bedevi ile yaptığı muhabbetin ardından konsolos, bu sefer bedevinin hanımlarına soru yöneltmeye başlar. Onların nasıl bir arada bulduklarını, eşit koşullarda yaşayıp yaşamadıklarını öğrenmek istemektedir. Bedevinin eşlerinden biri, sahiplerinin dayağı ve otoritesinin kendileri arasında hemfikir olmalarına yol açtığı cevabını verir. Duyduğu cevaplar karşısında Gédoy'n, adamın yanında kadınların izinsiz nefes bile alamadıkları ve bu yabancıların barbarlığını yakinen gördüğu yorumunda bulunur. Dahası konsolos bahsi geçen bilgileri özellikle yazma niyetindedir. Çünkü bu diyarlarda yaşanan olaylar karşısında, Fransız erkeklerinin ne kadar iyi ve yumuşak olduklarının Fransız hanımları tarafından bilinmesini istemektedir. Üstelik Paris'te bu tarz bir hayata iyi gözle bakılmayacağını ekleyen konsolos, buradaki kadınların Fransa'da şeytan kılığına girenlerin boyadıkları gibi bir görünüşlerinin olduğunu da eklemektedir¹³⁰³.

Yolculuğuna kaldığı yerden devam eden konsolos, Jarre denilen bir bölgede kendisini karşılamak maksadıyla önden gelen birkaç Fransız ile karşılaşır. Viguiet'nin istek ve dileği doğrultusunda Fransızlar tarafından çok iyi karşılanan konsolos, davet üzerine onların çadırlarında iki gün konaklar. Bahsi geçen süreçte Viguiet, Gédoy'n'ya aracı göndermiş ve Gédoy'n'n görevini bırakması karşılığında ona yol masrafları için

¹³⁰² Gédoy'n, bu meseleden bahsederken kendisine ilişkin bir hususa değinir. Buna göre konsolos artık kadınlardan çok gerçeklikleri sevdiğini ve yaşlandığı kadınlarla karşı ilgisinin artacağını düşünmediğini yazmaktadır. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 189.

¹³⁰³ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 160-161.

2.000 écu ödemeyi teklif etmiştir. Teklifi reddeden Gédoy, görevden ayrılmak için yalnızca kral tarafından kendisinin görevden alındığını ve yerine Viguiet'nin ya da bir başkasının tayin edildiğini yazan bir emri beklediğini bildirir. Nitekim Gédoy, hamisi Puysieux'nün görevden alınmasının ardından böylesi bir haberi beklediğini, ancak Viguiet'nin elinde kendisinin göreve tayin edildiğine dair bir evrak bulunuyor ise derhal konsolosluğu bırakacağını ve bu işi Viguiet'nin teklif ettiği parayı almadan yapacağını söyler. Olayı bu şekilde aktaran konsolos, Viguiet tarafından kendisine bir daha böylesi tekliflerde bulunulmadığını da ekler¹³⁰⁴. Gédoy, artık görevi bırakmasına dair teklifler almasa da Viguiet'nin her yerde yeni konsolosun görevden alındığını ve yerine bir ay içinde kendisinin atanacağını söylemesi onu kızdırmıştır. Viguiet gelecek olan ilk haberde bahsini ettiği tayini beklediğini duyursa da Gédoy bunun gereksiz olduğu düşüncesindedir. Çünkü Halep'te bulunan herkesin Viguiet'ye karşı geleceği ve onun sözünü dinlemeyecekleri iddiasındadır. Dahası Samson le Page adlı birisinin yeni Halep konsolosu olarak geleceğine dair bir diğer söylentinin de dolaştığını işiten Gédoy¹³⁰⁵, yedi aydır Fransa'dan hiçbir haber almamıştır¹³⁰⁶.

Bu söylentilere karşı konsolos, dışişleri sorumlusu Clercs'e yazdığı mektupta Viguiet'nin yeniden konsolos seçilmemesi tavsiyesinde bulunur. Gédoy, Viguiet'nin Halep konsolosu olduğu vakit ticaretten hiçbir zaman para kazanmayacakları gibi onun görevinin Halep tüccarları tarafından reddedileceği ve hatta ayaklanmaya yol açacağı iddiasındadır. Bir diğer seçenek olan Samson Le Page'nin konsolos olması halinde ise, yine durumun iyi olmayacağını belirtir. Böylesi bir durumda Gédoy, borçlar için sunduğu anlaşmanın Le Page'nin elinde değersizleşeceği kanaatindedir. Çünkü Gédoy, Halep'te kısa sürede çok iyi kabul edildiğini, ancak bu durumun kesinlikle görevde kalmayı arzuladığı tarzında anlaşılmaması uyarısında bulunur. Buna karşın Halep konsolosluğu görevinden alınmayı, bunun yerine sarayda Fransa kralı adına kendisine bir görev verilmesi ve artık doğrudan krala hizmet etmek isteğine değinir¹³⁰⁷.

¹³⁰⁴ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 161.

¹³⁰⁵ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 179, 187.

¹³⁰⁶ Benzer söylentilerden haberdar olan elçi Césy, konsolosluğa dair Fransa'dan yeni haber olmadığını, ancak konsoloslukta Gédoy'yı görmeyi dilediğinden bahseder. Konsoloslukta Gédoy gibi büyük ve nazik birinin olması gerektiği kanaatinde olan Césy, Viguiet'den hoşlanmamaktadır. Konsolosluğun Viguiet gibi küçük bir salyangozdan kurtulması gerektiğini söyleyen elçi, Viguiet'nin kralın tebaasının işlerine karıştığı sürece Halep'teki işlerinin karşılığının alınamayacağını ekler. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 190.

¹³⁰⁷ 15 Eylül 1624 tarihli Clercs'e hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 193.

Bahsedildiği üzere Gédoy'n, bir süredir görevden alındığına dair birtakım söylentiler duymuş ve ardından Viguier'nin görevi bırakma teklifini almıştı. Başlarda bu tarz ihtimalleri pek kayda değer görmemiş ve para meselesine değinmemiştir. Ancak gün geçtikçe gerek söylentilerin yayılması ve gerekse de Fransa'dan aylardır haber gelmiyor olması, onu bu mesele üzerinde ciddi olarak düşünmeye sevk eder. Nitekim konsolos, dışişleri sekteri Clercs'e yazdığı mektupta, onun elçi Césy'ye yazdığı son 4 mektupta kendisinin Halep görevi hakkında hiçbir şey söylemediğini belirterek sitemlerini dile getirmiştir. Gédoy'n, artık sonuç her nasıl neticelenirse neticelensin yaptığı masrafların karşılığını alacağını söylemeye başlar. Bu doğrultuda, zorlu ve uzun yolculuk masrafları, verilen hediye ve konutuna alınan eşyaların maliyeti konsolosa, 6.000 écu'ya mâl olmuştur¹³⁰⁸. Görevden alınması halinde Halep'ten ayrılmadan kendisine bu paranın ödenmesi gerektiğini düşünen konsolos, ticaretin içinde bulunduğu koşullardan dolayı başta Viguier olmak üzere söz konusu tutarı kimsenin ödeyemeyeceği görüşündedir. Masraflar tamamen karşılanana kadar Halep'ten ayrılmamayı hesap eden konsolos, Halep'te en az bir yıl kalacağı ön görüşünde de bulunur. Ticaretin iyiliği adına bunca zahmet ve masrafa giren Gédoy'n, amacının Halep'te yaşlanmak olmadığından ama ülkesine döndüğü vakit en azından iyi bilinmek istediğinden bahseder. Konsolosun bir başka mektubunda görevden alınsa dahi Halep'te 5-6 ay kalmayı düşündüğünü belirtmesi yeniden göreve getirileceğine dair inancına dayandırılabilir¹³⁰⁹.

Gédoy'n, 24 Ağustos Cumartesi gecesinin Aziz-Barthélemy¹³¹⁰ yortusuna denk gelmesinden dolayı, 25 Ağustos günü öğleden sonra Halep'ten gelen yaklaşık 50-60 Fransız ile birlikte yola koyulmuştur. Yolun yarısında Camprout denilen yerde İngiliz, Venedik ve Hollandalılarla karşılaşan Gédoy'n, onların konsolosları adına tebriklerini almış ve ardından Avrupalılar Halep'e kadar Gédoy'n'ya eşlik etmek amacıyla sıraya girmişlerdir. Camprout'da yanlarında üç adet at bulunan Halep emirinin İskenderiye ağası ve paşanın görevlileri olan birkaç Türk ile karşılaşan Gédoy'n'ya atlardan birine binmesi teklif edilir. Ancak aralarında kıskançlık olmaması için hiçbir ata binmek istemeyen

¹³⁰⁸ Gédoy'n başka bir evrakta bu tutardan 5.000 écus olarak bahsetmektedir. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 185.

¹³⁰⁹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 181, 184-185, 187.

¹³¹⁰ 24 Ağustos 1572 tarihinde Fransız Din Savaşları sırasında, Fransa genelinde Katolik çeteler tarafından Hugenotlar'a (Fransız Kalvinist Protestanlar) karşı yapılan suikast ve katliamdır.

konsolos, maiyeti ve kendisine eşlik eden yaklaşık 300 atlık bir grupla akşamüzeri Halep şehrine giriş yapmıştır¹³¹¹.

Avrupalıların şehre ilk girişleri oldukça önemli bir hadisedir. Halep'te¹³¹² çok iyi bir şekilde karşılandığını¹³¹³ belirten Gédoy, karşılama için yapılan bu kadar harcamanın gereksiz olduğu düşüncesindedir¹³¹⁴. Konsolos, yapılan harcamaların yalnızca 5 veya 6 Yahudi tefecinin işine yaradığına ve tefecilerin para kazanmak için çok doğru bir adrese gelmiş olduklarına işaret eder. Üstelik konsolosun kendisinin de Halep yetkililerine hediye vermek ve de konsolosluk binasına eşya almak için, Yahudi tefecilerden 5.000-6.000 écu borç aldığı bilinmektedir¹³¹⁵.

5. 3. Gédoy'nun Halep'teki Günleri ve Faaliyetleri

25 Ağustos 1624 günü Halep'e giriş yapan Gédoy, kendisinden beklenilen aksine hareket ederek artık eski Halep konsolosu olan Viguier'nin evine (aslında konsolosluk evine) gittiğinden söz eder¹³¹⁶. Viguier, görevi gereği kaldığı konsolosluk

¹³¹¹ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 162.

¹³¹² Bir diğer Halep konsolosu olan Arvieux'nün şehre girişi ve karşılanmasına dair detaylar kendisi tarafından kaydedilmiştir. Buna göre konsolos, 17 Kasım 1679 tarihinde Halep'e gitmek için yola çıkmaya hazırlanır. Elinde gümüş saplı ve bastonlu bir kılıç bulunan konsolos, dizginleri ve üzengileri gümüşten; altın ve gümüş işlemeli kırmızı kadifeyle süslü beyaz bir ata biner. Konsolosun önünde yeniçeriler, tercümanlar ve onların atları bulunmaktadır. Geçiş esnasında bu alayı görmek isteyen köyün erkek ve kadınları, tezahüratlar eşliğinde yürümektedirler. Önden tüccarlar giderken ardından konsolosun bagajını taşıyan katırlara yaya askerleri eşlik etmektedir. Tören şapkalarını takan ve yola ikişerli devam eden yeniçeriler ise at üzerindedir. Güzel atları olan ve muhteşem kıyafetler giyinen Fransız ve Hollandalı tüccarlar bu yürüyüşe eşlik etmiştir. Yürüyüş sırasında konsolos atını değiştirerek paşanın yerine göreve bakan mütesellimin atına biner ve konsolosun bindiği bu at siyah kuyruklu, tüylü ve daha heybetlidir. Bir atın sahip olabileceği tüm güzelliklere sahip olmakla beraber biraz da hırçındır. Arvieux, bu atın kendisine verilmesinin nedenini mütesellimin üstesinden gelip gelemeyeceğini görmek isteğine bağlamaktadır. Çünkü Türkiye'de Fransızların iyi birer binici olmadıkları gibi yerleşmiş bir inanç vardır. Başta atla uyum sağlayamayan konsolos, sonunda bunu başardığından bahseder. Nihayetinde Halep'e geldiklerinde yeni konsolosu ve onun şehre girişini görmek isteyen her bölgeden, her cinsiyetten ve yaştan çok sayıda insanla karşılaşmışlardır. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 510-515.

¹³¹³ 1653-1661 yıllarında Halep konsolosu Picquet dindarlığı, dürüstlüğü ve bilgeliği ile tanınan birisidir. Ünü Halep'e kadar yayılan Picquet, konsolos tayin edilmesi sonrası bu şehirde heves ve merakla beklenmeye başlanır. Muhteşem bir şekilde ve alkışlar eşliğinde şehre giren Picquet, bütün Avrupalı konsoloslar ve onların maiyetleri tarafından şehrin girişinde karşılanır. Karşılama bulunan bir görgü tanığının aktarımına göre, Picquet yalnızca Fransız ulusunun konsolosu olarak değil bütün ulusların konsolosu gibi kabul edilmiştir. C. L. Anthelmy, *La Vie de Messire François Picquet, Consul de France et de Hollande à Alep*, s. 14-15.

¹³¹⁴ İlerleyen yıllarda konsolos girişleri maliyetli olduğu için, bu tarz karşılamalar bir kenara bırakılmıştır. J.-C. David, "Aleppo: From the Ottoman Metropolis to the Syrian City", s. 23.

¹³¹⁵ 12 Eylül 1624 tarihli Bardouville hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 188.

¹³¹⁶ Arvieux, Halep'e ulaşmasının ardından Fransa konsoloslarının sıradan konaklama yerlerinin bulunduğu hana gitmiştir. Hanın merdivenlerinde duran konsolos, kendisine eşlik eden herkesten selamları alır ve konsolosluk binasına girerken de şehrin Katolik papazı peder Damien de Riyoli tarafından karşılanır. Bu

ikametinde görevden alınsa dahi yeni konsolos gelene kadar kalmaya devam etmiştir. Normal şartlar altında yeni konsolosun gelmesiyle artık eski konsolosun bu ikametgâhtan gitmesi gerekirdi. Dolayısıyla eski konsolos ya şehri terk eder ya da belirli amaçlar doğrultusunda şehirde kalmaya devam ederdi. Bu bağlamda konsolosun görevi sona erse dahi, şehirde kalmaya devam etmesini gerektirecek birkaç gerekçe bulunmaktadır. Konsolos, ya görevi süresince yaptığı harcamaların kendisine ödenmesi için ya da konsolosluk görevini geri alacağı umuduyla, ücreti kendisi tarafından ödenen bir han ya da konakta kalmaya devam ederdi. Diğer taraftan eski konsolosun şehirde kalmak ya da buradan gitmek kararı, her daim kendisinin elinde olmamaktaydı. Nitekim önemli sorunlar yaşayan ya da ulusu ve onların ticareti aleyhinde eylemlerde bulunan sabık konsolosların kendi kararlarına bakılmaksızın ülkelerine gönderildikleri bilinen bir durumdur.

Netice itibariyle Gédoy'n her halükarda kendi görev ve ikâmet yeri olan konsolosluk binasına gitmiştir. Burada Viguiet'nin gerçek duygularını gizleyerek kendisini hoş bir tavırla karşıladığını bildiren konsolos, kendisinin içtenliğine şaşırarak Viguiet'nin iyi davranmak zorunda kaldığını belirtir. Gédoy'nın anlatımına göre, hakkında eski dışişleri görevlisi Puysieux'ye yapılan şikâyetlerden dolayı ve Marsilya Ticaret Konseyi tarafından hiçbir şekilde dinlenmeyip doğrudan utançla yargılanan Viguiet, öfkeli ve üzgün bir haldedir. Bu nedenle onu biraz olsun yumuşatması gerektiğini düşünen Gédoy'n, Viguiet'nin onurunun az da olsa tamir edilmesi ve yapılan şikâyetlere karşın haklı olduğunun bilinmesini istediğine işaret eder. Böylesi bir vaziyet karşısında Viguiet'ye doğrudan muhalif olmak istemediğini ifade eden Gédoy'n, onun durumu yavaş yavaş anlamasına ve kabullenmesine gayret göstermiştir. Mevcut şartlar, Viguiet'nin zararına olsa da Gédoy'n, kralın bu kararı almasında haklı olduğu düşüncesindedir. Çünkü Fransız tüccarları tarafından Viguiet hakkında çok fazla şikâyette bulunulmuş ve bu şikâyetlerin Puysieux'ye iletilmesi sonrasında mesele kralın konseyinde anlatılmıştır. İşin aslı her ne olursa olsun Gédoy'n sorun yaşamamak için, Viguiet ile konuşmuş ve zamanla kralının onun suçsuz olduğunu öğreneceğini ve adaletin yerini bulacağını söyleyerek eski konsolosu teskin etmeye çalışmıştır. Nihayetinde

karşılımda rahibin hac ve kutsal su sunmasına müteakip hep birlikte konsolosluk şapeline gidilir. Şapelde şarkılar söylenmiş ve konuşmalar yapılmıştır. Bir hayli uzun süren ve ciddiyetle yapılan ayinin bitmesi sonrasında yemekler yenilmiş ve konsolos dinlenmek için dairesine geçmiştir. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 515-517.

yaşanılan gelişmeleri kabullenmekten başka çaresi olmayan Viguier, Halep'te kalarak olayların düzelmesini bekleme kararı almıştır¹³¹⁷.

Yeni tayin edilen bir konsolosun, ikametine varır varmaz yaptığı işlerin başında tüccarlar meclisini çağırarak gelmekteydi. Nitekim Gédoy'n da aynısını yapmış ve Halep'e gelişinin ertesi gününde, bütün Fransız tebaasını konsolosluk görevlisi Mathien Jehan aracılığıyla bir toplantıya davet etmiştir¹³¹⁸. Yapılan toplantıda Gédoy'n, yeni bir değişiklik oluncaya kadar Fransa kralının Halep konsolosluk görevini kendisine verdiğini ilân eder¹³¹⁹. Gédoy'n, doğrudan Fransa kralı tarafından tüccarlara hitap eden, onları yeni tayine ilişkin bilgilendiren ve durumu kabullenmeye mecbur bırakan bir mektubu konsolosluk şansölyesi Gaspard de Bastiane'a vermiştir. Şansölye, yeni ve eski Halep konsoloslarının yanı sıra bütün Fransız tüccarlarının huzurunda bu mektubu okur. Mektupta, yapılan şikâyetler nedeniyle konsolosluk değişikliğine gidildiği; yeni konsolosun tanınması, ona itaat edilmesi ve karşı gelinmemesi gerektiği gibi detaylar yer almaktadır¹³²⁰. Kralın emir ve isteklerini bildiren mektubun okunmasının ardından, bütün Fransız tüccarları yeni konsolosa ve dolayısıyla kralın emirlerine itaat etmeyi memnuniyetle karşılamışlardır. Dahası her bir tüccar, Gédoy'n'ı kabul ettikleri ve onun dışında başka birini konsolos olarak tanımayacakları açıklamasında bulunur. Böylece yapılan açıklamalar sonrasında yeni konsolos Gédoy'n, Pierre Viguier'den hakkı olan görevi kendisine teslim etmesi talep eder. Gédoy'n'ın anlatımına göre, görevinin alkışlar içinde herkes tarafından kabul edilmesi, Viguier'yi öfkelenmiştir. Gédoy'n'ın isteğine olumlu cevap veren Viguier, itaat edeceğini, ancak yarından itibaren gerekli yerlere itirazda bulunacağını söylemesinin ardından suçsuzluğunu ve geçmişte yapmış olduğu işleri toplantıdaki herkese haykırır. Dahası sabık konsolos, suçsuzluğunu ve kendisi

¹³¹⁷ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 161-162.

¹³¹⁸ Toplantıya katılanların isimleri şu şekildedir; Jehan Baptiste Crozet, Louis Fréjus, Christophle de Bermond, Jacques Le Noir, Jehan Virelle, George de Cippriani, François Bonnier Panthelin Gratian, Jehan Venture, François Bausset, Anthoine Lyon, Honoré Chaillan, Anthoine Doussaigne, Jehan Estelle, Honoré Estelle, Anthoine Vidal, Gaspard de Rastain, Nicolas Mongin, André Guigonys et Barthélémy Tambourin. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 164.

¹³¹⁹ Arvieux, 17 Kasım'da Halep'e gelmiş ve ancak 20 Kasım'da Fransızları toplayarak konsolosluğunu ilân etmiştir. Şansölyenin konsolosun görev evrakını herkes içinde okumasının ardından oradaki herkes bu emre memnuniyetle uyacağını, Arvieux'yü yeni konsolos olarak tanıyacaklarını ve itaat edeceklerini ifade ederler. Yapılan bu görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Arvieux, o vakitten sonra herkesin kendisine boyun eğdiğinin ve onları tek tek kucakladığının bilgisinin verir. Diğer taraftan toplantı sonrasında katılmak isteyen herkesi akşam yemeğine davet eden Arvieux'nün bu davetini yalnızca selefi Dupont'nun reddetmesi kayda değerdir. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 519.

¹³²⁰ Ekte 8 numaralı belgeye bakınız.

görevindeyken para çalmadığını söylemelerini orada bulunan bütün tüccarlardan isteyerek kendisine şahitlik etmeleri ricasında bulunur. Viguiet'nin bu eylemi, Gédoy'n tarafından onun zamanı geldiğinde suçsuzluğunu ispat etmekte kullanmak istemesi şeklinde yorumlanır. Üstelik Viguiet, bununla da kalmamış ve tüccarlardan herhangi bir ses çıkmaması üzerine onlardan birkaçını isimleriyle çağırarak kendisinin suçsuz olduğunu söylemelerini istemiştir. Ne var ki isimleriyle çağrılan tüccarların yanı sıra orada bulunan hiçbir tüccardan ses çıkmaması, Gédoy'n tarafından Viguiet'nin görevindeki başarısızlığının bir ispatı olarak görülmüştür. Son olarak söz ele alan Gédoy'n, oradaki herkesi koruyup savunacağına, genel ya da hususi işlerin iyiliği için elinden geleni yapacağına dair birtakım vaatlerde bulunur. Bunun karşılığında ise bütün tüccarlardan, kendi görevlerini yerine getirmelerini istemiştir. Konsolos ve Fransızlar tarafından karşılıklı memnuniyet içinde yapılan antlaşma, Gédoy'nın isteği doğrultusunda şansölye Bastiane tarafından bir metin haline getirilir ve toplantıda bulunanlar tarafından imzalanarak Gédoy'n'a teslim edilir¹³²¹. Konsolosun tebaası ile yaptığı bu ilk görüşmenin şansölye tarafından kayda geçirilmesi ve ardından orada bulunan herkes tarafından imzalanması yerleşik bir kuraldır¹³²².

Böylelikle Viguiet'den görevi teslim alan Gédoy'n, ona kendisini sevdirdiği iddiasındadır. En azından mektuplarında bu şekilde bahsetmektedir. Sabırla durumu düzelttiğini haber veren konsolos, Viguiet'nin zamanla kendisine karşı olan düşüncelerinin değiştiğini ve Viguiet'nin haksızlık ettiğini anladığından söz eder. Diğer taraftan görevi sona erse dahi Viguiet'nin Halep'i terk etmediği ve hatta sıklıkla yazışmalarını sağlayacak kadar yakın bir yerde oturduğu bilgisini paylaşmaktadır¹³²³.

5. 3. 1. Konsolosun Halep'teki Ziyaretleri

Fransız tüccarları ile yapılan toplantının ardından Gédoy'n, artık konsolosluğunu resmi olarak ilân etmişti. Göreve yeni başlayan konsolosun kendi tebaasına bu durumu ilân etmesi ve eski konsolostan işi devralmasının ardından hem görev gereği hem de Osmanlı Devlet geleneği dolayısıyla birtakım ziyaretlerde bulunması gerekmektedir.

¹³²¹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 163-164.

¹³²² L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 322.

¹³²³ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 181.

Buna göre ilk ziyaret şehrin idarecisi ve başı konumundaki paşaya ve daha sonra adli sistemin başı durumundaki kadıya gerçekleştirilirdi¹³²⁴.

Gédoyn'nın Halep paşasına yaptığı görüşme talebinin ardından 27 Ağustos'ta görüşme gerçekleşmiş ve konsolosa, Halep'teki Fransız tüccarlarının dışında diğer Fransızlar da eşlik etmiştir. Fransızlar, Halep Paşası ile yapılacak olan görüşmenin daha iyi geçmesi ve isteklerinin kabul edilmesi için Gédoyn'ya daha önceki konsolosların yaptığı gibi yerel kıyafet giyinmesi tavsiyesinde bulunurlar¹³²⁵. Konsolos, kolları geniş ve uzun, yakası kare olan, çift katlı ve bol bir beyaz kürk; bileğinde binlerce kıvrımı bulunan ve Türkler tarafından doliman denilen çürük kırmızı renginde saten bir elbise; kırmızı kadife ayakkabı ve kordonu taşlarla dolu olan bir Fransız şapkası satın alarak giyinmiştir. Önlerinde dört yeniçeri, iki tercüman, kırmızı kıyafetler giyinmiş ve kolunda halı taşıyan bir şansölye, yolu açık tutmak amacıyla önden yürüyen birkaç görevli ve yaklaşık 100 Fransızın yer aldığı bir kabile ile yayan olarak sokaklardan geçmişlerdir.

Paşanın yanına vardıklarında Gédoyn, onun görevlilerinden daha yükseğe oturmuş bir vaziyette olduğundan bahseder. Gédoyn'nın anlatımına göre paşa, yerinden kalkmış ve konsolosu kendi oturduğu yerin karşısında kadife bir tabureye oturarak selamlamıştır. Tercüman aracılığıyla paşaya cevap veren Gédoyn, söylediği birtakım övgülerin ardından saygı içerisinde paşayı selamlamış ve Fransa kralı tarafından gönderilen mektubu ona teslim etmiştir. Bu noktada Gédoyn, paşanın Osmanlı padişahından gelen mektuplara yaptığı gibi Fransa kralının mektubunu da başına koyduğu bilgisini verir¹³²⁶. Fransa kralı tarafından Halep paşasına yazılan mektupta, yeni

¹³²⁴ Konsolos Arvieux, göreve başladıktan sonra Halep paşası yerinde olmadığı ve göreve mütesellimin bakması nedeniyle ilk ziyaretini kadıya yapmıştır. Esasında Fransız konsolos paşanın vekilini ziyaret etmeyi Fransa konsolosunun haysiyetine uygun bulmamaktaydı. Arvieux, düşük rütbedeki kimselere resmi ziyarette bulunmaktan ziyade bu kişileri herhangi bir tören yapmadan yalnızca arkadaş olarak görmeye karar verir. Bunun gerekçesini ise arkadaşlarını artırma isteğiyle açıklamaktadır. Böylelikle Arvieux, aldığı karar doğrultusunda Halep mütesellimine 26 Kasım gecesi saat ikide bir ziyaret gerçekleştirir. Yaptığı ziyarette ticaretin vekillerini yanına alan konsolos, ticaretin diğer mensuplarını kendisiyle birlikte gelme konusunda serbest bırakmıştır. Mütesellim Ali ağayı uzun boylu, iri yapılı, son derece kibar ruhlu olarak tarif eden Arvieux, çok iyi bir şekilde karşılandığından söz eder. Yapılan kahve ikramının ardından Ali ağadan yakın dostluk ve arkadaşlık kurulması dileklerini işiten konsolos, görüşmeden oldukça memnun bir şekilde ayrılmıştır. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 518, 528-529.

¹³²⁵ İstanbul, İzmir ve İskenderiye'de Avrupalılar çoğu zaman batılı kıyafetler giyinirken; Halep'teki Avrupalılar yerel kıyafetler giyinmiş, ancak Avrupa şapkaları ve perukları kullanmışlardır. Bu hususta bilhassa birçok Fransız ve İtalyan, Doğu alışkanlıklarına göre giyinmeyi tercih ederken kasabada sadece şapka ve peruk, seyahat ederken ise türban (sarık) takmışlardır. Diğer taraftan ilk zamanlarda Avrupalıların büyük bir çoğunluğu Türk elbisesi giyinirken, XVIII. yüzyılda birçok İngiliz Avrupa modasıyla giyinmiş, diğer Avrupalılar ise eski adetleri sürdürmeye devam etmişlerdir. P. Mansel, *Halep Suriye'nin Muhteşem Tüccar Şehrinin Yükselişi ve Düşüşü*, s. 40.

¹³²⁶ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 165.

konsolosun tayin bilgisinin yanı sıra ona görevinde yardımcı olunması ve hem konsolosa hem de bütün Fransızlara iyi davranılması talep edilmektedir. Üstelik bu yardımların karşılıksız kalmayacağı ve yapılan iyiliklere her fırsatta karşılık verileceği bildirilmiştir¹³²⁷.

Mektubun orada okunmasının ardından evrakı sekreterine veren paşa, en kısa sürede cevaplayacağı ve Fransa kralının isteklerini olumlu bir şekilde karşılayacağı teminatını verir. Yapılan görüşmede, Osmanlı Devleti ile Fransa kralı arasındaki dostluğa ve bu dostluğun oldukça eskiye dayandığı meselesine değinen konsolos, iki devlet arasında kırgınlık yaşanmayacağı düşüncesinde olduğunu bildirir. Ama dostluğun devam etmesi isteniyorsa Fransa kralının söylediklerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktan geri kalmaz. Aslında Gédoy'n, bu tarz konuşma yapmasının bir zorunluluk olduğundan bahseder. Çünkü Halep görevlileri tarafından son yıllarda uygulanan kötü muameleler, Fransız tüccarları tarafından birkaç defa Fransa kralına şikâyet edilmiştir. Söz konusu hususlardan paşaya bahseden konsolos, gerekli önlemler alınmadığı ve benzer durumların devam etmesi halinde Fransa kralının meseleyi kendi imkânlarıyla çözeceği uyarısında bulunur. Bu bağlamda Gédoy'n, kendisinin yalnızca konsolosluk görevini yapmak için atanmadığını, aynı zamanda yaşanan hadiseleri gözlemleyerek krala arz etme sorumluluğu olduğunu bildirme gereği duymaktadır. Nitekim söz konusu şikâyet durumlarının devam etmesi halinde, kralın tüm ticareti durdurma emrini verebileceğini ve bu durumun Fransızlar açısından herhangi bir utanca ya da zarara yol açmayacağı gibi aslında Suriye ticaretini bitireceği uyarısında bulunur. Sözlerine devam eden konsolos, şikâyetlerin sona ermesi halinde yaşananları unutup Fransa kralına olumlu bir rapor sunacağını ve kralın bu rapor doğrultusunda hareket edeceğini de eklemektedir. Söylediklerine karşılık paşadan güzel söz ve temenniler işiten Gédoy'n, bir Türk olmasa paşadan duyduklarına inanabileceğini, ancak bu sözlerin kendisini hoşnut etmekten öteye gitmediğini bilhassa vurgulamaktadır. Yapılan konuşma sonrasında kendilerine koku ve şerbet ikram edildiğini aktaran Gédoy'n, Halep paşasının ardından Halep kadısı ile de bir görüşme yapar¹³²⁸. Halep kadısı ile paşayla yapılan konuşmaya benzer bir görüşme

¹³²⁷ Ekte 9 numaralı belgeye bakınız.

¹³²⁸ Arvieux, Halep kadısına yaptığı ziyaretten detaylı bir şekilde bahsetmektedir. Öncelikli olarak kadıya giderken İskenderiye konsolos yardımcısı, şansölye, ticaret vekilleri ve bütün Fransızlar güzel bir şekilde giyinerek konsolosa eşlik etmişlerdir. Kalabalık olmaları nedeniyle yavaş yürüdüklerinden söz eden Arvieux, bütün kasaba halkının seyrinden bahseder. Kadının görevlileri tarafından kapıda karşılanan kabile, öncelikli olarak görüşme odasına geçmiştir. Bitişik odada bekleyen kadı selamını vererek odaya girmiş ve yerine oturmuştur. Kadının arkadaşlık ve ortak çıkarlar üzerine yaptığı konuşmasına tercümanı ile cevap

gerçekleştiren konsolos, özet olarak paşayla yapılan konuşmanın hiçbir etkiye yol açmadığı yorumunda bulunur. Paşanın seleflerinden farklı olmadığını¹³²⁹ belirten Gédoy, zamanla bunu net bir şekilde göreceği tahmininde bulunmuştur¹³³⁰.

Konsolos, Halep'te gerçekleştirdiği ziyaretler öncesinde Osmanlı görevlilerine ulaşabilmek ya da onlardan bir görüşme talep etmek amacıyla belirli bir ödeme yaptığı meselesine kapsamlı bir şekilde yer verir. Buna göre Gédoy, bir konsolosun el öpme sırasında tüm âdetleri yerine getirmemesi durumunda, o konsolosun ve tebaasının iş yapamayacağı uyarısında bulunur. Verilen hediyeleri örtülü bir haraç şeklinde tarif eden Gédoy, söz konusu haracın ölçü ve miktarının çok önemli olduğuna bilhassa değinmektedir. Üstelik hediye sonrasında kötü bir söz ve davranışa maruz kalmak istemeyen elçi veya konsolosun, verdiği yarım bir kumaş ya da az miktardaki paranın yetmeyebileceğini de bildirir. Yöneticilerin her daim daha fazlasını alma beklentilerine işaret eden Gédoy, onların her şeyi iyi ölçüp saydıkları ve eşyaların değerini çok iyi bildikleri için, hediye olarak ne az ne de fazla verilmesi gerektiği önerisinde bulunur. Normalinden fazlası verilirse bir dahaki sefere daha fazlasını isteyecekleri görüşünü, Türklerin pinti ve sefil olmaları şeklinde açıklamaktadır. Bu hususta, iyiliğe karşı kanun ve silahlarla cevap verdiğini söylediği Türkleri, İstanbul'da gördüğü bir olay üzerinden örneklendirir. Buna göre konsolos, görevinin ne olduğunu belirtmediği ve hödük şeklinde tarif ettiği bir yetkilinin, İstanbul'da bir Fransız tüccarından yarım écu alması üzerine parayı yere fırlattığını aktarır. Gururlu bir şekilde kayıtları gösteren yetkili, geçen sene bir écu aldığından bu sene yarım écüyü kabul etmemiştir. Bu duruma istinaden Gédoy, kendisinden önceki konsolosların yaptığı gibi yaparak eksigi ya da fazlalığı olmayan hediyeleri Halep görevlilerine vermiştir¹³³¹. Buna göre konsolosun verdiği hediyeler aşağıdaki gibidir:

veren Arvieux, Dupont'nun (Arvieux'nün selefi) artık görevini tamamlamış olduğundan söz açarak ticaretin iyiliğine dair uzun bir konuşma yapmıştır. Bir saat kadar süren konuşma sonrasında geleneksel şerbet, tütün ve kahve ikram edilmiştir. İki tarafın da birbirlerine yaptıkları iyi dileğin ardından kadının yanından ayrılan konsolos ve kfilesi geldikleri sırayla geri dönmüşlerdir. Bununla birlikte görüşmeye eski konsolos Dupont da katılmış ve Arvieux'nün anladığı kadarıyla kadından yüz bulmayan Dupont görüşme boyunca sessiz kalmıştır. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 523-526.

¹³²⁹ Halep paşalarının seleflerinden farklı olmadığını ifade eden bir diğer Halep konsolosu Picquet'dir. Konsolos kendi dönemindeki paşanın daha öncekilerden farklı olmadığına değinerek paşanın seleflerinden ne daha az cimri ne de daha az küstah olduğu açıklamasında bulunur. C. L. Anthelmy, *La Vie de Messire François Picquet, Consul de France et de Hollande à Alep*, s. 16-18.

¹³³⁰Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 166-167.

¹³³¹ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 167

Tablo 1: *Louis Gédoy'nın Halep İleri Gelenlerini Ziyareti Sırasında Verdiği Hediyeler*¹³³²

İpek Elbise

Paşaya	4 tane elbise (farklı renklerden Şam ceket)
Paşanın Teğmenine (Quiaja)	Satenden bir ceket
Kadıya	Farklı renklerden ve satenden 3 ceket
Defterdara (hazinedar)	2 tane saten ceket ve 1 Şam ceket
Ağaya (İskenderun yöneticisi)	2 tane Şam ceket.
Emine (Halep gümrükçüsüne)	2 tane Şam ceket
Mütevelliye (konsolosun kaldığı yerin yöneticisine)	2 Şam ceket
Birinci tercümana	1 adet saten ceket

Kumaş Ceket¹³³³

Evin yeniçerilerine	9 pics ¹³³⁴ kumaş (bu Fransa'da 5 aulne ¹³³⁵ denk gelir)
İkinci tercümana	4 pics veya 2 buçuk aulne kumaş
Subaşına (asayiş teğmeni)	5 pics kumaş.
Subaşının yardımcısına (Sorbagis)	4 pics kumaş
Ağaya (yeniçerilerin başına)	4,5 pics kumaş
Sipahi ağasına (hafif atlılara)	4,5 pics kumaş
Şehrin kapısının ağasına	4,5 pics kumaş
İskenderiye ağasının teğmenine (Quijija)	4,5 pics kumaş
Kampın (kaldığı hanın) yazıcısına	2 pics kumaş

¹³³² Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 168-170.

¹³³³ Gédoy'n, burada bahsi geçen tüm örtülerin ve ipeklerin Halep'ten alındığını belirtmekle beraber toplam değerinin Fransız parasına göre 500 lira olduğunu belirtmiştir.

¹³³⁴ Pics: Levant bölgesinde kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. Pics, aulne ölçüsünün 3/5'ine denktir.

¹³³⁵ Aulne/aune: Fransa'nın kuzeybatısında kurulan bir baroluktur. Aulne isim aynı zamanda bu barolukta kumaşları ölmek için kullanılan ölçü biriminin de adıdır.

Diğer Harcamalar ve Ödemeler¹³³⁶

Paşanın atlarının sorumlusuna	9 piastres
Eminin at sorumlusuna	9 piastres
Paşanın yardımcısına	2 piastres
İskenderiye ağasının atlarının sorumlusuna	4 piastres
Paşa'nın görevlisine, hanın yeniçerilerine, evinin kapıcısına	6,5 piastres
Konsolosun gelişine eşlik eden İngiliz ve Venedik yeniçerilerine ve kampın (kaldığı yer) bekçisine	11 piastres
Paşanın davulcusuna	2 piastres
Konsülün bagajları ve eşeklerini koruyan İskenderiye ağasının yardımcısına	3 piastres
Kuryelerin şefine (Moucadem)	6 piastres
Günlük para kazananlara (ayakçı)	8 piastres
Paşanın teğmeni ve diğer yardımcılara	45 piastres
Kadının memur ve yardımcılara	4,5 piastres
Defterdarın memurlarına	14 piastres
Subaşısına	5 piastres
Kapının yeniçerilerinin ağasının	3 piastres
Eşyaların ve ipeğin tartıcısına	1 piastres
Konsülün kaldığı hanın çalışanlarına	40 piastres
Kampın kapıcısı	4 piastres

Gédoyn, Halep'e gelmesiyle şehirde birtakım ziyaretlerde bulunmuş ve bu ziyaretlerinde önceliği Osmanlı yöneticilerine vermiştir. Ziyaretleri sırasında adet olduğu üzere hediye takdimlerinde bulunan konsolos, kime ne kadar hediye verdiyse bunların her birini değerleriyle birlikte tek tek kaydetmiştir. Öncelikli olarak, konsolosun hediyeleri değer ve cinsine göre üç başlık halinde sınıflandırması dikkate değerdir. Bu durum, hediyelerin cins ve değerlerini tasnif etmesinin yanı sıra hediyelerin muhataplarının yetki ve önem sıralarını da yansıtmaktadır.

Konsolos, yaptığı sıralamada ilk olarak, ipek elbise verdiği kimseleri ve bu hediyelerin değerini aktarmaktadır. Başta paşa olmak üzere şehrin kadısı, defterdarı, emini, paşanın görevlisi, kaldıkları hanın mütevellisi ve birinci tercümanına kıymetli hediyeler sunan Gédoyn, en fazla hediyeyi paşaya ve kadıya vermiştir. Konsolosun yaptığı bir diğer sıralamada, ilkin nazaran ikincil önemde olan görevliler bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak konsolosluk ikametindeki görevlilerin yer aldığı bu tasnifte, hediyeler

¹³³⁶ Gédoyn, 1 piastrenin 50 solse karşılık gelmesi nedeniyle bu ödemelerin ortalama 500 lira ve birkaç piastres değerinde olduğunu söylemektedir.

farklı ölçülerdeki kumaşlardan oluşmaktadır. Bu sıralamada ise en fazla ölçüde hediye, subaşına ve konsolos hanındaki yeniçerilere verilmiştir. Son sıralama, Gédoy'nun emtia yerine farklı tutarlarda para verdiği ve diğerlerine nazaran muhataplarının sayısının fazla olduğu hediye listesidir. Bu listede, Osmanlı yetkililerinin görevlilerinden konsolosluklardaki yeniçerilere kadar pekçok kimse yer almaktadır. Dolayısıyla söz konusu liste aracılığıyla şehirdeki yetkililere ve onların görevlerinde kimlerin yer aldığına dair bilgiler edinmekteyiz. Şüphesiz bu listeler bütün görevlileri kapsamamakla beraber en önemlilerinin kimler olduğuna dair bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Diğer taraftan Gédoy'nun, Halep paşası ve kadısını ziyaret ettikten 2 gün sonra, Venedik ve İngiltere konsolosları tarafından ziyaret edilir¹³³⁷. Her iki konsolos da Gédoy'nun gelişinden dolayı son derece mutlu olduklarını dile getirmekle beraber ziyaret süresince konsolosa fazlasıyla iyi muamelede bulunmuşlardır. Gédoy'nun, Türklerin kibirlerine karşı onların önünde dik duran ve Türkler'den korkmayan birine ihtiyaç duyulduğu için kendisine bu kadar iyi davranıldığı düşüncesindedir. Bu düşüncesinden hareketle kendisini ziyaret eden konsoloslara, Türklere karşı duruşunu, ekmekler fırına atıldığı zaman şekil verilir deyimi üzerinden açıklamak ister. Buna göre Gédoy'nun, ilk karşılaşmalarından beri Türklerin kendisini test etmelerine izin vermediğini ve o günden beri Osmanlı görevlileri tarafından zorlansa da güçlü olduğu için onların kendisine hiçbir şey yapamadıkları şeklinde açıklar¹³³⁸.

Kendisine yapılan ziyarete karşılık vermek isteyen Gédoy'nun, İngiliz ve Venedik konsoloslarına bir iade ziyaretinde bulunur. Yapılan görüşmede ticaretin yolunda gitmesinin her birinin faydasına olacağına karar veren konsoloslar, bundan sonrasında birlikte hareket etme kararı alırlar. Bilhassa Osmanlı Devlet yöneticilerine karşı birlik olacakları hususunda anlaşarak birbirlerine sözler verirler. Fakat verilen sözler çok uzun ömürlü olmamış ve Gédoy'nun, ilk fireyi verenin Venedik konsolosu olduğunu, ilk olarak

¹³³⁷ Arvieux, Halep'e gelişinden beri İngilizlerin ve Venediklilerin kendisine herhangi bir nezakette bulunmamış olmalarından ve bu duruma şaşırıldığından söz eder. Bu hususa ilişkin, diğer bütün konsolosların ziyaretine gelmesine rağmen İngiliz ve Venedik konsolosunun gelmemesinin nedeninin selefi Dupont kaynaklı olduğunu öğrenir. Nitekim Arvieux, buz gibi bir adam olarak tanımladığı Dupont'un kendisi Halep'e geldiğinden beri öfkeli ve huzursuz olduğundan söz eder. Öyle ki Dupont, Hollandalıları ve aslında bütün Avrupalıları yeni konsolosu tanımamaları konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Arvieux, İngilizlerin savaş gemisini selamlamadığı için onların var olan bir öfkelerinden bahsetmesine karşın, Venediklilerin neden onlara uyararak bu tavır içinde olduklarına bir mana veremez. Ancak yine de İngiliz ve Venedik konsolosları kendisini ziyaret etmek isterlerse buna hazır olduğuna da yer verir. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 519.

¹³³⁸ Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 169.

Venediklinin burnu aktı tabiriyle açıklamıştır. İşin aslı, Venedik konsolosu bu birliği Halep paşasının sertliğinden ve yaptığı tehditlerden korktuğu için bozmuştur. Diğer bir deyişle Venedik konsolosu, paşanın eylemleri ve isteğini elde etmek için yapacağı hamlelerin ticaretlerine ve tebaasına zarar vereceğinden endişelenmiştir¹³³⁹.

Bahsetmek gerekir ki konsoloslar, birbirlerini yalnızca yeni görev zamanı ziyaret etmezlerdi. Ancak bu hususta iki farklı görüş bulunmaktadır. Arvieux, Levant'taki konsolosların iyi arkadaş olmadıkları sürece ve hükümdarları barış içinde olmadıkça birbirlerini ziyaret etmediklerini ya da bu ziyaretlerin çok nadir olduğunu yazar¹³⁴⁰. Buna karşın Jean-Claud David, Avrupalıların bir arada uyum içinde hayatlarını sürdürdüklerinden ve karşılıklı eğlendiklerinden bahseder. Oyun partileri, müzik eğlenceleri ve balolar bu eylemlerden yalnızca bir kaçıdır. Üstelik yazar, ne ticari rekabetin ne de devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin Avrupalılar arasındaki sosyal durumu bozmadığını ve onların her daim birbirlerine ziyarette bulunmaya ve eğlenmeye devam ettiklerini kaydeder. Son olarak yazar, Avrupalılar arasındaki dostane ilişkinin bireylerin tercihiyle bağlı olması nedeniyle değişiklik gösterdiğine¹³⁴¹ yer vererek ilişkilerin her daim bahsettiği gibi sürdürülmediğini de itiraf etmiş olur.

Avrupalı konsolosların birbirlerini ziyaretlerine ilişkin Arvieux, İngiliz ve Fransızlar arasında yapılan bir bayram ziyaretinden söz eder¹³⁴². Öncelikli olarak iki toplumun bayramlarının aynı zamana denk gelmiyor olmasından söze başlamak gerekiyor. Buna göre İngiliz konsolosu, Fransızların bayram ziyaretine iki tüccarını gönderir ve bu tüccarlar Fransız konsolosluk bünyesinde yer alan herkesin bulunduğu seyirci odasında kabul görürler. Ardından kendi konsolosları adına iltifatlarını sunan İngiliz tüccarlar, öğle yemeği için başka bir odaya alınarak ağırlandılar. Yemek boyunca İngiliz tüccarlara çok fazla içirilme gayreti dikkati çekmektedir. Bu durum, misafiri iyi bir şekilde ağırlamanın bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Fransız konsolosunun

¹³³⁹ Gédoyne, *Journal et Correspondance de Gédoyne*, s. 175.

¹³⁴⁰ L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. I, s. 127.

¹³⁴¹ J.-C. David, "Aleppo: From the Ottoman Metropolis to the Syrian City", s. 13.

¹³⁴² Dahası Arvieux, bayram ziyareti dışında Venedik konsolos yardımcısı Benedetti'in ziyaretinden söz eder. İlk olarak bu ziyaretin uygun olup olmayacağını soran Benedetti'nin ziyareti kabul edilerek yemeğe davet edilmiştir. Benedetti'yi merdivenlerde karşılayan Arvieux, Benedetti ile yapılan karşılıklı nezaketin ardından keyifli bir akşam yemeği yemişlerdir. Venedik konsolosundan ziyadesiyle nezaket gören Arvieux, onunla yakın ve iyi arkadaş olduklarını aktarır. Nitekim bu dostluk uzun süre devam etmiş ve Arvieux, görev süresi sona eren Venedik konsolosu giderken ona yeniçeri ve memurlarını eşlik ettirmiştir. L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. I, s. 24-26.

yemek esnasında İngiltere kralının, kraliyet ailesinin ve İngiliz elçisinin sağlığını selamlaması, misafirlerine duyulan saygıyı göstermektedir. Ziyaretten oldukça neşeli ve dinç ayrılan İngiliz tüccarların ayrılmalarının ardından bu sefer İngiliz konsolosuna teşekkür ziyareti gerçekleştirilir. Ziyaret için Fransız konsolosu adına giden Fransız tüccarlar, en iyi içmeyi bilenler arasından seçilmiştir. Bu husus Fransızların nasıl ağırlandıklarını öncesinden bilmelerinin yanı sıra içkiye dayanmayı istemeleri, meseleyi güç gösterisi olarak düşündükleri şeklinde yorumlanmaktadır. İngiliz konsolosuna ziyarette buldukları sırada konsolos, henüz akşam yemeğine oturmak üzeredir. Yapılan karşılıklı iltifatların ardından tüccarlara kalmaları yönünde ricada bulunmuş ve Fransız tüccarları bu teklifi kabul ederek yemeğe eşlik etmişlerdir. Her şeyin nezaket içinde geçtiğini, ancak İngilizlerin yemek sonrasında tüccarları çok fazla içmeye zorladıklarını belirten Arvieux'nün bu durumu sitem dolu bir şekilde aktarması, Fransızların da İngiliz konsolosuna benzer bir eylemde bulunmuş olmaları nedeniyle ilginçtir¹³⁴³.

5. 3. 2. Halep Tüccarlarıyla Yapılan Müzakereler

Gédoyn, Halep'te kendisine yapılan karşılımlardan hoşnut olmasının yanı sıra Halep ticaretinin geleceğine ilişkin ümitvar olmaya başladığından söz eder. Ancak önlerinde henüz nihayete erdirilmesi gereken elçi Césy'nin borçları durmaktadır. Nitekim Gédoyn, ticaretin tamamen tükenmiş olduğu Halep'te üç ay içinde 10 écu dahi toplayamayacağını; buna karşın 3 ay içinde en az 120.000 veya 150.000 écu harcayacağını hesap etmektedir. Söz konusu durumun kendisini harekete geçirmekte tetikleyici bir etken olduğunu bildiren Gédoyn, elçinin borçları meselesine çözüm yolu bulmaya çalıştığını ifade eder¹³⁴⁴.

Gédoyn, içinde bulunduğu şartları elçi Césy'nin Halep tüccarlarına karşı zulmünü durdurmak adına bir çare aradığı şeklinde tanımlamaktadır. Çünkü elçi, borçları tüccarlara ödetmeye kararlı olduğu gibi bu uğurda istediğini yaptırmak için Osmanlı Devleti'nin yöneticileri ile işbirliğinde dahi bulunmuştur. Gédoyn'ya göre mevcut koşullar altında tüccarların önünde yalnızca iki yol bulunmaktadır. Buna göre, ticaretin zayıflamasının müsebbibi olarak görülen elçinin eylemlerine devam etmesi halinde tüccarlar ya tüm ticareti terk edecektir ya da elçinin bütün isteklerini yerine getiren

¹³⁴³ L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. VI, s. 24-25.

¹³⁴⁴ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 188.

Türklerin şiddetine maruz kalacaktır. Böylesi bir vaziyette Halep konsolosu, görevini faydasız bir şekilde sürdüreceği gibi çok büyük oranlarda harcama yapmak durumunda da kalacaktır. Ne var ki Gédoy'nun bu tarz masrafları ödeme imkânı olmadığı gibi durum kendisini bir hayli zarara sokacaktır. Üstelik Gédoy'nun, konsolosluğa yerleşmek için gereken harcamaları dahi karşılayamamışken ve söz konusu ödemeleri konsolosluğun gelirinden tahsis ederken, başka masrafları ne kendisinin ne de ticaretin kaldırarak gücü yoktur¹³⁴⁵.

Gédoy'nun, konsolosluk evine mecbur alınması gerektiğini ileri sürdüğü bazı eşyaları ve gümüş yemek takımını konsolosluk gelirlerinden karşılamıştır. Onun burada bahsettiği konsolosluk geliri, konsolosların ticaret üzerinden aldıkları ödemelerdir. Çünkü Gédoy'nun, görevi sona erdiği vakit bahsi geçen masrafları ileri sürerek kendisine ödeme yapılması talebinde bulunmuştur. Nitekim bu tarz ödemeler, tayin edilen her yeni konsolosun yaptığı benzer harcamalar türünden olduğu gibi göreve gelen her konsolos bu tarz ödemeleri konsolosluk gelirlerinden karşılamıştır. İşin aslı, Gédoy'nun sözünü ettiği ödeme hususu Fransız konsoloslarının bir rutinidir. Buna karşın onun durumu acınası bir şekilde aktarma gayreti, kendisinin maddi imkânsızlık içinde bulunduğunu göstermek istemesinin yanı sıra Halep ticaretinin de mevcut dönemde bitip tükenmiş bir vaziyette olduğuna inandırma çabası olduğu düşünülmektedir. Halep ticaretini ve kendi ekonomik durumunu zayıf göstermek için en basitinden, kendisine konsolosluk görevinde yardımcı ararken 600 lira isteyen seçme uğraşında olduğunu söylemesi dikkate değerdir. Çünkü Gédoy'nun aktarımına göre yardımcı için normalde 1.000 lira istenirken kendisi bu tutarı ödemek istemediği için böyle bir yol tercih etmiştir¹³⁴⁶. Ancak bu husus Gédoy'nun başka gayretini daha açığa çıkarmaktadır ki o da konsolosun kendini ticareti koruyup kollayan biri olarak göstermek istemesinden başka, tutumlu biri olduğu mesajını vermektir.

Sonuç olarak, Halep ticaretindeki vaziyeti düzeltmek isteyen konsolos 30 Ağustos tarihinde tüccarlarla bir görüşme gerçekleştirir. Ticaretin bu duruma gelmesinde Türklerin aç gözlüğünü sebep olarak gösteren konsolos, Hristiyanların Türklerin zulmü altında olduğu ve Halep paşasının da tüccarların kazançlarına el koyduğu şeklinde söze başlar. Yaptığı zulüm ve talepler nedeniyle Halep paşasının yakın zamanda değişmesini dileyen tüccarların, bu duruma yalnızca katlandıkları hususuna değinir. Konsolosa göre,

¹³⁴⁵ Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 169-170, 185.

¹³⁴⁶ Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 186.

mevcut duruma gelinmesinde Türklerden kaynaklı sıkıntılardan ziyade elçi ve tüccarlar arasındaki sorunlar daha büyük bir etken teşkil etmiştir. Elçi Césy'nin tüccarlara baskı uygulayarak ödeme yapmalarını istemesi, onları kargaşalığa sürüklemiştir. Kısacası Gédoy'nun üzerinde önemle durduğu husus, artık elçinin borçlarının ticareti ve tüccarları bunaltmış olmasıdır. Diğer yandan korsanlar tarafından İskenderun limanının yakılmasının ticarete zarar vermiş olduğu meselesine yer verse de bunun üzerinde çok durmamıştır. Bu noktada Gédoy'nun, bizzat Fransa kralına yazdığı mektupta belirttiği üzere, İskenderun limanının yakılması ve her yerin soyulmasının aslında çok fazla iflasa yol açmadığı, iflasın esas nedeni olan elçi Césy'nin bitmek bilmeyen borçlarının işleri bu noktaya getirdiği düşüncesindedir. Böylesi bir durumda bazı Fransız tüccarlarının ticareti bıraktığı da görülmüştür. Ticaretin onuru kırıldığı gibi uzun süredir Fransızların elinde olan çok kazançlı ticaret, yabancıların ellerine terk edilmiştir. Üstelik Gédoy'nun, mevcut durumun Fransız konsolosluğu altında ticaret yapan Hollandalıların Fransız korumasından çıkarak İngilizlerin korumasına geçmelerinde, onlara bir bahane sunduğundan söz eder. Dahası ticareti azaltan yalnızca Hollandalıların eylemleri değildir. Fransızların yabancı gemilerde para harcayıp kendi kral ve konsoloslarını hiçe sayma pahasına Avrupalılarla ticaret yapmaktan çekinmemeleri ise daha vahim bir durumdur. Böyle devam etmesi halinde ticaretin tamamen biteceği üzerinde duran konsolos, en azından ticaretin kalan kısmını kurtarma önerisinde bulunur. Ticaretin kalıntılarına son anda yetiştiğini söyleyen Gédoy'n'a göre, geç kalınması halinde Fransızlar ticaretten tamamen çekileceği gibi onların terk edeceği ticari alanı diğer Avrupalılar seve seve dolduracaktır¹³⁴⁷.

Konsolosa göre, kalan ticareti kurtarmak ve de elçinin onurunu yeniden inşa etmek için yapılması gereken şey, tüccarların bir müddet para ödemesi gerektiğidir. Konsolosun önerisi, kimi tüccarlar tarafından kabul edilirken kimileri de bahse konu öneriye şiddetle karşı gelmiştir. İsmiyle ün yapmış, padişahın ve devlet ileri gelenlerinin desteğini kazanmış olan elçinin otoritesine karşı gelmenin kendileri için nelere yol açabileceği üzerinde duran Gédoy'nun, tüccarların itirazlarının yanı sıra yakınmalarına da şahit olur. Buna göre tüccarlar, paşanın desteği sonucu elçi için kasalarından 45.000 piastres ödediklerini ve bu paranın yüzünü görme umudunu kaybettiklerini dile getirirler. Yaşananların farkında olduğunu belirten konsolos, yaptığı bütün açıklamaların

¹³⁴⁷ Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 171-173.

sonucunda borçların kapanmasına dair tek yol olduğunu ileri sürer. Buna göre Fransa'dan İskenderun limanına gelecek olan gemilerden %4 oranında bir vergi alınması ve bu paranın yalnızca borçların ödenmesinde kullanılması, ticareti bütün sıkıntılılarından kurtaracaktır. Borcun kapanmasının elçiden ziyade tüccarların işine yarayacağını belirten konsolos, elçi ve tüccarlar arasında kendisini arabulucu olarak sunar. Teklif sonrası, sözlü tartışmalar yaşansa da verginin toplanmasında sözleşme şartlarına riayet edileceği netleştirildiği gibi paranın toplanması kararı da alınır. Gédoy'n, meselenin bu kadar hızlı ve kolay bir şekilde çözüme kavuşturulmasından dolayı memnundur. Çünkü tüccarların iflasına engel olunacağı gibi elçi Césy'yi sıkıntıya düşüren bu mesele artık kapanacaktır. Anlaşma sözlü olarak sağlansa da Gédoy'n, başta antlaşmaya karşı çıkanların kendilerini zorlandıkları şeklinde hissetmesinler diye hemen antlaşma imzalamak istemez. Meseleyi sindirmeleri için zamana bırakma niyetindedir. Durum tam da konsolosun beklediği gibi şekillenir ve antlaşma yapılması sonrasında, Gédoy'n'ın zayıf düşünceli, söz dinlemeyen ve cahil kimseler olarak tanımladığı tüccarlar anlaşmadan vazgeçerler¹³⁴⁸.

Tüccarların vazgeçişlerine karşılık konsolos, henüz daha yeni yazıya dökülmüş anlaşma metnini herkesin önünde yırtarak kendi cevabını verir. Yırtarken de aynı zamanda tüccarların ne kadar cesaretsiz ve zayıf olduklarını söylemekten geri durmayan Gédoy'n, yaptığı hareketin onlarda karşılık bulduğunu bildirir. Buna göre konsolos, tüccarların yeni bir sözleşme yapmak isteklerinden, hatta bu sözleşmeyi kanlarıyla imzalayacaklarını söylediklerinden bahseder. Tüccarların ders alması adına onları 3-4 gün bekleten konsolos, 3 Eylül'de yeni bir anlaşma yaptıklarını kaydetmektedir¹³⁴⁹.

Konsolos ve tüccarlar arasında imzalanan antlaşma, başta elçi Césy olmak üzere birçok yetkiliye gönderilmiştir¹³⁵⁰. Buna göre, antlaşma koşullarının elçi Césy ve Fransa krallığı tarafından kabul görmesi halinde borçlar ödenmeye başlanacak ve alacaklı durumundaki Yahudi ve Hristiyanlar da elçiyi sıkıştırmayacaklardır. Toplanan paralar, Venture ve Tambourin adlı iki tüccarın koruması altında olacağı gibi alınan paraların kaydı konsolos şansölyesinde kalacaktır. Üstelik kaydın bir kopyası da devamlı surette Marsilya'ya gönderilecektir. Diğer taraftan Fransa kralından ve elçi Césy'den beklenen onayların gelmemesi halinde, anlaşma hükümleri geçersiz sayılacaktır¹³⁵¹.

¹³⁴⁸ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 183-184.

¹³⁴⁹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 171-172.

¹³⁵⁰ Antlaşma metni, elçi Césy'ye, Fransa kralına, Kudüs konsolosu Lempereur'a, Mısır konsolosu d'Uriet'e, yeni dışişleri sorumlusu Clercs'e göndermiştir.

¹³⁵¹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 174-175

Gédoyn açısından, tüccarlar ile yapılan bu antlaşma oldukça önemlidir. Çünkü borçlar meselesi var olan sıkıntıların üzerine eklendiğinde iş içinden çıkılmaz bir hâl almıştı. Konsolos Kıbrıs'ın veba nedeniyle terkedildiğini, emir Yusuf meselesi dolayısıyla da Trablusşam'da artık ticaret yapılmadığını gündeme getirmektedir. Netice itibariyle ticari açıdan Suriye'deki tüm gelir kapıları kapanmış ve düzelmesi için hem zamana hem yapılan anlaşmanın fiiliyata dökülmesine ihtiyaç duyulmuştur¹³⁵².

Elçiden anlaşmayı kabul etmesi yönünde ricada bulunan Gédoyn, antlaşma metnine kendi yararlarına yeni şartlar dâhil etmesi önerisinde de bulunur. Meselenin halledilmesine çok önem veren konsolos, ticaretin eski durumuna kavuşması halinde bavullarını alıp hemen gitmeye dahi razı olduğunu dile getirmektedir. Süreç bu şekilde takip edilirse en kısa zamanda meyvelerini alacakları kanaatinde olan Gédoyn, şu an çöküşte olan ve eğer önlem alınmazsa bir daha asla geri toparlanmayacak ve Marsilya'yı da bitirecek ticaretin, yeniden ayağa kalkması için elinden gelenin fazlanı yaptığını aktarmaktadır. Bu bağlamda Fransa'dan gelen mektuplardan bahis açan konsolos, Halep'teki Fransızların geri çağrıldığına ve elçinin eylemlerine devam ettiği müddetçe Halep'e hiçbir şeyin gönderilmeyeceğine yer verir. Dahası, yaşanan mali sıkıntılar nedeniyle 15 gün içinde İskenderun'dan ayrılacak olan İngiliz gemisiyle 4 Fransızın ayrılacak olmasına dair duyduğu üzüntüyü gündeme getirir. Gédoyn, önlem alınmadığı takdirde 6 ay içinde Halep'te kimsenin kalmayacağından emindir. Ancak kendisinin önerdiği şekilde bir yol izlenirse, şuan elde edilen kazancın dört katını alacaklardır. Mevcut duruma öfkeli olan Marsilya'nın, Suriye'nin zengin ticaretinden vazgeçmek istemediğine özellikle yer veren konsolos, esasında Fransa ticareti açısından Suriye'nin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Çünkü konsolosun da farkında olduğu üzere, Halep ticareti uzun yıllardan beri Marsilya şehrini ve Provence kıyılarını zenginleştirmiştir¹³⁵³.

Gédoyn, elçiye anlaşmayı bildiren evrakı yazmadan önce meseleyi ona nasıl açacağı konusunda tereddütler yaşamıştır. Elçinin konutunda yaşadıkları sıkıntı ve elçiyle son olarak bir araya gelişlerinde, pek de dostça olmayan bir veda görüşmesi gerçekleşmişti. Elçiye karşı şimdiye kadar alçakgönüllü davrandığından bahseden konsolos, buna itiraz edilmeyeceğini düşünse de elçinin kendisini eksik ve yetersiz bulacağına ihtimal vermektedir. Bir konsolostan beklenecek saygı ve itaate sahip olduğu

¹³⁵² Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 186.

¹³⁵³ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 178-179.

iddiasında bulunan Gédoy'n, elçinin kendisine çok gördüğü önemi aslında hak ettiğini dile getirir. Düşüncelerini açık bir şekilde ifade eden konsolos, elçi hakkında başkalarına dert yanmaktan ve meseleleri dillendirmektense doğrudan elçinin kendisine söylemeyi daha uygun görmüştür. Elçiye karşı hiç olmadığı kadar açık konuşan Gédoy'n, eski elçi Sancy zamanında İstanbul'a elçinin yerine bakması için ilk olarak kendisinin seçildiğini, ama Césy'nin buna engel olduğu ve gönlünü kırdığı meselesinden elçiye ilk defa bahseder. Gédoy'n'un aktarımına göre elçi, kendisine ilk anda duyduğu nefreti sürdürmüş ve onurunu kırdığı kişiyi affetmek istemeyerek Emir Yusuf olayının çözümünde yaşandığı gibi, nefret hareketlerini devam ettirmiştir. Bu olay üzerine şikâyetlerini dile getirmesi hususunun elçinin nefret ve öfkesini daha da arttığı düşüncesinde olan Gédoy'n, işlerin büyümesi sonucu elçinin evini terk edecek duruma geldiğine yer verir. Elçiyle en son görüşmelerinde onun konutundan gece yarısı, yanından hiçbir hizmetçi olmadan, yardımsız ve parasız ayrıldığına işaret eden konsolos, bütün bunları göz önünde bulundurduğunda elçinin kendisine karşı düşüncelerini açık bir şekilde gördüğünü belirtir. Netice itibariyle elçinin davranışlarından dolayı çok fazla acı çektiğini dile getiren Gédoy'n, onun eylemlerine karşı kendisini hatalı görmemektedir¹³⁵⁴.

Yazdığı mektupta elçi ile şimdiye kadar yaşanan bütün meselelere tek tek değinen Gédoy'n, elçi hakkında duyduğu son olayın hepsini aştığı iddiasındadır. Buna göre Halep bölgesinde Fransızların koruması altında olan Hollandalıların İngiliz korumasına girmeleri, elçi Césy'nin çabaları sonucu olmuştur. Nitekim bu durum tam da Gédoy'n'un Halep'e gidişi sonrası gerçekleşmiştir. Konsolosun duyumuna göre elçi Césy, Hollandalı tüccarlara Fransız konsolosu Gédoy'n'un onları koruyamayacak biri olduğunu söylemesi neticesinde, bu tüccarlar İngiliz koruması altına girmişlerdir¹³⁵⁵. Hollanda elçisi Morier ile birkaç defa iş yapmış olmasının elçi Césy'yi kızdırdığını düşünen konsolos, meseleye dair detay vermemekle beraber bunu yalnızca Fransa kralının isteği doğrultusunda yaptığı şeklinde bir açıklamada bulunur. Meseleye bu

¹³⁵⁴ Gédoy'n tarafından elçi Césy'ye hitaben yazılan 7 Eylül 1624 tarihli mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 176-177.

¹³⁵⁵ Gédoy'n bu meseleye dair yaptığı ilk açıklamada Hollanda tüccarlarının İngiliz korumasına geçmeleri hususunda Césy'yi suçlasa da Fransa kralına yazdığı mektupta bu durumu inandırıcı bulmadığından bahseder. Buna göre 3 aydır İngiliz koruması altında ticaret yapan Hollandalılar bu değişiklikte elçinin borçlarını bahane olarak sunmuşlardır. Diğer taraftan Gédoy'n, Hollanda tüccarlarını Fransız korumasından elçi Césy'nin çıkarması meselesine kendisinin inandırılmasına çalışılsa da bu durumu abartılı bulduğunu söylemekten geri durmaz. Nihayetinde Gédoy'n, söz konusu değişikliğin yaşanmasına ilişkin elçinin otoritesinin tek başına yeterli olamayacağını belirtmiştir. 12 Eylül 1624 tarihli Gédoy'n'dan Fransa kralına hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 183.

şekilde açıklık getirdiğini düşünen konsolos, son olarak benzer açıklamaları Hollanda tüccarlarına da yapacağını ve onlara tekrardan Fransız korumasına girmelerini söyleyeceğini haber vermektedir¹³⁵⁶.

Gédoyn, elçiye yazdığı mektupta borçların ödenmesine ilişkin sunduğu öneriyi açıklamakla beraber ondan gerçekleşmesi mümkün olmayan bir talepte bulunmuştur. Buna göre konsolos, elçinin borçlarının kapanması için borcun tam miktarını öğrenmek niyetindedir¹³⁵⁷. Elçi Césy'den borçların tam meblağını imzalı ve mühürlü bir şekilde yazmasını isteyen Gédoyn, çözümcü bir yaklaşım sunduğu iddiasındadır. Ancak elçi ve konsolos arasında başından beri olumsuz ve neredeyse düşmanlık düzeyinde kurulan ilişki düşünüldüğünde, elçinin bu talebi kabul etmesi mümkün değildir. Dahası Césy'nin kendisi yerine başka birinin elçi tayin edilmesine uğraştığını düşündüğü Gédoyn'nın bu talebini aleyhte bir faaliyet olarak yorumlaması gayet normaldir. Elçinin bizzat kendi eliyle borçlarını belirten bir evrakı imzalaması ve dahası bu evrakı Gédoyn'ya vermesi pek mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan elçi Césy'ye Gédoyn'nın yanı sıra Halep tüccarlarından da bir mektup gitmiştir. Tüccarların mektubuna dair detaylar bilinmemekle beraber Gédoyn'nın elçiden tüccarların cahil olmaları nedeniyle onlar tarafından giden mektubu önemsememesini istemesi, onun tüccarlara dair duyduğu şüpheleri kanıtlar niteliktedir¹³⁵⁸.

Gédoyn, Halep işlerini yoluna koyması halinde Fransa yönetimi tarafından kendisine para gönderilmesi beklentisindedir. Clercs'e yazdığı mektupta açıkça bu isteğinden söz eden konsolos, işleri artık oluruna bırakamayacağını dile getirir. Üstelik kendisi yerine bir başkası olsa şimdiye değin şikâyet etmiş olacağını yazarak hem üstü kapalı bir şekilde para istemiş hem de şimdiye kadar gösterdiği sabrın ve sessizliğin anlaşılması niyetinde olmuştur¹³⁵⁹.

Halep'e gelişinden beri Césy'den ilk mektubunu alan Gédoyn, elçiden şimdiye kadar beklemediği sözleri işittiğini ancak samimi bulmadığını açıkça beyan eder. Elçinin İstanbul'a Gédoyn adına gelen evrakları iletmeden evvel açıp okuması Gédoyn'ı

¹³⁵⁶ Gédoyn tarafından elçi Césy'ye hitaben yazılan 7 Eylül 1624 tarihli mektup, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 177.

¹³⁵⁷ Gédoyn tarafından elçi Césy'ye hitaben yazılan 7 Eylül 1624 tarihli mektup, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 178.

¹³⁵⁸ Gédoyn tarafından elçi Césy'ye hitaben yazılan 7 Eylül 1624 tarihli evrak, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 178.

¹³⁵⁹ Gédoyn tarafından Clercs'e hitaben yazılan 12 Eylül 1624 tarihli mektup, Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 186.

kızdırmıştır. Elçi, konsolosa ait mektupları okumasını Gédoy'nun talebi üzerine açmış olduğu ve aksi takdirde bunu asla yapmayacağı şeklinde bir bahane ile itiraf eder. Gédoy'n, elçinin açıklamasını bir özür olarak yorumlamakla birlikte elçiye yazdığı ilk mektupta bu meseleye yer verir. Mektuplarının açılmış olmasından sevinç duyduğunu söyleyen konsolos, artık kaderinin elçi tarafından öğrenilmiş olduğu ve konsolosluk görevinde yaşanmayacak olmasının anlaşıldığı kanaatine varır. Şimdiye kadar yaptıklarını kabul etmekte çekinmediğini ve kararlarından çok nadir olarak pişmanlık duyduğunu dile getiren konsolos, mektuplarının okunmaya devam edilmesi halinde arkadan iş yapmadığının anlaşılacağı düşüncesindedir. Elçinin kendisini yeterince tanımadığına ve tanımak istemediğine bilhassa yer veren Gédoy'n, son olarak kendi mektuplarının elçininkiyle karışmaması temennisinde bulunarak üstü kapalı bir şekilde mektuplarının okunmaması mesajını verir¹³⁶⁰.

Césy'nin Gédoy'n adına gelen ve ona ilettiği mektuplar arasında Clercs ve onun yardımcısı Vivot'nun¹³⁶¹ 9 Haziran tarihli mektupları bulunmaktadır. Fransa dışişleri görevlisi ve aynı zamanda Levant işleri sorumlusu olan Clercs, kralın hizmeti için çalışmasını istemesinin dışında konsolosun Halep'e ulaşmasının haberlerini alan kadar yeni bir şey diyemeyeceğini söylemekle yetinmiştir¹³⁶². Vivot ise Gédoy'n tarafından kendisine ulaştırılan haberleri yetkililere ilettiği bilgisinin yanın sıra Puysieux'ye yazılan mektupların görev gereği krala rapor vermek zorunda olan Clercs'in elinde olduğunun ve bu nedenle Puysieux'ye iletilmediğinin haberini verir¹³⁶³. Gédoy'n görevine dair bir şeyler öğrenemese de en azından Puysieux'den neden aylardır bir haber alamadığını anlamıştır.

5. 3. 3. Gédoy'nın Halep'teki Son Günleri ve Halep Paşası ile Yaşanan Sıkıntılar

Gédoy'n, Fransız tüccarlarının temsilcisi olarak onların ticari eylemleriyle meşgul olmasının yanı sıra İstanbul'da olduğu gibi Halep'te de Cizvit işleriyle ilgilenmiştir¹³⁶⁴.

¹³⁶⁰ 17 Eylül 1624 tarihinde Césy'ye hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 195-196.

¹³⁶¹ Vivot, elçi Salignac zamanında onun görevindeyken Gédoy'n ile tanışmışlardır. Elçilik heyeti ile İstanbul'a geldikleri vakit Vivot İstanbul'dan ayrılarak eski elçi Brèves ile hac yolculuğuna gitmiştir.

¹³⁶² 9 Haziran 1624 tarihli Clercs'den Gédoy'n'a hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 191.

¹³⁶³ 9 Haziran 1624 tarihli Vivot'dan Gédoy'n'a hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s.191.

¹³⁶⁴ Halep'te sayıca fazla olan Katolikler, misyonerlik faaliyetleriyle ilgilenmekteydiler. Nitekim Halep ve Suriye'de bulunan Hristiyanların büyük kısmını kendi saflarına çekerek bunun karşılığını da almışlardır.

İstanbul'daki Cizvit evinin başı Aurillac'a mektup yazan konsolos, Cizvit evinin kurucusu Canillac'ın birtakım isteklerine değinir. Bu doğrultuda Kudüs'te Cizvitlere karşı kuşkuların ortaya çıktığını, Cizvitlerin Kudüs'te bulunan Fransiskanleri sahip oldukları haklardan mahrum bırakacakları ve onları mezheplerinden döndürecekleri gibi söylentilerin dolaştığına değinmektedir. Söz konusu vaziyete karşın sabırla Fransiskanlerin inançlarını kazanma önerisinde bulunan Gédoy'n, bu hususta titizlikle çalışacağını¹³⁶⁵ sözünü vermektedir¹³⁶⁶.

Gédoy'n, korsanlar tarafından yakılan İskenderun limanındaki Fransızların ikametini ve onunla birlikte kiliseyi tekrar inşa ettirme faaliyetleriyle¹³⁶⁷ meşgul olmakla beraber Halep'teki yaşamından şimdilik memnundu. Çünkü bu şehirde onurlu bir şekilde karşılanmış ve şimdiye kadar kendisine memnun edilmesi adına pek çok şey yapılmıştı. Öyle ki yalnızca prene sergilenmesi gereken onurlu davranışların kendisine de gösterildiği iddiasında bulunmuştur. Bu nedenle konsolos, henüz daha başında tüccarları yeniliklerle korkutmamak ve tepki almamak adına daha önceki konsolosların yaptığı gibi iş dışındaki eylemlere müsaade etmiştir. Konsoloslukta konuklar ağırlanmış, ziyafetler verilmiş ve akşam vaktinden sonra oynanan oyunlar hiç eksik olmamıştır. Bahsedilen bu eylemleri aşırılık olarak tanımlayan konsolos, aslında kendi isteğine bağlı yapılmadığını belirtmekle beraber ticaretin iyiye gitmesi halinde oyunlara son vermesinin tepkiye yol açmayacağı düşüncesindedir¹³⁶⁸. Gédoy'n'ın zevk ve eğlenceye meraklı biri olduğu aşağı yukarı tahmin edilmekle beraber konsoloslukta bu tarz eylemleri nahoş karşılaması ya da en azından kendisini o şekilde göstermesi farklı gerekçelerle açıklanabilir. Buna göre

İnsanları kendi saflarına çekmek için hastalık, veba ve kıtlık gibi zamanlarda maddi ve manevi yardımda bulunan misyonerlerin arkasında ise Fransa krallığının desteği bulunmaktaydı. Üstelik Fransızlar bu tarz desteklerin yanı sıra Cizvitleri hem yerel hem de resmi otoritelere karşı korumaktaydılar. A. Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, s. 70.

¹³⁶⁵ Fransız konsoloslarının ticaretin yanı sıra dini meselelerle uğraştıkları ve Katolikliği yaymaya çalıştıkları bilinmektedir. Bu doğrultuda 1653-1661 yıllarında Halep konsolosluğu yapan Picquet, dindarlığıyla tanınmaktaydı. Konsolosluk görevini sürdürdüğü Halep'te Hristiyanları destekleyen ve koruyan konsolos, Katolik inancı için uğraşmıştır. Görevini bir kilise mahkemesi titizliğiyle sürdüren dindar konsolosun yaptığı bu tarz eylemler, onun itibarını daha da artırmıştır. Ticaret üzerinden aldığı konsolosluk ücretinde indirimde dahi gittiği bilinen konsolos, 1657 yılında tüccarlardan onur sertifikası almıştır. Görevi süresince kendi menfaatinden çok halkın yararı için uğraşan Picquet'nin konsolosluk görevi sonrası, Fransa'nın İran piskoposu olarak tayin edilmesi dikkate değerdir. Jacques Zeiller, "Un Précurseur: François Picquet, Consul de France et Évêque de Babylone sous Louis XIV", *Journal des Savants*, 1943, s. 148; C. L. Anthelmy, *La Vie de Messire François Picquet, Consul de France et de Hollande à Alep*, s. 16-21.

¹³⁶⁶ Cizvitlerin başı Aurillac'a hitaben yazılan 7 Eylül 1624 tarihli mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 180.

¹³⁶⁷ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 186.

¹³⁶⁸ Kralın müşaviri ve mahkeme görevlisi Avaux'ya 12 Eylül 1624 tarihinde yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 189.

konsolos, ya gerçekten bu tarz eylemlerden hoşlanmamaktadır ya da mektuplarında defalarca yinelediği üzere Halep'in müşkül vaziyeti karşısında bu tarz eğlence ve oyunların tuhaf karşılanacağından endişe duymaktadır. Bir diğer sebep ise, Gédoy'nın kendisini yalnızca işine verdiği ve tek amacının Halep ticaretini zenginleştirmek olduğu tarzında bir profil çizme gayreti olabilir.

Gédoy'n, Fransa'dan ve elçi Césy'den gelecek haberleri beklediği vakitlerde, Fransa yönetimi tarafından Halep'teki Fransızların ne gemi ne de para beklemeden geri dönmelerinin istenildiğini öğrenir. Bu isteği Marsilyalıların cesaretini yitirdiği ve 2 yıldır yanlış işlerle uğraştıkları şeklinde yorumlayan konsolos, haberleri işiten Fransızlarla bu durumların geçeceğine dair konuşmuş ve elçiden haber gelinceye kadar onları gitmemeye ikna etmiştir. Ticaretin yeniden canlanacağı ümidini besleyen Gédoy'n, mevcut sıkıntıların yanı sıra bir de Osmanlı görevlileriyle uğraşmak durumunda kalmıştır. Başlarda Bedic¹³⁶⁹ ile arkadaşlık kurduğundan söz eden konsolos, onun artık sabrını ve saygısını yitiren eylemlerde bulunduğu bahseder. Canını sıkı bir diğer mesele ise Fransız koruması altında olan ve Hindistan'dan gelen 10 Portekizliye dairdir. Gédoy'n, şimdiye kadar bütün Hristiyanların sıkıntı yaşadığı İskenderun ağasının, Portekizlileri İspanya kralının casusu olarak nitelendirdiğini bildirir. Portekizlilere zulüm yapma peşinde olan ağa, onlardan 100.000 sequins alma niyetindedir. Ağanın eylemlerine engel olmak isteyen Gédoy'n, yanına birtakım değerli kıyafetler ve kapitülasyonları alarak İskenderun ağasına bir ziyaret gerçekleştirir. Fransa kralının koruması altında olan Portekizlileri koruma isteğini dile getiren konsolos, paşadan Halep'te ticaret yapmak için Fransız bayrağı altında gelenlerin bayraklarını göstermek zorunda olduklarını, aksi takdirde onların padişahın düşmanı sayılacakları cevabını alır. Gédoy'nın aktarımına göre, görüşme sırasında kendisine içecek ve koku ikram eden paşa, konsolosun başını zengin mendillerle donatmasının yanı sıra ona daha önce padişahın bir defa giymiş olduğu bir altın işlemeli kaftan giydirmiştir. Paşanın bu eylemleri görüşmenin devamında konsolostan talep ettiği meblağ ile açıklanmaktadır. Ne var ki Gédoy'nın verdiği tutarı kabul etmeyen paşa bütün Portekizlileri öldürme tehdidinde bulunur. Ayrıca Portekizlilerin Sayda yolundan kaçmasına yardım edilmesi halinde onları ve konsolosu da yakalayacağı tehdidinde bulunmaktan geri durmaz. Böylesi bir vaziyette Portekizlileri

¹³⁶⁹ Gédoy'nın verdiği bilgiler doğrultusunda görevden alınan Bedic'in tekrardan Halep gümrük mültezimliğine döndüğü anlaşılmaktadır.

kara yolu üzerinden Kudüs'e göndermeye uğraşan Gédoy'n'a, bu sefer de paşanın emri doğrultusunda hareket eden Bedic engel olmuştur¹³⁷⁰.

İşin büyüdüğünü anlayan Gédoy'n, kadıdan bir duruşma talep etmekten başka bir yol bulamaz. Portekizlileri korumaktan vazgeçmeyen ve paşanın isteklerine karşı duran konsolos, halkın ve neredeyse herkesin gözünün kendi üzerinde olduğunun farkındadır ve bu nedenle de kararının daha fazla arkasında durmaya özen gösterir. Kadı ise tercümanı, kâtabi ve askeri görevlisi aracılığıyla konsolosun talebine üç adet kavunun eşliğinde bir cevap gönderir. Buna göre Gédoy'n ile iyi geçinmek istediği ileten kadı, duruşmanın Salı sabahı yapılacağını haberini verir. Üstelik kadıdan gelen haberler bununla da sınırlı değildir. Davanın hemen öncesinde kadı, konsolostan 300 piastres kabul ettiğini ileterek üstü kapalı bir şekilde para talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine kadıya tercümanını gönderen konsolos, iletildiği teşekkürlerin yanı sıra kadı ile herhangi bir anlaşmaya varmadan önce Bedic'in yaptığı eylemlerin düzeltilmesini istemektedir. Bu duruma cevaben hiçbir solum istemediğini söyleyen kadı, Portekizlilerin gidecekleri İngiliz gemisine binene kadar onlara eşlik etmek için 3 adamını göndereceğini ve Bedic adına buna engel olmaya çalışan olursa değnekle cevap vereceğini bildirir. Kadı söz verdiği gibi yapmıştır, ancak bu durum Bedic'i oldukça kızdırmışa benzemektedir. Yaşananlar karşısında tehditler savuran Bedic, bundan böyle padişahın emiri olmadığını, çünkü Halep'i artık Frenklerin yönettiğini ve padişahın hakkını çaldıkları yönünde sitemlerde bulunur¹³⁷¹. Portekizliler meselesinde Gédoy'n, kadıya herhangi bir ödeme yaptığına ya da hediye verdiğine dair bir detaydan bahsetmemekle beraber meselenin halledilmiş olmasından ve de Bedic'in öfkesinden anlaşıldığı kadarıyla, konsolosun kadıya birtakım ödemelerde bulunduğu düşünülmektedir.

Gédoy'n, Halep'e ilk geldiği vakit paşadan duyduğu güzel sözlerin unutulup yerini muhtelif taleplerin aldığından bahsetmektedir. Konsolos, ilk olarak Halep paşasının iki gündür ısrar ettiği bir istekten söz eder. Buna göre paşa, konsolostan İskenderun'da yeni bir ev yapması talebinde bulunmuştur. Paşanın göreve her yeni gelene bunu yaptırdığını bilen Gédoy'n, söz konusu isteği kabul etmeyerek bu talebe direnir. Konsolos, paşanın ya da başka ulusların menfaati yerine 2.600 lira değerinde küçük bir kilise yaptırmayı tasarlamaktadır¹³⁷².

¹³⁷⁰ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 199.

¹³⁷¹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 203.

¹³⁷² 15 Eylül 1624 tarihli Clercs'e hitaben yazılan mektup, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 192.

Halep paşasının isteğini atlattığını düşünen konsolos, yeni bir taleple karşı karşıya kalmıştır. Buna göre paşa, diğer Avrupalı konsolosların yanı sıra Gédoy'n'dan da 100 kasa veya varil barut talep etmektedir. İstenen bu barutlar Fırat nehri aracılığıyla Bağdat'ta bulunan sadrazamın ordusuna gönderilecektir¹³⁷³. Barut isteğinde çok fazla ısrarcı olan paşaya karşı kendisini gösterip savunmak durumunda kaldığından bahseden Gédoy'n, bu talebe olumlu cevap vermesi halinde paşanın isteklerinin artarak devam edeceğini hesap eder. Bu nedenle barut isteğini reddeden konsolos, paşa ile olan mücadeleyi kazandığını düşünmesinin yanı sıra paşadan kendisiyle yaşamak için sert biri olduğu sözlerini işitmiştir¹³⁷⁴.

Gédoy'n, paşanın taleplerini kabul etmeyerek her defasında bu tarz istekleri atlatma niyetindedir. Ama bu hususta hesaba katmadığı şey, paşanın taleplerinin istediğini alana kadar ve hatta aldıktan sonra dahi bitmeyeceğidir. Bu hususa ilişkin 1653-1661 yıllarında Halep konsolosluğu yapmış olan Picquet, tüccarlar meselesini ele alarak paşaların talepleri ve baskıları altında ezilmiş olduklarından söz eder. Picquet, paşanın halkın kanıyla şişmanladığının ve her türlü soygunu yaparak zenginleştiğinin üzerinde durmaktadır. Üstelik paşanın eylemlerine karşı durumu öğrense de ses etmeyen Osmanlı yönetiminin, ani kararlar paşayı boğdurduğu ve sonuç olarak da paşanın halkın üzerinden biriktirdiklerinden Osmanlı Devleti'nin yararlanıyor olması görüşü dikkati çeker¹³⁷⁵. Fransa'nın Osmanlı elçisi olan Nointel (1680-1685) ise, Kudüs ziyaretine giderken Halep'e de uğramış ve bu ziyareti sırasındaki izlenimlerine yer vermiştir. Konsolosun ilk görüşü Fransız tüccarları arasındaki disiplinsizliğe dairdir. Tüccarların yanı sıra paşalara dair de düşüncelerini aktaran Nointel, paşaları açgözlü ve kötü niyetli olarak tarif ettikten sonra onlara karşı savaşılması ve keyfi vergilerine son verilmesi gerektiğine kanaat getirmiştir. Buna ilişkin Sayda paşası üzerinden örnek veren elçi, onun aşırı taleplerine karşı önlem olarak bölgedeki Fransız ticaretini bir müddet durdurma kararı aldığından

¹³⁷³ Gédoy'n'n burada sözünü ettiği mesele Bağdat seferidir. Safevilerin eline geçen Bağdat'ın geri alınması için sadrazam Çerkes Mehmed Paşa, ertesi yıl (1625) yapılması planlanan İran seferi hazırlıklarıyla meşgul olmaktadır. Bu sefer hazırlığı için de Halep paşasının konsoloslardan malzeme tedarik etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Gédoy'n, Eylül (1624) ayının ortasında gelen haberler doğrultusunda İran güçlerinin yaklaştığı bilgisini verir. Buna göre konsolos, Diyarbakır'a oldukça yakın olan İran güçlerinin Halep'e yaklaşık olarak 9 günlük bir mesafede bulunduğundan bahseder. Baskı altında kalan Diyarbakır, Halep'ten yardım istemiş, ancak Halep'te toplanan Divan'dan olumsuz bir karar çıkmıştır. Alınan kararın gerekçesi olarak da padişahın bir emri olmadan Halep şehrinin askeri gücünün yerini terk edemeyeceği olmuştur. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 193.

¹³⁷⁴ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 193-194.

¹³⁷⁵ C. L. Anthelmy, *La Vie de Messire François Picquet, Consul de France et de Hollande à Alep*, s. 16-21.

söz eder. Bu süre zarfında şehir halkının isyanına paşanın boyun eğdiğini ve düzenin yeniden sağlandığını aktaran elçi, paşaya karşı oluşturulan eylemde haklı öngörüsünü sunar¹³⁷⁶.

Şimdiye kadar Gédoy'n'dan birtakım taleplerde bulunan paşa, istediğini alamayarak her defasında konsolostan olumsuz bir yanıt almıştır. Taleplerinden yılmayan paşa, bu sefer de fıstık üzerinden şansını dener. Buna göre, Suriye'de çok fazla bulunan fıstıklar Gédoy'n dâhil olmak üzere pek çok Avrupalı tarafından kendi ülkelerine gönderilmekte ve bu durum şüphesiz paşa tarafından bilinmekteydi. Paşanın her fırsatta taleplerini reddeden Gédoy'n, onun görevlilerinden fıstıkların gönderilmesinin kaçakçılık olduğu ve bu duruma göz yummaları için konsolosun karşılığını vermesi gerektiğini ıstır. Nitekim diğer Avrupalılar fıstık göndermek için paşaya para ödemektedirler. Ancak Gédoy'n, bu durumun bir vergi haline gelmemesi için paşanın isteğine engel olmak istemiştir. Duydukları karşısında sınırlarına hâkim olmaya çalışan konsolos, bu isteğe karşı gelebilirse artık paşanın taleplerinin önünü tamamen keseceği konusunda emindir. Bahsedilen düşünce doğrultusunda İngiliz ve Venedik konsoloslarıyla görüşen Gédoy'n, onlardan istediği desteği de almıştır. Diğer konsolosların kendisinden cesaret bulduğunu söyleyen Gédoy'n, paşaya karşı ağız birliği etme kararı aldıklarını bildirir. Bu bağlamda İngiliz ve Venedik konsolosları Gédoy'n'nın kendi adlarına konuşabileceği ve divan da dâhil her yerde ona eşlik edecekleri sözünü vererek fikir birliğinde bulunurlar. Mevcut şartlar altında gücünün daha da arttığını hisseden Gédoy'n aynı gün paşayla bir görüşme gerçekleştirir¹³⁷⁷.

Kendisinin kesinlikle bir tüccar olmadığını ve Halep'e ticaret yapmak amacıyla gelmediğinin paşa tarafından gayet iyi bilindiği şeklinde söze başlayan Gédoy'n, gönderdiği fıstıklar için paşanın onayının gerekmediğinden dem vurur. Uydurma bir bahane ile fıstıklardan para talep edilmesine karşı geleceğini ve hiçbir tüccarının fıstık ticareti yapmadığını özellikle dile getiren konsolos, gönderdikleri ya da kullandıkları bir mal için birden bire vergi istenilmesini mantıklı ve doğru bulmamaktadır. Son olarak, Fransızların yanı sıra diğer Avrupalılar üzerindeki bu haksızlığın kaldırılması ricasında bulunan Gédoy'n, konuşmasının paşa üzerinde hiçbir etkisi olmadığı gibi paşanın sesini yükseltmeye başladığını aktarır. Daha öncesinde bu görevi yapanlar gibi kendisinin de istediğini alacağını söyleyen Halep paşası, gerekirse

¹³⁷⁶ Albert Vandal, *Les Voyages du Marquis de Nointel (1670-1680)*, Plon-Nourrit, Paris 1900, s. 150-151.

¹³⁷⁷ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 194.

otoritesini kullanacağı tehdidinde bulunur. Paşa ile görüşmesi umduğu gibi geçmeyen Gédoy'n, görünüşe göre bir hayal kırıklığına da İngiliz ve Venedik konsoloslarının eylemlerinden dolayı yaşar. Paşayla görüşmesi sonrası Avrupalı konsoloslarla da bir görüşme gerçekleştiren Gédoy'n, durumu onlarla paylaşmasına müteakip paşanın eylemlerini konseye bildirerek olaya sessiz kalmamaları önerisinde bulunur. Yaşananlar karşısında Venedik konsolosu cevaben özürlerini iletmiş ve kendi tüccarlarının fındık ticaretiyle uğraştıklarından bahis açarak bu meselede sıkıntı yaşamak istemediğini açık bir şekilde dile getirmiştir. Bir diğer ifadeyle Venedik konsolosu ne mallarına el konulması ne de herhangi bir para cezası durumuyla karşılaşmak niyetinde değildir ve bu gerekçeyle de paşanın talep ettiği meblağı derhal ödemiştir. Her ne kadar İngiliz konsolosu yapılan görüşmede Gédoy'n'a destek olsa da, kısa bir müddet sonra o da birtakım gerekçelerden dolayı desteğini geri çekmek durumunda kalmıştır¹³⁷⁸.

Gédoy'n, İngiliz konsolosunun geri çekilmesini yaşanan bir olaya dayandırmaktadır. Buna göre, İngiliz konsolosunun bir hizmetçisi pazarda ortak alınan üzüm paylaşımında Gédoy'n'ın hizmetçisiyle kavga edip ona şiddet¹³⁷⁹ uygulamıştır. Gédoy'n'a göre, olayı öğrenen İngiliz konsolosu bu durumu bir bahane olarak kullanmış ve aralarında yapılan sözlü ittifaktan çekilmiştir. Normal zamanda böylesi bir mevzuyu dikkate almayacağını bildiren Gédoy'n, bu meselede durumun farklı geliştiğinden ve İngilizlere Fransa kralının gücünü göstermesi gerektiğinden bahseder. Nezaket icabı paşaya karşı kazandığı başarıyı İngiliz konsolosuna aktarması için bir tercümanını gönderdiğine yer veren Gédoy'n, İngiliz konsolosunu da benzer bir davranış sergilemeye davet eder. Yapılan davet ve yaşanan kavga üzerine İngiliz konsolosu, şiddet uygulayan hizmetçisini Gédoy'n'a göndererek suçu olması halinde onu yargılaması talebinde bulunur. Bütün suçu İngiliz hizmetçisine yüklemek niyetinde olmayan Gédoy'n, hizmetçiyi dinledikten sonra birkaç Hristiyan, Yahudi ve Arap şahitlerine de söz vermiştir. Şahitlerin İngiliz hizmetçiyi tamamen suçlu bulmasının ardından hizmetçiyi efendisine gönderen Gédoy'n, şiddete maruz kalan hizmetçinin ve 4 Fransız tüccarın önünde değnek cezası verilmesini yeterli görmüştür¹³⁸⁰.

¹³⁷⁸ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 194.

¹³⁷⁹ Gédoy'n, bir müddet sonrasında da bir yeniçeri tarafından hizmetçilerinden birine şiddet uygulandığından bahseder. Buna göre yeniçeri hizmetçiden şarap sürahisini istemesi ve hizmetçinin reddetmesi sonucu şiddet olayı yaşanmıştır. Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 205.

¹³⁸⁰ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 199.

Ne var ki bu karar İngiliz konsolosu tarafından uygulanmamış ve suçlu İngiliz hizmetçinin cezalandırılmaması üzerine Fransız hizmetçisi ve 4 Fransız tüccar hayal kırıklığı içinde konsoloslarının yanına dönmüşlerdir. Meseleyi öğrenen ve olayın üstünü kapatma niyetinde olmayan Gédoy, bu duruma çözüm bulmak için subaşıyla birlik olma yoluna gitmiştir. İşin doğrusu, konsolosun subaşıyla anlaşma sağlaması ona birtakım ödemeler yaptığı anlamına gelmektedir. Anlaşma gereğince hareket eden subaşı her ne kadar kurallara aykırı olsa da 20 adamıyla birlikte İngiliz konsolosun evine girerek hizmetçiyi aramıştır. Hizmetçinin bulunmaması üzerine suçsuz 7 İngiliz tutuklayan subaşının eylemi, İngiliz konsolosunu oldukça şaşırır. Kendisine yapılanlara karşılık olarak harekete geçen İngiliz konsolosu, atlı asker olan Murad Paşa'ya¹³⁸¹ başvurmayı bir çare olarak görmüştür. Gédoy tarafından çok zengin, orduda gücü olan, bilgili, nazik ve ağırlığı bulunan biri olarak tanımlanan Murad Paşa'nın olay hakkında detaylı bilgi edinmesi, işlerin seyrini değiştirir. Çünkü Murad Paşa, yaşanan hadisede İngiliz hizmetçiyi suçlu bulmuştur. Bu gelişmeler üzerine Gédoy'u evinde ziyaret ederek onu memnun edeceğini söyleyen Murad Paşa, karşılığında 7 İngiliz tutuklunun serbest bırakılmasını istemektedir. Bu arada Gédoy, Murad Paşa'nın Türklerin Hristiyanlarla konuşurken nadiren yaptıkları şeyi yaptığını, yani kendisine nezaketli davrandığını belirterek üstü kapalı bir şekilde Türklere karşı olumsuz düşüncesini yineler. Yaşanan olay sayesinde Murad Paşa ile güzel bir arkadaşlık kuran Gédoy, aralarındaki karşılıklı sevgi ve saygının Halep'ten ayrılına kadar devam ettiğini aktarmaktadır¹³⁸². Ayrıca Murad Paşa ile anlaşan kişinin başta İngiliz konsolosu olduğunu ve durumun böylesine

¹³⁸¹ Gédoy paşanın *Kara Murad* lakaplı olduğunu belirtir.

¹³⁸² Üstelik Gédoy, Murad paşa ile kurdukları yakınlığa dair detayları da aktarmaktadır. Gédoy, Kara Murad'ın kendisini evinde oldukça iyi bir şekilde ağırladığını uzun uzadıya anlatır. Kara Murad'ın evinde ve onun halkının gözü önünde Fransa kralının şerefine içtiklerinden söz eden konsolos, kendisinin yemekte masanın baş tarafında oturduğunu, masanın alt tarafına doğru ise şehrin ileri gelen 3 Türk'ün yer aldığını vurgular. Kara Murad'ın kendilerine umduklarından daha fazla iyi davrandığı meselesine bilhassa yer veren konsolos, bu durumun kendisini düşündürdüğünü de itiraf etmektedir. Dahası konsolos, ziyafet sonrası evden ayrılırken evin kapısında yaklaşık 200 Türk'ün seyirci olduğunu ve orada Kara Murad'ın kendisine çok güzel süslenmiş değerli bir at hediye ettiği detaylarını ekler. Mesele bununla da kalmamış ve konsolos ata binmesine yardım etmesi için Kara Murad'ın atın eyerini tutmasından utanç ve mahcubiyet duymuştur. Üstelik Kara Murad Fransızlar gibi kuşandığı bonesini çıkararak bu saygının hem Fransa kralına hem de konsolosun kendisine olduğunu söylemiştir. Yapılan bütün bu karşılama ve nezaketlerin karşılığını ancak kanıyla ödeyeceğini tercümanı aracılığıyla Kara Murad'a ileten konsolos, yaşananlara herkesin şahit olduğunu ve çok fazla söylentilere yol açtığını kaydetmektedir. Diğer taraftan yer vermek gerekir ki Gédoy da Kara Murad paşayı onurlandırmak için birtakım harcamalarda bulunmuştur. Nitekim bu durum aralarındaki yakın ilişkiyi anlamamıza ve bir gerekçe sunmamıza olanak tanıyabilir. Bununla birlikte Gédoy'nun Kara Murad ile olan yakınlığını bilhassa elçi Césy'ye detaylı bir şekilde yazması güçlü olduğunu göstermek istemesinin yanı sıra bölgede kendisine verilen değer bilimesi isteğiyle de açıklanabilir. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 203-204

sonuçlanması üzerine konsolosun değnek cezasını vermediği hizmetçiyi artık öldürmek istediğini ve elinden zor aldıklarını ekleyerek olayın neticesinden bizleri haberdar eder¹³⁸³.

Fıstık meselesine ilişkin ise paşayla tekrardan bir görüşme gerçekleştiren Gédoy, paşanın para talebinden vazgeçmeyeceğini net olarak anlamıştır. Dahası paşanın kendisine para verilmez ise Gédoy'nun hiçbir zaman fıstık yüklemeyeceğine dair bir belge yazıp imzalaması talebi, onun kararlılığını göstermektedir. Eğer bundan sonra Fransızlar fıstık yüklerken görülürlerse intikam alacağını başından haber veren paşa, talep ettiği ödemenin iki katını alacağı uyarısında bulunur. Paşasının söylediklerine itiraz eden Gédoy, istedikleri zaman istedikleri malları yükleyeceklerini ve yalnızca kanunların belirlediği ödemeleri yapacaklarını ifade ederek meseleye dair son kararını bildirir. Dahası ülkenin kaynaklarını kullanmasını paşanın bu şekilde engellemeye çalışmasından dolayı kapitülasyonları ona iade edebileceğini¹³⁸⁴ ve Fransızların ticaretini durdurmaya hazır olduğu tarzında bir tehditte bulunur. Paşa ve konsolos arasında birkaç gün süren bu tartışma, paşanın yeni bir talebiyle tekrar şekillenir. Fransızların özgürce fıstık yüklemeleri için Halep paşası son olarak kendisine 2 kadife elbise hediye edilmesini istemektedir. Gédoy, paşanın bu elbiseleri Türklerin paskalyası olarak tanımladığı ve çok yakın bir zamanda gelecek olan Kurban bayramı adına istediğini belirtmekle beraber paşanın bu istediğini de kabul etmez¹³⁸⁵.

Gédoy, kendisinden istenilen taleplere itiraz etmekle bu durumun paşaya iş çıkardığını düşünmektedir. Böyle yapmakla tehditlere boyun eğmeyecek biri olduğunu ispat çabasında olan konsolos, elçi Césy'den bazı talepleri onaylaması ricasında bulunur. Öncelikli olarak konsolosun isteği, fıstıklar üzerinden paşa ya da gümrük eminlerinin herhangi bir talebi olmadan ticaretinin yapılabilmesi ve fıstıklara kimse tarafından el konulmamasıdır. İkincisi ise, Fransız gemileriyle ticaret yapan Avrupalıların konsolosluk hakkını Fransız konsolosuna ödemeleri ve böylelikle konsolosun bazı harcamaları karşılayabilmesidir. Son istek, Suriye konsolosluk bölgesine dâhil olan Kıbrıs'taki sıkıntılara ilişkindir. Buna göre, Kıbrıs'ta konsolos yardımcılığı görevini yapan görevliye

¹³⁸³ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 200-201.

¹³⁸⁴ Osmanlı Devleti açısından Avrupa ile yapılan ticaret oldukça önem taşımaktaydı. Bu önemin farkında olan Avrupalılar, kapitülasyon haklarını artırmak için uğraşmış ve bu uğurda gerekirse ticareti terkedecekleri tehdidinde bulunmuşlardır. H. İncelik, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", s. 76.

¹³⁸⁵ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 194-195.

karşı itaatsizlikler söz konusuydu¹³⁸⁶. Düzenin sağlanması için Gédoy, Kıbrıs Rumlarının eylemlerine son verilmesi, Fransız gemilerinden para almalarına engel olunması ve aldıklarını geri iade etmelerini talep etmekteydi¹³⁸⁷.

Paşanın talebini onunla bir uzlaşma sağlamak yerine elçisine ileten Gédoy, aynı zamanda Suriye konsolosluğuna, yani kendisine bağlı olan yerlerde sıkıntılar yaşandığını bizlere göstermektedir. Bu durum zengin bir ticaretin olduğu bu bölgede konsolos olmanın avantajını yaşayan birinin bir o kadar da sıkıntı ve engellerle mücadele etmek zorunda kaldığının ispatıdır.

Son zamanlarda ağırlıklı olarak Halep paşasının istekleriyle meşgul olan Gédoy, baskıların arttığı ve paşanın ağır hakaretlerine maruz kaldığının bilgisini vermektedir. Meselenin bu noktaya gelmesi üzerine paşanın görevlilerini odasına davet eden konsolos, masanın üzerine 10-12 adet kadife, saten, altın ve gümüş işçiliğinde yapılmış elbiseler koymuştur. Konsolosun buradaki amacı, önünde sonunda kendisinden alınacak hediyeleri baskı yoluyla değil kendi rızasıyla vermiş olmaktır. Böylelikle hediye meselesinden ümidini kesmiş olan görevlilere bu kıyafetleri sunan Gédoy, onların yaptıkları tehditlerin hiçbir işe yaramadığını düşünmeye başladıklarından bahseder. Tam da böylesi bir vaziyetin ardından orada beklenmedik bir konuşmaya yapan konsolos, kendisinden zorla talep edilen hediyelerle birlikte kapitülasyonları vererek paşa hakkındaki şikâyetini sözlü olarak dile getirir. Konsolosluk dönemi boyunca kimsenin fazladan para alamayacağı ikazında bulunan Gédoy, paşanın yaptığı baskı sonucu elbiselerin kendisinden alındığını ve kralına mutlaka şikâyet edeceğinin haberini verir. Fransa kralının tebaasının bu ülkede nasıl bir duruma sokulduğunu öğreneceği tarzındaki tehditlerin ardından konsolos, masa üzerinde duran elbiseleri alıp almama kararını paşanın görevlilerine bırakmıştır. Gédoy'nun söylediklerini işiten görevliler, kendi aralarında kısa bir konuşma gerçekleştirmelerinin ardından nihayetinde arkalarına bakmadan ayrılmışlardır¹³⁸⁸.

Gédoy'nun Halep görevlileriyle yaptığı görüşmeyi işiten çoğu tüccar, başta konsolosu haksız görerek, Türklerin açgözlülüklerine karşı gelinemeyeceği iddiasında bulunmuşlardır. Fakat Gédoy, daha sonra onların fikirlerini değiştirerek iyi bir gerekçe ve davranışla ticaretin kurtarılabilceğini anlayıp kendisine hak verdiklerinden bahseder.

¹³⁸⁶ Kıbrıs konsolos yardımcısı, Suriye konsolosu olan Gédoy'ya tabi konumundaydı.

¹³⁸⁷ 17 Eylül 1624 tarihli Césy'ye hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 196-197.

¹³⁸⁸ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 197.

Meselenin bu şekilde neticelendiğini anlatan konsolosun devamında Kurban bayramında verdiği hediyelerin ve yaptığı harcamaların dökümünü bütün detaylarıyla paylaşması dikkate değerdir¹³⁸⁹.

Konsolos, başından beri paşanın hediye ve para taleplerine nasıl karşı geldiğinden ve bu uğurda paşayla girdiği mücadelelerden sürekli söz etmiştir. Paşanın görevlilerine karşı sergilediği davranışı ve kendi duruşunu büyük bir özgüvenle anlatan Gédoy'nun bayram hediyesi vermesi ise oldukça düşündürücüdür. Gédoy'nun her defasında bu tarz isteklere direnen birisi olarak kendi konsolosluk döneminde kimsenin fazladan para alamayacağını iddia etmiştir. Bu tarz iddialara karşın hediye ve hediye türü, paşanın şimdiye kadar istediği tutarda ve kıymette olmayan şeyler olması, konsolosun ölçülü davranmaya çalıştığını düşündürmektedir. Bir diğer ifadeyle Gédoy'nun kendisinden zorla istenilenleri vermemiştir, ancak hiç hediye vermeyen bir durumda olmayı da göze alamamıştır. Konsolosun bu eyleminden zorla yaptırılan bir hareketten ziyade kendi arzusu uyarınca hareket ettiğini göstermek isteyen bir çabanın olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Gédoy'nun, her ne kadar böylesi isteklere olumlu bakmadığından bahsetse de söz konusu durum, hediye ve para verdiği gerçeğini değiştirmeyecektir. Meselenin bu boyutuna ilişkin sessiz kalan konsolos, hiç şüphesiz ki uzun zamandır beklentisini taşıdığı görevinin sona ermesinin ya da görevine devam edecek olmasının ikilemini yaşamaktadır. Dolayısıyla Gédoy'nun, her iki ihtimali de hesap etme gerekliliği doğrultusunda hareket etmiş olabilir. Çünkü bayram günlerinde Divan üyeleri ve ağalara şerbet ve tatlı ikram edilirken; paşa ve bölgenin ileri gelenlerine de değerli hediyelerin verilmesi bir gelenektir¹³⁹⁰. Bu bağlamda Gédoy'nun, görevine devam etmesi halinde paşanın ve Halep'te bulunan diğer görevlilerin tepkilerini çekmekten imtina ederek Osmanlı geleneği doğrultusunda hareket etmiştir. Ancak çok kıymetli hediyeler vermemesi, görevden ayrılması halinde yaptığı harcamaları son kuruşuna kadar geri almak için uğraşacağından, büyük harcamalar yapmaktan kaçınmak istemesiyle açıklanabilir. Çünkü söz konusu durum, her defasında dile getirdiği kendi maddi imkânsızlık ifadesiyle çelişeceği gibi her daim kendisine çizmek istediği dik duruş ve cesur konsolos imajını da zedeleyecekti. Diğer taraftan konsolosun verdiği hediyelerin kaydını tutması ise, artık ne zaman gerçekleşeceği belirsiz olan görevinin sona erdiği vakit, yaptığı harcamaların iadesini kuruşu kuruşuna geri almak istemesiyle açıklanabilir.

¹³⁸⁹ Gédoy'nun, *Journal et Correspondance de Gédoy'nun*, s. 198.

¹³⁹⁰ J.-C. David, "Aleppo: From the Ottoman Metropolis to the Syrian City", s. 23.

Buna göre G doyn'nın Kurban bayramı için yaptığı harcamalar Şu Şekildedir:

Tablo 2: *Louis G doyn'nın Kurban Bayramı Münasebetiyle Verdiği Hediyeler*¹³⁹¹

Kurban Bayramı İçin Verilen Hediyeler

Halep paşasına	2 tane kiŐniŐli Tartes de Machepan(Turta), iki leğen kuru reçel, soyulmuŐ fıstık (en roche) ve çeşitli Őekerler.
Paşanın askerine	Yanında reeliyle birlikte bir tartane de Machepan, üstteki gibi reeliyle birlikte
Kadıya	İki tartes ve iki leğen üsteki gibi
Kadının askerine	Bir tartenes ve bir leğen aynısından
Defterdara	İki tartanes üstteki gibi iki leğen
Subaşına	Bir tartane ve aynı Şekilde bir leğen.
Yeniçeri ağasına	Bir tartane ve aynı Şekilde bir leğen.
Sipahilerin ağasına	Bir tartane ve aynı Şekilde bir leğen.
Tüccarların h�kimine (Chabnada)	Bi tartanes ve reçeli.
Kampın ¹³⁹² mütevellisine	Bir üsttekine benzer hediye.
M�ft�ye	Sadece bir tartane ve kiŐniŐ
Kara Murat'a	Turta ve reçeli (bu mecburi değildi)
İskenderun ağasının askerine	KiŐniŐli turta.
Gümrük eminine	Bir turta ve diğerleri gibi bir leğen.

Kurban Bayramı İçin Yapılan Harcamalar

Paşanın kapıcıları ve memurlarına	6 piastres
Paşanın teğmenin hizmetçilerine	3 piastres
Subaşının hizmetçilerine	5 piastres
Paşanın davulcularına	2 piastres
Paşanın müzisyenlerine	1 piastres
Paşanın korumalarına	2 piastres
Paşa yoldayken kokulu sularını taşıyan hizmetçilerine (matragis)	2 piastres
Paşanın ayak hizmetçilerine	2 piastres
Kampımızın (konsolozluk hanı) kapıcısına (Boab)	2 piastres
Kampın hizmetçi ve ya bedevilerine	2 piastres
Kampın kapı görevlilerine	2 piastres
Mesaj Şefine (Moucaden)	2 piastres
Günlük para kazananlara (ayakçı)	2 piastres
Evin (Fransız konsolosluk evi) yeniilerine	2 piastres

¹³⁹¹ G doyn, *Journal et Correspondance de G doyn*, s. 198-199.

¹³⁹² Kamp ifadesi ile burada kastedilen Şey, konsolosun görev yerindeki ik metg hi ve bu bu ik metg htaki kimselerdir.

Venedik yeniçerilerine	3 piastres
İngiliz yeniçerilerine	2 piastres
Kadının hizmetçilerine	3 piastres
Defterdarın memurlarına	3 piastres
Sokaklarda haber yayanlara	5 piastres
Paşanın aşçısına	1,5piastres (mecburi değildi)

Gédoyn'nın bayram için hediye ve para verdiği kişilerin listesi geniş bir kesime hitap etmektedir. Bu listeden çıkarılabilecek en önemli detaylardan birisi, muntazam olduğu iddia edilemese de gerek Osmanlı yetkililerinin ve gerekse de konsolosluk görevlilerinin detaylarına ulaşabilecek olmasıdır. Diğer taraftan listede dikkatimizi çeken bir diğer şey, konsolosun başta paşa olmak üzere Halep'in önde gelen kimselerine kıymetli hediyeler verdiğidir. Verdiği bu hediyeler içinde emtia olarak leğen yer alırken hediyelerin büyük bir kısmını turta ve reçel gibi yiyecekler oluşturmaktadır. Aslına bakılırsa paşa bayram hediyesi olarak değerli kıyafetler beklerken konsolosun bu tarz hediyeleri sunması, bir rest olarak düşünülebilir. Diğer taraftan bu durum, konsolosun henüz yeni geldiği bu şehirde ziyarette bulunduğu paşa ve diğer görevlilere kürk ve değerli kıyafetleri zaten sunmuş olmasından dolayı tekrardan aynı hediyeleri vermek istememesiyle açıklanabilir. En azından bu kadar değerli hediyeleri vermeye devam etmesi halinde benzer durumun kısa zamanda tekrarlanmayacağına bir garantisinin bulunmadığını hesap etmiş olabilir.

Gédoyn bayram için paşaya, kadıya, İskenderun ağasına ve onların teğmenine, defterdara, subaşına, gümrük görevlisine, yeniçerilerin ve sipahilerin ağasına hediyeler vererek görevi süresince kimlerle ilişki içerisinde olduğunun, bir diğer ifadeyle kimlerle arasını iyi tutmak gerektiğinin sınırını çizmektedir. Diğer taraftan konsolos, bahsi geçen kişilerin görevlilerini de ihmal etmemiştir. Söz konusu kişilerin yetkililere ulaşmada ya da onların kararını etkilemede Gédoyn'ya yardımcı olma ihtimallerini göz önünde bulundurmaktadır. Bu noktada dikkati çeken, Halep görevlileri ve onların yardımcıları dışında konsolosun kendi binasındakilerden başka Venedik ve İngiliz konsoloslarının görevlileri olan Osmanlı tebaasından kimselere de hediyeler vermesidir. Nitekim bayram, Osmanlı tebaasının bayramıdır ve konsolosta Halep ileri gelenlerinin yanı sıra bu şehirde bulunan diğer Osmanlı tebaasını ayırt etmek istemeyerek onları da hoş tutmak istemiştir. Geneli itibariyle, hediye listesinde bulunan kişilerin bir gelenek

çerçevesinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada konsolosun listesinde yer alan ve karşısında mecburi değil ibaresini kullandığı kişilere hediye vermiş olması yalnızca onlara dair bir inisiyatif kullandığını, ancak diğer kişilere zaten hediye vermesi gerektiğini bildiğini ve bunu kabul ettiğini göstermektedir.

Gédoyn'nın hediye ya da para taleplerine karşı duruşu, kendine dair çizmek istediği bir profilin yanı sıra Fransızların genel tavırlarıyla da açıklanabilir. Çünkü Türklerin hediye geleneklerine karşı İngilizler'in, Venedikliler'in, Hollandalılar'ın ve Cenevizliler'in hem kendileri hem de karşı taraf açısından durumu zorlaştırmayarak isteklere riayet ettiklerinin bahsinden daha öncesinde söz edilmişti. Arvieux, bu meseleye ilişkin benzer açıklamalarda bulunmaktadır. Buna göre Arvieux, bahsi geçen Avrupalıların büyük masraflar yaparak paşa ve kadıya hediyeler sunduğunu, karşılığında ise onların korumalarını satın aldığını söyler. Ancak Fransızların böylesi durumlarda hediyeleri baştan vermek yerine ihtiyaç zamanında yerine getirdikleri için bu durumun onlar için daha maliyetli olduğunu belirtmektedir¹³⁹³.

5. 4. Gédoyn'nın Konsolosluk Görevinin Sona Ermesi ve Fransa'daki Yeni Görevi

Gédoyn, bir yandan giderek katlanan elçinin borçlarını kapatmakla meşgul olmakta diğer yandan da Halep'teki yetkililer ve onların talepleriyle uğraşmaktaydı. İşten fırsatını bulduğu vakitlerde bölgede gezmeyi ve avcılık faaliyetleriyle ilgilenmeyi de ihmal etmemekteydi. Ancak selefi Viguiet de hiç boş durmuyor ve yeniden konsolosluk mülkünü edinebilmek için mücadelesini sürdürüyordu. Viguiet, görevine dönme arzusu için önce Nasuh Paşa'nın sipahisi Ramazan'a ve ardından da Halep subaşısına ziyaretler gerçekleştirmiştir. Böylesine bir zamanda henüz hiçbir şeyi istediği gibi yoluna koyamamış olan Gédoyn, Sayda'dan gelen kurye ile kraldan bir mektup almış ve bu mektup, bütün kariyerini değiştirmiştir. Aldığı mektupta Halep konsolosluk görevinin son erdiğini öğrenir. Nihayetinde eski konsolos Viguiet, çalışmalarının meyvesini toplamış ve konsolosluk görevine yeniden atanmıştır. Gédoyn'nın görevden alınıp yerine Viguiet'nin atanması kararı 24 Ağustos'ta alınmış ve karar Halep'e Aralık ayının sonunda ulaşmıştır. Başta duruma inanmak istemeyen Gédoyn, görev değişikliğini

¹³⁹³ L. d'Arvieux, *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles du Levant*, vol. V, s. 343.

bildiren evrakı kabul etmemiş ve belgenin sahte olduğu iddiasında bulunmuştur. Üstelik yaşananlar bununla sınırlı kalmamış ve Gédoy'nun aynı gün hem konsolosluk görevinden alındığını hem de dört arkadaşının ve çok sevdiği bir kadının öldüğünü öğrenmiştir¹³⁹⁴.

Gédoy'nun aldığı kötü haberler bununla sınırlı değildir. Buna göre Balbec'te (Baalbek) Samson le Page, şehrin emiri Hüseyin beyin sipahisi tarafından soyulmuştur. Yaşanan soygunun Gédoy'nun ilgilendiren kısmı, Page'nin eşyaları arasında Gédoy'ya ait değerli emtianın bulunuyor olmasıdır. Gédoy'nun aktarımına göre, ona ait olan ve aslında arkadaşlarına hediye olarak aldığı eşyalar, bu soygunda çalınmıştır. Çalınan eşyalar, her biri bir karatlık 75 pırlanta, İran'dan gelen büyük ve çok iyi 12 panzehir¹³⁹⁵, 6 adet altın madalyon, 300 yuvarlak boncuk, 120 turkuaz taşı, değerli taşlardan (geant ve jaspe) iki adet kâse ve son olarak daha birçok değerli şeyden müteşekkildir. Yaşananlar üzerine her türlü olaya alışkın olduğunu ifade eden Gédoy, bu duruma üzülmeyeceğini söyleyerek yeter ki sağlığının yerinde olması temennisinde bulunur. Soygun sonrası çalınan eşyalara dair elçiden yardım isteyen Gédoy, soygunu yapanların gerekçelerine de yer vermektedir. Buna göre Samson le Page, oradan Müslüman giysileri ile geçmeye çalışmış ve daha sonra Hristiyan olduğunun anlaşılması üzerine şüpheleri üzerine çekerek kendisine dair bir kuşku uyandırmıştır. Kendisinden şüphe edilen Samson'un aslında emir Fahreddin'in yanına gittiğine dair iddialar ortaya atılmıştır¹³⁹⁶.

Avrupalılar, seyahat ederlerken her türlü tehlikeye karşın onlara güvenlik güçleri tarafından eşlik edildiği bilinmektedir. Ancak kimi zaman bu koruma dahi yetmeyebiliyor ve hatta bazı zamanlar kendilerini koruyan kişilerin işbirliği sonucu soyguna uğrayabiliyorlardı. Genellikle bu bölgede Araplar ve Kürtler tarafından yağmalanan Avrupalılar, daha ziyade yerlilerin hedefi olmaktadır. Üstelik Avrupalılar, yol üzerinde korunacaklarına dair Arapların emirine ya da Kürtlere bazı hediyeler sunsalar dahi kimi zaman soygunlara maruz kalmaktan kurtulamamışlardır¹³⁹⁷. Yine de olay her nasıl gelişirse gelişsin Samson le Page'nin başına gelen soygun, hakkında şüphe duyulmasına da neden olmuştur. Gédoy, notlarında iktisadi zorluklardan bahsetse de aslında onun eline her gün önemli miktarda paranın geçtiği iddia edilmiştir. Buna göre,

¹³⁹⁴ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. XXIII-XXIV, 204

¹³⁹⁵ Bezoars (panzehir) 4 ayaklı hayvanların midesinde, bağırsaklarında ve idrar yolunda oluşan taşlı bir bütünlüktür. Eskiden bu panzehirlerin vücuttaki zehirleri yok edebilmek için iyi geleceğine inanılırdı. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 207.

¹³⁹⁶ Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 207.

¹³⁹⁷ J.-C. David, "Aleppo: From the Ottoman Metropolis to the Syrian City", s. 24.

soygun meselesinde G doyn'nın Bedevilerle anlaştığı ve aslında soygunun formalite olduğu ileri s r lm řt r¹³⁹⁸. Dahası Halep'in yeni mülk sahibi olan ve G doyn'dan hoşlanmayan Viguier, G doyn'nın Halep'ten zavallı ve uygunsuz bir şekilde ayrıldığından söz etmesinin yanı sıra G doyn'ya dair birtakım iddialar ortaya atmaktadır. Buna göre, bu kadar kısa bir zamanda konsolosluk yapmış birisinin böylesi değerli eşyalar satın alamayacağını, bu nedenle de G doyn'nın hem görevi sırasında hem de görevi dışında yaptığı eylemler sonucu bunları edindiği ileri sürülmüştür. Kısacası Viguier, G doyn'nın zimmetine para geçirdiğini ortaya atarak zamanın bunu göstereceğini iddia eder¹³⁹⁹.

Konsolosluk görevinden alındığı haberini farklı yansıtmaya çalışsa da duruma oldukça üzülen G doyn, başarisının artacağı böylesi bir zamanda bir başkasının yerine geçmesinden dolayı derin bir üzüntü yaşamaktadır. İçinde bulunduğu ruh halini belli etmemeye çalışmakla beraber, bu haberlere sevindiğini yazmasından başka haberleri öğrenen tüccarların endişe içinde olduklarını bildirme gereği duymuştur. Üstelik kendisini en çok kaygılandırان şeyin, borçların ödenmesi adına bulduğu  z m n yeni konsolosun elinde kötü neticeleneceği olduğunu söylemektedir. Fransa kralının her zaman iyi ve doğruya yönelik kararlar aldığına yer veren G doyn, konsolosluğa yerleşmek için kendisinin harcadığı tutarı geri alması gerektiğine işaret ederek yeni Halep konsolosuna para biriktirmesi tavsiyesinde bulunur. Aksi takdirde yeni konsolosa iyi bir karşılama yapmayacağını belirten G doyn, tüccarların onu reddetmesini dahi sağlayabileceğini, ancak ödemelerin yapılması halinde yeni konsolosa yardımcı bile olabileceği yönündeki şartlarını sunar¹⁴⁰⁰.

G doyn'nın evraklarında konsolosluğa kendisi yerine eski sahibi Viguier'nin getirildiğinden bahsedilir. Viguier, görevden alındığından beri Halep'te kalmaya devam etmiş, ancak konsolosluğu tekrardan almasının ardından görevi bizzat yapmak yerine Olivier'ye tahsis etmiştir. Dolayısıyla söz konusu eylemden çıkarılabilecek sonuç, Halep'in tekrardan v nalit  uygulamasına dahil edildiğidir. Diğer taraftan konsolosluğu Viguier adına yapmak için gelen kişiye G doyn'nın birkaç tavsiyesi bulunmaktadır. Öncelikli olarak, yeni konsolosun önünde onu bekleyen zorlu ve uzun bir yolculuk

¹³⁹⁸ H. El-Mudarris; O. Salmon, *Le Consulat de France   Alep au XVIIe si cle: Journal de Louis G doyn, Vie de François Picquet, M moires de Laurent d'Arvieux*, s. 16.

¹³⁹⁹ G doyn, *Journal et Correspondance de G doyn*, s. XXIV.

¹⁴⁰⁰ G doyn, *Journal et Correspondance de G doyn*, s. 205.

olduğundan, yanına mutlaka yeteri kadar erzak alması elzemdir¹⁴⁰¹. Gédoy'nın tavsiyesinden anlaşıldığı üzere, Viguier kendisi yerine görevi yapacak kişiyi Halep'te bulunan Fransızlardan ziyade Fransa'dan seçmiştir. Böyle bir tercihi yapmasının nedeni, Halep'teki Fransızların Viguier'nin görevini kaybetmesine yol açarak şikâyetlerde bulunmaları olabilir. Dahası Gédoy'nın görevi kendisinden aldığı gün Viguier'nin herkesin önünde suçsuzluğunun söylenmesi talebine hiçbir şekilde yanıt verilmemesi bir diğer gerekçe olarak görülmektedir. Sebebi her ne olursa olsun kesin olan şey konsolosluğun mülk sahibinin Viguier olduğu ve onun da görevi kendisi adına yapması için Fransa'dan Olivier 'yi tercih etmesidir.

Gédoy'nın konsolosluk görevini sürdürecektir kişiye bir diğer nasihati ise, yeni konsolosun birtakım harcamalar yapmak için Halep'te krediye başvurması halinde bunu kolaylıkla yapacağından şüphe duymamasıdır. Bu şehirde, konsolosluk mesleğinin günde 50.000 écus borç almayı sağladığından bahseden Gédoy'n, şahıstan ziyade görevin taşıdığı itibara ve kişiye kazandırdıklarına dolaylı yoldan da olsa dikkat çekmiştir¹⁴⁰².

Mevcut vaziyette Gédoy'n açısından en önemli husus, şimdiye kadar görevine dair yaptığı masraf ve harcamalara karşın kendisine ne kadar ücret ödeneceğidir. Ödeme meselesinde Viguier ile bir savaş içerisinde olduğunu belirten Gédoy'n, olaya Kara Murad'ın dâhil olmasının Viguier'nin aklını başına getirdiğini bildirir. Nihayetinde bu durum, hakem olarak İngiltere ve Venedik konsoloslarının yer aldığı bir görüşmede ele alınarak bir karara bağlanmıştır. Buna göre Gédoy'n, kendisine 8.000 piastres ödeme yapılması talebinde bulursa da 8 Ocak 1625 tarihinde yapılan görüşme sonucunda, Viguier'nin Gédoy'n'a 5.200 piastres ödemesi üzerinde anlaşma sağlanır. Alınan karar doğrultusunda kendisine 5.200 piastres ödenmesi halinde geriye 800 piastres borcu kaldığını söyleyen Gédoy'n, alacaklılarının ilkbahara kadar kendisinden bir şey talep etmeyeceklerinin detayını da verir¹⁴⁰³.

İşin doğrusu Gédoy'n, istediği meblağı alamamış ve beklediğinden oldukça düşük bir ödeme üzerinde karar kılınmıştır. Yapılacak ödemede hatırı sayılır ölçüde bir tutar farkı bulunduğu ve Gédoy'nın alması gereken paranın üç ya da dörtlük kısmını azaltmaları sebebiyle, İngiliz ve Venedik konsolosları özürlerini iletmişlerdir. Ödeme kararından memnun olmayan ve harcamalarını gündeme getiren Gédoy'n, Paris'ten

¹⁴⁰¹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 205.

¹⁴⁰² Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 206.

¹⁴⁰³ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 206.

İstanbul'a seyahati için borçlandığından bahseder. Buna göre bir İngiliz'den 300 piastres; Bay Guez'den 50 piastres; Bay de Seaich'den 90; Napollon'dan 170 piastres borç almıştır. Gédoy'n, her ne kadar vaziyetini bu şekilde dile getirirse de ödeme için yapılan görüşmede onun bu borçlarını kraldan talep etmesi söylenmiştir. Nitekim İngiliz ve Venedik konsolosları, Gédoy'nın yolculuk için harcadığı parayı Viguiet'den istemeleri halinde, bu sefer de onun şikâyetleriyle karşılaşacaklarından endişelenmişlerdir. Anlaşıldığı kadarıyla İngiliz ve Venedik konsolosları her ne kadar Gédoy'n'a özürlerini iletmiş olsalar da ödeme mevzusunda yeni Fransız konsolosuyla ters düşmek niyetinde olmamışlardır¹⁴⁰⁴.

Elinden fazla bir şey gelmeyeceğini anlayan ve alınan karara saygı duyan Gédoy'n, söz konusu meblağ kendisine ödendiği vakit konsolosluga ait her şeyi teslim edeceğini bildirir. Halep ticaretinin kaçınılmaz çöküşünden ve ayrıca tuhaf, düşüncesiz, kaprisli, hain ve önyargılı olarak tanımladığı insanların kurtulduğu için kendisini mutlu addeden Gédoy'n, bunlara kısa bir müddet maruz kaldığı için Tanrıya duacıdır. Halep'te kaldığı süre boyunca elinden gelen her türlü hizmeti yaptığı iddiasında bulunan Gédoy'n, nasıl olsa çok yakın bir zamanda bu ticaretin biteceğinden bahis açar¹⁴⁰⁵. Gédoy'nın görevden ayrıldığı için mutlu olduğunu ve şükran duyduğunu söylemesi çok samimi olmasa da ticaretin kısa zamanda bitmesi konusunu açması yalnızca kendisi için bir teselliden ibarettir.

Gédoy'nın Osmanlı Devleti'ne henüz gelmeden önce dile getirmeye başladığı ve görevi bitene kadar da söylemeye devam ettiği husus, Halep ticaretinin en yakın zamanda biteceği yönündeki söylemleri olmuştur. Fırsatını bulduğu her koşulda bu tarz düşüncelerini söylemekten ve kimi zaman meseleyi abartmaktan sakınmayan Gédoy'nın bu söylemlerinin ardında birtakım gerekçelerin olduğu anlaşılmaktadır. Gédoy'n gerçekten ticaretin vahim bir halde olduğuna inanmakta ya da durum böyleymiş gibi anlaşılmasını daha uygun bulmaktaydı. Henüz Fransa'dayken Halep ticaretine dair öğrendikleri, Halep tüccarlarının şikâyetleri sonucu konsolosun görevden alınıp yerine kendisinin getirilmiş olması ve Osmanlı Devleti'ne geldiği vakit şahit olduğu meseleler, Gédoy'nın zihninde Halep'e dair bazı fikirlerin oluşmasını sağlamıştır. Halep ticaretinde bazı sorunların olduğu, Gédoy'n tarafından bilinmekte ve kabul edilmekteydi. Ancak ticaretin çöküş aşamasında olması ve bu çöküşten ticareti kendisinin kurtaracağı gibi

¹⁴⁰⁴ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 206-207.

¹⁴⁰⁵ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 206.

iddialar, G doyn'nın ön plana çıkma ve görevinde kalma amacıyla temellendirilebilir. Halep ticaretinin mevcut vaziyetine ilişkin, diğer etkenlerden ziyade esas olarak elçi borçlarının bu duruma sebebiyet verdiği yolundaki g r Őu ise elçiyle olan sıkıntılı iliŐkleriyle açıklanabilir. Bütün bunlara karşın gerekçe her ne olursa olsun söz konusu dönemde İran ile yaşanan sıkıntılar ya da başka meseleler ticarete kuŐkusuz zarar vermişti. Ancak yıkım derecesinde olduğu ve tekrar toparlanmayacağı gibi iddialar ya abartıdır ya da içinde bulunan dönemin koşulları gereği gerçekten de öyle zannedilmiŐ olabilir. Nitekim İran savaşları nedeniyle Halep'in ticari canlılığı kalmamış ve ancak 1639 yılında Osmanlı-İran mücadelesinin sona ermesiyle İran ipeği tekrardan Halep'e gelmeye başlamıştır. Durumun eski haline gelmesiyle beraber Halep Şehri, XVII. yüzyılda nüfus ve ticari anlamda zenginliğinin doruk noktasına ulaŐmıŐtır¹⁴⁰⁶.

G doyn'nın Halep'te bulunduğu zaman diliminde, Şehirde bahsedilen sıkıntılıların yaşandığı ve Osmanlı-İran savaşlarının devam etmesi nedeniyle ipeğin Halep'e gelmediği dönemin bilinen koŐullarıdır. Ancak böylesi bir vaziyetin yalnızca Fransızların ticaretini etkilediği gibi bir durum söz konusu olamayacağı gibi Osmanlı yetkilileri ile yaşanan sıkıntılıların da yalnızca Fransızlara yönelik olmadığı aŐık ardır. Öyleyse mevcut Şartlardan kaynaklı Halep ticareti zarar g recekse, bu durumdan bütün Avrupalı tüccarlar olumsuz manada etkilenmelidir. Ancak G doyn'nın yaşanan sıkıntılardan kaynaklı Fransızların Halep ticaretinin biteceği ve bu boŐluđun diğer Avrupalılar tarafından kısa zamanda doldurulacak olduğunu ileri sürmesi, onun bahsi geçen sorunları genele yaymadığını açık bir Şekilde gösterir. Bir diğer ifadeyle G doyn'nın söylemlerinden çıkarılacak olan görüş, Halep'teki mevcut vaziyetin yalnızca Fransız tüccarlarını etkilediğidir. Her ne kadar G doyn'nın Halep ticaretinin  ok Ő n n esas nedeni olarak elçi borçlarını ileri sürüyor olması mantıklı gelse de, gerek elçi ile arasındaki sıkıntılar gerekse de G doyn'nın Halep'teki Osmanlı yetkililerinin eylemlerine dair sıklıkla ileri sürdüğü gere ekler, onun Halep vaziyetini abartma eyleminde bulunduğunu göstermektedir.

Nihayetinde G doyn yeni konsolosun göreve başlaması ile konsolosluk binasını terk eder ve bu binaya yakın bir handa aylığı 16 piastreslık bir ödeme karşılığında Halep'te kalmaya devam eder. Beklemesinin esas nedeni yaptığı harcamalar nedeniyle yeni konsolos Viguiet tarafından kendisine ödeme yapılacak olmasıdır¹⁴⁰⁷.

¹⁴⁰⁶ B. Masters, "Halep", s. 245-246.

¹⁴⁰⁷ G doyn, *Journal et Correspondance de G doyn*, s. XXIV.

Gédoyn'nın, elçi Césy'den Halep paşasına, kadısına ve diğer görevlilere kadar emirler göndererek onlardan yeni konsolosa görevinde yardımcı olunmasını istemesi, dikkate değerdir. Elçiden böyle bir istekte bulunması ona kendisinin ne kadar dürüst, yalnızca Halep ticaretini ve Fransızları düşündüğünü göstermek istemesiyle açıklanabilir. Ayrıca böylesine bir davranışta bulunduğu bir şekilde Fransa'da duyulacak olması kendi itibarı açısından da iyi bir intibaa olacaktır. Bununla birlikte yeni konsolosun, tamamını olmasa da en azından Müslümanlara olan borcun ödeneceği haberini veren Gédoyn, zamanında bu paranın kendisine değil taşıdığı konsolosluk görevine verildiği açıklamasında bulunarak borç meselesine açıklık getirmek ister¹⁴⁰⁸. Üstelik kendi konsolosluk dönemine ait borçların yeni konsolos tarafından ödenmesi konusunda elçi Césy'den yardım istemesi yadırganabilir. Bu isteğini, borçların ödenmemesi halinde Fransa kralının onurunun sarsılacağı gibi kendisinin de hapse girmesine sebebiyet vereceği endişeleriyle açıklayan Gédoyn, parayı kralın emri doğrultusunda konsolosluğun avantaj ve yararı için kullandığının özellikle altını çizer¹⁴⁰⁹.

Gédoyn'nın konsoloslukta kaldığı bu kadar kısa bir zaman diliminde borç yapmış olması ve üstelik elçi Césy'nin borçlarını eleştirirken böylesi eylemde bulunması, hakkında kötü düşüncelere yol açabilirdi. Bu nedenle de borçlara ilişkin, görevi gereği ve Fransızlar için yaptığı tarzında açıklamalarda bulunması anlaşılabilir bir durumdur. Üstelik borç meselesinin kafasını ne kadar meşgul ettiği, elçiden yardım istemesiyle ortaya çıkmıştır. Ancak elçiden yardım istemiş olması, kendisinin elçinin borçları adına Halep'te uğraşması ve borçların ödenmesi için tüccarlarla anlaşma yaptığı gibi eylemlerine güveniyor olmasına dayandırılabilir.

Gédoyn, yeni konsolos Viguier tarafından elçinin borçları için yaptığı anlaşmanın kabul edilmiyor olmasından üzüntü duymuştur. Bu antlaşmanın tüccarları güvende tutacağından son derece emindir, ancak konsolos değişimi her şeyi bozmuştur. Bahsi geçen meselelerden dolayı Gédoyn, elçi Césy'nin yeni konsolosun tayinine karşı çıkması ve kendisini desteklemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Çünkü şimdiye kadar Oliver, Césy'nin çıkarlarının karşısında olmuş ve şimdi %4 vergisine karşı olduğunu ve bu vergiyi kabul ettirmek yerine kolunu yakmayı tercih ettiğini söylemiştir. Nihayetinde Gédoyn, bu süre zarfında Suriye'ye çok fazla gemi geldiğini, ancak anlaşma

¹⁴⁰⁸ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 207.

¹⁴⁰⁹ Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. 209.

sağlanmadığı için hiçbirinden %4'lük verginin alınmadığını üzüntüyle bildirir¹⁴¹⁰. Şimdiye kadar, Halep'te ticaretin durma noktasına geldiği ve artık gemilerin Halep limanı konumundaki İskenderun'a gelmediği iddiasında bulunan Gédoy'nun vergi konusuna gelince çok fazla gemi geldiğinden bahsetmesi dikkat edilmesi gereken bir çelişkidir.

Gédoy'n, Viguier yerine Halep konsolosluğu görevine bakacak olan Olivier ile iyi bir ilişki kurmadığı ve dahası yeni konsolosun kendisi aleyhinde eylemlerde bulunduğu meselesine değinmektedir. Buna göre yeni konsolos Olivier, birkaç isyankârı Gédoy'nun hayatına son vermesi için doldurmuştur. Öyle ki Gédoy'n evinin dışına çok çıkmayı dahi tehlikeli görmeye başlamıştır. Görünüşe göre Gédoy'nun Halep'te daha fazla barınmasına imkân kalmamıştır. Halep'te kendisine karşı vaziyet bu şekildeyken, Marsilya yönetiminin kendisinin görevde kalmasını arzu ettikleri yönündeki söylentileri işitmesi onu umutlandırmıştır. Ancak duyduğu bir başka habere göre de Gédoy'n'yı tanıyan ve sayan kimselerin 500 écu para cezasına çarptırılacağı söylentisi, Gédoy'nun son umut ışığını da söndürmeye yetmiştir¹⁴¹¹.

Gédoy'n göreviyle alakalı son meselelerle uğraşırken geçen zamanda, Türklerin birçok şiddet eyleminde bulduklarından bahseder. Türklerin 24 Ocak'ta bir Venedikliyi öldürdüklerini, bir başkasının elini kestiklerini ve İskenderiye'de birkaç askeri yaraladıklarını aktarır. Üstelik Venedik konsolosu, meseleyi kadıya taşısa da pek bir işe yaramamıştır. Diğer taraftan, Parenté adında Venedikli bir tüccarın Halep'te 30.000 piastres borç bırakarak kaçması, yeni olaylara sebebiyet vermiştir. Üstelik meseleyi öğrenen ve bu duruma oldukça öfkelenen Halep paşası, alacaklıların şikâyeti üzerine Venedik konsolosunu hapsedmiştir. Buna karşın Venedik konsolosu da yapılan bu muamele üzerine, konsolos elbisesini çıkarıp atmış ve Cumhuriyetinin büyüklüğü ve otoritesini taşıyan bu simgeleri hapse taşımak yerine ölmeyi tercih ettiğini söylemiştir. Venedik konsolosunun eylemini Halep'te bulunan diğer Hristiyanlar için zarar verici bir hamle olarak gören Gédoy'n, diğer konsolosların bilinçsizlik ve çekingenlikten bir şey yapmadıklarını, ancak kendisi konsolos olarak kalmaya devam etseydi bu haksızlığa karşı geleceğini belirtmiştir. En nihayetinde olayın İskenderun ağasının kulağına gitmesi ile işler değişmiştir. İskenderun ağası, çok sayıda sipahisi ile Halep ağasının evine giderek Venedik konsolosunu serbest bırakılmasını sağlamıştır. Gédoy'n, bu tarz olayların bir

¹⁴¹⁰ 21 Ocak 1625 ve 26 Ocak 1625 tarihli elçi Césy'ye hitaben yazılan mektuplar, Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 208-209.

¹⁴¹¹ Gédoy'n, *Journal et Correspondance de Gédoy'n*, s. 208.

daha yaşanmayacağını ümit ettiklerini, çünkü bütün gelişmelerin padişaha iletiildiği haberiyle vermektedir. Ayrıca Gédoy, Halep paşasının Olivier yerine kendisinin konsolos olarak kalması gerektiğine ve bu hususta ısrarcı olduğuna yer vererek gururunu biraz olsun tazeler. Ne var ki paşanın isteğini hiçbir şekilde kabul etmeyen Gédoy, onurlu bir şekilde görevden ayrıldığından dolayı mutludur¹⁴¹².

1624 yılında Aralık ayının sonlarına doğru konsolosluk görevinin nihayete erdiği haberini alan Gédoy, 26 Mart 1625 tarihinde Halep'ten ayrılır. 1626 yılının ilk günlerinde Ragusa'da bulunan Gédoy, kısa bir süre sonra Paris'e dönmüştür. Çünkü artık Paris'te yeni bir görevi vardır. Buna göre Gédoy, Fransa kralının hizmetine girerek yabancı büyükelçilerin tanıtıcısı olarak tayin edilmiştir. Nihayetinde en büyük arzusu gerçekleşen Gédoy'nun yeni görevinde aldığı kararların elçi Césy'nin aleyhine olması dikkate değerdir. Gédoy'nun elçi Césy'e ilişkin yaptığı ilk eylem, Fransa'ya döndüğü vakit elçinin borçları ve bu borçların yol açtığı sıkıntılara dair detaylı bilgiler sunması olmuştur. Gédoy'nun verdiği bu bilgiler hali hazırda elçinin borçlarına dair incelemesini sürdüren Forget de la Picarière'nin araştırmasını bitirmesine ve mahkemenin de hızlı bir şekilde karar almasına yardımcı olmuştur. Netice itibariyle Gédoy, elçi Césy'nin borçları göz önüne alınarak borçların tasfiye edilmesi adına İstanbul'a Césy yerine yeni bir elçinin tayin edilmesini sağlamıştır. Alınan karar uyarınca 1626 yılında eski elçi Brèves ve Gédoy'nun arkadaşı olan Henri de Gournay, Fransa'nın yeni İstanbul elçisi olmuştur. İstanbul'un yeni elçisi hemen seçilmiş olsa da detayı net olarak bilinmeyen bazı gerekçelerden dolayı Gournay, birkaç yıl boyunca Fransa'dan ayrılamamıştır¹⁴¹³. Bu zaman zarfında alacaklıları ile uzlaşma yolunu arayan Césy ise kendince bir çözüm yolu bulmuştur. Césy'nin çözümü doğrultusunda Joseph Marsan, elçinin borçlarını ödeme sözü verirken, karşılığında 6 yıl boyunca limanlara gelecek olan mallardan %3'lük bir vergi alma hakkı elde etmiştir. 1628 yılı Temmuz kararıyla belirlenen bu vergi meselesinde Gédoy, verginin farklı limanlarda düzenlenmesinden sorumluydu. Üstelik bu görev nedeniyle Gédoy'nun yeniden Osmanlı Devleti'ne gitmesi gerekmektedir. 22 Aralık 1628'de talimat ve pasaportunu alan Gédoy, 1629 Şubatının ilk günlerinde Venedik'e ulaşmıştır. 9 Mart 1629 tarihinde Venedik'ten ayrılmaya hazırlanan

¹⁴¹² 26 Ocak 1625 tarihli elçi Césy'ye hitaben yazılan mektup, Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. 209.

¹⁴¹³ Henry de Gournay, İstanbul elçisi tayin edildiğinde Almanya'da sorumlu olduğu birtakım görevler bulunmaktaydı. Dolayısıyla yeni elçinin bu görevler nedeniyle ayrılmamış olma ihtimali düşünülmektedir. Gédoy, *Journal et Correspondance de Gédoy*, s. XXVII.

Gédoyn'ya Doğu'yu ziyaret etmek isteyen birkaç kişi de eşlik etmekteydi. Nisan ayında Korfu'ya ulaşan Gédoyn, yükselen ateşi sonucu 17 Mayıs 1629 tarihinde hayatını kaybetmiştir¹⁴¹⁴. Üzgün ve kırgın bir şekilde ayrıldığı bu ülkeye elçi Césy'nin bir nevi denetçisi pozisyonunda gitmesi, Gédoyn için büyük bir anlam ifade etse de henüz İstanbul'a gidmeden yolda hayatını kaybetmesi, Gédoyn'nın makûs talihinin bir sonucu olarak görülmekten öteye gidemez.

¹⁴¹⁴ H. El-Mudarris; O. Salmon, *Le Consulat de France à Alep au XVIIe siècle: Journal de Louis Gédoyn, Vie de François Picquet, Mémoires de Laurent d'Arvieux*, s. 16; Gédoyn, *Journal et Correspondance de Gédoyn*, s. XXVIII.

SONUÇ

Konsolosluk, ilk zamanlar Osmanlı Devleti'nin Levant bölgelerinde, ardından devletin hâkimiyeti altındaki pek çok yerde Avrupa devletlerinin temsilcilerini bulundurduğu bir müessesedir. Alanyazında konsolosluk üzerine henüz yeterince söz söylenmemiş ve geneline dair detay verilmemiş olmasının yanı sıra yapılan çalışmalarda konsolosluğun daha çok kurumsal bakımdan ele alınmış olduğu gözlemlenmiştir. Konsolosların kim ya da kimler tarafından tayin edildiği, konsolos olmak için ne gibi şartların gerektiği, konsolosluk görevinin ne için bu kadar rağbet gördüğü, konsolos olmak için gerekli vasıfları taşıyor olmanın yeterli olup olmadığı, konsolosun görev yerine ulaşana değin seyahat süreci, bir konsolosun görevine dair beklenti ve kariyer hedefleri, konsolosların kimi zaman görevlerinde ortalama süreden daha uzun ya da kısa kalma gerekçeleri, bir konsolosun üstü ya da altındaki kişilerle; Osmanlı görevlileriyle ve de diğer Avrupalı temsilcilerle olan ilişkileri, henüz hakkında çok fazla söz söylenmemiş başlıklardan sadece birkaçıdır. Bu gerekçeyle çalışmamızda, Fransız konsolosluğu özelinde, bir konsolosun göreve atanma öncesi, atanma sonrası ve görevini fiili olarak yerine getirme süreçleri irdelenmiş ve konsolosların gerek profillerine gerekse de görevlerine dair birçok sonuca ulaşılmıştır. Gédoy'n anlatısından hareketle ulaşılan tüm bu sonuçlar ışığında, 17. yüzyılın ilk çeyreğine ilişkin dönemin şartlarının da yakından alakadar ettiği, ortalama bir Fransız konsolosu örneği ortaya konulmuştur.

Öncelikli olarak, XVI. yüzyılda görülmeye başlanan ve Osmanlı-Fransa yakınlığı sonucu kurulan Fransa konsoloslukları, esasında gelişen ticaretin bir nüvesidir. Ne var ki bu durumun ortaya çıkışında XVI. yüzyıldaki Avrupa siyaseti ve bu siyaset doğrultusunda değişen Osmanlı dış politikasının önemli bir rolü bulunmaktadır. Dönemin koşullarının doğrudan etkili olduğu Osmanlı-Fransa ilişkileri, ticari saha üzerinde yoğunlaşmış ve uzun yıllar bu bağlam üzerinde devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin birçok şehrinde konsolos bulunduran Fransa'nın Halep merkezli Suriye konsolosluğu, gerek konumu ve gerekse de ticari hacmi açısından bir hayli önem taşımaktaydı. Nitekim bahsedilen bölgede konsolos olmak, arzu edilen bir görev olmasının yanı sıra bu konumun adaylar arasında şiddetli rekabetlerin yaşanmasına yol açtığı da tespit edilmiştir. Bununla birlikte Fransa konsolosluklarının bir satış usulü olan *vénalité* sistemiyle sürdürülmesi durumu,

söz konusu görevin bir gelir kapısı haline getirmesinden başka konsolosluklarda birtakım sıkıntılara da yol açtığı takip edilmiştir. Konsoloslukların yeniden devlet bünyesine dâhil edilmesi amacıyla yapılan reform sürecinde Halep konsolosluğuna tayin edilen Louis Gédoy'n, reformların bir nevi simgesi haline gelmiştir.

Göreve tayininden sonra İstanbul'a ulaşana değin 6 aylık gibi uzun bir süre yolculuk yapan Gédoy'nın süreç boyunca verdiği bilgiler sayesinde, yolculuk güzergâhına, Osmanlı Devleti'ne ve Fransa'nın Levant ticaretine ilişkin birçok detaya ulaşmaktayız. Bu doğrultuda Louis Gédoy'nın günlüğü ve yazışmaları çerçevesinde, bir Fransız konsolosunun gözünden Osmanlı Devleti'nde yaşanan dahili ve harici gelişmeleri takip edebilmekteyiz. II. Osman'ın katl edilmesi ve ardından Erzurum Paşası Abaza'nın isyanı; bu isyanı takip eden Trablusşam Paşası Seyfoğlu Yusuf'un, Sayda Emiri Maanoğlu Fahreddin'in ve de Bağdat Subaşı Bekir'in isyanlarına dair detaylar yer almaktadır. I. Mustafa'nın hal edilmesi sonrası yeni padişah IV. Murad'ın tahta çıkışına sevinen konsolos, bu durumu *zorbanın tahtan edilerek yerine meşru sultanın geçtiği* şeklinde yorumlamıştır. Yeni Osmanlı padişahı ile Fransa'ya ilişkin meseleleri daha kolay halledebileceğini düşünen Gédoy'n, ipek ticaretine dair de birtakım açıklamalarda bulunarak Fransız-İngiliz ticaret rekabetine yer vermiştir. Buna göre, ipeğin Avrupa'ya Fransızlar yerine İngilizler tarafından taşınması ve dahası İngilizlerin getirdiği ipeğin Fransızlar tarafından satın alınması, Fransız ticaretini sıkıntıya sokmuştur. Bahsedilen meselenin halledilmesi ve Fransız tüccarlarının daha fazla zarara uğramaması için bazı önerilerde bulunan Gédoy'n, İngiltere karşısında Fransız tüccarları ve ticareti için oldukça endişelenmiştir. Konsolosun endişesinin esas nedeni, İngiliz tüccarlarının ipeği Avrupa'ya taşımalarından ziyade hem İngiltere'nin hem de Hollanda'nın Osmanlı Devleti'nden ahidnameler alması sonucu, doğrudan Levant ticaretine girmiş olmalarıdır. Bu durum, İngiltere'nin ve Hollanda'nın Levant ticaretinde Fransa'ya karşı birer rakip olarak ortaya çıkmalarından başka Fransız koruması altında ticaret yapan İngiliz ve Hollandalı tüccarların Fransız himayesinden çıkacağı anlamına da gelmekteydi.

Her fırsatta Osmanlı Devleti'nin iç karışıklıkları meselesine değinen Gédoy'n, İran ordusunun Bağdat'ı kuşattığı bilgisini vererek, bu ordunun yakın zamanda Halep'e kadar ilerleyeceği tahmininde bulunur. Mevcut şartlar altında, çok yakın bir zamanda Osmanlı Devleti'nin çökeceğini hesap eden konsolos, devletin her bir yanından saldırıya uğrayacağını ve imparatorluklarını kaybedecekleri gecede oldukları yorumunu yapar. Osmanlı Devleti bunca sıkıntının içindeyken, küçük bir ordu ya da donanmanın

İstanbul'u alabilecek vaziyette olduğunu düşünen Gédoy'n, bu devletin hala ayakta olmasını Avrupalıların eylemsizliklerine dayandırır. Gédoy'nın, uykuda olan ve bir an önce uyanmalarını temenni ettiği Avrupalıların, Osmanlı tebaası Hristiyanlar tarafından da desteklenecekleri konusunda hiçbir şüphesi yoktur. Gédoy'nın Osmanlı Devleti'nin bu derece zayıf olduğunu düşünmesi, Osmanlı Devleti'nin bahsedilen iç ve dış meselelerle uğraşmasının yanı sıra 1624 yılında Kazaklar tarafından Yeniköy'ün istila edilmesi hadisesi de etkili olmuştur. Saldırı sırasında birçok yerin yakılıp yıkılması ve çok sayıda insanın öldürülmesi karşısında padişahın bir şey yapamadığını ileri süren Gédoy'nın bahsedilen olay sonrasında Osmanlı Devleti'nin yıkılacağına dair inancının daha da artması, dönemin şahidi olarak ne gibi tespitlerde bulunduğunu bizlere göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin iç ve dış meselelerine yer veren ve kimi zaman bu hususları abartmaktan sakınmayan konsolosun, Fransız elçisiyle yaşadığı anlaşmazlıklar ve elçi Césy'nin borçları meselesi, bazı çıkarımlarda bulunmamızı sağlamıştır. Buna göre elçi ve konsolos arasındaki ihtilaf ve elçinin borçların ödenmesi adına tüccarlardan sürekli para talebinde bulunması, en nihayetinde Fransızların geçici de olsa Halep'teki ticaretlerinin durdurulmasına yol açmıştır. Bu kapsamda dış etkenlerden bağımsız olarak elçi, konsolos ve tüccarlar arasındaki ihtilaf ya da anlaşmazlıkların, ticareti nasıl etkileyeceği net bir şekilde anlaşılmıştır. Üstelik elçi ile yıldızı bir türlü barışmayan Gédoy'nın elçinin konutundan son ayrıldığı akşam vakti, karanlıkta ışıksız, tercümanlıksız ve korumasız kaldığını söylemesi, elçi ve konsolos arasındaki ihtilafın ulaştığı boyutları göstermektedir. Bu kapsamda bir konsolosun elçisi ile arasının iyi olmamasının, konsolosun her anlamda aleyhine olacağı net olarak görülmüştür. İşlerini kolaylıkla sürdürmek ve görevinde kalıcı olmak isteyen bir konsolosun, elçisi ile yakın olması ya da en azından çatışma halinde bulunmaması şüphesiz konsolosun lehine bir durum teşkil edecektir. Nihayetinde mevcut şartlar, çatışmaların kaçınılmaz olduğu böylesi ortamlarda dayanışmaların ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Elçi ve tüccar dışında, konsolosun iletişim halinde olduğu diğer kişiler Osmanlı görevlileridir. Bu kişilerin başında Osmanlı sadrazamı, paşası ve kadısı gelmektedir. Nitekim söz konusu kişilerle kurulan ilişkinin mahiyeti, konsolosun vaziyetine ve işlerine doğrudan tesir eden bir ölçüt olmuştur. Osmanlı yönetimi her ne kadar Avrupalılara ahidnameler vermiş olsa da bu durum bazı Osmanlı görevlileri tarafından kabul edilir olarak görülmemekteydi. Bir zamanların büyük düşmanı olan

kimselere ahidname verilmesi, onların nazarında olumsuz bir durum olarak telakki ediliyordu. Bu durum bilhassa merkezden uzak eyaletlerde daha çok görülmekte ve orada görev yapan Osmanlı yetkililerinin davranışını doğrudan etkilemekteydi. Bir nevi eyaletlerde Avrupalılar ile kurulan ilişkiler, buldukları yerdeki Osmanlı yetkililerinin takdirine ve meseleye bakış açlarına bağlıydı. Bahsedilen şartlar doğrultusunda, tüccarlarını ve ticaretini korumak isteyen konsoloslara büyük görevlerin ve sorumlulukların düştüğü anlaşılmaktadır.

Her ne kadar kendi ülkesinin kanun ve geleneklerinden farklı olan bir ülkede bulunsa da bir konsolosun görev yaptığı ülkenin şartları doğrultusunda hareket etmesi, kendi lehine bir durum teşkil edecektir. Üstelik konsolosun görev süresince yalnızca ahidnameleri esas alması ve ahidnameleri bir ayrıcalık yerine kanun olarak görmesi, görevinde başarısız olmasına yol açacaktır. Nitekim konsolosun, görevi süresince kimi zaman ahidnamelerin esnetilmiş haliyle kimi zaman da ahidnamelerle çelişen durum ya da olaylarla karşılaşması kaçınılmazdır. Böylesi bir vaziyette konsolosun hem kendisinin hem de tüccarlarının çıkarı için Osmanlı gelenekleri doğrultusunda hareket etmesi, onun her türlü işinde kendisine kolaylık sağlayacaktır. Aksi halde Osmanlı yetkileriyle yaşanacak olan çatışmalar, meselelerin uzamasına yol açabileceği gibi ticaretlerinin askıya alınmasına dahi neden olabilecektir. Bahsedilen husus her ne kadar yasalarla belirlenmemiş olsa da Osmanlı gelenekleri doğrultusunda hareket edilmesinde, Fransızların davranışları diğer Avrupalı devletlere nazaran farklılık göstermiştir. Fransızlar, böylesi durumları külfet ve yasadışı görerek bu tarz isteklerden kaçınma gayretinde olmuşlardır. Ancak işin içinden çıkılmadığı ya da nihai noktaya geldiği vakit, istenilenleri yerine getirmişlerdir. Buna karşın diğer Avrupalı devletlerin en başından durumu kabullenip geleneklere ve isteklere riayet ettikleri, bu nedenle de meseleler uzamadan çözüme kavuşturdukları görülmüştür. Fransızların bu tarz eylemleri ve geleneklere karşı sergiledikleri davranışlar, kısa vadede onların bazı ödemelerden kaçınmalarını sağlamış olsa da işin sonunda istenileni yaptıkları ve kimi zaman diğer Avrupalı devletlerden daha fazlasını ödedikleri gibi durumlar yaşanmıştır.

Bu durum, istisnaları olmakla birlikte, ahidnamelerin geçersiz olduğu ya da kısmen uygulandığı anlamına gelmemelidir. Burada esas olarak anlatılmak istenen, ahidnamelerin dışına çıkılmasının ya da esnetilmesinin bu hakların günün şartlarına ya da yaşanan özel durumlara göre uyarlanması gerekliliğidir. Üstelik böylesi bir durum çoğu zaman hem Avrupalıların hem de Osmanlı görevlilerinin çıkarına olmuştur. Söz gelimi,

emanlı statüsünde Osmanlı Devleti'nde bulunan Avrupalıların, bir yıldan fazla ülkede kalmaları halinde zımmî statüsüne dâhil edilmeleri gerekmektedir. Ancak fiiliyatta buna riayet edilememiş ve Avrupalılar uzun yıllar emanlı statüsünde Osmanlı Devleti'nde kalabilmişlerdir.

Fransa'da görev evraklarını almasının ardından İstanbul'a uğrayan ve burada birtakım işlerini halleden konsolos, şehirden ayrılana kadar elçinin konutunda kalmıştır. İstanbul'da kaldığı süre boyunca şehri gezme fırsatı bulan Gédoy'n, gördüğü yerlerin zaten kendisinden önce pek çok kişi tarafından anlatıldığını belirterek şehre dair çok fazla detay vermek istememiştir. Üstelik Gédoy'n, bu tutumunu gittiği her şehir için uygulamış ve şehirlere dair verdiği malumatları kısa tutmuştur. Konsolosun İstanbul'da nadir eser ve el yazması arayışında bulunması önemlidir. Bu arayışı sırasında çok fazla kaynağa ulaşamayan, ulaşsa da elle yazıldıkları için çok pahalı olduğunu söyleyen Gédoy'n, Türklerin ne kadar az kitap okuduğu kanaatine varmış ve bu konuda bazı eleştirilerde bulunmuştur. Konsolosun İstanbul'da kaldığı süre zarfında Cizvit tarikatının bir mensubu ve aynı zamanda eski İstanbul elçisi Salignac'ın küllerine bir anıt yaptırması ve bunu törenle duyurması, hem dini açıdan hem de konsolosun şahsına dair bazı anlamlar içermektedir. Bir Cizvit mensubunun anısına bu tarz bir eylemde bulunması ve saygı göstermesi, Fransızların Cizvitlere bakış açılarının ve onları himaye etme politikalarının bir devamıdır. Konsolosun Salignac anısına yaptırdığı geniş çaplı töreni her yerde duyurmaya çalışması ve bunu detaylarıyla aktarması, şahsını öne çıkarmak ve geçmişte bağlı olduğu birine ne kadar vefakâr olduğunu göstermek istemesiyle açıklanmaktadır.

Diğer taraftan Gédoy'n, İstanbul'da geçirdiği süreçte elçinin borçları hakkında bilgi edinmiş ve bu hususta elçiyi her ne kadar haksız görse de olaya dahil olmak istememiştir. Üstelik bu meseleye ilişkin Halep'teki Fransız tüccarlarıyla mektuplaşan konsolos, olaya müdahil olmama gerekçesine yer vererek kendisini açıklama gereği duymuştur. Henüz Halep'e gitmemişken ve daha elçinin konutundayken taraf tutmayı akıllıca bulmayan Gédoy'n, kendisi ve görevi açısından dengeli hareket etmeyi uygun görmüştür. Mevcut şartlar altında elçi ve tüccarların arasına girmeyen konsolos, Halep'e ulaştığında ilk olarak bu meseleyle ilgilenmiştir.

Elçi Césy'nin borçlanmasına ve bu borçların selefleri tarafından daha da artırılmasına neden olan; elçi, konsolos ve tüccarlar arasında çekişmelere yol açan; XVII. yüzyılın ilk yarısında Fransa ticaretinin diğer Avrupalı devletlere nazaran geride kalması gibi durumların müsebbibi olarak, birtakım gerekçeler ileri sürülmüştür. Gédoy'n,

konsolosluk görevini yaptığı zamanlarda Fransız ticaretinde bazı sıkıntıların bulunduğu söz etmektedir. Konsolos, her ne kadar bahsedilen sıkıntıların nedenlerine ilişkin detaylı açıklamalarda bulunmasa da bu durumun ticaretlerini bitireceğinden söz eder. Konsolosun sözünü ettiği ve doğrudan adını koyamadığı sorunlar, XX. yüzyılda birçok yazar ve araştırmacı tarafından Fransız ticaretinde bunalım ve anarşi olarak nitelendirilmiştir. Buna göre XVII. yüzyılın ilk yarısının bu şekilde tanımlanmasının nedeni, bahsedilen süreçte İngiltere ve Hollanda'nın Fransa ticaretine rakip olması; Osmanlı görevlileri tarafından türlü bahanelerle alınan ve Avrupalılar tarafından *avana* olarak adlandırılan ödemeler; Fransa'nın Marsilya temelli Levant ticaretinin başına buyruk olması nedeniyle ticaret gemilerine konvoylar tarafından eşlik edilmemesi ve böylelikle korsan saldırılarının açık hedefi haline gelmeleri; son olarak Fransa'nın ticaret ve konsolosluk yapısında görülen birtakım eksiklik ya da bozuklulardır. Bahsedilen hususlar, her ne kadar doğruluk payına sahip olsa da bu görüşlerin merkezi devlet perspektifini yansıttığı gerçeğini değiştirmeyecektir. Nitekim Fransız ticaret ve konsolosluk düzeninin kendine has yapısı ve devlet kontrolünden uzak kalma anlayışı göz önüne alındığında, bahse konu durumlar daha anlaşılır olacaktır. Üstelik sıralanan gerekçelerin yalnızca Fransa ticareti açısından değil diğer Avrupalı devletler için de geçerli olabileceğinin hesaba katılması, aslında bir bunalım ya da anarşinin olmadığını daha ziyade bir durgunluk döneminin mevzu bahis olduğunu ortaya çıkaracaktır.

Gédoyn, ticaretin çökeceğine ilişkin söylemlerini Halep'e ulaştığında da sürdürmüştür. Bu husus, konsolosun ticaretteki sıkıntıları yalnızca kendisinin çözebileceğinin sanılması ve görev için vazgeçilmez biri olarak düşünülmesi isteğini açık etmiştir. Üstelik Gédoyn'nın çabaları bununla da sınırlı kalmamış ve görevi dışındaki birçok meseleye dair sürekli bilgi aktarması, fark edilme arzusunun ortaya çıkarmıştır. Halep şehrine ulaştığında oldukça ihtişamlı bir şekilde karşılandığına ve Halep'in önde gelen kimselerinden olan Murad paşanın herkesin içinde kendisine büyük hürmetler gösterdiğine yer vermesi, konsolosun yine kendi önem ve değerine işaret etme çabasını yansıtmaktadır. Halep'e gitmesinden beri Halep paşasının birtakım hediye ve nakit isteklerine direndiğine özellikle yer veren Gédoyn, bu durumu dik durma isteğiyle açıklamıştır. Üstelik Halep şehrindeki diğer Avrupa elçilerinin kendisini çok sevmesi ve gelmesinden dolayı büyük mutluluk yaşamalarını bahsettiği dik duruşu ve cesaretiyle ilişkilendirmesi, Gédoyn'nın kendini gösterme gayretinin bir diğer yolu olarak görülmüştür.

Gédoyn'nın bahse konu eylemleri, görevde kalma çabasının yanı sıra daha iyi bir görev edinme, en azından alternatif bir göreve getirilme isteğinin bir sonucudur. Bu hususta konsolosun görevini kaybetme endişesinin ciddiyeti anlaşılmadan bu tarz eylemleri, manasız addedilecektir. Üstelik konsolosun kendi varlığını elzem kılmak için ticaretteki vaziyete dair birtakım abartılara gitmesi de yanlış çıkarımlarda bulunulmasına yol açacaktır. Konsolos, dik durma çabası uğruna paşaya karşı gelmiş ve ödemek zorunda oldukları paranın dışında başka bir şey vermemek konusunda ısrarcı olmuştur. Gédoyn, her ne kadar meseleyi bu şekilde aktarıp dillendirse de bu hususta ihtiyatlı davrandığı sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim hem Halep'e ilk gelişinde hem de Kurban Bayramı dolayısıyla başta paşa olmak üzere birçok görevliye hediye vermesi, tepki çekeceği, Halep'te dışlanacağı ve de görevini yapamaz duruma geleceği gibi ihtimallerle açıklanmaktadır.

Halep ticaretinin öneminin farkında olan Gédoyn, ticaretin kârından faydalanmak için, ilk olarak tüccarlar üzerinde ağır bir yük oluşturan elçi Césy'nin borçlarının kapanması gerektiğini anlamıştır. Bu durumu, elçinin yaşadığı utançtan kurtulması ve tüccarların rahatlaması şeklinde açıklayan Gédoyn, bulduğu çözüm yolu ile tüccarları ikna etmiştir. Söz konusu çözümü eyleme dökmek için elçi Césy'nin ve Fransa yönetiminin onayını bekleyen konsolos, cevap yerine görevine son verildiğinin haberini almıştır. Fransa konsolosluk sisteminin reform sürecinde bu göreve tayin edilen Gédoyn, bir nevi reform sürecinin bir parçası haline gelmişti. Gédoyn'nın görevindeki başarısı ya da başarısızlığı, görevinde kalıcı olup olmaması gibi ölçütler, reformun akıbetini ortaya koyar niteliktedir. Nitekim Gédoyn'nın görevinde oldukça kısa süre kalması ve ardından Halep konsolosluğunun eski sahiplerine tahsisi, mevcut dönemdeki konsolosluk reformlarının geçersizliğinin bir sonucu olmuştur. Elbette ki konsolosluklarda yapılan bu reformlar ciddi anlamda uygulanabilseydi ve alınan kararlardan geri dönülmeseydi, hem konsoloslukların vénéralité uygulamasından çıkarak devlet bünyesine katılımı gerçekleşecek ve hem de Gédoyn görevinden alınmayarak bir süre daha Halep konsolosu olarak kalmaya devam edebilecekti.

Gédoyn'nın günlük ve yazışmalardan elde edilen veri ve bilgiler doğrultusunda, dönemin Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal, askeri, ticari ve mali meselelerine; Fransa konsolosluk sistemine ve bu sistemin reform edilme çabasına; bir konsolosun görevine ilişkin beklenti, endişe ya da hayal kırıklığına dair birçok hususta bilgi sahibi olmak mümkün olmuştur. Esasında söz konusu bu meselelere, Türkler'den hoşlanmadığını açık

şekilde ifade eden bir konsolosun gözüyle bakmaktayız. Gédoy'nun gerek Türklere karşı duyduğu nefret gerekse de bahsettiği sıkıntılı durumların bizzat tanığı olması, olayları abarttığını düşünmemize ve onun verdiği bilgilere şüpheyile yaklaşmamıza neden olmuştur. Nitekim bu durum Gédoy'nun aktardığı bilgileri muhtelif kaynaklarla kıyaslanmamızı elzem kılmıştır. Yapılan mukayeseler ve değerlendirmeler sonucunda, Gédoy'nun birtakım konuları kimi zaman kasıtlı kimi zaman ise farkında olmayarak abarttığı görülmüştür. Bununla birlikte Gédoy'nun vermiş olduğu bilgilerin büyük bir çoğunluğunun doğru olduğu sonucuna ulaşılması, söz konusu evrakların değerinin ve öneminin anlaşılmasında mühim bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

A. BNF (BIBLIOTHEQUE NATIONALE DE FRANCE)

BNF, ms. fr. 18595.

BNF, ms. fr. 18076

BNF, ms, fr. 5643.

B. BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE, DÉPARTEMENT DES MANUSCRITS

fr.16158

fr.16153

fr.16150

fr.16162

fr.16161

fr.16151.

C. BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE/ BNF GALLICA

Anthelmy, Charles-Léonce (1732). *La Vie de Messire François Picquet, Consul de France et de Hollande à Alep*, Veuve Mergé, Paris.

Boppe, Auguste (1887). *Correspondance Inédite du Comte d'Avaux (Claude de Mesmes) Avec son Père Jean-Jacques de Mesmes, Sieur de Roissy (1627-1642)*, Librairie Plon, Paris. <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb30041404x>.

Bordier, Julien (1888). *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron, Baron de Salignac: 1605 à 1610, Voyage a Constantinople-Séjour en Turquie Relation Inédite Précédée de la Vie du Baron de Salignac par le Comte Théodore de Gontaut Biron*, ed. Honoré Champion, Cocharaux Frères, Bibliothèque Nationale de France, Paris. <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb341018685>.

Comte Théodore de Gontaut Biron (1889). *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron Baron de Salignac 1605 à 1610, Correspondance Diplomatique & Documents Inédits, Publiés et Annotés*, ed. Honoré Champion, Alphonse Picard, Imprimerie Protat Frères, Paris. <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb34101870q>.

D'Arvieux, Laurent (1735). *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Envoye Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres Échelles*

du Levant, ed. Jean-Baptiste Labat, C. J.-B. Delespine, C. I. V, VI, Paris.
<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb300324895>.

Denisse, Léon (1895). *Rechercher les Origines de la Vénalité des Offices, en Distinguer les Différentes Formes et en Suivre les Développements dans le Droit Public et dans le Droit Privé, dire quelles en ont été les Conséquences Politiques et Sociales*, Bibliothèque Nationale Imprimés, Paris.
<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb320163918>.

Dictionnaire Usuel du Français, (1994). Hacette.

Gédoyn, Louis (1909). *Journal et Correspondance de Gédoyn "Le Turc", Consul de France à Alep*, ed. Auguste Boppe, Société d'Histoire Diplomatique, Paris.
<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb340809393>.

Goyau, Georges (1942). *Un précurseur: François Picquet Consul de Louis XIV en Alep et Évêque de Babylone*, Librairie Orientaliste, Paul Geuthner, Paris.
<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb32186249t>.

D. CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

COA, TSMA.d/1306

COA.TSMA.d/ 1341

989 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğundaki Düvel-i Ecnebiye Defterleri

Düvel-i Ecnebiye Defterleri No: 26/1 Fransa Ahkâm Defteri.

Düvel-i Ecnebiye Defterleri No: 27/2 Fransa Nişan Defteri.

II. Yayımlanmış Arşiv Kaynakları

İstanbul Kadı Sicilleri Adalar Mahkemesi, 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184/M. 1764-1771), ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, c. 75, İstanbul 2010.

İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi, 3 Numaralı Sicil (H. 1077/M. 1666-1667), ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, c. 17, İstanbul 2011.

İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi, 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M. 1663), ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, c. 40, İstanbul 2012.

2. Araştırma ve İncelemeler

Acaroğlu, M. Türker (1986). *Dünyada Basılan İlk Türkçe Kitap*, TTK Yayınları, Ankara.

Acartürk, Ertuğrul; Kılıç, Ramazan (2011). “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi”, *H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29/2, s. 1-21.

Acıpinar, Mikail (2011). *Osmanlı-Floransa İlişkileri (XV-XVI. Yüzyıl)*, (Basılmış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Acıpinar, Mikail (2020). “İskenderun İskeleyi: Doğu Akdeniz’de Uluslararası Bir Ticaret Limanının İnkişafı Meselesi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, 44, s.1-40.

Acun, Fatma (2002). “Celali İsyanları (1591-1611)”, *Türkler*, c. IX, s. 695-71.

Açıkgöz, Fatma Ünyay (2012). *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Hediye ve Hediyeleşme (Padişahlara Sunulan ve Padişahların Verdiği Hediyeler Üzerine Bir Araştırma)*, (Basılmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Açıkgöz, Fatma Ünyay (2018). “Osmanlı Devleti’nde Pişkeş (XVII. Yüzyıl)”, *Turkish Studies*, 13/24, s. 287-300.

Adams, Julia Potter (1990). *One’s Company, Three’s a Crowd: Metropolitan State-Building and East Indies Merchant Companies in the Early Modern Netherlands, France and England, 1600-1800*, University of Wisconsin, Madison.

Adıttar, Funda (2001). *İzmir İngiliz Konsolosluğu ve Siyasi Faaliyetleri (1878-1914) İngiliz Konsolosluk Raporlarında*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Ágnes R. Várkonyi, Alan Campbell (2013). “Gábor and His European Presence”, *The Hungarian Historical Review*, vol. 2 no. 4, s. 695-732. <http://www.jstor.org/stable/43264465> (26.02.2021).

Ak, Mahmut (2003). “Gürcü Mehmed Paşa”, *TDVİA*, c. XXVIII, s. 509-510.

Akbayar, Nuri (2001). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Akdağ, Mustafa (1995). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Akkuş Yiğit, Fatma (2015). “İskenderiye’de Venedik Ticareti, Konsolosları ve Fondaco’su”, *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2, s. 19-36.

Akkuş, İbrahim Kurtcebe (2021). *İngiliz Konsolosluk Raporlarında Bağdat’ın Ticaret Hacmi (1900-1912)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

Aksan, Virginia (2011). “Savaş ve Barış”, *Türkiye Tarihi (1603-1839) Geç Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Suraiya Faroqhi, çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 109-152.

Aktepe, M. Münir (2002). “Kemankeş Ali Paşa”, *TDVİA*, c. XV, s. 248.

Altan, Ebru (2020). “Haçlı Devletlerinde (Outremer) Kullanılan Unvanlara Dair”, *Tarih Dergisi*, 71, s. 67-81.

Anthelmy, Charles-Léonce (1732). *La Vie de Messire François Picquet, Consul de France et de Hollande à Alep*, Veuve Mergé, Paris.

Arı, Bülent (2004). “Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period”, *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, ed. A. Nuri Yurdusev, Palgrave Macmillan, Londra, s. 36-65.

Arıkan, Zeki (2005). “1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXIV, 37, s. 11-28.

Armaoğlu, Fahir (2010). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınları, İstanbul.

Ashtor, Eliyahu (1938). “The Crisis of Levant Trade (1291-1344)”, *Levant Trade in the Middle Ages*, Princeton University Press, New Jersey, s. 3-63.

Aslan, Engin (2017). *Mısır’dan Osmanlı Sarayı’na Zahire Sevkiyatı (1650-1700)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.

Aslan, Taner (2012). *Osmanlı’da Levant Postaları*, Berikan Yayınevi, Ankara.

Aydoğmuşoğlu, Cihat (2013). *Şah Abbas ve Zamanı (1587-1629)*, Berikan Yayınları, Ankara.

Aytaç, Reyhan, *66 Numaralı (H. 997-998/M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

Baçınska, Olena (2015). “XVII. Yüzyılın Başlarında Ukrayna Kazaklarının İstanbul Seferleri (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başlangıcına Ait Bilimsel Yayınlar Üzerine)”, *Osmanlı İstanbulu III: III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ed. Feridun Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul, s. 761-768.

Bağış, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Kapitülasyonlar- Avrupa Tüccarları- Beratlı Tüccarlar-Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1998.

Bainville, Jacques (1938). *Fransa Tarihi*, çev. Hüseyin Cahid Yalçın, Kanaat Kitabevi, İstanbul.

Barkey, Karen (1999). *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Barozzi, Nicolò; Berchet, Guglielmo (1856,1860). *Relazioni Degli Stati Europei Lette Al Senato Dagli Ambasciatori Veneti Nel Secolo Decimosettimo*, Venezia: Naratovich, vol. I-II.

Bartl, Peter (1998). “17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu”, *İlmi Araştırmalar*, 6, İstanbul, s. 301-330.

Bartolomei, Arnaud; Anne Brogini (2017). “De la Réglementation aux Pratiques Marchandes: l’Enregistrement des Actes dans les Chancelleries Consulaires Françaises (XVIIe-XIXe Siècles)”, *De l’Utilité Commerciale des Consuls l’Institution Consulaire et les Marchands dans le Monde Méditerranéen (XVIIe-XXe Siècle)*, ed. Arnaud Bartolomei, Guillaume Calafat, Mathieu Grenet, Jörg Ulbert, Publication de l’École Française de Rome, Rome, s. 150-169.

Bayat, Fazıl (2012). “Trablusşam Eyaleti”, *TDVİA*, c. XLI, s. 495-496.

Baykal, Bekir Sıtkı (1961). *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi Otuz Yıl Savaşları Devri*, TTK Yayınları, Ankara.

Bergasse, Louis; Rambert, Gaston (1954). *Histoire du Commerce de Marseille*, vol. IV, Chambre De Commerce De Marseille, Paris.

Bıyık, Ömer (2001). *124 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1128-1130)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bilici, Faruk (2004). *XIV. Louis ve İstanbul’u Fetih Tasarısı*, TTK Yayınları, Ankara.

Birbudak, Togay Seçkin (2016). “Edirne’deki Fransız Konsolosu Marcel Cuinet’in Balkan Savaşı Günlüğü”, *Akademik Bakış*, 10/19, s. 55-77.

Birsel, Haktan (2013). “Peder Monier’in Gözlemleri ile Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2/2, s. 100-128.

Blanquie, Christophe (2004). “Fiscalité et Vénalité des Offices Présidiaux.” *Histoire, Économie et Société*, vol. 23, no. 4, s. 473-487.

Blin, Louis; Poirier, Marine (2006). *Alexandrie et la Méditerranée: Entre Histoire et Mémoire*, Maisonneuve Larose, Paris.

Boogert, Mautris H. van den (2014). *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathılar*, çev. Ali Coşkun Tuncer, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Bostan, İdris (2009), “Sâlyâne”, *TDVİA*, c. XXXVI, s. 59-60.

Boulangier, Patrick (2006). “Les Appointments des Consuls de France à Alger au XVIIIe Siècle”, *La Fonction Consulaire à l’Époque Moderne: L’affirmation d’une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, ed. Ulbert and Le Bouëdec, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, s. 123-145

Brewer, M. Jonah (2002). *Gold, Frankincense, and Myrrh: French Consuls and Commercial Diplomacy in the Ottoman Levant, 1660-1699*, (Published Doctoral Thesis), Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University, Washington.

Brizay, François (2018). “Le Voyage de Paris à Constantinople de l’Ambassadeur de France auprès du Sultan Ottoman (XVIe-XVIIIe Siècle)”, *Histoire, Économie & Société*, 1/1, s. 31-45.

Brogini, Anne (2015). “Une Méditerranée Marseillaise? L’élan des Marchands Provençaux en Méditerranée Occidentale (env. 1590-env. 1660)”, *La Mer en Partage. Études Offertes à Gilbert Buti sur les Sociétés et les Économies Maritimes (XVIe-XIXe siècles)*, ed. Xavier Daumalin, Daniel Faget, Olivier Raveux, Presses Universitaires de Provence, Aix-en-Provence, s. 153-163.

Brummett, Palmira (2009). *Osmanlı Denizgücü - Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz’de Diplomasi*, çev. H. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul.

Bulunur, Kerim İlker (2020). *Osmanlı Gümrük Sistemi (1476-1620)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Busbecq, Ogier Ghiselin de (2016). *Türk Mektupları*, çev. Derin Türkömer, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Busquet, Raoul (1927). “Les Origines du Consulat de la Nation Française à Alger”, *Mémoires de l’Institut Historique de Provence*, 1, s. 5-15.

Busquet, Raoul; Pernoud, Régine (1949). *Histoire de Marseille Moyen Age jusque ’en 1291*, vol. I, Librairie Plon, Marseille.

Canatar, Mehmet (2002), “Kavas”, *TDVİA*, , c. XXV, s. 67-69.

Celetti, David (2020), “France in the Levant: Trade and Immaterial Circulations in the Long Eighteenth Century”, *Journal of Early Modern History*, 24/4-5, s. 383-406.

Chesneau, Jean (2014). *D’Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, çev. Işıl Erverdi, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Clausier du Loir (2016). *Du Loir Seyahatnameesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahının Maceraları*, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Cloarec, Françoise (2003). *Le Temps des Consuls l’Échelle d’Alep sous les Ottomans*, L’Harmattan, Paris.

Cluzeau, Filiz (2011). “Yunanlara Özgü Politik Bir Kurum: Proksenia”, *Özsait Armağanı: Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler*, Suna - İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, s. 97-107.

Constable, Olivia Remie (2020). “Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar”, çev. Mustafa Yıldırım, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, s. 559-581.

Courcelles, Jean Baptiste Pierre (1820). *Dictionnaire Universel de la Noblesse de France*, Au Bureau Général de la Noblesse de France, vol. I, Paris.

Cras, Jérôme (2006). “Une Approche Archivistique des Consultats de la Nation Française: Les Actes de Chancellerie Consulaire sous l’Ancien Régime”, *La Fonction Consulaire à l’Époque Moderne: l’Affirmation d’une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, s. 51-84.

Çelebi, İlyas (2012). “Uğursuzluk”, *TDVİA*, c. XLII, s. 51-52.

Daş, Mustafa (2019). Akmaral Ospanova, “Osmanlı Devleti ile Kazak Hanlığı Arasındaki Siyasi İlişkiler (XVIII. Yüzyıl)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s. 380-401.

David, Jean-Claud (2008). “Aleppo: From the Ottoman Metropolis to the Syrian City”, *The City in the Islamic World*, ed. Salma K. Jayyusi, Renata Holod, Attilio Petruccioli and André Raymond, vol. II, Brill, Boston, s. 1-27.

Davies, Norman (2011). *Avrupa Tarihi*, çev. Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, İmge Kitabevi, İstanbul.

Davis, Ralph Henry Carless (2020). *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, çev. Rümeyza Şişman, Dergâh Yayınları, İstanbul.

De Lamar, Jensen, (1985). “The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy”, *The Sixteenth Century Journal*, 16/4, s. 451-740.

Değdaş, Ulaş Can (2018). *Konsoloslukların Kuruluşu, Görev ve Yetkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Delbeuf, Régis (2011). *Ambassadeurs de France Morts à Constantinople*, Les Éditions Isis, İstanbul.

Demir, Yaşar (2015). “Otuz Yıl Savaşları Öncesinde Osmanlı-Fransa Münasebetlerine Genel Bakış-Fransa’nın Osmanlı Devleti’ne Yönelik Planları ve Ortaya Koyduğu Uygulamalar”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/11, s. 115-128.

Demirkent, Işın (1996). “Haçlılar”, *TDVİA*, c. XIV, s. 525-546.

Demiryürek, Mehmet (2010). “Yabancı Konsolos, Konsolos Tercümanı ve Tercüman Hizmetkârlarının Serbest Dolaşım Belgeleri: Beratlar ve Yol Emirleri (1600-1800)”, *Kebikeç Dergisi*, 30, s. 87-102.

Depping, Georges Bernard (1830). *Histoire Commerce entre le Levant et l’Europe depuis les Croisades jusgu’a la Fondaiton des Colonies d’Amérique*, vol. I, L’Imprimerie Royale, Paris.

Djuric-Zamolo, Dıvna (1992), “Belgrad”, *TDVİA*, c. 5, s. 407-409.

Doyle, William (2000). “Colbert et les Offices”, *Histoire, Économie et Société*, vol. XIX, no. 4, s. 469–480.

Duparc, Pierre (1969). *Recueil des Instructions aux Ambassadeurs et Ministres de France depuis les Traités de Westphalie jusqu’a la Révolution Française: Turquie*, Centre National de la Recherche Scientifique, vol. XXIX, Paris.

Düzbakar, Ömer (2009). “XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasına Bursa’nın Yeri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, s. 182-194.

Ebersolt, Jean (1996). *Bizans İstanbul’u ve Doğu Seyyahları*, çev. İlhan Arda, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

Ekin, Ümit (2017), “Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nda Karayolu Ulaşımını ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)”, *Belleten*, 81/291, s. 387-418.

Eldem, Edhem (2006), “Levanten Kelimesi Üzerine”, *Avrupalı Mı Levanten Mi?*, haz. Arus Yumul, Fahri Dikkaya, Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 11-22.

Eldem, Edhem (2012). “İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente”, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, ed. Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, çev. Sermet Yalçın, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 165-247.

Eldem, Edhem, (2011). “Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti”, *Türkiye Tarihi (1603-1839) Geç Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Suraiya Faroqhi, çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 341-396.

Emecen, Feridun (1995). “Fahredden, Ma’anoğlu”, *TDVİA*, c. XXII, s. 80-82.

Emecen, Feridun (2006). “Mustafa I”, *TDVİA*, c. XXXI, s. 272-275.

Emecen, Feridun (2007). “Osman II”, *TDVİA*, c. XXXIII, s. 453-456.

Emecen, Feridun (2015). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Emecen, Feridun M. (2009). *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Engelhardt, Edouard-Philippe (1890). “Consuls et Diplomates”, *Annuaire-Bulletin de la Société de l’Histoire de France*, s. 28-53.

Ercan, Yavuz (2001). *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitapevi, Ankara.

Ergun, Pervin (2014). “Alevilik-Bektaşilikteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 70, s. 97-119.

Ertaş, Mehmet Yaşar (2019). “Seyahatnameler”, *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, ed. Mehmet Yaşar Ertaş, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, s. 273-279.

Eryılmaz, Alp Atakan (2020). “Kırım Hanlığı’nda Muhalefet: Mehmed Giray ve Şahin Geray Kardeşlerin İsyanı”, *Journal of International Eastern European Studies*, 2/2, s. 464-483.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini (1999). Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yüce Dağlı, III. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini (1999). Haz. Yüce Dağlı, Seyit Ali Kahraman, III. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, (2001). Haz. Yüce Dağlı; Seyit Ali Kahraman; İbrahim Sezgin, V. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Eyice, Semavi (1995). “Elçihanı”, *TDVİA*, c. XI, İstanbul s. 15-18.

Fabre, Augustin (1829). *Histoire de Marseille*, Marius Olive et Librairie Lacroix, vol. I. Marseille et Paris.

Falgas, Geneviève (2008). “Un Lieu de Rencontre Orient-Occident: Le Fondouk des Français à Tunis (1660-1860)”, *16th ICOMOS General Assembly and International Symposium*, s. 1-10. https://www.icomos.org/quebec2008/cd/toindex/78_pdf/78-nwvr-122.pdf. (09.11. 2019)

Faquier, Gustave (1989). *Le Père Joseph et Richelieu: le Projet de Croisade (1616-1625)*, Bureaux de la Revue, Paris. <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb30415527w>. (12.06.2018)

Farganel, Jean Pierre (1996). “Négociants Marseillais au Levant et Dirigisme Commercial: l’Émergence d’une Contestation Nouvelle de l’Autorité Monarchique (1685-1789)”, *Provence Historique*, 183, s. 3-25.

Faroqhi, Suraiya (2001). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, çev. Zeynep Altok, İstanbul.

Faroqhi, Suraiya (2005). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Faroqhi, Suraiya (2008). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Faroqhi, Suraiya (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, çev. Ayşe Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Ferguene, Améziâne; Banat, Rabih (2010). “La Production et le Commerce du Textile à Alep sous l’Empire Ottoman: Une Forte Contribution à l’Essor Économique de la Ville” *Histoire, Économie et Société*, 2, s. 9-21.

Fodor, Pål (2016). *İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırılığı*, çev. Özgür Kolçak, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Fouque, Claude (1843). *Histoire Raisonnée du Commerce de Marseille: Appliquée aux Développements des Prospérités Modernes*, Roret, vol. I, Paris.

Fouqueray, Henri (1925). *Histoire de la Compagnie de Jésus en France des Origines à la Suppression (1528-1762)*, vol. IV, Bureaux des Études, Paris.

Fraşerli, Mehdî (2008). *Osmanlı Devleti’nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbîkât-ı Hâzırası)*, haz. Fahrettin Tızlak, Fakülte Kitabevi, Isparta.

G. De Mun (1903), “L’établissement des Jésuites a Constantinople sous le Règne d’Achmet Ier (1603-1617)”, *Revue des Questions Historiques*, 74, s. 163-172.

Galland, Antoine (1998). *İstanbul’a Ait Günlük Hâtıratlar (1672-1673)*, çev. Nahid Sırrı Örik, c. II, TTK Yayınları, Ankara.

Gautier, Antoine (2006). “Les Drogmans des Consuls”, *La Fonction Consulaire à l’Époque Moderne: L’Affirmation d’une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, s. 85-103.

Gautier, Theophile (2018). *İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri*, çev. Nuriye Yiğitler, Profil Yayıncılık, İstanbul.

Genç, Mehmet (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Genç, Nermin (2014). *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Genç, Özlem (2012). *Charlemagne ve Karolenj Rönesansı*, (Basılmış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara.

Gerlach, Stephan (2010). *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, c. I, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Goffman, Daniel (1995). *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Goffman, Daniel (2001). *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler 1642-1660*, çev. Ayşe Başcı-Sander, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Goffman, Daniel (2012). “İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine”, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, ed. Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, çev. Sermet Yalçın, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 95-164.

Goffman, Daniel (2014). *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Gökbilgin, M. Tayyib (2019). *Avrupa’da İktidar Mücadelesi Osmanlı-Macar İlişkileri*, Kronik Yayınları, İstanbul.

Göyünç, Nejat (1999). “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, c. VI, s. 77-88.

Grammont, Henri Delmas de (1880). *Relations entre la France et la d’Alger au XVIIe Siècle, Deuxième Partie: La Mission de Sanson Napollon (1628-1633)*, Adolphe Jourdan, Alger.

Grenet, Mathieu(2016). “Consuls et “Nations” Étrangères: état des Lieux et Perspectives de Recherche”, *Cahiers de la Méditerranée*, no. 93, s. 25-34.

Gül, Muammer (2014), *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Güler, Serpil (2013). *XVII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Günseli, Kamuran (1977). “Levant Şark Postaları”, *Türk Pulculuğu*, 3/13, s. 11-12, 32.

Gürkan, Emrah Safa (2019). *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, Kronik Yayınları, İstanbul.

Gürkan, Emrah Safa (2019). *Sultanın Korsanları Osmanlı Akdeniz’inde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700*, Kronik Yayınları, İstanbul.

Hallaçoğlu, Yusuf (1981). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Osmanlı Araştırmaları*, c. II, İstanbul, s. 123-132.

Hallaçoğlu, Yusuf (1991). “Bağdat”, *TDVİA*, c. IV, s. 433-437.

Hammer, Baron Joseph Von (1987). *Büyük Osmanlı Tarihi*, çev. Vecdi Bürün, Üçdal Neşriyat, c. VIII, IX, XI, İstanbul.

Hanna, Nelly, *Osmanlı Kahire’sinde Tüccar Olmak*, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

Harekât, İbrahim (1992). “Berîd”, *TDVİA*, c. V, s. 498-501.

Hathaway, Jane (2018). *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları*, çev. Gül Çağalı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Havuz, Sümeyye (2020). *Venedik Konsolosu Gio. Antonio Maria Mora'nın Haleb'e Dair Gözlemleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Heyd, William (2000). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, TTK Yayınları, Ankara.

Hoffman, Philip T. (1994). "Early Modern France 1450-1700", *Fiscal Crises, Liberty and Representative Government*, ed. Philip Hoffman, Kathryn Norberg, Stanford University Press, s. 226-252.

Horn, Jeff (2011). "Marseille et la Question du Mercantilisme: Privilège, Liberté et Économie Politique en France, 1650-1750", *Histoire, Économie & Société*, 2, s. 95-111.

Hussein I. El-Mudarris; Olivier Salmon (2009). *Le Consulat de France à Alep au XVIIe Siècle: Journal de Louis Gédoyne, Vie de François Picquet, Mémoires de Laurent d'Arvieux*, Ray Publishing, Aleppo.

Hüseyin Tugi (2010). *Musîbetnâme*, haz. Şevki Nezihî Aykut, TTK Yayınları, Ankara.

Işıksel, Güneş (2014). "Les Méandres d'une Pratique peu Institutionnalisée: La Diplomatie Ottomane, XVe-XVIIIe Siècle", *Monde(s)*, 1/1, s. 43-55.

Işıksel, Güneş (2015). "Capitulations", *Dictionnaire de l'Empire Ottoman*, ed. François Georgeon, Nicolas Vatin et Gilles Veinstein, Fayard, Paris, s. 1-3.

Işıksel, Güneş (2018). "Ottoman Diplomacy", *The Encyclopedia of Diplomacy*, ed. Gordon Martel, s. 1-13.

İbn İyas (2021). *Memluk Devleti'nin Son Yılları Kansu Gavri ve Osmanlılar (1501-1516)*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

İlgürel, Mücteba (1993). "Celali İsyancıları", *TDVİA*, c. VII, s. 252-257;

İlgürel, Mücteba (1988). "Abaza Paşa", *TDVİA*, c. I, s. 11-12.

İnalcık, Halil (1995). "Eyalet", *TDVİA*, c. XI, 1995, s. 548-550.

İnalcık, Halil (2000). "İmtiyazat (Osmanlı Dönemi Kapitülasyonların Karakter ve Mahiyeti)", *TDVİA*, c. XXII, s. 245-252.

İnalcık, Halil (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. I, çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul.

İnalcık, Halil (2003). “Osmanlı’nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret”, *Doğu Batı Dergisi*, 24, Ankara, s. 55-81.

İnalcık, Halil (2006). *Turkey and Europe in History*, Eren Yayıncılık, İstanbul.

İnalcık, Halil (2008). “Karadeniz’de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede”, *Çanakkale Savaşları Tarihi*, ed. Mustafa Demir, c. I, İstanbul, s. 59-64. .

İnalcık, Halil (2014). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II (Tagayyür ve Fesâd (1603-1656):Bozuluş ve Kargaşa Dönemi)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İnalcık, Halil (2016). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İnan, Sertuğ Galip (2012). “1494-1559 İtalyan Savaşları ve Osmanlı Devleti’nin Bu Savaşlara Katılması”, *History Studies*, 4/2, s. 169-196.

İpşirli, Mehmet (1995). “Elçi”, *TDVİA*, c. XI, s. 3-15.

İpşirli, Mehmet (1997). “Kapı Halkı”, *TDVİA*, c. XXIV, s. 343-344.

İstanbul’da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac’ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri, (2017). çev. Ali Şevket Bizer, TTK Yayınları, Ankara.

Jean Chardin (2014). *Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran (1671-1673)*, çev. Ayşe Meral, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Jean-Baptiste Tavernier (2006). *Tavernier Seyahatnamesi*, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Jean-François Solnon (2019). *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, çev. Ali Berktaş, İstanbul.

Jorga, Nicolae (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1538-1640)*, çev. Nilüfer Epçeli, c. III, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Juliany, Jules (1842). *Essai sur le Commerce de Marseille*, vol. I, Paris.

Kafadar, Cemal (2012). *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, Metis Yayınları, İstanbul.

Kafadar, Cemal (2014). “Osmanlı Tarihinde Gerileme Meselesi”, *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu*, haz. Mustafa Armağan, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 97-150.

Kafé, Esther (1984). “Rönesans Dönemi Avrupa Gezi Yazılarında Türk Miti ve Bunun Çöküşü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, çev. Zeki Arıkan, 2/1, s. 203-243.

- Kantemir, Dimitri (2005). *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, c. I, çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Karaca, Filiz (2007). Pişkeş, *TDVİA*, c. XXXIV, s. 294-296.
- Karahasanoğlu, Selim (2019). “Ben-Anlatıları”, *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, ed. Mehmet Yaşar Ertaş, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, s. 280-284.
- Karakoyun, Ebru (2014). *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Karpat, Kemal (1995). “Erdel”, *TDVİA*, c. XI, s. 280-283.
- Kavas, Ahmet (2012). “Trablusgarp”, *TDVİA*, c. XLI, s. 288-291.
- Kaymaz, Fatma (2006). *88 No’lu Mühimme Defteri (Transkripsiyon ve Özet)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kaymaz, Fatma (2016). “IV. Murad Döneminde İstanbul’da İsyanlar”, *Osmanlı İstanbulu*, c. IV, s. 375-410.
- Kılıç, Orhan (1999). “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması” *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, c. VI, s. 89-110.
- Kırca, Ersin; İlhan Gök (2021). *Teşrifat Defteri (1616-1620)*, Libra Yayınları, İstanbul.
- Kırca, Hasan Serkan (2010). *İngiliz Seyyah Sir Charles Fellows’un Eserlerinde Türkiye ve Türk İmajı*, (Basılmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kiser, Edgar; Linton, April (2001). “Determinants of the Growth of the State: War and Taxation in Early Modern France and England”, *Social Forces*, 80/2, Oxford University Press, s. 411-448.
- Kocabaşoğlu, Uygur (2004). *Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580- 1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçu, Reşat Ekrem (1934). *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.
- Konan, Belkıs (2006). *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Köse, Metin Ziya (2010). *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret*, Giza Yayınları, İstanbul.

Kunt, Metin (2002). “Siyasal Tarih (1600-1789)”, *Türkiye Tarihi*, ed. Sina Akşin, Cem Tarih Yayınları, c. III, İstanbul, s. 19-73.

Kurdakul, Necdet (1981). *Osmanlı Devleti’nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döler Neşriyat, İstanbul.

Kütükoğlu, Bekir (1993). *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fethi Cemiyeti, İstanbul.

Kütükoğlu, Mübahat (1983). “Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti”, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Merkezi*, 10-11, s. 151-166.

Kütükoğlu, Mübahat (2013). *Balta Limanına Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*, TTK Yayınları, Ankara.

L. Bilge, Mustafa (1998). "Hürmüz", *TDVİA*, c. XVIII, s. 497-498.

Laigue, Louis de (1890). “L’Institution Consulaire. Son Passé Historique depuis l’Antiquité Grecque jusqu’au Commencement du Premier Empire (1806)”, *Revue d’Histoire Diplomatique*, s. 534-565.

Le Goff, Jacques (2017). *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. Hanife Güven, Uğur Güven, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Le Père Jean Coppin (1686). *Le Bouclier de l’Europe ou la Guerre Sainte, Contenant des Avis Politiques et Chrêtiens, qui peuvent Servir de Lumière aux Rois et aux Souverains de la Chrêtienté, pour Garantir leurs Estats des Incursions des Turcs, et Reprendre ceux qu’ils ont Usurpé sur eux, avec une Relation des Voyages Faits dans la Turquie, la Thébäide et le Barbarie*, Chez Antoine Briasson, Lyon.

Lee, Stephen J. (2012). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, çev. Ertürk Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Leroy, Paul (1876). *Des Consulats des Légations et des Ambassades Etude d’Histoire et de Droit*, Libraire-Éditeur, Paris.

Longino, Michèle (2013). “Constantinople: The Telling and the Taking”, *L’Esprit Créateur*, vol 53, no. 4, s. 124-138.

M. Petitot (1824). *Collection des Mémoires Relatifs à l’Histoire de France, Mémoires de Gaston, Duc d’Orléans, Mémoire du Sieur de Ponts*, Foucault Libraire, vol. XXXI, Paris.

M. Tayyib, Gökbilgin (1967), “Konsolos”, *TDVİA*, c. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 836-840.

Mansel, Philip (2017). *Halep Suriye'nin Muhteşem Tüccar Şehrinin Yükselişi ve Düşüşü*, Everest Yayınları, İstanbul.

Marchand, Joseph (1890). *Le Commerce de Marseille avec le Levant Pendant les Croisades*, Hachette Livre, Marseille.

Marcus, Abraham (2013), *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, Küre Yayınları, İstanbul.

Marot, Clément, *Oeuvres Complètes de Clément Marot, Revues sur les Meilleures Éditions avec une Notice et un Glossaire*, (1886). Ed. M. Pierre Jannet, vol. II, Reble College Library, Paris.

Marquis de Bonnac (1894). *Mémoire Historique sur l'Ambassade de France à Constantinople*, ed. M. Charles Schefer, Ernest Leroux, Paris.

Mason, Paul (1986). *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIe Siècle*, Librairie Hachette, Paris.

Masson, Paul (1911). *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIIe Siècle*, Librairie Hachette, Paris.

Masters, Bruce (1988). *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East Mercantilism and the Islamic Economy in Aleppo 1600-1750*, New York University Press, London.

Masters, Bruce (1997). “Halep”, *TDVİA*, c. XV, s. 244-247.

Masters, Bruce (2012). “Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti”, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, der. Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, çev. Sermet Yalçın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 19-94.

McNeill, William H. (2015). *Avrupa Tarihi'nin Oluşumu*, çev. Yusuf Kaplan, Külliyat Yayınları, İstanbul.

Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifât-ı Kadîme'si Osmanlı İmparatorluğu'nda Teşrifat, (2012). Haz. H. Ahmet Arslantürk; Miraç Tosun; Serdar Soyluer, Okur Kitaplığı, İstanbul.

Méry, Louis (1841). *Histoire Analytique et Chronologique des Actes et Délibérations du Corps et du Conseil de la Municipailité de Marseille Depuis le X. Siècle Jusqu'a a Nos Jours*, vol. I, Marseille.

Mézin, Anne (2006). “La Fonction Consulaire dans la France d’Ancien Régime: Origine, Principes, Prérogatives”, *La Fonction Consulaire à l’Époque Moderne: L’Affirmation d’une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, s. 37-49.

Michaud, Hélène (1960). “La Nomination d’un Consul Français à Alexandrie au XVIe Siècle”, *Revue d’Histoire Moderne et Contemporaine*, vol. VII, s. 233-242.

Michaud, Joseph-François; Poujoulat, Jean-Joseph-François (1835). *Correspondance d’Orient (1830-1831)*, Meline, vol. III, Libraire-Éditeur, Bruxelles.

Miranda, François de (1965). *Venezuela’lı General Miranda’nın Türkiye’ye Dair Hâtıratı: Yazar ve Seyyah Jean Chardin’in Anlattığı Kalp Para Ticareti*, çev. Fuad Carım, Berksoy Matbaası, İstanbul.

Montagu, Lady (1973). *Türkiye Mektupları 1717-1718*, çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman Yayınları, İstanbul.

Moreri, M. Louis, (1732). *Nouveau Supplement au Grand Dictionnaire Historique, Genealogique, Geographique, etc.*, vol. I, Paris.

Moukarzel, Joseph (2017). “Gabriel Sionita”, *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*, ed. David Thomas and John Chesworth, vol. IX, Brill, Leiden, s. 727-742.

Naima Mustafa Efendi (1968). *Naîmâ Târihi*, Zuhuri Danışman Yayınevi, çev. Zuhuri Danışman, c. III, İstanbul.

Naima Mustafa Efendi (2007). *Tarih-i Na’îmâ*, der. Mehmet İpşirli, c. I, II, TTK Yayınları, Ankara.

Navagero, Bernardo; Domenico Trevisano, (2015). *Kanuni ve Şehzade Mustafa-Venedik Elçilerin Repolarına Göre Balyoz Raporları-3*, der. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Nebioğlu, Osman (1986). *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Neumann, Christoph K. ; Štěpánek, Petr (2005). “17. Yüzyılda Osmanlı-Habsburg İlişkileri”, *17. Yüzyıl Avrupa’sında Değişen Türk İmajı*, İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, s. 18-35.

Nicolay, Nicolas de (2014). *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*, ed. Marie-Christine Gomez-Géraud, Stefanos Yerasimos, çev. Şirin Tekeli, Menekşe Tokyay, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Olivier, Antonie (2016). *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, Köprü Kitapları, İstanbul.

Olnon, Merlijn (2000). "Towards Classifying Avaniyas: A Study of Two Cases Involving the English and Dutch Nations in Seventeenth-Century Izmir", *Friends and Rivals in the East. Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century*, ed. Alastair Hamilton, Alexander H. de Groot and Maurits H. van den Boogert, Leiden: Brill, s. 159-186.

Olsaretti, Alessandro (2005). *Trade, Diplomacy and State Formation in the Early Modern Mediterranean: Fakhr al-Din II, the Sublime Porte and the Court of Tuscany*, Institut of Islamic Studies Mastres of Arts, McGill University, Montreal.

Ortaylı, İlber (2006). "Levantenler", *Avrupalı Mı Levanten Mi?*, haz. Arus Yumul, Fahri Dikkaya, Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 23-28.

Osmanlı Belgelerinde Halep, (2018). Ed. M. Taner Koltuk, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul.

Osmanlı Tarihine Aid Belgeler Telhisler (1597-1607), (1970). Haz. Cengiz Orhonlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Gerileme Paradigmasının Sonu (2014). Haz. Mustafa Armağan, Timaş Yayınları, İstanbul.

Ostapchuk, Victor (2001). "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids", *Oriente Moderno*, 81/1, s. 23-95.

Özbek, Süleyman (2018). "Güvercin Kanadında Gelen Haber: Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Posta Güvercinleri", *Gazi Türkiyat*, 23, s. 19-44.

Özcan, Abdülkadir (1993). "Cülûs", *TDVİA*, c.VIII, s. 108-114.

Özcan, Abdülkadir (2007). "Paşa", *TDVİA*, c. XXXIV, s. 182-183.

Özkan, Selim Hilmi (2009). "XVII. Yüzyılın Sonlarında Hristiyan Birliği Projesi ve Osmanlı-Fransız İlişkileri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, s. 19-61.

Özkutlu, Seyit (2019). "Orta Çağ'da Papalık Yasakları ve Müslüman Doğu: Latin Noter Kayıtları Işığında Doğu-Batı Ticareti (1162-1350)", *Bellekten*, 83, s. 485-518.

Pagès, Georges (1932). "La Vénalité des Offices dans l'Ancienne France", *Revue Historique*, 57, vol. CLXXIX, s. 477-495.

Pakalın, Mehmet Zeki (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Paris, Robert (1957). *Histoire du Commerce de Marseille de 1660 à 1789: Le Levant*, vol. V, ed. Gaston Rambert, Librairie Plon, Paris.

Peirce, Leslie P. (2016). *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Petit Larousse Illustré (1974). Librairie Larousse.

Pınar, İlhan (2006). “Levant, Levanten ve Levantenlik Ya Da Öteki’ni Tanımlama Bağlamında Kavramların Yeniden Üretimi”, *Avrupalı Mı Levanten Mi?*, haz. Arus Yumul, Fahri Dikkaya, Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 33-38.

Piccioni, Camille Vincent Emmanuel (1928). *Les Premiers Commis des Affaires Étrangères au XVIIe et au XVIIIe Siècles*, E. de Boccard, Paris.

Pigeonneau, Henri (1890). “Le Commerce Français dans le Levant au Temps de Colbert.” *Revue d’Économie Politique*, vol. IV, no. 6, s. 569–580.

Porshnev, Boris Fedorovich (1955). “Legend of the Seventeenth Century in French History”, *Past and Present*, 8/1, s. 15-27.

Poumarède, Géraud (2001). “*Naissance d’une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles*”, *Annuaire-Bulletin de la Société de l’histoire de France*, s. 65-128.

Poumarède, Géraud (2006). “Le Consul dans les Dictionnaires et le Droit des Gens: Émergence et Affirmation d’une Institution Nouvelle (XVI-XVIIIe Siècle)”, *La Fonction Consulaire à l’Époque moderne: L’affirmation d’une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, s. 23-36.

Raymond, Andre (2018). *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktaş, Alfa Yayınları, İstanbul.

Reinhold Lubenau *Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, (2016). Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, c. I, İstanbul.

Renda, Günsel (2005). “17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa: Değişen İmgeler”, *17. Yüzyıl Avrupa’sında Değişen Türk İmajı*, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, s. 44-55.

Roberts, John Morris (2010). *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Roger, Price (2012). *Fransa’nın Kısa Tarihi*, çev. Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Russell, Alexander (1794). *The Natural History of Aleppo: Containing a Description of the City, and the Principal Natural Productions in its Neighbourhood: Together with an Account of the Climate, Inhabitants, and Diseases, Particularly of the Plague*, vol. I, G. G. J. And J. Robinson, London.

Sait, M. Türkhan (2014). *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Haleb*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Salles, Georges (1895). “Les Origines des Premiers Consulats de la Nations Française à l'Étranger”, *Revue d'Histoire Diplomatique*, ed. Ernest Leroux, Paris, s. 536-573.

Salles, Georges (1897). “L'Institution des Consulats, son Origine, son Developpement au Moyen-Âge chez les Différents Peuples”, *Revue d'Histoire Diplomatique*, s. 161-191, 409-614.

Salmon, Olivier (2011). *Alep dans la Littérature de Voyage Européenne Pendant la Période Ottomane (1516-1918)*, vol. II, Dar al-Mudarris, Paris.

Salvador, M. Édouard (1857). *Histoire Commerciale, Politique et Diplomatique des Échelles du Levant l'Orient, Marseille et la Méditerranée*, Amyot, Paris.

Sanderson, John (1931). *The Travels of John Sanderson in the Levant 1584-1602*, ed. William Foster, Hakluyt Society, London.

Saraç, Tahsin (2015). *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Saraç Yayınları, İstanbul.

Sarıcaoğlu, Fikret (1999). “Hüseyin Paşa, Mere”, *TDVİA*, c. XIX, s. 8-9.

Savaş, Ali İbrahim (2002). “Konsolos”, *TDVİA*, c. XXVI, s. 178-180.

Sayous, André-E (1929). “L'Activité de Deux Capitalistes-Commerçants Marseillais vers le Milieu du XIIIe Siècle: Bernard de Manduel (1227-1237) et Jean de Manduel (1233-1263)”, *Revue d'Histoire Économique et Sociale*, vol. XVII, no. 2, s. 137-155.

Schweigger, Salomon (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Selânikî Mustafa Efendi (1989). *Tarih-i Selânikî*, c. II, haz. Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, Ankara.

Sennoune, Oueded (2004). “Fondouks, Khans et Wakalas à Alexandrie à Travers les Récits de Voyageurs”, *Annales Islamologiques* 38/2, s. 453-489.

Simon, Victor (2014). “Le Rôle des Sociétés Anonymes d'Ancien Régime dans le Commerce entre la France et l'Empire Ottoman.” *Revue Historique de Droit Français et Étranger* (1922-), vol. XCII, no. 1, s. 37-54.

Sinmez, Çağrı Çağlar; Aslın, Gökhan (2017). “İç Anadolu Bölgesindeki Hayvanlarla ilgili İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilig*, 81, s. 205-232.

Soysal, İsmail (1996). “Fransa”, (Türk-Fransız İlişkileri) *TDVİA*, c. XIII, s. 181-184.

Soysal, İsmail (1999). *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, TTK Yayınları, Ankara.

Soysal, İsmail, (1953).“Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 3/5-6, s. 63-94.

Steensgaard, Niels (1967). “Consuls and Nations in the Levant From 1570-1650”, *Scandinavian Economic History Review*, 13, s. 13-55.

Swart, Koenraad Wolter (1949). *Sale of Offices in the Seventeenth Century*, The Hague Martinus Nijhoff, Netherlands.

Şahin, Gürsoy (2007) “Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/42, s. 101-125.

Şişman, Aysin (1995). *1702-1708 Tarihleri Arasında Türk-Fransız İlişkilerinde Konsolos Arzları ve Bunlara Ait Hükümler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Şişman, Aysin (2011). *Osmanlı-Fransız İlişkileri 1740-1789 (konsolos arzlarına göre)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu, (2003). TTK Yayınları, Ankara.

Tekin, Kemal Hakan (2013). “Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/8, s. 681-698.

Tevki'î Abdurrahman Paşa (2011). *Osmanlı Devleti 'nde Teşrifat ve Törenler*, haz. Sadık Müfit Bilge, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Thévenot, Jean (2014). *Thévenot Seyehatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Thomas Roe (1740). *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621-1628*, printed by Samuel Richardson, London.

Thuillier, Guy (2009). “Un “Politique” au XVIIe Siècle: Savary de Brèves (1520-1628)”, *La Revue Administrative*, vol. LXII, no. 368, s. 124-129.

Tinniswood, Adrian (2011). *17. Yüzyılda Akdeniz’de Korsanlık: Denizler, Fetihler, Korsanlar, Esaret, Politika, Yayılmacılık ve Bölünme*, çev. Dinç Tyanacı, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Tolstoy, Pyort Andreyeviç (2013). *Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, çev. İbrahim Allahverdi, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Tomar, Cengiz (2012). “Trablusşam”, *TDVİA*, c. XLI, s. 292-294.

Tongas, Gérard (1942). *Les Relations de la France avec l’Empire Ottoman durant la Première moitié du XVII. Siècle et l’Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Césy (1619-1640)*, Imprimerie F. Boisseau, Toulouse.

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi, (2003). Haz. Ziya Yılmaz, TTK Yayınları, Ankara.

Tournefort, Joseph de (2013). *Tournefort Seyahatnamesi*, çev. Ali Berktaş, Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Tournefort, Joseph Pitton de (1827). *Relation d’un Voyage du Levant fait par ordre du Roy: Contenant l’Histoire Ancienne et Moderne de Plusieurs Isles de l’Archipel, de Constantinople, de côtes de la Mer Noire, de l’Arménie d’ela Georgie, des frontieres de Perse et de l’Asie Mineure*, c. II, Bruyset, Lyon.

Tricoire, Damien (2012). “La Fronde, un Soulèvement Areligieux au XVIIe Siècle? De l’Opposition “Dévot” Sous Richelieu aux Mazarinades de 1649”, *Dix-Septième Siècle*, 4, no. 257, s. 705-717.

Tuncel, Metin (2000). “İskenderun”, *TDVİA*, c. XXII, s. 580-582.

Turan, Şerafettin (2003). “Levant”, *TDVİA*, C. XXVII, s. 145-147.

Tümer, Günay (1993). “Cizvitler”, *TDVİA*, İstanbul, c. VIII, s. 40-42

Türkmen, İlhan (2014). *XVI. Yüzyılda Belgrad Kazası*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyoloji Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ulbert, Jörg (2006). “Introduction: La Fonction Consulaire à l’Époque Moderne: Définition, état des Connaissances et Perspectives de Recherche”, *La Fonction Consulaire à l’Époque Moderne: L’affirmation d’une Institution Économique et Politique (1500-1800)*, ed. Jörg Ulbert, Gérard Le Bouedec, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, s. 9-20.

Ulbert, Jörg (2016). , “Qu’est-ce qu’un Chancelier de Consulat? Une Approche par les Textes de Droit Français”, *Mélanges de l’École de Rome- Italie et Méditerranée Modernes et Contemporaines*, 128/2, s. 1-20.

Ulbert, Jörg (2018). “Marseille, la Monarchie et la Marine: l’Évolution de l’Administration Centrale du Réseau Consulaire Français (XVI-XVII Siècle), *Revue d’Histoire Diplomatique*, vol. CXXXII, Paris, s. 221-235.

Ulbert, Jörg, (2011). “A History of the French Consular Services”, *Diplomatic Studies*, vol. VII, Boston, s. 303-324.

Umunç, Himmet (2006). “Türkiye’de Hollandalı Bir Seyyah: Cornelis De Bruyn ve Gözlemleri”, *Belleten*, 70, s. 145-164.

Umunç, Himmet (2011). “The Dutch in the Levant: Trade and Travel in the Seventeenth Century”, *Belleten*, 75, s. 373-386.

Unat, Faik Reşit (1968). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınları, Ankara.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2011). *Osmanlı Tarihi*, c. III, III/II, TTK Yayınları, Ankara.

Üçel Aybet, Gülgün (2003). *Avrupalı Seyyahları Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ünal, Mehmet Ali (1999). “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. VI, Yeni Türkiye Yayınları, s. 111-122.

Ünal, Mehmet Ali (2013). “17. Yüzyılda Karadeniz’de Kazak Saldırıları ve Karadeniz Ticareti”, *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik*, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, s. 853-856.

Ünal, Mehmet Ali (2018). “Mukataa Defterlerine Göre XVII. Yüzyıl Başlarında Halep’in İktisadi Vaziyeti”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s. 1-28.

Ünal, Neslihan (2015). *İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik*, İmge Kitabevi, Ankara.

Vandal, Albert (1900). *Les Voyages du Marquis de Nointel (1670-1680)*, Plon-Nourrit, Paris.

Wood, Alfred C. (2013). *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Yazıcı, Tâlib (1997). “Halep”, *TDVİA*, c. XV, 1997, s. 239-24.

Yıldırım, İbrahim (2014). *Osmanlı Devleti’nde Elçi Kabulleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Yıldız, Yusuf (2013). *Osmanlı-Habsburg İlişkileri Kânûnî-Şarlken-Busbecq*, TTK Yayınları, Ankara.

Yılmaz, Fikret (2011). “Ârafda Kalanlar”, *Geçmişten Günümüze Levantenler*, İzmir Ticaret Odası Kültür, Sanat ve Tarih Yayınları, İzmir, s. 49-78.

Yılmaz, Fikret (2015), “İstanbul’da Siyasal Olaylar Kronolojisi (1453-1826)”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c. II, s. 66-93.

Yılmaz, Özgür (2015). “Erzurum Konsolosu Challaye’nin Kırım Savaşı Döneminde Askeri İstihbarat Faaliyetleri”, *History Studies*, 7/4, s. 157-174.

Yılmaz, Özgür (2015). “Fransız Arşiv Belgelerine Göre 20. Yüzyılın Başlarında Samsun Limanı”, *Belleten*, 79/286, s. 1039-1072.

Yılmaz, Ünsal (2020). “Alevi-Bektaşî Geleneğinde Tavşanla İlgili İnanç ve Uygulamalar”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 79, s. 169-181.

Yılmaz, Ziya (2006). “Murad IV”, *TDVİA*, c. XXXI, s. 177-183.

Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin Fransa Seyahatnamesi, (1970). Haz. Şevket Rado, Hayat Tarih Mecmuası Yayınları, İstanbul.

Zararsız, Abdullah (2015). *16/4 Numaralı Düvel-i Ecnebiye Defteri “Venedik Ahidname Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)”*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Zeiller, Jacques (1943). “Un Précurseur: François Picquet, Consul de France et Évêque de Babylone sous Louis XIV”, *Journal des Savants*, 4, s. 145-157.

Zinkeisen, Johann Wilhelm (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. IV, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Zirogeviç, Olga (1968). “Yabancı Elçilerin Osmanlı Memleketlerinde Seyahatleri ve Huzura Kabulleri”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 4, s. 45-49.

EKLER

EK: 1. Louis Gédoy'nın Halep konsolosu olarak tayin edilmesinin ardından, Paris'ten ayrılışından Halep şehrine varışına kadarki izlediği güzergâhtır¹⁴¹⁵.

Louis Gédoy'nın Takip Ettiği Güzergâh

¹⁴¹⁵ Bu harita Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü'nde görev yapan Arş. Gör. Dr. Rauf Belge tarafından çizilmiştir.

EK: 2**Salignac'ın Elçilik Maiyeti ve Gédoy'nın İlk Çevresi¹⁴¹⁶**

Jacques de Gontaux, Sieur du Carlat: Elçi Salignac'ın kardeşi.

Jan de Gontaux: Kim olduğu ne olarak bilinmemekle beraber, Etienne de Gontaut ve Philippe d'Aydie'nin oğlu Jean de Gontaut Saint-Génies, baron de Cuzorn olduğu düşünülmektedir.

Nicolas Lesdos: Milo piskoposlarından biri.

Louis Gédoy'n: Salignac'ın birinci sekreteri.

Jean de Campagna: İsminin yanlış yazıldığı ve aslında Campagnac Beyfendisi Henri de Gontaut olduğu düşünülmektedir.

Henri de Birac-Birat: Kralın gardırobunun ilk uşağı.

Jacques de Trillier: Ferondire Beyfendisi.

Jean de Carbonnière: Capelle Biron Lordu, 50 askerin kaptanı, 1.200 piyade alayının albay ve Kralın kampları ve ordularının mareşali.

Jean Marechal; Paris'teki Sainte Chappelle'nin kanonu.

Regnault: Kim olduğu bilinmemektedir.

Pierre de Bonvalet: Kim olduğu bilinmemektedir.

Jacques Angusse: Elçinin birinci sekreteri.

Jean Baptiste Vinot: Kim olduğu bilinmemektedir.

Nicolas Barreau: Kim olduğu bilinmemektedir.

Pierre le Vassel: Belle Fontaine Beyfendisi.

Louis Denys: Salignac'ın sekreteri.

Charles Jouanet: Kim olduğu bilinmemektedir.

GÖREVLİLER.

Jean Gaillard: Finansçı.

Christofle Munier: Oda yardımcısı (valet de Chambre)

Jean Ridet: Cerrah.

Pierre Destivan: Kıyafetlerden sorumlu uşak.

¹⁴¹⁶ J. Bordier, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron, Baron de Salignac: 1605 à 1610, Voyage a Constantinople-Séjour en Turquie Relation Inédite Précédée de la Vie du Baron de Salignac par le Comte Théodore de Gontaut Biron*, s. 17-19.

Alexandre Alormand: Mutfak şefi.

Guillaume Sembot: İçkilerden sorumlu kimse.

Jean Le Sort: Pastacı.

Christofle Hodo: Şahinci.

Jean du Croc: Kâhin(prévoyeur).

Jhevon: Seyis.

Jean Regnaud: Hizmetçi.

Jean Robert: Hizmetçi.

Ozeas Hala¹⁴¹⁷: Hizmetçi.

Ybrahim Perbanac: Tercüman (Türk).

François Baise: Mutfak Uşağı.

VENEDİK'TE BULUNAN BEYEFENDİLER

Henry de Beauvau: Devlet Konsey Üyesi.

Bernardin Daubois; Lorenli bölhesindedir ancak kim olduğu hakkında bir detay yoktur.

Pierre de Boon; Brötanyalıdır, ancak kim olduğu hakkında bir detay yoktur.

Jan Düern: Alman'dır, ancak kim olduğu hakkında bir detay yoktur.

EK:3

Gédoyn'nın Yazıştığı Kimseler

Philip de Harlay, Kont de Césy: Fransa'nın İstanbul Elçisi.

Viguiet: Halep konsolosluğunda Gédoyn'nın hem halefi hem de selefi.

Matmazel Gédoyn: Louis Gédoyn'ni eşi.

Pierre Brulart de Sillery Puysieux: Dışişleri Devlet Sekreteri

Barat: Dışişleri sekreteri Puysieux'nün önemli memurlarından biri.

Valençay Şövalyesi: Sarayda ağırlığı olan biridir ve Gédoyn'yi koruması altına almıştır.

¹⁴¹⁷ 24 Mart 1606'da M. de Salignac bir Türk'ü öldürmekten suçlu bu kimseyi idam ettirmek zorunda kaldı. (Ayrıntılar için. Kral Büyükelçisininin 29 Mart 1606 tarihli ve Salignac'ın bu infazdan önceki ve sonraki tüm olayları anlattığı mektuba bakınız.)

Marini Torino: Fransa'nın İtalya elçisi.

Préau: Devlet Müşaviri.

Foureau: Kralın müşaviri ve Puyssieux'nun memuru.

Villiers Courtin: Fransa'nın Venedik elçisi.

Jacquet: Posta servisinden sorumlu kişi.

Savournin: Marsilya şehrinin başındaki kişi ve 1608-1609'da Halep konsolosluğu yapmıştır.

Brasset: Brüksel memuru-sekreteri.

Jacques Angusse: Baron de Salignac'ın sekreteri.

Mesmes: Paris parlamentosunda başkan.

Gabriel Scionite: Paris'te doğu dilleri tercümanı.

Cébéret: Fransa'nın Venedik elçisi.

Etienne Hatvany: Bethlem Gabor'un elçisi ve Gédoy'nun yol arkadaşı.

Bourdin: Ragusa kralının memuru.

Philippeaux: Parlamento danışmanı ve defterdar/saymanlık yapmıştır.

Guitaut de Comminges: Guitaut lordu, Orleans düküne bağlı (yani onun çevresinden biri).

Henri Nogaret d'Epéron: Candale Dükü (Fransa'da bir yer).

Chalais: Kralın terzisi.

Bardouville: Normandiya Beyfendisi.

Roches-Pierre Habert: Rahip, danışman, piskoposluk kurul üyesi ve kralın kardeşinin de ilk rahibi.

Matmazel Boette: Büyük Konsey Meclisi üyesi Philippe de Vèrigny'nin kızı.

Nicolas de Bailleul-Valletot: Maliye müfettişi, sivil teğmen.

Oliver Olivieri: Elçinin birinci tercümanıdır ve babasından sonra göreve geçmiştir (babası Dominique Olivier).

Philippe Mareschal: Din adamıdır ve aynı zamanda Saliganc'ın elçiliğinde yer almıştır.

Rantilly: Küçük bir ofisin veznedarı.

Jean de Baugy: Ledeville senyörü.

Louis de Lubert: La Lande senyörü ve Orleans dükünün kaptanı.

Fouche: Gédoy'nun kız kardeşi.

Jérôme Bragelogne: *Bragelogne şövalyesi, Tournelles senyörü, olağanüstü savaşların veznedarı, devlet konsey üyesi.*

Anguesse: *Elçi Césy'nin sekreteri.*

Foureau ve Cébéretin: *Kralın sekreterleri.*

Ville aux Clercs: *Levant işleri sorumlusu (Puysieux 'nün selefi).*

Charpentirer: *Gédony'nın arkadaşı.*

Villeneuve: *Villeneuve beyfendisi ve Gédoy'n gibi kralın erkek kardeşinin evinin bir parçası.*

Courbouzon: *Gédony'nın arkadaşı.*

Marescot: *Ünlü bir doktorun oğlu.*

Canillac: *İstanbul'daki Cizvit evinin kurucusu ve başı.*

Henri de Birat: *Kralın giysilerinin birinci yardımcısı.*

M. de Baron: *Salignac'in oğlu.*

Avaux: *Fransa'nın Venedik elçisi.*

Hérouard: *Kralın Hazinesi.*

Charles Languet: *Kralın danışmanı (Machaud).*

Pierre Forget: *Picardiere senyörü: Césy ve alacaklıları arasındaki durumda araştırma yapmıştır.*

Bordier: *Elçi Césy'nin memur ve ajanı.*

Lempereur: *Kudüs konsolosu.*

D'Urier: *Kahire konsolosu.*

Vivot: *:Ville Clercs'in yardımcısı.*

Rubis: *Kim olduğuna dair bir bilgi bulunmamakta.*

Philippe des Gouttes: *Din adamı.*

EK: 4

Halep Konsolosluğu İçin Kralın Emri

Louis, Tanrının koruması altında Fransa ve Navarre kralı, Provence, Forcalquier ve bu yerlerin yanlarında bulunan toprakların kontu, çok değerli ve sevdiğimiz Bellan senyörü, çok değerli Anju dükü olan kralın kardeşinin kabinesinin beyfendisi Louis Gédoy'nımıza selamlar.

Suriye'de ticaret yapan tebaamızın Fransız taifesi için görevini icra eden ve daha önce de bu görevi yapanlara karşı tarafımıza sürekli ve çok sayıda şikâyetleri,

konseyimize bildirildi, geçen Mayıs'ın 18'inde karar verdiğimiz gibi bundan sonra o ülkede konsolosluk görevini yürütmek üzere gönderileceklerin bizim tarafımızdan seçileceğine, kendi veya başkalarının adına hiçbir ticaret yapamadan orada şahsen ikamet edeceklerine, konsolosluğu satış, gelir kaynağı, dernek veya farklı şekillerde kendine kar edecek şekilde kullanamayacağına karar verildi, 20 Mayıs 1618 yılının ilanında belirttiğimiz ve bu ayın beşindeki beyanımızdaki gibi buna uygun olarak artık oranın başına geçecek kişinin bizim tarafımızdan seçileceği emrini verdik, bu sayede Suriye'deki tüccarlar ve tebaalarımızı korumak ve onları rahatlatmak, her türlü ticarete devam etmelerini sağlayabilmek için ve konsolosluk makamındaki deneyiminiz ve şahsınız adınıza bize verilen iyi övgülerin sayesinde sadık olmanız, anlayışınız, yeterliliğinizin, ihtiyatlı olmanız, çalışkanlığınız ve bize ve tebaalarımıza hizmet etme sevginize olan tam bir güven ile sizi seçtik ve atadık, elimizde imzaladığımız bu belge istediğimiz kadar o görevde olmanızı, Suriye ülkesi ve ona bağlı diğer yerlerde Fransız ulusu için konsolosluk görevine geçmenizi, eğer ihtiyaç duyulursa, İskenderiye, Tripoli, Kıbrıs ve Suriye konsolosluk ve limanlarına bağlı diğer yerlerde konsolos yardımcılığı görevinde bulunmak ve hem size konsolosluk olarak verilen hem de diğer yerler size verilmiş gibi ve bu bizim 20 Mayıs 1618 tarihli ilanımızdaki gibi ve 18 Mayıs ve 5 Ağustos 1623 tarihli beyanlarımızın doğrultusunda yukarıda belirtilen görevi onur, diğer ayrıcalıklar, üstünlükler, imtiyazlar ve özgürlüklerle birlikte istifade etmeniz ve kullanabilmeniz, söz konusu ofise ait hakları, karları, gelirleri ve kazançları almanız ve toplamanız için bu görevdesiniz.

Bu komisyonun etkisi ve icrası için gerekli ücretleri alırsınız: bizim tarafımızdan emir verildiğinde kime aitse ve ne zaman gerekirse borçları ödersiniz. Bu amaçla devlet konsey danışmanımız ve Levant elçimiz olan saygı değer ve sevgili bay de Césy'e sizin bu göreve atamanızı ve bizim tarafımızdan görevlendirildiğinizi bildirelim. Ve böylece tüm dertleri ve engelleri açıkça ve barışçıl bir şekilde sona erdirerek rahatça ve tamamen bu görevi yerine getiriniz. Bunu yapmak için size özel yetki verdik ve veriyoruz tüm memur ve tebaalarımıza size itaat etmelerini emrediyoruz. Çünkü isteğimiz budur. Padişahın paşa ve vezirlerine size yardımda bulunmaları için rica ediyoruz. Ve zamanı geldiğinde bunun karşılığını onlara vereceğiz.

13 Eylül günü 1623 tarihinde 14. Hükümdarlığımız tarafından Saint-Germainin'de verildi.

İMZA: LOUIS

*Ve kralın Provence kontu Brulart tarafından da imzalandı.
Büyük sarı basit kuyruklu mumlukla mühürlendi.*

EK:5

Senyör Gédoyn İçin Kralın Pasaportu

Kral tarafından tümgenerallerimize¹⁴¹⁸, şehirlerimizin ve eyaletlerimizin yöneticilerine, amirallere, amiral yardımcılara, kralın askeri veya siyasi temsilcilerine, senyörlere, kralın adli memurlarına, hâkimlere veya yardımcılara, yaya veya atlı savaşçıların yöneticileri veya şeflerine, belediye başkanları (maire), küçük şehirlerdeki hukuk görevlileri, konsüller, gişelerimizin, paralı köprülerimizin, yollarımızın, limanlarımızın ve kapılarımızın koruyucularına ve diğer memur ve hukuk temsilcilerimize ve tebaalarımıza selamlar.

Kralın kardeşi Anju dükünün kabinesinin beyefendisi olan Gédoyn'nun maiyetiyle, hizmetçileriyle, atlarıyla, eşyalarıyla, seyahati için gerekli olan parasıyla ve bahsi geçen göreve yerleşimi için gerekli olan hediyelerle hiçbir sorun ya da engelle karşılaşmadan ve gerekli olan tüm yardımlar yapılarak güvenli ve serbest bir şekilde geçişine izin verilerek Levant'ta Suriye'deki Fransız ulusu için konsül görevini yürütmesi için gönderiyoruz.

Saint-Germain en Laye. 15 Eylül 1623.

İmza: Louis

Ek:6

Le Roi au Grand Seigneur

A très hault très excellent très puissant très magnanime et inuincible Prince Le grand Empereur de Monsulmans Sultan Mustafa en qui tout honneur et vertu abonde nostre très cher et parfaict amy, Dieu veuille augmenter vostre haultesse avec fin très heureuse; sur les plaintes qui nous sont de longtemps faictes des mauvais déportemens d'aucuns nos subiectz exerçant la charge de Consul pour la nation Françoisse en Sirie; et le peu de satisfaction qu'en reçoivent les marchands trafiquans soubz nostre bannière audict pais Nous ont donné occasion d'y envoyer le Sieur Gédoyn Gentilhomme de la Chambre de nostre très cher et très amé frère unique le duc d'Anjou pour exercer ladite

¹⁴¹⁸ Lieutenants Général: Eskiden Fransa'da tümgeneral. T. Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, s. 830.

charge au moyen de quoy nous prions très affectueusement Vostre haultesse de faire expédier ses commandemens aux Bachas de Sirie et à l'émir d'Alep affin que ledis Gédoyne soit protégé par eulx selon le besoing qu'il en aura Et nous nous en revancherons envers Vos subjectz aux occasions qui se présenteront. Ainsy que vous fera plus particulièrement entendre le Sieur de Césy conseiller en notre Conseil d'Estat et nostre Ambasssadeur près de vous sur lequel nous remettant. Nous prions dieu Très hault, très excellent très puissant très magnanime et invincible prince qu'il vous ayt en sa sainete garde.

15 Septembre 1623

Signé: Vostre bon et parfait amy LOUIS

Et plus bas BRULART.

Kral'dan Padişah'a

Çok güçlü, çok yüce ve yenilmez prens, onur ve erdemi bol olan Müslümanların büyük imparatoru çok değerli ve kusursuz dostumuz Sultan Mustafa, Tanrı çok mutlu sonla sizi yüceltsin. Suriye'de Fransız ulusu için görev yapan konsoloslara tebaalarımızın kötü muamele görmesi konusunda ve uzun süredir çok sayıda yapılan şikâyetleri; Suriye'de bayrağımız altında ticaret yapan tüccarların memnuniyetsizlikleri, bize Anju beyefendisi Gédoyne'yi gönderme fırsatı verdi. Onu bu görevi üstlenmesi için gönderiyoruz ve çok samimi bir şekilde Suriye paşasına ve Halep emirine emirlerinizi göndermenizi yüceliğinizden diliyoruz. Böylece ihtiyaç duyduğunda Gédoyne onlar tarafından korunacaktır ve fırsatı olduğunda tebaalarımıza bunu biz de yaparız. Bunları devlet konseyimizde danışman ve yanınızda elçimiz olan Bay Césy tarafından daha detaylı öğrenirsiniz. Çok yüksek, çok iyi, çok güçlü, çok yüce ve yenilmez prensimiz olan sizin sağlığınızı koruması için Tanrıya dua ediyoruz.

Saint Germain en Laye. 15 Eylül 1623

İmza: Louis (sizin iyi ve kusursuz arkadaşınız)

Brulart

EK: 7***Le Roi au Grand Vizir***

Très Illustre Prince et bon amy, le désir que nous avons d'establiir ung bon ordre parmy nos subjectz qui traffiquent es Eschelles du grand Seigneur faict que Nous envoyons par delà le siuer Gédoyñ gentilhomme de la Chambre de nostre très cher frère le duc d'anjou Pour exercer la charge de consul pour la nation Françoise en Sirie au moyen de quoy nous vous prisons de le favoriser et luy moyenner les commandemens dudit grand Seigneur affin qu'il puisse plus facilement satisfaire à ceulx que nous luy avons faictz et vous nous ferez en ceste occasion plaisir très agréable dont nous nous revancherons en celles qui se présenteront ainsy que vous dira plus particulièrement le Sieur de Césy conseiller en notre conseil d'Etat et notre Ambassadeur en Levant sur lequel nous remettant Nous prisons dieu très illustre prince et bon amy qu'il nous ayt en sa sainte et digne garde.

15 Septembre 1623

Signé: Vostre bon et parfait amy LOUIS

Et plus bas BRULART.

Kral'dan Sadrazam'a

Çok şanlı prens ve iyi arkadaşımız, padişahın kapısında ticaret yapan tebaalarımızın iyi bir düzen kurması için Anjou Dükünün Beyfendisi Bay Gédoyñ'ı gönderiyoruz, Suriye'de Fransız ulusu adına konsül görevini yapması için padişahın emirlerini ona iletmenizi ve bizim Gédoyñ'ya verdiğimiz emirleri kolaylıkla yerine getirebilmesi için ona kolaylık tanımanızı sizden rica ediyoruz. Levant'ta elçimiz ve devlet konseyimizde danışmanımız olan Bay de Césy'nin daha ayrıntılı olarak size anlatacağı gibi bunu yaparsanız bizi çok memnun ederseniz ve bize fırsatlar tanındığında biz de karşılığını vereceğiz. Çok şanlı ve iyi arkadaşımızın ve bizlerin sağlığını koruması için Tanrıya dua ediyorum.

Saint Germain en Laye. 15Eylül 1623

İmza: LOUIS

Brulart.

EK: 8***Le Roi au Général des Galères du Grand Seigneur***

Très Illustre prince et bon amy, désirant faire exercer dignement la charge de Consul pour la nation Françoisse en Sirie nous en avons faict expédier nos lettres de Com. au Sieur Gédoyne gentilhomme de la Cambre de nostre très cher et très amé frère unique le duc d'Anjou. Au moyen de quoy nous vous prions de luy départir vre, amitié et protection affin qu'il puisse plus facilement obéir aux commandemens que nous luy en avons faictz sur ce subject. Et nous nous en revancgerons envers vous aux occasions qui se présenteront. Aisny que voys fera plus particulièrement entendre le Sieur de Césy conseiller en nostre conseil d'Estat et nostre Ambassadeur en Levant sur lequel nous remettans nous prions dieu très illustre prince et bon amy qu'il vous tienne en sa sainte garde.

15 Septembre 1623

Signé: Vostre bon et parfaict amy LOUIS

Et plus bas BRULART.

Kral'dan Padişahın Kaptan-ı Derya'sına

Çok ünlü prens ve iyi arkadaşımız, Suriye'de Fransız ulusunun konsül görevini layıkıyla yerine getirilmesini dileyerek emir mektuplarımızı çok sevgili Anjou dükü kardeşimizin odasının beyfendisi olan Bay Gédoyne ile gönderdik. Ona bu konu hakkında verdiğimiz emirlerin daha kolay yerine getirilebilmesi için sizin arkadaşlığınızı ve korumanızı vermenizi diliyoruz. Levant'ta elçimiz ve devlet konseyimizde danışmanımız olan Bay de Césy'nin daha ayrıntılı olarak size anlatacağı gibi fırsat olduğunda size bunların aynısını yapacağız. Çok ünlü ve iyi arkadaşımızın ve bizlerin sağlığını koruması için Tanrıya dua ediyorum.

Saint Germain en Laye. 15 Eylül 1623

İmza: LOUIS

Brulart

EK: 9***Le Roi au Grand Seigneur******Saint-Germain-en Laye, le 30 Octobre 1623***

Très hault, très excellent, très puissant, très magnanime et invincible Prince, le grand Empereur des Mussulmans, Sultan Morad, en qui tout honneur et vertu abonde, nostre très cher et parfaict amy, Dieu veuille augmenter vostre Grandeur et Haultesse avec fin très heureuse. Ayant sceu l'advènement à l'Empire Ottoman de Vostre Haultesse, nous nous en sommes resïouïz pour l'amitié et bonne intelligence qui a tousiours esté entre noz très illustres prédécesseurs et que nous estimons que Votre Haultesse aura soin de conserver et entretenir avec les capitulations que nous avons ensemble, comme nous ferons volontiers de nostre costé ainsi que nous avons commandé au Sieur de Césy, conseiller en nostre conseil d'Estat et nostre ambassadeur par delà, d'en donner assurance à Vostre Haultesse, accomplissant avec Elle en nostre nom l'office de conjouissance sur son assumption à l'Empire. Et outre, nous l'avons chargé de luy faire plainte de la violence et mauvais traictements naguères faict en Tripoly de Sirie à quelques-uns de nos subjectz de nostre ville de Marseille par l'Emir Joseph Bacha dudit lieu, et luy en demander raison, laquelle nous attendons de sa bonne justice par un severe chastiment en la personne dudit Emir Joseph qui face cognoistre à tout le monde la volonté qu'a Vostre Haultesse d'entretenir religieusement noz cappitulations, en faisant réparer au plus tost un tel attentat qui intéresse la foy publique et la liberté du commerce, ainsi que luy représentera encore plus particulièrement nostre dit ambassadeur et le Sieur Gédoyne que nous dépeschons exprès par delà sur ce subject, à tant nous prions Dieu, très hault, très excellent, etc., qu'il vous ayt en sa sainte et digne garde.

Signé: XIII. Louis***Brulart******Kral'dan Büyük Sultan'a******30 Ekim 1623, Saint-Germain-en-Laye***

Çok yüce, çok üstün, çok güçlü, çok soylu ve yenilmez hükümdar, Müslümanların büyük imparatoru, bütün şeref ve erdemlerin sahibi Murat Sultan, çok sevgili ve

mükemmel dostumuz, Tanrı gücünüzü ve yüceliğinizi mutlu bir sonla artırsın. Osmanlı imparatorluğunun iktidarına geçtiğinizi öğrendik çok sevindik ve çok ünlü seleflerinizle olduğu gibi aramızdaki dostluk ve iyi ilişkilerimizin yüceliğiniz tarafından devam ettirileceğini ve kapitülasyonlarımızı koruyacağınızı ve sürdüreceğinizi ummuyoruz, çünkü biz devlet konseyindeki danışmanımız ve büyükelçimiz olan Bay de Césy'ye emrettiğimiz gibi kendi tarafımızda zevkle bu anlaşmanın devamını sürdüreceğiz ve sizin imparatorluğun başına geçmenizden mutluluk duyduk. Bu mutluluğumuz ve tebriklerimizin sizlere iletilmesi ve Suriye'deki Tripolide bulunan Yusuf paşanın, Marsilya şehrimizin birkaç kişisine zorbalık ve kötü muamele uyguladığının hesabını sorup, yüceliğiniz tarafından Yusuf Paşa'ya adaletinizi temsil eden ağır bir ceza vereceğinizi böylece aramızdaki kapitülasyonu herkese göstermiş olacağınızı ve ticari özgürlüğü ve kamuoyunun inancını yakından ilgilendiren özellikle de büyükelçimizi ve bu mesele hakkında acilen gönderdiğimiz Bay Gédoy'n'u ilgilendiren bu sorunu çözeceğinizi umuyoruz. Saygılarımızla, çok yüce, çok üstün, vb... sizi koruması için Tanrı'ya dua ediyoruz.

İmza: XIII. Louis

Brulart

EK:10

Le Roi aux Marchands d'Alep

Saint-Germain-en Laye, le 15 Septembre 1623

De par le Roy, comte de Provence. Chers et bien aimés, les fréquentes plaintes qui nous ont été faites de ceux qui depuis quelques années ont exercé la charge de Consul pour la nation française en Sirie, nous ont fait désirer pour la réputation et le bien de notre service comme pour votre avantage particulier que les arrêts donnés en notre Conseil sur le fait de ladite charge soient exécutés jusqu'à ce que nous en ayons autrement ordonné, et pour cet effet nous envoyons par delà pour l'exercer. Le Seigneur Gédoy'n, gentilhomme de la chambre de notre très cher et très aimé frère unique le duc d'Anjou, avec nos lettres de commission, espérons qu'il s'en acquittera dignement, au moyen de quoi nous voulons et vous mandons que vous ayez à le reconnaître pour consul audit pays de Sirie, et à lui obéir ainsi qu'il est accoutumé, faisans cesser tous troubles et empêchement au contraire: si, n'y faites faute, car tel est notre plaisir.

Signé: XIII. Louis

Brulart

Kral'dan Halep Tüccarlarına

15 Eylül 1623, Saint-Germain-en-Laye

Provence kontu kral tarafından sevgi ve saygılar, birkaç yıldır Suriye'deki Fransız ulusu için konsolosluk görevinde bulunanlar hakkında bize yapılan sık şikâyetler nedeniyle sizin yararınıza olarak ticaretimizin itibarı ve iyiliği için bahsettiğimiz görev hakkında konseyimizde verilen kararların yeni bir talimat gelene kadar yerine getirilmesini istiyoruz. Bu görevi üstlenmesi için çok saydığımız ve çok sevdiğimiz tek kardeşimiz d'Anjou dükünün kabinesinde bir beyefendi olan Beyefendi Gédoy'n'u görev mektuplarımızla gönderiyoruz; layık olduğu şekilde görevi yerine getirmesini ümit ediyoruz ve bu yüzden sizlerden onu Suriye'nin konsolosu olarak tanımanızı, gerektiği gibi ona itaat etmenizi ve buna karşı gelirsenez eğer bu eylemi durdurmanızı istiyoruz; sonrasında kararımız değişmezse eğer sizden isteğimiz budur.

İmza: XIII. Louis

Brulart

EK: 11

Le Roi au Pacha d'Alep

Saint-Germain-en Laye, le 15 Septembre 1623

Très illustre Prince et bon amy, envoyant par delà le sieur Gédoy'n, gentilhomme de la Chambre de nostre très cher et très-aimé frere unique le duc d'Anjou pour exercer la charge de Consul pour la nation françoise en toute la Sirie, nous l'avons bien voulu accompagner de la présente pour vous prier comme nous faisons, de l'avoir en toute bonne et favorable recommandation, le protéger contre tous ceux qui voudroyent s'opposer à la Commission que nous luy avons donnée, et de traicter favorablement nos subjectz, trafficquans audict païs, dont nous nous revancherons envers vous aux occasions qui s'en présenteront, ainsi que vous fera plus particulièrement entendre ledit Seigneur Gédoy'n, sur lequel nous remettant. Prions Dieu, très illustre Prince et bon amy qu'il vous tienne en sa sainte et digne garde.

Signé: XIII. Louis

Brulart

Kral'dan Halep Paşasına

15 Eylül 1623, Saint-Germain-en-Laye

Çok büyük prens ve iyi arkadaş, tüm Suriye'de Fransız taifesi adına konsolos görevini yapmak için çok sevdiğim ve saydığımız tek kardeşim Anjou dükünün kabinesinden olan beyefendi Gédoy'nı gönderiyoruz. Bu mektupla birlikte size dua etmemiz için ona eşlik etme nezaketini gösterdik, onu biz iyi tanıyoruz ve sizden dileğimiz herkese ve her şeye ve ona verdiğimiz bu göreve karşı olanlardan konsolos Gédoy'n'u korumanızdır ve ülkenizde ticaretle uğraşan tüm tebaalarımıza iyi davranmanızı dileriz. Eğer bunları yapar, özellikle Bay Gédoy'n'a karşı davranışlarda bunu gösterirseniz biz de bu iyiliğinize karşılık veririz. Tanrıya dua ediyoruz sizi sağlıklı ve iyi şekilde koruması için, çok büyük ve iyi arkadaş prens.

İmza: XIII. Louis

Brulart

EK: 12¹⁴¹⁹

Fransa'nın Halep Konsolosları	Tarih
Pierre Besson	1619-1621
Louis Gédoy'n	1623-1625
Pierre d'Olivier	1625-1631
Barthelemy Delastrate	1631-1635
Jean de Bremond	1638-1639
Lange Bonin	1640-1648
François Picquet	1653-1661
François Baron	1661-1670
Joseph Dupont	1671-1679
Laurent d'Arvieux	1679-1685
François Jullien	1685-1692
Louis Chambon	1692-1697
Jean-Pierre Blanc	1698-1707

¹⁴¹⁹ G. Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", s. 145.

EK: 13**Konsolosluk Ofislerinin Satış Meblağı¹⁴²⁰**

Konsoloslu k	1570	1579	158 0	1600	1602	1616	1624	1636	1647	1657
İskenderiye	10.000 écusde n fazla	9.000 ¹⁴²¹ 11.00 0 écus							55.00 0 écus	
Sayda						3.200 lira				60.00 0 lira
Halep							66.00 0 écus			
Kıbrıs			600 écus							
Suriye- Trablusu ¹⁴²²				12.00 0 lira	18.00 0 lira	42.00 0 lira	56,60 0 lira			
Patras						3.000 lira				
İzmir								30.00 0 lira		75.00 0 lira

EK: 14**Konsolosların Yıllık Gelirleri¹⁴²³**

Yıllık Gelir	1630 öncesi	1630
Halep		18.000 lira
İskenderiye	24-25.000 lira	10. 000 lira
Sayda		2.400 lira
İzmir		700 lira
Şam		700 lira
Mora		600 lira
Tunus		800 lira
Cezayir		800 lira
Trablus		300 lira

¹⁴²⁰ BNF, ms. fr. 18595.

¹⁴²¹ Satış için ilk olarak 9.000 lira düşünülürken daha sonra 11.000 liraya çıkarılmıştır. Ancak satış gerçekleşmemiştir. Bu ücretler o tarihte düşünülen satış fiyatını göstermektedir.

¹⁴²² Bu konsolosluğun 1561 yılında sahibi olan Jean Reynier 1575 yılında 1.000 écus, 1570'lerde ise 2.600 écus ek meblağ ödemiştir.

¹⁴²³ BNF, ms. fr. 18595.